
UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

4 de

~~J. v. d. Gpos~~

W. G. F. Oversteeg
1938.

HOLLANDS
RIJKDOM.

HOLLANDS RIJKDOM,

BEHELZENDE

Den Oorſprong van den Koophandel, *en van de Magt van dezen Staat*; *de toeneemende vermeerdering van deszelfs* Koophandel *en* Scheepvaart; *de oorzaaken, welke tot derzelver aanwas medegewerkt hebben; die, welke tegenwoordig tot derzelver verval ſtrekken; mitsgaders de middelen, welke dezelven wederom zouden kunnen opbeuren, en tot hunnen voorigen bloei brengen.*

UIT HET FRANSCH VERTAALD.

Vervolgens overgezien, merkelijk veranderd, vermeerderd, en van verſcheiden misſlagen gezuiverd,

DOOR

MR. ELIAS LUZAC,

ADVOCAAT voor den Hove van *Holland*, *Zeeland*, en *Westfriesland*.

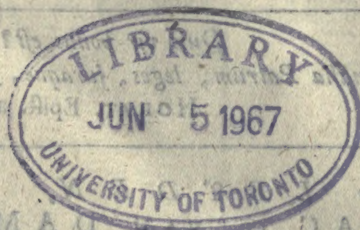
EERSTE DEEL.

Quis vir bonus eſt?
Qui conſilia Patrum, leges, juraque, ſervat.
HORAT. Epiſt. ad Quint.

Te LEYDEN,
Bij LUZAC en VAN DAMME,
MDCCLXXX.
Met Privilegie.

Hij (Bajazet) oordeelde, dat de trouw van een eenvoudig koopman boven alle andere te verkiezen was, in eene omstandigheid, in welke zoo magtige vorsten belang hadden. Een allerroemrijkst getuigenis voor den koophandel, welks crediet, op kundigheid en trouw gegrond, de geheele waereld door in aanzien is; en welke overal eene achting voor zich verwekt, des te weezentlijker, om dat hij die aan niemand dan aan zich zelven te danken heeft. Men ziet, met genoegen, eenvoudige, nijvere, en arbeidzaame burgers, hunnen tijd en hunne zorgen besteeden om de kunsten en handwerken te doen bloeien; hunne nutte handelingen uitbreiden; verspreide, en onder zoo veele heerschzuchtige of wreede opperhoofden verdeelde volken, door de behoeften en voordeelen van eene gemakkelijke gemeenschap, nader bij een brengen; en het menschdom vertroosten over de rampen die den aardbodem verwoesten.

VILLARET *Historie van Frankrijk*, XII D. *bl.* 244.

BERICHT.

In 't algemeen gehouden voor den Schrijver van 't Werk, onlangs in 't licht gekomen onder den titel van *la Richesse de la Hollande*, ben ik te raade geworden, om 'er de hollandsche uitgaave van te bezorgen: niet om iets voldoende voor den dag te brengen, myne vermogens daartoe te zwak kennende; maar enkelijk, om te doen zien, op wat wijze, mijns oordeels, een diergelijk boek zoude dienen behandeld te worden, om aan het vereischte te voldoen. Genoodzaakt om de vertaaling uit het fransche te volgen, wilde ik die niet geheel verwerpen en een volstrekt ander boek maaken, zal men hier en daar verschil van stijl aantreffen,

dat niet te vermijden was. Om dezelve reden zal men ook, op ſommige plaatſen, wat tegen de zuiverheid van taal, en op de gelijkvormigheid van ſpelling en ſchrijfſtrant te zeggen vinden; doch, vermits die gebreken het wezentlijke van 't werk niet raaken, vertrouw ik, dat men 'er zich niet aan ſtooten zal.

Dit Deel tegen het franſche inziende, zal men ligt beſpeuren, waarom het niet ſpoediger te voorſchijn is gebragt: echter zoude het eerder, en ook wat minder gebreklyk, van de pers zyn afgekomen, was ik minder met andere beſigheden bezet geweest.

Leyden den
25. AUG. 1779.

ELIAS LUZAC.

VOOR-

VOOR-REDE.

Wanneer men zich een denkbeeld van den koophandel wil maaken, ſtelt men zich zekere menſchen voor, kooplieden of handelaars genaamd, die, in 't gros, waaren en koopmanſchappen inkoopen en wederom verkoopen; eene ſcheepvaart, dienende om dezelve waaren van de eene plaats naar de andere te vervoeren; nog andere handelaars, welken men Fabrikeurs noemt, die zich bezig houden met de voortbrengſelen der natuure te bewerken en aan dezelven die gedaante, dien vorm te geeven, welken zij moeten hebben, om tot ons gebruik en nut te kunnen ſtrekken. Die geenen, welke de waaren en koopmanſchappen, in 't klein, koopen en wederom aan anderen uitſlijten, merkt men aan als canaalen, door welken dezelven tot de ſlijters komen; en eindelijk beſchouwt men den landbouw als den eerſten grondſlag des koophandels. Doch, indien men zich verbeeldt, dat men, in dezen kring van arbeiders en bedryven, den koophandel ziet in zijne gantſche uitgeſtrektheid, en als eene weetenſchap beſchouwd, heeft men 'er ſlechts een verward en onvolkomen denkbeeld van. Evenwel is het dit onvolkomen denkbeeld van den koophandel, bij het welk men in de meeſte geſchriften in Engeland, in Frankrijk, in Duitschland, in Spanje, in Italië en elders, ſedert eenige jaaren, in grooten getale, over den koophandel in 't licht gegeeven, zich bepaald heeft; en 't welk men getracht heeft nader te ontvouwen en te verklaaren, als of 'er in dit onderwerp niets anders te beſchouwen ſtond. Ook is

het, om dat men den koophandel niet in alle deszelfs echte grondbeginſelen, en in deszelfs gantſche uitgeſtrektheid heeft ingezien; dat men verzuimd heeft de oorzaaken, welke denzelven hebben doen opkomen by de volken, by welken dezelve gebloeid heeft, na te gaan; en met eene genoegzaame oplettenheid de oorzaaken van deszelfs aanwas en verval gade te ſlaan. De Engelſchen zijn misſchien de eenigſte, welke, hunne aandacht veſtigende op de onderſcheiden ſchikkingen en inſtellingen in hun land gemaakt, hun werk gemaakt hebben, om de oorzaaken, welke aan den eenen kant hunnen handel en hunne ſcheepvaart hebben voortgebragt, en zoo ſterk doen toeneemen; en aan den anderen kant derzelver val te wege brengen, te onderzoeken en voor te draagen. De Franſchen hebben zich meer aan algemeene denkbeelden gehouden, en zich de moeite niet gegeeven om dezelven nader en omſtandig te verklaaren. Men heeft vooral (de Engelſchen niet uitgeſlooten) in die beſpiegelingen, geen acht geſlagen, op de bijzondere oorzaaken, die, hoewel gering ſchijnende, echter dikwijls de grootſte opmerking verdienen.

HOE *zal men toch in ſtaat zyn om te oordeelen over de uitmuntendheid en de nuttigheid van een werktuig, en over de middelen, welke kunnen dienen om hetzelve ongeſchonden, en in ſtaat om zijne werking te verrichten, te onderhouden; of voor te komen dat het niet onbekwaam en onbruikbaar werde, indien men het in alle zyne byzondere deelen, tot het kleinſte toe, niet volkomen kenne? Even eens is het met den koophandel van een volk, welk het*

ook

ook zyn moge, gelegen. Men kan over denzelven niet oordeelen, noch middelen voorschrijven om dien uit te breiden en te doen aanwassen, of deszelfs verval voor te komen, indien ons niet bekend is alles, tot het geringste toe, wat deszelfs bloei of verval kan veroorzaaken.

ALS *men zich een juist denkbeeld van den koophandel wil vormen, moet men zyne opmerking laaten gaan over alle de betrekkingen van den mensch in de samenleeving. Men moet opklimmen tot die handeling, welke het kenmerk der natuurlijke wet draagt; tot die onoverwinnelijke neiging, door de noodzaakelykheid voortgebragt, en die leert* do ut des; facio ut facias; *eene aanbieding welke onophoudelijk in de samenleeving voorkomt, nimmer ophoudt, en de eerste en voornaamste band van dezelve uitmaakt. Het geen de handen voortbrengen; al wat het werkzaam vernuft doet voortkomen, zelfs de bescherming door het openbaar gezag verleend, zyn even zeer onderwerpen dezer onderlinge begeerte. De gantsche samenleeving bestaat uit mangeling; men kan 'er zich geene voorstellen, die op eene andere wijze bestaat. Door mangelingen worden de behoeften van alle de leden der Maatschappije voldaan; zoo wel die van den Staat, als die der onderdaanen, zoo wel die van het Gemeenebest, als die van de ingezetenen. Dit is het waarin de koophandel eigenaartig bestaat. Maar dit geeft ons nog niet het denkbeeld van 't geene wy heden ten dage eene handeldrijvende natie noemen: het geeft 'er ons slechts den eerste grondslag van te kennen.*

Om *voor een handeldrijvend volk te kunnen doorgaan, moeten de onderwerpen van mangeling, vooral die, welke de vruchten van de vernuftige arbeidſaamheid, van den landbouw, van de manufactuuren, en van de ſcheepvaart uitmaaken, tot in het oneindige vermenigvuldigd worden; en zoodaanig een overſchot voortbrengen, dat het ſtoffe tot een grooten buitenlandſchen handel kan verſchaffen. Bij zoodaanig eene natie vermenigvuldigen zich de mangelingen tot in het oneindige, en vermenigvuldigen ook in evenredigheid de middelen van beſtaan: zij brengen eene talrijke bevolking bij haar voort, en onderhouden dezelve; haar handel draagt als dan blijken van een grooten voorſpoed. Maar men moet zich niet verbeelden, dat 'er ooit eene natie is geweest of kan zijn, die dit toppunt bij geval bereiken kan. Neen, deze uitwerking heeft altijd haare oorzaaken, 't zij natuurlijke, 't zij zedelijke, 't zij toevallige, die haar voortbrengen, ſtaande houden, of te niet doen gaan. In den handel kan men, even zoo min als in de natuurkunde, eene uitwerking zonder oorzaak aanneemen: en misſchien is 'er in de koophandels-kunde niets van meer belang voor het welzijn des menschdoms, dan de oorzaaken van deszelfs eerſte vorderingen, van deszelfs aanwas, van deszelfs verval en ondergang, te kennen.*

Van *alle de volken der wereld is 'er geen, het welk in ſtuk van koophandel onze oplettenheid meerder wekt dan de Hollanders. Deze natie, die minder dan eenig andere door den grond, die zij bewoond, begunſtigd is, heeft het echter zoo verre weeten te brengen, dat zij den grootſten koophandel drijft: en daarenboven heeft*

heeft Amsterdam, de minst wel gelegene der hollandsche zeesteden, den handel schier geheel aan zich weeten te trekken. Dit is een verschijnsel in de staat- en zedekunde, het welk alle aanschouwers verwonderd moet doen staan. Welke oorzaaken hebben dan zoo groot eenen handel kunnen vestigen op eene plaats, welke slechts een gehucht van visschers hutten was? Gemeenlijk antwoordt men, en men gelooft het ook, dat de koophandel van Amsterdam op de puinhoopen van dien van Antwerpen is gesticht; en dat dezelve een geschenk is, het welk de vrijheid aan de Tyrannij verschuldigd is. Maar behalven dat Amsterdam op dat tijdstip geen gehucht van visschers hutten meer was, en dat hetzelve reeds eene stad uitmaakte, die sterken handel dreef; zoo blijft altijd nog de vraag over, wat de reden is, waarom de handel, die Antwerpen verlaaten heeft, eerder naar Amsterdam dan naar eenige andere plaats van Holland is verhuisd? Het is bekend, dat Amsterdam door de natuur niet is begunstigd, en dat 'er verscheiden plaatsen in Holland zijn, welke oneindig beter gelegen zijn dan deze heden ten dage zoo magtige Stad. Daar moeten dan bijzondere redenen en oorzaaken geweest zijn, waarom deze stad, in weerwil van haare nadeelige ligging, den voorrang heeft bekomen op alle andere plaatsen van het zelfde gewest, welke door de haare veel voor uit scheenen te hebben, om zich van dezelfde gelegenheid, tot het drijven van een grooten koophandel, en van die zelfde toevallen ter bevordering van denzelven, te bevoordeelen.

INDIEN *men de oorzaaken van diergelijke gebeurtenis-*

wisſen naſpeurt, (en zekerlijk zijn zij 't waerdig) dan zal men bevinden, dat het bijna altijd zedelijke oorzaaken zijn die het heil of onheil van een volk bewerken, even gelijk zij de bewerkſters zijn van het geluk of ongeluk van ieder mensch in het bijzonder. Zeer natuurlijke aanmerkingen kunnen ons hier van overtuigen, en wij vinden'er in den loop der geſchiedenisſen van alle volken ontallijk veele bewijzen van. Men zal'er doorſteekende van aantreffen in het werk, het welk wij in het licht geeven; en het ware te wenſchen voor den Vryen Staat, dat men zich niet in de noodzaaklijkheid bevond om, onder de oorzaaken van het verval van deszelfs handel, te tellen zedelijke oorzaaken, te tastbaar, dan dat men niet beducht zoude zyn, dat dezelven dien geheel en al zullen te niet doen gaan, en Holland tot een veel geringer ſtaat brengen, dan in welken hetzelve onder zyne Graaven is geweest.

Zoo *dra was de vrede, te Aken in den jaare* 1748, *niet geſlooten, en de rust der Vereenigde Nederlanden herſteld, of zyne Doorluchtige Hoogheid Prins Willem de* IV. *nam den ſtaat van den koophandel en van de ſcheepvaart van het Gemeenebest onder het oog. In den jaare* 1751. *deed deze Vorst aan de Algemeene Staaten, en aan de Staaten van Holland en Westfriesland, eene* Propoſitie, *betrekkelijk tot de middelen dienſtig om den handel van den Staat te herſtellen, en dien op nieuws aan te moedigen en te bevorderen.*

De *Verhandeling, achter dezelve* Propoſitie *gevoegd, wijst drie bronnen aan, welke hebben kunnen medewer-*

werken om den koophandel in Holland ſtand te doen grypen :

1. natuurlyke en phiſique oorſaaken,

2. moreele,

3. toevallige oorſaaken, dewelke van buiten daar by gekoomen zyn.

Het daadelijk aanweezen dezer bronnen, en de veranderingen, welken zij in onderſcheiden tijden hebben ondergaan, in aanmerking neemende, zal men niet alleen ontdekken de oorzaaken van de opkomst en van den bloei des koophandels hier te lande, als mede van deszelft verval; maar ook de middelen, die men in het werk kan ſtellen, om den koophandel een nieuw leeven te geeven, en voorts te herſtellen.

ONDER *de natuurlijke of phyſiſche oorzaaken telt men de ligging des lands, deszelfs uitgeſtrektheid, de vrucht- of onvruchtbaarheid van deszelfs grond, deszelfs luchtgeſteldheid; de natuur, den aart, de hoedaanigheid van deszelfs voortbrengſelen; met een woord alle de plaatſelijke voor- en nadeelen.*

ZIJ, *die eenige kennis hebben van het beſtier van ſtaatszaaken, weeten, dat alle de deelen van een burgerlyk lichaam aan elkander verknocht zyn; dat zy eenen ſterken invloed op elkander hebben, en dat het zoodaanig is ſamengeſteld, dat men geen veer van hetzelve kan aanroeren, of het gantſche werktuig word 'er door aangedaan, en heeft 'er gevoel van. De Regeeringsvorm, het bewind over de geldmiddelen en belaſtingen, de rechtspleeging, alle de burgerlijke*

instellingen, staatsbeschikkingen; met een woord alle de deelen van het algemeen bestier, zijn even zoo veele bronnen van een oneindig getal van zedelijke oorzaaken, welke dienen om de natuurlijke of physische hinderpaalen, die uit de nadeelen der plaatse voortspruiten, te boven te komen, of welke de voordeelen van dezelve verzwakken, of zelfs geheel en al vruchtloos maaken.

De *bron der toevallige oorzaaken, of die 'er van buiten bij komen, is te vinden: in de vorderingen en in den bloei van den landbouw, van het werkzaam vernuft, van den handel en van de scheepvaart der vreemde volken; in hunne nieuwe reglementen omtrent den handel, in de staatsveranderingen, die het staatsweezen van eene of meer natien, of ook wel van gantsch Europa, van gedaante doen veranderen; in den uitslag eens krijgs; in de heerschzuchtige oogmerken van eene natie, die het zelfde bedoelt, dat wij op 't oog hebben; in haare onderneemingen of veroveringen in Afrika, in beide de Indiën; in de verdragen van koophandel, en wat dies meerder genoemd kan worden. Geene dezer verschillende oorzaaken moet over 't hoofd gezien worden; daar zijn 'er, die zeer gering, dikwijls groote uitwerkingen voortbrengen.*

Ook *moet men zich niet vergenoegen, met deze verschillende natuurlijke, zedelijke en toevallige oorzaaken, die den handel bij de handeldrijvende natien in staat houden, doen bloeien en vervallen, in haaren tegenwoordigen toestand te beschouwen: men moet dezelven naspeuren van de tijden af dat het*

ver-

vernuft van die natie werkzaam is geworden, en den eersten stap tot den koophandel heeft gedaan. Veele van de oorzaaken, aan welken zij haare eerste vorderingen verschuldigd is, zijn nog in weezen; en van die zelfde oorzaaken, kan men tegenwoordig nog met vrucht zich bedienen, om de nijverheid en den koophandel, welken zij voortgebragt hebben, wederom levendig te maaken of te behouden. Dus naauwkeurig acht slaande op het voorleedene, zal men beter over de hoop, en verwachting, welken men van het behouden van den tegenwoordigen voorspoed, of van eene toekomende welvaart, kan opvatten, kunnen oordeelen.

DIT *zjin de redenen welke ons hebben aangespoord, om onze naspeuringen uit te strekken tot de allervroegste tijden, en aan ons werk die gedaante, onder welke het te voorschijn treedt, te geeven. Het is niet in den luisterlijken staat van eene natie, dat men de oorzaaken vindt, welke haar in aanzien hebben doen ryzen; maar in de oogenblikken zelven, in welken de eerste grondslagen van haare aanstaande grootheid gelegd zjin. Men brengt gemeenlijk den aanvang van dat gedeelte van Hollands koophandel, aan het welk de Franschen niet oneigen den naam van* Commerce d'oeconomie *gegeeven hebben, tot den tijd van den oorlog tegen Spanje, en tot de opkomst van den Vrijen Staat; dit is eene dwaaling, van welke men overtuigd dient te weezen. Uit eene Sententie van den Grooten Raad te Mechelen, onder de regeering van Karel den V. geweezen, zal blijken, dat de Staaten van Holland en Westfriesland, reeds sedert langen tijd, hunne uiterste vljit aangewend hebben om den han-*

handel van Oeconomie *te bevorderen, en denzelven daadelijk eene welbedagte bescherming verleend hebben. Men ziet hen in het geschil, ten hunnen voordeele, door die sententie beslist, dezelfde redenen en oorzaaken van het verval des handels van* Oeconomie *bijbrengen, welke in de* Propositie *van den jongst overleeden Heere Prince Stadhouder, glor. ged. waar van wij zoo even spraken, worden gevonden.*

Om *tot den oorsprong van Hollands koophandel en scheepvaart op te klimmen; om deszelfs vorderingen en aanwas te volgen, hebben wij uit de geschiedenissen moeten ophaalen de lotgevallen, welke ons dezelven kunnen aanwijzen. Dit gedeelte van ons werk, het welk een historisch tafereel verschaft van Hollands koophandel en scheepvaart, eerst van de vroegste tijden tot aan de oprechting van het Gemeenebest; vervolgens van den aanvang van het Gemeenebest tot aan den munsterschen vrede, en daarna sedert dien vrede tot op onzen tijd, zal schraal en droog voorkomen. Wij hebben dit ongemak voorzien, maar niet kunnen vermijden, zoo dra wij besloten hebben een werk te leveren, niet op begrippen, welken het eene vruchtbaare verbeeldinge weinig moeite kost te smeeden, steunende, maar gegrond op wisse daaden en op de waarheid der gebeurtenissen; welke wij altijd hebben gevolgd, en in acht genomen. Wij zijn misschien al te naauw gezet geweest: men zal ons zekerlijk te laste leggen, dat wij in het werk stukken hebben ingelast, van welken wij slechts den korten inhoud of uittreksels hadden behooren te geeven. Wij hebben 'er liever eenige bladzijden mede willen vullen,*

die

die alleenlijk onnut zullen zijn voor hen, die de moeite niet willen neemen van dezelven te leezen, dan die te onthouden aan leergierige leezers, welke, hunne leerzucht verder uitstrekkende, zouden hebben kunnen verlangen, om in staat gesteld te worden, van door zich zelven te kunnen oordeelen, zoo over den inhoud dier stukken, als over de aanmerkingen, welken zij bij ons hebben doen opkomen (a). *Kort om, wij hebben, in het opstellen van dit werk, getrach, eenigermaate na te volgen de leerwijze, welke de doorluchtige* NEWTON *in de Natuurkunde heeft ingevoerd: wij hebben met de daaden, met de gebeurtenissen geraadpleegd, even als de hedendaagsche Natuurkundigen bij de Natuur door waarneemingen te raade gaan. En hoe zal men toch kunnen oordeelen over de oorsprong en den bloei van den handel eener natie, over de oorzaaken, welke dien doen vervallen, en die, welke tot deszelfs herstel kunnen dienen, als men niet vooraf in de historie nagaat, hoe dezelve is opgekomen en heeft toegenomen; en wat middelen dien hebben doen bloeien, of in eenige van deszelfs takken doen afneemen. Voor het overige kunnen die geenen, aan welken dit gedeelte van ons werk min vermaakelijk*

(a) Dit is de reden, waarom ik het gebrekkig verhaal van de vroegste geschiedenissen, zoo als het in het Fransche voorkomt, meerder uitgewerkt hebbe; en dat ik nog tot veel vroeger tijden opgeklommen ben. In de volgende deelen zal men 'er de gevoegelijkheid, zoo niet de noodzaakelijkheid, van zien. In de plaats van de stukken, welke aangehaald worden, in 't werk zelf in te lassen: heb ik die, bij wijze van *Bijlaagen*, laaten drukken. ELIAS LUZAC.

kelijk mogt voorkomen of van minder belang schijnen, hetzelve aanzien als dat gedeelte, 't welk dient ter bevestiging der drie laatste Hoofdstukken; en zich vergenoegen om hetzelve in te zien, wanneer zij de daaden of gebeurtenissen, op welken wij bouwen, willen beweezen vinden.

De *verhandeling, welke de jongst overleeden Heer Erf-Stadhouder, glor. ged., onder het oog der Staaten heeft gebragt, bij het overleveren van Hoogst deszelfs* Propositie, *stelt onder het getal der zedelijke oorzaaken, die den handel in Holland hebben doen bloeien, de staatsgesteltenis en den Regeeringsvorm. En waarlijk, van alle de zedelijke oorzaaken, die het haare konnen toebrengen om eenen Burgerstaat te doen bloeien, is 'er geene, welke 'er meerder toe doet, dan die, welke uit den regeeringsvorm, en uit het opperbestier, haaren oorsprong neemt. Te vergeefsch beproeft men alle bedenkelyke middelen, om den handel te doen bloeien of te vestigen in een land, dat onderworpen is aan een Staatsbeleid, welks grondregels en grondbeginsels niet kunnen worden gepaard en overeengebragt met het beroep en de bezigheden van een koopman. Alle, zoo oude als hedendaagsche geschiedenissen, bevestigen deze waarheid. Zij doen ons zien, dat de koophandel in onderscheiden landen heeft gebloeid, naar maate dat de regeering de grondregels en grondbeginsels, die den handel en de scheepvaart begunstigen, heeft aangenomen en gevolgd. Groot-Brittannië bewijst in het bijzonder deze waarheid, door de verbaazende grootheid, tot welke dat rijk zijnen handel en zijne scheepvaart, sedert de regeering van Koningin*

Elisa-

Elisabeth, allengskens heeft weeten op te voeren. Die hooge vlucht, welke de Engelschen genomen hebben, doet klaarblijkelijk zien, dat het eigenlijk niet is de regeeringsvorm op zich zelven, welke den weg tot den handel bereidt, effent, en gelijk maakt; dat de handel zoo wel in een eenhoofdigen staat, als in een vrij Gemeenebest, kan bloeien; dat (hoe de regeringsvorm in zich zelve moge zijn) het noodlot van den koophandel, even als in 't algemeen het heil en onheil van eenen Burgerstaat, en van de goede gemeente, afhangt van de voortreffelijkheid of gebreklijkheid van 't algemeen bestier.

Deze *waarheden zijn ons van zoo veel aanbelang voorgekomen, en hebben ons toegescheenen zoo weinig in acht genomen te zijn; dat wij gemeend hebben niet te kunnen nalaaten ons eene wijl bezig te houden met aan te toonen; hoe groot een invloed de staatsgesteltenis van Holland op den bloei en op het verval van deszelfs handel heeft gehad, zoo onder de regeering der Graaven, als ten tijde der vrije Staatsregeeringe; en dienvolgende hebben wij niet kunnen vermijden onze opmerking ook te vestigen op den invloed, welken het Stadhouderschap heeft gehad en hebben kan op alles, wat tot den handel en de zeevaart betrekkelijk is. De Raadpensionaris* de Witt, *(indien het waar is, gelijk men voorgeeft, dat deze beroemde Staasdienaar schrijver is van* de heilsaame politique gronden en maximen der Republike van Holland en Westvriesland) *laat zich over dit onderwerp in dezer voege uit: „sulks dewijl een ijder weet, dat de bewaa„ring ende vermeerdering der* Gronden *van 's* Lands

 „Wel-

„ Welstand, *hangd van eene Regeeringe die daar*
„ *mede zeer wel over-een-komt: ende de Redenka-*
„ *veling mij leerde, dat Hollands wel-vaaren in het*
„ *bloeijen der* Manufactuuren, Visserijen, Nego-
„ tien, *en* Navigatien *bestaat: soo ben ik genood-*
„ *saakt geworden, deselve levens-middelen ende*
„ Suilen *van den Staat te overwegen, ook met aan-*
„ *merkinge op de laast geweesene ende nog van veele*
„ onweetende *of* quaad-aardige Hollanderen *be-*
„ *geerd werdende* Stadhouderlicke *ofte* Kapitein
„ Generaals Regeeringe."

Niet tegenstaande eene diergelijke beslissende verklaaring, welke te meermaalen voorkomt in dat werk, het welk anderzins vrij verstandige en gepaste aanmerkingen behelst, hebben wij durven beproeven, of wij aan het verlangen van den Schrijver konden voldoen, die, op het einde zijner voorrede, ons met deze woorden daar toe uitnoodigt;

„ *Sulks men veele redenen heeft om te gelooven,*
„ *dat de gevallen des werelds, seer ligtelijk souden*
„ *konnen veroorzaaken, dat soo loffelick een Werk,*
„ *als is, het bedenken ende beschrijven der* Gronden
„ *van 't* Welvaren *der* magtigste Republike *die*
„ *thans op den geheelen Aardbodem is, ende te ge-*
„ *lijk* onses nu Vrijen Vaderlands *op niews onder-*
„ *handen genomen,* secundæ curæ meliores, *ende*
„ *tot veel meerdere volmaaktheid, als dit nu is, ge-*
„ *bragt wierde —— 't welk op dat seekerlik geschie-*
„ *de, soo verleene de goede* God *ons lang soo geluk-*
„ *kige tijden, dat men volgens de* Acte *van* Indem-
„ niteit *hier te Lande ende in de* Vergadering *der*

„ *Ed.*

„ *Ed. Gr. Mog. Heeren* Staaten *van* Holland *ende*
„ Westfriesland, *ende ook daar* buiten, *alles denken en ook schrijven moge ten dienste des welgemelden Vaderlands.*"

Wij zijn het volkomen met dien Schrijver eens, dat de welvaart van Holland, (en zelfs die van de Vereenigde Gewesten) gelegen is in den bloei des koophandels, der visscherije, der manufactuuren en der scheepvaart; en om deze rede hebben wij onze naspeuringen laaten gaan over alle de oorzaaken, welke 'er eenigen invloed op hebben; daarom hebbenwe deze voorwerpen beschouwd niet eeniglijk in dien staat, in welken zij zich hebben bevonden, wanneer 'er zich Stadhouders aan het hoofd van het Gemeenebest bevonden hebben, en in die tijden, in welken de Vereenigde Staat meer of min van een uitsteekend hoofd is beroofd geweest; maar zelfs in veel vroegere tijden, wanneer de gewesten, die heden ten dage den vrijen vereenigden Staat uitmaaken, nog onder de heerschappij hunner bijzondere Opperheeren stonden. Indien deze naspeuringen ons daaden en gebeurtenissen hebben geleerd, welke ons niet hebben toegelaaten om in de gevoelens van dien Schrijver over te gaan, zijn wij 'er ook alleen van afgetrokken door de kracht der waarheid, aan welke wij hebben gemeend, datwe in de eerste plaats hulde verschuldigd waren: want hoewel men met dezen Schrijver zeggen kan, Amicus Socrates, amicus Plato sed magis amica Felicitas Publica, *zoo denken wij echter, dat men met meerder recht zich houdt bij de eigen woorden der spreuke,* Amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica veritas. *Te*

 ver-

vergeefsch vleit men zich met een genot van geluk, wanneer men onkundig is van de middelen, die 'er ons het bezit van kunnen doen erlangen. Het gaat met de burgerlijke Maatschappijen even als met de huisselijke: dezelfde oorzaaken doen haar bloeien en te gronde gaan; en men moet zich niet verbeelden dat die middelen, welke eene huishouding te gronde doen gaan, de welvaart van eenen Burger-staat kunnen bewerken. De Voorzienigheid heeft een enkel verband gelegd tusschen de oorzaaken en haare uitwerkingen. Zij heeft niet tot den mensch in het bijzonder gezegd. Wilt gij gelukkig zijn, zoo zijt rechtvaardig; en tegen de Vorsten en Oppermagten; zijt onrechtvaardig, om het welzijn van den Staat te bevorderen.

INHOUD
DER
HOOFDSTUKKEN,
van dit EERSTE Deel.

LIJST,

LIJST VAN BIJLAAGEN.

HOLLANDS RIJKDOM,

BEHELZENDE

Den Oorſprong van den Koophandel *en van de Magt van dezen Staat; de toeneemende vermeerdering van deszelfs* Koophandel *en* Scheepvaart; *de oorzaaken, welken tot derzelver aanwas medegewerkt hebben; die, welken tegenwoordig tot derzelver verval ſtrekken; mitsgaders de middelen, welken dezelven wederom zouden kunnen opbeuren, en tot hunnen voorigen bloei brengen.*

INLEIDING.

In 't algemeen is men van gedachten, dat de Koophandel ten gelijken tijde met de Vrijheid in Holland is opgekomen, en 'er, als 't ware, te gelijk met dezelve is geboren. Dit gevoelen ſchijnt in ſommige opzichten niet ongegrond, vermits de Hollanders altijd meer of min vrij zijn geweest; en dat zij den bloei van hunnen Koophandel, voor een groot gedeelte, verſchuldigd zijn aan de vrijheid, welke zij veele eeuwen voor den opſtand tegen Spanjen hebben genooten. Maar men gaat verder, en men meent, dat de Koophandel, zoo niet geheel, ten minſte voor het grootſte gedeelte, zich

eerst bij hen ſedert den opſtand tegen Spanjen, en het affchudden van 't juk der Graaven gevestigd heeft. Van deze dwaaling ſchijnen de Hollanders zelve niet geheel vrij te zijn, offchoon men 'er de vreemden voornaamelijk van beſchuldigen kan: men zal zich niet verwonderen, als men bij een franſchen Schrijver (*a*) leest: „Geen Vorst maakte meer gebruik „ van deeze middelen" (van de middelen om onder ſchijn van geloofsdwang de Onderzaaten onder eene willekeurige opperheerſchappij te brengen) „dan „ PHILIPPUS DE II. Zijne dwingelandiſche over„ heerſching ſtrekte zich uit tot alle de takken zij„ ner uitgebreide Monarchie, en de Godsdienstijver „ vervolgde aldaar overäl de zulken, welke men met „ de naamen van Ketters en Ongeloovigen beſtem„ pelde. Men zogt den inwoonderen der Neder„ landen hunne voorregten te ontneemen: men deedt „ 'er duizenden van burgers op het ſchavot ſneeven. „ Deeze volken ſloegen aan het muiten. Men zag „ het ſchouwſpel hernieud worden, 't welk de Ve„ netiaanen, verſcheide Eeuwen geleeden aan de „ waereld gegeeven hadden: een volk de dwinge„ landij vliedende, en niet meer eene veilige ſchuil„ plaats op het land vindende, dezelve onder de „ wateren gaande zoeken. Zeven kleine Provin„ cien, ten noorden van Braband en Vlaanderen ge„ leegen, door groote rivieren eer overſtroomd dan „ beſproeid, dikwijls onder water gezet door de „ zee, welke men ter naauwer nood door middel „ van dijken beteugelde, geene andere rijkdommen „ bezittende, dan de inkomſten van eenige weilan„ den en eene middelmaatige Viſcherij, richtten „ een

(*a*) *Wijsgeerige en Staatkundige Geſchiedenis van de Bezittingen en den Koophandel der Europeaanen in de beide Indiën*, I. D. II. B. bl. 175.—177.

„ een der magtigſte Gemeenebesten der waereld, en
„ misſchien het model der handeldrijvende Staaten
„ op. De eerſte uitwerkzels haarer vereeniginge
„ waren niet gelukkig; doch zoo de Hollanders begonnen
„ met nederlaagen, zij eindigden met overwinningen.
„ De ſpaanſche troepen, die hen beſtreeden,
„ waren de beste van Europa: zij hadden
„ in 't eerst voordeelen, welke de nieuwe Gemeenebestbewooners
„ hun allengskens deeden verliezen:
„ zij booden een ſtandvastigen tegenſtand: zij
„ leerden zelf uit hunne misſlagen en uit het voorbeeld
„ van hunnen vijand; en zij overtroffen hem
„ ten laatſte in de kunst des Oorlogs. De noodzaakelijkheid,
„ om hem den engen grond van Holland
„ voet voor voet te betwisten, deedt de kunst
„ om de landen en de ſteden te verſterken tot volkomenheid
„ brengen.

„ Holland, die Staat, zo zwak in zijne opkomst,
„ zogt wapens en hulp overäl, van waar het dezelve
„ konde hoopen. Het verleende eene veilige
„ ſchuilplaats aan de zeeroovers van alle natien,
„ met oogmerk om 'er zich tegen de Spanjaards van
„ te bedienen; en dit was de grondſlag van zijne
„ zeemagt. Verſtandige wetten, eene verwonderlijke
„ orde, een regeeringsvorm, door welken de
„ gelijkheid onder de menſchen wordt bewaard,
„ eene voortreffelijke Staatsregeering en de verdraagzaamheid
„ in den Godsdienst, deeden dit Gemeenebest
„ wel haast tot een magtigen Staat aangroeien.
„ In den jaare 1590. hadt het reeds meer dan eens
„ de ſpaanſche zeemagt vernedert. Het dreef reeds
„ koophandel, en wel zulk eenen handel, als met
„ zijne ligging meest ſtrookte. Zijne ſchepen deeden
„ toenmaals 't geen zij nog heden doen; zij
„ laadden de koopmanſchappen van de eene natie
„ om ze na de andere te brengen. De Hanzee-

„ ſteden, en eenige ſteden van Italien, waren in „ 't bezit van deeze vervoeringen: de Hollanders „ haar zulks benijdende, hadden wel dra de over- „ hand; dit waren zij aan hunne zuinigheid ver- „ ſchuldigd. Hunne oorlogsvlooten beſchermden „ hunne koopvaardijvlooten. Hunne kooplieden „ kreegen eerzucht, en bevlijtigden zich om hunnen „ handel meer en meer uit te breiden. Zij hadden zich „ meeſter gemaakt van den handel op Lisſabon, al- „ waar zij de Indiſche goederen kogten, om ze „ door gantsch Europa wederom te verkoopen". Men zal zich (zeggen wij) over een diergelijken galm van een franſchen Schrijver niet verwonderen; omdat men weet, hoe luchtig de ſchrijvers van die natie 'er over heen loopen, en hoe weinig zij zich de moeite geeven, om de Gebeurtenisſen naauwkeurig op te ſpooren en gade te ſlaan: maar heeft men geen rede om zich te verwonderen, dat 'er in de boeken of ſchriften, welken over de opkomst van onzen Koophandel, en over de oorzaaken van deszelfs aanwas zijn uitgegeeven, de oude tijden zoo weinig in aanmerking zijn genomen; en dat men zoo niet geheel, ten minſte al redelijk veel in dezelfde misvattingen valt, welken men den vreemden moet verwijten? Want hoe zeer de Geſchiedboeken, welken ons de gebeurtenisſen en de wisſelingen van 't Vaderland verhaalen, dagelijks geleezen, ja zelfs met graagte, oplettendheid en navorſching van bijzondere gevallen, geleezen worden; naauwelijks ſchijnt men zijne aandacht te zetten op het geene ons, in de eerſte plaats, ter herte moest gaan; naamelijk den ſtaat van ons burgerlijk wezen, de middelen en oorzaaken, door welken inzonderheid de Scheepvaart en Koophandel hier te lande zijn opgekomen, aangegroeid, en tot dien luiſter geklommen, welke de gantſche wereld verbaasd heeft. Men

ſchijnt door den glans van ons vermogen ten tijde des ſpaanſchen oorlogs zoo verkloekt, dat men de vroegere tijden vergeet; althans het oog 'er te weinig naar toe wendt, om niet ongevoelig met de vreemden tot het geloof over te ſlaan, dat de Hollanders niet eerder magtige kooplieden zijn geworden dan toen zij 'er door den ſpaanſchen krijg gelegenheid toe kreegen, en 'er om zoo te ſpreeken door den nood toe gedwongen werden.

Indien elk, die zich toelegt om naauwkeurige en nuttige kundigheden van de menſchelijke lotgevallen, en inzonderheid van die van zijn vaderland, te verkrijgen, belang heeft te weeten, wat 'er van zij; is het vooral noodzaakelijk, dat zulke onzer landgenooten, wien de welvaart van ons Gemeenebest niet onverſchillig is; en dat die geenen der Ingezetenen, op wien, uit hoofde van hunnen ſtaat, de verpligting ligt, om die welvaart te bevorderen of te onderhouden, deze dwaaling kennen. Den laatſten is 'er bovenal veel aan gelegen, dat zij weeten, dat de Hollanders, verſcheiden eeuwen voor de ſpaanſche beroerten, Manufactuuren hebben gehad; dat de Koophandel, de Visſcherij en Scheepvaart reeds in eenen bloeienden ſtaat bij hen waren; dat zij reeds, ſedert langen tijd dien tak van hunnen Koophandel, welke beſtaat in waaren bij vreemden te koopen, om aan andere vreemden te verkoopen, en welke tak door de Franſchen genoemd wordt *commerce d'oeconomie*, in Duitschland, in 't Noorden en in het Zuiden van Europa hadden uitgebreid; dat zij, zoo om hunnen Koophandel te doen toeneemen, als om denzelven te behouden, verſcheiden oorlogen ter zee hadden gevoerd, en verſcheiden verbonden gemaakt, om denzelven buitens lands uit te breiden; dat zij reeds veele ſtaats-inrichtingen om de nijverheid, den inlandſchen Koophandel, Vis-

fcherij en Scheepvaart te bevorderen, hadden gemaakt; dat verfcheiden dezer inrichtingen nog heden ten dage in wezen zijn, of ten grondflage der hedendaagfche inrichtingen dienen; dat de Wethouderen der bijzondere Steden, zoo wel als de Staaten van het geheele Gewest, federt een zeer geruimen tijd, de oogen fteeds open hielden op alles, 't geen den Koophandel eenigzins kon bevoordeelen; en dat zij denzelven eene verftandige en gepaste befcherming verleenden, in eeuwen, waarin wij meenen, dat de kundigheden binnen zeer enge paalen beperkt waren.

MEN heeft flechts de Gefchiedenis der tijden, die de oprichting van het Gemeenebest zijn voorgegaan, te doorloopen, om zich te overtuigen, dat, op dat tijdftip, de Hollanders reeds, federt een geruimen tijd, een nijver, fchrander, handeldrijvend, zeevaarend, en krijgszuchtig volk waren. Reeds van dien tijd af aan, waarin men de Hollanders nog niet anders kende, dan bij den naam van *Batavieren*, was ieder ingezeten een krijgsman, ter befcherming van zijn Vaderland en Koophandel: ten minfte heeft de Koophandel altijd befchermers gevonden onder die geenen, welken de wapenen voerden: en zoo men den oorfprong der Schutterijen en van die Broederfchappen, van welken men nog eenige overblijffels ziet in fommige Dorpen, alwaar men gewoon is op zekere tijdperken wapen-oefeningen te doen, eens navorschte, zoude men mogelijk vinden, dat die herkomftig is van de verpligting, waarin alle inwooners waren om de wapenen te kunnen voeren, en die tegen den vijand, wanneer zij opontbooden werden, te kunnen gebruiken. Dus fchijnt het, dat de natuur en de regeringsvorm, al voor veele eeuwen, hadden gezorgd, om in Holland een Volk te bereiden, 't welk in ftaat zoude zijn,

zijn, om 't hoogste toppunt van vermogen en roem te bereiken; en dat zij alleenlijk wachtten op de geweldenarijen van eenen kwalijk beraaden Dwingeland, om de vermogens van dat Volk aan den dag te leggen, en om 'er, bijna in een oogenblik, de eerste Zee-Mogendheid van Europa van te maaken, daar het, in den Koophandel, alle andere tot dien tijd toe bekende handeldrijvende volken verre stond te overtreffen.

Indien men alleen blijft stilstaan op de beroerte, aan welke de Vereenigde Staat deszelfs geboorte verschuldigd is, van welke in onze hedendaagsche Geschiedenis zoo veel gewags gemaakt wordt, en die dit gewag dubbeld waardig is, dan staat men zekerlijk verbaasd over een nieuw verschijnsel, daar de lotgevallen der wereld geen voorbeeld van opleveren. Wie toch zoude op de eerste beschrijving kunnen begrijpen, dat een volk, bewoonende een moerassig Land, 't welk, aan de uitwatering van verscheiden rivieren, slechts een bijna onzichtbaar punt op de Kaart beslaat, zynen Landsheer, welke op dien tijd de heerschzuchtigste, de onafhangelijkste, en wat meer is, de magtigste Monarch van Europa was, heeft durven trotseeren? hem verklaaren van zijne heerschappij te zijn vervallen? zijne legers dikwyls versloeg, en hem zijne Steden ontweldigde? dat dit volk, uit deszelfs moerassen te voorschijn komende, heeft durven bestaan de zeën van Europa, Afrika en der beide Indiën te doorkruissen, om 'er de vlooten van zijnen Vorst in op te zoeken, dezelven aan te tasten, te bestrijden? die heeft kunnen overwinnen, en eindelijk zege op zege, veroveringen op veroveringen, in de drie deelen der wereld op hem behaalen? dat het door tachtig jaaren oorlogs magts genoeg verkreegen hebbe, om in laater' tijd de Opvolgers van dien zelfden Monarch te beschermen?

Het is een gemeen, en in de Genees- zoo wel als in de Natuurkunde aangenomen gevoelen, dat de Natuur niet met ſprongen haare werkingen verricht: in de Zedekunde, in den loop der menſchelijke zaaken heeft die waarheid insgelijks plaats. De magt, welke de Hollanders bij den opſtand tegen Spanjen vertoonden, was van vroeger tijden af in hunnen boezem bereid. De Hollanders waren reeds, ten tijde van dien opſtand, een vrij wel geoefend, nijver en ſchrander volk: zij hadden eenen gevestigden Koophandel, en eene byna geregelde Scheepsmagt: zij hadden die zelfs in een zeer aanzienelijken ſtaat; en zij bezaten een gemoed fier en grootsch genoeg, om ſtoute onderneemingen te durven waagen. Om te weeten, waar van daan dat volk de middelen, tot diergelijke onderneemingen noodig, haalde; waaruit het zijne krachten trok; en om te kunnen begrijpen, hoe het zich zoo ſchielijk, en als met een ſlag, heeft kunnen verheffen tot den ſtand van eene groote Mogendheid; hoe het, in 't vervolg zoo veel invloeds hebbe kunnen verkrijgen op alle de lotgevallen en gebeurtenisſen van Europa, in weerwil van hinderpaalen, welken den verlichtſten Staatkundigen onoverkomelijk zouden hebben toegeſcheenen, indien zij dezelven hadden kunnen voorzien; om dit alles te weeten en te begrijpen moet men de vroegere tyden gade ſlaan en daar uit leeren wat Volk het ware, en hoe het met deszelfs ſtaat gelegen ware, toen het; tegen zijnen Landsheer het zwaard uit de ſchede trok Het onderzoek van deszelfs toeſtand voor de oprichting van 't Gemeenebest, de naſpeuring der vorderingen, welken deszelfs nijverheid, ſchranderheid, Koophandel en Scheepvaart, reeds voor dat tijdſtip hadden gemaakt, is zekerlijk de eenigſte weg, door welken men de bronnen kan ontdekken, uit welken het zelve voornaamelijk haare krachten heeft geſchept, om

zoo

zoo ſpoedig tot zulk eene hoogte te kunnen ſtijgen, en uit welken het nog tegenwoordig de krachten kan ſcheppen, welken het noodig heeft, om zijnen ſtaat geduurzaam te doen zijn, dien te onderhouden en in zijne volle kracht te bewaaren of te herſtellen.

DIT ſtuk, op welk men, tot hier toe, zoo weinig acht heeft geſlagen, heeft ons toegeſcheenen de grootſte opmerking te verdienen. Is het roemwaardig, dat men de bron onzer rijkdommen kenne, de toevallen, welken denzelven zouden kunnen doen uitdroogen, voorkome? wordt het niet noodzaakelijk, dat men 'er zijn werk van maake, wanneer men een algemeenen kreet van vergaan, van ondergang hoort? in een tijd dat men de Landgenooten als verlekkerd op vreemde ſpijzen, en als een walg toonende voor vaderlandſche vruchten, met eene ongemeene graagte zoodaanige uitheemſche ſchriften en boeken ziet leezen, welke geſchikt zijn, om hun, zoo met betrekking tot de geſteltenis van 't Vaderland, deszelfs zeevaart en koophandel, als ten aanzien van andere zaaken, verkeerde, ja ſchadelijke denkbeelden en begrippen, in te boezemen?

OM aan dit werk eene geſchikte orde te geeven, zullen wij beginnen met een kort en beknopt verhaal van de opkomst en bloei der Scheepvaart en des Koophandels in deeze landen, ſedert de vroegſte tijden, tot op den tijd, dat de zeven gewesten eenen gemeenen ſtaat hebben begonnen uit te maaken. In dit verhaal zullen wij eerst den loop der Scheepvaart, en vervolgens dien des Koophandels volgen. Daarna zullen wij de lotgevallen des Koophandels en der Scheepvaart te gelijk, ſedert den opſtand tegen 't ſpaansch geweld, van welken tijd af dezelven altijd aan elkander naauwer verknogt zijn geweest, tot aan den Munſterſchen Vrede, doen opmerken; en eindelijk den ſtaat des Koophandels

en der Scheepvaart sedert den Munsterschen Vrede tot aan onze dagen, voor oogen leggen.

Na 't geeven van dit historisch tafereel, zullen wij naspeuren, *eerstelijk*, de oorzaaken van de opkomst en bloei des Koophandels en der Scheepvaart in Holland: ten *tweede*, die van derzelver verminderingen en ondergang: en, ten *derde*, de middelen, welke dezelve kunnen opheuren en doen herleeven. In deeze naspeuring zullen wij het *Bewerp* volgen, 't welk wij vinden in de Propositie van Z. D. H. den Heere Prinse van Oranje, Vader van onzen tegenwoordigen Erfstadhouder: Erf kapitein Generaal, en Admiraal, in 1751, zoo aan Haare Hoog Mogenden de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, als aan de Edele Groot Moogenden de Heeren Staaten van Holland, gedaan. Die oorzaaken worden daar verdleed 1. in *natuurlijke* en *phisique oorzaaken* 2. in *moreele* 3. in toevallige *oorzaaken, dewelke van buiten daar bij gekomen zijn.* Wij zullen ons eerst bezig houden met het naspeuren der natuurlijke oorzaaken, welken hebben kunnen, of ook nog heden, kunnen medewerken, om den Koophandel en de Scheepvaart van den Vereenigden Staat te bevorderen of te benadeelen: vervolgens zullen wij de zedelijke oorzaaken, welken dezelve kunnen aanmoedigen of ten verderve leiden, nagaan: en in de derde plaats, zullen wij de toevallige oorzaaken nader onderzoeken: alles in die orde en verdeeling als door het *Bericht*, het welk wij van dit werk hebben uitgegeeven, is aangekondigd, en aldus loopt:

Scheepvaart der Hollanderen, van de vroegste tijden af, tot aan de oprichting van den Vereenigden Staat. — Koophandel der Hollanderen, van de oudste tijden af tot op de vereeniging der vrije Nederlandsche Gewesten, tot eenen gemeenen Burgerstaat. — Van de Visscherij, — Van den Koophandel. — Van de Manufactuuren — Scheepvaart en Koophandel

der Hollanderen, ſedert het oprichten van den Vrijen Staat, tot aan den Munſterſchen Vrede. — Opkomst en ſtaat der Oostindiſche Maatſchappij in Holland — Opkomst en ſtaat der Westindiſche Maatſchappij in Holland. — Levantſche Handel. — Noordſche Visſcherij en Koophandel. — Manufactuuren. — Handel op Engeland, Vrankrijk, Spanjen, Portugal en Duitschland. — Van het vaaren op vracht van de eene haven op de andere. — Oprichting der Admiraliteits Collegien — Staat der Hollandſche Zeemacht, zedert de ſpaanſche beroerte tot op den Munſterſchen vrede. — Reglementen van Asſurantie. — Oorſprong en voortgang der Wisſelbank van Amſterdam. — Van de Verbonden en Verdraagen. — Bloei en aanwas van de Zeemagt en Koophandel der Hollanderen.

Zeemagt van den Staat na den Munſterſchen Vrede.

Staat van 't Land, met betrekking tot deszelfs Koophandel en Scheepvaart, ſedert den Munſterſchen Vrede tot op onze tijden. — Oost- en Westindiſche Maatſchappijen. — Van de groote Visſcherij of Haringvangst. — Walvischvangst — Van de Societeit van Surinamen. — Verovering van Surinamen. — Van de Colonie de Berbice. — Van de Colonie van Esſequebo en Demerarij. — Tegenwoordige Staat van Hollands Koophandel in Europa. — Handel in Actien en in publique Effecten. — Oorzaaken van de opkomst, aanwas en bloei der Scheepvaart en des Koophandels in de vereenigde Gewesten.

Oorzaaken van het toeneemen van den Handel en Scheepvaart na 't oprichten van den Vereenigden Staat. — Staatsgeſteltenis van den Vereenigden Staat. — Van de Vrijheid.

Oorzaaken, welke de Koophandel in de vereenigde Gewesten hebben doen vervallen. — Koophandel der buitenlandſche Volken. — Van de Belastingen. — Invloed der Belaſtingen op den Koophandel. — Van de verandering in de Staatsgeſteltenis van 't Land voorgeval-

gevallen. — Van de Oorlogen. — Van den Krijgsstaat, met betrekking tot de Bezittingen der Hollanderen in de Indiën. — Van de zedelijke gebreken, welken uit de al te zwaare belastingen voortspruiten. — Van den ijver en werkzaamheid van andere Natiën, met betrekking tot den Koophandel en Scheepvaart. — Misbruik van 't Crediet — Van de gebreken, aan welken 't bewind der handel-maatschappijen en andere groote Genootschappen, tot het drijven van koophandel opgericht, onderhevig schijnt te weezen. — Bewind der zaaken van Maatschappijen en andere groote Gemeenschappen van Handel. — Van de geldleeningen aan de Planters der Nederlandsche en vreemde Volkplantingen gedaan. — Van de Pracht en Weelde, de Zeden, den Woeker en Zwindelhandel, de Bankbreuken, Marskramers, enz.

MIDDELEN, door welke de Hollanders hunnen Koophandel en Scheepvaart weder kunnen opbeuren, en den voorrang op alle handeldrijvende Volken bekomen. — Staatkundige Gesteltenis van Holland, met betrekking tot deszelfs Handel en Scheepvaart. — Van de vermindering der Belastingen. — Van de Geldmiddelen. — Van de vrijheden en gunsten, ten aanzien der Belastingen, te verleenen. — Van de ongelijkheid der Steden van Holland, ten aanzien der voordeelen des Koophandels. — Van 't aanleggen van Manufactuuren, en van de Monopolien; van 't geeven der voorkeur aan binnelandsche Manufactuuren. — Van de voordeelen, welken men uit de Volkplantingen zoude kunnen trekken. — Van de noodzaakelijkheid om de misbruiken in den Handel ingesloopen tegen te gaan. — Van verscheiden bijzondere middelen, welke zouden kunnen dienen, om de Scheepvaart, Koophandel en Fabrieken aan te moedigen.

DE veranderingen, verschikkingen, en vermeerderingen, welke wij gaande weg zullen maaken, zullen deze orde niet stooren.

EERSTE

EERSTE HOOFDSTUK.

Scheepvaart der Hollanderen, van de vroegste tijden af, tot aan de oprichting van den Vereenigden Staat.

Wil men zich een recht denkbeeld van de opkomst der Scheepvaart in Holland vormen, men volge Julius Cæsar, na het veroveren van Gallië, bij de Germaanen. Daar ziet men den Veldheer onder de beoorloogde Volken, die, voor zijne overmacht bukkende, zich aan hem kwamen onderwerpen, eenigen, naar den kant van de Noordzee gezeeten, als Vrienden der Romeinen bejegenen; en boven allen de Batavieren uitzonderen. Vrij van de roomsche heerschappije, werd hun niets als hulpbenden afgevorderd. Zij moesten, volgens Tacitus, noch aan schattingen onderworpen, noch aan de knevelaarijen der Pachters blootgesteld zijn (*a*). Ongetwijffeld hebben bijzondere beweegredenen den Romeinschen Veldheer aangezet, om een volk, 't welk slechts een plekjen lands, zeer klein in zijn omtrek, besloten tusschen de twee armen des rhijns, besloeg, aan zich te verbinden. Hunne ligging zelve schijnt 'er hem toe bewoogen te hebben;

(*a*) „ *Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, insulam Rheni amnis colunt, Cathorum quondam populus, & seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent: manet honos & antiquæ societatis insigne, nam* NEC TRIBUTIS CONTUNDUNTUR, NEC PUBLICANUS ATTERIT, *exempti oneribus & collationibus; & tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur.* TACITUS *de Mor. Germ.* C. XXIX.

ben; vermits dezelve beter dan eenige andere den Romeinen diende, om hunne krijgstochten tegen de Germaanen, gemakkelijk te maaken. Ook zien wij, dat, in 't vervolg, de Romeinen van dit eiland hunne algemeene legerplaats gemaakt hebben; dat zij 'er Magazijnen in aanleidden; en dat zij van daar vertrokken, 't zij om zich naar de oevers der Elbe, Eems, en Wezer te begeeven, 't zij om den Rhijn hooger op te vaaren. De krijgstochten van Julius Cæsar, die van Drusus en andere Veloversten door de Romeinen vervolgens gezonden, om de Saxen en Friezen onder te brengen, moeten, met in 't eiland der Batavieren hunne algemeene legerplaats op te richten, en 'er magazijnen aan te leggen, de grondslagen hebben gelegd eener Scheepvaart, welke, onder de bescherming dezer Veroveraars, allengskens en ongevoelig is aangewassen: men heeft des te meer reden om dit te vooronderstellen, daar de Batavieren niet alleen deelgenooten van alle hunne krijgstochten zijn geweest, maar de Romeinen zelven zich van hun, boven ander Krijgsvolk, bedienden in alles wat eenigzins betrekking had tot den oorlog te water. Het verkiezen van een volk tot zoodaanig een dienst vooronderstelt, dat hetzelve meer dan anderen geschikt en bekwaam was tot de Scheepvaart (*a*).

Doch om van den aanvang, opkomst, van de eerste aanleiding, of van de eerste beginselen der Hollandsche Scheepvaart en Zeemagt een juist begrip te maaken, is het nog al niet genoeg, dat men te rug treede tot de tijden, in welken de vaderlandsche historien 'er melding van maake: de oorzaaken der menschelijke lotgevallen, zoo wel als van de andere wisselingen, ver-

(*a*) Vad. Hist. I. D. bl. 26. en volgenden. Velly *Hist. de France*. T. I. p. 8. & suiv.

vereifchen eene nafpooring, veel vroeger beginnende, dan van den tijd, dat wij dezelve zien gebeuren. Niemand, die met eenige aandacht den ftaat der overrhijnfche volken, wanneer Cæfar de Galliën is komen overweldigen, zich voor oogen ftelt, zal het vreemd voorkomen, dat wij, om tot den eerften oorfprong van Hollands magtige Scheepvaart op te klimmen, ons bij het rijzende vermogen der Romeinen wat ophouden, en ter vlucht inzien, hoe dat hoogmoedig, naderhand heerschzuchtig, eindelijk dwangziek Volk, aan zijne Scheepvaart is gekomen. De gebeurtenisfen onder het menschdom zijn, over 't geheel genomen, zoo verfchillende niet, als men 't zich gemeenelijk verbeeldt: veeltijds beftaat het onderfcheid flechts in een verfchil van tijd, van plaats en van eene enkele omftandigheid: de zaak is voor 't weezenlijke al een en dezelfde.

De Romeinen, in hunnen eerften ftaat door hunne nabuuren ontrust, of die zelve ontrustende, zijn wel bij den duur in menigvuldige oorlogen gewikkeld geweest, doch langen tijd op het vaste Land van Italie gebleeven, zonder zich aan eene Scheepvaart, veel min aan eene Scheepsmagt, gelegen te laaten liggen. Hun ftaatsbeleid en ftaatsgronden moeften 'er hen ook natuurlijk van verwijderen, daar zij niets verders begeerden dan 't genot van den grond, dien zij befloegen en 't zegepraalen over hunne vijanden. Zoo de Romeinen al eenigen Koophandel gedreeven hebben, gelijk het uit de verdragen, inzonderheid met de Karthaginiënzers gemaakt, waarfchijnelijk te vooronderftellen is, echter is die Koophandel niet geweest van eenig merkelijk aanzien. Tegen de Latijnen, Etrufcers, Æqui, Volfci, Sabijnen, Samnieten en andere Volken geöorloogd, en die onder hun gebied of bedwang gebragt hebbende, heeft eene fmaad, door de Tarentijnen hun aangedaan, de eerfte aanlei-

leiding gegeeven, dat zij hunne wapenen buiten Italie en over de ſtroomen gevoerd hebben.

Pyrrhus uit Epire, tot hulp der Tarentijnen in Italië toegeſchooten, en daaruit, na 't leveren van verſcheiden veldſlagen, in welken hij in 't eerst de overhand had, daarna geſlagen werd, te rug hebbende moeten keeren, had die dwaaze Vorst de onvoorzichtigheid van zich in de onlusten en beroerten, in Sicilie ontſtaan, te ſteeken, en 'er tot hulp der Syrakuzers zijne wapenen over te voeren. Het ging 'er hem even als in Italië. Eerst overwinnaar, moest hij, naderhand overwonnen, het eiland en de Syrakuzers door de Karthaginiënzers ſterk benaauwd, verlaaten.

De Romeinen, kans ziende, om eenen magtigen Bondgenoot tegen de Karthaginiënzers, wier oppermagt ter zee hun in de oogen moest ſteeken, te winnen, beſlooten, om de Mamertijnen, door Hiero, Tiran van Syrakuze, en door de Karthaginiënzers aangevallen, op hun verzoek, onder hunne beſcherming te neemen. Eene kleine Vloot uitgerust hebbende, ſtaken zij naar Sicilie over, ſloegen Hiero en de Karthaginiënzers, en lieten eene bezetting in Mesſina. Deze eerſte ſtap door de Romeinen buiten Italie ten oorloge gedaan; deze ſtap, die den krijg tusſchen hen en de Karthaginiënzers heeft verwekt, is ook de ſtap, die den eerſten grondſlag heeft gelegd, tot de romeinſche zeemagt.

De Romeinen, die tot dien tijd ſlechts ſchuiten en geen ſchepen gehad hadden, begrijpende, dat zij het tegen de Karthaginiënzers, zonder Scheepsmagt, niet zouden kunnen houden (*a*), vielen met alle

(*a*) Milot *Hiſt. Anc.* Tom. II. p. 127. *Ed. de Leyde.* Tit. Liv. Epiſt. Lib. XVII. Florus Lib. II. C. II. n. XI.

alle magt op den ſcheepsbouw. Eene karthaagſche galei op de kusten van Italie geſtrand, ſtrekte hun tot model. In twee maanden, zeggen POLYBIUS en PLINIUS, was 'er eene Vloot van honderd galeien van vijf riemen en twintig van drie riemen in gereedheid: een blijk dat 'er bereids toen te Rome voorraad van noodwendigheden, tot den ſcheepsbouw dienende, en genoeg arbeidslieden, bekwaam, om, in zulken korten tijd, dit aantal van galeien te timmeren, moeten geweest zijn. Met deze eerſte vloot in zee geſtoken, behaalde Duilius eene zege op de Karthaginiënzers, die dezen zeven duizend dooden, zeven duizend gevangenen, en drie en negentig galeien, van welken'er dertien in den grond geboord, tachtig genomen werden, kostten. Het roomſche Volk achtte zich met deze overwinning, buiten verwachting uitgevallen, zoo verheerlijkt, dat het ter nagedachtenisſe en tot betuiging hoe zwaar het den dienst daarmede den Vaderlande beweezen, ſchatte, Duilius, wanneer hij des avonds uitging, met een fakkel en muzijk liet verzellen.

SEDERT dien tijd begosten de Romeinen zich, zoo wel ter zee als te land, geducht te maaken: hunne zucht tot overheerſching kende geene paalen; en die zucht wakkerde, naar maate dat hun gebied uitgeſtrekter werd, even als die der geldzieken, die door de vermeerdering hunner ſchatten te ſterker geprikkeld worden, om dezelven te vergrooten. De Karthaginiënzers, gedwongen Sicilië en alle de eilanden, tusſchen dit eiland en Italië gelegen, te ruimen, werd Sicilië zelve een wingewest van den romeinſchen Staat, uitgezonderd het koningrijk Syrakuze. Weinig tijds daarna ſtelden de Romeinen zich ook in 't bezit van Sardinië. „ Dus, zegt MILOT (*Hi-* „ *ſtoire Ancienne* T. II. p. 133.) na vier en twin- „ tig jaaren oorlogs, moeſten de Karthaginiën-

„ zers, die op zee de meesterlijke vlag hadden ge-
„ voerd, de wet ondergaan van de Romeinen, die
„ noch van geldmiddelen voorzien, noch bedreeven
„ te water, boven dien nog zeven honderd galeien
„ verlooren hadden ".

Met een zoo voorspoedig begin, moet men zich niet verwonderen, dat de Romeinen, op hunne verkreegen scheepsmagt betrouwende, ras, over belediging ter zee, in 't harnas te brengen waren. Afgezanten aan de Koningin van Illyrië gezonden hebbende, om over eenige zeeschuimers te klaagen, en de Koningin eenen dier Afgezanten, om een bars antwoord, hebbende ter dood laaten brengen, kwamen de Romeinen tot wraak der Vorstin haar Rijk ontweldigen (*a*), en zich bij die gelegenheid in Griekenland vertoonen.

Dus begon de Scheepsmagt der Romeinen het middel tot de alleruitgestrektste vergrooting van hunne heerschappij, naar den kant van Asia en Afrika, te worden. Doch hoe zeer zij geheel Italië bereids onder hun bedwang hadden, werden zij echter door de Gaulen en noordsche Volken, naar de andere zijde van Italië meer dan eens ontrust. In den jaare 530. na den bouw van Rome, op nieuw aangevallen, en die vijanden voor hunne wapenen hebbende doen zwichten, toogen zij voor de eerste maal over de Po, maakten eenige landstreeken, die zij ingenomen hadden, tot een wingewest van den roomschen Staat, onder den naam van *Gallia Cisalpina*; en keerden vervolgens hunne wapenen ten tweeden maale tegen de Karthaginiënzers, welken den dwang van Rome niet kunnende veelen, magtige legers tegen haar op de been gebragt hadden.

Deze tweede punische oorlog had ten gevolge,

(*a*) Florus Lib. II. C. V.

ge, dat de Romeinen in 't bezit van Spanje en van de eilanden in de middelandſche zee gelegen, raakten. Scipio, die de magt der Karthaginiënzers vernield had, kreeg den naam van Afrikaan: de val van Karthago ſtelde de heerſchappij der Zee in de magt der Romeinen; die, hier door geſterkt, onder het gezag van den broeder van Scipio, verſcheiden gewesten in Aſia overheerden, 't welk den roomſchen Veldheer den bijnaam van Aſiatiſchen deed bekomen.

Dus rees de Opperheerſchappij van Rome in weinig jaaren tijds tot een aanzien te groot, om niet teffens benijd en gevreesd te worden: doch hoe gelukkig haare wapenen, naar den kant van Aſia en Afrika, en in die twee werelddeelen gevoerd waren; hoe ſterk het krijgsgeluk haar diende; welken ſchrik haare wapenen den overwonnen volken en derzelver nabuuren mogten hebben aangejaagd; en hoe zeer het haar gelukt was, om ook aan de andere zijde van Italië haar gezag tot over de Po uit te breiden; niet te min bleeven de volken verder op naar 't noorden gelegen, ja zelfs de Gaulers of Galliërs, haare hardnekkigſte vijanden. De Romeinen, die overheerſchers van zoo veele magtige Rijken en Staaten, ſtonden meer dan eens in gevaar, om door een opgeſtooven hoop van woeſte volken, op hunne beurt, overweldigd te worden: zelfs op den tijd dat hunne magt tot den hoogſten top was gereezen, in 't midden van de zevende eeuw na den bouw van Rome, toen niets voor hun ſcheen te kunnen ſtaan, werd Rome op nieuws tot het uiterſte gebragt. De Cimbren naamelijk, de Teutoonen, geſterkt met eenige galliſche volken, vielen in Italië. Verſcheiden overwinningen op de Romeinen behaald hebbende, was het met dien trotſchen Burgerſtaat gedaan geweest, indien Marius den zegepraalenden vijand niet door beleid tot ſtaan, en voorts in 't naauw had

gebragt; eindelijk zoodaanig geslagen, dat 'er weinigen van den talrijken troep het met de vlucht ontkwamen.

Deze bedrijven haalen wij aan, ten einde men opmerke, dat toen de burgertwisten in den roomschen Burgerstaat aan 't smeulen raakten; toen het gebied der Romeinen bereids zoo verre zich uitstrekte, dat de volken overal onder hun juk scheenen gebragt te zijn; nogtans de volken, welken zoo naar het noorden als naar den oceaan, van de grenzen van Italië af gerekend, gelegen waren, hunne vrijheid, met betrekking tot de Romeinen, hadden weeten te behouden; Spanje uitgezonderd, 't welk door den oorlog met de Karthaginiënzers onder de heerschappij der Romeinen was geraakt. Onder die volken schijnen die geenen, welken ter linker zijde van den rhijn woonden, beschaafder geweest te zijn, en zich ook meer op kundigheden toegelegd te hebben dan die van de overzijde: zelfs schijnt het, dat hoe verder men van den rhijn af week landwaards in, naar de middelandsche zee, die volken ook meer dan de anderen beschaafd en kundig geweest zijn. De overrhijnschen worden bij de romeinsche Schrijvers *Barbaaren* genoemd; doch men weet, dat op die uitdrukking, welke zij met betrekking tot alle volken bezigden, niet te tellen is: uit de geschiedenissen, zoo als dezelven tot onze kennis zijn gekomen, en niet uit den meerderen of minderen lof of ophef van sommige Schrijvers, zoude men, zoo 't schijnt, kunnen opmaaken, dat de verkeering, welke de volken langs de middelandsche Zee gelegen, met anderen, en ook met de Romeinen en Karthaginiënzers gehad moeten hebben, dezelven een beschaafder leevenswijze heeft doen aanneemen; en dat deze beschaafder leevenswijze langzaamerhand zich verder tot die volken heeft uitgestrekt, welken nader aan den

rhijn

rhijn woonden: althans het is uit de ſchriften van Tacitus, van Cæſar, en anderen klaarlijk te zien, dat 'er, ten aanzien van het beſchaafd of woest leeven, een merkelijk onderſcheid moet geweest zijn tusſchen de overrhijnſche Volken en die, welken aan de andere zijde van dien ſtroom hunne woonplaatſe hadden.

Nog beſpeurt men een groot onderſcheid tusſchen die volken, zoo met opzicht op hun leevensaart als op hunne zeden, naar maate dat menze laager den Rhijn, de Eems, de Wezer, de Elbe, of naar den Oceaan beſchouwt; 't welk de romeinſche Schrijvers, en die, welken hen navolgen, niet genoeg in acht genomen hebben, en als nog niet genoeg onderſcheiden. Zij ſpreeken van de Germaanen, van de Belgen, meestal als van één ſoort van volk: evenwel behoeft men de ingezetenen van onze zeven Gewesten, zonder verder te treeden, ſlechts na te gaan, welk een onderſcheid van zeden en leevenswijze zal men 'er niet aantreffen? zelfs wat onderſcheid vindt men niet van de eene ſtad tot de andere? Alles is werkzaam te Amſterdam; doch het geld is 'er de hoofddeugd. De ſtaat der overrhijnſche volken, ten tijde van Marius, zoude men, in vergelijking van den ſtaat der andere Volken, mogelijk gelijk konnen ſtellen aan den ſtaat van Rusland, met betrekking tot de noordſche mogendheden, voor dat de Czaar Pieter de I. zijne onderdaanen tot een beſchaafder leevenswijze heeft beginnen te brengen. Hoe het 'er ook mede gelegen zij, vast gaat het, dat zij minder beſchaafd waren, minder gevat op kunſten en weetenſchappen, minder kundigheden hadden omtrent alles wat het leven aangenaam kan maaken; en, ten aanzien van het voldoen van hun behoefte en nooddruft, al vrij na kwamen aan die volken, welken in Amerika van 't jaagen en

 vis-

visschen leeven, en onder den naam van *Wilden* betekend worden. De oude bewooners onzer Landen, ook onze Batavieren, worden allenthalve op dien voet beschreeven; en het is dienstig, dat men 'er op lette, ten einde men te beter oordeele van de oorzaaken welken die zelfde gewesten hebben gebragt tot den staat, in welken wij die thans beschouwen.

De bewooners der overrhijnsche Landen en zelfs een gedeelte der geenen, welken aan de andere zijde van den rhijn, naar of bij den oceaan, woonden, waren dan ruuw en woest, doch te gelijk van eenen dapperen en vrijheidslievenden aart, toen de burgerkrijg te Rome begon te ontbranden.

Marius had het geluk de Cimbren, Teutoonen, en die met hen in Italië gedrongen waren, te verdelgen, en Rome uit het gevaar, het welk haar over het hoofd hing, te verlossen; doch zij werd eindelijk door de burgertwisten, welken in hunne gevolgen de grootheid der romeinsche heerschappij hebben ontluisterd, hevig geschokt. De krijg tegen Mithridates, eenen der magtigste en gevaarlijkste vijanden, welken de grootheid van Rome hebben doen wankelen, en andere oorlogen eindigden echter gelukkiglijk; zoo te water als te lande. Vijf honderd schepen aan Pompejus toegestaan, om de zee, van zeeschuimers te zuiveren, en dit in vier maanden volvoerd, doet eenigzins zien hoe sterk de Romeinen ter zee geworden waren. De roomsche Staat, door geduurige overwinnigen en overheerschingen, langs hoe meer, in grootheid en luister toeneemende, voelde echter zijne ingewanden aangetast met kwaalen, welken hem den zwaaren last van 't uitgestrekt gebied met moeite deeden tortschen.

In die gesteldheid van den romeinschen Staat, nadat Sylla en na hem Pompejus de asiatische Vorsten en Mogendheden hadden ondergebragt, werd Julius Cæsar ge-

gebruikt om de heerschappij van Rome in Europa verder, naar den kant van 't noorden, uit te breiden (*a*). Dit uitzigt bragt de wapenen der Romeinen, onder het beleid van Julius Cæsar, ook naar deze gewesten. Hij overmeesterde eerst de Zwitzers: voorts trok hij op tegen Ariovistus, die de Gaulers was komen kwellen. Den Vorst der Germaanen met het gering overschot van zijn leger over den rhijn gejaagd, en zijn volk ter onderwerping ontvangen hebbende, vervolgde Cæsar zijnen weg tegen de Belgen (*b*); die al mede overwinnende, en tot onderwerping dwingende, terwijl Crassus, Luitenant van Cæsar, ten zelfden tijd de opgezetenen langs de kusten van den Oceaan voor 't gezag van Rome deed bukken. Onder andere plaatsen, door Crassus vermeesterd, was 'er eene gelegen in Bretagne, *Vannes* geheeten; vermaard wegens haaren Koophandel op Engeland, de bedreevenheid van haar scheepsvolk, het bezit van de weinige havens langs de kust van die onstuimige zee, waardoor zij de geheele vaart in die zee aan haar cijnsbaar maakte, en voor de magtigste plaats van dien oord gehouden werd (*c*). Dan, weinig tijds na die onderwerping, vatten de bewooners van de kusten, en inzonderheid mede de ingezetenen van *Vannes* de wapenen wederom op. Dit bewoog Cæsar, om eene Vloot op de *Liger*, thans de *Loire*, in gereedheid te laaten brengen (*d*).

UIT

(*a*) *Asia Pompeji manibus subacta, reliqua, quæ restabant in Europa, fortuna in Cæsarem transtulit:* zegt FLORUS Lib. III. C. X. n. I.

(*b*) De Belgen besloegen de gewesten, daar men tegenwoordig vindt *Soisson*, *Henegouwen*, *Artois*, *Amiens*, *St. Omer*, *Braband*, *Caux*, *Vexien*, *Vermandois*, *Namen*, *Keulen*, *Luik*, *Bouillon*, *Luxemburg*. CÆSAR *de Bell. Gall.* L. II. n. IV. *Notice des Gaules*, par D'ANVILLE. voc. *Belges*.

(*c*) CÆSAR *de Bell. Gall.* L. III. n. VIII.

(*d*) CÆSAR *de Bell. Gall.* L. III. n. IX.

Uit de beschrijving, welke Cæsar van dezen tocht, en inzonderheid van den slag tusschen de vloot der Romeinen en die der Gaulers of Belgen voorgevallen, doet, ziet men, dat de Romeinen, hoe zeer bereids in de zeevaart geoefend (gelijk het te zien is, onder anderen, uit het geen de Historieschrijver Livius verhaalt, in de xli. en volgende boeken zijner roomsche geschiedenissen, en de aanspraak, welke hij den gezanten van Rhodus in den mond legt (*a*)) echter nog op de vaart ter ruime zee weinig gevat waren; ten minste desaangaande het tegen de volken, die de kusten van Gallië bewoonden, niet konden haalen (*b*). Het geluk diende niet te min Julius Cæsar. De Venneti, bewooners, zoo het ons uit het verhaal van Cæsar toeschijnt, van het land, alwaar men nu *Dieppe* vindt, met hunne Bondgenooten, onder welken mede de bewooners van Brittanië (*c*), moesten zich aan 't roomsch gebied onderwerpen.

Naauwelijks had de roomsche Veldheer Gallië aan dien kant gestild, of hij kreeg aan den rhijnkant de handen wederom vol werks: verscheiden volken, over en beneden den rhijn woonende, het romeinsche juk met ongeduld draagende, raakten telkens wederom op de been: alle de overwinningen van Julius Cæsar waren niet magtig, om de Romeinen in een stil en gerust genot van hun gebied over die volken te stellen. Sommigen derzelven tot onderwerping gebragt hebbende, besloot eindelijk Cæ-

(*a*) T. Liv. *Hist.* Lib. XLV. C. XXII. & *seqq.*

(*b*) *Romanos neque ullam facultatem habere navium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus, insulasque novisse: ac longe aliam esse navigationem in concluso mari, atque in vastissimo atque apertissimo oceano perspiciebant.* Cæsar *Comm. de Bello Gall.* Lib. III. n. ix.

(*c*) Cæsar l. c. L. IV. n. xx.

Cæſar den rhijn over te trekken, om hun, was het mogelijk, meerder ſchrik aan te jaagen en verder te temmen. Behalven de redenen, welken Cæſar van dit beſluit geeft, leest men, dat die van Keulen hem een goed getal ſchepen aanbooden, om zijn leger met dezelven over den Rhijn te voeren (*a*): een bewijs, dat de Germaanen zich van vaartuigen op den rhijn bedienden: en dat zij dezelven gebruikten, om den Rhijn over te trekken, leert ons de vlucht van Ariovistus (*b*). Cæſar evenwel verkoos eene brug over den rhijn te ſlaan, waarſchijnlijk, omdat hij zijn leger niet aan een middel wilde waagen, dat voor hetzelve wat ongewoon en dus ook wat gevaarlijk zoude zijn geweest.

Verscheiden volken het gevaar overweegende, waarmede de romeinſche oppermagt hen bedreigde, en raadzaamer vindende de vriendſchap der Romeinen te zoeken, dan tegen een zoo magtig volk hun behoud te waagen, zonden den Veldheer gezanten, die door hem minnelijk ontfangen werden, en met welken het verbond van vriendſchap geſlooten werd (*c*). Cæſar niet te min door zijnen voorigen tocht

(*a*) *Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur* (Ubii) Cæsar *de Bello Gall.* Lib. IV. n. xvi.

(*b*) *Ibi perpauci aut viribus confiſi transnatare contenderant aut lintribus inventis ſalutem ſibi petierunt; in his fuit Arioviſtus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus ea profugit.* Lib. I. n. liii.

(*c*) Cæsar *de Bello Gall.* L. II. n. xxxv. L. IV. n. xviii. Wagenaar *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 26. en volg. „ Welke de andere burgerſchappen geweest zyn, die ten zelv- „ den tyde met de Batavieren in 't verbond der Romei- „ nen zyn overgegaan, is met geen zekerheid te zeggen ". leest men bij dezen Hiſtorieſchrijver: doch bij Cæſar wordt geen melding gemaakt van een verbond met de Batavieren; maar van een verbond met het grootſte gedeelte der Volken *Morini* genaamd. Lib. IV. n. xxii.

tocht naar Brittannië (*a*) gezien hebbende, hoe noodig het hem was eene bekwaame vloot tot zijn wil te hebben, liet 'er door de Bevelhebbers, in Gallië gelaaten, eene uitrusten, bestaande uit schepen, wier vorm en gedaante hij zelf opgaf en voorschreef; en tot welker uitrusting hij het benoodigde uit Spanje liet komen: dus rees de Scheepsmagt der Romeinen geduurig tot meerder volmaaktheid.

CÆSAR middelerwijl eene reis naar Italië zijnde gaan doen, en voorts in Gallië te rug gekomen, vond 'er zes honderd schepen naar zijn bevel gebouwd en acht- en twintig galeien (*b*). Hij ondernam den tocht uit *Itium* [Bologne] op Engeland, met acht honderd vaartuigen (*c*). Te rug gekeerd, vervolgde hij den oorlog tegen de Gaulers, zonder Scheepsmagt te gebruiken. De krijg, tusschen hem en Pompejus naderhand ontstaan, gaf 'er meerder aanleiding toe. Om Marseille te dwingen, liet hij van Arles naar die stad twaalf galeien komen (*d*), welken gebruikt werden, om het vaaren uit en in de haven van Marseille te stremmen. Eene vloot der Marseillaanen, uit de haven gezeild om die van Cæsar te doen wijken, en ruime vaart te krijgen, werd geslagen, offchoon de schepen van Cæsar minder in getal waren en ook minder van bedreeven scheepsvolk voorzien. De Marseillaanen herstelden hunne vloot, doch dorsten geen tweeden kans tegen die van Cæsar waagen, tot dat zij 'er toe werden aangemoedigd, door de aankomst eener vloote, hun onder

(*a*) Lib. IV. n. XXI.

(*b*) *Eo quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inopia circiter* DC. *ejus generis, cujus supra demonstravimus, naves & longas* XXIIX. *invenit constructas. l. c.* L. V. n. II.

(*c*) CÆSAR *l. c.* L. V. n. VIII.

(*d*) CAESAR *de Bello Civ.* Lib. I.

der het gebied van Nasidius, door Pompejus afgezonden en gelukkig aangekomen: doch deze slag viel wederom ongelukkig uit voor de Marseillaanen; welken zich eindelijk gedwongen zagen te buigen.

De romeinsche wapenen vielen dus voor Cæsar gelukkig uit, zoo wel te water als te lande. Het middel, 't welk hij in 't werk stelde, om zich uit de netelige omstandigheden, in welken zijn leger gebragt was bij Lerida, te redden (*a*), is een bewijs teffens van de oplettendheid en de schranderheid van dien doorluchtigen Romein, en van de vorderingen, welken bereids op de kusten van den Oceaan in de Scheepvaart gemaakt waren. Want de Veldheer, niet verwaand of dwaas genoeg, om alles wat hij bij zijne verwonnelingen aantrof te versmaaden en te verachten, en kennis genomen hebbende van den scheepsbouw der Veneti en der Belgen, bediende zich van die kunde in Spanje, schepen laatende maaken, zoo als hij, bij zijn tocht op Brittanië, gebruikt had; en redde zich dus uit een zeer groot gevaar (*b*).

Doch de Scheepsmagt der Romeinen vertoonde zich met vollen luister, toen Pompejus eene magtige vloot in de verschillende havens van Asia en Afrika hebbende laaten toerusten, daarmede den overtocht van Cæsar uit Italië in Griekenland zogt te beletten; en daarin niet hebbende geslaagd, echter dien Veldheer, door zijne vlooten, den toevoer naar zijne legerplaatsen zoo moeielijk maakte, dat het leger van Cæsar vermoedelijk in 't einde versmolten of verloopen zoude zijn geweest, indien Pompejus altijd bij het vermijden

(*a*) Cæsar *de Bello Civ.* Lib. I.

(*b*) *Quum in his angustiis res esset, atque omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar, ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis usus Brittanniæ docuerat.* Cæsar *de Bell. Civ.* Lib. II. n. LIV.

den van een ſlag gebleeven was, en zich tot het waagen van een gevecht niet had laaten beweegen (*a*). De vloot van Pompejus, in verſcheiden havens verdeeld, was zoo talrijk, dat Cæſar het gewaagd hebbende, om met het grootſte gedeelte van zijn leger ter ſluik over te ſteeken, naderhand het niet met het overige gedeelte dorst onderneemen: zelfs Libo, een Luitenant van Pompejus, een eiland met vijftig ſchepen bij Brindes overvallen en ingenomen hebbende, vond zich daardoor in ſtaat den uittocht van de ſchepen van Cæſar aldaar te beletten (*b*). De Veldheer ondertusſchen ten uiterſte in 't naauw gebragt, en op den overtocht van het overig krijgsvolk ſterk dringende, waagde Antonius eindelijk, om 'er een tweede gedeelte van over te voeren: het geluk diende hier wederom den Overheerſcher van Gallië, en buiten alle verwachting door een enkelen keer van den wind.

Hoe eindelijk Pompejus overwonnen zijnde, Cæſar opperhoofd van den roomſchen Burgerſtaat werd, hoe deze Staat tot een Keizerrijk geworden, vervolgens in vermogen afgenomen en vervallen is, ſtaat ons niet aan te tekenen: tot ons beſtek is het genoeg aangeweezen te hebben, hoe de Romeinen tot de kennis en oefening van eene Scheepvaart, en daardoor tot eene Scheepsmagt zijn gekomen; en hoe het daarmede gelegen is geweest in onze en nabuurige Gewesten, toen 'er de Romeinen hunne tochten en oorlogen hebben aangevangen: hunne Scheepsmagt voor 't overige, toen hun Burgerſtaat in vollen luiſter ſtond, kan, onder anderen, afgemeeten worden uit het geen men deswegen bij de romeinſche Schrijvers leest (*c*), en

(*a*) Cæsar *de Bello Civ.* Lib. III.
(*b*) Cæsar *l. c.* Lib. c.
(*c*) Cn. Pompejus, *multis & præclaris viris in id adſum-*

en laatstelijk, uit de twee romeinsche Vlooten van Octavius en Antonius, toen deze twee mededingers naar de romeinsche heerschappij den kans aan een scheepsstrijd hebben gewaagd.

GEEN vaderlandsche Schrijvers hebbende, die ons den ouden staat en de lotgevallen van 't Land, dat wij bewoonen, leeren kennen, moetenwe ons vergenoegen met het geen de vreemden 'er ons van verhaalen of aangetekend hebben. Alles aan te neemen wat zij 'er van zeggen, omdat wij niets beters hebben, zoude even zoo onvoorzichtig zijn als zich met een wrak schip op zee te begeeven, omdat men 'er geen beter konde aantreffen. Wanneer men eenigzins acht slaat, hoe gebrekkelijk in onze tijden (daar de kundigheden, en vooral die der geschiedenisfen, oneindig gemakkelijker verkreegen worden, dan ten tijde van *Julius Cæsar*, *Livius*, *Tacitus*, en van anderen meer) geschreeven wordt van de staatsgesteltenisfen en gebeurtenisfen van een Land, in 't welk de Schrijver niet is grootgebragt en gewoond heeft; welke misslagen en dwaalingen dagelijks begaan worden, zelfs door Schrijvers, die gewoond hebben in een land, van 't welke zij de gesteldheid en historie beschrijven, dan zal men, zoowe vertrouwen, niet sterk blijven aandringen op een volslagen en blind geloof aan al het geen die vreemde Schrijvers ons van de Germaanen, Gaulers, en andere volken verhaalen; en men zal het, zoowe meenen, niet onvoorzichtig vinden, datwe de verhaalen van de eenen en de anderen met elkanderen vergelijken, en 't geenwe achten waarschijnelijk te weezen, onderscheiden van het geen, dat voor

sumtis, descriptoque in omnes recessus maris præsidio navium, brevi, inexsuperabili manu, terrarum orbem liberavit prædonesque per multa prælia multis locis victos, circa Ciliciam classe adgressus fudit ac fugavit. VELLEJ. PATERC. Lib. II. C. XXXII.

voor iet zekers zoude kunnen aangenomen worden. Wil men wijders vrucht uit de historiekunde trekken, men volge den loop der geschiedenissen, niet om ons te vermaaken met gepleegde geweldenaarijen, verwoestingen van Landen en Volken, moorddaadige bedrijven, vaak, als roemruchtige daaden, ten hemel toe opgezongen; maar om het menschelijk vernuft in zijne gangen, de nijverheid in haare vorderingen, de werkzaamheid in haare voordeelen na te spooren. Het vermoeie ons dan niet de Scheepvaart dezer Gewesten, in haare geboorte op te zoeken en in haaren groei en aanwas gade te slaan.

Wij hebben gezien, dat de Germaanen den rhijn overtoogen met vaartuigen; dat die van de landen, daar Keulen nu gelegen is, aan Julius Cæsar schepen, of, zoo men wil, schuiten aanbooden, om 'er den rhijn mede over te trekken; dat Julius Cæsar niet uit Italië met schepen naar den Oceaan is gekomen, maar in de gallische en belgische gewesten schepen en vaartuigen heeft gevonden; dat hij 'er in die gewesten heeft laaten maaken, en 'er mede naar Engeland is overgestooken en te rug gekeerd: waar bij wij nog voegen kunnen, dat Cæsar spreekt van veertig schepen, welken, uit hoofde van zwaar weer, te Bologne niet hadden kunnen komen, en die gemaakt waren in *Meldië*, eene landstreek vermoedelijk uitmaakende een gedeelte van het tegenwoordig Vlaanderen (*a*). Weshalven wij niets onwaarschijnlijks vermeenen te stellen, als wij, uit de ligging van ons Vaderland, de aart en natuur van den mensch, en de historie, zoo als ons die der oude volken gegeeven

(*a*) *Iis rebus constitutis, Cæsar ad portum Itium cum legionibus pervenit. Ibi cognoscit* XL. *naves, quæ in Meldis factæ erant, tempestate rejectas, tenere cursum non potuisse* de Bell. Gall. L. V. C. V.

ven wordt, besluiten, dat de Batavieren, bij de aankomst van Cæsar, reeds eene Scheepvaart hadden, aanzienelijk genoeg, om dezen Veldheer aan te spooren, om hen, zoo wel om die rede, als wegens de ligging van hun Eiland aan te zien als Bondgenooten, die hij niet wel konde missen, of, ten minste, die hem van zeer grooten dienst konden zijn. PLINIUS getuigd, dat van alle de Europische natien de Germaanen het meeste bedreeven waren ter zee. Hunne schepen gemaakt van stukken leder aan elkanderen genaaid, of van teen met leder bekleed, zonder zeilen of roer, werden met riemen voortgedreeven (*a*). Wat 'er van hunne schepen zijn moge, vast gaat het, dat zij vaartuigen hadden; en het is te gelijk zeker dat de overrhijnsche volken, nimmer het juk der romeinsche heerschappij hebbende willen draagen, geduurig, hoe ook geslagen, en welke nederlaagen zij geleeden hadden, wederom op nieuw kwaamen opdaagen, zoo ras men hun adem liet scheppen. *Victi magis quam domiti* zegt FLORUS Lib. IV.

(*a*) VELLY *Hist. de Fr.* T. I. p. 8. VELLY haalt hier PLINIUS aan zonder aanwijzing van plaats. Ik heb bij dien Schrijver maar twee plaatsen gevonden, waarin hij van diergelijke vaartuigen gewag maakt: naamelijk *Hist. Nat.* Lib. IV. Cap. XVI. en Lib. VII. Cap. LVI. en hij spreekt aldaar van die vaartuigen enkelijk als van zulken, welken uit leder gemaakt werden. De Historieschrijver WAGENAAR *Vad. Hist. I. D. blz.* 13. doet de eerste Batavieren herwaards overkomen in vaartuigen, die men, onder anderen, (zegt hij) toen van uitgeholde boomen plagt te maaken, en welker sommigen wel dertig menschen voeren konden. Hij beroept zich ook op PLINIUS, en wel op 't geen die Schrijver zegt Lib. XVI. Cap. XL. doch PLINIUS spreekt daar van vaartuigen door de Germaanische Zeeroovers gebruikt. PLINIUS leefde onder de regeering van Keizer Vespasianus, en dus lang na dat de togt der Batavieren om het Eiland van den Rhijn in bezit te neemen geschiedde.

Iv. C. XII. n. XXIII. Ook had Cæſar naauwelijks deze landen verlaaten en den burgerkrijg tegen Pompejus begonnen, of de overrhijnſche volken kwamen, op nieuw, hun verhaal tegen de Romeinen zoeken. Zij, welken voor een groot gedeelte naar den kant der zee woonden, bekend waren onder den naam van Vrieſen, zich ſtrekten ten westen van den rhijn, en het gantſche land tot aan den oceaan beſloegen, waren niet gemakkelijk te beoorloogen, veel minder onder het juk te brengen: vooral in een land, dat, drabbig en moerasſig, niet zeer geſchikt was, om een heir in beweeging te houden. Druſus, eenige jaaren daarna, geſchikt om de Barbaaren of rebelleerende onderdaanen van het roomſche rijk (want dus werden die geenen genoemd, welken zich tegen de dwingende heerschzucht dorſten verzetten) te ſtraffen en uit te roeien, overweegende, hoe weinig Julius Cæſar met alle zijne overwinningen tegen de Germaanen gevorderd was; daar bij in aanmerking neemende, dat het hier niet enkelijk aankwam, om op een vasten grond, op land, te ſtrijden, moest natuurlijk gebragt worden tot het omzien naar andere middelen, en naar andere wegen; zoo tot gemakkelijker optrekken van 't krijgsvolk, als tot het bekwaamer overvoeren van krijgstuig en behoeften, 't welk te lande altijd bezwaarlijk vallende, nog bezwaarlijker moest vallen in een land, daar de grond zelve dikwijls het baanen van wegen niet ſcheen te kunnen veelen: ook is het niet onwaarſchijnelijk dat Druſus daarom zich wel het meeſte toegelegd heeft, om zijne tochten te ſchepe te kunnen doen. Volgens Suetonius (*a*), is hij de eerſte der romeinſche veldheeren geweest, welken de noordzee bevaaren hebben; daartoe had die Romein verſcheide gragten laaten

(a) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 56.

ſen graaven, en den nieuwen yſſel, onder anderen, bekwaamer tot de vaart gemaakt. Hij voorzag den Rhijn niet alleen met ſterkten of burchten, ter beteugeling der overrhijnſche volken, en ter berging van allerlei voorraad; maar bediende zich ook daartoe van vlooten en ſchipbruggen. Gevaar met zijne ſchepen op den tocht tegen de Chauci loopende, werd hij 'er door de Vriezen uitgered.

Drusus, den Romeinen den weg geweezen hebbende om gebruik van de ſtroomen te maaken, en zelfs de onſtuimigheid der Zee, niet te ontzien, werd 'er even na de geboorte van Christus in nagevolgd door Tiberius, van wiens tocht Vellejus Paterculus Lib. II. C. cvi & cvii. met een opgeblaazen ſtijl dus ſpreekt:

„ ô Goden, welke groote zaaken hebben wij
„ den volgenden zomer, onder het geleide van
„ Tiberius Cæſar, verricht! Geheel Germanië is
„ met de wapenen in de handen doorkruist. Vol-
„ keren, die ons naauwelijks bij naam bekend
„ waren, zijn overwonnen. De Kauchen zijn we-
„ der in genade aangenomen. Hunne gantſche
„ jongelingſchap, eene ontallijke menigte uitmaa-
„ kende, zeer groot van geſtalte, en door de lig-
„ ging der plaatſen ten allerhoogſte beveiligd, is,
„ neffens hunne bevelhebbers, met overlevering
„ hunner wapenen, beſtuuwd door een drom onzer
„ krijgslieden, wier wapenen door hunnen glans
„ de oogen deeden ſchitteren, voor den rechter-
„ ſtoel des Veldheers nedergeknield. De Longo-
„ barden, een volk de Germaanen zelven in woest-
„ heid overtreffende, zijn beteugeld: eindelijk iets,
„ het geen nooit te vooren iemand had durven hoo-
„ pen, ik laat ſtaan onderneemen, het roomſche le-
„ ger is met deszelfs krijgstekenen tot vierhon-

„ derd mijlen ver in 't land gerukt, te weeten van „ den Rhijn tot aan de rivier de Elbe, die de „ landpaalen der Semnonen en Hermunduren be„ fproeit: en ten zelfden tijde heeft de Vloot, wel„ ke de kusten des Oceaans omftevende, met een „ wonderbaar geluk, door oplettenheid van den „ Gezaghebber, en met den tijd wel waar te nee„ men, van eene zee, van welke men nooit had „ gehoord en die dus onbekend was, de rivier „ de Elbe opgevaaren, zich, na 't overwinnen „ van zeer veele volken, met een zeer grooten over„ vloed van alle zaaken bij het leger en Cæfar ge„ voegd".

Hoe zeer deze befchrijving te grootsch is om 'er de romeinfche fcheepvaart met juistheid op af te kunnen meeten, ftrekt zij echter tot een blijk, hoe, federt de tochten van Julius Cæfar, dit gedeelte van 't romeinsch krijgsvermogen in deze gewesten had toegenomen: het geen 'er Vellejus Paterculus op laat volgen, doet aan een anderen kant ook eenigzins zien, hoe het met de fcheepvaart ftond bij die volken, welke de Romeinen met de wapenen in hunne arme bezittingen gingen opzoeken. „ Ik „ kan (zegt de latijnfche Schrijver) niet van mij „ verkrijgen, om onder zulke groote zaaken, 't „ volgende, 't zij het van groot of klein gewigt „ gehouden worde, te verzwijgen. Wanneer wij „ ons leger aan deze zijde van de voorzeide rivier „ hadden nedergeflagen, en de overzijde fchitterde „ van de gewapende vijandelijke jeugd, die op de „ minfte beweeging onzer fchepen terftond weg„ vlood, komt 'er een der barbaaren, reeds oud „ van jaaren, doch uitmuntend van lichaam, en, „ zoo als uit deszelfs uiterlijke gedaante fcheen, ver„ heven in waardigheid, te voorfchijn, en begeeft „ zich in een uit een boom uitgeholden bak, (ge„ lijk

„ lijk zij gewoon zijn) en dit ſoort van vaartuig al-
„ leen beſtierende, vaart hij tot in 't midden der
„ rivier; en verzoekt, dat men hem vergunde zon-
„ der gevaar aan den oever der rivier, welken wij
„ met onze wapenen bezet hielden, aan land te ko-
„ men, en Cæſar te zien. Men ſtond hem zijn
„ verzoek toe. Toen zijn ſchuitje naar land heb-
„ bende geſtierd, en Cæſar lang ſtilzwijgende
„ aangezien, zeide hij: *Onze jeugd doet waar-*
„ *lijk dwaasſelijk dat, daar zij uwe godheid in*
„ *ulieder afweezen eert, zij uwe wapenen, wan-*
„ *neer gijlieden aanweezig zijt, liever vreest dan*
„ *zich op uwe trouw verlaat; doch ik, Cæſar, heb*
„ *door uwe gunst en vergunning die Goden, wel-*
„ *ken ik te vooren maar gehoord had, dat 'er wa-*
„ *ren, gezien: en ik heb in al mijn leven geen ge-*
„ *lukkiger dag gewenscht of beleefd.* En verkree-
„ gen hebbende, dat hij zijne hand mogt aanraaken,
„ heeft hij zich weder in zijn bootjen begeeven;
„ en zonder ophouden naar Cæſar omkijkende, is
„ hij aan den anderen oever weder bij de zijnen
„ gekomen. Cæſar heeft, als overwinnaar aller vol-
„ ken en plaatſen, werwaards hij zich naar toe be-
„ geeven had, met een behouden en ongeſchonden
„ leger, en 't welk maar eens met eene groote ne-
„ derlaag der vijanden door hun met list was aan-
„ gerand, de keurbenden in de winterlegeringen
„ gebragt; met even groote haast, als in 't voori-
„ ge jaar, naar de Stad ſnellende".

Deze beſchrijving geeft ons nog eene andere aanmerking aan de hand. De voorige Legerhoofden der Romeinen waren gewoon naar de oevers der rivieren en dezelven dwars over te trekken: Julius Cæſar ſcheen zelfs zich op geen vaartuigen te betrouwen; en verkoos eene brug over den Rhijn te ſlaan, om 'er zijn leger overheen te voeren. Hier

ziet men de romeinsche vloot de Elbe opvaaren, en de Barbaaren (zoo als ze door de Romeinen genoemd werden) op de beweegingen van de vloot de vlucht neemen.

Behalven dezen tocht van Tiberius, word 'er gewag gemaakt van eenen scheepstocht der Romeinen, ten tijde van Keizer Augustus, van den mond des Rhijns af, oostwaards aan tot aan de grenzen der Kimbren en andere Germaanische volken (*a*), en na de bekende nederlaag van Varus, zag men Germanicus in deze gewesten zich van de stroomen bedienen, om den oorlog tegen de Germaanen voort te zetten.

Dat onze kusten en stranden, op dien tijd, bij de Romeinen nog niet zeer bekend moeten geweest zijn, kan men eenigermaate uit de rampspoedige terugreis van Vitellius naar den Eemsstroom opmaaken (*b*), bij Tacitus, volgens de vertaaling van den Ridder Hooft aldus beschreeven (*c*): „ Maar Germanicus, van de keurbenden, die hy te „ scheepe overgevoerdt hadt, geeft hy de tweede en „ de veertiende aan P. Vitellius langhs den wegh te „ lande te leiden; op dat de vloot te lichter over de „ wattighe zee moghte vlooten, oft met de ebbe gaan „ zitten. Vitellius in 't eerste, mits dat de aarde „ droogh was, oft de vloedt maar maatelyk aan- „ spoelde, had eenen gerusten wegh. Thans door „ 't opsteeken van den noorden windt, en met eenen „ den staat der zonne die dagh en nacht vereffent, „ wanneer d' Oceaan ten hooghsten komt te zwellen, „ werdt de troep gerukt en geschudt. De landen „ liepen vol: zee, strandt, veldt, hadden een aan- „ schyn. Nochte konden de weeke van de harde,

„ de

(*a*) *Vaderl. Hist.* I. D. bl. 63.
(*b*) *Vaderl. Hist.* I. B. bl. 71.
(*c*) *Annal.* Lib. I. C. 70.

„ de ondiepe van de diepe plaatzen onderſcheiden „ worden: zy worden gevelt van de golven, ingeſlokt van de maalſtroomen: beeſten, pakken, doode lichaamen dreeven tusſchen beiden, en hun voor de borst. De rotten raakten menghelingh onder een, thans ten monde, thans ter borst toe booven ſtaande; zomtyds grondt verliezende, werden ze verſtrooit of overſtort. Geen' ſtem oft onderlingh moedt aanſpreeken baate daar, overmits het teeghenſtreevendt waater. Daar was geen onderſcheidt tusſchen den dapperen en den blooden, den wyzen, en den onvoorzichtighen, raadt en gheval; alles werdt met eeven groot gewelt overtuimelt, Vitellius ten laatſten, tot op 't hooghaghtighe geworſtelt, heeft de troep daar ook op gekreeghen. Zy vernachtten zonder bezightuigh, zonder vuur, een groot deel met naakten oft bezeerden lichaame, in geen' minder ellende dan de geenen die van den vyand beleeghert zyn. Naamelyk dien magh noch een eerlyke dood gebeuren, deeze verghingen zonder gloorie. Het licht leeverde hun 't land weeder, en ſtreefden zy voorts tot aan de ſtroom, daar Cæſar met de vloot naar toe getooghen was. Daarnaa zyn de keurbenden geſcheept, loopende 't gerucht, dat ze verdronken waaren. Ook werdt haare behoudenis niet gelooft, voor dat zy Cæſar en 't heir zaaghen weedergekeert".

GERMANICUS, het volgende jaar zijnen tocht willende hervatten, heeft duizend ſchepen laaten toerusten (*a*). TACITUS (*b*) meldt, dat Germanicus 'er toe aangezet werd, omdat hij begreep, dat „ als men op zee ſloeg, men met 'er veirt in 't bezit konde geraaken, daar de vyand geen kennis „ af

(*a*) *Vaderl. Hiſt.* I. D. bl. 73.
(*b*) *Annal.* Lib. II. 5.

„ af hadt: dat met eenen de krygh tydtlyker begon-
„ nen, ook keurbenden en voorraadt teffens gevoert
„ zouden werden: de ruiters en de paarden ongemat
„ door de monden en killen der ſtroomen, midden
„ in Germaniën weezen". Dit was de rede, waarom de romeinſche Veldheer tot de toerusting van eene vloot overging, en zie hier hoe en op wat wijze deze toerusting geſchiedde: „ Silius en Antejus,
„ (wij volgen altijd de vertaaling van den Ridder
„ Hooft) (*a*) en Cæcina werden gelast, om de
„ vloot te bouwen. Duizent ſcheepen ſcheenen ge-
„ noegh te zyn: ook werden der andere korte in der
„ yl opgemaakt, ſnel van voor- en achterſteeven,
„ en breedt van buik, om te beeter teghens de baa-
„ ren te moghen: zommighe plat van boodem, dat
„ ze zonder ſchaade moghten gaan zitten: etlyke met
„ roers ten weedereinde, om by ſchielyk wenden van
„ 't geroey, aan deeze of die kant aan te leggen: vee-
„ le met bruggen gevloert, om 't grof geſchut op te
„ voeren, dewelke ook bequaam waren om paar-
„ den en lyftoght te draaghen, handigh om te zeilen,
„ ſnel op de riemen, werdenze door de lustigheit
„ der ſoldaaten te aanzienlyker in ſieraadt en ſchrik-
„ lykheit. Het eilandt der Batavieren, werdt tot ver-
„ zaamplaats geſtelt, om 't gemakkelyk aanleggen,
„ en welgeleeghen om 't heir te ontfanghen, en den
„ krygh oover te ſcheepen. Want den Ryn, vlieten-
„ de met eenen doorgaanden kil, oft maatelyke ei-
„ landen ommevloeyende, deelt zich aan 't begin
„ van den Bataviſchen akker aan twee ſtroomen, en
„ behoudt zynen naam, en heftigheit van loop, daar
„ hy Germanie voorby ſtreeft, tot dat hy zich met
„ den Oceaan vermenght, lanx den Galliſchen oe-
„ ver breeder en zachter heene vloeyende, wordt
„ hy

(*a*) *Annal.* Lib. II. C. 6.

„ hy met omgekeerden naame, van de bywoonders
„ *de Waal* geheeten: thans verandert hy deezen naam
„ meede in de ſtroom van *de Maas*, en komt door
„ den geweldighen mondt derzelve, in denzelven
„ Oceaan uitſtorten". Deze vloot is door de gragt
van Druſus in den Oceaan gekomen, en vervolgens
de Eems opgevaaren, waarna de ſlag tusſchen Germanicus en Arminius gevolgd is, welke in de Vaderlandſche Hiſtorie bekend is (*a*).

Terwijl anderen zich bij de bloote gebeurtenisſen ophouden, ſchijnt het ons niet ondienſtig hier aan te merken, dat Tacitus ons de algemeene rede doet zien, waarom de krijgstochten meer en meer te water werden ondernomen; wat derhalven aanleiding moet gegeeven hebben tot eene aanwasſende Scheepvaart; en tot hoe verre men in de kunst van ſcheepsbouw vorderde of gevorderd was. Te vooren hebbenwe gezien dat Julius Cæſar het verſchil tusſchen zijne ſchepen, en die der volken langs de kust van den Oceaan tegenover Engeland woonende, opgemerkt hebbende, de gedaante der ſchepen opgaf, welke hij tot zijn tweeden tocht naar Brittannië wilde gebruiken: hier vindt men gewag gemaakt van vaartuigen van verſchillende gedaante of maakſel. Sommigen waren kort; en liepen voor en achter zeer naauw toe: zij hadden eenen wijden buik: enz. Sommige waren voorzien met zeilen en wat diets meer is.

Eene andere aanmerking. Men ſtelle deze ſchepen zoo klein als men wil, het toerusten derzelve vereischte, ter plaatſe, daar zij toegerust werden, de noodige gereedſchappen en de noodige bouwſtoffen, omze te bouwen; en die voorraad vooronderſtelt wederom plaatſen, daar men bekwaam volk tot den ſcheepsbouw had, en gewoon om 'er werk van te hebben.

Ger-

(*a*) *Vad. Hiſt.* I D. bl. 75. en volg.

GERMANICUS, de zege op Arminius en de Germaanen beyochten hebbende, kwam echter deerlijk van de reis terug. Hij, het grootste gedeelte zijns legers op de Eems hebbende ingescheept, en ten Oceaan ingevoerd (*a*) „ruischte de stille zee, van 't roeyen „ van duizent scheepen, oft waaghde van 't zeilen; „ t'hans storte daar een haagel tot een zwarten kloot „ van wolken uit: voorts koomen 'er verscheide „ buyen van alle kanten, zulks door de golven zon„ der orde, het uitzicht benoomen, het stuuren be„ let werdt, de soldaat ook vertzaaght, en zonder „ kennis van de vlaaghen der zee, terwyl hy den „ bootsluiden in den weeghe loopt, of t' onpas hel„ pen wil, verbrodde den dienst der geenen die zich „ des verstonden. Hier naa sloegh alle de heemel, „ alle de zee ten zuiden, welke windt kraght kry„ ghende van de bolle landen, diepe stroomen van „ Germanië, een ongemeete sleep van wolken, en „ te yslyker, mits de strafheit van 't naabyzynde „ Noorden de scheepen weghrukte, en versmeet in „ de ruimte des Oceaans, oft aan eilanden, mits „ de steile klippen oft blinde banken gevaarlyk. De „ welke een weenigh en ter naauwer noodt geschuwt „ zynde, naa dat de stroom keerende eenen streek „ met den windt quam te trekken, was 'er geen an„ ker dat houden kon, nocht middel om 't over„ slaande waater uit te hoozen. Paarden, vee, pak„ ken, zelfs waapenen worp men oover boordt, om „ 't hol der scheepen te verlichten, die ter zyden „ waaterschepten, en van golven overvallen wer„ den. Zoo veel als de Oceaan geweldigher is dan „ de rest der zee, en Germanië uitmunt in felheit „ van lucht, zoo veel gingh die neederlaagh, in „ nieuwigheit en grootheit, andere te booven, zyn-

„ de

(*a*) *Annal.* Lib. II. C. 23.

„ de de ſtranden rondſom vyandtsch, oft de zee zoo „ woest en diep, dat ze gelooft wordt de uiterſte te „ zyn en zonder landt meer. Een deel der ſchee„ pen zyn verdronken, meerder getal is 'er aan veer„ der geleeghen' eilanden geſtrandt: en de ſoldaat, „ alzoo die van geene menſchen behaavent waaren, „ van honger vergaan, uitgezeit de geenen die by „ de lichaamen der paarden, ter zelver plekke aan„ geſmeeten, het lyf gehouden hadden. Alleene is „ de drieriem van Germanicus, in den lande der „ Chaucen aangekoomen, den welken, alzoo hy „ zich alle die daaghen en nachten over, aan de klip„ pen en uithammen, voor den hantdaadighen aan „ zoo groot een' neerlaagh uitriep, zyne vrienden „ naauwelyx houden konden, dat hy zich niet in de „ zelve zee verdeede. Entlyk de eb te rugge zak„ kende, en de windt dienende, quaamen de red„ delooze ſcheepen met berooit roeituigh oft uitge„ ſpannen kleederen, en zommige van maghtigher „ voortgeſleept, weederom: dewelke in der yl her„ maakt, hy gezonden heeft, om de eilanden te „ doorvorſchen". Deze nederlaag was volgens het verhaal van TACITUS eene *nieuwigheid*; maar 't moet geen mindere nieuwigheid zijn geweest, dat Germanicus de ſchepen, of ten minſte een groot deel der vloot in der ijl hebbende laaten hermaaken, die afzond, om de eilanden te doorvorſchen.

OM de Germaanen wijders in toom te houden, werden 'er niet alleen ſterkten geſticht op verſchillende plaatſen van den Rhijn, maar ook eene Vloot onderhouden. „ Men had namelyk de galeien der bondtgenoo„ ten, wieken en hulpvolk van de regementen, die lut„ tel minder van krachten waaren, maar wat onzee„ ker te verklaaren mits datze, naar eisch van ty„ de, herwaarts en derwaarts tooghen, toenaamen

„ in tal, en fomwyls vermindert werden". (a)

Ofschoon men nu uit het verhaal der romeinfche Schrijveren zoude kunnen opmaaken, dat de overrhijnfche volken minder op den oorlog te water, dan te lande gevat waren; is het evenwel denkelijk, dat dit meer op hun beleid, dan wel op hunne bekwaamheid in 't voeren van fchepen of vaartuigen, te verftaan is: althans weinige jaaren na dat Germanicus tot de Wezer was doorgedrongen en de gantfche ftreek lands der Vriezen verwoest had, zag men Gannascus de Gallifche oevers met kleine fchepen ontrusten en afloopen; en Corbulo, om hem van daar te helpen, „ zyne drieriemde galeyen door de kil van den Ryn, „ de rest der fcheepen, naa dat elks bequaamheit „ was, door de watten en ftroomgaten, voortdry- „ ven". De Vloot van Gannascus gedeeltelijk in den grond geboord, gedeeltelijk genomen, wordt geheel verflagen (b).

Gelijk de Romeinen de kunst van op ftroom te vechten van de Karthaginiënzers geleerd hadden, dus leerden de Germaanen ook wel haast het gebruik van eene fcheepsmagt; vooral toen de Batavieren den Romeinen waren afgevallen: 't is denkelijk dat de Kauchen niet fchepeloos geweest zijnde, hunne vaartuigen ligt ten roove hebben kunnen uitrusten, om op hunne wijze de zee te fchuimen. Dit bleek inzonderheid toen de Batavieren tot Civilis overgegaan zijnde, deze zich op den Rhijn meefter maakten van de romeinfche Vloot, beftaande in vierentwintig fchepen (c). Deze zege, zegt Tacitus, voor het tegenwoordige roemrijk, diende voor 't vervolg, alzoo de Germaanen daarbij

(a) *Annal.* Lib. IV. C. 5. Seneca *de Benef.* Lib. VII, C. 20.

(b) Tacitus *Annal.* Lib. XI. C. 18.

(c) *Vad. Hift.* I. D. bl. 125. Tacit. *Hift.* IV. C. 16.

bij schepen en wapenen kreegen, daar zij gebrek aan hadden (*a*); en Civilis schijnt 'er ook gebruik van gemaakt te hebben; daar hij tot het bestormen van Vetera, zijne schepen den Rhijn deed opvaaren (*b*). Weinig tijds daarna werd de brittannische Vloot door de Caninefaaten geslagen (*c*). In den slag naderhand tusschen Cerialis en Civilis voorgevallen, in welken Civilis de nederlaag kreeg, schijnt men ook te scheep gestreeden te hebben: want TACITUS merkt aan, dat bij aldien de romeinsche Vloot den vluchtenden korter op de hielen gezeten had, de oorlog een einde zoude gehad hebben (*d*); en zoo men TACITUS zal gelooven, begonnen de Romeinen reeds voor het strijden te schepe tegen de Germaanen vrees te krijgen (*e*).

DE zege, welken Civilis op Cerialis behaalde, beschrijft ons TACITUS (*f*): „ Gereist naa Novesium en Bonne om de leegers te bezichtigen, „ die aldaar tot verwintering der keurbenden opgerecht werden, keerd' hy te scheep wederom, „ met verspreide troep, zorgelooze wacht. Des „ werden de Germaanen gewaar, en stelden laagen „ toe. Zy koozen een' nacht zwart van wolken, „ koomen de stroom af, gerukt, en zonder iemands „ belet, binnen den wal. D'eerste moordt hadt de „ list te baat: hebbende de touwen der tenten af„ gesneeden, ontlyfden zy de geenen, die met „ hun eige leedren ooverstolpt laagen. Een andre „ troep, aan 't versteuren der vloote, werpen van „ banden, sleipen der scheepen. Ende gelyk zy

„ zich,

(*a*) TACITUS *Hist.* Lib. IV. C. 17.
(*b*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 132.
(*c*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 168.
(*d*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 172.
(*e*) TACITUS *Hist.* L. V. C. 19.
(*f*) *Hist.* L. V. C. 22. *Vad. Hist.* I. D. bl. 178.

„ zich, om te verschalken, stil gehouden hadden;
„ alzoo, naa 't aanvangen der slaghting, om meer
„ schrix daar by te doen, stelden zy 't al, met
„ schreeuwen, in roere. De Romainen met won-
„ den opgewekt, zoeken hunne waapenen, stree-
„ ven de weegen deur, weenigen krijslyk toege-
„ rust, meestendeels met het kleedt om den arm
„ gewrongen, en bloote punten. De Hooftman
„ half slaapende, en bynaa ongedekt, werdt door
„ dooling der vyanden behouden. Want het Am-
„ miraalschip, uitmuntende in vlag, rukken zy
„ wegh, gissende den Hooftman daar op te zyn.
„ Cerialis hadt de nacht elders toegebracht, zoo
„ by 't meerdeel gelooft werdt, om boelaadje met
„ Claudia Sacrata, een Ubiër wyf. De waakers
„ verschoonden hun lasterstuk, met des Hooftmans
„ oneer, als waar hun bevoolen te zwygen, om
„ zyn' rust niet te steuren. Dat, zynde alzoo de
„ leuze, en 't roepen opgehouden, zy meede in
„ slaap gevallen waaren. Als 't hoogh dagh was,
„ voeren de vyanden te rugh met de genoome
„ scheepen, en sleepten d'Ammiraalgaley, lanx de
„ Lipstroom, tot een' schenkaadje aan Velleda".

De scheepsmagt van Civilis wies ondertusschen geduurig aan: hij vond zich welhaast in staat, om die der Romeinen af te wachten en uit te tarten.
„ Lust gingh Civilis aan (zegt Tacitus) (*a*) om
„ toon te doen van een' Schipslaghorde. Hy vult
„ al wat 'er was van tweeriemige Galeyen, en de
„ geene die met een' enkle rye werden voortge-
„ dreeven. Daar werdt weldige kraft van schuiten
„ bygevoeght. Dertigh of veertigh waaren der ge-
„ waapent als de Liburnische gewoon zyn: en tef-
„ fens beholpen zich de genoome schuiten met
„ weêr-

(*a*) *L. cit.* C. 23.

„ weêrschynverwige waapenroxkens niet ontsierlyk
„ voor zeilen. Ruimte als van een' zee namp men
„ hier toe, daar de Ryn de stroom der Maaze den
„ Oceaan aangiet. De oorzaak van het toerusten
„ der vloote, was, booven de ydelheit ingeënt
„ deezen landtaardt, om, door dien schrik, den
„ toevoer koomende uit Gallië, t'onderscheppen.
„ Cerialis, meer uit verwondering, dan uit vreeze,
„ strekte daar teegens uit een' vloot, ongelyk in ge-
„ tal, maar oovertreffende in ervaarenheyt van
„ roeyers, konst van stuurluiden, grootte van
„ scheepen. Deez' werdt voor stroom, d'andren
„ voor windt gedreeven. Alzoo verby vaarende',
„ worden zy na proef van werpgeweer, geschei-
„ den".

Op deze beschrijving van Tacitus zoude men moeten oordeelen, dat de overrhijnsche volken niet zoo gevat op een zeestrijd waren als de Romeinen, en daartoe ook zoo wel niet toegerust: in sommige opzichten zoude het waar kunnen zijn, voor zoo verre het strijden en niet het stieren aanging: 't is ook niet onwaarschijnelijk, dat, daar 't romeinsch leger versterkt was door hulpbenden van verschillende volken, zij niet nagelaaten zullen hebben, om zich van bekwaame scheepslieden te voorzien; en hunne vloot naar eisch uit te rusten. Echter indien de vloot van Cerialis die van Civilis zoo verre overtrof, schijnt het vreemd, dat hij die van Civilis niet is aangevallen: zelfs moet men zich eenigermaate verwonderen, dat beide vlooten elkander voorbij stevenden, zonder ander blijk van vijandschap dan hun werpgeweer te beproeven; ten zij men vooronderstelle, dat de twee Veld-Oversten het bereids eens waren, om door den vrede, welke kort daar op volgde, een einde van den oorlog te maaken. Men zoude mogelijk niet verre van

den

den weg afdwaalen, als men uit het beloop van dien oorlog en 't verkeeren van den kans, dan ten voordeele, dan ten nadeele der Romeinen, befloot, dat de toeneemende fcheepsmagt der Germaanen, wel eene der voornaamfte beweegredenen is geweest, die Cerialis hebben aangezet, om van 't onderbrengen der Germaanen af te zien, en tot onderhandeling te treeden; een ftap, daar de Romeinen noode toe kwamen. Het plunderen van 't Eiland der Batavieren, werwaards de romeinfche vloot zich begeeven had, had Cerialis minder voordeel toegebragt, dan 't nadeel dat hij 'er door zijn verblijf had geleeden: „ Als daarentusfchen, (zegt Tacitus) (*a*) met den „ keer van den herfst, en het dikwyl vallen van „ flaghreegen, d'ooverfpoelende ftroom het poe- „ ligh en laagh eilandt vervulde, in fchyn eener „ ftange, had men 'er nocht vloot, nocht toevoer: „ en 't leeger geflaagen in 't vlak, werdt door de „ kracht der ftroome verfpreidt". Wat 'er van zij, zeker is 't, dat in minder dan eene eeuw de Germaanen eene fcheepsmagt en eene bekwaamheid tot het voeren van oorlog te water verkreegen, welke hen in ftaat ftelden, om den Romeinen 't hoofd te kunnen bieden. Sedert dien tijd wies de Scheepsmagt der Germaanen, of van die volken, welken onder verfchillende naamen de overrhijnfche Landen, tot de Wezer toe, en langs de zeekusten en ftranden befloegen, geduurig aan. Drufus en, na hem, Germanicus, hadden te water fchier geen tegenftand gevonden. Zij voeren gerustelijk naar de plaats daar zij landen wilden; de overrhijnfche volken wachtten hen af, zonder hen in den tocht te belemmeren. Dit gaf Drufus eene bekwaame gelegenheid, om zijnen tocht tot aan de Elbe voort te zetten. Ci-

vilis

(*a*) *L.* c. c. cit.

vilis begreep het anders; hij fchijnt de eerfte geweest te zijn, die zijne landslieden heeft doen denken, om den Romeinen in hunne overtochten over rivieren tegen te gaan; waarin de kennis, welke de Batavieren door hunne verkeering onder de Romeinen verkreegen hadden, hem niet weinig te ftade zal zijn gekomen, nadat dit ftrijdbaar volk van de Romeinen was afgevallen en zijne zijde had gekoozen.

De Germaanen dieshalve, door den oorlog tegen de Romeinen, meer kennis van zeetochten gekreegen, en daarin, zoo 't fchijnt, fmaak gevonden hebbende, bleeven niet achterlijk in de oefening. Welhaast kreegen zij door hunne bedreevenheid te fchepe, grooten naam: dus zingt Claudianus:

—— —— Germania tota feratur
Navibus, & focia comitentur claffe Sicambri.

Om hen te meer in teugel te houden, en om meefter van den Rhijn te blijven, hadden de Romeinen al vroeg, gelijk wij bereids hebben aangetekend [bladz. 33.] en bij hunne eerfte tochten zich toegelegd, om langs den Rhijn fchanfen, fterkten en burchten aan te leggen, welken naderhand in fteden veranderd, zoo uit hoofde van hunne ligging, als om den voorraad der goederen, welken 'er te vinden waren, aanlokkende voorwerpen voor de ftrooperijen der overrhijnfche volken werden; die, bij alle voorvallen, wanneer 'er zich flechts eenige kans opdeed, de wapenen opvatten, om die vaste plaatfen te verwoeften, waartegen de Romeinen niet in gebreke bleeven dezelve wederom te herbouwen. Dus leest men, onder anderen, bij Eutropius, dat Trajanus verfcheiden Steden over den

Rhijn heeft herfteld (*a*), en bij Flavius Vopiscus, dat de overrhijnfche Germaanen de fteden en fterkten, door Posthumus op hunnen grond gebouwd, om verre haalden en verbrandden, en voorts in Gallië trokken, alwaar zij zich van zestig fteden meefter maakten (*b*); die door de opvolgers van Posthumus wederom, voor een groot gedeelte, herfteld of herbouwd werden.

Probus opgetoogen, om de overrhijnfche volken geheel uit Gallië te verdrijven, flaagde daarin zoo gelukkiglijk, dat hij hun alles ontweldigde, wat zij veroverd hadden, en hen tot over de Nekker en Elbe terug dreef; echter toelaatende, dat eenige langs de beide oevers des Rhijns, welken Probus niet verzuimde met fterkten, fchanfen en burchten te voorzien, bleeven. Hoe hoog evenwel Probus zijne zege moge opgegeeven hebben in den brief, in welken hij 'er aan den Raad verflag van doet, het leed niet lang, of de Franken, een volk, dat, onder dien algemeenen naam, een goed gedeelte der oude Germaanen uitmaakte, en dus meest al beftond uit de verfchillende volken, die te vooren onder den naam van Germaanen, en vermoedelijk, voor een gedeelte, onder den naam van Cimbren en Teutoonen bekend zyn geweest (*c*), daagden met geweld tegen de roomfche heerfchappij op. De romeinfche fchepen in den Rhijn liggende, gedeeltelijk in den brand geftoken hebbende, gedeeltelijk

(*a*) *Urbes trans Rhenum in Germania reparavit.* Eutrop. L. VIII. C. 2. *Vad. Hift.* III. B. bl. 190.

(*b*) *Vad. Hift.* ter aangeh. pl. bl. 207. 209. 211. en 212. Trebellius Flavius Vopiscus.

(*c*) *Vad. Hift.* ter aangeh. pl. bl. 202. aantek. 4. en de fchrijvers aldaar aangehaald, Velly Tom. I. p. 2. Cluver. L. 3. C. 20.

telijk tot buit gemaakt: „ ſtaaken zy in zee, zei-
„ lende door het naauw van de Straat, naar de Stad
„ *Tarragone* in Spanje, die met geweld over-
„ meeſterd en geheel uitgeplonderd werdt. Vervol-
„ gens den ſteven naar *Sicilië* gewend hebbende,
„ vallenze in de Stad *Syrakuze*, en regten 'er eene
„ geweldige verwoesting aan. Van hier zeilenze
„ naar Afrika, ſtroopende, ſchoon niet ongeſtraft,
„ langs de kusten van Lybië. Zy hadden 't oog in-
„ zonderheid op *Karthago*; doch werden afgewee-
„ zen. Na 't aandoen van verſcheiden' kusten, kwa-
„ menze, van zulk eenen langen en gevaarlyken
„ togt, zonder eenig merkelyk verlies geleeden te
„ hebben, behouden aan hun Eiland Batavia te rug.
„ Het zeeſchuimen was hun ondertusſchen zo wel
„ bevallen, dat zy, van dien tyd af, met de Saxers
„ ſamenſpannende, de Galliſche kusten alomme on-
„ veilig maakten" (*a*).

Mag men uit zodanig een tocht niet veilig be-
ſluiten, dat de Franken en hunne bondgenooten van
eene bekwaame zeemagt voorzien zijn geweest; im-
mers met opzigt op de andere volken en de tijden
van welken wij ſpreeken? de ſtad Tarragone, die zij
in Spanje vermeesterden en uitplunderden, was geen
geringe, maar een aanzienlijke zeeplaats (*b*).

Dat de Franken en ook de Saxers, welken als
bewooners van de kust der Noordzee over de Elbe
en ook bewesten de Elbe beſchreeven worden (*c*),
hunne ſtrooperijen ter zee aanhielden, en dus ſche-
pen, bekwaam om zee te bouwen, moeten gehad
heb-

(*a*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 217.
(*b*) *Germani usque ad Hispanias penetraverunt, & civitatem* nobilem Tarraconem *expugnaverunt.* Eutrop. Lib. IX. C. 8.
(*c*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 218.

hebben, blijkt nog daaruit, dat ze door Maximiaan overwonnen zijnde, ook wegens hunne zeeschuimerijen beteugeld zijn geworden (*a*). Zosimus spreekt van een tocht, welken de Franken, ten getale van zestien duizend man, in den jaare 280. zouden gedaan hebben naar de Zwarte Zee, en van daar in Batavia te rug gekeerd zouden zijn. Wat van deze tochten en strooperijen zijn moge, zeker is het, dat en de Saxers en de Franken de zee veel meer begonnen te bevaaren dan te vooren geschied was. Om over hunne vaart een waakend oog te houden, werd Karausius door Maximiaan de Zeevoogdij toevertrouwd. „ Deez' begeeft zich naar Bologne, „ en past, van daar, met de vloot, over welke hy „ 't gebied hadt, zo wel op de Vrybuiters, dat hy, „ van tyd tot tyd veelen van hunne Schepen weg- „ neemt en buit op buit behaalt (*b*).

Karausius slaagde dus wel in zijn ampt (*c*), doch zich den veroverden buit toeëigenende, en Keizer Maximiaan hierom op zijn leeven toegelegd hebbende, steekt hij naar Brittannië over, volgt het spoor van Julius Cæsar, en stelt zich in 't bezit van Brittannië, alwaar hij, geholpen door de Batavieren of Franken, die Batavia ingenomen hadden, in 287. eene groote vloot uitrust, met welke hij de zeestranden van Gallië, Spanje en Italië afloopt.

Het verdient opmerking, dat de overrhijnsche volken, vooral die, welken naar de kusten van den Oceaan woonden, zoo ras op het bevaaren van de zee afgerecht wierden, en dat zij, daar te vooren geheele zwermen noordsche volken op de romeinsche Staaten te lande waren komen vallen, nu te

* scheep

(*a*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 221 en 222.
(*b*) *Vaderl. Hist.* ter aangeh. pl. bl. 222.
(*c*) Aurelius Victor *de Cæsar.* C. XXXIX.

ſcheep de Romeinen en hunne bondgenooten kwamen ontrusten en kwellen: zoo verbitterd ſchijnen die volken tegen de verheerlijkte Wereldd wingers geweest te zijn, dat zij, na zoo veele rampſpoeden, na zoo veele nederlaagen, na zoo veel verlies van volk, onvermoeid en met onverſchrokken moed, telkens een nieuwen kans kwamen waagen, en langs hoe meer hunne krachten te water beproefden, oefenden en te werk ſtelden. Julius Cæſar was dit volk alleen te lande komen beoorlogen: de legerhoofden, die hem opvolgden, hadden begonnen gebruik van ſcheepsmagt te maaken, en den landaart hierdoor den weg geweezen, om zich insgelijks van het ſtroomend element te bedienen. De roomſche heerſchappij, op de kusten van Gallië onophoudelijk ten doel aan de onvermoeide aanvallen der wraakzoekende Franken, vond vooral in Karauſius eenen vijand, die zich meeſterlijk van de zee wist te bedienen. SIGONIUS laat het ons op dezen trant hooren: „ Terwijl Maximiaan bezig was „ met langs den Rhijn de oproerige volken te beteugelen, liet Karauſius in Brittannië ſchepen „ naar romeinsch maakſel bouwen. De romeinſche keurbende, welke daar ter beſcherming des „ lands lag, heeft hij weggevoerd, eenige benden van „ vreemde krijgslieden ingeſlooten; de galliſche kooplieden heeft hij tot het werven van volk gebruikt; „ hij heeft ontallijke benden van barbaaren, en wel „ meest van Franken, met den buit der wingewesten „ onder hen te verdeelen, tot zich gelokt, en toen begonnen naar de wijze der zeeroovers, de kusten van „ Gallië, Italië, Spanje, door zeeſchuimerijen onveilig te maaken: waar van daan deze oorlog den naam „ van zeeroovers oorlog heeft bekomen" (*a*).

CON-

(*a*) SIGONIUS Lib. I. col. 22.

CONSTANTIUS, in het bewind van Gallië gesteld, doet eene vloot uitrusten, om niet alleen te lande, maar teffens ter zee te oorlogen, komt, in den jaare 291. in Gallië, belegert en vermeestert Bologne (*a*), dezelfde plaats of Stad, van welke Julius Cæsar naar Engeland gestevend was: verslaat vervolgens de Franken, zuivert Batavia van dat woeste volk, en maakt zich gereed, om naar Brittannië over te steeken. Het is der moeite waardig den Lofredenaar de aanstaande zege uit den toestel te hooren voorspellen. SIGONIUS haalt 'er het volgende van aan: „ Door uwlieder geluk is het, „ dat de krijgslieden reeds als overwinnaars aan den „ Oceaan zijn gekomen, dat op deszelfs strand de „ daarop heen en weder stuitende golven reeds „ bloed hebben gedronken. Hoe moet die zeeroo„ ver nu te moede zijn, nu hij uwe legers, dien „ overtocht der zee, waardoor hij alleen tot hier „ toe zijnen dood vertraagd heeft, bijna ziet intree„ den, en de schepen vergeetende, de vluchtende „ zee volgen? Werwaards zal hij wijken? Hoe ver„ langt hij nu naar een afgelegener eiland, naar een „ anderen Oceaan? Op welke wijze, eindelijk, kan „ hij de straffe, die hij het Gemeenebest verschul„ digd is, ontwijken, of hij moet door de aarde „ worden ingezwolgen, of door eenen wervelwind „ tegen de afgelegene steenrotsen worden gesmee„ ten? 'Er zijn zeer schoone vlooten gebouwd en „ uitgerust, welken teffens uit alle rivieren naar „ den Oceaan zullen vaaren, en niet alleen hebben „ de menschen om strijd gearbeid, om dezelven te „ bouwen, maar zelfs zijn de rivieren, om dezelven „ te kunnen ontvangen, schielijk opgezwollen. Bijna „ het gantsche jaar door, o Veldheer, dewijl gij „ schoon

(*a*) SIGONIUS Lib. I. col. 25.

„ fchoon weder noodig hadt tot het bouwen van „ fcheepstimmerwerven, tot het kappen van het „ hout, ten einde de bouwlieden wakker van ge- „ moed mogten zijn en de handen niet traag wor- „ den, is 'er bijna geen dag met regen befmet ge- „ weest; de winter zelve heeft de gemaatigdheid „ der lente nagevolgd, deze onze ftroom, lang 't „ voedfel des regens ontbeerende, konde geene „ fchepen voeren; hij voerde flechts hout naar de „ werven af. Zie daar, zoo dra de jagten in 't wa- „ ter moeften worden gebragt, heeft u de aarde „ terftond rijke waterbronnen verfchaft; Jupiter „ heeft voor u milde regenvlaagen uitgeftort; voor „ u is de Oceaan, door het uitloozen aller ftroomen, „ overgevloeid; de fchepen zijn dus in het water, „ 't welk zich 'er van zelf onder begaf, geloopen, „ alleenlijk zagtjens door hunne beftierderen bewoo- „ gen wordende. Ieder begrijpt derhalve ligtelijk, „ o Veldheer, hoe groot een geluk u ter zee zal „ volgen, daar de gefteltenis des weders u reeds „ dus gehoorzaamt. Gelukkig derhalve Rome, on- „ der zoodaanige Vorften!" (*a*).

Zoo men uit dit ftaaltje kan opmaaken hoe de welfpreekendheid zich afpijnigde om de romeinfche Vorften door eene laffe vleitaal te verheerlijken; en tot welke laagheid van gemoed die zelfde Vorften moeten vervallen zijn geweest, daar zij in zulk eenen lof vermaak en genoegen fchijnen genomen te hebben; zoo ftrekt het zelfde ftaaltje ons te gelijk tot bewijs, hoe men in die tijden zich fomtijds toeleide om een fcheepsmagt bij een te brengen.

Het volgende jaar 292. fteekt Conftantius naar Brittannië over, overwint Alectus, en brengt de Britten weder onder het gezag der romeinfche heerfchappij. Zie hier

(*a*) Sigonius Lib. I. col. 32, 33.

hier op welk eene wijze Eumenius, kort te vooren tot Hoogleeraar in de welſpreekendheid te Cleve aangeſteld, van dezen voorſpoedigen tocht ſpreekt:
„ O overwinning, veele overwinningen in zich be-
„ vattende, en ontallijk veele zegepraalen waardig,
„ waardoor Brittannië wederbekomen is, waar-
„ door de volken der Franken gantſchelijk zijn uit-
„ geroeid, waardoor daarenboven veele volken,
„ die deel in deze ſamenzweering hadden, genood-
„ zaakt zijn geworden weder onder onze gehoor-
„ zaamheid te keeren; kortelijk de zeeën zijn zoo
„ gezuiverd, dat men dezelven altoos in rust zal
„ mogen bevaaren. Gij, onverwinnelijke Cæſar,
„ (Conſtantius Chlorus) moogt met recht u beroe-
„ men, dat gij eene andere wereld voortgebragt
„ hebt, en door den roem ter zee der roomſche
„ magt weder te bezorgen, hebt gij aan het rijk
„ eene hoofdſtoffe grooter dan alle landen gehecht".

Twee zaaken vindenwe in deze praalende lofrede van Eumenius, die onze opmerking verdienen; in de eerſte plaats, dat de romeinſche ſcheepsmagt zoodaanig verzwakt moet zijn geweest, dat zij de Vrijbuiters der Franken niet hadden kunnen bedwingen, blijkende dit ook uit het geen men leest bij Sigonius *Hiſt.* Lib. I. c. 25. In de tweede plaats; dat de ſcheepsmagt der Franken, en die het met hen tegen de Romeinen hielden, zoo ſterk was toegenomen, dat zij meeſters van de zee waren geworden (*a*). Voor 't overige hebbenwe gemeend

(*a*) *Hac victoria non ſolum ipſa eſt recuperata Britannia, ſed Galliæ quoque, Hiſpaniæ, Italiæ atque Africæ oræ perpetuis piratarum incurſionibus liberatæ.* Sigonius *Lib. I. col.* 1. *l.* 32. Zoude men tegenwoordig op dien trant van de engelſche zeemagt niet kunnen ſpreeken, indien men enkclijk van hunne kaapers gewaagde?

meend gewag van dezen tocht van Conſtantius te moeten maaken, niet zoo zeer, om dat de Franken en bijzonderlijk de Batavieren deelgenooten waren van de nederlaag der Britten, maar om het verband der geſchiedenisſen, voornaamelijk met betrekking tot de ſcheepvaart, niet uit het oog te verliezen.

De ontembaare Franken, altijd heet om eenen nieuwen kans te waagen, zoo ras hun de gelegenheid toelachte, en in den jaare 296. eenen wintertocht ondernomen hebbende, werden door Conſtantius deerlijk geſlagen (*a*); ſommigen hunner, die zich van het ijs bediend hadden om de wijk in 't eiland der Batavieren te neemen, werden 'er door den roomſchen Vorst zoo benaauwd, dat zij zich genoodzaakt vonden om zich met hunne vaartuigen over te geeven (*b*). Voorts ſchijnt de Vorst het beſtier over de Gewesten, aan zijn gezag verbleeven, met zoo veel beleid gevoerd te hebben, dat de krijgsbedrijven eene poos ſtil ſtonden: waarſchijnlijk is het ook, dat Conſtantius, tijding gekreegen hebbende uit Brittannië, dat 'er eenige beweegingen tegen de romeinſche heerſchappij gemaakt werden, en dat 'er zijne tegenwoordigheid vereischt zoude kunnen worden, den Franken op dien tijd juist niet tot wanhoop gebragt, en hun redelijke voorwaarden van vrede toegeſtaan zal hebben. In den jaare 306. naar Engeland overgeſteken, overleefde hij dezen reistocht niet lang: hij ſtierf in 't zelfde jaar, zijnen zoon Conſtantinus tot zijnen opvolger noemende (*c*).

De

(*a*) Sigonius *l. c.* Lib. I. *col.* 38.
(*b*) Sigonius *l. c.* Lib. I. *col.* 39. *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 226. v. d. Houve *Handvest.* II. D. V. B. 6. cap.
(*c*) Sigonius *l. c.* Lib. II. p. 55—58.

De jonge Vorst behoefde niet lang te wachten, om zijne krijgszucht voedſel te geeven. Hij ondervond welhaast, hoe men in den lof, zijnen vader toegezwaaid, de hand te mild geopend had, wanneer de lofredenaars hem de eer gaven van de landſtreeken, daar hij geoorloogd had, tot rust, tot ſtilte, tot kalmte, tot eene volſlagen onderwerping gebragt, en de zee voor altoos tegen de kaaperijen beveiligd te hebben.

Naauwelijks waren 'er eenige weinige jaaren zedert den tocht van Conſtantius verloopen, of de Franken en hunne Bondgenooten ſtaken het hoofd wederom op. De Brukteren, Chamaven, Vangionen, Allemannen, en andere volken ſpanden ſamen, om, onder geleide van hunne twee Koningen of Legerhoofden, de romeinſche wingewesten te komen afloopen. Zij boetten dezen tocht met ijſelijke nederlagen.

Constantinus, voorgenomen hebbende dit volk ten eenenmaale uit te roeien, ging zijne ontaarte wreedheid zoo verre, dat hij, volgens het zeggen van Eumenius, die deze onmenſchelijke bedrijven nog met een grootſche lofſpraak roemt; (zoo uitſpoorig is de menſch, wanneer de vleizucht hem prikkelt) alles te vuur en te zwaarde vernielt, mannen, vrouwen, kinderen gelijklijk, zonder onderſcheid, ſlagt, de gevangenen den wilden beeſten tot een lustſpel voorwerpt: gruweldaaden, op welker verhaal men zich gelukkig zal achten zoo veele eeuwen laater geboren te zijn.

Ondertusschen had Conſtantinus den gantſchen Rhijn met gewapende ſchepen en ſterkten bezet: de Hiſtorieſchrijver Wagenaar maakt 'er in dezer voege melding van: „ Konſtantyn hieldt, „ na dit alles, om zig te beter tegen de invallen „ der Germaanen te verzekeren, den Rynſtroom, „ ver-

„ vermoedelyk naar den zeekant toe, en dus langs
„ het Eiland der Batavieren, vervuld met Schepen.
„ Hooger op, by Agrippina of Keulen, begon hy
„ eene Brug over de Rivier te leggen; als ware hy
„ op nieuws van zins geweest, de hier woonende
„ Overrynſche volken te beoorloogen. Doch dee-
„ zen zonden hem, eer nog 't werk voltooid ware,
„ eenige aanzienlyke Pandsluiden toe, die vrede be-
„ geerden en verkreegen. Hy deedt meer. De
„ ſterkten, die, langs den Rynkant, tot aan de
„ Noordzee toe, en dus ook in of nevens het Ei-
„ land der Batavieren, geſtigt waren, voorzag hy
„ allen van talryke bezettingen. Kortom, hy ſtel-
„ de de grenzen des Ryks eerlang in zo goe-
„ den ſtaat van tegenweer, dat men, noch des
„ zomers by 't uitdroogen, noch des winters
„ by 't toevriezen des Rynſtrooms, voor geenen
„ vyandlyken inval meer ſcheen te dugten te heb-
„ ben" (*a*).

Volgens Eusebius waren 'er onder de vaartuigen, met welken Conſtantinus den rhijn deed bezetten, *overdekte* ſchepen: Eumenius ſpreekt van *gewapende* ſchepen (*b*).

Constantinus naar Italië getrokken zijnde, om Maxentius van den keizerlijken troon te ontzetten, ſchijnen de Franken zijne afweezigheid waargenomen te hebben, om hunne zaaken, en in 't bijzonder ook hunne ſcheepvaart wat te herſtellen: zoo ſterk als de Romeinen, zedert dat Conſtantius het gebied over Gallië en aanhoorende gewesten in handen gekreegen had; zich op de ſcheepsmagt had-

(*a*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 232.

(*b*) *Quippe cum totus armatis navibus Rhenus inſtructus ſit.* v. d. Houven *l. c.* B. V. c. 6. Le Beau *Hiſt. du Bas Emp.* T. I. p. 70.

hadden toegelegd, zoo flaauw zouden de Franken en hunne bondgenooten ons voorkomen daar omtrent geweest te zijn, indien het niet natuurlijk was te denken, dat de Romeinen, beſtendig een waakend oog over het gedrag hunner verwonnelingen houdende, hun de gelegenheid en 't vermogen om hunne ſcheepvaart op te beuren, afgeſneeden zullen hebben. Te meer wordt dit waarſchijnlijk, als men ſlechts oplet, dat die volken, zoo ras als zij maar eenigzins adem konden ſcheppen, de eerſte gelegenheid, die zich opdeed, niet vruchteloos lieten voorbijloopen. In den jaare 313. het hoofd opgeſtoken hebbende, werden zij door Conſtantinus overvallen. Eene groote ſlagting onder hen gemaakt hebbende, bemagtigde die Vorst, in 't afloopen van den Rhijn, alle de ſchepen der Batavieren, met welken de Romeinen vervolgens hunne geheele kust gingen uitplunderen (*a*).

Zes of zeven jaaren laater, wederom tegen het roomſche gezag opgeſtaan zijnde, werdenze door Crispus, zoon van Conſtantinus zoodanig geteiſterd, dat hun eindelijk de lust ontging om hunne krachten verder tegen de magt van Conſtantinus te beproeven (*b*), en zal men uit het zwijgen der Schrijveren een beſluit mogen trekken, zoo moeten de Franken en in 't algemeen de overrhijnſche volken, zich geduurende den verderen tijd der regeering van Conſtantinus geheel ſtil gehouden hebben: aan den eenen kant is het niet wel te vermoeden, dat hij of zijne ſtedehouders tegen die volken de wapenen zouden gevoerd hebben, en dat 'er niets door de Schrijvers

(*a*) Sigonius *Hiſt.* Lib. III. col. 88. v. d. Houten *l. c.*

(*b*) Le Beau *Hiſt. du Bas Emp.* T. I. p. 30[illegible].

vers van dien tijd, zoo belust op ſtof tot loffpraaken, van aangetekend zoude zijn, indien de Romeinen beſtendig gezegepraald hadden: aan den anderen kant was het noch hun aart noch hunne gewoonte ſtil te blijven, en af te wachten, dat de vijand voor de deur ſtond, om zich tot den krijg toe te rusten. Het is dan niet onwaarſchijnlijk dat de overrhijnſche volken in dien tusſchentijd, aanvallen op het romeinsch gebied zullen gedaan hebben, offchoon 'er geen melding van gemaakt wordt; ten minſte, dat zij dien tijd niet vruchteloos zullen hebben laaten verloopen; en zich langzaamerhand bereid, om hunne overweldigers op nieuw werk te verſchaffen.

Naauwelijks was Conſtantinus overleeden, of de Franken kwamen in den jaare 341. het roomsch gebied met roof en brand vervullen: en in dien tijd wordt van hun gewaagd, als ontzachlijk zijnde, zoo wel te water als te lande (*a*); iets dat niet wel ſtrookt met die zwaare nederlagen, welken zij, volgens Eumenius, zouden geleeden hebben: om een volk, genoegzaam ten eenenmaale verdelgd, en uitgeroeid, *ontzachlijk* te maaken, ſchijnt de tijd wat langer dan dertig jaaren te moeten zijn. Met meerder rede zal men uit die verhaalen kunnen beſluiten, dat de Romeinen de Franken en hunne bondgenooten wel van tijd tot tijd te rug gedreeven hebben, doch echter dezelven niet zoodanig overwonnen, of die volken bevonden zich telkens wederom in ſtaat, om weinig tijds daarna aan hunne overwinnaars op nieuw den oorlog aan te doen. Kan men 'er wel anders over oordeelen, als men tien jaaren laater de Quaaden den Rhijn met veertig ſchepen ongemoeid ziet afzakken; als menze

(*a*) Le Beau *Hiſt. du bas emp.* T. II. p. 61. *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 234.

ze ziet landen op 't eiland der Batavieren, en 'er de opgezetenen ziet verdrijven (*a*)?

Op het leezen van dien tocht zoude men, zelfs niet zonder grond, moogen vraagen waar de scheepsmagt der Romeinen gebleeven was? waar de schansen, sterkten, burchten, welken Constantinus ter beteugeling der overrhijnsche volken, inzonderheid van de Franken en van die het met hen hielden, den gantschen Rhijn langs tot aan den Oceaan, had doen aanleggen? De Romeinen, 't is waar, verjoegen den woesten hoop, doch het leed niet lang of de Franken, Saxen, Germaanen, en Allemannen kwamen als een geweldige stroom de bezittingen der Romeinen en der Gaullen langs den Rhijn overweldigen, in dien tocht, (zoo men den Historieschrijveren geloof geeft) veertig rijke steden plunderende; de inwoonderen, welken zich te weer stelden, over de kling doende springen, of gevangen mede voerende (*b*) zekerlijk te schepe, hoe zeer dit juist niet in de geschiedboeken bijzonderlijk vermeld staat. Wij hebben te vooren opgemerkt, dat de Germaanen, tot het overtrekken van den Rhijn en andere tochten, zich van schepen bedienden: nu en dan vindt men ook bijzonderlijk gewag bij de Historieschrijvers van scheepsbedrijven, en blijken van eene scheepsmagt ten oorloge gebruikt. Dus leest men bij Ammianus Marcellinus in 't verhaal van den slag van Juliaan tegen Chondomar, *totamque canentibus classicis adultis viribus certabatur* (*c*). „ Hy " (dus spreekt Wagenaar van den optocht van Juliaan tegen de Saliers) „ vaardigt dan „ de

(*a*) Wagenaar *Vad. Hist.* I. D. bl. 247. welke dezen tocht stelt in den jaare 358.

(*b*) *Cives & Incolas infinitæ multitudinis cum innumera spoliarum copia secum abduxisse.* Amm. Marcell.

(*c*) Ammianus L. 16.

„ de gezanten af met onwisse hoop en geschenken, „ doch zendt hun eenig volk, onder 't geleide van „ Severus langs den oever des Ryns, agterna, ter- „ wyl hy, met eene vloot van zes honderd sche- „ pen, van welken hy 'er vier honderd, in min- „ der dan tien maanden, hadt doen timmeren, den „ Ryn afzakte, om den vyand in zyn eigen land by „ te komen (*a*)." En vervolgens maakt dezelve Historieschrijver gewag van een besluit van Juliaan, „ om een groot deel der bosschen, die omtrent den „ Rynstroom, daar dezelve in den Oceaan stort, ge- „ legen waren, om verre te doen houwen, en van „ het hout, in alleryl, agt honderd vaartuigen, wat „ grooter dan visscherspinken te laaten timmeren." Nog leest men bij AMM. MARCELLINUS, dat de *Franci & Saxones* (dat is de Oost- en Westvriezen) aangevangen hadden, niet alleen de binnengallische landen maar ook de zeekusten van dien, af te loopen: een bewijs wederom van zeevaart en scheepsmagt.

VRAAGT men naar de rede waarom men op sommige tijden, dan bij de Romeinen, dan bij hunne tegenstreevers, de vaart en scheepsmagt nu en dan verflaauwt, ja genoegzaam vervallen ziet? Zij is natuurlijk. In 't beloop van de gebeurtenissen daarwe nu onze bespiegelingen over laaten gaan, zal het oplettend oog iet gewaar worden, dat ons de geschiedenissen van alle volken vertoonen: onachtzaamheid, nalaatigheid en zorgeloosheid, wanneer men veilig denkt te weezen; toezigt, zorg en ijver als de nood aan den man komt. Voeg 'er bij, ten aanzien der Franken en hunne bondgenooten, dat de Romeinen, om de overheerde volken, die hen over den Rhijn

(*a*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 243. v. D. HOEVEN *l. c.* bl. 131. stelt dien bouw der schepen wat vroeger, naam. in 't jaar 357.

Rhijn kwamen aanranden, en hunne kusten afloopen, te beter onder bedwang te houden, een waakend oog over hun gedrag houdende, ook zorg gedraagen zullen hebben, om hun de middelen tot herstel van hunne scheepsmagt af te snijden; en dat deze waakzaamheid der Romeinen niet zoo ras aan 't verflaauwen geraakte, of de andere volken maakten zich die nalaatigheid ten nutte, om hunne magt te water wederom aan te wakkeren: nog kan men 'er bijvoegen dat het den Romeinen onmooglijk was, om, zonder dat zij eene bestendige zeemagt onderhielden, de bewooners van de kusten langs den Oceaan, naar 't Noorden, te beletten vaartuigen te maaken, en zich op zee te begeeven. Het was natuurlijk dat die volken, gebeeten op de romeinsche heerschappij, zich te lande telkens overwonnen ziende, hunne weerwraak op eene andere wijze zogten te oefenen.

Daar van daan die geduurige aanvallen op de sterkten en schepen, daar de Romeinen den Rhijn mede bezet hielden; daar van daan die strooperijen ter zee en langs de kusten: weshalven het niet te verwonderen is, dat de Romeinen, bij de minste verslapping van hunnen kant, hunne aangelegde werken en bezettingen telkens verwoest en verdelgd vindende, telkens dezelven wederom op nieuw moesten herbouwen en op nieuw aanleggen. Men leest van Juliaan, dat hij, na de Saliers tot onderwerping gebragt, en de Chamaaven bedwongen te hebben, eenige sterkten langs de Maas deed herbouwen, terwijl de vaart van den Rhijn vrijgemaakt was (*a*). In het volgende jaar, ging die Vorst langs den Rhijn de verwoeste steden, schansen, burchten en koornschuuren bezigtigen en opneemen; stelde order op het

(*a*) Le Beau *Hist. du Bas Emp.* T. II. p. 478 & 549.

het herbouwen derzelven, en op het inkoopen van graan, 't welk uit Engeland aangebragt werd (*a*): en liet ook niet na de vervallen scheepsmagt der Romeinen in voorigen staat te herstellen (*b*). Zelfs leest men, dat hij eene nieuwe soort van vaartuigen uitvond, bekwaam om de rivieren te bevaaren (*c*). Valentiniaan, op den Keizerlijken troon gesteegen, had naauwelijks hier en daar eenige beroerte gestild, of werd ontrust door een volk, het welk zich al eenigzins (gelijk te voren bladz. 49. en volg. is aangetekend) bekend had gemaakt. LE BEAU (*d*) verhaalt het ons op deze wijs: „ Na het beteugelen van de invallen der Barbaaren, die het binnenste van Groot-Brittannië verwoestten, wilde hij (Valentinianus) de kusten van dat Eiland tegen de strooperijen der Saxen beveiligen. Dit volk had oorsprongelijk gewoond in het land, welk men nu Holstein noemt, en in een gedeelte van het Hertogdom Sleeswijk. Hieruit door de Katten en Cheruscen verjaagd, waren zij de Elbe overgetrokken, en hadden zich nedergeslagen tusschen moerassen, die toen ontoegangelijk waren, in eene landstreek door de Franken bezeten, die zij genoodzaakt hadden naar den mond des Rhijns te wijken. Daar van daan hadden zich deze twee volken, ten tijde van Diokletiaan, verbonden, en liepen Gallië en Groot-Brittannië af. De Saxen waren groot van gestalte, zeer gezond, en boven maate stout. Hun lang hair hing los over hunne schouderen; zij waren met korte rokken gekleed, en gewapend men lansen, korte schilden en lange zwaarden. Van hun-

„ nie

(*a*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 246.
(*b*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 254.
(*c*) *Vad, Hist.* I. D. bl. 247.
(*d*) *Hist. du bas Emp.* 5. p. 128.

„ ne eerste jeugd af aan gewoon de gevaaren zoo
„ ter zee als te land te trotseeren, begaven zij zich
„ te water in kleine vaartuigen, waarin, zonder
„ eenig onderscheid van rang of staat, ieder beurte-
„ lings roeide, vocht, gebood, en gehoorzaamde.
„ Als zij ergens eene landing gedaan en gestroopt
„ hadden, namen zij, eer zij weder scheep gingen,
„ het tiende gedeelte hunner gevangenen, tot eene
„ afschuuwelijke offerande voor hunne goden, en eer-
„ der wreed dan geldzuchig, behandelden zij de ramp-
„ zaligen, die zij in hun land hadden overgevoerd,
„ op eene barbaarsche wijze, verkiezende liever hen
„ langduurige pijnigingen te doen lijden, dan voor
„ hen losgeld te ontvangen. Deze menigvuldige
„ strooperijen der Saxen deeden de twee kusten die
„ tegen over Gallië en Groot-Brittannië lagen *de*
„ *Saxische kusten* noemen. Theodosius (Veldheer
„ van Valentiniaan) vervolgde die zeeschuimers
„ tot aan de orkadische eilanden, en hij verdelgde
„ 'er een groot getal van. Hij kwam vervolgens
„ in hun land en in dat der Franken. Hij verwoestte
„ hetzelve, en keerde ten hove, waar de Keizer
„ hem met loftuitingen overlaadde, en hem tot de
„ waardigheid van Opperbevelhebber der ruiterij
„ bevorderde".

De romeinsche scheepsmagt werd door deze krijgsbedrijven nog aanzienelijker dan te vooren, maar niet minder rees te gelijk de scheepsmagt bij hunne vijanden. Valentiniaan sloeg de Vriezen, die met hunne schepen den Rhijn opgevaaren, en Opper-Germanië, op veele plaatsen, geplunderd hadden: hij nam hunne schepen, en voer 'er den Rhijn mede af tot Wittenburg (Utrecht) (*a*): met zeker-

(*a*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 261 en 263. v. d. Houven *l. c.* bl. 138.

kerheid mag men zeggen, dat dit niet gefchied zal zijn zonder een fcheepsgevecht tusfchen de Romeinen en de Vriezen, door het welk Valentiniaan meefter van de vriefche fchepen is geworden: ook fchijnt men met rede te kunnen vermoeden, dat de Romeinen de bezorging van den Rhijn eenigzins uit het oog hadden verlooren, en dat de Vriezen middelerwijl zich van die verflaauwing bevoordeeld hadden, om eene genoegzaame fcheepsmagt bij een te brengen, ten einde eenen optocht naar Opper-Germanië te kunnen waagen. Valentiniaan echter, deze geduurige aanvallen moede, en waanende in ftaat te zijn, om volken; welken allen, zoo fommige Hiftoriefchrijvers verzekeren, zich tegen de Romeinen verbonden hadden; en onder welken in 't bijzonder ook de Nederfaxen of Vriezen genoemd worden, eenmaal zoodaanig te kunnen overweldigen, dat het roomfche rijk voortaan tegen hunne herhaalde ftrooperijen beveiligd zoude kunnen blijven; verzamelt een magtig leger, trekt 'er den Rhijn mede over, behaalt eene groote zege op de Allemannen, doch vind zich in zyne verwachting bedroogen. Eindelijk de noodzaaklijkheid befpeurd hebbende, dat de Rhijn bezorgd wierde, „ om „ die volken voor het toekomende te beter te be„ dwingen, deedt hy verfcheiden' legerfteden, fterk„ ten en tooren langs den Rhynkant tot aan de „ Noordzee toe, ftigten. Hierendaar, wierp hy „ zelfs fterkten op, aan de overzyde des Rhyns„ ftrooms, op den germaanifchen bodem. Alle „ deeze fterkten (vervolgt de Heer WAGENAAR) „ werden van behoorlyke bezetting voorzien. En „ fchoon, door deeze middelen, de Nederfaxers, „ die, ten deezen tyde hier te lande woonden, „ voor eene wyle tyds, beteugeld geweest zyn, „ leest men echter, dat deeze zelfde Landaart, die „ ook omtrent de Elve woonde, de Noordzee om-

„ ſtevenende, de grenzen des roomſchen Ryks in „ Gallië beroerd heeft" (*a*). Van deze ſchikkingen van Valentiniaan ſpreekt Le Beau aldus (*b*): „ Na den ſlag van Sultz had Valentiniaan een nieuw „ verdrag met de Allemannen gemaakt. De twee „ volken hadden zich verbonden, niet op elkanders „ grondgebied te komen. Aan beide kanten was het „ verdrag van gelijk verband; doch de verwonnen „ Allemannen alleen hadden gijzelaars gegeeven. Het „ gevolg zal doen zien, dat het woord der Romei„ nen geene zekerheid, waarop men volkomen kon„ ſtaat maaken, was. Druſus had eertijds een groot „ getal ſterkten langs de oevers des Rhijns doen „ bouwen; dezelve waren vervallen. Juliaan had „ 'er verſcheiden geſticht. Valentiniaan, niet wil„ lende, dat de veiligheid van Gallië van de goede „ trouw der Barbaaren af hing, ondernam den oever „ der rivier met torens en kaſteelen te voorzien, „ op zekeren afſtand van elkander opgericht, van „ Rhetië tot aan den Oceaan: tot deze werken be„ ſteedde hij het gantſche jaar, geduurende het „ welke Valentiniaan Galatus, zoon van Valens, en „ Victor Burgemeeſters waren. Hij maakte geene „ zwaarigheid om zich het grondgebied der Alleman„ nen toe te eigenen. Hij bouwde eene ſterkte „ aan den oever der Nekker, welke ſommigen mee„ nen Manheim, doch anderen Ladenburg te zijn".

Alle deze ſchikkingen, alle die voorzorgen, alle die maatregelen weêrhielden de verbitterde volken wel voor eene poos; maar deeden hen noch de lust, noch den moed, noch zelfs het vermogen niet verliezen, om nieuwe kanſen te waagen. *Victi ſed indomiti:*

(*a*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 263. en volg.
(*b*) *Hiſt. du Bas Emp.* T. IV. p. 176.

domiti: Verwonnen doch niet vermeesterd, reezen zij telkens wederom op.

„ Een hoop Saxen (dus leezenwe bij Le Beau „ T. IV. p. 220.) komt in den jaare 370 met ligte „ vaartuigen eenen inval in Galliё, op de kust des „ Oceaans, doen, en den Rhijn langs vaarende, ver- „ woestten zij deze gantsche streek. De Graaf „ Nannienus, gelast om deze grensscheiding te be- „ schermen, komt met het krijgsvolk, het welk hij bij „ de hand had, toeschieten. Deze was een ervaaren „ krijgsman; maar dewijl hij te doen had met on- „ verzaagde en hardnekkige vijanden, een gedeelte „ zijns krijgsvolks in menigvuldige ontmoetingen „ verlooren hebbende, en zelf gekwetst zijnde, „ zendt hij aan den Keizer, die zich toen te Trier „ bevond, en verzoekt om bijstand. (*a*). De Veld- „ overste Severus komt aan het hoofd van een „ aanzienelijk deel krijgsvolk, en stelt zich in „ slagorde. Het gezigt van een zoo groot getal „ krijgslieden, hunne goede schikking, de glans „ hunner wapenen en veldtekenen, joegen de Bar- „ baaren eenen schrik aan; zij verzogten den vrede. „ Na eene lange raadpleeging komt men over een „ hun een bestand toe te staan: volgens het verdrag, „ het welk men met hen maakte, stak men de bloem „ hunner jeugd onder het romeinsche krijgsvolk, „ en men vergunde den overigen naar hun land te „ keeren. Terwijl zij zich tot hun vertrek gereed „ maaken, zondert men, buiten hun weeten, eenig „ voetvolk af om hun eene hinderlaage te leggen, „ en hen, gelokt in een dal, het welk in hunnen „ weg aan de overzijde des Rhijns lag, bij Duits

„ over

(*a*) v. d. Houven ter aangeh. pl. bl. 140. *Vad. Hist.* I. D. bladz. 264.

„ over Keulen, te overvallen en af te maaken. De-
„ ze trouweloosheid gelukte, maar zij kostte meer
„ bloeds dan men verwacht had. De Saxen trokken
„ voort, zonder arg of vrees, zich verlaatende op
„ het verdrag; den Rhijn overgetogen zijnde, wa-
„ ren zij reeds in het land der Franken, hunne bond-
„ genooten. Eenige Soldaaten, op hunne aannade-
„ ring, te vroeg uit de hinderlaage te voorſchijn ge-
„ komen, gaven hun den tijd om zich te weer te
„ ſtellen. De Romeinen hevig te rug gedreeven door
„ de Barbaaren, die met een groot geſchreeuw op
„ hen aanvielen, namen de vlucht. Maar wel dra
„ door hunne medgezellen, die zich bij hen kwa-
„ men voegen, onderſteund wordende, keerden zij
„ weder op de Saxen, en vochten dapperlijk. In
„ weerwil hunner poogingen, zouden zij door de me-
„ nigte overmand zijn geworden, indien niet eene
„ groote partij ruiters, die men aan de andere zijde
„ van het dal had geplaatst, ſnellijk op het ge-
„ ſchreeuw der ſtrijdenden was toegeſchooten. De-
„ ze verſterking deed het voetvolk moed ſcheppen.
„ Men ſtreed met woede. De Saxen omringd en
„ als in eenen ſtrik gevangen, verdedigden zich tot
„ den laatſten ademtocht. Allen, zonder uitzonde-
„ ring, werden zij het ſlagtoffer der kwaade trouw
„ hunner vijanden: en, het geen toont, hoe bedor-
„ ven dat toen de zedekunde der Romeinen was;
„ deze overwinning, ſchandelijker dan eene neder-
„ laag, heeft den lof van AMMIANUS MARCEL-
„ LINUS, anderzins den verſtandigſten en oordeel-
„ kundigſten Hiſtorieſchrijver van dien tijd, mogen
„ wegdraagen".

EEN zoo ſnoode daad, den gehoonden volken lang in de krop ſteekende, moest hen, in plaats van tot eene ſlaafſche onderwerping aan 't romeinsch gebied, tot meerder wraak aanprikkelen: en wat

mogt

mogt den Romeinen hunne verbasterde hoogmoed baaten, daar eene laage lafhartigheid, daar listige ſtreeken, daar geveinsde trouw hunnen boezem bekroopen, en niets bij hen van die zuivere edelmoedigheid, van die deugden, te vinden was, welken hen in vroeger tijden beroemd gemaakt hadden? daar zij niets aan de zoogenaamde Barbaaren konden vertoonen dan 't geen te recht den naam van Barbaarsch kon draagen. „ De Huuwlijken (zegt LE BEAU, ſpree-„ kende van de echtverbintenisſen der Romeinen „ met ſommige der overrhijnſche volken) zijn het „ niet geweest, welken de Romeinen van hunne oude „ deugd hebben doen ontaarden: de laagheid van hun-„ nen geest, de kwaade trouw, benam hun den waaren „ moed". Wat kon men verders van een volk verwachten, wiens Veldheeren, wiens Vorſten niet ſchroomden ſchaamteloos verbonden te breeken? die zelfs zoo verre gekomen waren, dat zij het onnoodig achtten hunne trouweloosheid te bewimpelen? Ruim vier eeuwen waren die Wereld-dwingers bezig geweest om de overrhijnſche volken onder het juk van hunne heerſchappij te doen bukken, en wat hadden zij, na zoo veel tijds, uitgerecht? niets, dan blijken van hun overmoed, beleid en dapperheid te geeven; en vervolgens merktekenen na te laaten van eene ſchrandere, geoeffende, doch teffens buitenſpoorige heersch- en dwangzucht, en van de uitwerkſels dezer uitzinnige drift, wanneer die buiten teugel en breidel geen genoegzaamen tegenſtand ontmoet? Terwijl de Romeinen verwijfden, hunne zedelijke deugden, en dus de kracht van hunne heerſchappij, verlooren; terwijl het rijk hoe langer hoe meer, zoo in 't Ooſten als in 't Westen geſchokt werd, en verzwakte; terwijl deszelfs uitgebreidheid eenen al te grooten kring werd voor het bekrompen beleid van eenen loozen Staats-Raad; terwijl

men zich verlustigde en verheerlijkte met het aanhooren van laffe vleitaal, naauwelijks werd aangedaan door 't melden van loffelijke daaden; werden de middelen bereid, door welken de roomſche monarchij eindelijk moest inſtorten en te gronde gaan: haar moeſten nog de zwaarſte ſlagen toegebragt worden door de bewoonders van die zelfde landen, uit welke haare voornaamſte vijanden, ſtaande het Gemeenebest, waren afgekomen. Dus zijn de omwentelingen op aarde!

Men hoore den deftigen Hiſtorieſchrijver le Beau. Het Tafereel, het welk zijne vloeiende pen van den yeegen ſtaat der roomſche monarchij heeft gemaald, is dubbeld waardig beſchouwd, driedubbeld waardig overwoogen te worden. Dus zijn zijne woorden (*a*).

„ Theodosius liet zijnen Opvolgeren eenen „ luiſterrijken en roemruchtigen troon na. Door „ wijsheid had hij de inwendige gebreken, welken „ ongevoelig den val van eenen Staat bereiden, be„ teugeld; door zijne dapperheid de Barbaaren, wel„ ken aan alle kanten hun best deeden, om de grens„ paalen des rijks te overweldigen, te rug gedreeven. „ Maar de zoonen van dien grooten vorst bezaten „ geene van zijne heldendeugden. Zijne goedaartig„ heid alleen ging tot hun over; en deze goedaar„ tigheid zonder kracht, werd voor hunne onderdaa„ nen bijna nutteloos; op zijn best genomen, had „ men haar dank te weeten, dat de volken bevrijd „ bleeven voor de rampen, welken de Keizers door „ hen zelven hun zouden hebben kunnen toebrengen, „ zonder hen evenwel te dekken noch tegen de on„ rechtvaardigheid der amptenaaren, noch tegen de „ ver-

(*a*) *Hiſt. du Bas Emp.* Tom. VI. p. 1. & ſuiv.

„ verongelijkingen, die zij van de buitenlandſche vij-
„ anden te wachten hadden.

„ Hoe meer de deugd van Theodoſius hem boven
„ de gewoone vorſten had verheven, zoo veel te
„ zwaarder en zigtbaarder was de val des rijks, toen
„ het in zulke zwakke handen viel. De regeering
„ van Arcadius en Honorius is het tijdſtip, van wel-
„ ke het verval der roomſche magt kan worden af-
„ gerekend. Vier oorzaaken werkten 'er toe; of,
„ om beter te ſpreeken, de zwakheid der Keize-
„ ren, was de voornaamſte: deze bragt drie anderen
„ voort; de ondeugendheid der Staatsdienaaren, de
„ algemeene verdorvenheid der zeden, en het aan-
„ wasſen van het vermogen der Barbaaren.

„ Arcadius, die in het Ooſten regeerde, was
„ achttien jaaren oud. Hoewel hij ſedert elf jaaren den
„ tijtel van Augustus had gedraagen, was hij daarom
„ niet te bekwaamer om 'er den roem van op te hou-
„ den. Te vergeefsch had zijn vader zich bevlijtigd,
„ om hem tot een bekwaam vorst te maaken, door eene
„ voortreffelijke opvoeding en zijne eigen voorbeel-
„ den. De natuur had aan dezen jongen Vorst den
„ grond geweigerd, welke 'er noodig was, om de-
„ ze gelukkige zaaden te doen uitbotten. Hij bezat
„ geen verſtand, geen oordeel, geene ſtandvastig-
„ heid; even onbekwaam, om zich zelven goeden
„ raad te geeven, of van anderen te ontvangen en met
„ ſtandvastigheid te volgen. Zijne uiterlijke gedaan-
„ te had niets, het welk zijne gebreken konde be-
„ dekken: zijne laage en kleine geſtalte, zijn ma-
„ ger en bruin gelaat, eene langzaame en traage
„ ſpraak, ſlaaperige oogen, en welke niet dan met
„ moeite geopend werden, waren als zoo veele te-
„ kenen der zwakheid zijner ziele. De geſchiedenis
„ ſchrijft hem geene andere deugden toe dan de goed-
„ aartigheid, en eenigen ijver voor den Godsdienst;

„ doch deze twee hoedaanigheden, zoo dierbaar in
„ een Vorst, ſtonden altijd gereed, om te wijken voor
„ de indrukſelen, welke zijne vrouw, zijne Staats-
„ dienaars, en de minſten van zijne bedienden op zij-
„ nen geest wisten voort te brengen; en bij gebrek
„ van oordeel, gedijden dezelven bijna altijd tot
„ ſchade van den Godsdienst en tot nadeel zijner
„ onderdaanen. Honorius, aan wien Theodoſius
„ het Westerſche Rijk had nagelaaten, ſedert meer
„ dan een jaar, met de waardigheid van Augustus
„ bekleed, was in zijn elfde jaar. Verkeerd zoude
„ men over zijne geaartheid oordeelen, indien men
„ de loftuiting van den Dichter Claudiaan wilde ge-
„ looven. Hij had op zijn broeder de uiterlijke be-
„ valligheden voor uit; doch men ziet in zijn ge-
„ drag dezelfde onbekwaamheid, dezelfde vadzig-
„ heid. Men moet echter bekennen dat deszelfs
„ godvrucht vaster en meer verlicht is geweest. Ze-
„ kerlijk is het om deze rede, dat ſommige kerke-
„ lijke Schrijvers ons den hemel afbeelden, als ge-
„ wapend ter beſcherming van dien Vorst, en alle
„ de dwingelanden, welken zijne regeering zag op-
„ ſtaan en verdwijnen, voor deszelfs voeten neder-
„ vellende. Wat mij aangaat, wel verre van het hem
„ tot eene verdienſte toe te rekenen, dat hij zoo vee-
„ le rebellen heeft overleefd, zoude ik deze verme-
„ nigvuldigde onderneemingen tegen zijn gezag lie-
„ ver aanzien als een blijk zijner zwakheid. Zoude
„ men, indien hij den ſcepter wel had weeten te voe-
„ ren, zoo dikwijls ondernomen hebben, dien uit
„ deszelfs handen te rukken?

„ Vorsten van zoodaanig eene geaartheid moe-
„ ſten noodzaakelijk die bekwaamheden elders zoeken,
„ welke in hen ontbraken. Zij hadden bekwaame,
„ wakkere Staatsdienaars noodig, vol van wakkerheid,
„ zoo weinig hunne eigen belangen aankleevende,

„ als

„ als ijverig voor die van hunnen meester en van het „ vaderland. Theodosius had zich met nut bediend „ van Rufinus en Stilico. Het groot verstand van „ dien vorst had deze beide staatszuchtigen binnen „ de paalen van hunnen pligt weeten te houden. Hij „ meende het rijk eenen dienst te doen, met het op„ zigt over Arcadius aan Rufinus en het opzigt over „ Honorius aan Stilico toe te vertrouwen. Maar zoo „ dra hij de oogen geslooten had, leiden de twee „ Staatsdienaars het masker af: zij hielden zich zel„ ven voor vorsten; en zij heerschten ook in der „ daad zoo lange zij leefden. Zij hadden hunne „ meesters zoodaanig aan deze soort van slaavernij „ gewend, dat, na hunnen dood, Arcadius en Ho„ norius, altijd kinderen blijvende, slechts schadu„ wen op den troon bleeven. Rufinus had zelfs van „ de eerste dagen af, in den zin den tijtel van Keizer „ aan te neemen. Eene misdaad kostte hem niets dan „ de moeite om 'er eene kleur voor te vinden: uit „ den aart wreed, maar zijne wreedheden met den „ schijn van rechtvaardigheid bekleedende; gierig, „ de ampten, de gunsten van den Vorst en gehei„ men van den Staat verkoopende; de wingewesten „ verwoestende door afpersingen en knevelaarijen, „ en de knevelaars strengelijk straffende. Zijne magt „ duurde nog geen jaar: langer tijd had hij niet noo„ dig, om door de snoodste verraaderij, den onder„ gang van 't Rijk, met 'er de Barbaaren in te roe„ pen, te bewerken; en hij kreeg in de Staatsbe„ diening eenen opvolger, hem waardig. Stilico „ bezat geen mindere staatszucht; maar hij ging met „ meer overlegs te werk. Hij spaarde de goederen „ der onderdaanen niet; hij verkogt, even als Rufinus, „ het recht en onrecht: in beide de Rijken moest „ men gelijkelijk zich getroosten van alles kwijt te „ raaken, om niet aan de geweldenaarijen of valsche

„ beſchuldigingen van aanbrengers ten doel te ſtaan; „ de ſchoone huizen, de groote landgoederen, be- „ vonden zich wel dra allen in de handen van Rufi- „ nus en Stilico. Maar Stilico wist aan zijne mis- „ daaden een glimp van grootheid te geeven; hij „ was roofzuchtig en milddaadig; ongebonden en „ vol van moed, de krijgslieden aan zich verbinden- „ de door eene edele gemeenzaamheid, en ſomtijds „ ten kosten der krijgstucht. Hij had ook nog op „ Rufinus de grootheid der geboorte vooruit. Al- „ hoewel hij een Wandaal van afkomst was, zoo „ was hij echter de beginſelen van zijn geluk ver- „ ſchuldigd aan zijn vader, welke zich in den dienst „ van het Rijk wel had gekweeten. Hij zelf had veel „ roem in alle de oorlogen behaald. Theodoſius had „ hem voorzien met de ampten van groot ſchild- „ knaap, overſte van het voetvolk en der ruiterij, en „ opperſte der Hofbedienden. De verwantſchap met „ den Keizer zette hem nog meer luiſter bij dan „ alle deze ampten. Zijne Vrouw Serena, nicht van „ Theodoſius, deed hem niet alleen boven allen in „ aanzien uitmunten, maar zij diende hem ook met „ beleid in de kuiperijen ten hove: terwijl hij in „ den krijg was, ging zij alle de ſtappen van Ru- „ finus na; zij weerde de ſchichten van den nijd af; „ zij gaf haaren man goeden raad. Theodoſius had, „ voor zijnen dood, zijn zoon Honorius aan Maria, „ dochter van Stilico en Serena verbonden. Met „ een woord Stilico was reeds omringd van alle den „ luiſter van den troon; Rufinus ſpande alle zijne „ krachten in, om 'er zich mede te bekleeden, en „ de Keizerlijke Majeſteit verloor in Arcadius en Ho- „ norius allen haaren glans; de openbaare vleierij ging „ de onnutte Vorſten voorbij, om alleen hun, die „ in der daad heerschten, haaren wierook toe te „ zwaaien; en de Dichter Claudiaan trekt de ver-

„ ach-

„ achting voor zijnen Vorst zoo verre, dat hij openlijk tegen Stilico zegt, dat hij gelukkig is, dat hij den Keizer ten schoonzoon heeft, doch dat de Keizer nog gelukkiger is hem ten schoonvader te hebben. Ras zag men bij deze twee Staatsdienaars een prachtiger hof dan bij hunne meesters: het zelve bestond uit lieden die zonder trouw, zonder eer, alleen op fortuin aasden: men zag uit bordeelen, en uit de vuilste hoeken voortkomen, eene zwerm van guiten, welke binnen weinig tijds van het bloed des volks vet geworden, door de kostelijkheid hunner kleederen, en de praal hunner rijtuigen en bedienden, ieders oogen uitstaken. Alles was veil voor geld, de Staatsdienaars en hunne onderhoorigen vermenigvuldigden de bedieningen en de hofampten, tot in het oneindige. De twee Keizers ondernamen in het vijfde jaar hunner regeering eene hervorming in de bedieningen van het Hof. Arcadius behield twee honderd tachtig werkelijke bedienden, nevens zes honderd en tien noodhulpen. Nog verder ging het kwaad in het Westersche Hof. Honorius meende dat hij al veel verrichtte, met het getal der bedienden van den opziender over de geldmiddelen op zes honderd zes en veertig te bepaalen, en het getal van die des opzigters over 's Vorsten eigen heerlijke goederen op drie honderd, ongerekend de buitengewoonen of overtalligen. Juliaan had het getal van de vorstelijke bewindslieden op zeventien bepaald: dezelven waren sedert zijne regeering tot tien duizend aangegroeid. Men begrijpt ligtelijk wat voor een drukkende last zulks voor de onderdaanen was, en hoeveel zoo veele gulzige monden van de inkomsten des Vorsten inslurpten.

„ Het verderf, 't welk aan het Hof heerschte, breidde zich uit over alle de deelen van den Staat.

„ De

„ De wethouderſchappen waren niet anders dan ge-
„ oorloofde roof-zetels. Die geenen, welke zich,
„ door het koopen hunner ampten, arm hadden ge-
„ maakt, herſtelden zich uit de vruchten van hunne
„ bediening: zelfs behielden zij het recht van te
„ rooven, nadat de tijd hunner bediening was ver-
„ ſtreeken, zoodat hunne opvolgers ſlechts hunne
„ amptgenooten werden, voor zoo verre het knevelen
„ en rooven betrof. De Stadsamptenaaren, aangeſteld
„ om opzigters en beſchermers der ſteden te zijn,
„ wierpen zichzelven tot dwingelanden op. De be-
„ ſmetting drong zelfs tot in het heiligdom door; en
„ een heilig prieſter van dien tijd, klaagt over dien
„ geest van ſchraapzucht, welke, gevoegd bij de onge-
„ bondenheid der zeden, onder de geeſtelijkheid en in
„ de kloosters veld won. De krijgstucht, reeds zeer
„ verzwakt, werd geheel en al verwaarloosd. De ou-
„ de dapperheid der Romeinen was in de keurben-
„ den niet meer te vinden: zij zelven waren uiterlijk
„ niet meer te erkennen. Alle ſoorten van ongebon-
„ denheid, teffens medgezellinnen der overdaad en der
„ ellende, overſtroomden het Rijk. De misdaad had
„ geen ſchaamte meer; dezelve baande zelfs ſom-
„ tijds den weg tot geluk. Het bedrog ging door
„ voor eene ſchrandere vond. De Geſchiedenis le-
„ vert hiervan een voorbeeld op, gebeurd in het
„ eerſte jaar der regeering van Arcadius. Euthalius
„ van Laodicea had eene bediening in Lydië: hij
„ kwelde het gewest door zijne afperſingen en kne-
„ velaarijen. Rufinus, die dit hield voor een voor-
„ recht, het welk hem alleen toekwam, deed hem, in
„ eene boete van vijftien ponden gouds verwijzen,
„ en zond getrouwe bedienden, om hem tot de be-
„ taaling te noodzaaken. Euthalius telde hun de ſom
„ toe, en ſloot dezelve in een zak, welken hij met
„ 's lands zegel verzegelde. Maar hij had de behendig-
„ heid,

„ heid, een anderen zak, aan deezen volkomen ge-„ lijk, in deszelfs plaats te leggen. Het Hof deed „ niet anders dan te lagchen om deze list; men was „ begeerig Euthalius te zien; zijne schalkheid werd „ oorzaak zijner bevordering; men benoemde hem „ tot Landvoogd van het Cyreensche Wingewest.

„ Deze vloed van alle ondeugden bragt aan „ het Rijk meerder schade toe dan de pest, de hon-„ gersnood, de aardbeevingen, en alle de plaagen, „ met welken deze ongelukkige regeeringen gekweld „ werden. Het deed zelfs meer kwaad dan het „ zwaard der Barbaaren, aan welke het alleen zoo „ ligt viel om de wingewesten af te loopen en te over-„ weldigen, omdat zij 'er geene Romeinen meer ont-„ moetten. Toen was het dat die vreemde verover-„ aars op de wapenen van 't Rijk de overhand kree-„ gen. De Franken, de Gothen, de Hunnen, de „ Sueeven, de Alaanen, de Wandaalen hadden reeds „ een gedeelte van hunne oorsprongelijke woestheid „ afgelegd; maar zij behielden 'er nog al de kracht „ en werking van. Hunne onbeschaafde en plompe „ geesten waren van een sterker aart dan de zielen „ door de ondeugden verbasterd. Hunne krijgs-„ oversten waren mannen van moed en verstand. „ Alaric was een krijgsman, die alle krijgsover-„ sten van het Keizerrijk niet alleen in dapper-„ heid en in krijgskunde, maar ook in voorzigtig-„ heid en zelfs in menschelijkheid en goedaartigheid „ overtrof. Genseric was wreed, maar een groot „ staatkundige en groot krijgsoverste, en zonder de „ vervolging, welke hij in Afrika tegen de Katho-„ lijken verwekte, zoude zijne gedachtenis in eere „ zijn. Maar het is een blijk van het goed bestier „ dezer Vorsten, dat een groot getal der onderzaa-„ ten van het Rijk het zelve verkoozen, boven dat „ onder het welk zij geboren waren. Geheele ge-

„ westen

„ westen ontvingen hen met blijſchap: de bewoo-
„ ners van anderen verlieten in menigte hun land,
„ om zich in de armen der Gothen en Wandaalen
„ te gaan werpen, waar zij eene ſchuilplaats von-
„ den, tegen de knevelaarijen en dwingelandij.
„ Toen was het, dat, deze vreemdelingen zich van
„ een groot gedeelte des Rijks meeſter gemaakt
„ hebbende, de volken, welke onderdaanen des
„ Keizers bleeven, zich onderſcheidden, allen in het
„ algemeen den naam van Romeinen aanneemende".

Zie daar de ſtaat van het roomſche Rijk, toen het, van alle kanten aangetast, zich genoodzaakt zag, om op het verdedigen van zijne bezittingen, en niet meer op het uitbreiden van zijn gebied te denken. Het eerſte 't welk de Romeinen ontviel, was hunne ſcheepsmagt, met welke zij de overrhijnſche volken tot nog toe in bedwang en uit het midden van Gallië hadden weeten te keeren. Stilico hield de overmagt der Romeinen nog wel eenigen tijd ſtaande; „ Rhetië doorgetrokken zijnde, toog hij, in
„ den jaare 395. met eene ongelooflijke ſnelheid de
„ oevers van den Rhijn tot aan deszelfs uitwatering
„ langs. Hij ontving op zijnen tocht de hulde van
„ alle de nabuurige Barbaaren. De Koningen der
„ Sueeven, en der Allemannen verzogten vrede,
„ en gaven hem hunne kinderen tot gijzelaars. Zij
„ booden hem aan, hunne benden bij die van Ho-
„ norius, als hulpbenden, te voegen. De Germaani-
„ ſche volken, van den Rhijn tot aan de Elbe, kwa-
„ men met hem handelen. Hij maakte de bezettin-
„ gen, welke op de grenzen van Gallië tot der-
„ zelver bewaaring aan alle kanten lagen, voltallig.
„ Hij deed de zeerooverijen der Saxen ophouden.
„ De Picten, welke Groot-Brittannië afliepen,
„ werden met ſchrik bevangen, even als of hij ge-
„ reed geweest ware, de zee over te trekken, en
„ namen

„ namen de wijk in hunne gebergten en in hunne
„ moerasſen. De ſchrik voor zijnen naam, en mis-
„ ſchien het geld, het welk hij wist uit te deelen, ver-
„ ſchaften hem dezen voorſpoed, zonder het zwaard
„ te trekken. Van alle deze oorlogszuchtige vol-
„ ken waren de Franken de ontzagchelijkſte. Zij
„ hadden tot Koningen twee broeders, wier on-
„ rustige en geweldige dapperheid zich reeds had
„ doen kennen. Marcomir en Sunnon, dus werden
„ deze Vorſten genaamd, onderwierpen zich toen
„ aan de voorwaarden, welken de romeinſche
„ Veldheer hun voorſchreef" (*a*). Maar deze voor-
ſpoed was ſlechts eene ſchittering. Eerlang ſtoo-
ven de overrhijnſche volken wederom op.

„ Nieuwe zwermen volgden de eerſten; en
„ het Westen zag zich overſtroomd van volken,
„ welke even als de baaren de eenen op de ande-
„ ren nederſtortten. In een zoo geweldigen aanval
„ vielen de ſterkſte plaatſen: de wingewesten wer-
„ den verwoest, tot dat eindelijk, na zoo veele
„ ſchokken en onweders, alle hinderpaalen overwel-
„ digd zijnde, die natien zich tot rust begaven en
„ zich nederzetten op den grond, over welken zij
„ zich hadden verſpreid. De Alaanen, de Wandaa-
„ len, en de Sueeven waren de eerſten, die de
„ bolwerken des Rijks ſlechtten; zij waren het,
„ die begonnen dit uitgeſtrekte lichaam het leven
„ te beneemen, met de uiterſte deelen van hetzel-
„ ve af te ſnijden" (*b*). Stilico, na den dood
van Theodoſius, het gezag voor Honorius over het
westergedeelte van het roomſche Rijk ſteeds voe-
rende, had door zijnen moed, vaardigheid, beleid,
toezigt

(*a*) Le Beau *Hiſt. du Bas Emp.* T. VI. p. 31.
(*b*) Le Beau *Hiſt. du Bas Emp.* T. VI. p. 234.

toezigt en dapperheid het geweld kunnen tegenſtaan, en Alaric Italië doen ruimen; maar om dien Gothiſchen Vorst, dien het ook niet aan beleid, en minder nog aan moed en dapperheid haperde, daar toe te dwingen, had hij het neder-gedeelte van Germanië van krijgsmagt moeten ontblooten, en hier door openlaaten voor de invallen van de volken, welke zich van die verzwakking haastelijk bedienden, om de romeinſche heerſchappij aan dien oord te beſtooken.

„ De Grenzen van Gallië langs den Rhijn, zonder „ beſcherming gebleeven (zegt le Beau) ſedert „ dat Stilico 'er de bezettingen van daan genomen „ had, omze tegen Alaric te gebruiken, vonden „ de Barbaaren bij hunnen overtocht geen het min„ ſte beletſel. Een Schrijver van dien tijd zegt, „ dat indien de Oceaan Gallië overſtroomd had, „ deszelfs wateren 'er niet zoo veel ſchade zouden „ hebben veroorzaakt. Zij verſpreidden zich eerst „ in Opper-Germanië, het welk de ſtreeken van „ Mentz, Worms, Spiers en Straatsburg bevatte. „ Mentz werd ingenomen en uitgeplunderd; ver„ ſcheiden duizenden Christenen werden in de kerk „ vermoord, met Aureus hunnen Bisſchop. Worms „ werd, na eene lange belegering, verwoest. Spiers, „ Straatsburg en de andere ſteden van minder aan„ zien, beproefden de woede van die wreede vijanden. „ Zij maakten zich meeſter van Keulen in Neder„ Germanië. Van daar gingen zij in de twee Bel„ giën over, overal verwoeſting en moord aanrech„ tende. Trier werd geplunderd: Doornik, Terou„ enne, Atrecht, Amiens, S. Quintin konden dien „ ſtroom niet ſtuiten. Laon was de eenigſte ſtad in „ die ſtreeken, welke het tegen hunne aanvallen „ uithield; zij zagen zich genoodzaakt het beleg „ 'er van op te breeken. Deze Barbaaren, verwoe-

„ de

„ de Ariaanen, grootendeels zelf nog afgodendie-
„ naars, maakten door gantsch Gallië een groot ge-
„ tal martelaaren. Nicasius, Bisschop van Rheims,
„ werd onthoofd na het inneemen dier bisschoppe-
„ lijke stad. Zij behandelden op dezelfde wijze
„ Desiderius Bisschop van Langres. Zij deeden de
„ inwoonders over de kling springen en staken de
„ stad in brand. Besançon zag deszelfs Bisschop
„ Antidius vermoorden. Sion werd ingenomen;
„ Basel verwoest. Zij breidden zich tot aan het
„ Pyreneesche gebergte uit: de beide Aquitaniën,
„ Novem - populanië, de twee wingewesten van
„ Narbonne, eertijds de welvaarendste van Gallië,
„ lagen met assche en puinhoopen bedekt. Wei-
„ nige steden wederstonden deze woede, door haa-
„ re voordeelige ligging. De Barbaaren verwoest-
„ ten Marseille: doch belegerden Toulouse te ver-
„ geefsch; wier behoudenis aan de gebeden van
„ haaren heiligen Bisschop Exsuperius werden toe-
„ geschreeven. Die, welke het vijandelijke zwaard
„ had gespaard, vergingen door honger. In de gant-
„ sche uitgestrektheid van Gallië, eertijds zoo volkrijk,
„ ontmoette men niet dan leevende lijken, welken
„ men naauwelijks konde onderscheiden van de doo-
„ den, waar mede de aarde overdekt was. Deze af-
„ grijzelijke verwoestingen hielden geduurende drie
„ gantsche jaaren niet op.

„ De Alaanen, de Sueeven en Wandaalen, tot
„ in het binnenste van Gallië zijnde voortgerukt,
„ trokken de Allemannen en Burgundiërs, op hun
„ voorbeeld, den Rhijn over, om deel te hebben
„ aan de plundering van dat rijke gewest. De Al-
„ lemannen vermeesterden de oevers van dien stroom
„ van Basel tot aan Mentz, en bleeven in het bezit
„ van dat land, tot dien tijd toe, dat zij 'er door de
„ Franken uit verjaagd werden. De Burgundiërs,

„ onder het geleide hunnes Konings Gondécarius,
„ maakten zich meester van Helvetië, tegenwoordig Zwitserland, tot aan het gebergte Jura. Weinig tijds daarna breidden zij zich uit in het land der Sequaanen en Eduers tot aan de Loire en Yonne, thans het Hertogdom en Graafschap Burgundië genoemt. Deze magtige natie en vol van moed, had zachter en vreedzaamer zeden dan de overige Barbaaren. Zij behandelden de overwonnen volken met meerder menschlievendheid. Zij waren nog heidenen, toen zij in Gallië kwamen. Onderweezen door de zendelingen, welken de Bisschoppen van Gallië tot hen zonden, omhelsden zij goedwilliglijk den Christelijken godsdienst in deszelfs zuiverheid; daarna lieten zij zich, door hunnen ommegang met de Gothen, besmetten met de dwaalingen van het Arianismus" (*a*).

Dus ging het met de Landstreeken, welken Julius Cæsar ruim vier eeuwen te vooren onder het romeinsch gebied had gebragt. Alle magt wendde zich ter besnoejinge van 't roomsche rijk; en terwijl die der zoogenaamde Barbaaren bereids het vermogen van de roomsche monarchij, te lande, begon op te weegen; schijnt de zeemagt, als onnoodig, of ten minste als minder noodig, uit het oog geraakt te zijn. Ook begon het den Romeinen aan de vereischte middelen te haperen, om de hand aan eene scheepsmagt te houden; door de Gothen en andere vijanden, te lande, aangetast, moest hunne zorg genoegzaam ook alleen zich tot de landmagt bepaalen. Dit schijnt dan de rede te weezen, waarom men sedert den

(*a*) Le Beau *Hist. du bas Emp.* T. VI. p. 251. & suiv. *Vad. Hist.* I. D. bl. 270. en volg.

den optocht der Gothen tegen het roomsche rijk; sedert dat het wester gedeelte zoodaanig heeft beginnen te verzwakken, dat de gewesten van het zelve werden afgescheurd, of afvielen, naar maate dat dezelve ten prooi van deze of geene der volken, welke zich tegen de Romeinen ten oorloge hadden toegerust, werden overgelaaten, zoo weinig bij de Historieschrijvers gewag gemaakt werd van gevechten en tochten te water en ter zee. Echter vind men van tijd tot tijd nog van den eenen en den anderen scheepstocht eenige melding. Le Beau spreekt van eene onderneeming der Wandaalen op de Eilanden van Majorca en Minorca, in den jaare 422. voorgevallen.

„ De Wandaalen (zegt hij) uit Gallicië verjaagd, werpen zich in vaartuigen, en Spanje rond zijnde gevaaren, gingen zij de Eilanden Majorca en Minorca aantasten, welken zij met moord en brand vervulden. Daar van daan trekken zij naar Karthagena, aan de nabuurige kust, welke de Romeinen te vooren op de Alaanen hadden heroverd. Deze stad, eertijds door de Karthaginiënsers gebouwd, was de welvaarendste van Spanje aan de middelandsche Zee. Zij werd toen in een deel puinhoopen veranderd. De goede gelegenheid van haare have was oorzaak, dat zij zich naderhand herstelde: maar zij heeft nooit haaren eersten luister weder bekomen. De waardigheid van den aartsbisschoppelijken stoel, dien zij bezat, ging over op Toledo. De Wandaalen zetten hunne overwinningen veel verder voort, en maakten zich meester van Betica, van welke de Romeinen zich weder in bezit hadden gesteld, nadat Vallië 'er de Silingers verdelgd had."

Wagenaar verhaalt, onder het jaar 427. dat de Franken, welke zich in Gallië nedergeslagen

hadden door Valentiniaan den III. in een waterſtrijd overwonnen zijn, zonder melding van plaats (*a*). En hoe zeer ſedert dien tijd tot in de negende eeuw, weinig of geene melding voorkomt van eene ſcheepsmagt hier te lande, kan men echter uit het geen men 'er van aantreft, klaar genoeg beſpeuren, dat de volken langs den Oceaan woonende, de vaart niet verwaarloosden, zelfs daar van gebruik maakten, maar maate de omſtandigheden hun daar toe gunſtig of ongunſtig waren: dat de Hiſtorieſchrijvers 'er ons niets van melden, is geen bewijs, dat 'er niets van gebeurd is: de oorzaaken aan welken het roomſche Rijk zijn verval te wijten heeft, hebben te gelijk de letterkunde, weetenſchappen en kunſten doen vervallen; bereids ten tijde (*b*) van Ammianus, daar naar hellen-

(*a*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 281. Alwaar onze Hiſtorieſchrijver zich alleen beroept op SIDON. APOLLINAR. *Carm.* 7. Wij twijfelen of 'er wel veel ſtaats op een diergelijk gezag te maaken is. v. D. HOUVEN van den ſlag door SIDONIUS beſchreeven ſpreekende, en aanmerkende, dat uit die beſchrijving niet blijkt, dat de Franken gedwongen zijn geworden over den Rhijn terug te keeren in 't Koningrijk van Neder-Turingen, voegt 'er bij: „ 't welk inghevalle het geſchied ware, en „ zoude buiten allen twyffel SIDONIUS ſulks niet met zyn „ Poëtiſche Baſuyne overgeſlaagen hebben, die anderſints oock „ de alderminſte dingen gewent is op 't hoogſte te verheffen." Te verwonderen is het, dat WAGENAAR op diergelijke gedachten niet is gevallen, dikwijls, zonder onderſcheid het verhaal van dezen of geenen, navolgende. LE BEAU *Hiſt. du Bas Emp.* T. VII. p. 38. zegt mede, dat Aëtius de Franken overvallen hebbende hen dwong de landen te ruimen, welken zij aan de linker zijde van den Rhijn ingenomen hadden, en weder over den Rhijn te trekken; maar hij maakt geen melding van eenig water-gevecht.

(*b*) SIGONIUS ſpreekt 'er op dezen toon van Lib. XIV. „ *Nam, barbaris jam late omnia ditione, libidineque tenentibus, non* „ *ſolum antiqua Imperii majeſtas, ſed vetus etiam litterarum atque* „ *in-*

lende. De volken, welke de Romeinen uit deze gewesten, uit Gallië en voorts uit Italië dreeven; die volken, welke zich hier en elders nederſloegen, waren bekwaamer om het zwaard dan om de pen te voeren: ook was 'er niets in achting dan 't geen een krijgsman uitmaakte. Men vocht, men ſtreed, men overwon, maar men ſtelde niets te boek: geen wonder derhalven, dat 'er, ſedert dat de romeinſche heerſchappij in deze Landen had opgehouden, geene of weinige aantekening van derzelver gebeurtenisſen te vinden is. Onze WAGENAAR heeft twee honderd bladzijden kunnen vullen, met ons, uit Cæſar, Tacitus, en andere oude Schrijvers, de oudſte gebeurtenisſen te verhaalen, in den loop van vijfthalve eeuw, met betrekking tot ons Land, voorgevallen; en de volgende tijden, tot aan Karel den Grooten, van den jaare 474. tot op 't einde van de achtſte eeuw, beſlaan ſlechts 152. bladzijden, en nog zijn 't meest franſche geſchiedenisſen. Zal men 'er uit beſluiten, dat 'er niets is uitgerecht; en in 't bijzonder, dat de volken, afgerecht op de ſcheepvaart, die hebben laaten verloopen? Het geen wij hier en daar in de Hiſtoriën ontmoeten, zal ons van het tegendeel overtuigen, indien wij die, met eenige oplettenheid, doorbladeren.

OM-

„ *ingenii dignitas omnino evanuit, neque enim in tanto bellorum ardore, ac quotidiana ſervitutis, necisque formidine priſtinis doctrinæ, atque eloquentiæ ſtudiis vacare hominibus licuit. Itaque fœcunda illa eruditorum, diſertorumque virorum propago, quæ usque ad primam Gotthorum in Italiam impresſionem cum maxima omnium admiratione floruerat, tetro ipſo barbariæ tranſitu, tanquam infeſto rapidi cujusdam aquilonis impetu, prorſus exaruit. Quamobrem non erit mirandum, ſi nos etiam quæ ſequuntur, veteribus eo magis rerum deſtituti ſcriptoribus, parcius, ac tanquam earum, quas deſcribemus, cladium atrocitate perculſi, quodammodo languidius attingemus.*

OMTRENT denzelfden tijd, naamelijk omtrent den jaare 437. werden de zeekusten (dus ſpreekt WAGENAAR,) „ wederom door de Barbaaren, die 't „ verbond met de Romeinen geſchonden hadden, „ onveilig gemaakt: 't is ten hoogſten waarſchynlyk, „ (*a*) dat deeze Barbaaren de Saxers geweest zullen „ zyn, die zich beneden Nieuwmegen tot aan de „ zee toe, neêrgeſlaagen hadden; alzo men, in Schry„ vers van deezen tyd, *van derzelver behendigheid*, „ *om de Brittanniſche zee met ligte vaartuigen te* „ *doorkruisſen*, omſtandig gewaagd vindt. In 't vol„ gende jaar (zegt voorts dezelfde Hiſtorie-Schrijver) „ maakten deeze Zeeſchuimers zich van verſcheiden „ Eilanden meeſter, onder anderen Siciliё deerlyk „ verwoeſtende." Die Barbaaren moeten derhalven hunne ſcheepvaart aangehouden, en zelfs tot dien top gebragt hebben, dat zij 'er anderen mede konden overvallen. Uit het geen ons van den tocht van GENSERIC in den jaare 440. voorgevallen, verhaald wordt, kan men al mede een blijk vinden, dat de ſcheepsmagt niet overal uit het oog verlooren wierd.

„ OP het eerſte naricht van de toerusting van „ Genſeric, (zegt LE BEAU) had Sigisvuld, op„ perbevelhebber over het krijgsvolk van het Rijk, „ bevelen gegeeven ter beveiliging der kusten en „ Zeeſteden. Aëtius trok door Galliё, om weder „ over het Alpiſche gebergte te trekken; en eene groo„ te hoop krijgsvolk door Theodoſius gezonden, toog „ naar Italiё. Dit onweder, 't welk, alle de kusten „ van 't Rijk dreigende, dezelven met ſchrik vervul„ de, barſte op Siciliё uit. Tot een blijk van het „ uitmuntend verſtand van Genſeric ſtrekt, dat hij, „ binnen zeer weinig tijds, eene ontzagchelijke zee-

„ magt

(*a*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 285.

„ magt bij een verzamelde. Wanneer hij naar Afri„ka overstak, had hij geen enkel schip. De Wan„daalen waren volstrekt onkundig in de zeevaart; en „in hunne onderneemingen ter zee, hadden zij zich „eeniglijk bediend van vaartuigen, waarmede zij „langs de oevers voeren. Zoo dra Genseric zich „meester van Karthago zag, was hij bedacht, om „zich eene zoo voordeelige haven te nutte te maa„ken: hij kocht schepen van Zeeroovers, terwijl men „andere bouwde; hij nam vreemde matroozen en „stierlieden in dienst, om 'er onder zijn volk aan „te kweeken; hij deed zijne krijgsknechten in de ver„richtingen van den zeedienst oefenen, en wel haast „rustte hij eene vloot uit, bekwaam, om aan de over„zijde der zee den schrik zijner wapenen te bren„gen. Om zijne krachten ter zee eerst te beproe„ven, deed hij eene landing in Sicilië, verwoestte „het land, en belegerde Syrakuse" (*a*).

Hier uit (zo 't schijnt) zoude men moeten opmaaken, dat de volken, welke op het roomsche Rijk, en in Gallië waren gevallen, 1e. geen kunde van de scheepvaart hadden; 't welk niet te verwonderen zoude zijn, nademaal zij verre van de zee waren afgekomen: 2e. dat zij zich enkelijk bediend hadden van schepen, bekwaam, om langs de oevers of kusten te vaaren: 3e. dat 'er evenwel schepen waren, met welken men ter zee voer; en ook zeeroovers, welke de zee onveilig maakten: 4e. dat Genseric gelegenheid vond, om schepen te bouwen; en vreemde matroozen en stierlieden in zijnen dienst te krijgen: 5e. dat hij, in korten tijd, eene vloot wist uit te rusten, bekwaam, om aan de overzijde der zee den schrik zijner wapenen te brengen. Wanneer men evenwel bij Morisotus (*b*), van verscheiden tochten door

(*a*) Le Beau *Hist. du Bas Emp.* T. VII. p. 145.
(*b*) *Orbis Marit.* Lib. II. C. 1.

door de Gothen en Wandaalen, ter zee ondernomen, gewag gemaakt vindt, zal men eenigzins moeten twijfelen aan de onkunde in welke Le Beau veronderstelt, dat die volken, met betrekking tot de zeevaart, geweest zouden zijn: vermoedelijker is het, dat zij, naar maate dat zij tot aan de kusten doordrongen, eene scheepvaart hebben aangetroffen, en niet verzuimd, om 'er gebruik van te maaken. Dat de Romeinen, gedwongen om van hunne heerschappij over de nederrhijnsche en verdere strandoorden af te zien, de bewooners dier gewesten daarom minder op hunne magt en veiligheid bedacht zouden zijn geweest, en minder aangeprikkeld, om zich sterk en geducht te maaken, is niet slechts geheel onwaarschijnelijk, maar het tegendeel bewijzen de gebeurtenissen welker kennis tot ons is overgekomen.

„ De Britten van Aëtius verlaaten, gelijk wij, op „ het jaar 446. (zegt Le Beau) hebben verhaald, „ werden uit wanhoop dapper. Zij dreeven de Bar„ baaren te rug. Maar door hunne overwinning op„ geblaazen, gaven zij zich over aan ongebonden„ heid. Zij koozen tot Koning Vortigernes, een trots, „ onbekwaam, en door ongebondenheid magteloos „ Vorst. De Picten en Schotten kwamen wel haast „ weder te rug, en deeden de Britten op nieuw bee„ ven. De Koning, meer bevreesd dan zijn volk, „ koos, in den jaare 450. de gevaarlijkste partij, naa„ melijk den bijstand te verzoeken van die zelfde „ Saxen, welke zoo dikwijls de kusten van Groot„ Brittannië waren komen verwoesten. Men zond „ naar hen, en liet hun een vast verblijf aanbieden „ in dat Eiland, welks roof hen zoo menigmaalen „ had verrijkt. Het was de gewoonte van die oorlog„ zuchtige volken, dat zij hun land, van tijd tot tijd, „ door Volkplantingen ontlastten. De Saxen rustten „ in het eerst niet meer dan drie schepen uit. Hen-

„ gist,

„ gist, wegens zijne dapperheid beroemd, ſtelde zich „ aan hun hoofd: hij ſtamde af van Woden, een ou- „ den held van Germanië, wien deze afgodiſche vol- „ ken als een God aanbaden Bij hunne aankomst „ gaf Vortigernes hun het Eiland Tanet, op de kus- „ ten van Kent. Door hunnen bijſtand op nieuw „ moed ſcheppende, ging hij de vijanden beſtrijden, „ aan de overzijde der rivier de Humbar, verſloeg „ dezelven, en overlaadde Hengist en zijne krijgs- „ knechten met belooningen.

„ Deze gelukkige uitſlag, de vruchtbaarheid des „ Eilands, de zwakheid der inwoonderen lokten eene „ talrijker volkplanting derwaards. De Saxen woon- „ den toen aan den mond der Elbe, in die landſtreek, „ welke men thans Holſtein noemt. Zij trokken met „ zich mede de Angelen, hunne nabuuren, en de Jut- „ ten, bewooners van het Cimbriſche Schier-Ei- „ land. Deze drie Volken, rustten eene vloot van „ achttien ſchepen uit, en zich vereenigd hebbende „ met de eerſten, maakten zij een ontzagchelijk le- „ ger uit" (*a*).

Uit dit verhaal van Le Beau blijkt 1e. dat de Saxen een volk uitmaakten magtig genoeg, om tot hulp aangezogt te worden: 2e. dat zij ter zee ſterk genoeg zijn geweest, om de kusten van andere landen te bezoeken en te ontrusten: 3e. dat zij hun vaderland dikwijls verlieten, om elders een beter beſtaan te vinden; 4e. dat zij een ontzagchelijk leger bij een bragten, met het welk zij de Britten op de Picten en Schotten deeden zegepraalen. Aan eenen anderen

(*a*) Le Beau *Hiſt. du Bas Emp.* T. VII. p. 280. *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 289. Morisotus *Orbis marit.* Lib. II. C. 16. p. 435. v. d. Houven *l. c.* bl. 267. deze ſtelt den eerſten overtocht der Saxen in den jaare 430. en de komst van Hengist in Brittanniö omtrent den jaare 449.

ren kant, zoude Attila, volgens 't verhaal van SIGONIUS, met alle de volken van 't Noorden in Gallië, in den jaare 451. gedrongen, de bosschen geheel in schepen bekeerd, en de Rivieren, inzonderheid den Rhijn, met dezelven bedekt hebben (*a*). In den jaare 455. na den dood van Valentiniaan, begonden de Saxische Zeeschuimers op de kusten der Armorischen te stroopen (*b*); de Franken en Allemannen liepen de oevers van den Rhijn af; terwijl de Gothen, aan hunnen kant, de wapenen voerden (*c*). Dezelfde Schrijver spreekt van een tocht van Genseric, bij welken hij drie honderd duizend man te schepe naar Italië zoude hebben overgevoerd; van eene vloot door Majorianus uitgerust, om Afrika te herwinnen; van eene andere met welke Genseric op de kusten van Italië was gekomen; en van den scheepstocht van Majorianus op Karthago, in den jaare 438. Genseric liet geen jaar verloopen zonder schepen uit te rusten, met welken hij de kusten en zeesteden dan van Italië, dan van Sicilië, dan van de Asiatische landstreeken liet stroopen en plonderen (*d*).

TERWIJL dit aan den eenen kant des Rijks geschiedde, ondernamen de Saxers op nieuw eenen tocht op Gal-

(*a*) *Cum hac igitur tot populorum, gentiumque colluvie, quæ ad septingenta millia hominum dicitur esse complexa, quasi non Terræ Galliæ bellum, sed toti terrarum orbi pestem atque exitium intentaret, Attila ad Rhenum pervenit, ibique naves tam multas trajiciendi causa construxit, ut Hercynia sylva, quemadmodum inquit* SIDONIUS, *subito secta in lintres abierit.* Lib. XIII.

(*b*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 293.

(*c*) *Franci atque Allemanni* MORE PATRII *Rhenanas provincias divexarunt.* SIGONIUS Lib. XIV.

(*d*) *Imperii fortuna rotat, hinc Vandalus hostis*
Urget, & in nostrum numerosa classe quotannis
Militat excidium.
SIDONIUS, bij SIGON. L. XIV.

Gallië. Van Odoaker leest men, dat hij, in den jaare 480., eene vloot toegerust hebbende, daarmede is gevallen in 't land van Angiers: in den jaare 511. verovert Clovis Antwerpen en bezet de Schelde met schepen (*a*). Twee jaaren laater, komen de Deenen de gallische kusten afplunderen: doorgedrongen tot in het land der Attuarien, stonden zij gereed, om met een grooten buit, op hunne vloot gelaaden (*b*), naar huis te keeren, toen zij door Theodabert, zoon van Clovis op strand aangevallen, en hunne vloot door die der Oostfranken aangetast, geslagen werden; een blijk, dat de Franken eene scheepsmagt bij der hand moeten gehad hebben. De verhaalen van dien tijd (zegt VELLY) toonen dat Vrankrijk toen reeds eene scheepsmagt gehad heeft (*c*); en dat de Engelschen mede niet zonder schepen waren, kan men opmaaken uit den tocht der Saxen, welke Engeland, in den jaare 526. verlaatende, te Hatelaria kwamen overwinteren (*d*), zich geneerende met zeerooven: ook nog door den overtocht van de engelsche Prinses, welke, in den jaare 534. verloofd aan Radigis, en door dezen versmaad, met honderd duizend krijgsknechten, gevoerd op vier honderd ligte roeischepen, hier te lande zelve de ontrouw van haaren bruidegom kwam wreeken (*e*). Sedert dien tijd tot omtrent eene eeuw laater, vindt men bij WAGENAAR geene melding altoos van eenigen scheepstocht; daar nochtans, indien omtrent den jaare 622. en volg. Wijk te Duurstede sterk bezogt werd van overzeesche Kooplieden

(*a*) *Dum ego per Scaldin fluvium navigarem.* CLODOVEUS ap. SIGONIUM Lib. XVI. ad ann. 508.
(*b*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 311.
(*c*) *Hist. de France* T. I. p. 68.
(*d*) v. D. HOUVEN *l. c.* bl. 197.
(*e*) *Vad. Hist.* I. D. bl. 317.

den (*a*), de ſcheepvaart in ons Vaderland meer of min gebloeid moet hebben. Dit blijkt nog uit het geen WAGENAAR aantekent, dat 'er uit ſchippers (*b*) die van Ierland of Engeland in Oostvrankrijk aankwamen, verſtaan werd, dat Dagobert. de II. nog leefde. Voorts leest men van een optocht der Frieſen, in den jaare 715. ondernomen door Radboud, die te ſchepe met zijne benden, den Rhijn op, tot Keulen toe, voer, en aldaar voet aan land zette (*c*). Twintig jaaren laater „ beſluit Karel Martel de Frieſen niet meer te „ lande, gelyk voor deezen geſchied was, maar te wa-„ ter aan te tasten. Zyne vloot, behoorlyk bemand, „ voert hy uit de havens van Oostfrankryk, langs de „ kusten van het tegenwoordig Holland, oostwaards „ aan, naar het gedeelte van Friesland, welk beoos-„ ten de Zuiderzee lag, en thans nog Friesland ge-„ noemd word." (*d*) Na dien tijd, tot op het jaar 792. vindt men wederom in de Vaderlandſche Hiſtorie van WAGENAAR, geene melding van eenigen tocht te water of ter zee; maar, in dat jaar, ſpreekt hij van eenen inval der Deenen en Friezen in Engeland (*e*). Dat echter de Deenen en Friezen, of om beter te zeggen de bewooners der kusten des Oceaans van hunne zeetochten en ſtrooperijen weinig afgezien, en van tijd tot tijd, daar mede aangehouden hebben, bericht ons MORISOTUS (*f*), wanneer hij zegt, dat, in den jaare 387. Bretagne tot Koning gekreegen hebbende, Conanus Meriadecus, deszelfs Stedehouder in den jaare 405. op de Deenen, welke in Bretagne gevallen waren, eene groote zege behaalde; en dat de

(*a*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 338.
(*b*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 349.
(*c*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 366.
(*d*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 375.
(*e*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 438.
(*f*) *Orb. Marit.* Lib. II. C. 11. p. 400.

de opvolgers van dien Vorst, tot op de regeering van Karel den Grooten, welke Bretagne onder zijne heerschappij bragt, zich beroemd gemaakt hebben door hunne overwinningen op ſtrand, over de Deenen en Noormannen behaald; deze vijanden geſlagen en hunne ſchepen in de havens aan de vlammen opgeofferd zijnde (*a*). Ook ſchrijft MALLET (*b*), dat de Deenen, al voor den tijd van Karel den Grooten, zich aan de Franken geducht hadden gemaakt, waarſchijnelijk meer door hunne zeetochten dan door hunne onderneemingen te lande; en offchoon zij van hunne landingen op de kusten van Vrankrijk dikwerf met bebloede koppen te rug moeſten keeren, hunne ſtrooperijen nochtans maakten dat volk overal gevreesd. Twee eeuwen lang, zegt MALLET (*c*), liepen zij Engeland geduurig af, dikwijls verwoeſtingen aanrechtende in Schotland, Courland, Lijfland, en Pomeren. Hoe zeer nu MORISOTUS (*d*), uit de laatere geſchiedenisſen, meent te kunnen beſluiten, dat de Franken zich weinig over eene ſcheepsmagt bekommerd hebben, en dat 'er van den tijd van Pharamond af, tot op die van Pipijn, geen de minſte melding voorkomt van eenigen oorlog ter zee, is het echter niet te vermoeden, dat de Franken, en andere volken, welke Galliё, Spanje en andere gewesten der Roomſche Monarchije hebben ontweldigd, niet meer of min het voorbeeld der Romeinen zullen gevolgd hebben, en hier en daar van verſcheiden vlooten in ver-

(*a*) *Geſta inſigniora fuere, victoriæ aliquot contra Danos, ſive Normannos in littoribus quæſitæ, cæſis hoſtibus, & eorum claſſibus in ipſis portibus concrematis.*

(*b*) *Introd. à l' Hiſt. de Dannemarc* T. I. p. 221. *& ſuiv. ed. in* 12°.

(*c*) *L. c.*

(*d*) *Orb. Marit.* L. II. C. 7.

verschillende havens voorzien zijn geweest. MORISOTUS doet 'er verslag van, en tekent uit de *Notitia occidentis* aan, dat 'er achtien vlooten, welke niet minder dan zestig duizend man voerden, op verschillende hoogten, zee hielden (*a*). Waarschijnelijk is het, dat de vreemde Vorsten, welke der roomsche heerschappije haare westersche gewesten kwamen af handig maaken, eene andere orde in 't staatsbewind volgende dan de Romeinen, aan de bewooners der kusten overgelaaten zullen hebben, de zorg om die en hunne scheepvaart te beveiligen: ten minsten zal men 'er in 't vervolg blijken van aantreffen. Wat 'er van zij, zeker is het, dat de Franken hunne vijanden te lande beoorloogende, en daar door afgetrokken van 't geen de scheepvaart vereischte of bevorderen konde, eenigermaate ook dus de scheepsmagt moest verslappen; 't welk dan ook aanleiding heeft gegeeven dat de zee-oorden zoo dikwerf vijandelijk wierden bezogt en verwoest. Hier tegen, gelijk doorgaande geschiedt, begon men eerst naar middelen om te zien, wanneer de nood aan den man kwam: en ook, hoe weinig het Frankische gebied zich op het onderhouden van eene scheepsmagt schijnt toegelegd, of de bezorging daar van niet sterk ter harte genomen te hebben, zoo overtuigen ons echter de gebeurtenissen van laatere tijden, dat hier te lande de scheepvaart eerder met den tijd aangroeide dan verminderde (*b*).

DE oude Batavieren, uit deze Landstreeken gedreeven en door andere volken opgevolgd zijnde, hebben deze zich niet minder bediend van de gelegenheid, en gedwongen gezien door de noodzaakelijkheid (welke overal de bewooners van zeekusten en rivier-oevers op visschen en vaaren zullen doen

(*a*) *Orb. Marit.* L. II. C. 4. (*b*) Ib. C. 7.

doen denken, en daartoe opwakkeren) om de scheepvaart bij der hand te neemen en te bevorderen. Heeft de nabijheid der zee altijd en overal de bewooners der zeekusten meer of min tot de visscherij in zee uitgelokt; het gevaar daarmede verzeld, en het gevaar van daarin door vijanden ontrust te worden, moest hen ook bedacht doen zijn, om geweld met geweld te kunnen keeren, en dus hunne vaartuigen of schepen zoodaanig te bouwen, te bemannen, en uit te rusten, dat zij zich in de visscherij konden handhaaven en die beschermen. Hun Koophandel met andere volken, hoe groot of hoe klein men dien ook stelle, vereischte eene dergelijke voorzorge. Daar bij, in tijden, in welken het zeeschuimen eene deugd was, het rooven ter zee eene glorierijke daad; daar het verwoesten van andere landen, het plunderen van vreemde gewesten, met één woord, daar de scheepstochten tot vrijbuiten en 't pleegen van allerlei geweld voor heldendaaden gehouden werden, is het niet te verwonderen, dat een volk, hetwelk geen beroep, geen recht, geen welweezen, geen middel van bestaan kent, dan den oorlog, zich op het schuimen van de zee toelegt, wanneer het de zee om zich heen heeft (*a*).

Met welk eenen naam men de bewooners der kusten des Oceaans toch doope, het zij dat menze Friezen noeme, Bataviers, Saxen, Saliërs, Katten, Nederlanders, Hollanders, Zeeuwen, of welke andere naamen zij, van tijd tot tijd, mogen gedraagen hebben, eene zelfde gelegenheid, en eene zelfde noodzaakelijkheid verwekken dezelfde zinlijkheden, en de middelen om die te bevorderen, zullen slechts, naar de meer of mindere beschaafdheid van zeden en wijze van denken, verschillen De Batavieren, de bewooners van onze zeekusten, waren Vis-

(*a*) MALLET *Introd.* Ch. X. T. I. p. 223. in 12.

Visſchers en Zeelieden, toen Julius Cæſar de romeinſche krijgsmagt tot in deze oorden overbragt; zij waren het ook ten tijde van Karel den Grooten; met dit onderſcheid, dat zij meer kunde, meer ondervinding en meer bedreevenheid in den oorlog en den koophandel hadden.

Men verwondere zich dan ook niet, dat Karel den Grooten, in den jaare 789. door de Frieſen te ſcheep bediend werd; dat hij in den jaare 800. de zeekusten ging bezigtigen, ſcheepsvlooten tegen de Noormannen liet timmeren, ſterkten liet opwerpen, en met krijgsvolk bezetten; dat die Vorst in den jaare 810, te Aken, de tijding krijgende van eenen inval der Deenen, een goed getal van ſchepen te Gent deed bouwen, die te Boulogne bij een gebragt moeſten worden: blijken zekerlijk, dat de ſcheepvaart in de Nederlanden, op dien tijd, tot een vrij hoogen top gebragt was. Het bevel van zoodaanig eenen Vorst vooronderſtelde, dat 'er te Gent genoegzaame voorraad was van alles wat tot den ſcheepsbouw behoort; en die voorraad kan 'er niet vooronderſteld worden, zonder te gelijk, ter zelfde plaatſe, eene daadelijke aanzienelijke ſcheepvaart te vooronderſtellen. De ſtad Gent moet dan bereids, ten tijde van Karel den Grooten, eene aanzienlijke Koopſtad, en wel met opzigt tot den ſcheepsbouw geweest zijn (*a*). Maar men zoude zich met rede kunnen verwonderen, dat Godefried, Koning der Deenen, in dat zelfde jaar, twee honderd ſchepen hebbende laaten uitrusten, met dezelven, behoorlijk bemand, naar de frieſche kusten ſtevende, om Karel den Grooten aan weerwerk te helpen: dat deze Deenen of Noormannen, in het vervolg onophoudelijk in deze gewesten ter verwoeſting zijn

(*a*) Wagenaar *Vad. Hiſt.* II. D. bl. 39. Velly *l. c.* T. I. p. 480 & 481. v. d. Houven *l. c.* bl. 299. 313. 324. 326. 343.

zijn aangekomen. Gelijk de overrhijnſche volken niet tot rust te brengen waren geweest, en tegen de romeinſche heerſchappij zich beſtendig verzet hadden, zoo ging het ook den Franken met die volken, welken zij onder hun juk gebukt wilden houden, en te vaak zoo hard en wreed hadden behandeld: „ Geducht, voor de geboorte van Karel den Grooten, „ werden zij verſchrikkelijker, zoo ras die groote „ Vorst de oogen geſlooten had.... Hij had voorzien, hoe duur hunne ſtoutheid aan zijn volk zoude te ſtaan komen, onder het zwak bewind van „ die hem in de heerſchappij zouden opvolgen" (*a*). Naauwelijks was die Vorst overleeden, of de Noormannen vielen van alle kanten op zijne Staaten, gelijk de Gothen, Wandaalen, en Franken op het roomsch gebied waren afgekomen; met dit onderſcheid, dat de Noormannen dit ter zee, de andere volken het te lande deeden.

ZELFS ſedert zijnen dood, voorgevallen in den jaare 814, tot op het einde der negende eeuw, behelzen onze vaderlandſche geſchiedenisſen genoegzaam niet anders dan de bedrijven, verwoeſtingen, en plunderingen, welken de Noormannen in deze gewesten kwamen aanrechten, en die Karel de Groote zelve niet geheel en al had kunnen doen ophouden (*b*). En wat mag toch de rede zijn, dat het den noordſche volken zoo gemakkelijk viel hunne ſtrooperijen, ongeſtraft, telkens op nieuw te beginnen, en dat zij in deze oorden, zoo wel als elders, zoo weinig tegenſtand ontmoetten? dat zij in den jaare 842. de Seine opvoeren tot aan Parijs, Rouaan overmeeſterden en uitplunderden, terwijl een andere hoop

(*a*) MALLET *Introd.* p. 221. & 222.
(*b*) VELLY *Hiſt. de France* T. II. p. 65.

hoop langs de Loire tot Nantes doordrong, dat mede uitgeplunderd werd? van daar, Anjou, Touraine en Guyenne doorkruisende, en alles te vuur en te zwaarde vernielende (*a*); in den jaare 844. bijna gantsch Friesland overmeesteren (*b*)? de gantsche zee met hunne schepen bezetten? aan den eenen kant door Hamburg in Duitschland dringen? aan den anderen kant, met honderd twintig schepen, wederom de Seine opvaaren? Rouaan ten tweedemaal met roof en brand vervullen, noodzaakende de landzaaten, en Koning Karel zelven, hun eene aanzienelijke somme gelds op te brengen (*c*)? dat zij zich meester maaken van Duurstede? zich in de Betuwe nedersloegen (*d*)? dat de zeeschuimerijen dier noordsche volken nimmer ophielden? dat zij, in 851. Friesland en de Betuwe afliepen, vervolgens naar Gent toogen, den brand in het klooster van St. Bavo staken? van daar doordrongen tot aan Rouaan en Beauvais, welke laatste stad ook aan koolen gelegd werd? dat zij, in den jaare 852. met tweehonderd twee-en-vijftig schepen in Friesland kwamen, om schatting te vorderen? en van daar de Schelde op kwamen vaaren (*e*)? naderhand, in den jaare 857. wederom herwaards gekomen, zich meester gemaakt hebben van Duurstede, de Betuwe, en eenige omgelegen plaatsen, en ook, zoo sommige willen, van Utrecht (*f*)? in dat zelfde jaar, gantsch Frankrijk genoegzaam aan alle oorden bestooken, het eiland Oissel, op de Seine, inneemen, en tot een wapenplaats maaken (*g*)? in den jaare 859. in de landen

(*a*) VELLY *Hist. de France* T. II. p. 66.
(*b*) VELLY *Hist. de France* T. II. p. 67 & 68.
(*c*) *Vaderl. Hist.* II. D. bl. 62 & 63.
(*d*) *Vaderl. Hist.* II. D. bl. 66.
(*e*) *Vaderl. Hist.* II. D. bl. 68.
(*f*) VELLY *Hist. de France* T. II. p. 68.

landen omtrent de Schelde vielen, overal in de Betuwe aan 't rooven en plunderen sloegen? dat zij, in den jaare 863. den Rhijn opvoeren? Duurstede op nieuw uitplunderden? een groot getal Friesche Kooplieden om 't leeven bragten (*a*)? dat de Noorman Rollo, in den jaare 874. in Walcheren geland zijnde, voorts in deze gewesten, en in het tegenwoordig Frankrijk, den ingezetenen zulke geweldige slagen toebragt, dat Koning Karel de Eenvoudige, na verloop van eenige jaaren, de landstreek, die sedert Normandyë genaamd is, tot een bruidschat met zijne dochter Gisela aan den Noormanschen Veldheer moest afstaan (*b*)? Wat mag toch de rede zijn, dat die zelfde noordsche volken, omtrent den jaare 881, in Lotharingen vielen, verscheiden dorpen en kloosters alles ontrovende? dat zij (wat meer is) Gent ingenomen hebbende, van die stad hunne voornaamste legerplaats maakten? Doornik en Kortrijk innamen, de eerste dier twee plaatsen uitplunderende, de tweede versterkende? S. Omer overvielen, die in assche gelegd werd (*c*)? dat zij te Nieuwmegen kwamen overwinteren, die stad met een zwaaren wal en graft versterkende (*d*)? dat zij onder hunne Koningen Godefrid en Sigifrid, een weinig tijds laater, zijn aangekomen, vaarende de Maaze op tot aan Haslou of Elslo, aan den rechter oever dier riviere, niet verre beneden Maastricht gelegen, alwaar zij zich verschansten? dat zij ijselijke verwoestingen aanrechtten, Maastricht, Luik, Tongeren, Keulen, Bon, en verscheide andere plaatsen afliepen, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten dan van on- bedreeven

(*a*) *Vaderl. Hist.* II. D. bl. 70.
(*b*) VELLY *Hist. de France* T. II. p. 69. & suiv.
(*c*) VELLY *Hist. de France* T. II. p. 68.
(*d*) *Vaderl. Hist.* II. D. bl. 84.

bedreeven landlieden, welke met meenigte op de flachtbank gebragt werden (*a*)? en dat Keizer Karel een verdrag met de Noormannen moest fluiten, bij het welk de Keizer zich verbond eene aanzienelijke fomme gelds aan hun te zullen betaalen; en dat aan Godefrid in 't bijzonder werden afgeftaan de Graaffchappen en andere goederen, die zijn oom Roruk, de Noorman, in Friesland, en met naame in Kirinin of Kennemerland, bezeten had? en dat nog niet lang daarna, Gisla dochter van Lotharius den II. hem ter vrouwe, en met dezelve, de Provincie van Friesland tot een bruidfchat gegeeven werd (*b*). Wat mag, zeggen wij, de rede toch geweest zijn van die verbaazende weerloosheid, welke men hier aantreft in de bewooners dier zelfde landftreeken, alwaar men bij de aankomst der Romeinen, en zoo lang zelfs als het roomsch gebied geduurd heeft, een braaf, ftrijdbaar, en onbuigzaam volk, de wapenen altijd met onverfchrokken moed had zien voeren; en ten minfte, werden zij geflagen, hunne nederlaag ftrijdende ondergingen? Waar is, in 't bijzonder, de fcheepvaart en fcheepsmagt van dit volk, en van de gallifche kusten gebleeven? Zal men zeggen, dat de natie verbasterd was, de zaaken verloopen; dat de Noormannen den koophandel, en daar door ook de zeevaart, tot hun hadden weeten te trekken, en voorts de fcheepsmagt der Franken hadden doen vallen, en de haare zoo hoog doen klimmen? Dit zijnde, vraagen wij, wat gaf hun dit voordeel? Men leeze en overweege de gefchiedenisfen, en men zal vinden, dat de rede van dit verval van krachten in het frankifche Rijk, enkelijk gezogt

(*a*) VELLY *Hift. de France* T. II. p. 155.
(*b*) *Vaderl. Hift.* II. D. bl. 87. VELLY *Hift. de France* T. II. p. 158. & fuiv.

zogt moet worden in eene verbastering van 't Staatsbewind (*a*). De beschrijving der oorzaaken, welke de roomsche heerschappij te gronde hebben doen gaan, kan, met de toevallige veranderingen, op het verval van alle Staaten toegepast worden. Rijkdom en magt vindt men overal, daar wijs bestier is: armoede en magteloosheid, daar onverstand heerscht. Dus is het met de huisgezinnen, dus is het met de Burgerstaaten gelegen. Gelijke oorzaaken brengen gelijke uitwerksels voort.

HET frankisch gebied, na den dood van Clovis, tot zijne kinderen overgaande, en onder dezelve verdeeld, begon terstond zijne krachten en magt te verliezen. Kort schetst MOREAU deszelfs toeneemend verval: „ Men kan (zegt hij) de duu„ring van 't eerste geslacht onzer Koningen in drie „ tijdperken bepaalen. Van Clovis af tot aan Clo„taris den II., werd de magt van 't Rijk uitgeput, „ door 't misbruik 't welk 'er door de Vorsten, die „ het onder zich verdeelden, van gemaakt werd: „ trouweloos jegens elkanderen; heerschzuchtig, on„rechtvaardig, wreed, werkten zij tegen zich zel„ven, teffens een slecht voorbeeld van ongebon„denheid geevende aan die geenen, aan wien eenig „ bewind werd toevertrouwd. Van Clotaris tot „ Dirk den III. lieten zij hun gezag ontglippen, en „ verlooren het ten eenenmaale: een groot man had „ het nog kunnen herwinnen, maar ongelukkig was „ die man toen de eerste Hofbediende (*Maire du* „ *Palais*): de troon werd schier altijd bezeeten „ of door kinderen, of door onbekwaame Vorsten. „ Eindelijk van Dirk den III. af tot op den laatsten „ Childerik, zoude het den bekwaamsten Vorst met „ de

(*a*) Zie VELLY *Hist. de France* T. II.

„ de beste pogingen niet hebben kunnen geluk-
„ ken, wederom in zijne rechten te treeden. De
„ Heerſchappij moest ten val, of de Kroon tot den
„ eerſten Hofbedienden overgaan" (*a*).

Kan men, op eene diergelijke beſchouwing, zich verwonderen, dat onder zulke hoofden de afgelegen gewesten, die, welke naast aan de kusten grensden, tot magteloosheid vervielen (*b*). Geduurig door binnenlandſche beroerten bezet, hoe zouden die Opperheeren hebben kunnen denken, om zich tegen uitheemsch geweld gewapend te houden? daar men beſtendig in zijne eigen ingewanden bezig was te wroeten, moeſten de uiterlijke deelen van 't ligchaam hunne krachten zekerlijk verliezen. En hoe konde, bij zodaanig verval, de ſcheepvaart en ſcheepsmagt in ſtand blijven, daar men, om die huiſelijke twisten, elkanderen ſlechts op 't vaste land te lijve viel? Karel de Groote, hoe groot men hem afſchildere, welke vermogens, welke verheven hoedaanigheden men hem toeſchrijve, en hoe gelukkig hij in zijne onderneemingen geweest zij, had met alle zijne overwinningen, met alle zijne ſtaatsbeſchikkingen, kortom, met al het geen hij gedaan heeft of laaten doen, om het gebied der Franken op eenen vasten en geregelden voet te krijgen, het nooit zoo verre kunnen brengen, van het franſche Rijk van zijne oorſpronkelijke kwaalen te geneezen. Zelfs zijn 't zijne uitgebreide overwinningen,

(*a*) *Discours ſur l'Hiſtoire de France* T. IV. p. 338.

(*b*) „ Frankrijk (zegt Velly *l. c.* p. 125. ſpreekende
„ van Karel den Kaalen) het welk hij ten prooi liet aan de
„ woede der Noormannen, heeft in dien Vorst eerder een
„ listigen, dan braaven Prins gevonden; meer onderneem-ziek
„ dan in ſtaat om iets uit te voeren; even zoo zwak als hij
„ verwaand was".

ningen, zijne zegepraalen, zijne overheerſchingen, die de noordſche volken verbitterende, hun met eenen eeuwigen haat opgezet hebbende, eene zucht tot wraak inblaazende, hen al vroeg deeden bedacht zijn, om bij gelegener tijd, hun verhaal te neemen, over 't ongelijk hun aangedaan, en aan de Franken duur te doen betaalen al die wreedheid tegen hen geoeffend.

Daar was dan alreeds, aan den eenen kant, een onweder in het Noorden gereezen, dat, bij 't leeven van den Keizer opgezet en dik zwellende, alleen naar zijne aflijvigheid wachtte, om op het franſche Rijk uit te barſten; en aan den anderen kant, bleef 'er in het Rijk een gebrek duuren, het welk hetzelve onbekwaam maakte om dat onweder te keeren. Daar van daan die onophoudelijke optochten der Noormannen, hunne ſtrooperijen, rooverijen, en verwoeſtingen: daar van daan die onmagt der geenen die onder het fransch gebied behoorden. Het voorbeeld der Vorſten, opgevolgd wordende door de Grooten, die eenig bewind over landſtreeken hadden, was het niet te verwonderen dat 'er bij de Graaven, en hunne Stedehouders, niet meer deugd, beleid, dapperheid, vlijt of bekwaamheid, dan bij hunne Overheeden zelven te vinden was. Braave luiden werden ook niet gezocht, of als onbekwaam buiten bewind gehouden. Karel de Groote had den val van zijn Rijk voorzien. Te kloek, om niet te begrijpen dat de hulpmiddelen, welken hij tot het ſtaan blijven van zijn Rijk gebruikte, alleen door zulke handen als de zijnen konden worden toegebragt, baarde hem de wankele ſtaat van zijne heerſchappij eene innerlijke ſmerte. Zijn Rijk ging over, bij verdeeling, tot zijne kinderen; en die verdeeling, verdeeldheid onder dezelven en onder hunne afſtammelingen verwekkende, bragt hunne oneenigheid al mede niet weinig toe tot het ver-

zwakken van dat uitgestrekte ligchaam, 't welk met zijn afsterven zielloos scheen geworden te zijn. Wierd het vereischt, men zoude in de Geschiedboeken staaltjens genoeg vinden, ten bewijze, dat, bij aldien het roer van 't algemeen bewind wel bestierd was geworden, en de Landzaaten niet ten eenenmaal buiten alle bescherming waren gelaaten, de Noormannen ligt te stuiten en te bedwingen zouden zijn geweest; en hoe zeer de zeemagt geheel en al, in die tijden, verzwakt was, dezelve nochtans ligt hersteld en in aanzien gebragt zoude hebben konnen worden.

JOEG Keizer Lodewijk, in den jaare 837, den Noormannen niet een schrik aan, enkelijk door zijnen aantocht; toen deze Walcheren, Duurstede, en andere plaatsen waren komen verwoesten? „ De Vorst liet „ de Graaven, wien hy de bescherming der zee„ kusten toevertrouwd had, voor zich komen, en „ vernam dat het wel gelukken van den aanslag der „ Deenen, ten deele aan de onmooglykheid om hun „ behoorlyken wederstand te konnen bieden, maar „ ten deele ook aan de ontrouwe en ongehoorzaam„ heid van eenige Graaven te wyten was. Zedert „ werden 'er andere Graaven tot verdediging der „ Grenzen aangesteld. Ook werden 'er in verschei„ de Havens bevelen gegeeven om in alleryl eene „ vloot in zee te brengen" (*a*). Hier uit is af te neemen: 1^e^. dat, even als 'er ten tijde der Romeinen, Strandvoogden zijn aangesteld geweest, aan wien de beveiliging der kusten en der stroomen werd bevolen, dus ook onder de Franken, en wel onder de opperheerschappij van Karel den Grooten, diergelijke gezaghebbers het bewind over de kusten en de beveiliging der zee gehad hebben: (*b*) 2^e^. dat 'er in

(*a*) WAGENAAR, *Vad. Hist.* II. D. bl. 54.
(*b*) MORISOTUS *Orb. Marit.* L. I. C. 23. L. II. C. 28.

in deze gewesten, altijd een genoegzaame voorraad moet geweest zijn tot den scheepsbouw noodig, als mede een genoegzaam aantal van scheepstimmerlieden, en ook een genoegzaam getal van scheepsluiden; het welk alles vereischt word, om eene vloot te kunnen uitrusten en bemannen. 't Is waar dat in de Historien van dit bevel van Lodewijk weinig vrucht gezien word: daar kwam geen vloot, en de Noormannen gingen steeds hunnen gang met rooven en plunderen: maar het is ook waar, dat Lodewijk niet geschapen was, om vorstelijke bevelen te doen nakomen. Te zwak, om eene kroon te draagen, werden alle de banden van onderhoorigheid, door zijne bedeestheid en flaauwheid, ten eenenmaale geslaakt; geduurig in onmin met zijne zoonen, die telkens op nieuw tegen hem opstonden; weinig of niet gehoorzaamd van de Grooten, welke al voor den tijd van Karel den Grooten geleerd hadden 't gezag der Vorsten in den wind te slaan, zag hij geen anderen weg open, dan om voor ieder toegeevenheid te gebruiken. Van de aanhoudende invallen der Noormannen gesprooken hebbende, zegt VELLY: „ wij „ hebben gemeend dezelven te gelijk te moeten „ verhaalen, om de aandacht van den Lezer niet af „ te trekken: deze droevige voorwerpen dus bij „ een gebragt, doen 'er te beter door zien de zwak„ heid der regeeringe, welke zelfs onbekwaam was, „ om order te stellen; en de onkunde van die „ schier barbaarsche tijden, in welken men zich „ even zoo min verstond op 't versterken van plaat„ sen, als op het vinden van hulpmiddelen te„ gen de onheilen" (*a*)." Dat echter de onkunde zoo groot niet was als deze Historieschrijver schijnt te

(*a*) VELLY *Hist. de France* T. II. p. 71. & 72.

te gelooven, is niet alleen af te neemen uit het geen wij te vooren hebben aangetekend, maar kan uit laater gebeurtenisſen nog klaarer aangeweezen worden. Roruk alleen kan ten voorbeelde ſtrekken, zoo van de zwakheid van het toenmaalige ſtaatsbewind, als van de magt, welke men tegen de Noormannen had kunnen gebruiken, en, onder een kloeker gebied, zoude gebruikt hebben.

In de plaats van in zijn eigen boezem te tasten, zich zelven te hervormen, ging men, gelijk het onder een geeſteloos beſtier altijd geſchied, de onheilen van den Staat aan de onderbewindvoerders wijten. Roruk, een Noorman van afkomst, doch eenig gezag binnen Duurſtede hebbende, word onder anderen, door Lotharius beſchuldigd, dat hij de onderneemingen der Noormannen onder de hand begunſtigde. Aangetast, in hechtenis geſmeeten, daaruit ontvlooden, de beſcherming van Koning Lodewijk verkreegen hebbende, verzamelt hij eene vloot, loopt het Rijk van Lotharius langs de kusten der Noordzee af, vaart, eenigen tijd daar na, den Rhijn op, overmeeſtert Duurſtede, en dwingt Lotharius, hem die Stad en eenige Graafſchappen af te ſtaan, „ met beding echter, dat hy behoorlyk opzigt hebben zou, „ op de invordering der ſchattingen en andere inkomſten, tot de Keizerlyke ſchatkist behoorende, en de „ Landen, die onder zyn bewind geſteld werden, tegen den inval der Deenen beſchermen". (*a*). Wat kracht zodaanig beding had, is uit de omſtandigheid, in welke het gemaakt werd, ligt te bevroeden. Niet te min gaf deeze ſtap van Roruk gelegenheid, dat zijn neef Godefrid, naderhand hier te lande, de bezittingen van zijnen oom kwam opeisſchen, en de gevolgen had, welken wij hier vooren aangetekend hebben.

DAAR

(*a*) *Vad. Hiſt.* II. D. bl. 64 & 65.

Daar de Noormannen tegenſtand ontmoetten, was de zege niet altijd op hunne zijde: in een ſlag tegen de Franken, omtrent den jaare 981. ſneuvelden 'er negen duizend (*a*). Na dat Karel (*Charles le Gros*) ſchandelijke verdragen met de Noormannen gemaakt had (*b*), zag men Eudes meer als eens over die woeſte volken zegepraalen. Men weet hoe naderhand de Noormannen in 't bezit van Normandyë, een gewest van Frankrijk, dus naar hen genoemd, zijn geraakt, en op wat wijze het voorts onder de afſtammelingen van Karel den Grooten met het Rijk der Franken is toegegaan. Ondertusſchen gebeurde hier te lande het geen in 't geheele frankiſche Rijk geſchiedde. De Graaven, (of onder welke andere naamen de Onder-bewindhebbers van den Lande, of Onder-landvoogden, eenig gezag voerden) begonnen zich meer eigen hoog gezag aan te trekken, zich minder verplicht te rekenen aan de opperheerſchappij, onder welke zij ſtonden: 't was natuurlijk. Die het roer laat glippen, zal vruchteloos op het ontzag en de onderwerping zijner ſchepelingen blijven aandringen.

De Landzaaten aan hun zelven overgelaaten, terwijl de broeders, welke het Rijk verdeelden, met hunne aanhangers den krijg tegen elkanderen voerden, moest 'er noodwendig eene verandering, ten aanzien van 't verband der Graaven met de Vorſten, voorvallen. De Graaven begonden niet alleen erfelijk te worden, maar ook heerſchappelijk te regeeren (*c*). Het gevolg hier van was, dat de Graaven, eigen Heeren wordende van zekere landſtreeken of gewesten, en door geen an-

(*a*) Velly *Hiſt. de France* T. II. p. 154.
(*b*) Velly *l. c.* p. 156. & ſuiv.
(*c*) Wagenaar *Vad. Hiſt.* II. D. bl. 99.

anderen band gehouden dan de leenroerigheid, meer belang kreegen aan de grootheid en bloei hunner bezittingen en landgoederen. Door hunne landzaaten aangezien als befchermers, welke hen, niet alleen tegen het uitheemsch geweld, maar ook tegen de willekeurige befchikkingen van het Hof konden dekken, verkreegen zij eenen invloed op het gemeen, welke hen ligt een volftrekt oppergezag over hen deed verkrijgen. De Graaven en andere Onder overheden begonden te doen, het geen de Vorften hadden behooren te doen. De in- en opgezetenen kreegen beftendig het graafelijk gezag voor hun gezigt; verlooren het Koninglijke of Keizerlijke uit het oog. Na den moord van den Noorman Godefrid, en met het begin van de tiende eeuw, ziet men hier (ten minfte voor zoo veel ons de hiftorien leeren) meer zorg voor den voorfpoed en de zeekerheid dezer landen. De invallen der Noormannen begonden tegenftand te vinden (*a*). Eindelijk hielden die op (*b*); en hoe fterk deze gewesten bij aanhoudenheid door inwendige verdeeling gefcheurd zijn geworden, ziet men ze echter in magt en aanzien toeneemen. Jammer is het, dat wij 'er in de hiftorien zo weinig gewag van vinden. WAGENAAR heeft flechts veertig bladzijden befteed, tot den loop van de geheele eeuw, in welke, binnen ons land, de veranderingen zijn voorgevallen, die voor ons van het meefte gewicht zijn. Want hoe zeer men uit de bedrijven der Noormannen zoude moeten befluiten, dat de geheele vaart dezer gewesten te niet was geloopen, treft men echter hier en daar gebeurtenisfen aan, die ons overtuigen dat, hoe hoog het geweld der noordfche volken

(*a*) *Vaderl. Hift.*. II. D. bl. 118.
(*b*) *Vaderl. Hift.* II. D. bl. 134—137.

volken was gereezen, en welke zwaare ſlagen zij der ſcheepvaart en ſcheepsmagt mogen toegebragt hebben, deze nochtans, onder die belemmering en verdrukking, meer waren toe- dan afgenomen. Hoe zoude anders Roruk, wien Lotharius een gedeelte van Holland had afgeſtaan, 'er eene vloot hebben kunnen uitrusten, met welke hij naar het Noorden, en zelfs naar Deenmarken, overſtak.

NAA het geen dat wij te vooren, wegens de ſcheepstochten der bewooneren deezer gewesten, hebben opgemerkt, is het ligt te denken dat zij al vroeg, langs en op de rivieren en binnenwateren krijg gevoerd hebben, offchoon 'er in de Vaderlandſche Hiſtorie weinig melding van voorkomt. Wij hebben 'er te vooren, iets van bijgebracht (*a*): en hoe minder het ons aan Schrijvers mangelt, hoe meenigvuldiger de blijken 'er zich van opdoen; behalven dat het zeer vreemd zoude zijn, dat het zelfde volk, dat zich in ſtaat had geſteld, om zich op zee te handhaaven, verzuimd zoude hebben, om zich, bij bekwaame gelegenheid, tot zijne behoefte, onderhoud, beveiliging en verdediging, van de rivieren te bedienen, daar het zijne wooning, voornaamelijk tusſchen de twee armen des Rhijns, genomen had. De Batavieren waren met ſchepen of ſchuiten gekomen (*b*): nader aan zee gehuisvest, hebben zij in hun nieuw vaderland, den ſcheepsbouw en de ſcheepvaartkunde niet verwaarloosd, maar eerder dagelijks geoefend; de volken, die hun opgevolgd zijn, hebben van 't geen 'er bereids was, van 't geen zij vonden, van 't geen zij hoorden en zagen, hun voordeel gemaakt, en zich geſterkt De ſtaatsverandering, door welke de Graaven, en andere Grooten, onafhangelijker werden,

(*a*) Bl. 25. 43. 61. 63.
(*b*) WAGENAAR *Vaderl. Hiſt.*

werden, gaf ook aanleiding, dat ieder van hun, zijn recht met het zwaard verdedigde. Hier uit verſcheiden binnenlandſche oorlogen, tusſchen de bijzondere Graaven, en anderen Hoofden. Dezelven werden toen zoo wel te water als te land gevoerd.

Behalven verſcheiden geringe tochten te water, omtrent den aanvang der elfde eeuw, zien wij kleine vlooten, beſtaande uit roeiſchepen, den Rhijn bedekken. Zoodaanig was de vloot, welke de Hertog van Lotharingen, verbonden met de Bisſchoppen van Keulen, Kameryk en Luik, op den Rhijn, uitrustte, om den Graave van Holland, de ſtad Dordrecht te ontweldigen. Op het einde dier zelfde eeuw, viel 'er een ſcheepſtrijd voor, tusſchen diergelijke vlooten, beſtaande uit kleine ſchepen en ligte vaartuigen, tusſchen Diederik, Graaf van Holland, en den Keizer; en hoewel dit het eerſte gevecht van die natuur is, van welk wij in de Geſchiedenisſen melding vinden, (om die van Cerialis tegen Civilis onaangeroerd te laaten) is het echter zeer waarſchijnelijk, dat deze wijze van oorloogen en ſtrijden, niet nieuw ware in een land, aan alle kanten met rivieren doorſneeden, en door de zee omringd. Men ziet nog in die zelfde eeuw, Robert den Fries, wien de Bisſchop van Utrecht, Holland ontweldigd had, eene vloot uitrusten, om den Bisſchop 't kaſteel van Ysſelmonde, 't welk hij teffens te water en te land belegerd, te ontweldigen (*a*).

Men zoude merklijk dwaalen, indien men uit deze toerustingen, en uit deze, om zoo te ſpreeken, bijna *huiſelijke* oorlogen, wilde beſluiten, dat de ſcheepvaart der Hollanderen, op dien tijd, enkelijk beſtond uit ligte vaartuigen. Uit het geene wij

(*a*) Wagenaar *Vader. Hiſt.* II. D. bl. 141. 161. 163. en volg.

wij te vooren van den tocht van Roruk en vroeger tochten hebben verhaald, heeft men gezien, en daar wij van den Koophandel zullen ſpreeken, zal het nader blijken, dat de Hollanders bij den duur de zee bouwden, waar toe men vastelijk geene vaartuigen alleenlijk tot de vaart op rivieren en belegeringen, geſchikt, zoude hebben kunnen gebruiken: zelfs kunnen die kleinere vaartuigen, welke op de rivieren, en in de binnenwateren gebruikt werden, ten bewijze ſtrekken van eene aangroeiende ſcheepvaart, ſcheepsmagt, en van een meer of min geoefend ſcheepsvolk: en of ſchoon alle de verrichtingen dier volkeren ons niet geboekt, of in geſchrift zijn nagelaten, ſtellen echter de ſtukken, die 'er ons van zijn ter hand gekomen, ons in ſtaat, om 'er eenigzins over te konnen oordeelen.

In het midden van de twaalfde eeuw, begint zich wat meerder licht op te doen, en de hollandſche zeemagt ſterker op te daagen. Bij gelegenheid, naamelijk van den inval, welken de Vlamingen toen met een leger te land, en eene vloot in Holland deeden, ſchijnen de Hollanders eene taamelijke groote zeemagt bij een te hebben gebragt. Men zietze in dien tijd, den handel der Vlamingen ter zee, zeer ontrusten; en 't is waarſchijnelijk, dat de Graaven toen reeds door het nut, het welk zij van 't gebruik van de vlooten, van welken wij hier boven ſpraken, in meer dan een der voorige oorlogen getrokken hadden, geleerd hadden, hoe dienſtig, ja hoe noodzaakelijk hun eene Zeemagt ware; en dat zij om die rede, bereids van dien tijd, zorg hebben gedraagen, om eene vloot te onderhouden, of ten minſte de ſcheepvaart zoodaanig aan te moedigen, dat zij, in tijd van nood, 'er eene bekwaame gereed konden maaken.

De eerſte krijgstocht die de Hollanders ter zee gedaan hebben, welke in der daad dien naam verdiend,

diend, en waarvan de Geschiedenis gewag maakt, is die, welken Graaf Willem ondernam tot de Kruisvaart. Hij vertrok, in 1217, uit de Maas met twaalf schepen, verzeld en gevolgd door een groot getal ingezetenen, welke zich op eene soort van schepen, *Kaggen* genoemd, begeeven hadden. Deze vloot stak over naar Engeland, om zich bij die der Engelschen te voegen, en na zich eenigen tijd in Portugal te hebben opgehouden, om de Stad *Alcasar* op de Saraceenen te veroveren, vervolgd Graaf Willem zijne reize in 1218, vervoegd zich bij de overige Kruisvaarders, en helpt Damiate veroveren (*a*). Eene zoo aanmerkelijke uitrusting ter zee is buiten twijfel een naader blijk, dat de Hollanders, sedert langen tijd, magtig ter zee waren, en dat zij hunne scheepvaart reeds sterk hadden uitgebreid.

In dezelfde eeuw, onderneemt Floris de IV. een krijgstocht door de Wezer, tegen de stad Staden, met eene vloot, door sommige Schrijvers begroot op 300 schepen. Zonder twijfel moet men onder dit getal mede tellen de schepen, welke de landtroepen overvoerden. Hij bediende zich ook van die zelfde vloot, om de Friezen aan zich te onderwerpen, tegen welken Graaf Floris de V, op 't einde dezer eeuw, ook nog over de Zuiderzee oorloogde. Zoude men niet mogen vermoeden, dat die volkeren niet geheel onkundig zullen geweest zijn van de wijze, op welke de Romeinen die krijgstochten hadden ondernomen, wanneer zij hunne algemeene legerplaats in 't Eiland der Batavieren hadden aangelegd? Hoe het daar mede zij, en of deze laatere volken van zelve gevallen zijn op het voeren van oorlog, met behulp van eene scheepsmagt, na de regeering van Floris den V. leest men bij-

na

(a) WAGENAAR *Vad. Hist.* II. D. bl. 343.

na nooit van krijgsbedrijven, zonder dat 'er eene uitrusting van schepen geschiedde.

In het begin der regeering van Jan den II. Graaf van Holland, werden 'er honderd zeeuwsche schepen uitgerust, welke dienen moesten, om de Lek op te varen, en zich te voegen bij de Keizerschen, die den Rhijn kwamen afzakken. Zoodanig eene uitrusting zal geen verwondering baaren, als men zich herinnert, dat de Gothen, ten tijde van Keizer Claudius den II., tot bij de zes duizend schepen hadden bijeengebragt, en ten getale van meer dan drie maal honderd duizend man, Italië kwamen afloopen. Waarschijnelijk waren die schepen niet anders dan tot het overvoeren van volk toegerust; nochtans moeten zij meer of min gewapend, en tegen vijandelijke aanvallen voorzien zijn geweest.

Wat 'er van zij, wij zien, dat, in de dertiende eeuw, de scheepvaart der Hollanderen sterk aanwakkerde en zeer aanmerkelijk wierd. Zij voeren, onder anderen, van 's Gravezande, Texel, Goederede, Schouwen en Walcheren, op Engeland; en de vaart van Holland op Engeland, en van Engeland op Holland geschiedde met hollandsche schepen. Bij den aanvang der veertiende eeuw, namen de toerustingen ter zee meer en meer toe, en toonen ons eene ontzagchelijke zeemagt. Dusdaanig was de vloot, welke de Hollanders voegden bij die van Grimaldi, 't bevel over die van Frankrijk voerende tot ontzet van Zierikzee, belegerd en tot het uiterste gebragt door het leger en de vloot der Vlamingen. Daar valt een slag voor tusschen de vereenigde hollandsche en fransche vlooten en die der Vlamingen, welke zes-en-dertig uuren duurt. In dien slag werd de vloot der Vlamingen ten eenenmaale vernield, en Guido, zoon des Graaven van Vlaanderen, krijgsgevangen gemaakt. Uit de beschrijving, welke van dezen zeestrijd gegeeven word, blijkt, dat de Vlamingen

toen een ſoort van Branders moeten hebben gehad (*a*). Althans dit is de eerſte eigenlijk gezegde zeeſlag, waar van de hollandſche hiſtorie gewag maakt (*b*).

Dus rees langzaamer hand de zeemagt der Hollanderen: men vorderde gaande weg in de ſcheepsbouwkunde; en die vorderingen maakten, dat men ook hoe langer hoe meer op de zeevaart gevat werd. Onder Graaf Willem den III. werd 'er eene vloot uitgerust, om op de Friezen in de Zuiderzee jacht te maaken: de landingen door dien Vorst op de kusten van Friesland, 't welk men toen *Oost-Friesland* noemde, ondernomen, zijn tekenen eener zeemagt, welke vrij ontzagchelijk begon te worden: ook de zeeſlag, welke, in den jaare 1351, voorviel tusſchen de vloot van Keizerin Margareeth en die van haaren zoon Willem, in welken de Graaf eenig verlies leed, en de tweede ſlag, die voor dien Vorst gelukkiger uitviel, zijn ſpreekende blijken van de toeneemende grootheid der hollandſche zeemagt. In dien zelfden tijd, doen zich een ſoort van frieſche vrijbuiters op, welke op de Engelſchen jacht maakten, en eenige overeenkomst hebben met de vrijbuiters van de kust van Barbarijen. Men noemde dezelven *Lijkedeelers*, om dat zij den buit gelijkelijk onder elkander verdeelden. Waarſchijnelijk hadden zij zich, ſedert een geruimen tijd, op het vrijbuiten toegelegd; en dit vrijbuiten, op de hollandſche ſtroomen, bewijst, dat 'er reeds toen eene groote ſcheepvaart in Holland geweest moet zijn (*c*).

De Friezen waren ook de eenigſte niet, welken deze ſoort van rooverij pleegden. De Vlamingen maak-

(*a*) Morisotus *Orbis Marit.* L. II. C. 13. p. 410.

(*b*) Zie over alle deze bedrijven de *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 54. 146. 174.

(*c*) Zie over deze bedrijven *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 251. 279. 282. 314. 318. 343.

maakten insgelijks jacht op de Zeeuwen, Groningers en Hollanders; en 't is niet onwaarſchijnelijk, dat men deze wederzijdſche plundering ter zee meer te wijten hebbe aan naijver in 't ſtuk van koophandel, dan aan eene bloote roofzucht: althans, men leert 'er uit, dat niet alleen de Hollanders, Friezen en Zeeuwen, maar ook de Groningers, en die van andere gewesten eene ſcheepvaart hadden, welke geduurig toeneemende, ſlechts wachtte naar gelegenheid en voorwerpen, om verder uitgebreid te worden. Zelfs ziet men de Hollanders, op 't einde der veertiende eeuw, ſchepen leenen aan de Engelſchen, om krijgsvolk naar Frankrijk over te voeren; en, in de vijftiende eeuw, begint men den aanwas der ſcheepvaart nog duidelijker te beſpeuren. Het blijft nu niet meer bij gevechten met ligte ſchepen en kleine vaartuigen op de rivieren of langs de kusten, of op een meir als de Zuiderzee is. De Hollanders vertoonen hunne krachten op een grooter tooneel. Zij wapenen groote ſchepen, en gaan hunne vijanden in volle zee opzoeken, ſlaagen gelukkig, en worden moedig op hunnen voorſpoed. Men kan dit afneemen uit den tocht der Hollanderen en Zeeuwen met eene vloot, in den jaare 1434, onder bevel van Hendrik van Borſelen, ondernomen, om den koophandel der ſtad Lubek te verontrusten; en uit een tweeden tocht, welke, in 't jaar 1438, tegen de Hanzé-ſteden van 't Noorden geſchiedde. Zij maaken aanzienelijke prijzen op hunne vijanden; trots op hunne behaalde voordeelen, binden zij eenen bezem aan den mast hunner ſchepen, willende, volgens het geen men in de hiſtorien leest, daarmede te kennen geeven, dat zij de zee ſchoon gevaagd en gezuiverd hadden (*a*). Zoude 'er thans, in onze tijden,

(*a*) Zie over deze bedrijven *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 403. 443. 447. 452. 534. en volg.

den, wel eene Mogendheid zijn, die zulk een ſterk bewijs van oppermagt ter zee zoude durven gebruiken? en loopt men groot gevaar, om van 't ſpoor te dwaalen, wanneer men uit eene diergelijke daad beſluit, dat de Hollanders van dien tijd zelven hunne magt ter zee, boven die van andere Natien, dorſten ſtellen? Waar zijn nu de noordſche volken, welke met geheele zwermen gantsch Europa op haare kusten, kwamen ontrusten en verwoeſten? Hier beginnen de Hollanders bereids het hoofd boven hen uit te ſteeken, daar zij hunne magt, als op hunnen beurt, komen vertoonen. Zij bevestigden, in den jaare 1440, hunnen behaalden roem, daar zij, in een gevecht tegen de vloot der noordſche bondgenooten, alle derzelver ſchepen namen.

Nog blijft het bij deze rijzende grootheid niet. Die zelfde Hollanders, welken men doet voorkomen, als, bij den opſtand tegen Spanje, eerst het hoofd uit hunne moerasſen opgebeurd, eene ſcheepvaart aangelegd, en naar andere volken geſtevend te zijn, althans als weinig of niet bekend in de zeevaart en koophandel, die zelfde Hollanders ziet men bereids, in de vijftiende eeuw, de lijn trekken van *Erik*, Koning van Deenemarken, wien men ontthroonen wilde; en hem eene vloot tot deszelfs hulp toezenden. In 1457, ziet men eene vloot van Hollanders en Zeeuwen in dienst van Karel den VII., Koning van Frankrijk, voor de ſtad Bourdeaux, welke door dien Vorst werd belegerd. Zoude men te ver gaan, als men uit alle die ſtaaltjens beſloot, dat, met opzigt op den tegenwoordigen ſtaat van Europa, Holland toen eene even zoo groote figuur maakte, als tegenwoordig? Deze vermogens bleeven niet alleen in bloei onder de regeering der Graaven uit den huize van Bourgondië en Ooſtenrijk, maar men zietze zelfs in wasdom toeneemen, in weerwil derſlagen, die deze

Graa-

Graaven aan de vrijheid der Hollanderen toebragten.

Wij vinden hier van een vrij doorsteekend bewijs in de vloot, welke Karel van Bourgondië, Graaf van Holland, in het jaar 1470, uitrustte, om zich te wreeken over de prijzen, door den Graaf van Warwik en de Franschen, op de Hollanders en Zeeuwen gemaakt. Over deze vloot voerde Hendrik van Borselen, als Admiraal, 't bevel. Veele Edelen begaven zich met hem op de vloot, 't geen men nog nooit had gezien: want 't schijnt, dat de Adel, tot dien tijd toe, den hagchelijken en moeielijken roem, welke in zeestrijden te behaalen is, met eenige verachting hadde beschouwd. Voor zoo veel wij weeten, is deze vloot de eerste, op bevel van den Vorst uitgerust, en onder het gebied eens Admiraals in zee gestoken. De hollandsche Admiraal, de vijandelijke vloot opgezogt hebbende, valt 'er op in, jaagtze op de kusten van Normandyë, vervolgt de vijanden bij hunne ontscheeping, slaat hen, neemt tien hunner grootste schepen, en verstrooit verscheiden anderen (*a*). Als men deze overwinning op de Franschen, welke natie, eenige eeuwen vroeger, de Hollanders onder het geringste gedeelte haarer onderdaanen mogt tellen, overstelt tegen den staat, in welken zij, ten aanzien der Franschen, geweest zijn, moet men dan niet bekennen, dat de Hollanders, reeds toen ter tijd zich tot den rang der groote Zeemogendheden van Europa begonnen te verheffen? Het vervolg der gebeurtenissen legt deze groote verheffing nog veel beter aan den dag.

In 1472, verscheen van Borselen wederom met eene vloot op zee, noodzaakte die van Frankrijk de schotsche kust, waar op de haringvangst geschiedde, te verlaaten, en zich in haare eigen havenen te gaan verschuilen. drie

(*a*) *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 111 & 112.

drie jaaren laater, ziet men de ſteden Amſterdam, Hoorn, Enkhuizen, Monnikendam en Edam alleen, een ſmaldeel in zee zenden, om haaren koophandel tegen de franſche kaapers te beveiligen, en, ten zelfden tijde, haare koopvaarders naar 't Westen beſtemd, wapenen. Die uitrusting, 't is waar, viel niet gelukkig uit; maar niets doet ons den aanwas der hollandſche zeemagt beter zien dan de vloot, welke zij, in 't jaar 1477, op nieuw in zee bragten, en welke de vrijheid der zee volkomenlijk herſtelde (*a*).

Omtrent deze toerustingen en zeebedrijven, moeten wij niet onopgemerkt laaten, dat dezelven doorgaande niet werden gedaan of ondernomen op bevel of last van den Graaf, of deszelfs Stadhouder, noch ook niet op goedvinden van de Staaten der gewesten, maar blootelijk door de Ingezetenen, die belang hadden bij de beveiliging der zee. Dus ziet men, in 't laatſte geval, vijf bijzondere ſteden, zonder daartoe door den Graaf eenigzins gemagtigd te zijn, en zonder eenig ander recht, dan 't natuurlijk recht, om haare vrijheid, en die van haaren koophandel te beſchermen, eene vloot tot derzelver beſcherming uitrusten. Ook was het op den grond van dit natuurlijk recht, dat eenige hollandſche ſteden, in 1478 (*b*), zich tegen eenige ſteden van Gelderland, ter beveiliging van haare ſcheepvaart, vereenigden, en met vereenigde krachten den oorlog voerden; en dat, in den jaare 1510, de ſteden, welke 't meeſte belang bij den handel in 't Noorden hadden, vier groote oorlogſchepen uitrustten, om haare koopvaardijvloot te geleiden, en den Koning van Deenemarken bij te ſtaan tegen de noordſche Hanzéſteden, die zich vermeeten hadden, om den doortocht der Zond te willen ſluiten (*c*). Dus wies de holland-

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. IV bl. 155. 156. 178.
(*b*) Ibid. bl. 183. 184. 190. (*c*) Ibid. bl. 362.

landsche zeemagt ook tegen die der noordsche Hanzésteden op, zich overal eene vrije vaart baanende, en door het leenen van haare hulp en bijstand aan Vorsten en Mogendheden een aanzien en een vermogen krijgende, welke onze opmerking gewisselijk meerder zouden wekken, indien de beschouwing der laatere tijden ons niet te veel van de gebeurtenissen der voorige aftrok.

'T Is waar, men vindt gewag gemaakt van uitrustingen van vlooten, op bevel der Staaten van Holland en Zeeland, gedaan; van welken nochtans de kosten omgeslagen werden over de steden, welke belang bij dezelven hadden: doch te gelijk kan het niet wedersproken worden, dat de steden ook, op eigen gezag, toerustingen maakten ter beveiliging haarer scheepvaart en scheepsmagt. In den jaare 1523, onderhield de stad Amsterdam vier oorlogschepen op de Zuiderzee, Hoorn twee, en de andere steden even zoo veel, om haare scheepvaart en haaren koophandel, tegens de rooverijen der Gelderschen, te beveiligen (*a*). Gelijk dit nu de magt dier steden, ten opzigte van haare scheepvaart, eenigzins doet kennen, zoo kan men 'er teffens met grond uit opmaaken, dat de Gelderschen, in dien tijd, al mede eene aanzienelijke scheepvaart moeten gehad hebben. Ook had Gelderland, het welk zijnen bijzonderen Vorst had, en nooit aan de Graaven van Holland onderworpen is geweest, zich ten allen tijde in de scheepvaart en in den koophandel beroemd gemaakt: het schijnt, dat het toen magtig genoeg was, om smaldeelen uit te rusten, bekwaâm om bij alle steden van Holland bekommering te verwekken, en haaren koophandel te verontrusten.

Het was omtrent dezen zelfden tijd, dat de Hollanders hunne eerste poogingen deeden, om hunne scheep-

(*a*) *Vad. Hist.* D. IV. bl. 444.

ſcheepvaart verder dan de zeeën van Europa, uit te breiden. De Heer van Beveren rustte, in dien tijd, twee ſchepen uit om in America, een Eiland, het welk hem Karel de V. geſchonken had, te gaan opzoeken. Zonderling geſchenk, even zeer voor den Vorst, die het doet, als voor den geen, die het aanneemt. Beveren bemand terſtond zijne ſchepen, zend ze af, onder 't bevel van een zekeren *Hendrik van Veere*, over wiens ſtoutheid men zich niet minder moet verwonderen, dan over het geſchenk zelf. Deze keert, na eene reis van een jaar, te rug, brengende ſlechts eenige koopmanſchappen mede. Twee jaaren laater, ſteekt *Antony Molock* in zee, en komt in Zeeland te rug van eene reis, welke hij naar *Caap Verd* had gedaan, alwaar nog nooit een hollandsch of zeeuwsch ſchip voor hem was aangeland: een bewijs, dat de Hollanders, ſedert dat Karel de V., Graaf van Holland en Zeeland, ook Koning van Spanje was geworden, hunne ſcheepvaart tot in America en Africa hebben uitgebreid, en dat die geenen, welke het begin der hollandſche ſcheepvaart in die twee deelen der wereld verſchuiven tot na de oprichting van 't Gemeenebest, daar omtrent minder naauwkeurig zijn.

Men kan zich herinneren, dat François de I. Koning van Frankrijk, naauwelijks van Madrid, alwaar hij langen tijd, als krijgsgevangen, was opgehouden, in zijn Rijk te rug gekeerd zijnde, met den Koning van Engeland een verbond ſloot, tegen Karel den V. Straks rustten de Hollanders en Zeeuwen eene aanzienelijke vloot uit, om de zeemagt der beide Koningen te keer te gaan, zich verders met die van Antwerpen, 's Hertogenbosch, en de Staaten van Braband, ter beveiliging hunner ſcheepvaart, vereenigende. De ſcheepvaart der Hollanderen was toen reeds zoo hoog geklommen, dat zij zich in ſtaat zagen, om tegens

de

de vereenigde krachten van twee der grootste Zeemogendheden van Europa te kunnen opkomen. In de laatstvoorleedene eeuw, hebben zij, voor de derde reize, den roem gehad, van der gantsche vereenigde zeemagt dier twee zelfde volken, naamelijk van Frankrijk en van Engeland, het hoofd te bieden. Op dat tijdstip, schijnt de zeemagt van het Gemeenebest, haaren grootsten luister vertoond te hebben; daar in de gebeurtenis, zoo even aangeroerd, het slechts twee Gewesten zijn, naamelijk Holland en Zeeland, welke eene zoo aanzienelijke zeemagt uit hunnen schoot opleveren.

Zal men zich nu verwonderen, wanneer men, in het vervolg, in het jaar 1531. of 1532. Amsterdam en de steden van Waterland, den Staaten ziet voorslaan, om 60 schepen, met 8000 koppen bemand, tegen de stad Lubek, en den Koning van Deenemarken uit te rusten? en, terwijl de begrooting en omslag der kosten, tot deze uitrusting noodig, geregeld word, de hand aan het werk slaan, en de vloot in staat gebragt, om zee te kunnen kiezen (*a*)? edendaags, zoude men zekerlijk in diergelijke uitrustingen, met meer overleg te werk gaan, dewijl de verderfelijke kunst des oorlogs, zoo te water als te land, tot een oneindig grooter trap van volkomenheid is gebragt; maar zoude men wel, in eene gelijke omstandigheid, terstond zoo veel voorraad van zeemagt kunnen toonen, of bij de hand hebben? Diergelijke spoedige uitrustingen leveren niet alleen blijken op van een ruimen voorraad van schepen, want, en wat verder tot de uitrusting vereischt word, maar ook overvloed van geoefend boots- en scheepsvolk, om zulk eene vloot haastelijk te bemannen. Dat 'er, bereids voor deze tijden, overvloed van schepen in Holland en Zeeland geweest moet zijn, kan

(*a*) *Vad. Hist.* D. V. bl. 44.

kan ook nog daar uit blijken, dat andere Mogendheden die van de Hollanders en Zeelanders kochten. Toen de Franſchen, in den jaare 1386, eene ontzagchelijke vloot uitrustten, om een inval in Engeland te doen, gingen zij mede in de havens van Holland en Zeeland ſchepen zoeken (*a*); en men leest, dat Karel de VI., Koning van Vrankrijk, zich tot eenen krijg tegen Engeland wapenende, daar toe ſchepen in Holland en Zeeland liet koopen (*b*).

Het is wel waar, dat men in die tijden geene ſchepen had, enkelijk tot den krijg gebouwd en daar toe geſchikt. Men huurde, tot den zeedienst, koopvaardijſchepen, welken men ten oorloge uitrustte: doch het ſpoedig toetakelen en in zee brengen van diergelijke ſchepen, bekwaam om ten oorloge te dienen, doet echter zien, dat 'er van alles voorraad, en geen gebrek aan ſchepen geweest moet zijn. Den oorlog, in 't jaar 1551, tusſchen Hendrik den II., Koning van Frankrijk, en Keizer Karel den V., zijnde uitgeborſten, moeſten de Hollanders zich op nieuw tegen de vijandelijkheden der Franſchen verzetten. De franſche zeemagt had toen eene merkelijke overmagt, en de Hollanders leeden geweldige ſchade, welke evenwel hun waarſchijnelijk niet toegebragt zoude zijn geweest, indien men bij tijds eenige voorzorg hadde gebruikt. De natuurlijke traagheid der Hollanderen ſchijnt hun menigmaal, zoo wel in vroeger als laater tijden, bloot geſteld te hebben aan verliezen, welken zij vermijd zouden hebben, indien zij de ſpreuk, *melius praevenire quam praeveniri*, wat meerder in acht hadden genomen. Nochtans ſtonden, in 1554, twee-en-twintig hollandſche oorlogſchepen, met koopmanſchap-

(*a*) Velly *Hiſt. de France* T. XI. p. 400.
(*b*) Velly *l. c.* T. XIII. p. 342.

ſchappen belaaden, uit Spanje te rug komende, een gevecht uit, tegen negentien groote en zes kleinere fransche oorlogſchepen. Dit zeegevecht is het eerſte van dien aart, waar van wij in de geſchiedenisſen gewag vinden. Het gevecht duurde van den morgenſtond tot drie uuren in den namiddag. Aan beide zijden vloogen eenige ſchepen in den brand, doch de Franſchen veroverden 'er vijf op de Hollanders: een voordeel, het welk den Hollanderen de eer noch den roem niet konde beneemen van, met minder getal, en met belaaden bodems, dit hardnekkig gevecht zoo lang uitgehouden te hebben, zonder dat de vijand meer dan vijf ſchepen konde bemagtigen.

In het ophaalen dezer gebeurtenisſen, alleen geſchikt, om het denkbeeld van den ouden ſtaat onzer gewesten, met betrekking tot hunne zeemagt, als met een ruuw penſeel te verleevendigen, hebben wij ons niet opgehouden met het verhaal van eene menigte kleine oorlogen te water, tusſchen de Hollanders en Gelderſchen, noch van alle de oorlogen tusſchen de ſtad Lubek en de ſteden van Holland, en waar van men eene omſtandige beſchrijving vind in de geſchiedenisſen. Wij meenen aan ons oogmerk voldaan te hebben, met het geeven van een beknopt vertoog, hoe de ſcheepvaart, ſedert de vroegſte tijden, bij de bewooners onzer gewesten, eenen aanvang heeft genomen; hoe dat zij is aangewakkerd; hoe dat zij allengskens krachten heeft gekreegen; en in welken ſtaat zij zich bevond, wanneer het volk, door de geweldenaarijen der ſpaanſche regeering getergd, tegen Philip den II. opſtond. De Hollanders en Zeeuwen hadden deel genomen in de kruisvaarten; zij hadden dikwijls zeetochten ondernomen; zij hadden Karel den V. in Africa verzeld; zij waren verbonden met de Venetiaanen, die 'er veelen in hunnen dienst hadden, want zij werden

te

te Venetië voor treffelijke zeelieden gehouden, en de Venetiaanen waren regte kenners. Het is zeer natuurlijk, dat deze volken, eeuwen achter een, altijd tegen hunne nabuuren oorloogende, bewoonende een land, aan den oever der zee gelegen, en aan alle kanten van water omringd, in de kunst der ſcheepvaart uitmuntten.

Dat de vereenigde gewesten, en inzonderheid Holland, ten tijde van den opſtand tegen Spanje, bereids zeer magtig ter zee waren, kan nog uit verſcheide voorrechten en privilegiën, als mede uit vergunningen van vreemde Mogendheden, opgemaakt worden. De voorrechten en vergunningen, hun door vreemde Vorſten, bijzonderlijk in 't Noorden, gegeeven, ſpreeken doorgaans van dienſten hun gedaan, door welken men niet wel anders kan verſtaan, dan hulp en bijſtand met ſchepen. Dus leezen wij in een brief van Chriſtiern, Koning van Deenemarken, van den jaare 1452, dat hij, den Inwoonders en Koopluiden van Amſtelredamme in Holland, vrijheid en veiligheid vergunt, om zijne Landen en Rijcken te komen beſoeken, met haare ſchepen, enz. *om des getrouwen dienst wille, welke die van Amſterdam voorſ. hem, ende zijne Rijcken beweeſen hebben.* Men leest in de Remonſtrantien, door de Staaten van Holland, aan Keizer Karel gedaan, dat de Hollanders den Graaven in *tijde des noots, hadden mogen dienen met ſchepen.* De inleiding van de Ordonnantie op de Admiraliteit, door Maximiliaan, in den jaare 1487, te Brugge gemaakt, geeft het mede te kennen; daar dezelve van Vlaanderen, Holland, Zeeland, Friesland, en andere plaatſen, aan de zee gelegen, ſpreekt, als het meeſte belang bij eene geregelde zeemagt hebbende, en het oud gebruik van onder admiraalſchap te vaaren, toont insgelijks eene uitgebreide zeevaart.

De

De Hollanders bezaten derhalven, ten tijde van hunnen opſtand, in hunnen boezem een ſchat, welken hunne bedreevenheid, wakkerheid, moedigheid en zuinigheid, lange jaaren hadden vergaderd, en die hun magts genoeg bijzette, om, onder een wijs beſtier, hunne vrijheid te beſchermen; inzonderheid, was hunne ſcheepvaart tot zulk eenen top van vermogen gereezen, dat de vereenigde gewesten, het beſluit eens genomen hebbende, om den Spanjaard te water te beſtooken, bij den aanvang van het Gemeenebest, wel dra alle zeeën met hunne ſchepen bedekkende, hunne vlag alomme deeden ontzien, en den roem hunner wapenen tot op de kusten van Africa, en beide de Indiën overbragten.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Koophandel der Hollanderen van de oudſte tijden af, tot op de vereeniging der vrije Nederlandſche Gewesten, tot eenen gemeenen Burgerſtaat.

Van de Visscherij.

Dat de visſcherij, de koophandel, de handteeringen en verdere neeringen en ambachten, teffens en te gelijk met de ſcheepvaart een begin, hier te lande, hebben genomen, zal niemand in twijfel trekken, die ſlechts eenigzins acht ſlaat, op de nooddruft der menſchen, en hoe de verſchillende takken van arbeidzaamheid, ter vervullinge van die nooddruft, natuurlijker wijze, uit een gemeenen wortel hebben moeten voortſchieten. Alle de takken van het menſchelijk vernuft zijn aaneengeſchakeld, en noodzaa-

kelijk

kelijk aan elkander verknocht: zij ſchieten te gelijk voort, en wasſen met elkander op. Dus werkt het vernuft ook ter vervullinge van de nooddruft.

„ De oude ingezetenen deezer landen, (zegt de „ Schrijver van den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden*, I. D. bl. 565.) geneerden „ zich met den Landbouw, de Jagt, en het Visſchen in de binnenwaters en rivieren, zonder zich „ met eenigen buitenlandſchen handel te bekreunen." Wie men hier te verſtaan hebbe door *de oude ingezeetenen*, is niet wel te bevroeden. Dat de alleroudſte bewooners onzer landſtreeken, in den aanvang zich bepaald hebben, bij het jaagen, visſchen in de binnenwaters, en het weiden van eenig vee, is denkelijk; maar het is niet minder te vermoeden, dat zulken, die haare verblijfplaats het dichtſte aan zee hadden, ook al vroeg poogingen gedaan zullen hebben, om in zee te visſchen; en door het visſchen in zee gezogt, om iets te verkrijgen, daar zij wat anders voor konden inruilen.

Wanneer wij op de berichten, welke ons van den aart en leevenswijze der oude bewooneren dezer gewesten, bij verſchillende ſchrijvers voorkomen, eenigzins letten, is het ligt te zien, dat zij 'er zeer los over heen loopen, en 'er vrij onnaauwkeurig van ſpreeken. Hunne aandacht minder op de ſtille bedrijven der huishoudinge, en het inwendig beſtier, dan op de oorlogsbedrijven laatende vallen, zijn de gebeurtenisſen, welke ons het meest kunnen aangaan, en uit welker kennis wij het meeſte nut zouden konnen trekken, duiſter gebleeven. Tacitus heeft een werkjen over de zeden der *Germaanen* opgeſteld: hij ſpreekt van die volken (welke uit verſcheiden anderen beſtaande, zeer veel van elkanderen verſchilden) even als of zij allen denzelfden aart, dezelfde zeden, en dezelfde gewoonten hadden: wijst hij

hij tusschen deezen en geenen eenig onderscheid aan, 't is weinig. Evenwel, (en wij hebben het bereids aangemerkt) indien men maar eenigzins om zich heen ziet, en zelfs niet verder treedt dan tot zijne allernaatste buuren, dan zal men misschien verbaast staan, over het onderscheid in den aart en leevenswijze van volken, die naauwelijks tien, twintig of dertig mijlen van elkanderen liggen. Men heeft van hier den Rhijn tot Frankfort niet op te klimmen; om in de huishoudingen, leevenswijzen, en gemeene landsbeschikkingen, veranderingen te ontmoeten: men wordtze ontwaar zelven op de naaste grenzen, en wel vooral met betrekking tot het voedsel. Wanneer TACITUS dan zegt (*a*), en wanneer op het gezag van TACITUS, laatere Schrijvers, en vaderlandsche Historieschrijvers ons verhaalen, dat de Batavieren, of de volken, die in de vroegste tijden deze gewesten bewoond hebben, geen ander voedsel gebruikten dan kaas, boter, en versch vleesch (*b*); dat zij geen landen bouwden, of ten minsten weinige, geen vruchten teelden, en wat dies meer is, moeten wij ons wagten van dat gelijkelijk, zonder eenig onderscheid, optevatten, zoo van de volken, welke langs de oe-

(*a*) Hunne spijzen zijn eenvouwdig, akkerooft, en versch wildt: of gestremde melk. TACITUS *van de zeden der Germaanen*. §. 24.

(*b*) „ De spys der Batavieren (schryft WAGENAAR) „ was ten hoogsten eenvoudig. Zy aten wilde appelen, melk, „ boter en kaas. Uit wilden haver en garst, kooktenze pap- „ pen. Ook gebruikten ze hun eigen tam vee, en het wild, „ welk zy in de bosschen opvingen, tot voedsel." WAGENAAR heeft in deze beschrijving TACITUS *de mor. Germ.* C. 23. (en niet C. 33. zoo als de aanhaaling in de *Vad. Hist.* D. I. bl. 33. aanwijst) gevolgt, Hij wijst ons vervolgens na JULIUS CAESAR welke L. VI. C. 22. (en niet C. 23. zoo als aangetekend staat) zegt, dat de Germaanen zich weinig op den

oevers, hooger en laager woonden, als van die, welke wijder van de oevers af, 't zij verder van, of nader aan de zee, hun verblijf hadden. Dat alle die volken, onder den naam van Cauchen, van Franken, van Germaanen, van Saxen, van Friezen, bekend, iets gemeens gehad kunnen hebben, is niet tegen te ſpreeken, maar dat zij in alles, en zelfs in hunne dagelijkſche ſpijze, volkomen aan elkanderen gelijk zullen geweest zijn, komt mij voor, zeer onwaarſchijnelijk, zoo niet, naar den loop der natuur, onmogelijk te zijn: even als hedendaags de ſtedelingen en dorpelingen van een zee- of landdorp iets bijzonders hebben; door het welk zij zelfs te onderſcheiden zijn van de bewoonders van eene niet verafgelegen ſtad of dorp; ja zelfs eenige verſchillenheid omtrent hunne tafel, disch, en toemaaking van ſpijze doen zien, zoo zullen gewisſelijk, in een meerderen of minderen graad, de levenswijze van de oude volken dezer landen, ook verſchillende zijn geweest (*a*).

Is het te gelooven, dat die, welke het naaſte aan de oevers der rivieren woonden, geen trek tot rivier-

den landbouw toeleggen; en meest leeven van melk, kaas, en vleesch. POMPONIUS MELA, mede door WAGENAAR aangehaald, ſpreekt van het voedſel der Germaanen, als zeer ruuw en meest uit raauw vleesch, 't zij versch, 't zij vermurwd, beſtaande: „ *Victu ita aſperi incultique, ut cruda etiam carne* „ *vescantur, aut recenti, aut eam rigentem in ipſis pecudum fera-* „ *rumque toriis manibus pedibusque ſubigendo*"; 't welk ook te kennen geeft dat de Germaanen wild aten. Volgens TACITUS brengen zij, geen oorlog voerende, „ veel tijds met jaa- „ gen door, C. 15. doch teffens zijn zij ook gewoon onder- „ aardſche hoolen te openen, en die boven op met veel mest, „ tot uitvlucht des winters, en berging der vruchten te laa- „ den". C. 16.

(*a*) WAGENAAR begaat denzelfden misſlag in zijne *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 15.

rivier-visch, zullen gehad hebben? dat die, welke den Rhijn, de Maas, de Waal, den Ysfel, de Zuiderzee bevoeren, nimmer met de lust bekroopen zullen zijn geweest, om visch tot fpijs te maaken? Is het te gelooven, dat die, welke hunne woonplaatfen het dichst aan de kusten van den Oceaan hadden opgeflagen, die 'er eene fcheepvaart hadden, die ter zee voeren, nimmer begeerte zullen gehad hebben, om te beproeven, of de zee hun eenig goed voedfel konde verfchaffen? Indien 'er ftaat te maaken is op het verhaal van PLINIUS, moeten de Kauchen 'er ongevoelig toe zijn uitgelokt. Zie hier op welke wijze die Natuurkundige van den leevensftaat der Kauchen fpreekt (*a*). „ Dat arme volk woont
„ daar op heuvelen of werven, die zoo hoog met de
„ handen gemaakt zijn, dat 'er de hoogfte vloed niet
„ bijkomen kan. Als 'er dan hutten op die hoog-
„ ten ftaan, zou men zeggen, dat die menfchen op
„ de zee dobberen, wanneer de wateren alles rontom
„ bedekken; dog wanneer de wateren weder afwij-
„ ken, dan zou men zeggen, dat zij fchipbreuk ge-
„ leden hebben: en zij gaan omtrent hunne hutten
„ op de jacht van de visfchen, die met het aflopen-
„ de water ook te rugge keeren. Zij hebben gene
„ gelegenheid om vee te houden, of zich met melk
„ te voeden, gelijk hunne nabuuren doen. Zelfs
„ hebben zij de gelegenheid niet, om met wilde
„ dieren te vechten, dewijl het land daar omftreeks
„ ontbloot is van allerhande heefters. Zij vlechten
„ touwen van wier en biezen, om die, als netten,
„ voor de visfchen te fpannen. Zij krijgen het flijk
„ met de handen, dat zij niet zoo zeer in de zonne,
„ als

(*a*) *Hift. Nat.* L. XVI. C. 1. ook aangehaald, bij CLUVERIUS, *Bat. Oudh.* D. II. bl. 197. 241.

„ als in den wind droogen, en met die aarde braa-
„ den zij hunne kost, en warmen zij hunne ligchaa-
„ men. Zij hebben geen anderen drank, als regen-
„ water, dat zij aan den ingang van hun huis, in
„ kuilen bewaaren. En zekerlijk, deze Natiën, als
„ zij van de Romeinen overwonnen werden, zou-
„ den zeggen, dat zij in slaavernij waren. Voorwaar
„ de Fortuin spaart 'er veelen tot hunne eige straffe."
Indien deze beschrijving een afbeeldsel behelst van den staat der Kauchen, of van de bewooners der stranden langs den Oceaan, ten tijde dat de Romeinen in deze oorden zijn aangekomen, dan is 'er ten minste een volk geweest, dat visch tot voedsel gebruikte: waar toe zouden de Kauchen tog anders den agterblijvende visch met de hand gevangen hebben?

Julius Caesar, die geen lust schijnt gehad te hebben, om onze stranden te bezoeken (*a*), spreekt echter van 't gebruik van *visch* (*b*); en wel zoo, dat hij de bewooners der Eilanden, welke nader aan den Oceaan door den Rhijn gemaakt worden, beschrijft als wilde en ontmenschte volken, die van visch, en van eyeren van vogelen leefden. En offchoon de vaderlandsche Historieschrijvers, zoo weinig als de vreemden, hun werk schijnen gemaakt te hebben, om dit gewichtig gedeelte onzer geschie-schiedenissen na te gaan, en van 't gebruik van visch tot voedsel, even zoo min als van de visscherij in de vroegere tijden, gewag maaken, behoeft men evenwel Plinius maar te leezen, ter plaatse daar hij

(*a*) Cluverius, *Bat. Oudh.* D. II. bl. 78.

(*b*) *De Bell. Gall.* Lib. IV. §. 10. *& ubi Oceano appropinquavit in plures diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur (ex quibus sunt, qui* piscibus *atque ovis avium vivere existimantur) multisque capitibus in Oceanum influit.* Zie hier over ook Vossius *in Observ. ad* Pomp. Mel. L. III. C. VI.

hij over de visfchen handelt, om volkomen overtuigd te zijn, dat overal, en dus inzonderheid mede in onze landftreeken, daar oevers, zeekusten en ftranden bewoond zijn geweest, de visfcherij ook geoefend is geworden. PLINIUS fpreekt van het vangen van een grooten zeevisch, in 't bijweezen van Keizer Claudius; en maakt bij die gelegenheid gewag van netten (*a*): ook maakt hij melding van netten, bij gelegenheid, dat hij verflag doet van 't vangen van zee-ezels, door hulp van Dolphijnen (*b*): hij befchrijft ons de wijzen, hoe de fchildpadden gevangen worden (*c*); voorts fpreekt hij van groote visfchen, welke in den Donauw, in de Main, en in den Rhijn gevangen worden, en zoo zwaar vallen, dat 'er twee osfen van noode zijn, omze op te haalen (*d*): en niet alleen dat PLINIUS van die visfchen, en van de vangst derzelven gewag maakt, maar hij fpreekt ook nog van de visfchen, en van de deelen van fommige visfchen, welke tot voedfel boven anderen verkoozen worden (*e*); onder anderen van den Barbeel, welken de Noordzee voortbrengt, als van eenen overheerlijken visch (*f*); van rivier-zalm, die in Spanje boven de zee-zalm geacht word (*g*); van de aalvangst (*h*); van de purpervangst (*i*); van de zeeduikers (*k*); van de oefter-vijvers (*l*); van het visfchen van Anthias (*m*); van de paarlvisfcherij (*n*). Als men alle die verfchillende foorten van visfchen, en de wijze op welke fommigen gevangen of opgehaald worden, befchreeven vind; en nog meer, als men bij PLINIUS

(*a*) *Hift. Nat.* L. IX. C. 6. *Praetendi jusfit Caefar plagas multiplices inter ora portus.*
(*b*) *l. c.* C. 8. (*c*) *l. c.* C. 10. (*d*) *l. c.* C. 15.
(*e*) *l. c.* C. 15. 16. 17. (*f*) *l. c.* C. 17. (*g*) *l. c.* C. 18.
(*h*) *l. c.* C. 22. (*i*) *l. c.* C. 38. (*k*) *l. c.* C. 46.
(*l*) *l. c.* C. 54. (*m*) *l. c.* C. 59. (*n*) *l. c.* C. 35.

NIUS leest, dat het gebruik van die visſchen zeer ſchadelijk word, door de verſcheiden ſauſen, met welken zij worden toebereid (*a*); en dat de engelſche oeſters de voorkeur verdienen, boven alle anderen (*b*), zal men dan nog in twijffel trekken, of de bewooners van onze ſtranden en zeekusten werk gemaakt hebben van visſchen, voor dat 'er de Romeinen kwamen; of (zoo zij al eens van 't visſchen niets geweeten hadden) nimmer van de Romeinen zullen geleerd hebben, hoe zij uit het water, een goed en bekwaam voedſel konden krijgen? Zal men denken, dat de Romeinen, op visch verlekkerd, aan en bij onze ſtroomen, van die aangenaame ſpijze zullen afgezien hebben, en dat zij dit middel van onderhoud voor hunne legers zullen hebben verwaarloosd? en bijaldien dezelve zich 'er van bediend hebben, dat nochtans de bewooners dezer gewesten dat zullen hebben aangezien, zonder trek tot visſchen, en tot het eeten van visch te krijgen? Zoo 't ons voorkomt, is dit alleronwaarſchijnelijkst en ſtrijdig met de natuurlijke geaartheid van den mensch, waar hij woone, en hoe hij anders geſteld zij. Gebruikte men ſchepen in zee, om den visch Anthias, om ſpongien, om paarlen te visſchen, wat waarſchijnelijkheid, dat dezelfde ſcheepslieden achtergelaaten zouden hebben, om met dezelfde ſchepen visch tot dagelijksch onderhoud te vangen.

HET gebruik van ſchepen, tot de visſcherij aangelegd, kan ons overtuigen, dat men in de vroegſte tijden, zoo verre de Hiſtoriën ons eenig licht kunnen geeven, niet ſlechts op de oevers en ſtranden, maar ook met ſchepen aan 't visſchen in de ruime zee is geweest. Het was met een visſchers ſcheepjen, dat Appius Claudius den vijand op de ſtroomen ging beſpie-

(*a*) *l. c.* C. 34. (*b*) *l. c.* L. XXXII. C. 6.

ſpieden (*a*). PLINIUS ſpreekt van een ſoort van visch, welke op de visſchers ſchepen loert (*b*); van netten, van welken de Kauchen zich bedienden, om te visſchen (*c*). Boven dien, (voor zoo verre wij het konnen inzien), is het zoo natuurlijk, dat volken, die aan oevers, kusten, en ſtranden woonen, zich op 't visſchen toeleggen, dat het bewoonen van die plaatſen zelven de visſcherij medebrengt. Waar men ook, 't zij in het Oost, 't zij in het West, van volken hoort ſpreeken, die omtrent ſtroomen eenig verblijf hebben, zij mogen zoo wild weezen als men wil, zij gaan uit op de vischvangst, even als op de jacht, ter plaatſe daar wild is, en op de vogelaarij, daar vlucht is. De Heer SJOERDS (*d*), ſpreekende van de Frieſen, zegt, „ dat zij meest „ leven van hunne vangſten, 't zij van wilde dieren „ of van visſchen; hunne ſpijzen was ſlegt, en zon„ der veel omſlags, beſtaande meest uit melk, bo„ ter, kaas, en vleesch, zoo wel van hun vee, als „ van de jagt; doch de bewooners der zeekusten, „ die doorgaans de armſte waren, aten meest in de „ zon gedroogde visch." 't Is meer dan waarſchijnelijk, dat de bewooners der zeekusten visch, in de zon gedroogd, gegeeten zullen hebben, wij hebben het getoond: echter zoude de Heer SJOERDS ons dienst gedaan hebben, met het gezag, op welk hij het verhaald, aangetekend te hebben.

DEZELFDE Schrijver van de oude Frieſen in zijne

(*a*) AURELIUS VICTOR. C. 37. §. 3.

(*b*) *Graſſatur aries ut latro. Et nunc grandiorum navium in ſalo ſtantium occultatus umbrâ, ſi quem nandi voluptus invitet, exſpectat: nunc elato extra aquam capite, piſcantium cymbas ſpeculatur, occultusque adnatans mergit. Hiſt. Nat. l. c.* C. 54.

(*c*) *Ulva & paluſtri junco funes nectunt ad praetexenda piscibus retia Hiſt. Nat.* L. XVI.

(*d*) Beſchrijving van oud en nieuw Friesland. D. I. bl. 322.

ne *Jaarboeken* ſpreekende, zegt, dat hun voornaamſte bezigheid beſtond in de jacht, visſcherij, en een weinig landbouw (*a*); doch wijst ons niet aan, waar hij dit geleerd heeft. Wij hebben hier boven aangetekend, dat in den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden*, XVII. *Hoofdd.* (*b*), gemeld ſtaat, „ dat de oude ingezeetenen dezer landen zich „ geneerden met den landbouw, de jagt, en het „ visſchen in de binnewaters en rivieren"; doch al mede, zonder dat de Schrijver van dat werk de bron aanwijst, uit welke hij dit bericht geſchept heeft. CLUVERIUS in de korte *ſchets*, welke hij van *'t oude Batavia*, II. *Hoofdſt.* (*c*) gegeeven heeft, zegt onder anderen: „ de landerijen achter de voorduinen „ liggen laager als de zee; hebben de rivieren, ge- „ lijk nu, in zee geloopen, zoo moeten noodzaa- „ kelijk, als 't water opzette, de landerijen tusſchen „ de voor en achterduinen overſtroomt zijn gewor- „ den, en afloopende, alleen maar ondiepten zijn ge- „ weest, daar de Rhijn zich als in een boezem ont- „ last heeft. Dit is klaarder als eene mathematiſche „ betooging; want zoo men eens in zijne gedach- „ ten wegneemt alle de dijken, als de Maas- Rhijn- „ Ysſel- en zee-dijken, zoo zal men zonneklaar „ kunnen begrijpen, dat alle de landen van Batavia „ *wooningen der Visſchers* geweest zijn".

WANNEER men dan al het geen wat ons van de Germaanen, de Batavieren, de Frieſen, de Kauchen, en onder wat naam men ook de volken betekene, die de tegenwoordige gewesten van den Vrijen Staat, in de vroegſte tijden, bewoond hebben, verhaald word, onder een oogpunt beſchouwt, zal men, zoo wij ons verbeelden, weinig aarzelen, om te geloo-

(*a*) I. D. bl. 73. (*b*) XI. D. bl. 565. (*c*) D. I. bl. 41 & 42.

gelooven, dat die volken meer of min voor hunne huishouding verſchillende ſpijzen en drank gebruikt zullen hebben, naar maate, dat de landen, bosſchen en ſtroomen hun het een of 't ander, ruimer of ſchaarſer, aan de hand gaven; en inzonderheid, dat de bewooners der oevers, der kusten en ſtranden, lang voor dat de Romeinen hier te lande zijn gekomen, de visſcherij hebben geoeffend, en goede visſchers zijn geweest; dat vervolgens door den omgang met de Romeinen, en de aanleiding, welke deze daar toe gegeeven hebben, de visſcherij merkelijk moet zijn aangewakkerd, zoo op de binnenwateren, als op de ruime zee. Althans wij kunnen geen beter blijk of bewijs van onze oude visſcherij bijbrengen, dan het geen de Staaten van Holland zeggen, wanneer die, in den jaare 1545, aan Keizer Karel den V. vertoonden, „dat *in voorleden jaaren* „ *de inwoonders van onze voirſz. Lande van Hol-* „ *land, henluyden* BEHELPENDE METTER VIS- „ SCHERYE" (*a*). En offchoon deze vertoogen gedaan zijn in den jaare 1545, en op dezelven dienvolgende kan aangemerkt worden, dat die geen bewijs uitleveren voor het aanweezen eener *visſcherije* eenige eeuwen te vooren; zoude men daar tegen ook wel kunnen aanmerken, dat wij hier niet voorzien zijnde met klaare en duidelijke ſtukken, enkelijk de zaak kunnen naſpooren op grond en redenen van waarſchijnlijkheid; en dat 'er getoond zijnde, zoo uit den aart van den mensch, uit de ligging van ons land, uit het geen gewoonlijk geſchied bij bewooners van kusten en oevers, uit het weinige, dat ons van de eerſte ingezetenen dezer gewesten uit de oude ſchrijvers is gebleeken, dat het allerwaarſchijnelijkst is, dat dezelve zich hebben toegelegd op de visſcherij,

(*a*) Zie Bijlaagen A.

rij, dit getuigenis van de Staaten van Holland ten minste zoude kunnen strekken tot versterking van de andere aanduidingen; en de waarschijnelijkheid helpen brengen tot eenen graad, welke met een volkomen bewijs gelijk gesteld kan worden.

Evenwel zijn 'er nog andere blijken voor handen, die al mede daar toe kunnen dienen. WAGENAAR herinnert ons, dat Eduard de I, Koning van Engeland, in den jaare 1285, den Hollanderen, Zeeuwen en Friesen volkomen vrijheid heeft gegeeven, om op de engelsche kusten, omtrent Jarmouth, te mogen visschen (*a*): „ de koninglyke „ brief (zegt die Schrijver) uit welken dit blykt, „ is op den agt-en-twintigsten van Herfstmaand, „ des jaars 1295, gedagtekend, en het oudste be- „ wys, welk my van de haringvisschery deezer Lan- „ den voorgekomen is". Evenwel weet men, dat de haring langen tijd zich te *Schoonen* heeft opgehouden, en eerst daarna zich heeft begeeven op de kust van *Engeland*. „ De eerste bron van den rijk- „ dom der steden aan de baltische zee gelegen „ (zegt ROBERTSON (*b*)) schijnt de haringvangst „ geweest te zijn: die visch onthield zich toen op „ de kusten van *Zweden* en *Deenemarken*, gelijk hij „ nu in overvloed op de kusten van *Engeland* zit. „ Zie hier op welke wijze een schrijver van de der- „ tiende eeuw, de gevolgen van die visscherij be- „ schrijft. De Deenen (zegt hij) waren eertijds ge- „ kleed als arme matroozen, maar tegenwoordig draa- „ gen zij purper-gewaad, scharlaken en fijn linnen. „ Die rijkdommen krijgen zij van de jaarlijksche vis- „ scherij op de kust van *Schoonen*. Alle volken ko- „ men hen bezoeken, brengen hun goud, zilver,

„ en

(*a*) *Vad. Hist.* III. D. bl. 54.
(*b*) *Introd. à l'Hist. de Charles V.*, T. II. p. 106.

„ en al de gemakkelijkheden van de pracht, om te „ ruilen tegen den haring, dien de Voorzienigheid „ hun ſchenkt". Zouden de Hollanders de eenigſte geweest zijn, die zich op die visſcherij niet zouden hebben toegelegd? Niemand zal het denken, als hij leest, dat de Bisſchop van *Schoonen*, in den jaare 1495, op de bede van die van *Amſterdam* (*a*), zekere voorrechten, in den jaare 1277, aan de Koopluiden, welken handel in Lijfland dreeven, gegund en gegeeven, in geſchrift liet ſtellen; ten einde van die voorrechten ten allen tijde zoude mogen blijken. Offchoon nu in dat ſtuk niet bepaaldelijk van de haringvangst geſproken word, zou het echter wonder zijn, dat de Hollanders 'er de gelegenheid van den haring te visſchen niet waargenomen zouden hebben (*b*). En indien (zoo als de Heer WAGENAAR ſchrijft (*c*)) het in den jaare 1482, maar weinige jaaren geleeden was, dat de haring verloopen, en van 't landſchap *Schoonen* naar de vlaamſche en engelſche kusten geweeken was, zoude men dan van den eenen kant niet mogen twijffelen of de vrijheid van te visſchen omtrent *Jarmouth*, zich wel tot den haringvangst bepaald hebbe; en aan den anderen kant niet met genoegſaame zekerheid konnen ſtellen, dat de Amſterdammers niet enkelijk voor den koophandel, maar ook voor de visſcherij, eene plaats op *Schoonen* zullen gezocht en verkreegen hebben, en al vrij eerder of vroeger dan het door den Heer WAGENAAR aangetekend word. In den Giftbrief naamelijk van Albrecht Koning van *Zweden*, door

(*a*) WAGENAAR ſchrijft, dat *Albrecht*, Koning van Zweeden, den Amſterdammeren in Schoonen een ſtuk land gaf. III. D. bl. 250.

(*b*) Zie Bijlaage B.

(*c*) *Vad. Hiſt.* III. D. bl. 499.

door dien schrijver aangehaald, vindt men eerder eene bevestiging en vermeerdering van reeds gegeevene voorrechten, dan eene eerste vergunning. „ Haare „ Victen zullen zyn en blyven in zodaanigen haaren „ stand, alsse altoos geweest hebben, gelykse dat „ bewysen mogen, *met brieven of met hare oudste* „ *Burgers die op dat Land komen* . . . . " Voorts met betrekking tot de *Visscherij*, leest men daar, „ dat een yghelyck der voorsᵉ. gemeine „ koopluiden hebben mag eigene schuiten ende ghe- „ reetschappen *tot de* VISSCHERYE, tot *Schoonen* „ voorszᵉ.; en dat zy die daar mogen gebruiken en- „ de visschen naar hure wille, enz. " (*a*).

DE oude stukken doen ons zien, dat die van *Kampen*, *Harderwijk* en anderen, zich op de haring-visscherij, al veel vroeger dan den tijd van welken WAGENAAR spreekt, toegelegd hadden, en wel inzonderheid op het eiland *Schonen*, waar toe zy al voor de dertiende eeuw vrijheid en vrijdommen verworven moeten hebben (*b*).

DOORGAANS, wanneer onze historien eenige melding maaken van de visscherij, verstaat men 'er de haringvangst door. Zelf WAGENAAR, in den bladwijzer van de *Vaderl. Hist.*, op het woord *Visscherij*, wijst ons naar de *haring-visscherij*: van de andere visscherijen, en inzonderheid van die, welke aan de in- en opgezetenen zoo wel een voorwerp tot koophandel als een geduurig voedsel verschaffen, word niets gezegd.

DAT echter de visscherij al in vroeger tijden, hier te lande, niet alleen met betrekking tot de haringvangst, maar in 't algemeen geoefend is geweest, kan geen tegenspraak onderhevig zijn. Men behoeft

(*a*) Zie Bijlaage C. PONTANUS *Rer. Danic.*
(*b*) BOXHORN *Tooneel van Holland*, bl. 234. Bijlaage C. D.

hoeft flechts GUICIARDIJN, *Beschrijving van Nederland* in te zien, ter plaatse daar hij van de Maas, Waal, Rhijn en Schelde, met betrekking tot den visch, welken die stroomen opleveren, spreekt, om 'er van overtuigd te zijn (*a*). Tot nadere bevestiging zullen wij 'er nog eenige verdere aanwyzingen van bijbrengen.

DE Bisschop, Baldericus van Noijon, spreekt van *Dordrecht* als van eene plaats daar niemant placht te woonen dan Jaagers en Visschers, ende het was de gemeine erve in *Visscherije en de jagt van wilde Beesten* (*b*). Van de visscherije in de Maas ontmoet men melding in zekere Brieven van den Keizer OTTHO II. (*c*), voorts nog van verscheide visscherijen, en in 't bijzonder mede van de thollen in de visscherije in het dorp *Salen*, ende in de riviere *Yssel*, 't welk genoemd word de *Katetol*, aan 't Klooster van *Altena* geschonken (*d*). WAGENAAR zelve roert 'er iets van aan, bij gelegenheid dat hij op 't jaar 934 eenige melding maakt van den aanwas van de magt der Utrechtsche Bisschoppen. „ Graaf Gerolf (zegt hy) Vader van „ Dirk den I. was zoo dra niet overleden, of de „ Utrechtsche Bisschop wist het zeste deel *der Visscheryen omtrent den Rhynmond*, welke hem toebehoord had, voor zyne Kerk te bekomen. *Verscheide andere Visscheryen* en de tienden van veele thollen en koninglyke schattingen in *Kennemerland* en *Westfriesland*, zelfs tot in *Texel* en daar „ omtrent, behoorden thans ook aan de Utrechtsche Kerk" (*e*).

VAN

(*a*) Bladz. 13. en volg.
(*b*) BOXHORN *l. c.* bl. 74.
(*c*) BOXHORN *l. c.* bl. 235.
(*d*) BOXHORN *l. c.* bl. 315.
(*e*) *Vad. Hist.* II. D. bl. 120.

Van 't bezit van de Kerk van Utrecht, met betrekking tot de Visscherijen, vind men breder verslach in den *Naamlijst van de goederen der Utrechtsche Kerke, welken zij voor de tijden van Odibaldus den XII. Bisschop, (zoo in het thans genaamd Holland als elders) gehad heeft.* Men leest 'er naamlijk: *In Duurstede* eene kerke met . . . . . . wateren, waterloopen, *visscherijen.* —— In het dorp *Germeni*, zoo wel van de landen, weiden, als Visscherijen... —— Gelijk ook *Isla* (de *Ysel*) het water loopt door bosschen, weiden, of Visscherijen... —— De Visscherij, welke *Gerulf* heeft, in 't *uiterste deel* van de rivier *den Rhijn*... —— *Warmere* (*Wormermeer*) de geheele Visscherij. —— *Uteromeri* (*Utermere*) de *uitwerping der Netten*, het geen *Tragel* genoemd word, geheel, en de helft van de Visscherije. —— *Dalmarse* (*Deselmiere*) de geheele Visscherije. —— *Gotsewald* (*Getzewad*) in de rivier *Fennapa*, de geheele Visscherij. —— *Amathen* (*Muiden*) zeven Were om te Visschen... —— In *Nesse*, het vlek met de *geheele* Visscherij ... ook de tienden in *Almere* (*Alkmaar*) van de *groote* Vischnetten ... maar de andere Visscherij in de rivier *Fecht* is .... en al de wateren in Nistarlaca met de *geheele* Visscherij .... —— Als mede *Fresionowic* is geheel St. Maarten, in landen, bosschen, weiden, en Visscherijen enz. (*a*). Dus leest men ook dat Koning Arnulf, in den jaare 889, aan Graaf Gerolf gegeeven heeft eenige landen met Visscherijen enz. (*b*). .... Koning Otto, in den jaare 944, aan de Kerken van St. Maarten en St. Maria te *Utrecht*

(*a*) Zie Bijlaage E. (*b*) Mieris *Charterb.* I. D.

Utrecht (*a*), het Graaffchap *Lake* en *Isla* (*Lek* en *Ysfel*) met de VISSCHERIJEN. In 't jaar 948, de VISSCHERIJ te *Amufon* en *Almere* (*Alkmare*).

DE vroegfte gefchiedenisfen dezer Landen, en de oudfte ftukken tot dezelve betrekkelijk, nafpoorende, zal men ontwaar worden, dat het recht van in de rivieren, en in de binnen-wateren te visfchen, even als het recht van de jagt, en op den zelven voet is aangezien geworden (*b*), naamelijk als een recht, dat den Vorst toekwam als Vorst, als Hooge Overheid, over welk hij mitsdien vrijwillig konde befchikken naar zijn goeddunken: op welken grond dan ook die menigvuldige giften zijn gedaan en vrijdommen verleend, van welken onze Vaderlandfche Gefchiedenisfen vol zijn. Aanmerkelijk is bij voorbeeld het Privilegie door Hertog Willem van Henegouwen aan de ftad van Naarden, in den jaare 1355, gegeeven, en waarbij de ftapel van de Visfcherij in die ftad is gelegd (*c*).

OOK zijn 'er heel vroeg de tienden van de visfchen bekend geweest, gelijk uit het reeds aangehaalde te zien is: daar waren tienden, *zoo te land als te water* (*d*). „ Als een foort van tiend-
„ gerechtigheid zoude ook geteld konnen worden
„ de zoogenaamde *Hofvis*, zijnde zeker gedeelte
„ van de vangst van den vis, die bij de visfers en
„ zeeluiden langs de zeedorpen aan de Noordzee,
„ genaamd Zuidftrand, gevangen, afgeflagen, en
„ verkoft word. —— II. Deeze Hofvis is van ouds
„ toebehoorende geweest aan de Graaven van Hol-
„ land, en in de oudfte zeedorpen door hunne ge-
„ mag-

(*a*) MIERIS *l. c.* bl. 42.

(*b*) BENT Verhandeling over 't Westfrifche Jagt-recht bl. 99. B. I. H. IV. *Onderzoek of de Heeren van Westfriesland meester der Visfcherijen zijn geweest.* Bijlaage F.

(*c*) BOXHORN *Tooneel van Holland* bl. 322. Bijlaage G.

(*d*) V. D. SCHELLING *Hollands Tiendregt* I. D. bl. 261.

„ magtigden ontfangen. —— III. Zoo heeft Graaf „ Willem van Henegouwen, in den jaare 1333, „ eenen Hugo Janszoon van Hillegom, bij zijnen „ gezegelden lastbrief bevolen, *zijne visse te Kat-* „ *wijk* te verwaren, dat is, naar den ftijl van dien „ tijd, des Graaven regt tot een gedeelte van de „ vangst van dezen zeevis. —— IV. Of wel, bij „ verdrag en uitkoop, tot zekere fom van pennin- „ gen, naderhand *het pondgeld* genaamd, waar te „ neemen, te bewaaren, in te vorderen, en te ver- „ antwoorden" (*a*). Ook kan men bij dien Schrijver leezen, dat die *Hofvis* betaald werd van *fchelvis*, van *fchol*, van *kabeljaauw*, en anderen zeevisch; als mede van allerlei foort van rivier-visch (*b*).

De benaaming van *hoekfchen* en *kabeljaauwfchen*, door welke men de twee verdeelde partijen, in de vaderlandfche gefchiedenisfen te over bekend, betekend heeft, doet nog zien, dat de kabbeljaauwvangst al zeer vroeg hier te lande geoeffend geweest moet zijn; en misfchien al van de eerfte visfcherijen, welken de zeeluiden hier, en waarfchijnelijk eerder dan de haringvangst, geoefend hebben. Dat de visfcherij van kabbeljaauw in voorige tijden al aanzienelijk geweest moet zijn, is ligt af te neemen uit het aandringen van de fteden, belang hebbende bij de visfcherij, op de befcherming van de kabbeljaauw- en haring-visfcherij (*c*). Het is boven dien nog bekend, dat de visfcherij van kabbeljaauw, federt verfcheiden eeuwen, eenen grooten handel heeft doen drijven; dat deze visch, zoo ingezouten als gedroogd, eene kostelijke fpijs voor binnenlandsch gebruik, voor fcheepsproviand, en voor den buiten-

(*a*) v. d. Schelling ter aangeh. pl. bl. 333.
(*b*) *Ibid.* bl. 341.
(*c*) *Vad. Hift.* V. D. bl. 136 en 139.

tenlandſchen handel verſchaft: mogelijk wel heeft deze kabbeljaauw-vangst van de Hollanders aanleiding gegeeven, dat de Biscaiers en Engelſchen op de banken van *Terreneuve* de viſcherij van bakeljaauw, die een ſoort van kabbeljaauw is, hebben aangelegd: het is zelfs te vermoeden, dat die twee volken de wijze van dien visch te bereiden, ook den Hollanderen hebben afgezien.

De haringvangst word echter van alle viſcherijen gehouden voor de voornaamſte. Boxhorn houdt haar voor den eerſten grond van den hollandſchen rijkdom (*a*). Zij word de goudmijn van Holland genoemd. Het is bekend, dat zij eerst dien naam begon te verdienen, na dat Willem Beukelszoon van Biervliet de wijze van den haring te zouten en te kaaken, had uitgevonden (*b*). Weinige ontdekkingen en uitvindingen zijn 'er, die zoo veel goeds, zoo veel nuts, en zoo veel rijkdoms aan het menschdom hebben toegebragt. De uitvinder was zekerlijk wel-waardig, dat Karel de V. zijner nagedachtenis eer bewees. Deeze Vorst „ met zijne „ ſuster Maria, Koninginne van Hongarijen, te „ Biervliet aangekomen zijnde, ende het graf van „ Beukelszoon gezien hebbende, heeft alle zaalig„ heid de ziele gewenscht" (*c*).

De haring, na dat Beukelszoon dien visch had leeren zouten en kaaken, een ſmaakelijker en teffens gezonder voedſel zynde geworden, groeide de haring-vischerij merkelijk aan: zij verplaatſte, of vestigde zich voornaamelijk te *Enkhuizen* en te *Hoorn*, in welke laatſte ſtad, in den jaare 1416, het eerſte groote net is gemaakt. Sedert dien tijd be-

(*a*) *Tooneel van Holland* Cap. V. bl. 37.
(*b*) Boxhorn *l. c.* *Vad. Hiſt.* III. D. bl. 499.
(*c*) Boxhorn *l. c.* bl. 37.

begonnen ook de ſteden *Enkhuizen* en *Hoorn* Buizen tot de haringvangst te gebruiken; van welk ſoort van ſchepen men zich heden nog daar toe bediend (*a*). In den jaare 1553, telde Enkhuizen alleen honderd en veertig Buizen door haar tot de haringvangst in zee gezonden (*b*).

In de *Aanwijſing der heilſame politike gronden en maximen van de Republike van Holland en West-vriesland*, word van die visſcherij aldus geſproken (*c*): „ En om zijn voedſel uit der zee, „ die een ieder gemeen is, te halen, legd Holland „ ſeer wel; niet alleen aan een vis-rijk ſtrand, en „ het dogger-zand, daar de ſchelvis, kabeljaaw en „ ling in groote meenigte kan werden gevangen, en „ geſouten; maar ook aen de haaring-visſerij, die „ nergens als omtrent de kust van Groot-Brittannien „ kan geſchieden; Naamentlijk van S. Jan tot S. Jacob, omtrent *Hitland*, *Phayril*, en *Boekenes*. Van „ S. Jacob tot Cruis-verheffinge omtrent *Boekenes* „ ofte *Sevenist*. Van Cruis-verheffing tot S. Catrijn „ in 't Diep-waater omtrent oost van *Jarmuiden*. „ En is deeſe haring-vangst ſedert 250 jaaren, dat „ Willem Beukelſen van Biervliet geleerd heeft de „ ſelve te kaaken, en te ſouten, en in tonnen te „ pakken, neevens de kabbeljaaw-vangst, geworden een ſoo kragtig middel van ſubſiſtentie voor „ deeſe Landen; inſonderheid, vermits veele omleggende volkeren, door Religie, verpligt zijn, „ op ſeekere daagen en weeken des Jaars, zich van „ vleesch-eeten te onthouden; dat alleen de Hollanders jaareliks en onlangs in vreedſaame tijden, „ met meer als duiſend Buiſen van 24 tot 30 lasten „ groot,

(*a*) *Vad. Hiſt.* III. D. bl. 499.
(*b*) *Vad. Hiſt.* V. D. bl. 386.
(*c*) Cap. VI. bl. 27.

„ groot, ende met meer als honderd en feeventig
„ kleinder fchepen binnen de gaaten van Texel ha-
„ ring koomen te visfen. Sulks die duifend Buifen,
„ voor een Jaar en drie reyfen uitgerust zijnde,
„ meer als tien millioenen kosten, wanneer men het
„ fchip met fijn opftaande Want op 4550, ende de
„ uitreedinge op 5500 guldens reekend, fonder dat
„ voor het tweede Jaar daar van ietwes overblijft
„ als het bloote fchip, feer verfleeten en veele re-
„ paratien noodig hebbende. Sulks indien jaarliks
„ met die duifend Buifen gevangen werden, ten min-
„ ften veertig duifend lasten haaring, tot twee hon-
„ derd guldens het last, defelve jaarliks meer als agt
„ millioenen guldens in Holland zouden brengen".

Het belang, het welk het Gemeenebest bij de visfcherij in 't algemeen, en bij de haringvangst in 't bijzonder heeft, kan voor 't overige niet beter af-genomen worden, dan uit de fchikkingen, van tijd tot tijd, zoo onder de regeering der Graaven als naderhand gemaakt; om de visfcherij in eenen zuiveren ftaat te houden; voor flechte inkruipingen te behoeden; voor verval te bewaaren; voor overlast en geweld te dekken: dan uit de poogingen, welken, aan den eenen kant, andere volken hebben gedaan, om ons in de visfcherij of na te volgen, of 'er in te belemmeren; of 'er van te ontzetten; of die naar zich toe te trekken; en welken, aan den anderen kant, onze Voorouders hebben aangewend, om die te handhaaven en ftaande te houden; als te zien is uit verfcheiden Refolutien, van welken 'er eenigen in den *Codex Batavus* zijn aangeweezen (*a*).

De ligging zelve van Holland wijst ons de visfcherij aan, als tot de opkomst van de fcheepvaart en fcheepsmagt de eerfte aanleiding gegeeven heb-

(*a*) Zie den *Codex Batavus*, op het woord *Visch*.

hebbende. Holland heeft even als *Genua* en *Venetië*, de eerste stappen van zyne grootheid, aan visschersschepen te danken. Deszelfs eerste bewooners zijn gedwongen geweest, om hun voornaamste voedsel op zee te gaan zoeken. Uit nood, zeelieden en visschers, leerden zij ras de kunst, om visch te zouten, en voor bederf te bewaaren; en eindelijk, mede de kunst, om 'er eene waar tot koophandel van te maaken, welke zij in de nabuurige landen verhandelen konden, tegen het geen, het welk hun ontbrak, om 't leeven te kunnen ophouden, of aangenaamer te maaken.

NIEMAND derhalven zal dan meerder in twijfel trekken, of de bewooners dezer Gewesten hebben van de vroegste tijden de visscherij geoefend; en hunne eerste opkomst en bloei aan het visschen dank te weeten.

VAN DEN KOOPHANDEL.

HET geen wij ten aanzien van de Visscherij aangemerkt hebben, moeten wij ook, met betrekking tot den Koophandel, zeggen. Het is slechts ter loops dat 'er onze Historieschrijvers iets van melden. De wapenkreet schijnt hen alleen te lokken en op te wekken, even als of niets den mensch konde aangaan, dan de kennis hoe men elkanderen heeft weeten te vermoorden, en hoe men de landen in verwoesting heeft gebragt. Sedert eenige jaaren nochtans, heeft men begonnen de historiekunde op eenen anderen voet te behandelen, en te denken, dat het niet beneden de waardigheid van 't menschelijk vernuft was eenigermaate te weeten, hoe de landen zijn

be-

bevolkt geraakt, de burgerſtaaten opgekomen, en tot eene zekere grootheid geklommen. In die beſchouwing heeft men opgemerkt, dat men het welweezen van eenen Burgerſtaat meer aan den ijver, de vlijt en de naarſtigheid, in 't oeffenen van kunſten, koophandel en vaart, te danken heeft, dan aan de vernielende oorlogskunde; en dat, deze noodig zijnde ter beſcherminge van land en volk, het andere alleen in ſtaat is om de landzaaten een gelukkig en genoeglijk leeven te doen genieten. Eenige beroemde Schrijvers, zoo Engelſchen, Franſchen, als Duitſchers en andere Vreemden, bereids de hiſtoriekunde wat meer betrekkelijk tot de burgerlijke inſtellingen behandeld hebbende, moet het ons wat onbegrijpelijk voorkomen, dat een hedendaagſch ſchrijver, welke voorneemt de geſchiedenisſen van een Land, wiens welvaaren, grootheid en rijkdom, voor 't meerder gedeelte op de visſcherij en koophandel ſteunt, te verhaalen, zich zoo weinig moeite heeft gegeeven, om den loop van die twee bronnen van deszelfs beſtaan, aanzien, magt en gezag, op te ſpeuren, en 'er eenig verſlag van te doen. Door den gewoonen tred weggevoerd, heeft hij, zoo men gisſen mag, het oude ſpoor weinig of niet durven verlaaten. Wanneer men het 1ſte Deel van de *Vaderlandſche Hiſtorie* leest, zoo als WAGENAAR die geſchreeven heeft, zoude men zeggen dat, voor de aankomst der Romeinen, 'er in onze gewesten geen koophandel gedreeven is, en dat dezelve zelfs, eenige eeuwen laater, nog weinig van belang was. Is het zoo?

VAN de Germaanen, en van de Sueeven in 't bijzonder, verhaalt Julius Cæſar, dat zij de kooplui den bij hen afwachtten, meer, om 't geen zij door de wapenen veroverd hadden kwijt te raaken, dan, om van de anderen iets te begeeren (*a*): in dit

 zeg-

(*a*) *De Bell. Gall.* L. IV. C. 2.

zeggen schijnt eenige tegenstrijdigheid gelegen: want zoo zij niets van anderen begeerden, wat behoefden zij zich dan te ontdoen van 't geen zij hadden? Hoe het zij, de Sueeven dreeven eenigen koophandel: insgelijks die van Keulen, welken door hunnen ommegang met de Gaulers zachter van aart waren (*a*): ook de Gaulers, die de gewoonte hadden, om de koopluiden, welke bij hen in de steden kwamen, op te houden, om wat nieuws te hooren (*b*). De beschrijving, welke TACITUS van de Germaanen doet, toont mede, dat zij koophandel moeten gedreeven hebben (*c*). „ De Æstijen „ zijn de vinders van 't *succinum*, *gles*, of *barnsteen*, „ en drijven 'er koophandel mede; want zij *krijgen 'er* „ *betaaling voor t' hunner verwondering*" (*d*).

OM van den staat des koophandels, hier te lande, toen 'er de Romeinen aankwamen, eenigzins te kunnen oordeelen, moet men op den gang van Julius Cæsar, in 't overmeesteren van Gallië gehouden, met eenige naauwkeurigheid letten. De romeinsche Veldheer volbragt zijne tochten met den Rhijn langs nederwaarts te gaan, terwijl zijne onderbevelhebbers Gallië, aan de zijde van de Middelandsche zee, en de grenzen van Spanje overheerden, en voorts, langs de kusten van den Oceaan, naar den Rhijn trokken, waar door de Legerhoofden Gallië met romeinsche krijgsmagt als ingeslooten hielden, aan den uitloop des Rhijns bij een gekomen. Op het einde van het tweede Boek zijner *Commentarien*, zegt Julius Cæsar, (na zijne tochten tegen de *Attuarii*, *Nervi*, en anderen verhaald te hebben) dat op dien zelfden

(*a*) *Multique ad eos mercatores ventitant*, l. c. C. 3.
(*b*) *Et mercatores in oppidis vulgus circumsistat; quibus ex regionibus veniant; quasque ibi res cognoverint, pronunciare cogunt*, l. c. C. 5. Zie ook L. I. C. 39.
(*c*) *De Morib. Germ.* C. 5. (*d*) Ibid. C. 45.

zelfden tijd P. Crasfus, door hem met eene keurbende afgezonden, teffens op de *Veneti*, *Unelli*, *Ofismii*, *Curiofolitæ*, *Sefuvii*, *Aulerci*, *Rhedones*, alle zeeplaatfen, dezelven onder de gehoorzaamheid van 't romeinsch gebied gebragt had. Julius Cæfar was overzulks meefter geworden van de zeekust van het tegenwoordig Frankrijk, van de *Somme* afgerekend, tot aan de *Loire*.

De Veldheer naderhand zijne overwinningen langs de grenzen van Spanje voortgezet, en de bewooners der zeeplaatfen, die opgeftaan waren, bedwongen hebbende, heeft zijne wapenen verder naar onze gewesten uitgebreid; te weeten, naar het tegenwoordig *Braband*, *Vlaanderen* en *Gelderland*, welke alleen nog van gantsch Gallië, met de wapenen in de hand, tegen de Romeinen waren overgebleeven, alle de andere volken zich onderworpen hebbende (*a*). Voorts den oorlog tegen de Sueeven gevoerd, en zich geheellijk van de zeeplaatfen verzekerd hebbende, is hij naar Brittanië overgeftoken (*b*). Indien de Batavieren dan zijn geweest onder die volken, welke aan Julius Cæfar (*c*), terwijl hij tot zijn eerften tocht naar Brittanië gereedfchap maakte, gezanten hadden afgezonden, om met den zegepraalenden Romein verbonden van vriendfchap en vrede te maaken; dan is die held bereids meefter geweest van 't grootfte gedeelte van de kusten des Oceaans en daar langs liggende zeeplaatfen, voor dat hij de Batavieren onder zijne vrienden konde tellen: 't is ook zeer waarfchijnelijk, dat de Batavieren

(*a*) JULIUS CÆSAR *de Bell. Gall.* L. III. C. 27.

(*b*) Ibid. L. IV. C. 19. CLUVERIUS *Batavifche Oudheden* I. D. p. 192. II. D. p. 82.

(*c*) *De Bell. Gall.* L. IV. C. 22. CLUVERIUS *Batavifche Oudheden* II. D. p. 72. in fin.

vieren 'er niet eerder onder begreepen zijn geweest, dan na dat de *Menapiers* (*a*), onder welken zij betekend waren, opgestaan zijnde, zij den Romeinen getrouw zullen zijn gebleeven (*b*). Wanneer men dan bij TACITUS leest, „ dat de Batavieren in een verbond van vriendschap met de Romeinen stonden; dat het eiland der Batavieren „ tot een versaamelplaats (*c*) gesteld werd om 't gemakkelyk aanleggen, en welgelegen om 't heir te „ ontfangen, en den kryg over te schepen; alzoo „ de Rhyn, vlietende met enen doorgaanden kil, „ ofte matelyke Eilanden ommevloeiende, sig aan „ 't begin van den Batavischen akker aan twee stroomen deelt, en zynen naam behout, en heftigheid „ van loop, daer hy Germanie voorby streeft, tot „ dat hy zig met den Ocean vermengt; langs den „ Gallischen oever breder en zagter henen vloeiende „ met een omgekeerden naam van de bywoonders „ de Waal geheten word: en kort daarna desen naam „ mede verandert in de stroom van de Maas, en zig „ door desselfs overgroten mond in den Ocean koomt „ uitstorten"; kan dit alles niet opgevat worden dan met opzigt op laatere tijden.

HET verhaal van Cæsar doet ons voor 't overige zien, dat 'er niet alleen in het tegenwoordig Vlaanderen, Braband, en omgrenzende landstreeken, volkrijke steden en dorpen waren, maar teffens nog, dat 'er op de kusten van Gallië, langs den Oceaan, verscheiden aanzienelijke zeeplaatsen, 't zij dorpen of steden, waren, magtig genoeg, om volk op de been te brengen en vlooten uit te rusten. Wie 'er aan mag twijffelen, leeze het II. en IV. boek van zijne krijgs-

(*a*) CLUVERIUS *Batav. Oudh.* II. D. p. 187.
(*b*) *De Bell. Gall.* L. VI. C. 6.
(*c*) CLUVERIUS *Bat. Oudh.* I. D. p. 60. 276. Id. p. 66.

krijgsbeſchrijvingen. In het III. boek van dezelven leest men, dat de *Veneti*, met hunne bondgenooten, zich toerustten, om tegen de Romeinen ſtand te kunnen houden, en dat zij voornaamelijk hun vertrouwen en veiligheid ſtelden in de ligging van hunne ſteden, welke met hoog water voor 't voetvolk niet te genaaken waren (*a*); wijders in hunne ſcheepsmagt en kundigheid van de zeevaart; voorts nog, in de hulp welke zij uit Engeland lieten komen. De *Veneti* (volgens het ſchrijven van Cæſar) moeten een groot gezag gehad hebben over alle de ſtreeken van de kust des Oceaans; en wel uit hoofde, dat zij veele ſchepen hadden, met welken zij, onder anderen, mede gewoon waren naar Engeland te zeilen; dat zij, boven de anderen, uitmuntten in kennis en bedreevenheid in de zeevaart, en meeſters waren van de weinige havens, welken op die kust gevonden worden, en die hen in ſtaat ſtelden, om van die geenen, welke gewoon waren die zee te bevaaren, tol te heffen (*b*). Zal men, als men dit leest, als men verders de beſchrijving leest, welke Cæſar van 't maakſel der ſchepen van die volken doet, en waar bij hij de voordeelen van hunnen ſcheepsbouw opnoemt (*c*); als men leest, dat, wanneer de romeinſche vloot opdaagde, de *Veneti* haar twee honderd en twintig wel toegeruste ſchepen te gemoet zonden, en dat zij tegen de Romeinen het voordeel hadden

(*a*) *Erant ejusmodi fere ſitus oppidorum, ut poſita in extremis lingulis promontoriisque, neque pedibus adire haberent, quum ex alto ſe æſtus incitaviſſet, quod bis ſemper accidit horarum XII. ſpatio, neque navibus, quod rurſus minuente æſtu, naves in vadis afflictarentur. Ita utraque, oppidorum oppugnatio impediebatur.* L. III. C. 12.

(*b*) *De Bell. Gall.* L. III. C. 8.

(*c*) Id. *l. c.* L. III. C. 13.

den van op het zeilen gevat te zijn (*a*), zal men dan nog kunnen twijfelen of de *Veneti*, en hunne mede kustbewooners, zich op het visfchen en op den koophandel hadden toegelegt, en daar door die fcheepvaart en fcheepsmagt verkreegen, van welken Julius Cæfar gewag maakt? Men zou 'er niet ongefchikt bij kunnen aanmerken, dat zij vooral *Mercurius* als den uitvinder van kunften, als den aanwijzer der wegen, als den God des koophandels en der rijkdommen dienden (*b*).

INDIEN men 'er een nader blijk van zoude begeeren, zoude het heffen van tollen, op zich zelf daar toe een bewijs uitleveren. De tollen (*vectigalia*) zijn rechten, welke op den over- in- of uitvoer van koopwaaren geheven worden: zoo ras dan als men van het heffen en van het betaalen van tollen fpreekt, dan fpreekt men noodzaakelijk van 't vervoeren van koopwaaren, en derhalven van koophandel. Bij Cæfar leest men, dat Damnoriges alle de *portoria*, en alle de andere tollen van de Aedui voor eene geringe fomme in pacht had (*c*). Ook klaagde Ariovistus, dat de Romeinen door hunne komst, zijne inkomfte van de tollen der Aeduers deeden verminderen (*d*): mogelijk had hij 'er eenigen gefteld op de vaart langs de rivier Arar (*e*). De *Veneti* hieven tollen van alle die geenen, welke gewoon waren de Noordzee te bevaaren: daar werd dan koophandel op de Noordzee gedreeven: en hoe? Meest langs de kusten, de zeilkunde was nog niet tot die hoogte gereezen, dat de fchepelingen zich heel

(*a*) *Quum omnis Gallicis navibus fpes in velis armamentisque confifteret.* L. III. C. 14.

(*b*) *De Bell. Gall.* L. VI. C. 17.

(*c*) Ibid. L. I. C. 18. (*d*) Ibid. C. 36.

(*e*) Ibid. C. 16.

heel verre in zee dorſten begeeven. Dit vaaren langs de kust moet den *Veneti* aanleiding gegeeven hebben, tot het ſtellen van een tol (*a*). En zoo het waar is, dat deze *Veneti*, gelijk ſommige geſchiedkundigen meenen, de eerſte aanleggers zijn geweest van het tegenwoordig Venetië (*b*), en van den koophandel ter dier plaatſe gedreeven, dan moeten deezen *Veneti*, welken aan 't hoofd der *Armorici*, en met betrekking tot de verdere *Armorici* beſchouwd kunnen worden, als tegenwoordig Amſterdam tot de overige hollandſche ſteden, een vrij uitgeſtrekten koophandel en zeevaart gehad hebben. Ook zijn 'er, ten tijde van Julius Cæſar, koopluiden geweest, welke uit de Armoriſche gewesten naar Engeland reisden (*c*). Wierden de *Nervi* in 't midden der Belgen uitgezonderd als een volk, 't welk niet wilde gedoogen dat bij hen wijn ingevoerd werd (*d*), zo moet 'er koophandel in wijn gedaan zijn.

De galliſche kusten waren dan op den Oceaan in 't bezit van den koop- en zeehandel, toen 'er Julius Cæſar de romeinſche wapenen bragt; en die koophandel en zeevaart ſchijnen zich naar onze gewes-

(*a*) Over de betekenis van 't woord *vectigal*, met betrekking tot het geen wij tol noemen: zie Tacitus *Annal.* L. XIII. C. 31. de Aantek. van Ernesti C. 50 en 51. L. XV. C. 18.

(*b*) Aantekening in de franſche vertaaling van de *Comment. J. Cæſ.* L. II. p. 82. n. a. d'Anville meent, dat Strabo zich vergist heeft met de *Veneti* onder de *Belgen* te tellen, en dat de *Veneti* en *inſulæ veneticæ* gezogt moeten worden in *Bretagne* daar nu *Vannes* ligt. Ons komt voor, dat het gevoelen van d'Anville in 't geheel niet ſtrookt met het verhaal 't welk Julius Cæſar van zijnen tocht doet, en 't geen hij van den tocht van Craſſus daar bij voegt.

(*c*) *De Bell. Gall.* L. IV. C. 21. (*d*) Ibid. L. II. C. 15.

gewesten even zoo uitgeftrekt te hebben, en in die vermindering als men de buitenkringen van een beroerd water, in 't welk men een fteen heeft laaten vallen, zwakker ziet worden, naar maate dat zij verder van 't middenpunt af zijn.

Zoo de tocht der Romeinen tegen die volken hunnen koophandel en hunne zeevaart niet geheel vernield heeft, zij zullen 'er gewisfelijk geweldig door geleeden hebben: men behoeft het verhaal, 't welk de romeinfche Veldheer van dien tocht en zijne overwinningen geeft, flechts te leezen, om te begrijpen welke gevolgen dezelven met betrekking tot de fcheepvaart en den koophandel gehad moeten hebben.

Over de *Veneti* gezegepraald hebbende, keerde Julius Cæfar zijne wapenen naar die gewesten, welke naderhand den naam van Vlaanderen, Braband, en Nederlanden, gekreegen hebben; en toen bekend onder den naam van *Morini* en *Menapii:* voorts trok hij op tegen de Sueeven, begaf zich over den Rhijn, en joeg den overrhijnfchen volken, inzonderheid den Sicamberen, eenigen fchrik aan voor zijne wapenen. Hier van daan naar Engeland in twee keeren overgeftoken en in Gallië te rug gekeerd (*a*), wijders eene reis naar Italië afgelegd hebbende, fchijnt het, dat Julius Cæfar de gallifche en andere volken, welken hij overwonnen had, onder het juk, niet zonder een geduurige wederfpannigheid, heeft kunnen houden; en daar door verhinderd is geworden van zijne wapenen verder over den Rhijn en in onze gewesten te brengen De Batavieren fchijnen zich tegen de magt der Romeinen niet gefteld, maar daar en tegen, al vrij vroeg derzelver vriendfchap en befcherming gezogt te hebben; vermoedelijk, om die rede, bij Julius Cæfar in aanzien gekomen, als

(*a*) *De Bell. Gall.* L. IV. en V.

als een volk, op wiens trouw hij zich gerust konde verlaaten. Evenwel vindt men niet, dat de bewooners van Batavia en de overrhijnsche volken, de kusten en stranden van den Oceaan bewoonende, ten tijde der tochten van Julius Cæsar, eenen grooten koophandel langs de zee of de rivieren gedreeven hebben; offschoon het redelijk klaar uit de historien blijkt, dat 'er bij hen ook koophandel plaats had. Die de naasten aan den oever waren, kochten wijn (*a*). „ De dieper inwooners, met eenvoudi„ger en *aalouder* wyze, dienen zich van mange„lingh van waaren. Voor goed houden zy 't ou„de en langbekende geldt, de Serraaten en Bigan„ten. Zoeken ook 't zilver meer dan 't goud, niet „om dat 'er hun zin op valt, maar om dat het ge„tal der zilverlingen van *gemaklykker dienst is, tot* „*koopmanschap* van gemeine en slechte dingen (*b*)". Bij Plinius leest men, dat de Britten naar het Eiland *Mictim*, alwaar goed lood gevonden werd, voeren (*c*).

De volgende tochten der Romeinen, aangelegd om de overrhijnsche volken tot onderwerping te brengen, hebben die koopmanschap merkelijk moeten doen aangroeien, en de vervallen zeevaart en koophandel der *Veneti* en andere *Armorici* tot ons over doen gaan. En, zonder gevaar te loopen van al te stout te gissen, zoude men mogelijk dat tijdstip kunnen neemen, voor den eersten aanvang, niet van eenigen koophandel of scheepvaart, maar van die vaart en dien koophandel, welke langzaamerhand toeneemende, dan eens kwijnende, dan verleevendigd, dan verzwakt, dan wederom versterkt, eindelijk onder den laatsten Graaf bereids zeer aanzienelijk waren geworden.

Drusus of wel de Raad van Augustus, alzo het waar-

(*a*) Tacitus *de Mor. Germ.* C. 23. (*b*) Ibid. C. 5.
(*c*) *Hist. Nat.* L. IV. C. 16.

waarſchijnelijk is, dat het beſtek van den oorlog der Romeinen tegen de Germaanen in den Raad van Augustus was opgemaakt; en dat 'er alleenlijk de uitvoering aan Druſus, van toevertrouwd was, Druſus is waarſchijnelijk de eerſte geweest, welke het eiland der Batavieren, en de omleggende landſtreeken, tot aan den Oceaan aangezien heeft, als allerbekwaamst om 'er eene verzamelplaats voor zijne legers, en behoeften van te maaken. Hij, om aan 't overvoeren van goederen meerder gemak te geeven, liet den nieuwen Ysſel graaven, en meer dan vijftig burgten of kaſteelen, langs den Rhijn bouwen (*a*). Tiberius, na Druſus afgezonden, is aan 't eiland der Batavieren met eene vloot geweest, bij Tacitus genoemd de Brittanniſche vloot (*b*). Te vooren hebbende aangetekend, hoe de ſcheepvaart en ſcheepsmagt door de komst der Romeinen, in deze gewesten is toegenomen, moeten wij 'er hier nu bij aantekenen, dat daar door noodwendig te gelijk de koophandel heeft moeten aangroeien. Daar legers en vlooten (*c*) verzamelen, daar moeten noodzaakelijk ook krijgsbehoeften en leevensmiddelen bij een gebragt worden. Zonder koophandel kan dit niet geſchieden. De Romeinen zelve zijn met hunne legermagt niet gekomen, zonder romeinſche of andere kooplieden bij hen te hebben. In den aanval van Brinio op eenige romeinſche burgten, zijn 'er ook kooplieden omgekomen (*d*). Hoe dwaas de verſchijning van Caligula op ſtrand moge geweest zijn, het oprechten van eene vuurbaak, ten geleide der

(*a*) *Vad. Hiſt.* I. D. bl. 65. en volg.
(*b*) Ibid. bl. 62.
(*c*) Cannegieter *Disſert. de Britt.* p. 88.
(*d*) Tacitus *Hiſt.* L. IV. C. 15.

der schepen (*a*) in de zee vaarende, toont, dat 'er zorg voor eene zeevaart en den koophandel gedraagen werd; want het zij dat dit licht, op de vlaamsche, 't zij op onze kust, gelijk sommigen beweeren, gesticht is geweest, het is 'er in allen gevalle aangelegd, om den zeelieden beter den Rhijn te doen vinden, en 't strekt, hoe men 't neeme, altijd tot blijk van eene zeevaart (*b*).

Dus is het ook gelegen met oude gedenkstukken, die eene zeevaart en koophandel aanduiden; bij voorbeeld, de Heer Cannegieter (*c*) meent, uit eene Inscriptie, op eenen steen gesneeden, welke steen in Zeeland gevonden is, te mogen besluiten, dat 'er van Engeland op den Rhijn, de Maas en de Waal, koophandel is gedreeven; en met rede: de Inscriptie is als volgt:

DEÆ NEHALENNIÆ
OB MERCES RECTE CONSER
VATAS SECUND SILVANUS
NEGO † TOR CRETARIUS
BRITANNICIANUS
V S L M

De Heer Cannegieter brengt nog andere blijken van zeevaart en koophandel bij (*d*); die zelfde

(*a*) Suetonius C. 46. Cannegieter *Dissert de Brittenburgo* p. 77. & seqq. *ne piscatores nocte lumine ostenso fallant navigantes* &c. *l.* 10. *ff. de incend.* &c.

(*b*) Zie over dit verschillend begrip Cannegieter *Dissert. de Britt.* p. 81. & seqq.

(*c*) *Handvest Chron.* bl. 91.

(*d*) *Dissert. de Britt.* p. 16.

zelfde Geleerde, gesproken hebbende van het voorneemen der Romeinen om Batavia luister bij te zetten, en de kunsten en weetenschappen te doen oefenen, laat zich vervolgens, na van het Hof van Agrippina gesproken te hebben, omtrent den staat van dat eiland aldus uit (*a*):

„ Wijders staat te letten, dat daar na door den „ Keizer Hadrianus, niet verre van dit Hof van „ Agrippina, een ander is gebouwd, door den „ zelfden schrijver in die kaart aangetekend, het „ welk den naam van *Forum Hadriani* draagt. „ Tot nog toe heb ik niet op mij kunnen verkrij„ gen, geloof te slaan aan dat geen, het welk an„ deren hebben te boek gesteld aangaande de af„ zienelijke en woeste gesteltenis van het oude Ba„ tavië, en de leevenswijze van deszelfs inwooners. „ Van den tijd, welke de heerschappij der Romei„ nen is voorgegaan, spreek ik niet. Doch, na dat „ de Romeinen, door het aanleggen van twee heir„ baanen of groote wegen, dit land toegangelijk „ hebben gemaakt, en door de Germaanische vloot, „ welke van TACITUS (Historien IV. Hoofdd. 29.) „ de Brittannische genaamd word, en den Rhijn op „ en neder voer, gelijk HEGESIPPUS van den „ Joodschen oorlog II. B. H. 9. schrijft, en de ri„ vieren, door het graaven van grachten hier en „ daar, voor den koophandel hebben geopend; „ hebben zij derzelver oevers met menigvuldige le„ gerplaatsen voor de keur- hulp- en ruiterbenden, „ als ook met veele andere prachtige gebouwen „ versierd: en gelijk de gantsche streek des Rhijns „ boven anderen, in fraaiheid uitstak, zoo denk ik, „ dat ook Batavië, allengskens hoe langs hoe meer, „ verfraaid is. Het is bekend, hoe zeer eertijds

„ Trier,

(*a*) *Dissert. de Britt.* p. 138.

„ Trier, hoofdſtad van het eerſte Belgiſche Wingewest, en ſomtijds de zetel der romeinſche Vorſten, en de woonplaats des Ryks, in beſchaafdheid, pracht en weelde, onder de nabuurige gewesten, uitmuntte. Dat ook de oude bewooners van Nijmegen, aan de Waal, niet gantsch vreemd zijn geweest van de romeinſche beſchaafdheid, getuigen die zeer ſchoone vaten, gereedſchappen en huisraad, tot eene beſchaafde en kieſche leevenswijze noodig, welke daar eertijds in grooten getale opgegraaven zijn, en nog bijna dagelijks bij het tegenwoordig aanleggen van nieuwe vestingwerken, opgegraaven worden. Jammer is het, dat men onkundige en geldgierige menſchen daar mede, naar hun goeddunken, laat handelen, en dat zij in vreemde landen worden vervoerd, daar uit dezelven de zaaken der Batavieren veel licht en luiſter konden verkrijgen. En op dat men niet twijfele aangaande de pracht en weelde der bewooners dezer landen, Caligula heeft in dezelven de ſieraadiën, en den inboedel zijner zusteren, en den huisraad van het oude hof, tot hooger prijzen, dan die dingen te Rome verkocht werden, verkocht. Zie SUETONIUS in het leven van Caligula Hoofdd. XXXIX. Want dat die zaak in het Eiland der Batavieren is verricht, leert ons DIO CASSIUS LX. B. bl. 656. het welk voor mij van meer andere Schrijvers is aangetoond. Waarom ook de hoop op winst zeer veele romeinſche kooplieden derwaards heeft gelokt, welke in den bataaſſchen oorlog door Brinio zijn vermoord, gelijk TACITUS, in zijne Hiſtorien, IV. B. 15. Hoofdd. ſchrijft".

HET heffen van tollen, is bovenal een allerblijkbaarst bewijs van koophandel, alzo de tollen eigenlijk op het aan- en inbrengen van koopmanſchappen,

pen, en op het uitvoeren van koopwaaren, zoo te water als te lande, geheeven worden. Gaat men nu onze oude gefchiedenisfen na, zoo verre als 'er ons blijken van zijn nagelaaten, dan vindt men het heffen van tollen in onze gewesten al vrij vroeg in gebruik.

Om 't even is het ons, of het *Huis te Britten*, door de Britten of de Romeinen gefticht zij: maar zoo het waar is (en waarom zoude men het niet mogen vermoeden) dat 'er op dat flot een Kaftelein plag te zitten, die de baaten, tollen, en gruten van alle de fchepen, den Rhijn afkomende ofte opwaarts vaarende, ontfing (*a*), dan zal men 'er uit moeten befluiten, dat 'er, al voor den jaare 208 na Christus geboorte, handel ter zee hier te lande gedreeven werd. Zal men liever ftellen, dat *Brittenburg* enkelijk en alleen gediend zoude hebben tot eene wapenplaats, om dat het *armamentarium* genoemd word? dit fchijnt ons minder waarfchijnelijk: de natuurlijke geneigtheid om winst uit de gelegenheid te trekken, het voorbeeld der *Veneti*, het aankomen van lijftocht en legerbehoeften, het aangroeien van de vaart opwaarts en nederwaarts van den Rhijn, dit alles fchijnt te doen denken, dat Brittenburg niet enkelijk is aangelegd tot een wapenhuis, maar teffens ook tot een tolhuis. Zoude men 't vreemd vinden, dat de opkomst van de eerfte vaste plaatfen aan het aanleggen van een tolhuis toe te fchrijven is? Zoude het vreemd zijn, dat Brittenburg alleenlijk is genoemd *Armamentarium*, om dat het hoofdzaakelijk diende tot berging van wapenen en krijgsgereedfchappen? *Dordrecht* is moogelijk eerst een buurt geweest, daar een tolhuis was aangelegd, voorts tot een dorp is aangegroeid, en naderhand tot

(*a*) v. d. Houven *Handv. Chron.* B. IV. bl. 90.

tot eene ſtad geworden; betekenende het woord *drecht* zoo veel als overſcheepen, overdraagen der rivier (*a*). Van den oorſprong van *Gouda* ſpreekt Snoijus op deze wijze: „den Rhyn gheſtopt weſen-
„ de by Leyden, 't welck ik dickmaels gheſeyt hebbe,
„ zyn de Rivieren uyt den ſelven Rhyn op een ander
„ ſyde ghevloden, loopende uyt d'Ysſel en de Leck
„ in de Maſe; als dan de Schipvaert niet open en
„ was, ende als den uytganck niet ſoo vry en was
„ in de Zee, als eertyts was, ſyn de Rivieren om-
„ gheleydt door de ſloten ende grachten, ende ook
„ in die plaatſe, daar de Stadt nu is, is een gracht
„ ghemaeckt ſeer krom, comende in den Rhyn by
„ Alphen, de welcke gracht wort gheſloten met
„ een Sluys, op dat den Ysſel-ſtroom niet en ſou-
„ de de landen onder water ſetten. als dan heeft
„ de Haven der ſchepen meer ende meer toegheno-
„ men, ende ſyn begonnen getimmert te worden
„ eenige herbergen ende huyſen, die alſo in cor-
„ ten tyt ſyn vermeerdert, dat de gene die daar
„ omtrent woonden, de moraſchen verlieten, ende
„ verſpreyt woonden; ſyn 't ſamen ghecomen by
„ den Ysſel Dyck, ende meynden de Kercke te
„ vervoeren oft veranderen, alſoo dat de plaetſe
„ ſcheen vesten te eysſchen. Hier naer de Graven
„ van Bloys, aan welcke deſe contrye toequam,
„ aanmerckende dat het getal der inwoonderen da-
„ ghelycx aanquam, ſy hebben op de maniere van
„ een Stadt de groote plaetſe met Vesten ende
„ grachten gheſloten, ghelyck men ſien kan" (*b*).
Op diergelijke wijze ſpreekt Boxhorn van de op-komst

(*a*) Cluverius *Bat. Oudh.* C. XVI. p. 32. en volg. Boxhorn *Tooneel van Holland*, Dordrecht. v. d. Wal *Privilegien van Dordrecht* D. I. bl. 8.

(*b*) Boxhorn *Tooneel van Holland* bl. 255.

komst van *Hoorn* (*a*), en voegt 'er niet zonder rede bij, *gelyk het bykans aan alle andere ſteden gebeurt is.* Van *Amſterdam* kan men 'er de geſchiedenisſen van die ſtad op nazien (*b*). De dorpen van *Westzaanen*, *Oostzaanen*, *Zaandam* en andere, gelijk mede *'s Gravenhage*, kunnen ons een denkbeeld geeven van den ſtaat der ſteden in hunne opkomst, aanwas, en ſtadswording. CLUVERIUS merkt zeer wel op, dat de plaatſen, wier naam uitgaat op *drecht*, doorgaande, zoo niet allen, gelegen zijn aan ſtroomen, over welken men zich liet overzetten; op gelijke wijze, als de plaatſen, wier naam uitgaat op *dam* of *burg*, den oorſprongelijken aanleg van *dam* of *burg* te kennen geeven.

Men had, zegt WAGENAAR, *oevertollen*, *kartollen*, *brugtollen* (*c*). Dit kan men eenigzins uit de gift van Chilpericus aan den Bisſchop van *Doornik*, gedaan in den jaare 575 (*d*), en uit meer anderen, opmaaken. Want heeft CHILPERIC in den jaare 575 zoodaanige gifte omtrent tollen die geheven werden gedaan, en behoorden die tollen aan de ſchatkist van den Koning, dan is het zeker, dat 'er langen tijd te vooren tollen geheven werden; en gevolgelijk ook, dat 'er koophandel gedreeven werd.

IN

(*a*) BOXHORN *Tooneel van Holland* bl. 355.

(*b*) WAGENAAR *Amſterdam in zyn opkomst* bl. 4.

(*c*) *Vaderl. Hiſt.* D. II. bl. 25. Zie ook D. I. bl. 378. en 421.

(*d*) „ *Idcirco noſcat fidelium humilitas vel magnitudo, quod* „ *nos Apoſtolico viro domino Chraſmaro, Noviomagenſis vel Tornacenſis urbis Epiſcopo*, TELONEUM de navibus, ſuper fluvio „ Scalt, *qui pertinet ad fiſcum Tornacum* vel quolibet commercio, ſeu & de cariagio vel de ſogenis, nec non de ponte „ ſuper fluvio Scalt, vel de omnibus ubicunque vendantur.... „ indecumque TELONEUS exigitur, *ſicut Fiſcus noſter, &* „ *regia poteſtas vendicare poteſt, imò & juſtitiam de ipſo* TELONEO, *in ſtipendiis Canonicorum*".... MIRÆI *Codex donat.* Oper. T. I. p. 6. Ed. 2da.

In de Naamlijst (bladz. 139 aangehaald) leest men, dat 'er aan de kerk van St. Marten was gegeeven: *het tiende van de thollen, ende van de coopmanſchap, ofte van wat zyde tot het koninglyk deel het recht des princen domeynen moet ſchattinge eiſchen.*

De heffing der tollen, die overlastige en dwangzuchtige gezellinne van den koophandel, welke denzelven beſtendig navolgt, en op zijde komt, is een allerklaarst bewijs dat 'er, in de vroegſte tijden, door de bewooners dezer gewesten, overal koophandel is gedreeven, en zelfs een aanzienelijken koophandel; de veelvuldige vrijheden en vrijdommen omtrent de tollen, aan zoo veele plaatſen en ingezetenen binnen deze landen verleend, geeven het bedrijf en den aanwas van den koophandel niet minder te kennen.

Dezelve nam in Holland eenen aanvang te gelijk met de visſcherij, of onmiddelijk daar na. Dit moest bij de eerſte bewooners dus geſchieden. Menſchen, genoodzaakt een land te bewoonen 't welk hun niet opleverde dan moerasſen, weilanden en water, konden zich niet voorzien van nooddruftigheden des leevens dan door de visſcherij, en door de waaren, welken zij van hunne nabuuren of vreemden konden erlangen. Wilden zij zich van zaaken voorzien die zij niet hadden, of uit hunnen grond niet konden erlangen; zoo bleef hun niets anders over dan hunne arbeidzaamheid en nijverheid (de gereedſte middelen, welken de Voorzienigheid hun had overgelaaten) zoodaanig aan te leggen, dat zij uit den grond dien zij beſloegen, zoo als die was, genoegzaame vruchten konden winnen, om daar tegen iet van anderen te kunnen bekomen.

De graanen, welke uit dit ongunſtig land niet of niet voldoende genoeg konden gewonnen worden, zijn vermoedelijk wel de eerſte koopwaaren geweest, welken de bewooners onzer gewesten, en voornaa-

melijk de ſtrand-bewooners, van de nabuuren of vreemden hebben moeten zoeken. Eene tweede noodzaakelijke behoefte doet zich op in de bouwſtoffen. Zich te huisvesten, vooral in een land als wij bewoonen, ſchijnt even zoo dringende als zich te voeden. Waarſchijnelijk is het dan, dat deze twee behoeften de eerſte voorwerpen van koophandel hebben uitgeleverd; derhalven de twee eerſte, ten minſte in 't begin, de twee voornaamſte takken van Hollandsch koophandel zijn geweest; en welken men overzulks kan beſchouwen, als (om zoo te ſpreeken) den eerſten ſteen aan denzelven gelegd te hebben. Uit deze drie bronnen, de visſcherij, de graan-handel, en den handel van bouwſtoffen, zijn in vervolg van tijd natuurlijk alle andere takken van Hollands koophandel, de een voor de ander na, voortgeſprooten. En men verwondere zich niet, dat 'er veele eeuwen zijn verloopen, eer een volk 't welk dien alleenlijk uit zoodaanige geringe beginſelen moest ophaalen, en door de ligging van deszelfs land geene voordeeliger aan de hand had, tot den bloeiendſten ſtaat te brengen. Men hoore, hoe 'er de Staaten van Holland van ſpreeken in hunne vertoogen aan Keizer Karel den V. „ zoo ſtont (zeggen zij) te noteeren „ waerachtig te zyn, dat het voorſchreven Lant van „ Hollant een ſeer cleyn Lant is, cleyn in zyn lengte, ende nog ongelyck cleyner in zyn breedte, „ ende was 't ſelve Lant bynae met zyn drie deelen „ aan de zee gelegen ſubject der dickaigie, ende moeſte „ ſulcx met groote costen van diekaigies, ſluyſen, „ ſluystochten, Molens, Wateringen, jaerlycx onderhouden worden: hadde 't ſelve Lant van Hollant voorts veel duynen, veenen, meeren, die „ dagelycx meerder ende meerder wierden, ende andere onvruchtbaere plaetſen, daer men nog zayen „ nog weyden en mochte, daer deur de Ingeſeten

„ van

„ van den ſelven Lande, om haren cost voor wyff,
„ kinderen, ende huysgezin te winnen, hen behel-
„ pen moeſten met eenigen hantwercken ende nego-
„ ciatien, die ſtoffe in vremde landen halen, ende
„ 't gemaect werk wederomme wech voeren, enz."

De eerſte nooddruft der oude Hollanderen bragt hen noodwendig aan 't visſchen, zoo om 'er ſpijze aan te hebben, als om aan anderen die ſpijze te kunnen mededeelen, en 'er wat anders voor in te ruilen: door overvloed van visch, kreegen zij graanen, bouwſtoffen en vee; voorwerpen, welken zij natuurlijk elders moeſten gaan zoeken, en met welken zij, langs de rivieren opwaards, andere volken konden voorzien, van dezelven wederom eenige andere waaren bekomende. Dit bragt de Hollanders al vroeg naar het Noorden, zoo dat de noordſche handel mede onder de oudſte takken van den zeehandel der Hollanderen moet geteld worden. Ook ziet men, dat de Hollanders, zedert dat zij den zeehandel hebben aangevangen, zich op denzelven altijd ſterk toegelegd, en dien zeer ter harte genomen hebben.

Door de visſcherij, en den noordſchen koophandel, zijn zij verder in ſtaat geraakt om met de Vlaamſchen, Brabanders en andere volken, zuidwaards gelegen, koopmanſchap te drijven. Wel dra bragten zij uit het Noorden meer graanen en bouwſtoffen dan zij noodig hadden, en dit overtollige voeren zij naar de zuidelijke deelen van Europa, van waar zij wederom andere goederen, tot vervulling van hunne eigen behoeften, kreegen, wier overvloed wederom diende, om 'er inzonderheid mede de noordſche volken van te voorzien.

Dusdaanig was de eerſte aanvang diens wijduitgeſtrekten handels van *oeconomie*, welken de Hollanders boven alle volkeren hebben gedreeven, en welke daarin beſtaat, dat men in ieder deel der

wereld, 't overtollige der overige deelen verfpreidt, en op die wijze eene onafgebroken gemeenfchap tusfchen de volkeren onderhoudt. De graan-handel heeft, geduurende eenen oneindigen tijd, 't voornaamfte gedeelte van den noordfchen handel uitgemaakt; en de vertoogen, door de Staaten van Holland aan Karel den V. gedaan, bewijzen klaarlijk, dat het geene wij den leezer hier voordraagen geen losfe gisfingen zijn (*a*).

Na dat de Staaten van Holland vertoond hadden, dat de eerfte Hollanders zich hadden moeten behelpen met de visfcherije, doen zij verder opmerken: „ dat de Ingefetenen van denzelven Lande zich moeften behelpen met eenige *hantwercken ende negotiatien, die ftoffe in vreemde Landen halen, ende 't gemaect werk wederomme wech voeren*, als onder anderen diverfche foorten van Lakenen en draperien, defelve verthieren in menigerley plaetfen, als in de Coninckryken van Spangien, Portugal, Duytslant, Schotlant, ende byzonder in Denemarcken, Oostlant, Norwegen, ende andere diergelycke quartieren, van daer brengende huerlieder waeren ende goederen, merckelicke cooren ende ander graen, waerom die principale hanteringe van den Lande zoude zyn die zeylagie ende zeeneringe, daerby zeer groote meenichte van volck aldaer onderhouden moefte worden, als Coopluyden, Schippers, Piloten, Stuerluyden, Bootsgefellen, Sciptimmerluyden, met al datter aen clevende is, dewelcke voeren, halen, ende brengen omme ende wederomme diverfche coopmanfchappen, ende die by henluyden gehaelt worden, vercopen zy ende verthieren in defen onfen

„ *Neder-*

(*a*) Bijlaage A.

„ *Nederlanden*, als in *Brabant*, *Vlaenderen*, ende
„ andere onſe Landen van herwaerts over."

De handel in visch, die in graanen, de kunst om 't zout te zuiveren, van vleesch en visch in te zouten, van 't rundvee vet te weiden, waren, zoo niet al by de Batavieren, ten minſte by hunne nabuuren, op den tijd der komst van Julius Cæſar, op de grenzen van Germanië bekend; en het verblijf en de nabuurſchap van een leger van vrienden en bondgenooten heeft zonder twijfel in 't vervolg hunnen handel en hunne nijverheid grootelijks doen toeneemen. Men vindt kort daarna den handel gevestigd in de gewesten, welken men tegenwoordig *Holland* en *Zeeland* noemt. Hun handel moet, onder de franſche Koningen van den eerſten en tweeden ſtam, merkelijk zijn toegenomen, dewijl men van dien tijd af de rechten op de koopwaaren, en tollen op de ſcheepvaart en groote wegen ziet vermenigvuldigen; rechten, die aan de koninglijke ſchatkist toebehoorden: want niets bewijst den aanwas en vermeerdering van den koophandel beter, dan het verzwaaren van den last dien men hem oplegt, vooral in eenhoofdige Staaten. Om verder van den aangroei van onzen koophandel een juist denkbeeld te kunnen maaken, zal het niet ondienſtig zijn dat men dien eens van nabij beſchouwe in eenige plaatſen, welken de hiſtorien ons, als van de eerſten in welken dezelve met eenig aanzien gedreeven is, opgeeven.

Zonder ons op te houden bij 't geen ons van *'t huis te Britten* gezegd wordt, of van de benaaming der ſtad *Leyden*, welke van het *leiden* van kooplui-den herkomſtig zoude zijn (*a*), en daar laatende of het *forum Adrianum* een marktplaats is geweest door den

(*a*) v. d. Houven *Handv. Chron.*

den Keizer Adrianus aangelegd, ter plaatse daar nu Voorburg is, over welke gedachten en begrippen de oudheidkundige Schrijvers kunnen ingezien worden (*a*); daar laatende de opschriften, welke in *Zeeland* gevonden zijn, in welken de romeinsche koopluiden hunne dankbaarheid aan de Goden betuigden, voor het beveiligen der koopwaaren op zee; en zonder juist het aanweezen of het bloeien van den koophandel te willen trekken uit de daad van Caligula, „ de pragtige kleederen en huissieraaden van zyne „ ter ballingschap veroordeelde zusters, benevens „ derzelver slaaven en vrye bedienden, aan den „ Rhyn omtrent den Oceaan, en dus waarschynlyk „ in het Eiland der Batavieren, doende opveilen en „ verkoopen" (*b*), met zoo gewenscht een' uitslag, dat SUETONIUS uitdrukkelijk aantekent, dat hij 'er een goeden prijs voor maakte; dewijl een grillige Vorst, bekwaam om zijn leger op strand tot het raapen van schulpen aan te voeren als tot een heldhaftigen tocht; en van daar te rug te keeren met eene praal, als of hij zich door deze daad verheerlijkt had, door duizend dwaaze redenen overgehaald geweest kan zijn, om het goed zijner zusteren, en de huissieraaden van het oude Hof zijner voorzaaten, herwaards ten verkoop te zenden, zonder dat hij 'er eenigzins toe aangezet zij geweest door eenen meer of minderen koophandel, hier te lande; konnen wij 'er oneindige blijken in andere plaatsen van vinden. Immers waren 'er in Gallië, en langs den Rhijn, koopsteden van veel grooter aanzien en naam. Het is te

(*a*) CANNEGIETER *Dissert. de Brittenb.* p. 138. WAGENAAR *Vad. Hist.* D. I. bl. 191. CLUVERIUS *Batav. Oudh.* D. II. bl. 42. v. LEEUWEN *Batavia Illust.* D. I. bl. 124. en volg. 163. en volg.

(*b*) *Vad. Hist.* D. I. bl. 89.

te denken, dat die goederen, die ſieraaden, die kleederen, hier te lande, zoo gemeen niet zijnde dan te Romen, om die rede ook hier meerder prijs konden gelden, daar (zoo als de Heer CANNEGIETER (*a*) aantekent) de bewooners van Batavië al ſmaak hadden in de romeinſche beſchaafdheid en kieſche leevenswijze. Wat 'er van deze gisſing moge zijn, men kan allenthalve met grond vooronderſtellen, dat de Romeinen, kaſteelen op den oever van den Rhijn aanleggende, ſommigen van dezelven, en wel ter bekwaamſter plaatſe, zullen geſchikt en begunſtigd hebben tot het voeren van koopmanſchap, al zoude het alleen geſchied zijn, om met meerder gemak hunne legers van 't noodige verzorgd te krijgen.

DAT de burgten niet enkelijk ſtrekten tot het bewaaren van krijgstuig en verdere behoeften, maar ook, in tijden van vrede, dienden tot koornſchuuren en pakhuizen, geeft AUSONIUS genoeg te kennen: en, als men in aanmerking neemt, dat 'er geen vaste plaatſen waren, dat alles open lag voor vijandelijke aanvallen, die niet ophielden, zal men geen zwaarigheid maaken om te gelooven, dat de burgten ook dienden om de koopwaaren der Romeinen te bergen (*b*). Deze aanmerking meenen wij gevoegelijk op de twee winterlegeringen der Romeinen, onder de naamen van *Roomburg* en 't *Huis te Britten* bekend, te kunnen toepasſen; en 'er uit te kunnen beſluiten, dat deze winterlegeringen of burgten, onder de eerſte koopplaatſen van ons gewest te ſtellen zijn, gelijk die van *Leyden* ook den eerſten grond zal gelegd hebben

(*a*) Zie hier vooren bl. 159.

(*b*) *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 123. V. D. HOUVEN *Handvest Chron.* B. II. bl. 125. B. III. bl. 33. BOXHORN *Tooneel van Holland* bl. 171.

hebben tot de ſtad welke om dezelven ligt, en den koophandel welke 'er voorheen gebloeid heeft.

Dit is waarſchijnelijk de oorzaak, dat *Batavodurum* of *Wijk te Duurſtede*, offchoon bij derzelver eerſte ſtichting eene legerplaats van de keurbenden der Romeinen (*a*), naderhand is geworden eene aanzienelijke koopplaats; en ongelukkig, om haare welvaart, zoo dikwijls is geweest het voorwerp en het ſlagtoffer der plunderziekte van de Noormannen en anderen. Wagenaar giſt, dat in de Giftbrief van Dagobert (*b*), door *wicus portus* verſtaan moet worden *Wijk te Duurſtede*, en beſluit 'er uit, dat toen, naamelijk omtrent den jaare 613, aldaar een haven geweest is, ſterk van overzeeſche koopluiden bezogt (*c*). Alhoewel men kan twijfelen, of de woorden van *wicus portus*, in dien Brief voorkomende, wel genomen kunnen worden voor het *Batavodurum*, meenen wij echter dat het vrij waarſchijnelijk is, dat 'er al vroeg groote koophandel gedreeven is. Men zal, zoo wij vertrouwen, 'er al vrij ligt geloof aan ſlaan als men leeſt, dat de Noormannen in den jaare 834 den Rhijn door *Utrecht* opvaarende, tot aan *Duurſtede* voortzetten, en die *ſtad*, in welke (volgens de aantekening van Wagenaar) de koophandel toen zoo ſterk bloeide, dat zij, in oude Kronijken, den naam van *Markt-* of *Handelplaats* (*Emporium*) draagt, overweldigden en verbrandden. Het ſneuvelen van frieſche koopluiden, welke, het geweld der Noormannen willende ontvluchten, zich te *Duurſtede* begeeven hadden, en aldaar omkwamen (*d*), toont insgelijks, dat 'er

(*a*) Cluverius *Bat. Oudh.* D. I. bl. 267.
(*b*) Miræi *Dipl. Belg.* L. II. C. 1. p. 241 & 242. Bijlaage I.
(*c*) *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 338.
(*d*) *Vad. Hiſt.* D. II. bl. 52. en 70.

'er in en omtrent die plaats merkelijke koophandel gedreeven werd. Dat door verloop van tijd, door ſtaatswentelingen en oorlogen, de koophandel van de eene plaats naar de andere is gevlucht (want dezelve zoekt altijd de ſtilte en kalmte, en kan geen verblijf houden daar geweld gepleegd wordt) en dat ook daardoor veele van de oude koopplaatſen thans niet meer bekend zijn, of weinig in aanmerking komen; daar anderen wederom, te vooren in geen aanzien, naderhand tot een merkelijk vermogen zijn gereezen, is de gewoone loop van 't geen bij alle volken gebeurt. Men ſlaa het oog inzonderheid mede op onze rijkſte en vermaardſte koopſteden, en men zal die algemeene waarheid bevestigd vinden, en daarin den toeneemenden groei van onzen koophandel beſpeuren.

DAT *Dordrecht* koophandel heeft gedreeven, voor dat die plaats tot eene ſtad is geworden, vertrouwen wij buiten kijf te zijn: die ſtad is eerst een aanzienelijk dorp geweest, alvoorens dat het haar vergund werd tot den rang der ſteden te mogen verheven worden: zij, gelijk andere van onze hollandſche ſteden draagt 'er klaare en duidelijke merktekenen van. Haar koophandel is in zeer vroege tijden al vrij aanzienlijk geweest (*a*), doch wanneer 'er de eerſte gronden van gelegd zijn, is niet wel op te ſpooren: dat dezelve al zeer oud moet zijn geweest blijkt aan de uitgebreidheid, in welke die, bereids in de dertiende eeuw, was. Uit het verdrag tusſchen Jan, Heer van *Kuik*, en die van *Dordrecht*, van den 9. Decemb. 1285, ziet men, dat de Dordtenaaren te Kuik tol moesten betaalen; en handel dreeven in *ſout*, *harinc*, *kooren*, *wijn*, *vijgen*,

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. II. bl. 140. BOXHORN *Tooneel der Nederlanden* bl. 72. en volg.

vijgen, *hout*, *olie*, *huiden*, *molensteenen*, *quarensteenen*, *stoer*, *yzer en stael*, *lijnwaat*, *merserien*, *wolle lakens*, behalven andere waaren, daar zij geen tol van behoefden te betaalen; kunnende verder uit eene tollijst van de *Tolrechten van 's Graaven Tol te Dordrecht*, *van den* 10. *October* 1287, gezien worden, welke goederen, in- en voor dien tijd, den koophandel van Dordrecht uitmaakten (*a*); „ strekkende deeze Tol-Ordonnantie (om hier de woorden van den Heer VAN DE WALL te gebruiken) „ tot een uitneemend bewijs van den wijduitgestrekten koophandel, die 'er, ter deezer tijd, in onze „ stad gedreeven werd" (*b*). Een koophandel in zoo veele verschillende waaren heeft zekerlijk niet op eenmaal kunnen worden voortgebragt (*c*), en 't is wel te vermoeden, dat offchoon *Dordrecht*, in den jaare 1015, tot eene stad gemaakt mogt zijn, op die plaats bereids te vooren eene aanzienelijke buurt, wijk of dorp moet gestaan hebben (*d*): en wel inzonderheid ook een tol. „ De *Tolbrug*, *Tolbrugtoren*, en *Tolbrugstraatjens*, laaten (zegt de Heer VAN DE WALL, welke bij het bloot verzamelen en doen drukken van oude stukken het niet heeft laaten berusten, maar de uitgaave van die verzaameling gestadig heeft verzelt met allerkeurigste aantekeningen, welke ons over 's mans ongemeene kunde, beleezenheid en oordeel [zoo zeldzaam bij een te vinden] doen verbaasd staan) „ laaten een bewijs agter van de plaats, waar „ men in vroeger tijd, deeze tolregten invorderde".

Uit

(*a*) V. D. WALL *Handv. van Dordr.* bl. 74. en volg. Bijlaage I. (*b*) Ibid. *l. c.* bl. 71.

(*c*) BOXHORN *l. c.* (*d*) *l. c* bl. 72. alwaar hij een plaats uit *Heda* bijbrengt, in welke van Dordrecht als van een *dorp* gesproken wordt.

Uit de klagten, welken de Thielenaars in den jaare 1018 over den Dordschen tol deeden te willen besluiten, dat 'er de tol eerst in den jaare 1015 door Diederik den III. zoude gesticht zijn, zoude tegen alle waarschijnelijkheid aanloopen; daar de tollen de voornaamste inkomsten voor de schatkist van den Koning maakten, en men al veel vroeger gevonden heeft, hoe de tollen werden uitgegeeven. Zwentibold, Koning van Lotharingen gaf, in den jaare 895, aan de Kerk van *Utrecht*, vrijdom der tollen welke te *Duurstede*, *Thiel* en *Deventer* geheven werden (*a*). Waarschijnelijk zal Diederik de tollen, tot zijn eigen beurs, wat verhoogd en wat scherp ingevorderd hebben; en dit zal de rede zijn van de klagten en van de verbittering tegen hem verwekt (*b*). Dat *Dordrecht*, bereids voor dien tijd, offschoon geen stad zijnde, eene plaats geweest moet zijn daar veel koopmanschap gedreeven werd, kan daar ook nog uit blijken, dat Diederik de III, om zich te wreeken over een ongelijk hem te Luik aangedaan, te *Dordrecht* eenige schepen, welke aan luiksche en keulsche koopluiden, die zich aldaar bevonden, behoorden, in brand liet steeken. Zelfs vorderde hij van die koopluiden eene aanzienelijke somme gelds voor het vrijgeeven van hun goed, denzelven den handel in zijn Graafschap verbiedende. Dus leeren ons de geweldenaarijen, tegen den koophandel en koopluiden gepleegd, welke met de geschillen der Vorsten en Overheden nimmer iet te doen moesten hebben, den staat van den koophandel nagaan en kennen.

Dordrecht, van de vroegste tijden af, tot den koophandel bekwaamelijk gelegen, wies, door den

(*a*) *Vad. Hist.* (*b*) *Ibid.* D. II. bl. 140. en volg.

den tijd, in rijkdom en vermogen. Te recht merkt de Heer VAN DE WALL aan, dat de *Keur en Reglement voor de Makelaars*, van den 18. Octob. 1291, „ een bewijs oplevert, tot welk eenen trap „ van aanzien de koophandel van Dorth, reeds toen „ ter tijd, ware opgereezen" (*a*). Het zelfde kan men zeggen, met opzicht op de *Lombard*, van welke (volgens de aantekening van den Heer VAN DE WALL (*b*),) bereids gewag voorkomt in eene Handvest van den jaare 1296 (*b*). Vervolgens ziet men uit het vrijgeleide van JAN, Hertog van Braband, dat de Dordtenaars al voor de veertiende eeuw handel dreeven in *Braband*, en 'er tot dat einde zelven reisden (*c*); omtrent welk vrijgeleide door den Heer VAN DE WALL te recht wordt aangetekend, dat zoodaanige brieven niet alleen gefchonken werden wanneer de Vorften in oorlog ftonden, maar doorgaans in tijd van vrede. De belofte (zegt de Heer VAN DE WALL) meermaal in foortgelijke brieven voorkomende, en behelzende: dat zoo wanneer in 't vervolg tusfchen de Heeren der wederzijdfche onderzaaten vijandfchap ontftaan mogt, den koopluiden echter eenigen tijd zal worden overgelaaten, binnen welken zij hunne perfoonen en goederen in veiligheid konden brengen, ftelt zulks buiten twijfel. Dezelfde Heer VAN DE WALL, bij gelegenheid dat hij van de vaart op *Sluis in Vlaanderen* fpreekt, tekent 'er nog bij aan, dat om die vaart te bevorderen, veele voornaame fteden, gelijk *Zierikzee*, *Rotterdam*, *Gornichem* en anderen, ten dezen tijd dezelfde voorrechten en vrijheden

(*a*) V. D. WALL *Handv. van Dordr.* D. I. bl. 83. Men zie ook bl. 87. en 168. (*b*) *Ibid.* 180. en 386. (*c*) *Ibid.* bl. 132. 137. en 140.

den aldaar plagten te genieten, als aldaar aan de ſtad *Dordrecht* geſchonken wordt. „ Ons Dordrecht „ (zegt die kundige Schrijver) was echter onder „ die allen geenzins de minſte, die op *Vlaanderen* „ handel dreef. Men vindt onder haare papieren „ nog oorſprongkelijke Brieven van vrijgeleide voor „ de Poorters, welke de Jaarmarkten van *Gendt* en „ andere vlaamſche ſteden bezogten" (*a*).

EENE aantekening van denzelfden Schrijver, ter gelegenheid van eenige voorrechten aan die van *Dordrecht*, ter bevordering hunnes koophandels in *Vlaanderen* geſchonken, leert ons, dat al van vroege tijden tusſchen de ingezetenen van *Vlaanderen* en die van *Holland* en *Zeeland* groote handel werd gedreeven; dat de Hollanders en Zeeuwen inzonderheid op *Brugge* voeren; dat de ſcheepvaart voornaamelijk bloeide te Sluis in Vlaanderen, wiens haven vooral ſterk bezogt werd van hollandſche en zeeuwſche ſchepen (*b*); en ook door koopluiden van *Kampen*, *Zwol*, *Deventer* en *Hamburg* (*c*). Uit een Voorrecht door Edouard de III., Koning van Engeland, op den 3. Decemb. van den jaare 1313. aan die van *Dordrecht* gegeeven, blijkt, dat zij koophandel dreeven in Engeland, en 'er zelven daar toe derwaards heenen reisden. Dat *Dordrecht* al voor de dertiende eeuw in merkelijk aanzien, met opzicht op den koophandel moet geweest zijn, bewijst nog de ſtapel der wollen aan 't zelve door de Engelſchen vergund; en welken de Engelſchen naderhand, op 't einde van de dertiende eeuw, gedeeltelijk naar *Brugge* in *Vlaan-*

(*a*) v. D. WALL *Handv. van Dord.* I. D. bl. 495. Zie MIERIS *Charterb.* IV. D. bl. 728. 828. 829. 836. 840.

(*b*) v. D. WALL *Handv. van Dordr.* I. D. bl. 495.

(*c*) MIERIS *Charterb.* I. D. bl. 384. 394. en 396.

Vlaanderen, en gedeeltelijk naar *Mechelen* in *Braband* en ook naar *Calais* verplaatsten (*a*). Uit de vergunning van Graaf Willem den III. aan de koopluiden van Oostland, van den 7. Mei 1313, (*b*) kan men besluiten, dat die van de Oostzee te *Dordrecht* handel kwamen drijven. De Heer VAN DE WALL tekent aan op de woorden van *Cooplude van Oostlande*, welke in die vergunning voorkomen, „ dat men 'er in 't al„ gemeen door zoude konnen verstaan alle de koop„ luiden van het duitsche rijk . . . . . doch in 't „ bijzonder gedagt moet worden om de koopluiden „ van *Breemen*, *Hamburg*, *Lubek*, *Dantzich*, en „ andere nabij de Oostzee gelegene steden: dewijl „ deezen al van ouds grooten handel op de stad de„ den" (*c*), blijkende uit eenen brief van schaêverhaaling op die van *Wismar* en *Rostock*, aan een der Poorteren van *Dordrecht*, door Hertog Albrecht, den 14. Julij 1393, dat de Dordtenaars zelven ook scheepvaart hadden, en wel op de Noordzee, en handel langs de Oostzee. Uit een bevel van Hertog Willem den VI. van den 23. Maart 1404. om op vermaan van eenige Dordrechtsche Poorteren, aan lijf en goed te arresteeren die van *Rouaan*, *Abbeville* en *St. Walrik* in *Frankrijk*, blijkt, dat de Dordtenaars in dat Rijk ook handel dreeven (*d*).

DORDRECHT al vroeg eenen buitenlandschen koophandel hebbende, dreef 'er geen minder binnen den lande,

(*a*) *Vad. Hist.* D. III. bl. 58. HUME *Hist. de Plantag.* T. V. p. 345.

(*b*) V. D. WALL *Handv. van Dordr.* bl. 132. 137. 140.

(*c*) MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 394. D. II. bl. 237. Bijlaage K. V. D. WALL *Handv. van Dordr.* bl. 137. 138. en 346. WAGENAAR *Vad. Hist.* D. III. bl. 140. en 203.

(*d*) V. D. WALL *l. c.* bl. 389. en 390.

lande, en verhief zich tot eene magt, welke geschapen scheen de wet aan alle de andere steden te zullen stellen, en het graavelijk gezag zelfs boven 't hoofd te rijzen. Want wat denkbeeld moet men niet van het vermogen dier stede, en van derzelver koophandel, uit welken dat vermogen zijnen oorsprong nam, maaken, als men leest, op welke wijze zij de andere steden en plaatsen met geweld dwong, om zich naar haare begeerte te schikken? als men haare Poorteren een pruissisch schip uit de haven van *Schiedam* ziet vervoeren, om dat het zelve bij haar niet verstapeld had? schepen van *Schoonhoven* neemen, gelaaden *met alderhande manieren van goeden*? voorts die stad plunderen? te *Hoorn* schepen koopen, *en daar mede getogen op de Zuiderzee, daar zij genomen en gerooft hebben die Ondersaeten van den lande van* Gelre *ende tot* Dordrecht *gevangen gevoert*? als men leest, dat zij geweest zijn in die haeven van *Schoonhoven*, *ende dair genomen hebben een scip*, *gelaeden met haering*, *toebehoorende die van Catwijk* . . . .? *in den lande van* Gelre *mit grooter-macht ende aldair voor* Bommele, *ende elswaer meulnen afgeworpen*, *luyden gevangen ende geslaegen*? *ende desgelijcx ten* Nieuvaart by Vyaenen *scepen mit wynen genomen*, *toebehoorende Coopluyden van* Cleve *ende van* Gelre . . . . .? *in de* Delffche Haven *genomen ende tot* Dordrecht *gevoerd een scip gelaeden met koirn*? (*a*).

HET Stapelrecht, het welk tot die geweldenaarijen aanleiding gaf, was zekerlijk tot dat einde niet vergund; maar de magt, in de handen der menschen, is altijd buitenspoorig, wanneer die zonder teugel

(*a*) *Sententie van* ISABELLA, bij V. D. WALL *Hand, van Dordr.* D. II. bl. 555. Bijlaage L.

teugel is. De redenen welken de Heer VAN DE WALL geeft van het oprechten van een Stapel te *Dordrecht*, rusten op een aanwasfenden koophandel; naamelijk, om het verkorten der tollen, zoo veel mogelijk, voor te komen; om de vreemde koopluiden nog meerder naar *Dordrecht* te trekken; en om aan dezelven, zoo wel als aan andere kooplieden, meerder gelegenheid te geeven om 'er hunne koopwaaren kwijt te raaken, en aan anderen om 'er zich van te voorzien: in 't kort, om van de ſtad *Dordrecht* een algemeene markt te maaken. Eenigermaate heeft de ſtichting aan het oogmerk voldaan; doch, aan eene andere zijde, heeft dezelve zoo veele onlusten, oneenigheden, twisten, geſchillen, en rechtsgedingen tusſchen die ſtad, aan den eenen kant, en veele andere ſteden en plaatſen, aan den anderen kant, gebaard, dat men met reden in twijfel mag trekken, of 'er die ſtad niet eerder door verlooren dan gewonnen heeft. Ondertusſchen zijn die zelfde geweldenaarijen, die oneenigheden, die twisten, dikwijls de beste, en ſomwijl de eenigſte lichten, welken ons den ſtaat en uitgebreidheid van den koophandel kunnen leeren kennen: zij leeren ons, dat 'er al heel vroeg hier te lande buiten- en binnenlandſche koophandel is gedreeven: en dit zal nog verder blijken.

ONDER de redenen, waarom Juliaan de Chamaven, een volk, 't welk men plaatst langs den rechter oever des Rhijns, tot dicht aan de Noordzee, kwam aantasten, telt de Hiſtorieſchrijver WAGENAAR, dat de Chamaven den overtocht der Romeinen, uit het Eiland der Batavieren naar *Brittannië*, als zij wilden, beletten, en dus *den toevoer van graanen* uit dit Wingewest *naar de romeinſche volkplantingen* ſtremmen konden (*a*). Hier uit zoude men moeten opmaaken, dat

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 244. en volg.

dat 'er tusſchen de romeinſche volkplantingen en Brittannië een graanhandel gedreeven werd, welke door de Chamaven ontrust konde worden; eene ontrusting die niet wel anders door de Chamaven dan ter zee en op den rhijn kunnende geſchieden, een blijk zoude behelzen, dat dit volk toen ten tijde al vrij magtig ter zee moet geweest zijn, en dus ook de vaart geoefend hebben. Dat 'er handel tusſchen de plaatſen aan de noordzee gelegen en Brittannië gedreeven werd, is te vooren aangetoond; en de overvloed van graanen, welke in korten tijd uit dat Eiland herwaards werd overgebragt, maakt het al vrij waarſchijnelijk; offchoon het waar is, gelijk ſommigen aantekenen, dat het koopen van eenen grooten voorraad graan, eenmaal geſchied, geen bewijs van een beſtendigen handel in graan te kennen geeft: ook is het denkelijk, dat dit de eerſte keer niet zal geweest zijn, dat 'er, ſedert dat Cæſar dat eiland aan de romeinſche heerſchappij had gehecht, graan uit Brittannië herwaards was overgevoerd. Onze landen waren niet in ſtaat, om de romeinſche legers zoo veel graan te bezorgen, als 'er tot hun onderhoud van noode was; en men leest van geen toevoer uit het Noorden, gelijk in laatere tijden.

Al voor den jaare 575, moet 'er langs de Schelde eene groote ſcheepvaart geweest zijn, en een aanzienlijke koopmanſchap gedreeven. In dat jaar naamlijk ſtond Chilpericus, Koning der Franken, aan den Bisſchop van *Doornik* den tol af, welken door den Fiscaal van *Doornik* geheeven werd op alle ſchepen en goederen, de Schelde langs vaarende, en op andere goederen, waar die ook verkocht werden (*a*).

Omtrent den jaare 623, rechtte Dagobert (zoo ſom-

(*a*) Miræi *Cod. Op.* T. I. p. 6. Bijlaage. M.

ſommigen ſchrijven) een tolhuis op te *Utrecht*, 't welk een bewijs zoude zijn van de toeneemende vaart en koophandel van die ſtad (*a*).

WILLIBORD, Aartsbisſchop van Utrecht, werd, in den jaare 725 of 726, door den Prins van Antwerpen begiftigd met verſcheiden goederen, en onder anderen met het derde gedeelte der inkomſten van den tol te *Antwerpen*; over welke goederen, en anderen, hij bij uiterſte wille eene ſchikking gemaakt heeft. Deze en diergelijke giften, welke uit eenen verſtandeloozen ijver tot den Godsdienst, of uit een dwaas begrip van verdienſten, of mogelijk ook wel uit eene looze ſtaatkunde, om door middel van de Geeſtelijken meeſter van 't volk te blijven, door de Vorſten aan de Geeſtelijken of Geeſtelijkheid gedaan werden, draagen de blijkbaarſte tekenen, niet alleen van eenen rijzenden koophandel, maar van eenen koophandel die bereids aanzienelijk was.

DE *Naamlijst*, welke wij bladz. 140. hebben aangehaald (*b*), ſpreekt van *tollen*, van *koopmanſchappen*, van ſchepen door de *ſtormende tempeeſten gedreven*. Diderik de II. had aan de Abtdije van *Egmond* de tollen van Alkmaar gegeeven; en WAGENAAR tekent uit *Heda* aan, dat, in den jaare 934, aan den Utrechtſchen Bisſchop, of aan de Utrechtſche Kerk, toen reeds behoorden de tienden van veele tollen en ſchattingen, zelfs tot in *Texel* en daar omtrend (*c*); een bewijs zekerlijk, dat de koophandel, ſedert de aankomst der Romeinen, zich in deze landen verder noordwaards had gevestigd, en van tijd tot tijd aanzienelijker was geworden. Indien het waar is, dat de Noormannen, in den jaare

(*a*) WAGENAAR *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 338.
(*b*) Bijlaage F. *Vad. Hiſt.* D. II. bl. 55. en 56.
(*c*) *Vad. Hiſt.* D. II. bl. 120.

jaare 838, den handeldrijvenden ingezetenen dezer landen merkelijke afbreuk deeden, door hunne rooverijen ter zee, zoo moet toen reeds de zeehandel in onze gewesten in een bloeienden ſtaat zijn geweest.

De geſchillen op het einde der achtſte eeuw, tusſchen Karel den Grooten en Offa, Koning van *Merciё*, ontſtaan, waren van zoo veel gevolg, dat alle wederzijdſche handel tusſchen de twee Rijken verbooden zijnde, „ de koopluiden (zegt de Heer „ Wagenaar) en buiten twyfel ook die, wel„ ke aan den Rhyn, te *Duurſtede*, te *Thiel*, en in „ andere koopſteden, hier te lande woonden, *wel„ ke thans veel op Engeland handelden*, daarby „ merkelyk nadeel leeden" (*a*). Dat de ſtad *Thiel* in dien tijd grooten koophandel op Engeland moet gedreeven hebben, is te beſpeuren uit de klagten, welken zij, in den jaare 1018, aan den Keizer deed, over het heffen der dordrechtſche tollen (*b*).

De handel op Engeland, door het misverſtand tusſchen Karel den Grooten en Offa, daar wij zoo even melding van gemaakt hebben, verzwakt, bleef niet lang geſtoord: de gereezen onlusten gaven zelfs gelegenheid, dat 'er tusſchen de twee Vorſten een verdrag van koophandel geſlooten werd, omtrend den jaare 792, „ het oudſte, zoo men weet, van dien aart, 't „ welk tusſchen de Vorſten, die hier te lande 't hoog „ gebied gevoerd hebben, en de Engelſchen gemaakt „ zouden zijn", en in 't welk, aan de zijde van Karel beloofd werd, dat „ de Engelſche kooplieden, „ die in zyn Ryk kwamen handelen, behoorlyke be„ ſcherming zouden genieten" (*c*). Bij deze gelegenheid zal het niet onpas zijn in aanmerking te neemen, dat de koophandel met *Engeland* de eerſte ſchijnt

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 437. (*b*) Ibid. D. II. bl. 141.
(*c*) *Ibid.* D. I. bl. 438.

ſchijnt te weezen, welken de bewooners dezer gewesten over zee hebben gedreeven; dien aftrekkende van de plaatſen langs de kusten van den Oceaan naar het zuiden gelegen, waar door de Hollanders in ſtaat raakten, om met de engelſche waaren langs den rhijn, de maas, de waal, de moezel en de ſchelde, handel te drijven, en dien handel in de gewesten, aan de oevers van die ſtroomen grenzende, uit te breiden. Aanmerkelijk is het nog, dat in den jaare 1215, Jan, Koning van Engeland, aan de Edelen van zijn Rijk, onder de vrijheid aan hun verzekerd, bij opene brieven beloofde: „ dat alle kooplieden, uitgezonderd „ alleen die aan welken verbod zoude zijn gedaan, „ vrijelijk en ongemoeid in en uit Engeland zouden „ kunnen trekken, zoo te water en te land reizen, „ en aldaar vertoeven, om te koopen en te verkoo- „ pen, zonder eenige lasten te betaalen; en dat bij „ ontſtaan van oorloog, die koopluiden enkelijk, „ zonder letſel aan lijf en goed, zouden worden aan- „ gehouden, om te verneemen hoe de Engelſchen „ bij de haaren zouden behandeld worden, en hen „ dan op gelijke wijze te behandelen " (*a*).

Verders (om hier bij den koophandel op Engeland wat bijzonderlijk ſtil te ſtaan) ſchijnt dezelve met de Engelſchen in de eerſte tijden zeer vreedzaam gedreeven en bij den duur aangewasſen te zijn: althans men vindt bij de Hiſtorieſchrijvers geen melding van eenige onlusten, welke in vroeger tijden denzelven geſtoord zouden hebben. De Hollanders en Zeeuwen haalden uit Engeland voornaamlijk wolle, welke hier te lande tot de weeverijen gebruikt werd; ook zilver, van het welk Floris de V. geld liet munten; en bragten 'er, daar en tegen, verſcheiden koopwaaren. In laatere tijden, toen de koophandel en zeevaart op

(*a*) *Corps Diplom.* T. I. P. I. p. 155.

op Engeland van meerder gewicht werd, zag men dezelven van tijd tot tijd ontrust.

Koning Eduard, in den jaare 1274, den uitvoer van wolle verbooden hebbende, gaf dit gelegenheid, dat de Zeeuwen op de Engelſchen ter kaap uitgingen; een doorſlaande blijk, dat de koophandel bij de Zeeuwen toen reeds vrij aangewakkerd moet zijn geweest, en dat de Engelſchen ook in dien tijd een aanzienlijken zeehandel dreeven, vermits de zeeuwſche kaapers den koopluiden van Londen al vrij veel ſchade toebragten (*a*). Het belang der beide volken maakte dat deze geſchillen niet lang duurden. Graaf Floris, doorzigtig genoeg om te begrijpen dat 'er Holland grootelijks aan den Engelſchen handel gelegen was, ſtond zelfs, voor dat de vrede gemaakt werd, aan de Engelſchen den vrijen handel toe, geduurende den tijd van twee jaaren. Het overleg van een huwelijk, tusſchen den zoon van Floris den V. en de engelſche Princes Elizabeth, dochter van Eduard, in den jaare 1285, vastgeſteld, en waar van de voltrekking verſchooven wierd, tot dat het paar een bekwaamen ouderdom zoude bereikt hebben, vernieuwde de vriendſchap tusſchen de Engelſchen en Hollanders, en deed den koophandel tusſchen beide de volken vreedſaamer drijven. Eduard had zelfs den ſtapel der engelſche wollen te Dordrecht laaten leggen (*b*). Doch dit duurde niet lang. De engelſche Vorst, in den jaare 1295, bij eene verbintenis met de Vlaamſchen beter zijne rekening meenende te vinden, of omdat hij die bekwaamer oordeelde, om hem tegen de Franſchen van hulp te zijn, verliet de Hollanders, verbond zich met de Vlaamingen, en verleide den wolſtapel naar *Brugge* en *Mechelen*. Floris de V. daar en tegen, koos in den jaare

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 22.
(*b*) *Ibid.* D. III. bl. 53.

jaare 1296, de zijde van den Koning van Frankrijk (*a*).

EDUARD, welke zich met andere Vorsten van Europa verbonden had, om daar door in staat te zijn, zijne verlooren bezittingen in *Frankrijk* te heroveren (*b*), werd over dit verbond van Floris zoodanig verbitterd, dat sommigen dezen zijnen wrok voor de oorspronkelijke oorzaak houden van den toeleg op Floris den V., welke dien Vorst, eerst zijne vrijheid, en voorts het leeven kostte (*c*).

WAT 'er van zij, deeze oneenigheden tusschen de vorsten, opgevolgd van nieuwe verdraagen, verwakkerden of verflaauwden den koophandel wel eenigzins, naar maate dat dezelve begunstigd of belemmerd werd; doch niet te min groeide die bij den duur aan. De dood van Graaf Floris schijnt, daar zijn zoon Jan de I, die met de dochter van Eduard gehuuwd, en in Engeland groot gebragt was, hem opvolgde, alle verdere vijandelijkheden tusschen de Engelschen en Hollanders gestuit, en aan hunnen koophandel een nieuw leeven gegeeven te hebben. Graaf Jan werd in zijnen overtocht uit *Engeland* herwaards verzeld, niet alleen door engelsche Edelen, maar ook door een goed getal schepen. Dagelijks kwamen 'er engelsche schepen hier te lande aan (*d*). Graaf Jan werd zelfs overgehaald om de voetstappen van zijnen vader te verlaaten, en in een verbond met den Graave van Vlaanderen tegen Frankrijk te treeden (*e*). In den jaare 1299, gestorven, werd hij in het graafschap opgevolgd door JAN van *Henegouwen*, bij ons Jan den II., welke vijf jaaren daarna overleed, en opgevolgd werd, in den jaare 1305, door zijnen zoon Willem den III.

MET den dood van Jan den I. was alles omgekeerd.

(*a*) *Ibid.* D. III. bl. 60.
(*b*) HUME *Hist. de la Maison de Plantagenet* T. IV. p. 239.
(*c*) *Vad. Hist.* D. III. bl. 66. (*d*) *Ibid.* D. III. bl. 104. en 105. (*e*) *Ibid.* bl. 110.

keerd. Deze Vorst hong genoegſaam geheel en al van 't engelſche Hof af: zijn opvolger daar en tegen, helde naar *Frankrijk* over: de bijzondere betrekking dezer gewesten tot Engeland, door den dood van Jan den I., vervallen zijnde, verlooren de Engelſchen en de Hollanders den grond van hunne onderlinge vriendſchap. Jan de II. had zich verre met Frankrijk ingelaaten, en bleef het franſche Hof aankleeven. In die omſtandigheden; daar de onmin der Vorſten zoo ligt op de onderzaaten afdaalt, was het niet wel mogelijk, of daar moeſten oneenigheden tusſchen de engelſche en hollandſche koopluiden rijzen. Ook leest men van klagten ter wederzijde tegen elkanderen ingebragt. Graaf Willem het belang van Holland niet te min met betrekking tot den koophandel inziende, leide zich ſchielijk toe, om de tweeſpalt te ſmooren; en hoe zeer hij daarin niet volkomen ſlaagde, en 'er geduurig onlusten opwelden, ontweek hij echter eene vredebreuk (*a*).

Eduard de II. in den jaare 1327 onttroond zijnde, bragt deze ſtaatswenteling den wederzijdſchen ommegang der Engelſchen en Hollanderen op eenen beteren voet. Eduard de III. en Willem de III., zoo door bloedverwantſchap als onderlinge belangen aan elkanderen verknogt, deelden hunne onderzaaten in de vruchten hunner vriendſchap (*b*): weshalven het niet te verwonderen is, dat, offchoon de Engelſchen ook elders bondgenooten zogten, de koophandel tusſchen dezelven en de Hollanders en Zeeuwen ongemoeid bleef.

Eduard de III., zich ſterk tegen Frankrijk zoekende te wapenen, had het in den jaare 1337, niet beneden zich gerekend, een verbond tegen datRijk te ſluiten met Jacob d'Arteville, dien belhamel, brou-

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 188. en volg. (*b*) *Ibid.* bl. 238. 246. 290. 408.. Hume *Hiſt. d'Angl.* T. V. p. 85. & ſuiv.

brouwer te Gent, die zich aan het hoofd der vlaamſche muitelingen geſteld had; en, onder anderen, tot onderſtand aan de Vlaamſchen twintig duizend zakken wol te geeven (*a*). De engelſche Vorst had nog andere verbindtenisſen in het tegenwoordig *Duitschland*, inzonderheid ook met Willem, Graave van Holland, geſlooten (*b*). Sommigen meenen, dat de onverzoenelijke haat, die 'er tegenwoordig nog tusſchen de Engelſchen en Franſchen heerscht, afgeleid moet worden uit het aanmaatigen van den titel van *Koning van Frankrijk*, welken, zoo zij voorgeeven, Eduard aannam, om de Vlaamſchen, die aan Frankrijk leenroerig waren, te winnen (*c*).

De engelſche Vorst geheel door zijne belgzucht tegen Frankrijk vervoerd, liet zijne aandacht weinig op zaaken van koophandel vallen: het was zijn belang ook niet eenige nieuwigheden te onderneemen, welke ligt de Nederlanden in het bijzonder tegen hem in het harnas gejaagd, en op de zijde van Frankrijk zouden getrokken hebben. Onder zijne regeering, ſchijnt men iets, ten voordeele der handwerken, te hebben willen onderneemen, daar, in den jaare 1377, de uitvoer van gewerkte en het draagen van vreemde ſtoffen, verbooden werd (*d*).

Door de Vlamingen verlaaten, namen de Engelſchen hunne toevlucht tot Willem Graaf van Gelre, met wien zij, in den jaare 1387, een verbond ſlooten, bij het welk zij aan de Gelderſchen den vrijen koophandel, geduurende het leven van den Hertog, toeſtonden (*e*). In dit tractaat wordt de Koning van Frankrijk genoemd *Occupator Regni Franciae* (*f*); en de Hollanders bijzonderlijk uitgezonderd van die gee-

(*a*) Hume *Hiſt. d'Angl.* T. V. p. 134. & ſuiv. (*b*) Ibid. *l. c.* p. 137. (*c*) Ibid. *l. c.* p. 137. (*d*) Ibid. *l. c.* p. 343. (*e*) Ibid. *l. c.* p. 345. (*f*) *Corps Diplom.* T. II. P. I. p. 208.

geenen, tegen welken Hertog Willem aannam de wapenen, ten gevalle van Richard den III. te zullen voeren. Geen wonder dan, dat, in den jaare 1416, de koophandel tusſchen de Engelſchen en de Hollanders bloeide als van ouds (*a*), hoe zeer de wolſtapel buiten Holland, tot merkelijk nadeel der Hollanderen, verlegd was (*b*).

Het huwelijk van Jacoba van Beieren met den Hertog van Glocester, bezorgde aan die ongelukkige Vorſtin den bijſtand van Engeland en ſcheen den hollandſchen koophandel te zullen bevoordeelen; doch door Glocester verlaaten, en den burgerkrijg, aan haare zijde, ongunſtig uitvallende, werd de rampſpoedige Princes, in den jaare 1428, gedwongen (*c*) eenen zoen tusſchen haar en Filips te treffen, waar mede die hoop verdween. Echter wist Filips te wegete brengen, dat in dat zelfde jaar de Raad van Henrik den VI. bij opene brieven, den eerſten van hooimaand getekend, den Hollanderen en Zeeuwen den vrijen handel toeſtond, gelijk van ouds (*d*). Die vrijheid bleef echter niet lang ongeſtoord. Hendrik de VI., gebelgd tegen Filips over den Atrechtſchen vrede, voer tegen den Burgundiſchen Vorst in bitſche taal uit (*e*); waar tegen deze zich gereed maakte, om door de wapenen zijne wraak te oefenen. Het engelsch graauw nam deel in het ongelijk door Filips, zoo het meende, aan Engeland toegebragt. Zijne woede barstte uit tegen weerlooze kooplieden, onderzaaten des Hertogen van Burgundië, welke zich in Engeland bevonden, en onder welken verſcheide Gelderſchen en Utrechtſchen, veele Hollanders en Zeeuwen, die zich in Londen, en elders in Engeland, onthielden.

Onder

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 188. 405.
(*b*) *Corps Diplom.* T. I. P. II. p. 161. & ſuiv.
(*c*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 484. (*d*) *Ibid.* bl. 498. en 499. (*e*) *Ibid.* bl. 524. Hume *Hiſt. d'Anglet.* T. VI. p. 188. & ſuiv.

Onder deze laatſten, telde men eenige inboorlingen van *Dordrecht*, *Haerlem*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Alkmaer*, *Monnikendam*, *Heusden*, *Middelburg* en *Zierikzee*, het welk niet alleen doet zien, dat 'er in dien tijd uit *Holland* en *Zeeland* een groote handel op Engeland moet gedreeven zijn geworden, maar ook, welke der hollandſche ſteden het meeſte aandeel in dien handel hadden (*a*). Het wederzijdsch belang van den koophandel en deszelfs aangroei doen zich klaarlijk zien in het beſtand, het welk in dien tijd getroffen wierd, en alleenlijk betrekking had tot de kooplieden (*b*). De Engelſchen waren 'er te minder afkeerig van, nademaal het hun niet onbekend was, en zij zelven getoond hadden overtuigd te weezen, dat de hollandſche en zeeuwſche ſteden weinig ſmaaks vonden in het vijandelijk bedrijf van hunnen Graaf. Na verloop van zeven jaaren, naamlijk in den jaare 1443, werden de oude verbonden tusſchen *Engeland*, *Holland* en *Zeeland* vernieuwd. Eduard, Graave de la Marche, zoon des Hertogs van York, Henrik den VI., Koning van Engeland, in den jaare 1462. van den throon geſtooten, en zich daar op geplaatst hebbende, werd deze Vorst door Filips in zijne Koninglijke waardigheid erkend; en het beſtand, tusſchen beide die vorſten, nu, en vervolgens, een en andermaal verlengd (*c*).

De verbittering over den Atrechtſchen vrede echter in het hart der Engelſchen ſmeulende gebleven zijnde, dachten zij eene bekwaame gelegenheid gevonden te hebben, om zich over de trouweloosheid van Filips, wiens aanwasſende magt zorg begon te wekken, te

(*a*) Dat 'er in vroegere tijden ook Vlamingen in Engeland gezeten waren, kan men zien uit een bevel van Eduard den II., van den 18. Julij 1315. *Corps Diplom.* T. I. P. II. p. 24.
(*b*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 528. (*c*) *Ibid.* D. IV. bl. 88.

te wreeken, door het sluiten van een verbond met hunnen ouden vijand. Beide de Hoven, zo wel dat van *Frankrijk* als dat van *Engeland*, hadden rede, om tegen den heerschzuchtigen Filips misnoegd te weezen. Hoe zeer anders niet zeer geschikt tot onderlinge vriendschap en beschermingе, werden zij te raade, om tegen den Hertog van Burgundië de handen in een te slaan. Het is zekerlijk aan den haat der Engelschen tegen Filips, en misschien ook wel aan het opstooken van Lodewijk den XI., Koning van Frankrijk, toe te schrijven, dat Eduard de IV., in het jaar 1464, met toestemming van het Parlement, een bevel gaf, waar bij de invoer van „ alle gewassen, stoffen en hand-
„ werken van Holland, Zeeland, en van de verdere
„ Staaten des Hertogs van Bourgondië in Engeland,
„ Walles en Ierland verboden werd". Dit verbod nogthans, het welk den Hollandschen en Zeeuwschen koophandel eenen diepen neep gaf (*a*), werd niet lang daar na ingetrokken. Het wederzijdsch belang van den koophandel dreef boven. De bijzondere vriendschap tusschen Frankrijk en Engeland, en hunne onderlinge drift tegen Filips, verkoelden ook haastelijk: de vrije vaart werd, in den jaaré 1466, volkomen tusschen Engeland en Holland en Zeeland hersteld (*b*). Zelfs werd in slagtmaand van het volgende jaar, een verdrag van koophandel met Eduard den IV. gesslooten, voor dertig jaaren (*c*).

Dus dobberde de engelsche koophandel. Eduard eenigermaate in de noodzaakelijkheid gesteld, om tusschen Lodewijk den XI., Koning van Frankrijk, en Karel den Stouten, Hertog van Burgondië, keus van eenen bondgenoot te doen, bepaalde zich ligtelijk tot den laatsten, aan zijne zijde, ook rug-

(*a*) *Vad. Hist.* D. IV. bl. 89. (*b*) *Ibid.* bl. 90. en 91.
(*c*) *Corps Diplom.* T. III. P. II. p. 23.

ruggesteun tegen Lodewijk zoekende. De belangen van den koophandel (zegt HUME) deeden beide de Vorsten te ligter tot een onderling verbond overgaan, het welk door een huwelijk van Karel met de zuster van Eduard versterkt werd. Niettemin scheen dit verbond van geen langen duur te zullen zijn. Eduard naamelijk werd in gevaar gebragt van de kroon van Engeland te verliezen, en dezelve op het hoofd van den onttroonden Koning Henrik den VI. te zien overgaan. Gevlucht naar Holland, aldaar ontvangen, ondersteund, en in staat gesteld om zijnen vijanden het hoofd te bieden, raakte hij wederom meester van de kroon, die hij tot zijnen dood toe behield (*a*). Dus bleef de koophandel op den ouden voet. Eduard merkelijk in het herwinnen van den koninglijken staf door de Hollanders en Zeeuwen geholpen, gaf ook nog aan eenige bijzondere persoonen blijken van erkentenis, welke op den koophandel betrekking hadden.

TWAALF jaaren laater werd 'er door Maximiliaan en Maria te Rijsfel, op den twaalfden van Hooimaand, een nieuw verbond van vrijen koophandel en visscherij met Eduard den IV. geslooten (*b*), en in het zelfde jaar hernieuwde Eduard een oud verbond van vriendschap en koophandel met de Friezen, welke in het verbond betekend werden met den naam van *Hostergo* en *Westergo*, bij het welk eene wederzijdsche vrije vaart bedongen werd (*c*). Het verbond van den jaare 1478, werd ook, in den jaare 1484, nog bevestigd tusschen de *Nederlanden* en *Engeland* (*d*). En voorts werd, in den jaare 1496, een nader verbond van koophandel tusschen Filips den

(*a*) *Vad. Hist.* D. IV. bl. 113. en volg.
(*b*) *Ibid.* bl. 181. *Corps Dipl.* T. III. P. II. p. 28.
(*c*) *Corps Dipl.* T. III. P. II. p. 23.
(*d*) *Vad. Hist.* D. IV. bl. 233.

den II. en Henrik den VII, Koning van Engeland, gesloten (*a*), welk verbond, nevens de voorigen, in den jaare 1502, vernieuwd en bevestigd werden. Uit de volmagt door Filips aan zijne Gezanten gegeeven tot het sluiten van het verbond van den jaare 1496, zoude men moeten besluiten, dat de Engelschen kaaperijen hadden gepleegd, alzoo de Vorst van Burgondië daar in spreekt, van het terug eischen van schepen, zijnen onderdaanen ontnomen (*b*). Ofschoon dit Verbond gemaakt was, om ten eeuwigen dage te duuren, duurde het echter maar tien jaaren (*c*). Filips, door eenen storm, in den jaare 1506, op de kusten van Engeland beloopen en voet aan land gezet hebbende, werd hij door Henrik den VII. naar Londen genoodigd, opgehouden en overgehaald, of wel, verzoekender wyze gedwongen, om een verdrag van koophandel met Engeland te sluiten, bij het welke merkelijke veranderingen, ten voordeele der Engelschen, in het groot Commercie Tractaat van den jaare 1496 gebragt werden, en, onder anderen, vrijheid van den Vlissinger tol; waarom het Tractaat den naam van *kwaad Tractaat* bij ons gekreegen zoude hebben (*d*). In den jaare 1507, werd echter door Margaretha, als Landvoogdes, een nieuw verbond van koophandel met Henrik den VII. geslooten, ter verbetering van eenige punten van het voorige. Ook werden naderhand de verbonden met Engeland vernieuwd, naar maate dat de belangen der Vorsten en hunne bijzondere betrek-

(*a*) WAGENAAR *Vad. Hist.* D. IV. bl. 302.
(*b*) *Corps Dipl.* T. III. P. II. p. 342.
(*c*) *Futuris temporibus perpetuo duraturæ. Corps Dipl. l. c.* p. 336. Ibid. T. IV. P. I. p. 30.
(*d*) WAGENAAR *Vad. Hist.* D. IV. bl. 333 en 334. VELLY *Hist. de France* T. XXII. p. 32. 36. *Corps Dipl.* T. IV. P. I. p. 583.

trekkingen tot elkanderen daar toe meerder of minder aanleiding gaven (*a*), tot den tijd van den opstand tegen Spanje, in welken de vereenigde gewesten eene nauwere betrekking tot Engeland kreegen. Offchoon wij nu geen gewag gemaakt hebben van koophandel op Schotland en Ierland, draagen de oude ftukken merktekenen genoeg, dat de Hollanders, de Zeeuwen, en andere van de tegenwoordig Vereenigde Nederlanden handel dreeven op de drie rijken bekend onder den naam van Groot Brittannië: en daar van haalden niet alleen koopwaaren maar ook zilver, om geld te munten (*b*).

De koophandel van onze oudfte ftad, tot een bijzonder voorwerp van onze befpiegelingen genomen hebbende, heeft ons daar door gelegenheid gegeeven, om 't beloop van den handel op Engeland kortlijk na te gaan, en te doen zien, hoe 'er van de vroegfte tijden af, uit de tegenwoordig vereenigde gewesten, koophandel, en wel een aanzienlijken koophandel is gedreeven op dat Rijk. Men heeft 'er te gelijk uit kunnen ontwaar worden, dat 'er teffens mede al een

(*a*) *Tractaat* van den jaare 1514. *Commercie-Tractaat* van den 13 Febr. des jaars 1515. in het welk voor vijf jaaren het verdrag van den jaare 1496. wordt opgefchort, en verfcheiden merkwaardige zaaken behelst. *Tractaat* van den 6. December 1529. in het welk eene zeer bijzondere voorzorg voorkomt, tegen het verfpreiden van onrechtzinnige boeken, zoo engelfche in *Duitschland*, als duitfche in *Engeland*; en van het welk Henrik de VIII. koning van *Engeland* in den jaare 1532. afging, Karel den V. met *Schotland* een verbond gefloten hebbende. *Tractaat* van den jaare 1542. in het welk ten opzigte van den koophandel ingeroepen wordt het verdrag van den jaare 1520 en dat van den jaare 1529. waarop het *Tractaat* van den jaare 1543. in het welk voorzorg tegen de onrechtzinnige boeken herhaald wordt. (*Corps Diplom.* T. IV. P. I. p. 196. 220. T. IV. P. II. p. 42. 83. 217. 252.)

(*b*) Wagenaar *Vad. Hist.*

een vrij groote handel op andere nabuurige Gewesten moet geweest zijn. De komst der Romeinen had 'er of aanleiding toe gegeeven, of die takken van koophandel merkelijk doen aangroeien. Wij hebben zelfs te vooren aangemerkt, dat 'er, bij de komst der Romeinen in onze Gewesten, in het tegenwoordig *Vlaanderen* en *Braband* aanzienelijke koopplaatzen waren, en dat de tochten van de romeinsche Veldheeren tegen de overrhijnsche volken den koophandel uit die gewesten naar de onzen hebben beginnen te trekken. De Graaven van Holland, die versperring of verplaatzing van den koophandel poogende te bevorderen, en inzonderheid mede door het heffen van den tol, te *Dordrecht* gelegd, zogten de Vlaamingen aan hun kant dien tol te ontwijken, met tot hunne vaart op deze landen eene andere streek te kiezen. Om hun dien pas af te snijden, werd 'er door Floris den III. een tol tot *Geervliet* opgerecht: hier uit ontstonden tusschen de Vlaamingen en Hollanders moeielijkheden en vijandelijkheden, die eerst bij verdrag in den jaare 1167 werden afgedaan (*a*). Bij dat verdrag werd bedongen, dat de Graaven van Holland nimmer eenigen tol op de Vlamingen zouden heffen. „ De tollen, zegt „ het verdrag, door den Hollandschen Grave, tot nu „ toe geheven, zal hij voortaan van de vlaamsche „ handelaars op geenerlei wijze vorderen mogen, „ noch gedogen, dat dezelven door iemant in *zijn* „ *geheele Graafschap*, van hun gevorderd word".

Dit

(*a*) *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 249. De Heer WAGENAAR zegt niet te twijfelen, of dit Verdrag moet in den jaare 1167, en niet 1147. gesteld worden, en geeft 'er eenige blijken van op. Wij zullen 'er bijvoegen, dat in het uittreksel van 't verdrag van 1248. verweezen word naar een artikel van 't verdrag van 1167. *Si quis Mercatorum. Corps Diplom.* T. I. P. I. p. 205.

Dit verdrag, hoe nadeelig voor de Hollanders, werd van tijd tot tijd bekrachtigd; en inzonderheid mede door Lodewijk van Loon, in den jaare 1203; door Willem den I. in den jaare 1213. en eindelijk door Willem den II. in den jaare 1248 (*a*). Doch in den jaare 1256, werd bij overeenkomst de zaak over de heffing der tollen verbleeven aan den Hertog van *Braband* (*b*).

Uit deeze en meer andere verdragen blijkt, dat 'er veele vlaamsche koopluiden in *Holland* moeten gereisd hebben, alzo 'er bij werd bedongen, dat dezelven niet om schuld zouden mogen worden aangehouden; volstaan zouden kunnen, met zich door een eed, terwijl zij nog scheep zijn, te zuiveren; en dat die geenen, welke op hen iet te vorderen zouden hebben, den koopman zouden moeten volgen ter zijner woonplaatze. Diergelijke overeenkomsten zijn 'er ook gemaakt tusschen de Hertogen van *Braband* en de Graaven van *Holland* en *Zeeland*. In den jaare 1203, toen Graaf Diederik de stad *Dordrecht* ter leen opdroeg aan den Hertog van *Braband*, en die wederom van hem ter leen ontving, werd 'er bedongen dat de brabandsche en hollandsche koopluiden, wederzijdsch ongemoeid, in de staaten of landen der beide Vorsten zouden mogen reizen (*c*). In den jaare 1212 vergunt Henrik de I. Hertog van Lotharingen aan Godefried, Heer van *Breda* en *Bergue*, de heffing van zekeren tol, die te Strijen, in *Zeeland*, op de schepen welke de Schelde bevoeren, geheeven werd (*d*). Het vredensverdrag door Henrik den II. Hertog van *Braband* in den jaare 1258, gesloo-

(*a*) *Vad. Hist.* D. II. bl. 388. *Corps Diplom.* T. I. P. I. p. 392.
(*b*) *Corps Diplom.* T. I. P. I. p. 400.
(*c*) *Ibid.* T. I. P. I. p. 131.
(*d*) *Ibid.* T. I. P. I. p. 142 & 143. Miræi *Donat. Belg.* L. II. C. 90. p. 517.

geslooten met Gaulthier Berthout, Heer van *Mechelen*, spreekt van schepen met visch gelaaden, die naar *Mechelen* zullen mogen opvaaren, zonder tol te betaalen (*a*), en uit dit verdrag blijkt dat 'er van *Remmerswaele* handel in visch gedreeven werd.

Dus konnen wij uit de verdragen leeren, hoe uitgebreid de koophandel in deeze gewesten van de vroegste tijden af is geweest; zoo langs de stroomen, welke naar dezelven heenvloeien, als in Vlaanderen, Braband, en verder aangrenzende landen, inzonderheid mede op Engeland. De menigvuldige onlusten, moeielijkheden en vijandelijkheden over het heffen van tollen, en wel in 't bijzonder van den Dortschen tol, gereezen, hebben ons niet alleen den koophandel van die stad, maar ook de vreemde volken, met wien dezelve gedreeven werd doen kennen: op dezelfde wijs leeren wij uit de menigvuldige geschillen, uitspraaken, overeenkomsten en vonnissen roerende het stapelrecht van *Dordrecht*, welke binnenlandsche steden het meeste deel aan den koophandel hadden. Men vindt 'er, bij voorbeeld, melding van *Zierickzee*, *Middelburg* (*b*), *Leyden* (*c*), van de gemeene steden (*d*); *Remmerswaele* (*e*), *Haerlem*, *Delff*, *Leyden*, *Alkmaer*, *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Sinte Geertruidenberg*, *Oudewater*, *Vlaerdingen*, *'s Gravesande*, *Naerden*, *Medenblick*, *Enckhuisen*, *Briele*, *Gorcum* (*f*).

Wanneer wij nu van de *oudste* onzer hollandsche steden met onze beschouwing overgaan tot de kooprijkste stad van het Vereenigd Nederland, zal deeze bespiegeling ons op nieuw de doorsteekendste

(*a*) *Corps Diplom.* T. I. P. I. p. 175.
(*b*) Van de Wall *Handv. van Dordrecht* D. I. bl. 324.
(*c*) *l. c.* bl. 330. (*d*) *l. c.* bl. 342. (*e*) *l. c.* bl. 343.
(*f*) *l. c.* bl. 347. Zie ook D. II. bl. 546. 578. 588. 606. 636. 815. 952. 991 en volg. 1158.

ste blijken openbaaren van een alleraanzienelijksten koophandel, uit geringe beginsels, onder de regeering der Graaven, tot den hoogsten top gevoerd; en teffens verder doen zien, welke plaatsen meer in dien grooten koophandel deel hadden. De stad *Kampen* had alrede op *Schoonen* eenen handel en eene visscherij aangelegd, en bezat 'er een stuk gronds, aleer die van Amsterdam daar voet kreegen. Albrecht koning van *Zweeden* zegt, dat „ die van *Amsterdam* hunne vrij„ heid zullen gebruiken, gelijkerwijs als die geenen, „ die op de *Campen* victen, met die van *Campen* „ liggen, voor den vooghden van *Campen* te rech„ te staan, na der Camper-rechten" (*a*). De vrijdom, welke met betrekking tot den handel en de kust op het eiland *Schoonen*, door denzelfden Albrecht vergund werd, raakte niet alleen *Amsterdam*, maar ook *Enkhuizen*, *Wiering*, „ ende alle haare hul„ peren, die hen in deezen krijg behulpsaam ge„ weest zijn" (*b*). De overeenkomst, door de stad van *Amsterdam* met die van *Deventer* in den jaare 1347 gemaakt wegens de Cotertollen, spreekt van de zes steden, als *Campen*, *Harderwijck*, *Amersfoord*, *Haerlem*, *Leyden*, en *Delff*, als bereids met betrekking tot die tollen bekend. Ieder een weet, hoe de steden *Hoorn* en *Enkhuisen* eertijds door de visscherij en zeevaart vermaard zijn geweest; hoe 'er de koophandel gebloeid heeft, zelfs in eenen tijd, dat *Amsterdam* naauwelijks wegens zijnen koophandel eenigen naam had (*c*). Die stad, wier roem zoo hoog moest stijgen, die de voornaamste zetel van den grootsten handel, welken eenig volk tot

(*a*) *Handv. van Amst.* D. I. bl. 51. Bijlaage C.
(*b*) *Ibid.* D I. bl. 51. Bijlaage C. 2. l.
(*c*) Wagenaar *Amsterdamsch opkomst en aanwas* D. I. St. I. bl. 8. en volg.

tot dien tijd toe nog ooit gedreeven had, moest worden, was in de veertiende eeuw niet zeer verre van haare geboorte. De luister, welken zij in 't vervolg verkreegen heeft, en de oneindige hinderpaalen, welken zij heeft moeten te boven komen om daartoe te geraaken, maaken haaren eersten opgang merkwaardig.

De Schrijver der *Vaderlandsche Historie* zegt, dat in den jaare 1342 de stad *Amsterdam* in 't stuk van handel *Dordrecht* begon te evenaaren; dat zy in den jaare 1368 van Albrecht, Koning van Zweeden, eene streek lands op 't Eiland Schoonen verkreeg, alwaar zich eenige burgers van Amsterdam gingen nederzetten, wordende door eenen Voogd, volgens de wetten en gewoontens van Amsterdam bestierd (*a*); dat de Amsterdammers met de noordsche waaren handel dreeven, door middel van den Amstel en de Vaarten, welke 'er gemeenschap mede hebben door geheel Holland en Utrecht, en over 't Ye in Waterland, alwaar zij komen konden, zonder tol te betaalen; dat zij, over de *Zuiderzee*, graanen, hout, ijzer en bier naar *Deventer* en *Zwolle* zonden, en, langs de *Schelde*, naer *Vlaanderen*, verscheiden soorten van waaren en onder anderen, Hamburgsch bier (*b*). Uit dit alles moet men noodzaakelijk besluiten, dat Amsterdam reeds toen schepen naar de Oostzee zond, en veel deel nam in den noordschen handel: want, indien die stad alle die noordsche waaren niet uit de eerste hand bekomen had, zoude zij dezelven niet met eenig voordeel hebben kunnen afzetten: en het is zeer waarschijnelijk dat de vergunning, welke die stad van den Koning van Zweeden

(*a*) Zie het geen wij te vooren bl. 137. aangetekend hebben.

(*b*) Men kan 'er over nazien de stukken, welken wij onder de Bijlaagen C. en volg. gebragt hebben.

Zweeden wegens 't Eiland *Schoonen* had verkreegen, de oprichting van een comptoir, ter bevordering van 't overvoeren der noordsche koopmanschappen, te gelijk met de visscherij ten doel hadde. Amsterdam deed toen reeds stappen tot die grootheid, welke het wel dra bekomen heeft. Dezelfde Koning van Zweeden, welke den Amsterdammeren had toegestaan zich op 't Eiland *Schoonen* ter neder te zetten, stond kort daarna aan hun, als mede aan de *Enkhuizers* en die van *Wieringen*, andere voorrechten toe, welke in de Gefchied-schriften onder den algemeenen naam van *verscheiden vrijheden des koophandels* voorkomen (*a*). Uit een vrijdom, in 't jaar 1437, door den Bisschop van *Upsal* den Amsterdammeren en Hollanderen in 't algemeen verleend, van rechten, welken te *Wijburg* geheven werden, blijkt, dat de Amsterdamsche kooplieden eenen grooten handel op Zweeden dreeven. Zij voerden in die tijden derwaarts zout, wijnen, specerijen, lakenen, en andere stoffen en koopmanschappen, en bragten van daar te rug rogge, teer, en andere waaren.

In de vijftiende eeuw vooral begon de handel van Amsterdam, bijzonderlijk die op 't Noorden, welke de voornaamste tak van Hollands handel begon te worden, en zulks nog lang daarna geweest is, op eene zichtbaare wijze toe te neemen, en op die der andere steden de overhand te krijgen. Christoffel, Koning van *Deenemarken*, stond in den jaare 1443 aan die stad den vrijen handel toe (*b*); en zijn opvolger Christiaan, deze vrijheid in 't jaar 1452 bekrachtigende, verklaarde dat hij de Amsterdamsche kooplieden onder zijne bescherming nam. Deeze Vorst

(*a*) Zie het geen wij te vooren aangetekend hebben bl. 137. Bijlaage C. C. 2. l.

(*b*) *Handv. van Amst.* D. I. bl. 53. Bijlaage C. 3. l.

Vorst verleende in 't volgende jaar den Amsterdamschen en Zeeuwschen kooplieden vrijgeleide, onder beding, dat zij geene engelsche koopmanschappen zouden invoeren, en de *Belt* niet zouden voorbijgaan (*a*). Die zelfde Vorst stond in den jaare 1454 den Hollanderen en Zeeuwen eene onbepaalde vrijheid van koophandel en scheepvaart toe. Eindelijk bekrachtigde hij in 't jaar 1458 alle de voorrechten, door hem en zijne voorzaaten der stad Amsterdam verleend, niet alleen voor zoo veel *Deenemarken* aanging, maar ook met opzicht tot *Zweeden* en *Noorwegen*, en de redenen welke hem daar toe bewoogen geeft hij zelf dus op: *om de diensten door hun den Koningen, onzen voorzaaten, beweezen* (*b*).

Uit dit alles moet men besluiten, dat de stad Amsterdam toen reeds eene soort van magt verkreegen hadde, welke aanzienelijk genoeg was om onmiddelijk, en op haaren eigen naam, zonder tusschenkomst der Staaten of van den Graaf, met de noordsche Mogendheden in verbond te staan; dat zij op eigen gezag, met die Vorsten in onderhandelingen was getreden, verbintenissen van vriendschap hadde aangegaan, en hun diensten beweezen. Zij heeft het ook bij deze voordeelen niet laaten berusten. In den jaare 1461. wist zij van Koning Christiaan voor zich in 't bijzonder te verkrijgen de vrijheid, om te vaaren tot *Husum* toe; daar koopwaaren in te laaden, en dezelven tot *Flensburg* toe te voeren; dezelven daar scheep te neemen, en ze van daar in alle vrijheid te vervoeren (*c*). Zij verkreeg in dien zelfden tijd van hem de vrijheid, om rechtstreeks uit de Oostzee op *Flensburg* te vaaren enz., volgens eene tollijst met die

(*a*) *Handv. van Amst.* D. I. bl. 53. 54. Bijlaage C. 4. l.
(*b*) *Ibid.* D. I. bl. 54. en volg.
(*c*) *Ibid.* D. I. bl. 54. Bijlaage C. 5. l.

die ſtad gemaakt. Deeze Vorst breidde in 't vervolg deeze voorrechten voor de Hollanders, en in 't bijzonder voor de ſtad Amſterdam, nog verder uit; hun dezelve voorrechten toeſtaande, welken de Hanzéſteden genooten; en zelfs om op *Hitland* of *Ysland* te handelen, op welke plaatſen de handel tot dien tijd toe, verbooden was geweest (*a*). Dus wist Amſterdam, door onderhandelingen en verbonden, deszelfs handel in 't Noorden allengskens meer en meer uit te breiden: en men ziet, dat dezelve aldaar toen reeds, of ten minſten kort daar na, dien der Hanzé-ſteden, welke denzelven oudtijds alleen bezeten had, evenaarde.

De noordſche handel, vooral die van Amſterdam, nam nog meer toe door de vrijheid welke Jacobus, Koning van Zweeden, in den jaare 1487 den Hollanderen verleende, om in alle zijne havenen allerlei ſoorten van koopmanſchappen in te voeren, zonder eenige rechten te betaalen: men mag vrijelijk gelooven, dat in Holland de ſtad Amſterdam welke zich boven al op den noordſchen handel ſchijnt toegelegd te hebben, wel het meeſte voordeel uit dit voorrecht heeft weeten te trekken.

Zij liet geen Vorst in 't Noorden onaangezogt, om haaren koophandel derwaarts uit te breiden. Zij ijverde bij alle de noordſche Mogendheden. Wij hebben te vooren van den gunstbrief van den Biſſchop van Lijfland gewaagd. Die gaf aan Amſterdam gelegenheid om den koophandel tot in *Lijfland* en in *Moskovië* over te brengen.

De voorrechten van Amſterdam in den noordſchen handel werden in den jaare 1498. nog vermeerderd en aanzienelijker. Die ſtad verkreeg toen, naamelijk

(*a*) *Handv. van Amſt.* D. I. bl. 56.

melijk van den Koning van *Deenemarken* (*a*), ten aanzien van Noorwegen, en bijzonderlijk met opzicht tot de ſtad *Bergen*, dezelve gunst en dezelve vrijheden, welken zijne eigen onderdaanen genooten. Uit het geen ons de geſchiedboeken melden aangaande de wijze op welke men den handel dreef, blijkt, dat de Amſterdamſche kooplieden in *Noorwegen*, en vooral te *Bergen*, magazijnen hadden, gelijk de vreemde kooplieden 'er tegenwoordig te *Leipzich* en *Frankfort*, geduurende de misſen, hebben. Het was toen vrij algemeen onder de kooplieden van handeldrijvende ſteden, welke toen minder talrijk waren, in gebruik, dat zij pakhuizen hielden, zoo in de plaatzen daar de vertiering der waaren geſchiedde, als in die, waar zij dezelven opkochten. Zij onderhielden opzichters of factooren, welke, of onmiddelijk handelden met de lieden welke die waaren gebruikten; of met die geenen, welke dezelven in 't klein verkochten, en met de eigenaars der koopmanſchappen, welken men weder uitvoerde. Dus had *Jaques Coeur*, in de hiſtorie van *Frankrijk* vermaard, wegens den dienst aan Karel den VII. met het opſchieten van aanzienelijke ſommen beweezen, onnoemelijke rijkdommen vergaard in den Levantſchen handel. Hij had overal, waar hij zijnen handel dreef, bewindslieden aangeſteld. De kooplieden, welke geene bewindslieden buiten 's lands hadden, verzelden zeer dikwijls zelven hunne koopmanſchappen; gelijk tegenwoordig die geenen, welke de misſen bezoeken, nog hedendaagsch doen; en wij hebben te vooren reeds gezien, dat ook op die wijze de koophandel door de Vlaamingen, Brabanders, Hollanders, Engelſchen, en andere volken meer, weder-

(*a*) *Handv. van Amſt.* D. I. bl. 56. Bijlaage C. 6. l.

wederzijdsch gedreeven werd; en dat gelijk, aan de eene zijde, de Hollanders in vreemde landen gingen handelen, zoo ook, aan de andere zijde, de vreemdelingen hunnen handel bij hen kwamen drijven: dit word al mede aangemerkt in de Sententie van Karel den V., welke te vooren is aangehaald: „ daar door „ van gelyken de Coopluiden van anderen landen begonst hadden te besoucken ende frequenteeren 't „ voirsch. Land van Holland" (*a*).

In den jaare 1507, verkreeg Amsterdam van Christiaan, Koning van *Deenemarken* en *Noorwegen* enz., nog eenige voorrechten, welke aan hetzelve zeer dienstig waren, om deszelfs handel in 't Noorden verder te doen bloeien. Die Vorst, na de voorrechten door zijne voorzaaten verleend te hebben bekrachtigd, voegt 'er bij, dat de goederen der Amsterdamsche kooplieden, door schipbreuk verlooren, hun zullen worden wedergegeeven, onder betaaling van eene enkele belooning voor 't bewaaren der koopmanschappen; en dat de goederen der kooplieden, in de Staaten des Konings gestorven, zouden te rug gegeeven worden, zonder dat de erfgenaamen daar voor iets zouden behoeven te betaalen.

Amsterdam moet zekerlijk toen in een groot aanzien gestaan hebben, dewijl het wist te bewerken, dat de barbaarsche rechten, op de *schipbreuk* en *exue* geoefend, welke toen door geheel Europa in zwang waren, en 'er zoo langen tijd kracht gehad hebben, ten zijnen opzichte geen plaats zouden hebben. Wel is waar, dat 'er verscheiden overeenkomsten en vrijdommen van Vorsten voor handen zijn, in welken van het oefenen van strandrecht en exue word afgezien; doch niet te min is het opmerkelijk, dat Amsterdam dit voor zich van den Koning van *Deenemarken*

(*a*) Bijlaage A.

ken wist te verkrijgen; ook voegt 'er de Koning bij, dat hij dit voorrecht verleent ter belooning der dienſten, welken de Amſterdammers hem hadden beweezen.

AMSTERDAM droeg zorg, om zijne voorrechten van tijd tot tijd door alle de koningen van *Deenemarken* te doen bekrachtigen; ſomtijds zijn deeze bekrachtigingen verzogt en toegeſtaan voor alle de gewesten, als zij door tusſchenkomst van den Graaf werden verzogt. Dus vernieuwde en bekrachtigde Frederik de I., in den jaare 1524, de vrijheid van koophandel in 't algemeen voor Holland, Zeeland, Vlaanderen en Braband. Het diploma dezer bekrachtiging toont, dat deze gewesten in 't bezit waren om 't Noorden, van lakenen, hop, zout, wijn en andere waaren te voorzien (*a*).

CHRISTIAAN de III. breidde in den jaare 1531 deze voorrechten ten behoeve der Hollanderen in 't algemeen, en der Amſterdammeren in 't bijzonder uit, tot de vrijheid om handel te drijven in alle zijne ſtaaten, havenen, landen, rivieren, en zelfs binnen 's lands, en 'er te gaan en te komen naar hun welgevallen (*b*). Deze voorrechten in 't vervolg, in den jaare 1545, ten behoeve van Amſterdam bekragtigd, is zulks nogmaals in den jaare 1560. door Frederik den II. gedaan, ten verzoeke van Amſterdam, en op de gunſtige voorſpraak van Filips den II. Aanmerkelijk zijn in dezen gunstbrief de bewoordingen van den deenſchen Vorst, aldus luidende „ ſoo hebben wy, voornamentlijck onſen beſonderen lieven „ Oom, Broeder ende Bontgenoot, den Heer Philips „ Koninck van Spangien, beyde Sicilien &c. ter eeren, op het vrundelijck ſchryven ende verſoeck van „ desſelfs Regente der Neder-Burgondiſche Erflan- „ den,

(*a*) *Handv. van Amſt.* D. I. bl. 57. Bijlaage C. 7. l.
(*b*) *Handv. van Amſt.* D. I. bl. 58. Bijlaage C. 8. L.

„ den, Vrou Margarita, Hertoginne tot Parma, onſe
„ beſondere Vriendinne, mitsgaders tot gedyinge, nut,
„ welvaert, ende prosperiteit van onſe wederzijdſche
„ Onderdaanen de ſtadt van Amſterdam, enz. (*a*)".
Zelfs werd 'er een reglement diesaangaande gemaakt.

Het antwoord, 't welk de Procureur Generaal van Karel den V. gaf op 't verzoek der Staaten van Holland, voor den Grooten Raad van Mechelen, toont dat de ſtad Amſterdam reeds in de zestiende eeuw, bijna alleen in 't bezit des graanhandels moet geweest zijn: „ ende hadde cleene apparentie, (zegt
„ die Procureur) dat om de commoditeit van eenen
„ particulieren ſtede, te weten Amſterdam, wy ſon-
„ der eenige recompenſe afgaan ende quytſchelden
„ zouden onſe rechten, enz." (*b*) Daar werd geſproken van eene belasting op den uitvoer der graanen. Hoe 't ook zijn moge, de noordſche handel wies door de gunſten en voorrechten, welken de ſtad Amſterdam wist te bekomen van tijd tot tijd meer en meer aan, en dit aanwasſen ſtrekte haar altijd tot eenen trap om hooger te ſtijgen: het ſpoorde haar aan, om de bekrachtiging dezer voorrechten te verzoeken bij alle gelegenheden, in welken zij het ter bevordering van haaren handel oordeelde bekwaamelijk te kunnen doen. Amſterdam zond zijnen Penſionaris *van Sylle* aan Christiaan den IV. in den jaare 1596, om de bekrachtiging van haare voorrechten in *Deenemarken* te verzoeken, en verkreeg zulks. Frederik de III. hernieuwde deze bekrachtiging op verzoek van *van Beuningen*, buitengewonen Gezant der Algemeene Staaten, in den jaare 1658. uit naam der ſtad Amſterdam gedaan (*c*).

De

(*a*) *Handv. van Amſt.* bl. 59. Bijlaage C. 9. l.
(*b*) Zie Bijlaage A.
(*c*) *Handv. van Amſt.* bl. 60.

De Hanzé-ſteden hadden den handel op de West door middel van dien op den Oost gedreeven, en zich dus verrijkt. Amſterdam, die de mededingſter van alle de Hanzé-ſteden geworden was, en die haar wel dra verre de loef afſtak, volgde toen denzelfden weg in den koophandel, en had zich zonderling op den noordſchen handel toegelegd, als den grondſlag van alle de andere takken van koophandel, van welken zij zich meeſter zoude konnen maaken, vooral van den handel, welke met het Zuiden van Europa konde worden gevoerd. Ook bekleed deze ſtad altijd de eerſte plaats bij alle gelegenheden, die gediend hebben om Hollands koophandel in 't algemeen te bevorderen, eerst in Europa, en in 't vervolg ook in de drie overige deelen der wereld.

Uit het geen wij hier ten aanzien van die thans zoo prachtige Stad aangetekend hebben, beſpeurt men hoe de Hollanders en Zeeuwen, en vooral de ſtad Amſterdam, belang genomen hebben in den noordſchen handel; en dat die koopſtad het bereids in de vijftiende eeuw zoo verre boven de anderen had opgehaald; dat zij door den Procureur van Karel den V. als de eenigſte, die in den graanhandel belang had, werd opgegeeven. Deze koopmanſchap was echter de eenigſte niet welke met het Noorden gevoerd werd, noch ook Amſterdam niet de eenigſte ſtad, die 'er een aanmerkelijken handel dreef. Uit een vonnis van den Hove van Holland tusſchen die van *Amſterdam* en *Hoorn* uitgeſproken in den jaare 1563, ziet men, dat 'er merkelijke handel gedreeven werd in het Noorden met osſen, koeijen, paarden; en dat Hertog Aalbrecht in den jaare 1389, aan de ſtad *Hoorn* vergund had, „ dat de Denen haer „ markt tot binnen der ſtede van Hoorn verſoec„ ken mochten met haare beesten, als osſen, paer„ den,

„ den, enz." (*a*) De Heer EIKELENBERG tekent aan „ dat Willem, de Vierde van dien naam, en „ de derde, uit den huize van Henegouwen, in wintermaand des jaars dertien honderd en negen en „ dertig, omme oirbaar der Poirte van Alkmaar, „ den Poorteren de vrijheid gunde om drie jaarmark- „ ten 's jaars te mogen doen houden, ende elke „ markt drie weeken duurende. . . . . . Vlaamin- „ gen, Brabanders, en allen uitheemſchen werd toe- „ gelaaten daar ter markt te komen, of terug te kee- „ ren; mits alleen voor tol betaalende, van elken „ paird vier penningen, van elken rind twee pennin- „ gen hollands, van ander vee na gelijke dat 'er toe „ behoorde; van elken laken onerhoeft agt pennin- „ gen, en van allen ſlapenden goede den honder- „ ſten penning" (*b*). Ook leezen wij dat de noordſche volken met hunne ſchepen graanen in Holland bragten (*c*). Het geen wij te vooren hebben aangetekend, bladz. 173. 175. 188. en de Bijlaagen achter dit deel gevoegd toonen ons, welke plaatſen in onze Republijk door den koophandel eenig aanzien gekreegen hadden. De verbonden tusſchen de Hanzéſteden draagen 'er ook blijken van. Onder dezelven vind men uit de Hollandſche gemeld, *Dordrecht*, *Amſterdam* en *Briel*; uit de Zeeuwſche *Middelburg*, *Zierickzee* en *Arnemuiden*; uit de Frieſche, *Staveren*; uit de Stichtſche *Utrecht*, *Deventer*, *Kampen*, *Zwol*, *Hasſelt* en *Groningen*; en uit de Gelderſchen, *Zutfen*, *Harderwijck* en *Elburg* (*d*).

DEEZE ſteden hielden reeds in 't midden der veertiende eeuw, en misſchien nog wel eerder, vergaderin-

(*a*) *Handvesten van Amſt.* D. I. bl. 21.
(*b*) *Alkmaar en zijne Geſchiedenisſen*, bl. 109.
(*c*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 183 en 184.
(*d*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 501.

deringen, om onderling raad te pleegen en besluiten te neemen, tot welzijn des handels. *Dordrecht*, *Haerlem* en *Amsterdam*, uit Holland; *Nymegen*, *Zutphen* en *Harderwyk*, uit Gelderland; *Deventer*, *Kampen* en *Zwolle*, uit Overijssel, ondertekenden 't verbond, welk, in den jaare 1418, te *Lubeck* tusschen de Hanzé-steden gesslooten werd (*a*).

De verdeeling der toerusting, in den jaare 1437. vereischt, om over de vijandelijkheden der Oosterlingen wraak te neemen, schijnt ten bewijze te konnen strekken, dat de volgende steden en dorpen belang hadden, bij de vaart en handel op de Oostzee, naamelijk: *Haerlem*, *Delft*, *Leyden*, *Amsterdam*, *Gouda*, *Alkmaer*, *Hoorn* met zijn toebehooren, *Rotterdam*, *Vlaerdingen*, *Schoonhoven*, *Heusden*, *Oudewater*, *Woerden*, *Gorinchem*, *Enkhuisen*, *Grootebroek*, *Medenblik*, *Monnikendam* en *Edam*, met de dorpen in *Waterland*; *Purmerend* en *Purmerland*, *Schellinkhout* en *Wydenesse*; *Hem*, *Venhuisen*, en *Zydekarspel*, *Hoogtwoude*, *Spanbroek*, *Abbekerk*, *Westwoude*; alle de *Dorpen* onder het Bailliuwschap van *Kennemerland* en *Friesland*, *Schagerkogge*, *Koedyk*, met alle de *Dorpen* die op *Nieuwburg* hoefden; *Beverwyk* en *Wyk op Zee*; *Westzaandam* en *Krommenye*; *Naarden* en *Weesp*, met de *Dorpen* in *Gooiland*; de *Dorpen* van *Amstelland*; 't land van *Texel*; 't land van *Wieringen*; de stad *Middelburg*, *Zierikzee*, *Remmerswaale*, *Goes*, *Tholen*, *Poortvliet*, *Brouwershaven*, *Westerschouwe*, *Vlissingen*, *Veere*, *Kortgeene*, *St. Maertensdyk*, *Briele* en *Goedereede*. Kortom, als men de oude stukken leest, dan ondekt men een algemeene zucht tot den koophandel onder de Landzaaten, daar alle de steden en dorpen meer of min deel aan hadden; en die algemeene zucht deed den

(*a*) *Vad. Hist. l. c.*

den koophandel overal aangroeien en toeneemen.

De Zeesteden van *Holstein* en *Pomeren*, in dien zelfden tijd, met elkanderen in oorlog zijnde geraakt, wisten de Hollanders en Zeeuwen dien oorlog, welke van langen duur was, te doen gedijen ter bevordering van hunnen handel in *Pruissen*, *Lijfland*, en zelfs verder in *Moskovië*, (*a*). Zij maakten zich in 't vervolg allengskens meester van den handel op alle die landen. Overal, waar de inwoonders deezer gewesten 'er voet in konden krijgen, wisten zij 'er zich in uit te breiden en te handhaaven. Eerst namen zij deel in den handel op de Oostzee: de Oosterlingen zelven kwamen hunne waaren hier brengen: de kunst der zeevaart in volmaaktheid toeneemende, nam de zeevaart ook toe: men voer niet meer langs de kusten: langzaamerhand begon men die te verlaaten; en zich op de ruime zee te begeeven. Het gebruik van 't compas bragt de zeevaart tot meerder zekerheid: naar maate dat de mogelijkheid om zich ter vaart naar vreemde landen te begeeven grooter werd, zette men den koophandel derwaarts uit. Dus reezen ook ongevoelig de vaart en koophandel op de Oostzee; en wel zoodaanig dat 'er onze luiden eindelijk geheel meester van werden. Zij bedienden zich in den jaare 1418 en volg. van den twist tusschen Erick, Koning van Deenemarken en Christoffel, Hertog van Beieren, welke de Deenen op den throon wilden plaatzen, om hunnen handel op de Oostzee te stijven en verder uit te zetten. Doch die groei van Hollands koophandel verwekte eindelijk den naijver der Hanzé-steden. Menige vijandelijkheden waren 'er de gevolgen van. De onzen klaagden over de Wendsche steden: die wederom over de onzen. Men vatte de wapenen tegen

(*a*) *Vad. Hist.* D. III. bl. 503.

gen elkanderen op: men bragt oorlogschepen in zee: men roofde wederzijdsch schepen: doch met dat alles groeide de koophandel aan, en wij hebben te vooren gezien, hoe 'er de onzen zich in wisten te handhaaven. De oorlog met de wendsche steden, door welken de ingezetenen dezer landen zulke merkelijke schaden hadden geleeden, en het land in gevaar gebragt was om hongersnood te lijden, eindigde met een tienjaarig bestand, 't welk in 't vervolg een bestendige vrede werd (*a*). Tot zulk een top groeiden de vaart en koophandel in deze landen aan, dat 'er bereids, in het midden van de veertiende eeuw, van derzelver bewoonders gewag word gemaakt als van volken, welke zeer bekwaam waren om door de Venetiaanen tot het voortzetten van hunnen handel op Egypte aangezogt te worden. (*b*) Deze gewesten moeten dierhalven ter dier tijd in eenen zeer bloeienden staat geweest zijn: het toeneemen van volk in de dorpen, het veranderen veeler dorpen in steden, zijn 'er klaarblijkelijke merktekenen van: en men zal 'er minder aan twijfelen, indien men 't oog slaat op de nadeelen, welken de koophandel leed in de oorlogen van 't huis van Burgundië tegen Frankrijk, en op de zwaare kosten, welke uit den koophandel getrokken werden, en om denzelven tegen alle overlast te beschermen, en daar door nog grooter kosten voor te komen.

De koophandel dezer gewesten op Frankrjik schijnt laater begonnen; en, in vroeger tijden, van weinig belang geweest te zijn. „ Zelden (zegt „ VELLY) ziet men den koophandel bloeien, „ daar

(*a*) WAGENAAR *Vad. Hist.* D. III. bl. 530 en volg.
(*b*) Zie MARINUS SANUTUS, aangehaald bij WAGENAAR *Vad. Hist.* D. III. bladz. 251.

„ daar de oorlogszucht den Staat bezielt. Onder de regeering der Romeinen was Gallië vermaard wegens den koophandel: de eerste Koningen van het merovingsche huis vonden dien genoegzaam geheel vervallen. Onder Dagobert werden verscheiden markten aangelegd. Ten tijde van Karel den Grooten dreeven de Franschen koophandel op Engeland, welke onder de regeering van dien Vorst verbooden werd, en eenigen tijd bleef stil staan (*a*). Uit dit alles (vervolgt dezelfde schrijver, na eene schets van den franschen koophandel gegeeven te hebben) „ moet men opmaaken, dat de Franschen, onder de twee eerste huizen der fransche vorsten, zich met den koophandel weinig hebben opgehouden: zij lieten dien geheel en al over aan de vreemden, die hun niets anders dan beuzelingen bragten. Spanje leverde hun paarden, en muilezels; Friesland mantels van onderscheiden kleuren; camisoolen, bovenkleederen met bont gevoerd; Engeland bragt hun graan, ijzer, tin, lood, leder, en jachthonden" (*b*). Uit Frankrijk trok men vaatwerk, gewerkt koper, wijn, honing, meekrap, en zout (*c*). Het verbond van Floris den V. met Filips Koning van Frankrijk, van het welk wij bladz. 183 gewag gemaakt hebben, draagt wel blijken van koophandel hier te lande, maar niet van een koophandel of vaart op *Frankrijk*. „ 's Konings vrienden en bondgenooten zouden den vrijen toegang in 's Graaven Landen hebben, en zich uit dezelven van Schepen, Krijgs- en mondbehoeften mogen voorzien": een bewijs, dat de Hollanders toen reeds, met betrekking tot de Franschen, in geen minder voordeeligen

(*a*) *Hist. de France* T. I. p. 498 en 499.
(*b*) *Ibid.* T. I. p. 503. (*c*) *Ibid.*

ligen ſtaat ſtonden, dan in laatere, en zelfs in onze tijden. „ Voorts (zegt de Heer WAGENAAR (*a*) „ van dit verbond ſpreekende) toont hetzelve, „ dat de koophandel hier te lande reeds zeer aan 't „ bloeien was, alzo de Franſchen zelve zich hier van „ krygs- en mondbehoeften, en zelfs van ſchepen kon- „ den komen voorzien". Dezelfde Historieſchrijver haalt daar bij nog eenen brief van Eduard den III. aan, den derden van ſlachtmaand des jaars 1336 gedagtekend, waarbij de engelſche Vorst Graave Willem den III. verzoekt van aan zijne vijanden de Franſchen en Schotten, geene oorlogſchepen te verhuuren, of te verkoopen; zoo dat het dringen der Engelſchen op iet diergelijks, in onze tijden, juist geen nieuwigheid is. Dat de Hollanders en Zeeuwen magt van ſchepen gehad moeten hebben, is bereids te vooren door ons aangetekend (bladz. 117 en volg.) De overtocht van 't engelsch leger met gehuurde hollandſche en zeeuwſche ſchepen, in den jaare 1415, de vloot door de Hollanders en Zeeuwen, in den jaare 1453, aan Karel den VII. Koning van Frankrijk, tot het beleg van Bourdeaux, bijgezet, zijn 'er ook nog doorſlaande blijken van.

De koophandel op Spanje en Portugal en verder naar de middelandſche zee ſchijnt nog laater een aanvang genomen te hebben. Men vindt 'er ten minſte weinig gewag van gemaakt bij onze vaderlandſche Hiſtorieſchrijvers, voor den tijd van de ſpaanſche beroerten. Evenwel ziet men uit oude ſtukken, en inzonderheid mede uit de Sententie van Karel den V, roerende het congié-geld, dat 'er langen tijd te vooren handel op *Frankrijk*, *Spanje*, en *Portugal* gedreeven werd. Men leeſt 'er naamelijk dat uit deze landen vervoerd werden „ diverſche „ ſoorten

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 63 en volg.

„ soorten van lakenen, en draperien, welcke ver-
„ thierd wierden in menigerley plaetsen, als in de
„ Coninckrycken van Spaengien, Portugal, Duitsch-
„ lant, Schotlant. . . . . . ende boven dit incon-
„ venient soo copen die Oosterische Coopluyden,
„ comende in Engelant, weder engelsche lakenen,
„ wolle, tin, loot, ende ander goet; daer zij,
„ *comende in Hollant, plagen lakenen te coopen, ende*
„ *ander goet, daar veyl zynde*; van gelycken, den
„ Oosterlinck zeylende met zyn coren in Spangien
„ oft Portugal, brengt wederom wynen, olie,
„ zout, specerien, ende andere coopmanscappen,
„ *dewelcke de Oosterlingen uit deeze landen plagen te*
„ *halen, of men plach die oistwaerts te bringen, by*
„ *onsen Ondersaten*; daar uit wel te bemerken
„ was, wat achterdeel wy ende dese onse Landen
„ hadden ende ware lydende, by den imposten van
„ 't voors. congie ghelt oft diergelycke. Dese
„ onse voirsz. Landen van Hollant liggen notoirlick
„ in 't middel van den oisterschen en westersche
„ zee; *ende plagen de Coopluyden van Oosten alhier te*
„ *ontladen, ende hun* weder te laden *met coopman-*
„ *schappen, comende uyt westen, die hen dienden,*
„ *ende van gelycken, soe deden wederomme die van*
„ *westen, in welcken gevalle wy hadden*: enz.". Hier
uit, en uit andere plaatsen van deze Sententie meer, ziet men, dat 'er al veel vroeger dan den tijd van den opstand tegen Filips den III. koophandel uit deze landen is gedreeven op *Spanje* en *Portugal*: dezelve is waarschijnelijk sterker geweest dan op Frankrijk; welk rijk, geduurig in oorlog, meerder in de hollandsche geschiedenissen bekend is door zijne krijgstoerustigen en tochten ter zee, mitsgaders door de schaden, welken het van tijd tot tijd aan onzen koophandel deed, dan door de voordeelen welk het den koophandel van onze gewesten nu en

en dan toebragt. De kaaperijen der Franſchen kunnen echter al mede dienen tot bewijs, hoe hoog, in de vijftiende eeuw, de koophandel en zeevaart hier te lande geſteegen waren.

Filips de zijde der Engelſchen kiezende, gelijk te vooren is aangetekend, wekte even daar door de Franſchen op tegen de Hollanders en Zeeuwen. Onze vaart en handel ter zee moeſten dus een gevoeligen aanſtoot lijden. De Hollanders, gekweld door de Franſchen, die hun menigte van ſchepen ontnomen hadden, beſlooten eindelijk eene uitruſting te doen, van welke te vooren is geſproken. Hun koophandel hier door nog niet genoeg beveiligd, en kort daar na, naamelijk in 1475, wederom ontruſt, zonden de ſteden *Amſterdam*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Monnikendam* en *Edam*, gelijk wij bl. 118 hebben verhaald, een ſmaldeel in zee, om haaren eigen koophandel tegen de franſche kaapers beter te handhaaven. Zij wapenen, ten zelfden tijde, haare koopvaardijſchepen, naar 't Weſten beſtemd, ten oorloge. Deze ſchepen niet te min, op hunne t'huisreize aangetaſt, worden ten eenenmaale verſtrooid, en de ſtad *Hoorn* alleen verlieſt 'er dertig. Hoe groot en wijd uitgeſtrekt moet in dien tijd de hollandſche koophandel niet geweeſt zijn, daar een enkele ſtad zoo veele ſchepen verloor (*a*); daar zulk eene aanzienelijke koopvaardij-vloot naar 't Weſten gezonden werd; daar de Hollanders na zoo een zwaar verlies, na twee zulke koſtbaare uitruſtingen, in ſtaat geweeſt zijn, om eene derde te onderneemen, tegen een Rijk, als Frankrijk, 't welk toen eene zeemagt, bekwaam om deszelfs luiſter op te houden, ſchijnt gehad te hebben?

In den jaare 1477, werd 'er eene nieuwe uitruſting

(*a*) Wagenaar *Vad. Hiſt.* D. IV. bl. 155 & 156.

rusting gedaan. De Hollanders neemen wraak over 't fransch geweld; maaken zich meester van de zee; doch worden, twee jaaren laater, bij *Cherbourg*, aangetast door den franschen Vice-Admiraal *Coulon*, die alle de haringbuizen wegneemt, zendende de visschers naakt en berooid te lande naar huis (*a*); terwijl de fransche kaapers zig meester maaken van verscheiden schepen met graanen gelaaden, welke uit het Noorden te rug kwamen. In honderd jaaren herwaarts hadden deze Landen zulk een zwaar verlies ter zee niet geleeden, als in dat jaar 1479. en zulke schaden konden zekerlijk niet vallen dan bij een volk, dat reeds rijk was. Zij verminderden de rijkdommen door den koophandel reeds verkreegen, merkelijk; doch vertraagden deszelfs aanwas niet. Ook vindt men aangetekend, dat *Holland* bereids voor een rijk land, (*pleine de richesse*) bekend was ten tijde van Graaf Jan den II. Filips de I. van ons vaderland aan den Paus schrijvende door de pen van den Bisschop van Atrecht, laat zich aldus uit „ *Holland* en *Zeeland*, rijke Eilanden, bewoond van „ dappere en krijgszuchtige volken, die nimmer „ door hunne ongetemde nabuuren hebben kunnen „ overwonnen worden; en thans op alle Zeeën „ handel drijven". (*b*)

In die tijden handelden de Hollanders mede reeds op *Italië* en op de *Levant* over Duitschland. Het is bijna onbegrijpelijk, hoe deze handel, welke naderhand door dien der middelandsche zee is vervangen, over land, met eenig voordeel, heeft kunnen worden gedreeven, terwijl Antwerpen dien regtstreeks over zee op Italië dreef, en een magazijn hield, altijd wel voor-

(*a*) Wagenaar. *Vad. Hist.* D. IV. bl. 190.
(*b*) Wagenaar *Vad. Hist.* D. III. bl. 181. D. IV. bl. 13 & 32.

voorzien van alle levantſche en italiaanſche waaren. Nochtans word 'er van dezen handel geſproken als voornaamelijk gedreeven wordende door de ſteden *Haarlem*, *Leyden* en *Amſterdam*, op *Italië* en de *Levant*, over *Keulen*, *Augsburg* en *Tirol*. (*a*)

Men mag vaſtſtellen, dat de Hollanders in dien tijd te land ſtapel hebben gemaakt, gelijk zij daar na ter zee hebben gedaan, door geheel Europa. Zij vertrokken van huis met koopmanſchappen, welken zij met voordeel onder weg verkochten, en waar van het beloop hun in Italië diende, om hunne inkoopen te betaalen: want de levantſche handel is altijd grootendeels met gereed geld gedreeven. Dit was de eenigſte wijze, op welke de Hollanders dien handel over land konden voeren. Men zoude mogen denken, dat het natuurlijker ware geweeſt, dat zij zich van italiaanſche en levantſche waaren hadden voorzien te Antwerpen, welke plaats den ſtapel dier goederen had, en in hunne nabuurſchap lag, dan dat zij dezelven, over Duitſchland en Tirol, uit Italië zouden gehaald hebben; doch de Hollanders hadden reeds een ſtapel opgericht van alle ſoorten van ooſterſche en weſterſche koopmanſchappen; hun ontbrak niets, om van alles voorzien te zijn dan die van Italië en van de Levant. Het was hun onmogelijk zich te Antwerpen te voorzien van die zelfde ſoorten van waaren, waarmede die ſtad een handel van *oeconomie* dreef, en 'er gelijk die ſtad, ook een handel van *oeconomie*, met eenig voordeel, mede te doen. Zij moeſten die waaren uit dezelven hand, waar uit ze Antwerpen kreeg, gaan haalen, om dien handel, met het zelfd voordeel, als de Antwerpenaars te kunnen voeren: de handel op Duitſchland gaf hun hier toe gelegen-

(*b*) *Handvesten van Amſterdam* D. I. bl. 65. Bijlaage N.

legenheid; en dit was misschien iets 't geen zij op Antwerpen vooruit hadden. Deze handel had echter weinig te bedieden, in vergelijking van dienzelfden handel, zoo als die naderhand eens door Holland, over de middelandsche zee, zoude gedreeven worden. Kooplieden, bekwaam, om zich zulk eenen vreemden en ongewoonen weg te baanen, om nevens anderen in den handel gelijk te staan, voorspelden zekerlijk den handelaaren van vreemde volken, dat zij overal geduchte mededingers te verwachten hadden.

MANUFACTUUREN.

WANNEER de grond, dien men beslaat, geen bekwaam of genoegzaam middel tot onderhoud schijnt aan te bieden, dan werkt het vernuft van den mensch het allersterkst, en schijnt door de nooddruft als gedwongen, om gebruik te maaken van vermogens, die zonder die aanprikkeling altijd verdoofd of gesmoord gebleeven zouden zijn. Aan wat kant van de Wereld men ook het oog wende, en hoe woest, wild, onbeschaafd, onkundig, geest- of verstandeloos men hier of daar de volken aantreft, men vindt ze toch echter afgerecht op de Jacht, op de Visscherij, op het bekomen van het geen hun tot voedsel en deksel kan dienen; en voorzien van bekwaam tuig, om te werken en hunnen arbeid te ondersteunen of te verligten. Bij PLINIUS leest men, op wat wijze de Kauchen zich voorzagen van netten, om te visschen. De Germaanen, de Batavieren waren liefhebbers van jaagen: dien lust konde niet voldaan worden zonder jachtgereedschap. Zij voeren op de rivieren, op zee, langs de kusten: zij maakten hunne booten of schepen van boomen, die zij uitholden of die van stukken leder aan elkanderen werden gehecht: hoe het met het maak-

maakſel van hunne vaartuigen moge geweeſt zijn, en waar uit zij ook beſtaan mogen hebben; zeker is het allenthalve, dat omze te bouwen gereedſchap vereiſcht werd. De vaart en viſſcherij moeſten dan, daar de oude bewooners dezer landen uit die bronnen grootendeels hun onderhoud dienden te haalen, gepaard gaan met de kunde en oefening van zekere handwerken. De viſſcherij en ſcheepvaart moeſten derhalven ook de nijverheid en ſchranderheid, waar door men zich bevlijtigt, om de voortbrengſelen der natuur tot ons gebruik te bereiden, met aan dezelven eene nieuwe gedaante te geeven, gaande maaken. De eerſte manufactuuren bij alle arbeidzaame en ſchrandere volken, zijn altijd die geweeſt, welke aan hunne eerſte behoeften voldeeden. De ſcheepsbouw, het bereiden van touwwerk, zeilen, netten, tonnen en vaten zullen zekerlijk al vroeg bij de Hollanders voorwerpen zijn geweeſt, waarop het vernuft geſpeeld zal hebben. Het geen wij te vooren van de aloude ſcheepvaart en ſcheepsmagt der Germaanen, Batavieren, en andere volken', welke, voor meer dan zeventien eeuwen en vervolgens, onzen grond bewoond hebben, voorgedraagen hebben; de tochten, gebeurteniſſen, en oorlogsbedrijven hier te lande ſedert de komſte der Romeinen tot aan onzen laatſten Graaf voorgevallen, en van welken wij eenig verſlag hebben gedaan, zullen onze lezeren zekerlijk hebben doen opmerken, dat de ſcheepsbouw en de jachtgereedſchappen de eerſte voorwerpen zijn geweeſt van de handwerkskunde der eerſte bewoonderen dezer landen; en dat inzonderheid de ſcheepsbouw hun vernuft, vlijt en arbeidzaamheid getrokken moet hebben. Wij hebben het bereids (bl. 39) aangetekend: het toeruſten van ſchepen vereiſcht,

ter plaatze, daar men de toerusting doet, de noodige handen, de noodige bouwstoffen, de noodige gereedschappen, en vooral de noodige kundigheid, om vaartuigen te timmeren. De aankomst en 't verblijf der Romeinen in deze oorden, de oorloogen met hen, en naderhand met de Franken, en anderen, zoo wel te water als te lande gevoerd, hebben gewisselijk de landzaaten bedreevener in den scheepsbouw en in alles wat daar toe betrekking heeft, moeten maaken. Die Fabriek mag men dan stellen als de eerste en voornaamste op welke de aloude ingezetenen dezer gewesten zich toegelegd hebben, en die met de visscherij den eersten grond heeft gelegd tot hunnen rijkdom. Men heeft zelfs van die Fabriek zo veel werks gemaakt, men heeft die zoo sterk ter harte genomen, dat de scheepsbouw hier te lande al vroeg gebragt is tot zulk een trap, dat de Hollanders zich in staat bevonden, om andere volken van schepen te voorzien, gelijk te vooren (bladz. 117 en volg. 211) is aangetekend: en hoe de scheepsbouw, in laatere tijden, heeft toegenomen, hoe het zeilmaaken, het touwslaan, hoe alles wat verder tot het bouwen van schepen en tot de zeilaadje vereischt word, is aangegroeid en ten hoogsten top gereezen; hoe alle die zaaken nog boven dien voorwerpen van buitenlandschen koophandel zijn geworden, wat schatten 'er mede gewonnen zijn, getuigt niet alleen *Zaanredam*, een dorp het welk de geheele wereld door wegens den scheepsbouw vermaard is geweest; maar teffens ook de dorpen en steden, waar men de vervallen overblijffels van die fabriek met droevige oogen kan beschouwen.

Als men vervolgens zijne gedachten laat gaan over de bedrijven der Romeinen hier te lande; zich te vooren stelt, dat dat volk, in alles boven anderen bedreeven en kundig, burgten, en

andere

andere vaſte plaatſen heeft laaten ſtichten, grachten laaten diepen, dijken maaken, en wat al meerder verricht is, om van dit gedeelte van Europa een bewoonbaaren oord te maaken, (*a*) zal men ook ligtelijk gelooven, dat alle gemeene of mindere handwerken, te gelijk met hunne komst, hier zijn ingevoerd of tot meerdere volmaaktheid gebragt; en zulks niet alleen met betrekking tot het bouwen van ſchepen, het aanleggen van dijken, het ſtichten van burgten, het graaven van graften; maar ook met betrekking tot andere behoeften, en wel inzonderheid die tot de kleeding en het toemaaken van ſpijzen vereiſcht werden. Zijn de romeinſche legers met romeinſche koopluiden verzeld geweeſt; daar zullen ook wel romeinſche, of ten minſte vreemde ambachtslieden en arbeidslieden zijn overgekomen, die het werk aan den gang zullen geholpen hebben; de eerſte aanleg mag gebrekkelijk geweeſt zijn; maar de landzaaten moeten al ras merkelijk in hunne pogingen geſlaagd zijn, indien, ten tijde van Adrianus, het Eiland der Batavieren bereids zoo beſchaafd was, als door den Heer CANNEGIETER word opgemerkt. Het verval der galliſche koopſteden zal 'er ook al iets aan toegebragt hebben. Offchoon nu de hiſtorien ons niets melden van die kleinigheden, welke evenwel, onzes bedunkens, vrij wat meer onze oplettenheid verdienen, dan gepleegde geweldenaarijen, verwoeſtingen van landen, en bloedſtortingen van menſchen, geeft de natuurlijke loop der menſchelijke pogingen ons die genoegzaam te kennen.

NA den ſcheepsbouw ſchijnt men de lakenweeverij,

(*a*) CLUVERIUS *Bat. Oudh.* D. I. bladz. 100. en volg. 107. en volg. V. D. HOUVEN *Handvest-Chronijk* bladz. 43. 45, 46. 76. 85. en volg. Zie hier vooren bladz. 158.

verij, het drapieren, of het maaken van laken als eene der oudste hoofd-manufactuuren, welke in deze gewesten gebloeid hebben, te mogen aanzien. Althans, dat de vereenigde Gewesten, reeds ten tijde van Karel den Grooten, rijke lakenmanufactuuren moeten gehad hebben, en dus in eene eeuw, in welke de kunsten in Europa nog weinig opgang hadden gemaakt, is ligt op te maaken uit de gewoonte, welke die Vorst had, om, op Paaschdag, zijnen hovelingen friesche kleederen van verscheiden kleuren te vereeren (*a*). Hij zondt zelfs somtijds witte, grijze en purpere friesche mantels den vreemden Vorsten tot een geschenk; een blijk dat de Friezen, onder welken naam men ook de volkeren van Holland, Zeeland, Gelderland en Noordholland begreep, manufactuuren van wollestoffen hadden, en dat zij de kunst om die te bereiden en te verwen beter dan anderen moeten verstaan hebben: en waren die ten tijde van Karel den Grooten tot zulk een top geklommen, dan moeten zij gewisselijk al veel vroeger aangelegd zijn. Volgens MATTHYS VAN DER HOUVEN, moet niet alleen de meekrap hier te lande, al in de zesde eeuw, geteeld zijn geweest, maar ook tot het verwen van lakenen gebruikt (*b*). Karel de Groote, met friesche manufactuuren te gebruiken tot het doen van geschenken, moedigde dezelven niet enkelijk aan, maar gaf daar door mede aanleiding, dat die manufactuuren ook elders bekend, gezogt en verkocht wierden. Men stelle dit gedrag van Karel den Grooten eens over tegen het gedrag van zulken onder den rijkdom, die niets tot het doen van een geschenk

(*a*) WAGENAAR *Vad. Hist.* D. II. bl. 8.
(*b*) *Handv. Chronijk* B. VII. bl. 229.

ſchenk koopen, of het moet vreemd zijn; die niets goeds vinden, of 't moet vreemd zijn; die het vreemd goed dubbeld boven de waarde betaalen, het vaderlandſche verachten, en teffens, met een bedrukt gelaat over verval van handel en fabrieken zuchten. De geſchenken van den frankiſchen Vorst ſtrekken ondertusſchen tot bewijs, dat die fabrieken een trap van volmaaktheid hadden, welke niet dan door den tijd verkreegen konde zijn, en derhalven dat de manufactuuren bij die volken zeer oud waren (*a*).

De eerſte opkomst der lakenneeringen is onbekend: was 'er in de oude historien geen gewag gemaakt van de geſchenken van Karel den Grooten mogelijk zoude men niet durven denken, dat 'er, ten tijde van dien Vorst, laken-fabrieken, en wel lakenfabrieken van zulk eene waarde, waren geweest; ligt had men het verhaal daar van onder de ſprookjens geteld: ondertusſchen, offchoon men den eerſten aanleg en oprechting der manufactuuren, fabrieken en trafieken, noch derzelver loop en voortgang, in de eerſte tijden, nietkan opſpooren, zijn 'er evenwel blijken, dat 'er verſcheiden manufactuuren, hier te lande moeten aangelegd, opgerecht en in bloei zijn geweest, al vrij lang voor den tijd, dat men gemeenlijk waant, dat dezelven bij ons zijn opgekomen: immers is het in onze dagen een algemeen heerſchend gevoelen geweest, dat wij de fabrieken en manufactuuren eerst, geduurende den ſpaanſchen oorlog, door het vallen van Antwerpen en van andere ſteden, door de franſche en vlaamſche vluchtelingen, door de verwaarloozing der handwerken in andere landen gekreegen hebben: en zoo men al toegeeft, dat wij fabrieken en manufactuuren, voor dien tijd, gehad hebben,

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. II. bl. 8.

ben, acht menze geen noemens waard. De oude gedenkstukken en de oude historien kunnen ons van die dwaaling afhelpen.

DAT de laken-fabriek en laken-neering, bereids voor de dertiende eeuw, te Dordrecht gebloeid heeft, kan men zien uit eenen brief van den jaare 1200, waar bij Diederik de VII. en zijn Echtgenoot Aleijd aan die van het *Wantsnijders* gild vergunnen, dat niemand Lakenen verkoopen moge, dan die in dat gild is (*a*). In de voorrechten en vrijheden door Schout en Schepenen van Dordrecht aan de wollewevers verleend, op den 4den Julij 1276, word gesproken van *Wevers* en *Wollenlakenverwers* (*b*): de laken-fabriek, de lakenneering, en de lakenverwerij moeten dan al lang voor dien tijd in die stad geoefend zijn geweest.

DE oudste instelling tot *bevordering en onderhouden der Laken-neering te Leyden* is van den 14den Aug. 1363 (*c*). Doch die zelfde instelling, bij welke men van de zijde der Wethouderen eene zorg ten nutte van die neering bespeurt, toont te gelijk aan, dat die neering in dien tijd al vrij toegenomen had, en dus al veel vroeger in die stad moet begonnen zijn geweest. De eerste beginsels zijn doorgaans gering; en wanneer men acht geeft, hoe zekere onderneemingen ongevoelig aangroeien, in welke gesteldheid deze landen zijn geweest, toen 'er de Romeinen hunne wapenen gebragt hebben, en welke lotgevallen daar op gevolgd zijn, zal men ligtelijk bij zich zelve verzekerd zijn, dat men zelfs van den tijd af, dat men buurten, en voorts dorpen begon aan te leggen, reeds begonnen heeft

zich

(*a*) *Handvesten van Dordrecht* bl. 295. in de aanmerkingen.
(*b*) *Ibid.* D. I. bl. 52. Bijlaage O
(*c*) *Handvesten van Leyden* D. I. bl. 163.

zich op handwerken toe te leggen, welken het vernuft van den landaart zoo merkelijk heeft doen aangroeien, dat dezelven tot eene groote volkomenheid zijn gebragt, niettegenſtaande alle verwoestingen, plunderingen en wederwaardigheden door den in- en opgezeten, van tijd tot tijd, geleeden. Brengen onze reizigers, onze ſchippers ons geen blijken over, dat zelfs de allerwildſte volken gevat zyn op eenige handwerken, en wel zoo dat wij hen, in ſommige ſtukken, niet kunnen evenaaren, veel min overtreffen? De handwerken hier te lande, mede gering in hunne beginſels, van tijd tot tijd aangewasſen, zijn dus gereezen tot eene hoogte, dat zij de zorg, de oplettenheid en het toezigt der Wethouderſchap gewekt en tot zich getrokken hebben.

De ſtad *Leyden*, al lang voor den tijd van den ſpaanſchen oorlog, wegens haare lakenen vermaard, is 'er een klaar bewijs van. De Handveſten dier ſtad houden, onder anderen, een bevel van Hertog Aalbrecht *aen de Volders dier ſtede, datze met zulk een loon te vreden moeten zyn, als het Gerechte dier ſtadt beſcheidenlyck oordeilen zal*, gedagtekend den 30ſten Aug. 1391. (*a*) welk loon, in den jaare 1435, door Schout, Schepenen en Raaden der ſtad geregeld werd (*b*). In den jaare 1434. geeft Filips Hertog van Burgondië *aen die van Leyden vrijheid om het bedrog in 't bereiden der Lakenen gepleegd, te weeren, en de ſchuldigen te ſtraffen* (*c*). Inzonderheid was 'er geklaagd, dat ſommige drapiers ſchotſche wollen met engelſche wolle vermengden, en daar door de deugd der lakenen verminderden. De Laken-fabriek was dan te Leyden in de vijftien-

(*a*) *Handvesten van Leyden* D. I. bl. 377.
(*b*) *Ibid. l. c.*
(*c*) Mieris *Charterb.* D. IV. bl. 1054.

tiende eeuw al van dat belang, dat de Wethouders genoodzaakt waren, om ten hove te klaagen over gepleegde *valschheit* en *schalkeryen* in het maaken of bereiden van lakenen. Andere bewijzen van den aanzienlijken staat der laken-fabriek te Leyden vindt men in het *verdrag door de Overste en anderen van den stapel van Kales gemaect met die van Leyden, over den handel der wollen en wolle vachten*, geslooten op den 28sten April 1446 (*a*): in de *order gestelt voor de Leydsche Kooplieden, die op de Jaermarct van* Deventer, met *hunne lakenen reizen zullen* (*b*), als mede in een *verdrag tusschen die van* Haarlem *en die van* Leyden, *ten voordeele van de Lakenbereyderye gesloten en door de Regeerders bekrachtigd in den jaare* 1548 (*c*). bij welken wij nog gewag zullen maaken van *een volmacht door de Regeerders van* Leyden, in den jaare 1549, *gegeeven aan twee hunner poorteren om met de Gemachtigden van* Haarlem *naar* Engeland *te trekken*, *en zoo wel aldaar*, *als met den Opperslen van den stapel te* Calis, *over den koophandel der Wolle te handelen*, *en te besluiten 't geene ten meesten dienslen zoude strekken* (*d*). Uit welke twee stukken te gelijk afgenomen kan worden, dat de lakenfabriek te *Haarlem* ook in een vrij aanzienelijken staat geweest moet zijn.

MEN leeze den Zoenbrief tusschen Hertog JAN van *Beieren*, Zoon van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, enz. met JAN, Heere tot Egmond en tot Ysselstein, en met GERRIT van Heemskerk, Heere tot Oosthuisen, en Philips van Wassenaer, Willem van Brederode, Jan van Heemstede,

(*a*) *Handvesten van Leyden* D. I. bl. 365.
(*b*) *Ibid.* bl. 364. (*c*) *Ibid.* D. I. bl. 369.
(*d*) *Ibid.* bl. 371.

de, Gerrit vander Zyle, Jan van Wasſenaer en de ſtad *Leyden*, in den jaare 1420 geſlooten; men zal 'er in vinden „ — dat de Engelſche vachten, „ door den Hertoge, geduurende 't beleg, als „ vijanden goed, naar zich genomen, den Eige- „ naaren, uit ſtads kasſe, vergoed zullen worden. „ —— Dat de Lakenen, die in Leyden gemaakt „ worden, voortaan niet meer met des Burggraafs, „ maar met der ſtede merk getekend zullen worden: „ en dat men hier van te *Brugge*, te *Antwerpen*, en „ elders, alwaar de markten leggen, kennis geeven „ zal" (*a*): waar uit te zien is: 1. dat, in 't begin van de vijftiende eeuw, de Laken-fabriek van Leyden van zoodaanig aanzien was, dat de ſtukken laken met het merk van den Burggraaf getekend werden, zekerlijk om 'er de echtheid en deugd van te bevestigen: 2. dat die lakenen, met dat merk getekend, op de plaatſen of in de ſteden, daar toen ter tijd de markten lagen, en inzonderheid mede te *Brugge* en te *Antwerpen*, niet alleen bekend waren, maar ook gezogt en gewild geweest moeten zijn. Zoude men uit het tekenen van de lakenen met een *merk van den Burggraaf* niet mogen gisſen, dat de Laken-fabriek te Leyden al in bloei is geweest, voor dat die plaats tot eene ſtad is gemaakt, en toen zij nog geheel onder den Burggraaf ſtond? „ Alſoo „ als onſe ſtede van *Leyden* VAN ALLEN OUDEN „ TYDEN gefondeerd, ende geſtelt is geweest opt „ faict van de draperyen, die daer in voorleden „ tyden grotelic gehandelt ende gehantiert is ge- „ weest," (zegt Filips, Hertoge van Burgondië in den jaare 1451.) (*b*)

LEY-

(*a*) Bijlaage P.

(*b*) *Handvesten van Leyden* D. I. bladz. 176. Zie ook bladz. 471.

Leyden, ofschoon vroeger dan eenige andere plaats in Holland de Laken-fabriek geoefend en in aanzien gebragt hebbende, is echter de eenigste stad niet geweest, alwaar men dezelve heeft zien opneemen.

In den jare 1411 vergunde Graaf Willem aan de stad Amsterdam, „ dat de Schepenen ende de
„ Raeden van dezelve alle jaeren opten goeden vry-
„ dag, als die passie ghepredickt is, vergaderen
„ zullen in zyne stede-huys om te kiesen vier ofte
„ vyf goede knapen zyner stede Poorteren *Waer-*
„ *dyns van der Draperye* van de Laeckenen te we-
„ sen, die in zyne voorf. stede gemaeckt zullen
„ worden." (*a*) In den jaare 1471, was de Laken-weeverij te *Hoorn* in tamelijken bloei; doch het rechten, het bannen, het vluchten der geenen welke aan die fabriek te pas kwamen, en deel gehad hadden aan het oproer, om het invoeren van een excijns voorgevallen, deeden die fabriek aldaar ten eenemaale te niet loopen (*b*).

Dat 'er behalven de verschillende fabrieken tot den scheepsbouw behoorende, en zulke, tot welken de Laken-fabriek gelegenheid moest gegeeven hebben, veele andere, hier te lande, opgekomen zijn, kan men uit de verschillende Gilden-brieven zien. Te *Dordrecht* waren *silversmeders*, *ryemaakers*, *potghieters*, *beeldemakers*, *platinemakers*, *linnenwevers*, *verwers*, *bontwerkers*, *schrynwerkers* (*c*).

Behalven nog de eigenlijk gezegde handwerken, zijn 'er andere neeringen of trafieken al vroeg bij ons bekend geweest; als zoutziederijen of zoutkeeten, kalkbranderijen, steenbakkerijen, bier-

(*a*) *Handvesten van Amsterdam* D. I. bl. 111.
(*b*) Wagenaar *Vad. Hist.* D. IV. bl. 122.
(*c*) *Handvesten van Dordrecht* D. I. bl. 295.

bierbrouwerijen, welke laatste vooral binnen deze gewesten een aanzienlijk gedeelte van de hoofdneeringen dezer landen hebben uitgemaakt. De uitspraak van Graaf Willem, over het verschil van 't hoppebier, tusschen den Burggraaf van Leyden en de stad Leyden, van den 21[sten] Junij 1326, toont, dat 'er, in de veertiende eeuw, en zelfs voor de veertiende eeuw, bier-brouwerijen te Leyden moeten geweest zijn (a). In de Handvesten van *Dordrecht*, vindt men eene verpachting door Graaf Willem den III., den 16[den] Meij 1322, aan twee Poorteren van Dordrecht gedaan, van zijn *Gruit* en *Gruithuis* aldaar; en een verbod, op den zelfden dag, van aldaar geen vreemd bier te tappen (b). In de aantekening van den Heer van de Wall, op het eerste stuk, ziet men dat 'er al bieren voor de elfde eeuw zijn gebrouwen; of, om beter te zeggen, dat het bierbrouwen eene neering heeft gemaakt: want drank uit graan en kruiden bereid, schijnt bij de oude Germaanen, en hunne afkomelingen, altijd in gebruik geweest te zijn; ieder zal zijn eigen bier gebrouwen hebben, gelijk het nog in sommige landen en plaatsen geschiedt, alwaar de bierbrouwerijen onbekend zijn. De toezigt, ten tijde der Graaven, op de deugd der bieren gebruikt, uit wat hoofde die ook geschied of gesprooten moge zijn, is een klaar bewijs, dat voor den tijd van den opstand tegens Filips, de brouwerijen in deze landen eene rijke hoofdneering maakten, en in verscheiden steden opgerecht waren (c).

Van alle de bijzondere fabrieken, trafieken, hand-

(a) Mieris *Charterb.* D. II. bl. 391.
(b) *Handvesten van Dordrecht* D. I. bl. en 150 volgende Bijlaagen Q. 1 en 2. l.
(c) Bijlaagen Q. 3. 4. 5. ll.

handwerken, en neeringen te ſpreeken zoude ons te ver doen uitweiden en ook noodeloos zijn; men kan 'er de beſchrijvingen, de handveſten, en keuren der ſteden over nazien: alleenlijk moeten wij aanmerken dat alle de vruchten van de handwerkskunde, naar maate dat die vermenigvuldigden en toenamen in deugd, zoo wel als alle vreemde waaren voorwerpen werden van koop en verkoop, niet enkelijk binnen 's lands, maar ook buiten 's lands; en dus voorwerpen werden van eenen buitenlandſchen koophandel. In eene Sententie van Keizer Karel den V. van den 18[den] Maart 1543, leest men onder anderen, „ dat de Brabanders hier te „ lande kwamen om te koopen wijn, boter, kaes, „ paerden, osſen, koeijen, lindewaat, zouten en „ verſchen visch, allen ſoorten van vogelen, turf, „ alle oosterſche waeren, en anderen."

Die loop van 't menſchelijk vernuft is onzen Landaart niet eigen geweest, met uitſluiting van andere volken: men zal dien overal aantreffen, daar de viſcherij, de vaart, en de koophandel van *œconomie* een land, ſtad of plaats tot aanzien en vermogen hebben gebragt. Dus hebben de Hollanders eerst van de Engelſchen wol gekocht, om hunne lakens te weeven, het gemaakte laken wederom naar Engeland en elders te brengen: doch het koopen van wol voor zich zelve, gaf aanleiding, om wol voor anderen te koopen, en dus een koophandel van wolle aan te rechten. Dezen koophandel in wolle ſchijnen de Hollanders door den tijd van de franſche koopſteden afgetrokken te hebben (*a*); en waarſchijnelijk zal 'er de Heer WAGENAAR dien mede bedoeld hebben, wanneer hij, ſpreekende van den koophandel der Hollanderen met de Engelſchen, in de dertiende eeuw

(*a*) *Vad. Hist.* D. II. bl. 8.

eeuw, zegt, dat die handel ſedert verſcheiden eeuwen gedreeven werd (*a*).

HET verbod, welk Eduard de IV, Koning van Engeland, met bewilliging van 't Parlement, in 1464 deed van den invoer van alle voortbrengſelen, ſtoffen, en manufactuuren van Holland, Zeeland en Friesland, in *Engeland*, in 't Prinsdom van *Walles* en *Ierland*, doen ons ook genoeg zien, dat de hollandſche manufactuuren zich door alle die gewesten hadden verſpreid.

TEN getuige kunnen wij ons beroepen op de ſententie van Karel den V, uit welke wij bladz. 166 de plaats hebben opgegeeven; in welke gezegd word; „ dat de Ingezetenen van deze Landen „ zich hebben moeten behelpen met eenige hant„ werken ende negotiatien, *die ſtoffe in vreemde* „ *landen halen, en 't gemaeckt werck wederom wech* „ *voeren.*"

ZIE daar Lezer, zoo wij meenen, voldaan aan het beſtek, het welk wij ons voorgeſteld hadden; met betrekking tot den ouden ſtaat van onze Vaart en Koophandel. Wij hebben geacht, dat, om een juist denkbeeld te kunnen vormen van den aart, de natuur, den oorſprong, en de oorzaaken van *Hollands Rijkdom*, dezelven in de vroegste tijden moesten opgeſpoord worden: dat men zich niet te vrede moet houden met algemeene beſpiegelingen, zoo als die ons in de dagelijkſche verkeering voorkomen, met bloote opvattingen en onherkaauwde begrippen, te meermaalen voor beweezen waarheden te berde gebragt en aangenomen. Wij hebben gemeend, dat, om het gewicht van de vaart en van den handel te kennen, de eerſte gebeurteniſſen nagegaan moeſten worden, ten einde uit dezelven te leeren, waar uit

(*a*) *Vad. Hist.* D. I. bl. 206.

uit die twee bronnen van 't heil des Vaderlands zijn gesprooten, welk een loop men haar gegeeven heeft, en welke vruchten zij hebben doen voortkomen. In de korte schets, welke wij 'er van gemaakt hebben, meenenwe, dat overtuigend te zien is,

1. DAT onze voorvaderen of de oude bewooners dezer gewesten, al van de vroegste tijden af, zich op de Vaart, de Visscherij, den Koophandel, en de Handwerken toegelegd hebben.
2. DAT die verschillende takken van bestaan en werkzaamheid, van tijd tot tijd, geduurig zijn aangegroeid.
3. DAT de komst en 't verblijf der Romeinen in deze landstreeken de vaart en koophandel sterk hebben doen aanwassen.
4. DAT dezelven nog merkelijk hebben toegenomen, onder de regering der Graaven.
5. DAT de eerste koophandel gedreeven is geworden naar de gewesten, thans bekend onder de benaaming van Duitschland, Vlaanderen, en Braband.
6. DAT de koophandel op Engeland de eerste zee-handel is, welke uit deze landen is gedreeven; en dat die altijd is gehouden voor een grooten en gewichtigen tak van den algemeenen koophandel onzer Gewesten.
7. DAT naderhand bij dien handel is gekomen de vaart en koophandel op de Oost-zee, en in 't algemeen op de noordsche landen.
8. DAT die vaart en koophandel alle anderen hebben overtroffen, en ons de vaart en den handel naar 't Westen bezorgd.
9. DAT uit de samenvoeging van die verschillende vaart en handel, geboren uit de visscherij, ondersteund door de handwerken, andere

dere takken van koophandel zijn gesprooten; welke de algemeene vaart en handel dezer Landen geduurig hebben doen toeneemen, en ver boven alle andere europische volken doen uitmunten.

10. Dat die algemeene vaart en handel, ten tijde van den opstand tegen Filips, tot eenen zeer aanzienelijken staat waren gereezen.

11. Dat ook, op dien tijd, de zeven vrije Gewesten bereids waren zeer rijk en magtig.

12. Dat het algemeen heerschend gevoelen, als of de Vaart, de Koophandel en de Handwerken van onzen Vrijen Staat eerst na den opstand tegen Spanje geboren zouden zijn of aanzienelijk geworden, eene dwaling is.

Wij zullen nu dezelfde onderwerpen op nieuw opvatten, en die sedert de opkomst van den Vrijen Staat onder het oog neemen.

DERDE HOOFDSTUK.

Scheepvaart en Koophandel der Hollanderen, sedert het oprichten van den Vereenigden Staat tot aan den Munsterschen Vrede.

Alhoewel de Unie der zeven Vereenigde Nederlanden, te Utrecht, den 23 Januarij 1579 geslooten, als de grondslag van hun Gemeenebest aangezien kan worden, en, zonder te treeden in een onderzoek van het juiste tijdstip, op welk de Landzaaten van den Vrijen Staat onafhangelijk zijn geworden, of op zich zelven, vrij van het graaflijk juk, hebben beginnen te staan, en dus eenen af-

zonderlijken Burgerſtaat uitgemaakt hebben, kan men echter het tijdperk van deszelfs aanvang ſtellen op het jaar 1566, dat is op dien tijd, waarin het volk, ter afſchudding van het juk van dwingelandij, zich opentlijk en gewapender hand tegen Filips den II. verzet hebben.

Op dit tijdſtip had Holland deszelfs koophandel in Europa reeds, zoo ver mogelijk was, uitgebreid: doch het had dien nog niet buiten dat wereld-deel overgevoerd; want de reizen, welken de Hollanders, onder Karel den V., in Amerika en Afrika hadden gedaan, kunnen hier toe niet gebragt worden. De groote ontdekkingen waren geſchied; maar Holland, 't welk in de volgende eeuw 'er zoo rijkelijk in moest deelen, genoot 'er ſlechts een zeer gering gedeelte van, en trok 'er maar, als van ter zijde, of uit de tweede hand, eenig nut van. De handel van Europa met de drie overige wereld-deelen had zelfs toen eene geheel andere gedaante dan dezelve nu heeft.

Die handel ſtrekte zich toen niet uit tot die ontallijke voorwerpen, welken men tegenwoordig zoo in als uit Europa voert, en de ſcheepvaart van dat wereld-deel meer dan verdubbeld hebben. De weg naar Oostindië, over de Kaap de Goede Hoop, door de Portugeezen ontdekt, had in den koophandel verandering gebragt, en Venetië, welke plaats, tot dien tijd toe, alleen in 't bezit van den indiſchen handel, over de Levant, had geweest, grootelijks verarmd; maar die handel uit Indië op Europa, van welken de Portugeezen alleen toen meeſters waren, voerde niet het tiende deel der goederen in Europa, welke 'er nu tegenwoordig worden ingevoerd, en 't zoude voor dit wereld-deel gelukkig zijn geweest, dat de handel altijd binnen die oude paalen gebleeven ware.

De handel van Amerika was in nog naauwer paalen beperkt. Want het goud en zilver 't welk Spanje 'er uit trok, konden den handel van Europa niet ſterk doen toeneemen. De toevoer van die metaalen is eerst voor dit wereld-deel van belang geworden, wanneer dezelven tot een loon voor de vruchten van deszelfs nijverheid hebben geſtrekt. Amerika was nog een onbebouwd land; de handel in ſuiker, koffy, indigo, caçao, ſchildpad, hout en drogeryen tot verwſtoffen, enz. was onbekend, en 'er was weinig vertier van 't geen Amerika voortbragt, of daar bereid werd.

Amerika onbebouwd liggende, zoo was ook het rijkſte gedeelte van den Afrikaanſchen handel, 't welk in den ſlaafhandel beſtaat, nog onbekend. Men bekwam voor koopmanſchappen van zeer geringe waarde, welken, voor de onbeſchaafde bewooners van de westelijke kusten van Afrika, rijkdommen waren, goudpoeder en olifantstanden; een handel, welke voor Europa voordeeliger zoude geweest zijn, indien dezelve binnen deze paalen gebleeven was.

Holland kon toen, even zoo min als de andere volken van Europa, eenig deel neemen in den Amerikaanſchen en Afrikaanſchen handel; en de Hollanders hadden de oostindiſche waaren niet bij hunnen handel van *œconomie* gevoegd, dan met dezelven nevens de antwerpſche kooplieden te gaan haalen te Lisbon, waar van de Portugeezen de eerſte ſtapelplaats van Europa, ten aanzien der oostindiſche waaren, hadden gemaakt. Holland was nochtans op dit tijdſtip zoo verre gekomen, dat het eene der eerſte ſtapelplaatſen en markten van Europa was. Deszelfs handel op het Noorden was in een bloeienden ſtaat, gelijk ook deszelfs visſcherij, uitgenomen de walvischvangst, op welke het zich eerst

lang daarna heeft toegelegd. Holland was de voornaamſte koornſchuur van Europa. Onder de hoofdneeringen van desſelfs daadelijken handel, bezat het, voor den opſtand tegen Spanje, verſchillende takken van koophandel, welke aan het zelve groote ſchatten toebragten, te weeten, den handel in haring, en anderen zoo gezouten als gedroogden visch; den graanhandel; den handel in hout en alle andere bouwſtoffen; in wijnen en brandewijnen, in drogerijen, gedroogde vruchten, in ijzer, koper, krijgsbehoeften, enz. Buiten den ſcheepsbouw, en alle de kunſten, welke den ſcheepsbouw en de ſcheepvaart moeten verzellen, bezat het een grooten ſchat van handwerken. Het had manufactuuren van lakenen en andere ſtoffen, zaag- papier- en olie-molens, enz. Linnen-, mutſen- en kousſen-fabrieken. Maar vooral was deszelfs ſcheepvaart, de bekwaamſte van geheel Europa, om ſpoediglijk eene zeemagt bij een te brengen, een ſchat van oneindige waarde. Deze was natuurlijk voortgeſprooten uit de drie eerſte en oudſte takken van deszelfs handel, de visſcherij, den engelſchen en noordſchen handel. Dezelven vorderden een groot getal vaartuigen; de eerſte ſlechts kleine, de andere grooter ſchepen; in 't algemeen vereischten zij veele matroozen. Deze drie takken der ſcheepvaart van Europa, zijn 't ook welke de beste matroozen verſchaffen, vooral de visſcherij en de vaart op 't Noorden of op de Oost-zee. Want het gaat vast, dat de matroozen, welke tot de visſcherij en noordſchen handel gebruikt worden, de gezondſte, de ſterkſte, en 't best in den ſcheepsdienst ervaaren zijn.

Dusdaanig was het gelegen met de geſteltheid van Holland, met het vernuft en de kloekheid der inwoonderen, met hunnen koophandel en hunne zeevaart, bij den aanvang van den oorlog tegen Spanje.

In

In dat tijdſtip werden de eerſte grondſlagen van de oostindiſche Maatſchappij hier te lande gelegd: de eerſte poogingen vielen, 't is waar, niet gelukkig uit: maar men beleefde toen een tijd, dat de Landaart, door geen tegenſpoeden af te ſchrikken, altijd geprikkeld door de hoop van beter te zullen ſlaagen, nimmer vreesde nieuwe onderneemingen te doen. Het gelukte onze oostindiſche Maatſchappij zoo wel, dat zij wel haast haar hoofd boven alle andere opbeurde, lang is geweest en mogelijk nog is, de rijkſte en aanzienelijkſte van alle andere handel-genootſchappen van Europa, niettegenſtaande zij in eenige volken, vooral in de Engelſchen, groote mededingers gevonden heeft. Zij bezit alsnog in Indië de beste plaatſen, en 't uitgeſtrektſte gebied. Zie hier eene korte ſchets van derzelver aanleg, opkomst, en tegenwoordigen ſtaat.

Opkomst en Staat der Oostindiſche Maatſchappije in Holland.

OOSTINDIË, gelijk men weet, is deszelfs naam verſchuldigd aan de rivier *Indus*, welke dat oostelijkſte gedeelte van Aſië, ten Westen bepaald, en aan deszelfs ligging, ten aanzien van Amerika, 't welk wij *Westindië* noemen. De rijkdommen van dit wijduitgeſtrekte gewest, en de verſcheiden voortbrengſelen van deszelfs voortreffelijken grond, hebben, al vroeg, de handeldrijvende volken derwaarts gelokt. De vereeniging van den Nijl en van de roode Zee, door middel van eene gracht, die een der Koningen van Egypte, uit het geſlacht der Ptolomeeën had laaten graaven, maakte dezen volken den handel op Indië gemakkelijk; en hoewel, door verloop van tijden, de vaart door die gracht on-

onbruikbaar was geworden, bleef echter Egypte deszelfs handel op Indië drijven, en Alexandrië werd de ſtapelplaats der voornaamſte waaren, welken men uit dien oord trok; en die van daar over zee naar Italië, en geheel 't Westen, werden vervoerd. De Sareceenen zich van Egypte hebbende meeſter gemaakt, werd de indiſche handel door de Soudaanen ſterk voortgezet. De ſpecerijen, en vooral de peper, de gengber, de wierook, en het kaneel, welken *Malabaar* en *Cambay* verſchaften, waren de rijkſte voorwerpen van dien handel. Deze waaren werden over zee gevoerd tot *Aden*, aan de roode Zee gelegen; daar werden zij op kameelen gelaaden en kwamen, na eene reis van negen dagen, te *Chus*, aan den Nijl. Hier werden zij weder op nieuw ingeſcheept, en zakten den Nijl af tot Babylonië in Egypte toe. Omtrent October, wanneer de Nijl buiten deszelfs oevers ſtroomt, voerde menze na Alexandrië, 200 mijlen van Babylonië gelegen, langs eene gracht, die dan door 't overſtroomen van den Nijl, met water vervuld werd. Hier van daan werdenze te ſcheep naar Venetië gezonden, alwaar de kooplieden van verſcheiden volken, en, onder anderen, ook Nederlanders, welke zich daar ter neder hadden gezet, zich 'er van kwamen voorzien, en 'er vervolgens handel door geheel Europa, en vooral in de Nederlanden, mede dreeven: doch de indiſche handel verliet eerlang dien weg.

De rechten, welken men in Egypte, op de waaren uit Indië aangebragt, hief, bedroegen bijna een derde van derzelver waarde. De Venetiaanen, dien last ongeduldig draagende, zagen om naar een anderen weg. Omtrent de veertiende eeuw, en misſchien zelfs nog vroeger, begonnen zij zich elders van de fijnſte en kostbaarſte ſpecerijen te voorzien. Zij gingen de kubebe of ſtaartpeper, *ſpica nardi*, de kruidnagelen, de noten muskaat, en de foelie,

niet

niet meer te Alexandrië haalen; zij haalden die waaren van Aleppo, of uit eenige havens der middelandsche Zee, onder de heerschappij der Tartaaren of Turken, welke toen meesters van Persië waren. *Ormus* en *Kis*, aan de Persische Golf, waren de plaatsen, van waar men eertijds de indische vruchten, langs den Tiger en vervolgens te land, naar Antiochië, of naar eenige andere zee-havens daar omtrent, voerde, van waar de europische kooplieden dezelven naar Italië overscheepten. Naderhand loste men de waaren te Bagdad aan den Tiger, dezelven verder te land vervoerende. Die weg, moeielijker ter vracht, viel daarom ook veel kostbaarder dan die van Alexandrië; maar, aan den anderen kant, waren de rechten in Egypte veel zwaarder. Ook deeden de kooplieden, ten einde het voordeel van 't minder betaalen van lasten de meerdere vracht-kosten zoude kunnen goedmaaken, alleen de fijnste specerijen, welker vracht min kostbaar was, over Bagdad in Europa komen. Het kaneel echter en de gengber, welke over Bagdad kwamen, in Italië ontscheept zijnde, bevondt men, dat die specerijen veel beter waren dan die welke over Alexandrië gezonden werden: men bevondt zelfs, dat het onderscheid op de gengber twintig ten honderd beliep. Om deze rede werd men aangewakkerd, om den handel in de gewesten, onder 't gebied van den Turk gelegen, voort te zetten. Men hoopte, dat op deze wijze de overvoering van specerijen van minder waarde, welke tot dien tijd toe van zeer weinig aanbelang was geweest in die gewesten, en welke 'er de groote duurte van had veroorzaakt, zoude toeneemen, en aanwassen. Daar waren zelfs lieden, welke zich aanbooden om zelve de reis naar Indiën, over Bagdad, te onderneemen, om 'er inkoopen te doen. De Tartaaren stonden den vrijen

vrijen doortocht door de landen, onder hunne heerſchappij gelegen, toe, aan de weſterſche kooplieden, welke door dezelven naar Indië wilden reizen; maar de Soudaanen van Egypte, den handel op die geweſten vóor zich zoekende te behouden, weigerden aan de Europeaanen den doortocht door hunne Staaten naar Indië.

Dus was de loop van den handel op Indië, wanneer de Portugeezen, omtrent het begin der vijftiende eeuw, ondernomen hebbende de onbekende landen, ten Zuiden van hun gelegen, te ontdekken, in 1474, de Eilanden van *Kaap Verd* of Zout-Eilanden gewaar werden; eene ontdekking welke hen aanſpoorde, om, langs de weſtkuſt van Afrika, tot aan *Congo* toe te ſtevenen. In den jaare 1498, zeilde *Vasco de Gama* de Kaap de Goede Hoop om, kwam langs dien weg in *Indië*, landde te *Kalikut* op de kuſt van Malabaar, en lag 'er, in weerwil der tegenkantingen der Arabieren, welke 'er toen nog den grootſten handel dreeven, den grondſlag van dien handel, welken 'er de Portugeezen naderhand gevoerd hebben. Het was niet onbekend, dat het deze kuſt was, van waar de indiſche waaren naar Bagdad en Aden gevoerd werden. De Koningen van Portugal zonden vervolgens telkens aanzienelijke vlooten, langs denzelfden weg, naar Indië, en zich binnen weinige jaaren van verſcheiden kuſten, en zelfs van eenige Eilanden meeſter gemaakt hebbende, viel hun wel dra de voornaamſte indiſche handel in handen. Keizer Karel de V. onderricht zijnde, dat de ſpecerijen, welken de Portugeezen uit de molukſche Eilanden trokken, den rijkſten tak van hun handel uitmaakten, zondt 'er, in den jaare 1520, *Ferdinand Magellaan* naar toe. Deze baande zich eenen nieuwen weg; hij begaf zich derwaarts door de Zuid-zee, en de Straat, welke naar zijnen

naam,

naam, de Straat van Magellaan is genoemd. Deze onderneeming wekte misverſtand tusſchen de Hoven van Spanje en Portugal; doch Filips de II. zich in het bezit van Portugal, en van alle de Portugeeſche plaatſen in Indië, hebbende geſteld, vervielen de redenen van misnoegen van zelven. Zoo dra waren ondertusſchen de Portugeezen niet meeſter geworden van de vaart op Indië, of de handel, welke door Venetië gedreeven werd, hield gantſchelijk op; de portugeeſche ſchepen alleen bragten de indiſche koopmanſchappen, en vooral de ſpecerijen, in Europa; en deeden den prijs dezer waaren geweldig rijzen. (*a*)

Die verplaatſing van den handel op Indië naar Portugal, gaf den Hollanderen en Zeeuwen, welke op dat Rijk bereids handel dreeven, gelegenheid, om zich aldaar van ooſtindiſche waaren te voorzien. Doch de handel op dat Rijk, in 't jaar 1584, hun verbooden wordende, begonnen zij naar andere wegen om te zien, ter bekominge van waaren, welken zij gewoon waren uit Portugal te haalen. Dit bragt hen tot verdere en grootere tochten. Zij ondernamen de vaart op Archangel, op de Eilanden van Kaap Verd, van waar men zout haalde, en andere plaatſen meer. Zij begonnen ook ſterker dan te vooren te vaaren op de havens van Italië, en, onder begunſtiging der franſche vlag, mede in verſcheiden havens van het turkſche Rijk handel te drijven. Dus werden de hollandſche vaart en koophandel al meerder en meerder uitgeſtrekt: zelfs de middelen, welken men ter fnuiking en onderdrukking van de twee voorwerpen hunner nijverheid in het werk ſtelde, brag-

(*a*) *Hiſt. van de Nederl. Ooſt Ind. Comp.* D. I. bl. 1–5. *Vad. Hiſt.* D. IX. bl. 131. en volg.

bragten insgelijks toe, om die nog meer te doen aangroeien.

De Engelschen, in 't jaar 1586, eenen gelukkigen tocht naar Indië hebbende gedaan, werden onze landsgenooten daar door nog sterker aangeprikkeld, om de vaart op dat wereld-deel te onderneemen. Verscheiden tochten werden 'er gedaan, om door 't Noorden, achter Rusland en Tartarijen, naar Indië te stevenen; doch slaagden kwaalijk. (*a*) Gedwongen om van dien weg af te zien, verflaauwde echter noch de hoop noch de moed niet. *Cornelis* en *Frederik Houtman*, zoonen van *Pieter Corneliszoon Houtman*, brouwer te Gouda, hadden zich in 't jaar 1593, naar Lisbon begeeven, en van daar alle de onderrichtingen voor den indischen koophandel, welke van dienst konden zijn, medegebragt. Cornelis Houtman, in 't volgende jaar, naar Amsterdam vertrokken, vondt 'er niet veel werks, om sommige kooplieden tot het waagen van eene nieuwe onderneeming over te haalen. Vier schepen werden 'er uitgerust, over welken het bevel aan Houtman werd toevertrouwd. Hij vertrok in de maand April des jaars 1595, uit Texel, en den zelfden koers als de Portugeezen houdende, zeilde hij de Kaap de Goede Hoop om. (*b*) Hij deed verscheiden kusten of Eilanden, door Portugeezen bezeten, aan; ook sommige plaatsen, waar deze, met toelaating der indiaansche mogendheden handel dreeven; zelfs *Bantam*, op 't eiland *Java*. Doch meest overal vondt Houtman de gemoederen der Indiaanen tegen de Hollanders ingenomen: de Portugeezen beducht, dat de onzen, eens ingang bij dien land-

(*a*) *Hist. van de Nederl. O. I. Comp.* D. I. bl. 6 en volg.
(*b*) *Hist. van de Nederl. O. I. Comp.* D. I. bl. 17 en volg. *Vad. Hist.* D. IX. bl. 136.

landaart krijgende, hun wel haast den voet zouden ligten, hadden de Hollanders bij de indiaansche Vorsten en Grooten afgeschilderd als slechts bestaande uit eenen hoop zeeroovers en plunderaars, die overal om buit uitgingen, en bij alle volken met den nek aangezien en als vijanden behandeld werden. Houtman, die algemeene afgunst ontmoetende, zelfs door het ophitsen der Portugeezen met de Bantammers in openbaare vijandelijkheden zijnde geraakt, viel zijn tocht al mede niet zeer gelukkig uit. Na veel tegenspoeds, keerde hij, in de maand Augustus des jaars 1597, alleenlijk met drie schepen te rug. De kooplieden, welke de kosten dezer eerste uitrustinge hadden gedraagen, werden door den min voordeeligen uitslag van den tocht, echter niet afgeschrikt. Uit den tegenspoed van Houtman leerende welke middelen zij verder konden gebruiken, en welke voordeelen zij te wachten hadden, waren zij alleen bedagt, om hunne poogingen meerder steun te geeven, meerder kracht bij te zetten.

Gerard Bikker lid geworden zijnde van de Maatschappij, aan welke de naam van de *Compagnie van verre* gegeeven was, vereenigde die Maatschappij zich met een ander Genootschap, van het welk de voornaamste deelgenooten alle amsterdamsche kooplieden waren. Acht schepen werden door deze vereenigde Maatschappij, in den jaare 1598, uitgereed, over welken *Jacob Corneliszoon van Neck* het bevel kreeg. De Staaten, bezield met den raad van Oldenbarneveld en de wakkerheid van Prins Maurit, steeds een waakend oog houdende op de onderneemingen der ingezetenen van den Vrijen Staat, en die in alles begunstigende, voorzagen dikwerf de schepen, welke op tochten uitgezonden werden, met geschut en oorlogs-gereedschap. De vloot

van Van Neck genoot dezelfde gunst (*a*) en ſlaagde ongemeen wel in haare reis. Onderricht van de listige inboezemingen, van welken de Portugeezen zich bedienden, om de onzen bij de oost-indiſche Mogendheden in haat en in verachting te brengen, werd 'er zorg gedragen, om Van Neck te voorzien met lastbrieven van de Staaten en van Prins Maurits voor de indiaanſche Vorſten. Deze lastbrieven, en de geſchenken van fluweel, zijde-ſtoffen, lakenen, ſpiegels en andere goederen, welken van Neck aan de Vorſten zondt, bragten zeer ras te wege, dat de Hollanders met een gunſtiger oog in Indië beſchouwd en in verſcheiden dier Landſtreeken zeer minzaam ontvangen wierden. Zelfs, gelijk men 't doorgaande ziet gebeuren, ſtrekten de poogingen, door de Portugeezen aangewend, om de onzen zwart te maaken, naderhand tot derzelver voordeel. Slinkſche paden leiden nooit ten voordeele van dien, welke dezelven betreedt. De indiaanſche Vorſten beſpeurende, dat zij, ten aanzien der Hollanderen, misleid waren; en niet zonder grond vermoedende, dat daar iets achter moest ſchuilen, begonnen de Portugeezen verdagt te houden en beter hart aan de onzen toe te draagen. (*b*) Dit alles gaf gelegenheid aan Van Neck om eene goede reis te doen. Vier ſchepen van de vloot, met welke hij uitgevaaren was, keerden, binnen vijftien maanden, gelukkiglijk in onze havens te rug. Onder andere koopmanſchappen, bragten zij van Bantam vier honderd last peper en honderd last kruidnagelen, eene ſchoone partij kaneel, foelie en nooten-muskaat, alsmede eenen brief met eenige geſchenken, welken de Koning van Bantam aan

(*a*) *Hiſt. van de Nederl. O. I. Comp.* D. I. bl. 24 en volg.
(*b*) *Ibid.* bl. 41 en volg. 66 en volg.

aan Prins Maurits zondt. (*a*) De andere schepen zetteden de reis tot aan *Amboina*, *Banda* en *Ternate* voort, en keerden in 't jaar 1600 in Holland te rug.

De tocht van Van Neck gaf zoo veel genoegen, dat men 'er te Amsterdam geen mindere vreugde over bedreef, dan de Romeinen eertijds over de eerste zege, door Duilius ter zee op de Karthaginiensers behaald, gedaan hadden. Het scheepsvolk werd te Amsterdam van stadswege met wijn beschonken, en met trompetten-geschal en het luiden der klokken ingehaald. (*b*) De Maatschappij, door dezen voorspoed aangemoedigd, zond Van Neck in het zelfde jaar weder met zes schepen onder zijn bevel naar Indië. Te Ternate gekomen, vondt hij den Koning van dat Eiland in onmin met de Portugeezen. Dezen voorgenomen hebbende, om Van Neck van Ternate te verjaagen, gaven daar door gelegenheid tot een zeeslag, waarin de indiaansche Vorst den moed en de dapperheid der Hollanderen zag uitblinken. Van Neck door den Koning van Ternate, met alle blijken van achting en vriendschap bejegend, vervolgde voorts zijne reis, kwam te *Patani*, laadde daar peper voor een zeer redelijken prijs, deedt 'er met toestemming der Koninginne eene loots opslaan; vertrok, na tien maanden verblijfs; en kwam te rug in 't Vaderland in Hooimaand van het jaar 1603.

Terwyl Van Neck met deze tochten bezig was, en dat *Warwijk*, door hem in Indië gelaaten, aldaar verscheiden havens aandeedt en koophandel dreef, (*c*) hadden, in den jaare 1598, ook eenige zeeuwsche, rotterdamsche en andere kooplieden eene

(*a*) *Hist. van de Nederl. O. I. Comp.* D. I. bl. 27.
(*b*) *Ibid.* Ter aangeh. pl.
(*c*) *Ibid.* Ter aangeh. pl.

eene Maatschappij opgerecht, verscheiden uitrustingen gedaan (*a*) en vijf schepen in zee gebragt, met welken *Jacobus Mahu* naar de moluksche Eilanden was gestevend. Die zelfde reeders zonden vervolgens, in onderscheiden tochten, derwaarts *Steven van der Hagen*, *Jacob Willekens*, *Joris van Spilbergen*, *Lambert Bikker* en anderen. Nog had *Olivier van Noort*, van Utrecht, in den jaare 1598, de reis naar Indië ondernomen, door de straat van Magellaan, voor rekening van eenige amsterdamsche kooplieden; aan wien de Staaten van Holland geschut en verdere oorlogsbehoeftens, tot den tocht noodig, bezorgden. Van Noort deed verscheiden plaatsen aan; inzonderheid de *Dieven-Eylanden* en *Manilha*, alwaar hij eenig voordeel op de Portugeezen, welke hem met twee zwaare oorlogschepen waren komen overvallen, behaalde. Op zijne te rug reize voer hij naar *Borneo*, van daar naar *Joartan*, voorts naar de straat van *Balembouang*, en bezuiden *Java* omloopende, vervorderde hij zijne reis, voorbij de *Kaap de Goede Hoop*, naar 't Vaderland, alwaar hij in de Maas, op den 26sten van Oogstmaand van den jaare 1601, binnen liep; minder voordeels aan zijne reeders, dan eer aan zijne natie toegebragt hebbende; daar hij de eerste Nederlander was, welke door de straat van Magellaan naar de Zuidzee, en vervolgens, langs de Kaap de Goede Hoop, den aardkloot was rond gezeild.

Ofschoon nu alle deze tochten niet even gelukkig uitvielen; dat 'er zelfs eenige vrij rampspoedig waren; en hoe zeer de Spanjaarden en Portugeezen bij aanhoudenheid alle middelen in 't werk stelden, om ons uit de vaart en den handel op Oost-Indië gesloo-ten

(*a*) *Hist. van de Ned. Oost-Ind. Comp.* D. I. bl. 31 en volg. 34 en volg.

ten te houden; en dat zelfs de Portugeezen niets onbeproefd lieten, om de Indiaanen tegen de Hollanders op te zetten; hunne poogingen bij dezen en geenen der indische Mogendheden ingang vonden, (*a*) dat zij zelfs niet nalieten om daadelijke vijandlijkheden tegen de onzen te pleegen, werd de lust en ijver der Hollanderen echter niet uitgeblusgt; maar in tegendeel eerder aangezet. Zij getroostten zich de wederwaardigheden, om de voordeelen die zij nu en dan genooten, en 't vooruitzigt van meerder voordeels te zullen erlangen, wanneer de vaart en handel eens gevestigd zouden zijn. Zij zagen, dat zij langs hoe meer veld wonnen. Dit hieldt haare hoop gaande, en wakkerde hunnen moed.

HET spaansche hof daar en tegen den voorspoed der hollandsche onderneemingen, ja zelfs hunne poogingen om in Indië voet te krijgen, met nijdige oogen en een ongerust gemoed aanziende; de magt van den Vereenigden Staat te hooger ziende klimmen, naar maate dat de middelen ter onderdrukkinge verdubbeld werden; het spaansche hof, dat nimmer de echte en waare staatkunde kende, sloeg eindelijk tot het dwaas besluit over, om zelfs de indiaansche Mogendheden te beoorloogen, welke met de ingezetenen van den Vrijen Staat eenige handeling zouden hebben aangegaan. *Don Andreas Hurtado de Mendoza*, welke in Indië over eene spaansche vloot het bevel voerde, ontving, in den jaare 1601, van Filips den II. last, om den handel der Hollanderen tegen te gaan, en zelfs om de indiaansche Vorsten, welke dien handel begunstigden, als vijanden te behandelen. IJdele poogingen! Hurtado, welke kort te vooren eene overwinning op *Kunala*, eenen malabaarschen Zeeroover, had behaald, verwaand

(*a*) *Hist. van de Ned. O. I. Comp.* D. I. bl. 56.

waand genoeg, om zich overal eene gelijke zege te voorſpellen, zeilt, in 't begin van 1602, naar *Bantam*, alwaar de Hollanders reeds, onder begunſtiging der Regeering, hunnen voornaamſten handel dreeven. De Spanjaard vondt daar vijf hollandſche ſchepen, onder bevel van *Wolfert Hermanszoon*. Hij raakt met dezen ſlaags, doch werd zoo wel ontvangen, dat hij, na twee zijner ſchepen verlooren te hebben, de wijk moest neemen. De ſpaanſche Zeevoogd zeilde toen naar *Amboina*, en nam zijne wraak op alle plaatſen, waar de onzen handel hadden gedreeven; alle de boomen, welke ſpecerijen voortbragten werden voorwerpen van zijne verbolgenheid en uit den grond gerukt. Terwijl de Spanjaard zich dus ten toon ſtelde, en het hart der Indiaanen van zich verwijderde, kwam *Hermanszoon* in *Bantam*, alwaar hij met groote blijdſchap werd ontvangen; van daar ſtak hij over naar *Banda*, op welk Eiland de beſte nooten-muskaat vallen, en ſloot daar met die Eilanders een verbond, bij 't welk werd vastgeſteld, dat zij hunne ſpecerijen alleen aan de Hollanders zouden verkoopen, en dat hij *Hermanszoon*, van zijne zijde, het Eiland tegen de invallen der Portugeezen zoude beſchermen. Men beloofde wederzijds, dat men elkander over 't ſtuk van Godsdienſt geen moeite zoude aandoen, en dat men elkander over en weder de overloopers zoude wedergeeven.

Dit eenvoudig verbond, in het welk niets te vinden is, dat eenig zweemſel heeft naar de looze ſtaatkunde en de verdervelijke ſchranderheid, daar geſleepen verſtanden zich te vaak mede kittelen; dit verbond, het welk in zijnen aart alleenlijk een wederzijdsch genot, eene onderlinge vriendſchap ten doel had, de gevaarlijkſte bron van verdeeldheid dempt, dat zoo ſterk afweek van de hoog-

hoogheid, naar welke de Spanjaarden en Portugeezen overal stonden; dit eenvoudig verbond, het eerste, welk door de onzen in de oostindische gewesten gemaakt is, en het staatsbeleid, welk bij ons opgevolgd werd, in dien tijd, waarin het tot stand kwam, zoo wel te kennen geeft; dit verbond, zeggen wij, is het, dat de eerste grondvesten van het uitgestrekt gebied, het welk de Hollanders naderhand in Indië gevoerd hebben, gelegd, en de eerste gedaante aan hunne heerschappij in die landen gegeeven heeft. Diergelijke verbonden werden 'er, omtrent den zelfden tijd, ook met andere indische Vorsten gemaakt. Van Neck sloot 'er een van vriendschap met den Koning van *Ternate*, een der molukſche Eilanden. Dezelfde Zeevoogd bewerkte, dat de Koningin van *Patani*, een Landschap op de kust van *Cochinchina* gelegen, in een verbond met de Vereenigde Gewesten tradt. Daar werden ook nog andere verbonden gemaakt, van dewelken wij gelegenheid zullen hebben nader te spreeken. Men handelde met die volken gemeenlijk in de portugeesche taal, hun door hunne lange verkeering met de Portugeezen meer of min bekend. (*a*) Die verbonden kunnen nog boven al ten bewijze strekken, hoe merkelijk de Hollanders van de Portugeezen en Spanjaarden, zoo in hunne inzigten als in beleid en voorzigtigheid, verschilden.

De Koning van *Achem*, op het Eiland Sumatra, het welk rijk van peper is, was ondertusschen de eenigste in dien oord, met wien men nog in geen vriendschap had kunnen komen. Door de Portugeezen opgehitst had hij, in 't jaar 1599, Cornelis Houtman met verscheiden andere Hollanders doen om-

(*a*) *Vad. Hist.* D. IX. bl. 144. *Hist. van de Ned. O. I. Comp.* bl. 50, 78 en volg.

ombrengen. Eenigen tijd daar na, geliet hij zich, met oogmerk om de Hollanders des te beter te misleiden, als of hij berouw hadde over die barbaarſche daad, verkocht hun zijne ſpecerijen, en zonder eenige rede, brak hij terſtond daarna den koop (a). *Paulus van Kaerden*, welke het gebied voerde over de hollandſche ſchepen, zich over de trouweloosheid des Konings willende wreeken, nam eenige arabiſche barken, welke uit de havens van Achem in zee geloopen waren.

Gerard de Rooi en *Laurens Bikker* (b), eenigen tijd daar na, met vier zeeuwſche ſchepen, onder hun bevel, naar Indië zijnde vertrokken, en met twee van dezelven tot Achem gekomen, vonden eindelijk middel, om dien indiaanſchen Vorst te winnen en te beweegen, om een Gezantſchap naar Holland te zenden, ten einde zich op die wijze te verzekeren, dat de Hollanders, wel verre van uit eene bende zeeroovers te beſtaan, een volk waren, 't welk beroemd was wegens deszelfs trouw en rijkdommen, en tegenwoordig met geen ander volk, dan met de Spanjaarden, in oorlog was. De Koning liet zich overreeden en zondt een Gezantſchap.

De zeeuwſche ſchepen Achem verlaaten en den ſteven naar 't Vaderland gezet hebbende, neemen, gaande weg, op de hoogte van het Eiland *St. Helena*, eene portugeeſche kraak, met eene rijke laading van paarlen en andere kostbaarheden. De manſchap van het ſchip werd op de kust van *Brazilië* aan land gezet. Kort na de aankomst dezer ſchepen in 't Vaderland, ſtierf *Abdal Zamet*, hoofd van het Gezantſchap des Konings van Achem, in Zeeland, waar men hem een eergraf oprichtte. De andere Gezant, werd bij Prins Mau-

(a) *Hiſt. van de Ned. O. I. Comp.* D. I. bl. 58 en volg.
(b) *Ibid.* l. c.

Maurits ten gehoor toegelaaten, in het leger voor *Grave*, welke plaats die Prins toen belegerde. Met groote eerbewijzingen ontvangen, overhandigde hij Prinse Maurits de geschenken, welke hij voor denzelven hadde medegebragt; werd door zijne Doorluchtigheid prachtig ter maaltijd onthaald; beschouwde met verwondering het leger, de legerplaatsen, en wijze van belegeren. Uit het leger voor Grave ging *Siri Mobhammed* de voornaamste hollandsche steden bezien, en keerde te rug in Zeeland, alwaar met hem een verbond van vriendschap en koophandel gesloten, en hem eenige vergoeding gegeeven werd voor de arabische schepen door Van Kaerden veroverd. In het volgende jaar keerde de indiaansche Gezant naar zijn vaderland te rug, overal in Indië den roem en de faam der ingezetenen van den Vereenigden Staat verbreidende, het welk verscheiden anderen indiaansche volken overhaalde, om met de Hollanders in verbond te treeden.

Jacob Heemskerk, dezelfde die op de reize, welke hij in het jaar 1596 had ondernomen, om een doortocht door het Noorden naar *China* te zoeken, op *Nova Zembla* had overwinterd, in den jaare 1601, tot Vlootvoogd aangesteld over acht schepen, welke de oude en brabandsche Maatschappij hadden uitgerust, om naar Indië te stevenen; aldaar aangekomen zijnde en zijne vloot verdeeld hebbende, zeilde zelve, na hier en daar eenige plaatsen bezogt te hebben, met twee schepen naar *Malacca*. Hij vondt daar den Koning fel gebeeten op de Portugeezen, en dus niet veel moeite, om zich in 's Vorsten gunst te dringen. De Koning wees zelfs den hollandschen Zeeheld ter verovering eene rijk gelaaden portugeesche kraak aan. Heemskerk bediende zich van de gelegenheid; viel op de kraak

aan en maakte 'er zich meester van in de zee-engte, welke Sumatra van Malacca scheidt. Zij kwam van *Macao*, in China, van welke stad de Portugeezen in bezit waren, en alwaar zij, niet lang geleeden, eenige Hollanders opgehangen hadden. Heemskerk echter, geen last hebbende, om wreedheid en onmenschelijkheid met gelijke munt te betaalen, behandelde zijne gevangenen met goedertierenheid; en schonk allen, die zich op het schip bevonden, en wel acht honderd zielen uitmaakten, het leeven. De kraak werd in Holland opgebragt, en, in weerwil der tegenkantingen van verscheiden portugeesche kooplieden, welke zich hier hadden ter nedergezet, voor goeden prijs verklaard. (*a*) Deze Portugeezen, niet denkende op de mishandelingen, welken de onzen van de Portugeezen in Indië ondergingen; of waanende, dat dezelven over het hoofd gezien moesten worden en in geen aanmerking konden komen, eischten de kraak en de goederen te rug, en beriepen zich daar toe op de oude vriendschap, welke, meer dan vier eeuwen, tusschen de beide volken had stand gegreepen; naamelijk sedert den tijd van Willem den I, Graaf van Holland, wanneer zij te samen de kruisvaart naar Palestina hadden ondernomen. Zij beriepen zich ook nog op de Voorrechten, welken men aan die van hunnen landaart had verleend; die ten tijde van het overweldigen van Portugal door Filips den II, Koning van Spanje, zich in Holland en Zeeland wilden komen nederzetten. En in der daad, verscheiden Portugeezen, het gehaate juk der Spanjaarden ontvliedende; of vreezende, dat zij van Joodsch- of Turkschgezindheid mogten worden beticht, en

dus

(*a*) *Hist. der Nederl. O. I. Comp.* D. I. bl. 96 en volg. *Vad. Hist.* D. IX. bl. 146.

dus naar de kerkers der fpaanfche Inquifitie gefleept, hadden gebruik gemaakt van deze aanbiedingen, en zich in deze Gewesten nedergezet. De Staaten echter oordeelden, dat men de Portugeezen, welke in Indië onder de heerfchappij van Spanje leefden, als vijanden konde behandelen; en op dien voet, dat ook alle hunne goederen voor goeden prijs moesten worden verklaard. (*a*) Dit gaf gelegenheid tot het maaken van eene Acte, welke deze verklaaring bekrachtigde. (*b*)

De reis van *Spilbergen*, in den jaare 1601 ondernomen, is de laatfte tocht, welke, voor rekening van bijzondere lieden, gedaan is geweest. Spilbergen ftak van Ter Veere in zee, met drie fchepen. Na eenige kusten en plaatfen aangedaan, en veel tegenfpoed op reis geleeden te hebben, raakte hij voor *Baticalo* ten anker. Van daar trok hij naar *Kandi*, om ten hove voor den Keizer te verfchijnen. Hij werd van den Vorst, met veele eertekenen ontvangen; floot met hem een verbond; werd met gefchenken overlaaden; bij zijn vertrek gaf hem de Keizer brieven mede, zoo voor de Algemeene Staaten, als voor Prinfe Maurits; en maakte zelfs den Zeeheld tot zijn Gezant bij hun Hoog Mog. Spilbergen werd voorts met een grooten zwier en groote pracht uit Kandi geleid; ontving nog een aanzienelijk gefchenk van den Keizer, toen hij zich bereids weder aan boord bevondt, en vertrok vervolgens van Ceilon, in welk Eiland, voor hem, nog geen Nederlander geweest was, (*c*) ten uiterfte voldaan over de wijze, op welke hij daar met zijn volk ontvangen en bejegend was geworden. De

Vloot-

(*a*) *Vad. Hift.* D. IX. bl. 146.
(*b*) *Gr. Placaatb.* D. II. bl. 1326.
(*c*) *Hift. van de Nederl. O. I. Comp.* D. II. bl. 120 en volg.

Vlootvoogd begaf zich van daar naar Achem, bezogt nog eenige andere plaatsen, ontmoette vaderlandsche schepen, en keerde weder naar 't vaderland, den 24sten van Lentemaand 1604, met eenige van dezelven behouden voor de stad Vlissingen in Zeeland ten anker komende. De laading welke hij medebragt bestond in 330,000 ponden peper; twee honderd zakken nooten; tusschen de zestig en zeventig fardeelen kaneel, eene goede partij foelie, lijnwaaten, zijde, indigo en porceleinen; behalven 15000 ponden peper, en eenige andere koopmanschappen, welken hij in andere schepen gelaaden had. (*a*)

Wanneer men deze onderneemingen en tochten met eenige aandacht gade slaat; wanneer men overweegt, dat 'er in den jaare 1595 twaalf schepen; in den jaare 1598 twintig; in den jaare 1599 zeven; in den jaare 1600 acht; in den jaare 1601 zeventien schepen voor Oostindië uitgerust werden, behalven die geenen, welke, te rug gekomen, wederom afgezonden werden; als men bedenkt, dat deze schepen zoo rijk voorzien waren, dat zij in staat waren grooten koophandel te drijven; en daar bij ten oorloge zoo wel toegerust, dat zij de geheele spaansche en portugeesche magt opwoogen; zal men zich dan nog verbeelden, dat onze groote zeevaart en koophandel eerst, bij den opstand tegen Spanje, eensklaps zijn opgekomen even als 'er van de broeders van Kadmus verhaald word; of zal men zich overtuigd houden, dat, voor dien opstand, alreede in ons land de vaart en koophandel zoo rijk en magtig waren, dat aan dezelven enkelijk de gelegenheid moest gegeeven worden, om nog grooter en magtiger te worden. Boven dien draagen die zelfde tochten en de lastbrieven door de reeders aan de bevelhebbers

(*a*) *Hist. van de Nederl. O. I. Comp.* D. I. bl. 146.

bers gegeeven, de klaarfte blijken, dat de kooplieden en medereeders, welke die onderneemingen deeden, niet alleen kundig waren in den koophandel, maar ook kundigheden hadden, welken men tegenwoordig by zeer weinigen onder hen zoude aantreffen. Het waren geen menfchen, die het bij den flenter van het Comptoir of de Beurs gelaaten hadden; maar zulken, die in andere weetenfchappen te gelijk geoefend, rechte begrippen gekreegen hadden, zoo omtrent de landen en volken, naar welken zij hunne fchepen zonden; als nopens de wijze, om bij dien verafgelegen landaart ingang te vinden.

Dusdaanig nu was de toeftand van den handel der Hollanderen in Indië, zoo lang dezelve alleenlijk door bijzondere genootfchappen werd gedreeven. Men ontdekte echter wel dra alle de gebreken van dien afzonderlijken handel. Sommige fchepen kwamen op de plaatfen, welke het gefchiktfte tot den handel waren; maar zagen zich verplicht ledig te rug te keeren, om dat anderen hunner landsgenooten, het geluk hadden gehad van 'er eerder aan te komen dan zij; en dus gelegenheid gevonden hadden, om alle de waaren op te koopen. Aan de andere zijde, waren de fpecerijen in Indië tot den hoogften prijs gereezen; hier te lande, in tegendeel, gedaald, naar maate dat verfcheiden Maatfchappijen teffens wilden verkoopen of koopen. Eindelijk begreep men, dat 'er, om den handel van Indië te vestigen en tegen de Spanjaarden te beveiligen, vermogens vereischt wierden, welken bijzondere kooplieden niet konden toebrengen noch oefenen. Alle deze bedenkingen bewoogen de Algemeene Staaten der Vereenigde Gewesten, om alle de afzonderlijke Maatfchappijen, welke op Indië handelden, te vereenigen, en van dezelven

eene enkele algemeene Maatſchappij te maaken.

DEZE Maatſchappij zoude in vijf kamers verdeeld worden; en, geduurende twintig achtereenvolgende jaaren, het voorrecht hebben, om, met uitſluiting van alle anderen, oostwaarts van de Kaap de Goede Hoop, of door de ſtraat van Magellaan, op Indië te vaaren. Het Oktroi der nieuwe Maatſchappij verleend, is gedagtekend den 20sten April 1602. Deszelfs inhoud is door WAGENAAR kortelijk aldus opgegeeven (*a*) „ De Kamer van Amſterdam zou „ de helft hebben in de gantſche Maatſchappy: „ de Kamer van Zeeland een vierde: de Kamers „ op de Maaze, dat is, te Delft en te Rotterdam, „ en in 't Noorderkwartier, dat is, te Hoorn en te „ Enkhuizen, ieder een zestiende. Alle de Kamers „ zouden beſtierd worden door de toenmaals die- „ nende Bewindhebbers, die nogtans uitſterven zou- „ den te Amſterdam, op twintig; in Zeeland, op „ twaalf; en in ieder der andere vier Kamers, op „ zeven Perſoonen. Tot vervulling eener opengeval- „ len Bewindhebbers Plaatſe, zouden de overige Be- „ windhebbers een drietal benoemen, waaruit de „ Staaten van 't Gewest de verkiezing zouden doen. „ Zy moeſten, ten minſten, voor duizend ponden „ vlaams aandeel hebben in de Maatſchappye, uit- „ genomen te Hoorn en te Enkhuizen, daar zy „ met vyf honderd ponden volſtaan konden. De „ algemeene Vergadering deezer Kameren zou uit „ zeventien Bewindhebbers beſtaan; agt wegens „ Amſterdam; vier wegens Zeeland; twee van de „ Maaze; en twee uit het Noorderkwartier, zullen- „ de den zeventienden daar by, beurtelings gevoegd „ worden, door de Kamers in Zeeland, op de Maa-

„ ze

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. IX. bl. 148. *Hiſt. der Nederl. O. I. Comp.* Bijlaage R.

„ ze en in 't Noorderkwartier, welke Vergadering „ zes jaaren te Amſterdam, en twee jaaren in Zee„ land zou gehouden worden. De ſchepen zouden „ altoos moeten t'huis komen ter plaatſe daar zy „ uitgevaaren waren. Alle de Ingezetenen deezer „ Landen kreegen regt, om, binnen zekeren tyd, „ deel in deeze Maatſchappy te neemen. Zulke „ Gewesten of Steden, die 'er vyftig duizend gul„ dens of meer aandeels in hadden, mogten eenen „ Agent ſtellen, om hunne belangen gade te ſlaan. „ De Maatſchappy mogt verbonden maaken met „ de Indiſche Mogendheden, op den naam van de „ Algemeene Staaten der Vereenigde Nederlanden, „ *of van de hooge Overheden der zelven*, Sterkten bou„ wen en Bevelhebbers en Krygsvolk aanneemen, „ mids zy den Staaten of *hooge Overheid* en der „ Maatſchappye eed deeden. Men zou geene Sche„ pen, Geſchut, noch ander krygsgereedſchap van „ de Maatſchappy, ten dienſte van den Lande, ge„ bruiken, dan met derzelver bewilliging. Van de „ pryzen, die de Maatſchappy op den Vyand ver„ overde, zou de Admiraliteit haare geregtigheid „ genieten. De Bewindhebbers zouden, in hunne „ Perſoonen noch goederen mogen bekommerd „ worden, om de ſchulden der Maatſchappye. De „ Generaals der t'huis komende vlooten moeſten „ den Staaten verſlag doen van den ſtaat van In„ die. Tot eene erkentenis van dit Oktroi zou de „ Maatſchappy den Landen voldoen vyfentwintig „ duizend guldens eens, die de Staaten inleiden, „ in de uitreeding der eerſte tien jaaren, op ge„ lyk gevaar als de andere deelgenooten." (*a*)

Men

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. IX. bl. 149.

Men begroot de eerste hoofdsom dezer Maatschappije vrij algemeen op zes millioenen en zes honderd duizend guldens.

L'Espine stelt dezelve slechts op *f* 6459840- 0- 0 en geeft 'er de volgende opgaaf van:

Amsterdam	—	*f* 3674915- 0 0
Zeeland —	—	1333882- 0 0
Delft —	—	470000- 0 0
Rotterdam	—	177400- 0 0
Hoorn —	—	266868- 0 0
Enkhuizen	—	536775- 0 0
		f 6459840- 0 0

Sommigen (*a*) meenen, dat deze hoofdsom, negentig jaaren na de oprichting der Maatschappije, bevonden werd zes millioenen, vier honderd en veertig duizend, en twee honderd gulden te bedraagen, volgens deze berekening:

Amsterdam	—	*f* 3686429- 19- 8
Zeeland —	—	1275655- 7- 0
Delft —	—	466562- 10- 0
Rotterdam	—	174562- 10- 0
Hoorn —	—	268430- 10- 0
Enkhuizen	—	568562- 10- 0
		f 6440203- 6- 8 (*b*)

Wat hier ook van zijn moge, deze Maatschappij was zoo dra niet opgericht, of zij rustte nog in 't zelfde jaar eene vloot van veertien schepen uit, waar over *Wijbrand van Warwijk* Admiraal der Maatschappije 't bevel kreeg. Omtrent 't einde van 't jaar 1603, werd dezelve gevolgd door dertien andere schepen, onder bevel van *Steven vander Hagen:* de

(*a*) *Vad. Hist.* D. IX. bl. 150.
(*b*) *Hist. van de Nederl. O. I. Comp.* D. I. bl. 164.

de uitrusting dezer twee vlooten beliep op twee millioenen en twee maal honderd duizend guldens.

Uit de verdeeling van de hoofdſomme kan men eenigzins afneemen hoe het met den koophandel der gewesten en ſteden, betrekkelijk tot elkanderen, ſtondt, toen die aldus bepaald werd; en hoe verre de ſtad van Amſterdam boven de andere handel-plaatſen het hoofd opſtak, daar zij alleen meer dan voor de helft in de Maatſchappij tradt. Nog zal men, hoe minder eene ſomme van zevendhalf millioen een genoegzaam fonds ſchijnt uit te maaken tot eene onderneeming, zoo als bij den aanleg van de Maatſchappij bedoeld werd; zich te meer verwonderen moeten over de bekwaamheid der geenen, die 'er zulke groote zaaken mede uitvoerden. Want buiten de onnoemelijke kosten, welke 'er vereischt werden tot het doen van uitrustingen, tot het maaken, in ſtand brengen en onderhouden van nieuwe inſtellingen, zoo in Europa, als in Indië, en welke telkens vermeerderden; buiten de kosten vereischt tot het bouwen van ſterktens, huizen en magazijnen; die, welken de beheering der Maatſchappije vorderde; en buiten de jaarlijkſche uitdeelingen, aan de deelgenooten gedaan, werd deze Maatſchappij nog hoe langer hoe rijker en magtiger. Zij bragt boven dien jaarlijks in Holland aanzienelijke voorwerpen van koophandel, welke in 't binnenſte van den Staat de middelen van beſtaan voor 't volk oneindiglijk vermenigvuldigden, terwijl zij den handelaaren nieuwe middelen verſchaftte, om alle de volken van Europa zich als cijnsbaar te maaken.

De vloot onder van Warwijck, beſtaande uit veertien ſchepen met een jacht, en die nog in den

jaare 1602 uitliep, was voor verschillende plaatsen bestemd. Drie, onder het beleid van *Sebald de Weerd*, moesten zich naar *Ceilon*, en van daar naar *Atsjen* of *Achem* begeeven: twee naar de molukſche eilanden; twee naar *China*; drie naar *Sumatra*; drie naar *Bantam*.

De Weerd te Ceilon aangekomen, zoude in 't uitvoeren van zijn last gelukkig geslaagd zijn, was de Keizer niet in de verbeelding gevallen, dat hij het met de Portugeezen hieldt. Dit vermoeden gaf gelegenheid, dat de Vlootvoogd met eenige zijner schepelingen om 't leven gebragt werd. (*a*) Echter dreeven 'er de Hollanders koophandel: en hoe zeer de andere schepen zwaarigheden in het doen van hunne reizen en verdere onderneemingen ontmoetten, begonnen onze Landslieden niet te min hoe langer hoe meer veld te winnen, gehoor bij de indiaansche Vorsten te krijgen, en in dat wereld-deel de gronden van eenen nieuwen, uitgestrekten, en zeer rijken koophandel, als mede van het gebied en de regeringsform, welke 'er naderhand tot stand is gebragt, aan te leggen.

Terwijl deeze schepen op reis waren, werd de vloot van twaalf schepen, onder het bevel van Steven van der Hagen, in zee gebragt; bij welken, in Zomermaand van den jaare 1604, het dertiende gevoegd werd. Voorts werd, in den jaare 1605, wederom eene vloot van twaalf wel toegeruste schepen voor Oost-Indië afgezonden, met welke als Opperbevelhebber vertrok *Cornelis Matelief de jonge*, zelve Bewindhebber der O. I. Com-

(*a*) Over deze en andere tochten van de O. I. Comp. kan men de Reisbeschrijvingen leezen, welke daar van in 't licht zijn; inzonderheid ook *Hist. van de Nederd. O. I. Comp.*

Compagnie voor de Kamer Rotterdam. Hem werden eenige nadere onderrichtingen gegeeven, zoo tot het vestigen van koophandel, en van gebied, als tot het fluiten van verbonden met de indiaansche Vorsten; het onderfteunen van dezelven tegen de Portugeezen; en het voeren van den oorlog in die landen, zoo tegen de Portugeezen als tegen de Spanjaarden.

HIER is het datwe de verrichtingen van deze aanzienlijke Maatschappij van koophandel, van welke nooit te vooren eenig voorbeeld is gezien, welke haare wederga nimmer gehad heeft en vermoedelijk nooit zal krijgen; mitsgaders het gewicht van haare bezittingen, en van haaren koophandel zelve, onder eene algemeene beschouwing, kortelijk dienen aan te wijzen, en te gelijk eenige wanbegrippen, welken sommigen over de verrichtingen, den aart, de opkomst, en de gefteldheid van deze Maatschappij schijnen te hebben, en op anderen ligtelijk kunnen doen overgaan, te verhelpen. Omtrent dit laatfte zullen wij ons meest-al bepaalen bij de *Wijsgeerige en ftaatkundige Geschiedenis van de Bezittingen en den Koophandel der Europeaanen in de beide Indiën*: een werk dat, uit de pen van een vermaarden Schrijver geboren, overal greetig geleezen, dus overal invloed kan hebben.

„ DE Hollanders waren (zegt die Schrijver) (*a*)
„ nog geen meester van den Japanschen handel, of
„ zy zogten zich dien der molukſche eilanden aan te
„ matigen. De Portugeezen, die deezen handel in
„ 't eerst, met groot voordeel hadden gedreeven,
„ hadden zich, in 't vervolg, genoodzaakt gezien
„ om dien met de Spanjaards van Manilla te dee-
„ len,

(*a*) *Wijsgeer. en ftaatk. Geschied.* D. I. bl. 196.

„ len, en eindelyk tot het uiterſte gebragt om den-
„ zelven hun bykans geheel af te ſtaan. De twee
„ natien, altoos onderling verdeeld, altoos met
„ elkander in oorlog, ſchoon aan den zelfden Mo-
„ narch onderworpen, om dat het nationaal ka-
„ rakter meer dan de Regeeringsvorm vermag, ver-
„ eenigde zich om de onderdaanen der Vereenigde
„ Gewesten te beoorlogen. Deezen, door 's Lands
„ inboorlingen geholpen, die eerst naderhand ge-
„ leerd hebben hen te vreezen en te haaten, kree-
„ gen allengskens de overhand. De oude verove-
„ raars wierden eindelyk verjaagd, omtrent het
„ jaar 1627, en van andere vervangen, niet min-
„ der hebzuchtig, doch minder ontrustende en kun-
„ diger."

Wij hebben te voren aangetekend, dat de Hollanders de ſpecerijen al vroeg onder de voorwerpen van hunnen koophandel mogten tellen; en dat zij die, gelijk anderen volken van Europa, eindelijk te Lisbon moeſten gaan haalen. Den handel op Portugal verboden zijnde, zoude het vreemd zijn geweest, dat de hollandſche kooplieden hunne gedachten zouden hebben laaten gaan om rechtſtreeks op Indië te vaaren, zonder op de molukſche eilanden en op de ſpecerijen te denken. Het tegendeel blijkt uit de eerſte verrichtingen. De onzen ſloegen het oog op die eilanden van 't eerſte oogenblik af, dat zij op Indië eenen koophandel zogten te openen. Echter, daar hun geen lust tot het veroveren en overweldigen van landen bekroop; dewijl zij, bij hunne eerſte aankomst, niet zogten om de inboorlingen van hun land te ontzetten, maar enkelijk om met hun koophandel te drijven, en tot dat einde de indiaanſche Mogendheden af te trekken van de verbintenisſen, die zij met de Spanjaar-

jaarden en Portugeezen mogten hebben aangegaan, en deze beide natien daar door de voordeelen van den handel, welken zij 'er deeden, te doen verliezen, en die tot hun zelven te trekken, zoo waren zij bij hunne eerste aankomst ook bedagt, om zoo veel mogelijk meester te worden van den handel in specerijen, zich daar toe omzigtig bevlijtigende. Deze uitsluitende handel was dan een der eerste en voornaamste voorwerpen, op welken de Hollanders van 't begin dat zij in Indië verscheenen zich toeleiden. Warwijk keerde, op 't einde des jaars 1600, in Texel, na dat hij op *Amboina* en *Ternate* met voordeel handel had gedreeven: Heemskerk, dien Warwijk naar *Banda* had gezonden, kwam 'er in 't begin des zelfden jaars te rug. Deze vlooten bragten rijke laadingen mede, *vooral van specerijen.* De Vorsten van *Amboina*, van *Ternate*, en van *Banda* hadden niet alleen dezen Bevelhebberen vergund loodsen op te slaan, om 'er hunne goederen in te bergen; maar die van *Ternate* had zelfs den Bevelhebber Warwijk overgehaald, om eenigen van zijn volk te *Ternate* te laaten. De bovengenoemde Schrijver heeft dan geen acht geslagen op deze eerste tochten, als hij zegt; „ *De Hollanders waren nog geen meester* „ *van den Japanschen handel, enz.* " Dit verhaal, te windrig op zich zelf, is geheel niet naauwkeurig.

Uit echte beschrijvingen ziet men, dat Van der Hagen, door Warwijk onderricht zijnde aangaande de vastigheid, welke men op *Amboina* gekreegen had, zich naar deze plaats begaf; dat hij 'er een verbond met den Koning sloot, bij 't welk hij aannam, om die van *Amboina* tegen de Portugeezen te beschermen, onder beding, dat zij den *Hollanderen alleen* alle hunne specerijen tot een zekeren prijs zouden leveren. Het verbond hieldt ook in, dat de Hollanders eene sterkte zouden mo-

gen aanleggen. Van der Hagen liet 'er in gevolge van dien eene bouwen, en dezelve is de eerste geweest, welke de Hollanders in Indië hebben gesticht. Deze Bevelhebber, in de maand November des jaars 1600, van *Amboina* vertrokken, kwam 'er Heemskerk een weinig tijds daar na; de Hollanders zich toen te zwak bevindende, om 'er zich te kunnen handhaaven, verlieten *Amboina*. Van der Hagen kwam 'er weder in 1605, verjoeg toen de Portugeezen, en bragt een gedeelte van 't eiland onder de magt der Maatschappije. De Koning en de Grooten van 't Land zwoeren den algemeenen Staaten en der Maatschappije hulde en trouw.

De Hollanders meenden echter, dat zij de bewooners van dat gedeelte van 't eiland, welk *Hitoe* genoemd word, moesten ontzien; alzo de Opperhoofden van die landstreek zich getrouwelijk gehouden hadden aan het verbond, welk Van der Hagen met hun gemaakt had. Zij vergenoegden zich derhalven met het verbond te vernieuwen: daar werd vastgesteld, dat die van *Hitoe* in 't vrije bezit van hun rijk zouden blijven; en dat 'er geen verandering in hunne regeering zoude gemaakt worden; dat zij den Hollanderen getrouw zouden zijn, en dezelven zouden bijstaan, waar 'er gelegenheid toe zoude opkomen; dat zij *den Hollanderen alleen* de kruidnagelen zouden verkoopen; dat men zich wederzijds in 't stuk van godsdienst ongestoord zoude laaten; en dat men elkanderen de wederspannelingen, overloopers en wegloopers zoude te rug geeven.

In 1607 hernamen de Portugeezen *Amboina* op de Hollanders, die het, eenige jaaren naderhand, den Portugeezen weder afhandig maakten; en 'er tot heden toe in bezit van gebleeven zijn. Dit bezit is echter niet altijd vreedzaam geweest; meer

meer dan eens hebben de onzen de wapenen moeten gebruiken, om de inboorlingen tot hun verbond te doen wederkeren. De Bevelhebber *Van Diemen* kwam 'er in 1638 met eene vloot van zeventien ſchepen, om 'er het gezag der Hollanderen te herſtellen. Hij behaalde eenige voordeelen op verſcheiden indiaanſche Opperhoofden, welke van 't verbond met de Hollanders waren afgegaan, en vernieuwde met den Koning van *Ternate* 't verbond, 't welk 'er tusſchen dezen Vorst en de Maatſchappij ſtand had. Bij dit nieuwe verbond ſtondt de Koning van *Ternate* in eigendom aan de Maatſchappij af al 't land, 't geen hij op *Amboina* had. Ook dit was nog niet in ſtaat, om de rust op die eilanden, en den uitſluitenden handel der ſpecerijen den Hollanderen, te verzekeren. Die van *Hitoe*, welke van de eerſte tochten der Hollanderen af het meest aan hun verknocht waren geweest, werden hunne hardnekkigſte vijanden. Den oogst der nooten-muskaat in 1639 op *Amboina* eenen der rijkſten geweest zijnde, werd 'er een groot gedeelte van verduiſterd door den ſluikhandel: drie honderd bahaaren werden 'er den Macasſers alleen van verſchaft. Deze inbreuken op den uitſluitenden handel der ſpecerijen (een handel, welke niet dan met ſcheele oogen, zoo wel door de Indiaanen, als door de verſchillende volken, welke in Indië komen handelen, kan aangezien worden) werden van dag tot dag grooter; en deze inbreuken zijn 't, welke de Hollanders eindelijk bewoogen hebben, om den grond van 't land in eigendom te neemen, en zich volſtrekt meeſter te maaken van de plaatſen, die bekwaam zijn, om den ſluikhandel te begunstigen. Voor 't overige trekken de Hollanders van *Amboina* en de eilanden, welke 'er van afhangelijk zijn, niet dan kruidnagelen.

De inboorlingen teelen dezelven, en zijn verplicht die in de hollandsche Magazijnen, tegen een bepaalden prijs, te brengen. De landen van *Amboina* alleen leveren 'er meer op, dan 'er de Compagnie van kan vertieren: somwijlen is zij genoodzaakt geweest, om 'er een gedeelte van te verbranden, of te verderven, om den al te grooten overvloed derzelven te beletten en voor te komen. De teelt is 'er, bij overeenkomsten met de kleine Prinsjens van die landen, van bepaald aan sommige plaatsen; men heeft de nagel-boomen op de andere plaatsen uitgeroeid; daarentegen zijn de noot-muskaat-boomen op 't eiland *Amboina* vernield. Voor 't overige is de handel, welken de Maatschappij op die eilanden drijft, niet in staat om 'er de kosten van goed te maaken. In de eerste tochten, welken de Hollanders naar *Amboina* deeden, bragt dat eiland zoo veele kruidnagelen niet voort, als het sedert heeft gedaan. *Ternate* en de eilanden, welke het zelve omringen, gaven 'er veel meer.

Ter zelver tijd dat de Hollanders zich op *Amboina* poogden te vestigen, lieten zij niet na dezelve poogingen op *Ternate*, *Tidor* en de overige moluksche eilanden te doen. Het eerste werk dat Van der Hagen ondernam, na dat hij de Portugeezen van *Amboina* had verjaagd, was, om hen uit het koningrijk *Tidor* en *Ternate* te doen verhuizen. Het gelukte hem ook, na een vrij hardnekkigen tegenstand van den kant der Portugeezen: maar deze eilanden, kort daar na door de Spanjaarden herwonnen, kwamen niet zoo schielijk weder in de magt der Hollanderen. Wanneer nochtans, in 't jaar 1610, Van Kaerden aan 't hoofd der zaaken op de moluksche eilanden werd gesteld, bezat de Maatschappij in 't koningrijk *Ternate* reeds de sterktens

Ma-

Malaya of *Oranje*, *Hollandia*, *Willemstad*; op 't eiland *Makjan*, de sterktens *Taffasho*, *Mauritius*, en *Tabilolo*; op 't eiland *Morir* de sterkte *Nassau*; op 't Eiland *Patsjan* of *Labora* de sterkte *Barnevelt*. De Spanjaarden waren 'er in der daad, in dien tijd, nog de magtigste; maar aan de andere zijde, begunstigden de inboorlingen de Hollanders, welken zij aanzagen als verlossers, die hen van 't juk, 't welk de Spanjaarden en de Portugeezen hun hadden opgelegd, kwamen bevrijden.

Reeds in 't jaar 1607, had de Koning van *Ternate* Gezanten aan den Vrijen Staat gezonden om deszelfs hulp en bescherming tegen de Spanjaarden te verzoeken. Matelief vernieuwde het verbond met die van *Ternate*. Bij dat verbond verklaaren de bewooners van *Ternate*, dat zij de algemeene Staaten voor hunne wettige beschermers anneemen; dat zij hen als zoodaanigen erkennen; beloovende hun in die hoedaanigheid den eed van trouw te zullen doen. Alle verbonden, welke sedert dien tijd met de Vorsten dezer eilanden zijn geslooten, hebben voornaamelijk tot doelwit gehad, om den Hollanderen den uitsluitenden handel der specerijen te verzekeren. Met dat inzigt hebben zij willende het teelen der nooten-muskaat aan zekere plaatsen bepaalen, gelijk zij het teelen den kruidnagelen aan *Amboina* hebben verknocht, bij sommigen dezer verbonden bedongen, dat de nootmuskaat-boomen en nagel-boomen gantschelijk op hunne eilanden zouden worden uitgeroeid. Het zij nu dat het of bij den aart van den grond, of dien der luchtsgesteltenisse, of bij gebrek van trouw aan de zijde der Eilanderen, toekome; deze boomen hebben nooit zoodanig kunnen werden verdelgd, of daar groeien 'er hier of daar nog eenigen. Men houdt den Koning van *Tidor* verdagt,

dat hij 'er onder de hand de aankweeking van begunstigt. De Compagnie draagt nochtans zorg, om van tijd tot tijd Gemagtigden op de plaatſen te zenden, om zich te verzekeren van de trouw, met welke de voorwaarden van 't verbond worden in acht genomen, en om de boomen, welken zij 'er vinden, te doen uitrukken. Somwijlen ontmoeten deze Gemagtigden tegenkanting van de inboorlingen, welke van tijd tot tijd de gelegenheid waarneemen den Spaanſchen van de philippijnſche eilanden ſpecerijen te beſchikken. Voor 't overige koopt de Maatſchappij deze gedwongen toegeevenheid dier Vorsten door eene jaarlijkſche ſchatting, die zij hun betaald; en de naijver, welken zij tusſchen de Koningen van *Ternate* en *Tidor* aankweekt en onderhoudt, brengt meer dan eenige andere zaak toe, om haar 't gezag, welk zij in deze landen heeft verkreegen, te doen behouden. De eenigſte vrucht, welke de Maatſchappij tegenwoordig uit haare bezittingen op *Ternate* trekt, bepaalt zich tot het weeren of voorkomen van den ſluikhandel der ſpecerijen met andere volken, en om dus van dien handel, met uitſluiting van alle anderen, meeſter te blijven; de andere takken van haaren handel aldaar kunnen (zoo men wil) de kosten van haare bezittingen niet goed maaken.

De Hollanders vonden meer moeite om zich te vestigen op *Banda*, een klein eiland, vierentwintig mijlen ten zuid-oosten van *Amboina* gelegen, en welks gebied zich over verſcheiden andere eilanden als *Lonour*, *Neira*, *Poeleway*, *Poeleron*, *Roezegein* en *Goenong Apy* uitſtrekt. Zij wierpen 't oog op deze eilanden, door dezelfde beweegredenen aangezet, welke hen in alle hunne onderneemingen bezielden: hunne eerſte poogingen vielen 'er kwaalijk uit. Zij deeden 'er eene landing in 1609. Deze

lan-

landing flaagde insgelijks kwaalijk. Evenwel gaf dezelve aanleiding, dat de inboorlingen overgehaald wierden om een verbond met de Hollanders te fluiten, bij het welk zij zich verplichtten, om, voor een bepaalden prijs, alle de nooten-muskaat aan de Hollanders te verkoopen: waar tegen deze aannamen, om hen tegen de Portugeezen te beschermen. Dit verbond hield niet lang ftand. Ras werd men gewaar, dat de Bandaanen hunne verbintenisfen niet nakwamen; dat zij een heimelijken handel met de Engelfchen dreeven, en hen van kruidnagelen voorzagen. Men zondt 'er in 1616 eene vloot van twaalf fchepen. Deze vloot veroverde 't eiland *Poeleway*, 't vruchtbaarste en rijkfte in nooten-muskaat en muskaat-bloemen; en noodzaakte de bewooners der overige eilanden zich aan de Maatfchappije te onderwerpen. De Eilanders werden hier door niet beteugeld, veel minder nog belet onder de hand eenen fluikhandel te drijven. Om 'er eens vooral een einde van te maaken, befllooten de Hollanders deze eilanden geheel onder het juk te brengen: dit gelukte hun in den jaare 1621. *Banda* werd veroverd, en de inwoonders genoodzaakt, om de Algemeene Staaten der Vereenigde Nederlanden en de oostindifche Maatfchappij voor Opperheeren te erkennen. Van dien tijd af, is het teelen der nootenmuskaat aan deze eilanden bepaald gebleeven. Op alle andere plaatfen zijn 'er de boomen van uitgeroeid. Drie maal 's jaars worden de nooten ingezameld; de eerfte reize in April, de tweede reize in Augustus, en ten derden maale in December. De nooten komen (zoo men wil) der Maatfchappye op een ftuiver het pond te ftaan. Het voordeel, welk zij bij die koopmanfchap doet, overweegt de kosten, welken zij genoodzaakt is te maaken, om dien handel te behouden, brengende anderzins (zoo men zegt)

zegt) de handel van *Banda*, even als die van *Amboina*, meer nadeel dan voordeel aan.

MACASSAR is een koningrijk in 't Eiland *Celebes*, van het welk dat rijk het grootste gedeelte uitmaakt. *Celebes* ligt omtrent honderd en zestig mijlen ten noord-oosten van *Batavia*, tusſchen *Borneo* en de molukſche eilanden. De Hollanders vestigden zich in 't zelve even eens, als zij zich in de overige indiſche gewesten hadden neergezet, dat is, door middel van een verbond met den Vorst. In 't jaar 1660, deeden zij 'er de Portugeezen, welke middel hadden gevonden om 'er zich weder te herſtellen, van daan verhuizen; en noodzaakten den indiaanſchen Vorst een verdrag te tekenen, bij 't welk hij zich verplichtte den Portugeezen allen handel in zijn rijk te verbieden. Weinig tijds daar na, ziende, dat de Macasſaaren den handel der ſpecerijen verontrustten, dat zij dezelven van de molukſche eilanden gingen haalen, om ze den Engelſchen te verkoopen, oordeelde de Maatſchappij, dat zij deze hinderpaalen eens vooral moest uit den weg ruimen. Zij bragt dit volk onder haare heerſchappij in 1662. Voor 't overige beſtaat de voornaamste koophandel die 'er gedreeven word in rijst. De Compagnie haalt 'er goud, olifantstanden, dennen-hout, katoen, campher, en gengber van daan. Zij brengt 'er ſcharlakens, gouden en zilveren ſtoffen, kamerijksdoeken, koper, tin, enz. De Bevelhebber houdt deszelfs verblijf in de ſterkte *Rotterdam*, in welke eene goede bezetting ligt.

MALACCA is de hoofdſtad van een koningrijk van den zelfden naam. Op den tocht, dien de Vlootvoogd Heemskerk in 1603 in Indië deedt, kwam hij op de kusten van *Malaja* of *Malacca*. Hij werd 'er zeer wel ontvangen door den Koning van

van *Johor* en dreef 'er eenigen handel. De Admiraal Matelief de Jonge, in 1605 uit Holland vertrokken, met last om de Portugeezen uit de ſtad *Malacca* te doen verhuizen, en in deze onderneeming niet zijnde geſlaagd, bewoog echter den indiaanſchen Vorst, om met hem een verdrag te ſluiten, bij 't welk die Vorst zich verbondt den Hollanderen toe te ſtaan eene ſterkte in zijn rijk te ſtichten. De Portugeezen weetende van wat aanbelang de ſtad *Malacca* was, hadden 'er zich buiten gemeen verſterkt. De Hollanders ſchijnen niet, dan in het jaar 1623, te hebben kunnen beſluiten, om 'er het beleg van te hervatten; zelfs ondernamen zij 't zelve eerst in der daad weder in 1640, en maakten 'er zich in 't volgende jaar meeſter van. De haven dier plaatſe is eene der besten, welken in Indië zijn. Voor 't overige ligt dezelve bijna in 't midden van Indië, en dus zeer voordeelig voor den handel op Japan, China en eenige andere oorden van Indië. *Malacca* verſchaft goud en tin. De bezetting, welke de Maatſchappij 'er onderhoudt, maakt haar meeſter van de ſtraat tusſchen *Malacca* en *Sumatra*. Zij heft een ankerrecht op de ſchepen, welke in de haven inloopen. De Gezaghebber houdt zijn verblijf in de ſtad.

De Hollanders bezitten de westkust van *Sumatra*, een der drie groote eilanden der ſtraat *Sunda*. De Schrijver, welke gemeend heeft ons eene *wysgerige en ſtaatkundige Hiſtorie van de Bezittingen der Hollanders in de Indiën* te geeven, vergist zich, als hij, ſpreekende van de haven van *Arakan* (lees *Achem*) en van den handel, welke 'er gedreeven word, 'er bijvoegd; „ de onlusten, die deeze vermaarde Stapel-
„ plaats het onderst boven keerden, deeden 'er al de
„ nyverheid vervallen, en verwyderden de Scheep-

„ vaa-

„ vaarenden". (*a*) Dus doet eene heete verbeelding de voorwerpen te voorschijn komen; doch de waarheid is 'er weinig in te kennen. De Hollanders deeden reeds in hunne eerste tochten, welken zij naar Indië ondernamen, poogingen, om op 't eiland *Sumatra* te handelen. De trouweloosheid en verraaderij der inboorlingen deeden die eerste poogingen vruchteloos afloopen. Van Neck kwam in 1599 te *Sumatra*, zonder iet te hebben kunnen uitrechten. Houtman kwam 'er eenigen tijd daar na, met twee schepen, en werd met eenigen van zijn volk vermoord. (*b*) In 1601, kwamen 'er op nieuws drie hollandsche schepen, om de eilanders te polsen; maar zij moesten allerleij slechte behandelingen ondergaan. Eindelijk, na veele poogingen, welke alleenlijk dienden, om het trouweloos karakter dier eilanderen te beter te leeren kennen, gelukte het den Hollanderen den handel op *Achem* te verkrijgen als mede (*c*) in 't oostelijke gedeelte van *Sumatra*. Tegenwoordig heeft de Maatschappij eene sterkte in de stad *Padang*, waarin zij een Bevelhebber onderhoudt, welke verscheiden andere comptoiren onder zijn bewind heeft; als ook de eilanden *Chinko* en *Banes*. Zij trekt uit *Sumatra* voornaamelijk goud, benjouin en campher. Zij bezit voorts te *Palembang*, hoofdstad van een koningrijk van dien zelfden naam, op 't eiland *Sumatra*, eene versterkte loots, die der Maatschappije tot een magazijn, en 't Opperhoofd en den overigen bedienden, welken zij daar onderhoudt, tot eene woo-

ning

(*a*) *Wijsgeerige en staatkundige Geschiedenis van de Bezittingen* enz. D. I. bl. 212.

(*b*) *Hist. van de Nederl. O. I. Comp.* D. I. bl. 141. 173. 244. 277. 367.

(*c*) D. II bl. 23. 34. 127. Zie hier vooren bladz. 247 en 248.

ning verstrekt. De Hollanders trekken 'er veel peper uit; en zij drijven 'er bijna denzelfden handel, als te *Padang*. Zij hebben ook nog een comptoir of eene loots in 't Koningrijk *Jamby*, op denzelfden voet als te *Palembang*; en de handel is 'er van den zelfden aart.

„ Dit Rijk (Japan) (zegt onze fransche Schrijver der *wijsgerige en staatkundige Geschiedenis der Bezittingen der Europeaanen in de beide Indiën*, bl. 190.)
„ Dit ryk scheen voor altoos geslooten te zyn
„ voor de Hollanders: zy wanhoopten 'er immer
„ toegang te zullen krygen, naa de reeds gedaane
„ vrugtelooze onderneemingen, wanneer een van
„ hunne Kapiteins, die door een storm op de Japan-
„ sche kusten vervallen was, hun berigtte, dat de
„ inwooners hun wel gezind waren."

Op deze plaats, zoude men zeggen, dat de Hollanders reeds verscheiden vruchtelooze poogingen, om in dat rijk te handelen, gedaan hadden, wanneer zij onderricht wierden, dat de inwoonders *hun wel gezind waren*.

De Hollanders hadden 'er echter nog geene ondernomen, wanneer Cornelis Matelief de jonge, van wiens verrichtingen wij te voren meer dan eens gesproken hebben, in 't jaar 1605, uit Holland naar Indië vertrokken, op zijne reize naar China, drie japoneesche kaapers ontmoette, welker Bevelhebber hem onderrichte, dat 'er zich op *Japan* Hollanders bevonden, die in 't jaar 1600 schipbreuk hadden geleeden op 't Eiland *Bango*, en dat zij bezig waren met het bouwen van eenige schepen voor rekening des Keizers. Matelief zich toen niet naar Japan kunnende begeeven, belastte het japoneesche Opperhoofd, dat hij den Keizer zoude verzekeren, dat de Hollanders niet nalaaten zouden, om hem, bij de eerste gelegenheid, hunnen dienst

dienst te komen aanbieden: en 't was waarſchijnelijk, om dat Matelief van deze ontmoeting den Admiraal Verhoeven onderricht had, dat deze laatste, welke den Kapitein Van den Broeck met twee ſchepen na *Patani* gezonden had, dezen Kapitein een bevel liet toekomen, om zich van *Patani* naar *Japan* te begeeven, ten einde een handel in dat Rijk aan te leggen. Van den Broek begaf zich in 1609 derwaarts, en werd 'er van wegens den Keizer met de grootste eer ontvangen. Bij zijn gehoor van afſcheid, ſtelde hem die Vorst een zeer beleefden brief voor den Prins van Oranje, dien hij Koning van Holland noemde, ter hand. De Keizer bekrachtigde in denzelven de voordeelen omtrent den handel, den Hollanderen in zijn Rijk toegeſtaan, en de vergunning om 'er lootſen op te richten. *Jacobus Speks* en *Pieter Zegers*, in 't volgende jaar door den algemeenen Opperbevelhebber *Both*, naar Japan gezonden, werden 'er niet min wel ontvangen. De Keizer nam de Hollanders onder zijne beſcherming; verboodt het leggen van beſlag op hunne goederen, en alle onderzoek hunner waaren. Speks en Zegers moeſten, wanneer zij afſcheid namen, den Keizer zelfs belooven, dat de Hollanders 't volgende jaar den handel in zijn Rijk zouden komen bevorderen.

HEDEN ten dage, is 't aan geen ander volk van Europa geoorloofd 'er koophandel te drijven: die der Hollanderen zelve is aan veele belemmeringen en kwellingen onderhevig. De Hollanders onderhouden 'er een Opperhoofd, welke gehouden is alle jaaren eene moeielijke en lange reize te doen, om als *Gezant der Maatſchappije* de voortduuring van 't voorrecht, aangaande den handel, te gaan verzoeken, welke hij echter niet dan door menigte van geſchenken erlangt. De Keizer heeft den Hollan-

deren

deren een klein eilandje, *Desima* genaamd, 't welk door eene brug gemeenschap heeft met *Nangazaki*, Hoofdstad van 't eiland *Bongo*, tot hun Comptoir aangeweezen. De Hollanders zijn daarop, om zoo te spreeken, gebannen: het is hun niet geoorloofd, zonder uitdrukkelijk verlof van den Bevelhebber der stad, de brug over te gaan. Zij zijn daarenboven gehouden japoneesche maakelaars tot hunnen handel te gebruiken. Deze maakelaars bepaalen den prijs der waaren naar hunne zinnelijkheid; en de Hollanders moeten 'er zich mede vergenoegen: boven dien is hun handel ook nog tot eene zekere somme, welke niet te boven gegaan mag worden, bepaald. Met dit alles wil men echter, dat deze handel een voordeel van honderd en vijftig ten honderd op de koopmanschappen, welken de Maatschappij derwaarts zendt; en een nog grooter voordeel op de goederen, welken zij daar inkoopt, geeft. De waaren, welken zij derwaarts voert, zijn onbereide zijde, chineesche zijden stoffen, lakens, bereide en onbereide robbenvellen, hennip, wol, katoen, speceríjen, suiker, campher, borax, brazilien- en dennenhout, schildpad, olifantstanden, koraal. Japan levert haar daarentegen zilver, koper, porcelein, allerlei soorten van schrijnwerk, verscheiden soorten van drooge kruiden. Een groot gedeelte dezer waaren word echter betaald met geld, bestaande in eene gouden munt, *Kouhengs* genaamd, welke de Bevelhebber van *Nangazaki* hen noodzaakt boven de waarde aan te neemen.

Het algemeene doelwit, om den Spanjaarden en Portugeezen den handel afhandig te maaken, of ten minste dien op alle wijzen afbreuk te doen, moest noodzaakelijk het oog der Hollanderen naar dien van China lokken. Ook ondernamen zij denzelven in hunne eerste tochten, doch zonder vrucht.

Het denkbeeld, welk 'er onze geestige Abt Raijnal van geeft, verdient, om deszelfs onnaauwkeurigheid, dat men 'er iet van zegge. „ In den jaare „ 1607 (zegt hij I. D. bladz. 185) zogten zy zich „ den toegang te openen tot de havens van het uit„ gestrekte Keizerryk van China. Zy wierden aan„ getast van een Portugeesche vloot, die voor Ma„ cao lag, en die hen noodzaakte te rug te dein„ zen. Dit ongeluk deedt hun de aangelegenheid „ deezer plaatze begrypen, waarom zyze beleger„ de; zy stootten het hoofd in deeze onderneeming, „ doch gelyk zy nimmer de vrugt hunner toerustin„ gen verlooren, deeden zy deeze dienen, hoewel „ oorspronklyk voor Macao geschikt, om eene „ volkplanting te stigten op de Visschers - Eilanden. „ Dit zyn klippen, die in tyden van droogte ge„ brek hebben aan water, en ten allen tyde aan lee„ vensmiddelen. Deeze ongemakken wierden door „ geene weezenlyke voordeelen vergoed, om re„ den dat aan de naby geleegene vaste kust, met „ de uiterste gestrengheid, alle verbintenis wierdt „ verbooden met deeze vreemdelingen, welke men „ zo naby de kusten voor gevaarlijk rekende. De „ Hollanders hadden het besluit genomen om af„ stand te doen van eene bezitting, welke zy wan„ hoopten van nut te kunnen doen worden, wan„ neer zy, in den jaare 1624, genodigd wierden „ om zich op Formosa te neer te zetten, met toe„ zegging dat de Chineesche Kooplieden eene vol„ komene vryheid zouden hebben om met hun te „ handelen."

De eerste pooging, welke de Hollanders deeden, om in China voet tot koophandel te krygen, was in 1601. De Zeevoogd Van Neck, in 1600 uit Holland vertrokken, had drie schepen van zijn smaldeel afgezonderd, te weeten, *Dordrecht*, *Haarlem* en *Leyden*

den. Deze drie schepen, na 't eiland *Sumatra* aangedaan en zich te *Bantam* opgehouden te hebben, vervolgden hunne reis naar China. Den 29 Augustus kwamen zij te *Banka* aan, vervolgens aan 't eiland *Polokandor*, en wierpen den 10 September, 't anker te *Cambodia*. Bedroogen en verraaden door de Chineezen, werden zij eindelijk genoodzaakt van daar te wijken, na 'er eenige maanden te hebben doorgebragt. Den 8 November begaven zij zich naar *Caybun*, en handelden 'er over een partije thee; maar eindelijk ziende, dat men hen slechts ophieldt, verlieten zij die streeken, na eenige verwoesting op de kusten te hebben aangerecht. In 't jaar 1607 deedt Matelief eene pooging, welke niet beter uitviel. In 1622, zondt de algemeene Opperbevelhebber Koen acht schepen van Batavia, om *Macao* den Portugeezen te ontweldigen; een handel in China aan te leggen, of zich wegens de kosten van dezen tocht schadeloos te stellen door 't wegneemen van alle portugeesche en chineesche vaartuigen, welken men zoude ontmoeten. *Reijnérszoon*, welke het bevel over deze kleine vloot voerde, begon met een aanval op *Macao*, waar hij afgeslagen werd. Genoodzaakt zich van deze stad te verwijderen, en van deze onderneeming af te zien, liet hij 'er drie schepen om te kruisfen, en kwam met het overschot van zijn smaldeel aan de visschers eilanden. Van daar zondt hij vijf schepen naar de kusten van *China*, om te beproeven of hij den Chinees eindelijk niet tot koophandel zoude kunnen overhaalen: hij stelde tot vergaderplaats zijner vloot 't eiland *Formosa*, of 't eiland *Tayouan*, 't welk 'er nabij is. Terwijl deze schepen op reis waren, deedt hij eene sterkte bouwen op 't eiland *Péhoe*, achttien mijlen van *Macao*. Drie schepen en twee jachten van Ba-

 tavia

tavia afgezeild, kwamen zijne vloot versterken. De jachten en een groot schip waren van de hollandsche vloot gescheiden, met bevel, om zich naar de kusten van China te begeeven: het schip had 'er schipbreuk geleeden, en de jachten bragten niets te rug dan de hoop, dat men op de visschers eilanden een chineeschen Afgezondenen zoude zien komen, om 'er met den hollandschen Vlagvoerder te handelen. Daar kwam 'er ook in der daad een; maar dewijl hij aandrong, dat de opgeworpen sterkte geslecht zoude worden, deedt dit gezantschap geen de minste vrucht. Men besloot eindelijk te beproeven, of men beter met vijandelijkheden konde slaagen.

Reijnerszoon zondt eenige schepen uit om de poogingen, welke ter bekominge van eenigen koophandel gedaan werden, te ondersteunen, terwijl men niet te min ten zelfden tijd alle de chineesche vaartuigen, welke men magtig konde worden, zoude wegneemen. De Hollanders maakten wel dra verscheiden zeer rijke prijzen op de Chineezen. De Chineezen werden 'er, zoo 't schijnt, door wakker gemaakt, en handelbaar. Sommige van hun, welken men gevangen had gekreegen, onderrichtten den hollandschen Gezaghebber, dat een groot getal chineesche kooplieden 't besluit genomen hadden een verzoekschrift aan den Onderkoning van *Hoksieuw*, hoofdstad van 't gewest *Tsintsjeoe*, over te leveren, ten einde de vrijheid te erlangen, om met de Hollanders te mogen koopmanschappen. (*a*) Reijnerszoon oordeelde dit bericht tot zijn voordeel te moeten gebruiken; hij vaardigde Jan van Melderen naar *Hoksieuw* af, om 'er met dien Vorst in onderhandeling te treeden. Men stondt van Melderen niet toe, dat

(*a*) *Hist. van de Ned. O. I. C.* D. II. bl. 204 en volg.

dat hij daar kwame. Reijnerszoon befloot toen, om 'er zelve naar toe te trekken. Hij nam van Melderen met zich, en deedt de reis met vermaak. Overal werd hij met eertekenen bejegend. Te *Hokfieuw* aangekomen, werd hij met aanzien ontvangen en tot den Raad toegelaaten. Aldaar werd hem te kennen gegeeven, dat 'er minder te verkrijgen zoude zijn, indien men vooraf de fterkte op 't eiland *Péhoe* gebouwd, niet flechte, en de visfchers eilanden ontruimde. Reijnerszoon beriep zich op zijn last: verkreeg verlof, om een fchip naar Batavia te zenden, ten einde aldaar nieuwen last te haalen, en bewoog de Chineezen, om zelven eenen Gezant derwaarts te zenden. Dit trouweloos volk, terwijl deze fchepen, door tegenwind opgehouden werden, niets van dezelven verneemende, begon op nieuw zijne grimmigheid te toonen. Men raakte aan beide kanten aan 't pleegen van vijandelijkheden. De Chineezen leeden 'er 't meest bij. Eindelijk deedt het Opperhoofd van *Aymuy* Reijnerszoon weeten, dat, indien hij de chineefche gevangenen wilde ontflaan, de visfchers eilanden verlaaten, en zich op 't eiland *Formofa* nederzetten, hij ten hunnen voordeele bij den chineefchen Vorst zoude werken. Reijnerszoon, verlof hebbende bekomen, om twee zijner fchepen de rivier te laaten opvaaren, zondt *Christiaan Franszoon* naar *Aymuy*. Franszoon floot een verdrag, en kwam met het Opperhoofd van *Aymuy* over een, dat de Chineezen met de Hollanders op 't eiland *Formofa* of *Tayouran* zouden komen handel drijven; dat zij daar zoo veel zijde zouden brengen als de Hollanders zouden begeeren; dat zij genen handel zouden drijven op de *Manilles*, *Cambodia*, *Siam*, *Patani*, *Djambi*, *Andragiri*, en andere plaatfen, zonder een hollandsch

paspoort te hebben; en dat zij vaartuigen naar Batavia zouden zenden, om 'er het verschil over het ontruimen van 't eiland *Péhoe* en de visschers eilanden te regelen.

Nu, dagt men, was men 't te boven: elendig vondt men zich bedroogen. Franszoon, uitgenoodigd, om aan land te komen, en het verdrag met de gewoone plechtigheden te ondertekenen, en zich derwaarts met eenigen van zijn volk begeeven hebbende, werd gevangen gehouden. De Chineezen lieten het daar bij niet berusten. Zij leiden het 'er op toe, om alle de Hollanders om 't leeven te brengen, en de schepen, welke de rivier waren opgevaaren te vernielen: vuur en gift werden daar toe bij der hand genomen. Een der Hollandsche schepen sprong met al het volk in de lucht: de anderen ontkwamen het gevaar. *Bontekoe*, die Franszoon in het bewind over dezen tocht was opgevolgd, hieldt, deze ontmenschte vijandelijkheden ziende, de rivier van *Tsintsjeou* geslooten tot aan de maand Februarij 1624, wanneer hij zich weder bij Reijnerszoon kwam voegen. Hij vondt dezen Vlootvoogd te Tayouan bezig, om door bemiddeling van een Mandarijn met de Chineezen in onderhandeling te treeden. Deze Mandarijn was 'er gekomen als Gezant van den Vorst van *Hoksieuw*. Eindelijk kwam men wederom met de Chineezen tot een verbond. Het zelve behelsde, dat de Hollanders 't eiland Péhoe in 't geheel zouden verlaaten; dat zij zich te Tayouan en Formosa zouden nederzetten; en dat de Chineezen daar handel met hen zouden komen drijven. Dit verdrag werd door de Maatschappij bekrachtigd. De Hollanders verlieten de visschers eilanden; bouwden eene sterkte op 't eiland Tayouan en zonden derwaarts *Maarten Link*, welke met den titel van Bevelhebber van Formosa vereerd werd. Dus

was

was het dat de Hollanders zich eerst in China vestigden. (*a*) Der burgerlijke famenleevinge is te veel aan de zekerheid der verhaalen gelegen, dan dat men 'er zoo los en ligt over heen zoude loopen, vooral in een werk, van 't welk zij het voornaamfte fieraad moet zijn.

In 't jaar 1661 zijn de Hollanders door de Chineezen van Formofa verdreeven, en van den handel op China ontzet. Zij werden tot den zelven, op 't einde der laatst verloopen eeuw weder toegelaaten, en federt dien tyd deelen zij den handel van dat uitgeftrekte rijk met andere volken. Zij trekken 'er uit onbewerkte zijde, zijden ftoffen van verfcheiden foorten, fchrijnwerk, goud, koper, tin, ftaal, ijzer, kwikzilver, lijnwaten, katoenen garens, edele gefteenten, azuurfteenen, marmer, ingeleide vruchten, de wortel china, rhabarber, ambergris, thee, porceleinen. Zij brengen 'er gemunt zilver, fpecerijen, peper, lakenen, ftamijnen, fergien en andere wollen ftoffen, fandel-hout en koraal.

Op het eiland *Ceilon* of *Ceilan*, gelegen ten Zuid-Oosten der kust van *Koromandel*, bezit de O. I. C. alle de kusten en de daar bij liggende landen tot elf of twaalf mijlen landwaarts in. De vastigheden welken zij daar heeft, zijn misfchien de rijkfte van alle haare bezittingen. *Kolombo* is 'er de Hoofdftad van. Deze ftad is gelegen op de west-kust van 't eiland, zijnde voorzien met een goed kafteel en drie fterkten of fchanfen: daar is 't hoofdcomptoir van de Compagnie: die 'er het bewind van 's Compagnies zaaken heeft, woont op dat kafteel. De comptoiren van *Jaffanapatam*, eertijds een onafhangelijk koningrijk, en dat van *Gale*, hangen 'er van af, behalven verfcheiden fterkten en mindere comptoiren,

(*a*) *Hift. van de Ned. O. I. C.* D. II. bl. 214.

ren, als *Mature*, *Trikonemali*, *Batikalo*, *Manaar*, *Calpentyn*, *Negombo*, *Kaliture*, *Hangwelle* en *Hammenhiel*.

„ SPILBERG (zegt onze aangetogen Schrijver (*a*) „ de eerste van haare Vlootvoogden, die zyn vlag „ voor de kusten van dit wellustig Eiland durfde „ vertoonen, vondt de Portugeezen bezig met het „ overhoop werpen van de Regeering en den Gods- „ dienst des Lands, met de eene door den anderen „ uit te rooien, en de Vorsten, onder welke het „ verdeeld was, met zich te verheffen op de puin- „ hoopen der Throonen, welke zy den een naa den „ andere om verre wierpen. Hy noodt het Hof van „ Candi de hulp van zyn Vaderland aan: zy wierdt „ met verrukking aangenomen. *Gy kunt uwe Mees-* „ *ters verzekeren*, voerde hem de Koning te gemoet, „ *dat zo zy een Fort willen bouwen, ik, myne Gemaa-* „ *lin en Kinders de eersten zyn zullen om de noodige* „ *bouwstoffen aan te draagen*.

„ DE bewooners van Ceilon beschouwden de „ Hollanders in geen ander licht, dan van vyan- „ den hunner Dwingelanden; zy voegden zich by „ hen. Door deeze vereenigde magten wierden de „ Portugeezen, na een langduurenden, bloedigen „ en hardnekkigen Oorlog, in den jaare 1658, ge- „ heel verdreeven. Alle hunne bezittingen geraak- „ ten in handen der Maatschappye, die ze nog in „ haare magt heeft. Eene vry kleine uitgestrektheid „ lands, aan de Oostkust, alwaar men geene haven „ vindt, en van waar de Oppervorst des Lands zyn „ Zout haalde, alleen uitgezonderd, trokken zy „ rondom het Eiland een regelmaatig Cordon, welk „ zich van twee tot twaalf mylen, landwaart in, „ uitstrekte. ”

DAAR straalt eenige waarheid in deezen ophef; de

(*a*) *Wijsgeerige en Staatk. Geschiedenis*, D. I. bl. 218.

de orde der gebeurtenisſen is 'er evenwel elendiglijk in verminkt. Spilbergen de eerſte der Hollanderen, die op Ceilon gekomen is, kwam 'er (gelijk wij te vooren gezien hebben blz. 251.) in 1602 aan. Hij zette voet aan land te *Batikalo*, een koningrijk van dat eiland 't welk aan de Portugeezen cijnsbaar was. Hij had geen ander oogmerk, dan om 'er eenigen handel te drijven. Vernomen hebbende, dat de Oppervorst van dat eiland deszelfs verblijf te Kandi hieldt, ging hij 'er naar toe. De Keizer ontving hem minnelijk: Spilbergen, nochtans in een geſprek met den Vorst, beſpeurende, dat men de peper en 't kaneel op een te hoogen prijs ſtelde, achtte raadzaam om 't oogmerk het welk hem te Kandi had doen komen, te bedekken. Hij hieldt zich dan bij den Keizer, als of hij aan zijn hof gekomen ware, niet om handel te drijven; maar om hem uit naam zijner meeſteren te komen bezoeken, en hem hunne vriend- en bondgenootſchap aan te bieden. De Vorst nam deze aanbieding greetig aan; en Spilbergen, na eenige dagen aan deszelfs hof te hebben doorgebragt, en hem hoop gegeeven hebbende, dat de Hollanders hem tegen de Portugeezen bijſtand zouden leenen, vertrok van daar met geſchenken overlaaden: (zoo als te vooren bladz. 251. door ons is aangetekend.)

Eenigen tijd daar na, kwam 'er De Weerd, en werd insgelijks door den Keizer wel ontvangen; maar de onvoorzigtigheid gehad hebbende van hem te doen vermoeden, dat hij verbintenisſen met de Portugeezen had, en zich aan 't hof van den Vorst hebbende laaten lokken, werd hij 'er (zoo als reeds bladz. 258. gezegd is) met het grootſte gedeelte der geenen, die hem verzelden vermoord. De Hollanders oordeelden, dat zij deze daad niet moeſten wreeken. In tegendeel vernieuwden zij hunne poogingen in dat eiland, en 't ge-

 lukte

lukte hun, in 1612 (*a*) een verbond met den Keizer te sluiten, bij 't welk die Vorst, onder anderen, toestaat, dat geen europisch volk, buiten de Hollanders, in zijne Staaten handel zal mogen drijven. In 1638, hielpen de Hollanders den Keizer Batikalo op de Portugeezen herneemen. De Keizer vergoldt deze hulp door een zeer voordeelig verbond voor de Hollanders, 't welk van hunnen kant gesloten werd in naam der Algemeene Staaten, des Prinsen van Oranje, en der Bewindhebberen der oostindische Maatschappij. (*b*)

Drie jaaren laater ontweldigden de Hollanders den Portugeezen, na een slag op hen gewonnen te hebben, *Negombo* en *Gale*. *Negombo* werd een weinig tijds daar naar hernomen door *Don Philip Mascarenhas*, naar Ceilon gezonden, om 'er de zaaken der Portugeezen te herstellen. In 1644, deeden de Hollanders op nieuw eene onderneeming op 't eiland Ceilon: zij hakten 'er het leger der Portugeezen in de pan, en ontnamen hun *Negombo* voor den tweeden keer. Het bestand deedt de vijandelijkheden tusschen de Hollanders en Portugeezen ophouden tot in 't jaar 1653, wanneer dezelven hervat werden. De Hollanders hadden zorg gedraagen van 'er zich te versterken; zij bevoordeelden zich van de zwakheid hunner vijanden: ontnamen hun, in 1655, *Kaliture*, en maakten zich in 't volgende jaar meester van Kolombo, waar uit de Portugeezen den 10 Mei uittrokken. (*c*)

Na 't verlies van Kolombo, weeken de Portugeezen naar 't eiland *Manaar* en *Jaffanapatam*. De Hollan-

(*a*) *Hist. van de Ned. O. I. C.* D. II. bl. 12. 62.
(*b*) *Ibid.* bl. 263 en volg.
(*c*) *Histoire de l'Isle de Ceilon, par* Ribeyro p. 337.

landers besłooten hebbende hen gantſchelijk uit het eiland te verdrijven, begaven zich eerst na *Titekorin.* Zij vonden daar drie portugeeſche ſchepen; boorden 'er twee van in den grond, en joegen het derde op ſtrand. Na deze onderneeming kwamen zij te Jaffanapatam en namen die plaats bij verdrag in. Den 14 Junij 1658 trok 'er de bezetting uit, om naar Batavia te worden overgevoerd. Na deze verovering viel het den Hollanderen niet ongemakkelijk, om de Portugeezen te doen verhuizen uit alle de plaatzen, waar van dezelve in bezit waren; en om op dat eiland dat gezag, dien invloed en dat vermogen te krijgen, 't welk zij 'er tot heden toe hebben weeten te behouden, in weerwil der oorlogen, welken de Keizer hun te meermaalen heeft aangedaan, en welke een einde hebben genomen in 1765, door een verdrag, bij het welk de Hollanders den verwonnen Vorst de wet hebben voorgeſchreeven. (*a*)

De voornaamſte voorwerpen van den koophandel, welken de Hollanders op *Ceilon* drijven, is het kaneel. Het eiland levert daarenboven amatisten, ſaphieren, topaazen en robijnen, kardamon, indigo en ijvoir. De olifanten zijn 'er ook een voorwerp van koophandel. In de eerſte tochten der Hollanderen naar Ceilon, trokken zij 'er peper uit. Men vindt 'er ook arek, waar van men zich als eene verwſtof bedient, en betel: men heeft 'er ook koffij geteeld. De Maatſchappy onderhoudt 'er eene paarden-ſtoeterij. Zij bezit de paarlvisſcherij, van welke zij tegenwoordig weinig werks ſchijnt te maaken. De zijden- en dobbelſteenen neusdoeken zijn 'er ook getrokken.

Het is met den handel en de bezittingen der Hollanderen op de kuſt van Koromandel, in Bengalen, en

(*a*) *Nieuwe Nederl. Jaarb.* April 1766. bl. 412.

en op de *Malabaarsche* kust, even eens als met allen, welken zij in Indië hebben verkreegen, gelegen. „ De Portugeezen (zegt de Schryver, welken
„ wy zoo even aanhaalden) (*a*) hadden, in den
„ tyd van hunnen voorspoed, eenige niet zeer aanmerkelyke Bezittingen verkreegen op de kust van
„ Koromandel. Die van Neganepatnam wierdt hun,
„ in den jaare 1658, door de Hollanders afgenomen. Zy groeide allengskens aan tot tien of
„ twaalf Dorpen, die van Weevers geheel bevolkt
„ wierden. In den jaare 1690 oordeelde men het
„ raadzaam, hun een gerust en veilig verblyf te bezorgen door het stigten van een Fort; en in 't
„ jaar 1742 wierdt de Stad met muuren omgeeven.
„ Zy zyn het middelpunt, alwaar byéén gebragt
„ worden de witte, blaauwe geverwde, gedrukte,
„ fyne en grove Lywaten, welke de Maatschappy,
„ tot haar gebruik, haalt uit Europa of in de Indiën
„ van Bimiliptanam, van Paliakatte, van Sadraspatnam, en van haare Komptoiren aan de Paarl-kust.
„ Deeze koopmanschappen, die doorgaans tusschen
„ de vier en vyf duisend Baalen bedraagen, worden
„ na Neganepatnam gebragt in twee Sloepen, welke ten deezen einde in deeze Zeeën gehouden
„ worden.

„ De Hollanders verkoopen op de kust van
„ Koromandel Yzer, Lood, Koper, Calin, Spiouter, Peper, en Speceryen. Op deeze goederen
„ te zamen genomen winnen zy vyf honderd duizend
„ guldens, waar by men nog mag voegen veertig
„ duizend guldens, welke de tollen hun opbrengen.
„ De onkosten van hunne onderscheiden Bezittingen bedraagen vier honderd duizend guldens; en
„ men mag staande houden, zonder vreeze van zich
„ aan

(*a*) *Wijsgeerige en Staatkundige Geschiedenis.* D. I. bl. 231.

„ aan vergrooting te zullen ſchuldig maaken, dat „ de ſcheepvragt het overige gedeelte der voordee- „ len verſlindt. De juiste opbrengst van den Ko- „ romandelſchen handel voor de Maatſchappy is, „ derhalven, geen ander, dan het voordeel, welk „ zy kan trekken van de Lywaaten, welke zy van „ daar uitvoert. Haar handel op Malabar brengt „ haar nog minder voordeels aan. Hy is ten naasten „ by op den zelfden tyd begonnen, en heeft zich „ gevestigd ten koste der zelfde Natie.

„ Het beweegmiddel deezer nieuwe ondernee- „ minge is niet bezwaarlyk te raaden. Zints de „ Portugeezen Ceilon hadden verlooren, verkogten „ zy in Europa het wilde kaneel van Malabar ge- „ noegzaam tot den zelfden prys, als men by aan- „ houdenheid het echte kaneel verkogt had. Schoon „ dit mededingen van geen langen duur konde wee- „ zen, baarde het, egter, den Hollanderen onge- „ rustheid; zy gaven, in den jaare 1662, hunnen „ Generaal van Goens last om Cochin aan te „ tasten.

„ Naauwlijks hadt hy de Stad ingeſlooten, „ of hy kreeg berigt van den vreede tusſchen Por- „ tugal en zyn Vaderland. Deeze tyding wierdt ſtil „ gehouden. Men verhaastte den arbeid, en de be- „ legerden, door het geduurig ſtormloopen afge- „ mat, gaven zich op den achtſten dag over. 's An- „ deren daags bragt een Fregat, van Goa gezon- „ den, de voorwaarden van het Vrede-Verbond. „ De Overwinnaar wist zyne onopregtheid met „ geene andere redenen te verdeedigen, dan met te „ zeggen, dat zy, die zich thans met zo veel trots- „ heid beklaagden, eenige jaaren geleeden, het zelf- „ de gedrag hadden gehouden op Brazil."

Het is te verwonderen, dat, na zoo veele wer- ken, die 'er over de tochten en krijgsverrichtingen der

der Hollanderen in Indië in 't licht zijn gegeeven, een Schrijver, welke niet ontbloot is van verstand en oordeel, en die zich als leermeester opwerpt van 't geen door de Europeaanen in beide de Indiën is verricht, 'er op zulke eene wijze verslag van doet. Het behoorde tog eenen Wijsgeer, of dien den naam van Wijsgeer wil draagen, niet onbewust te zijn, dat de waarheid der gebeurtenisfen zich niet laat plooien naar de zinrijke verbeeldingen van een vernuftigen geest. Dat men haar in een tooneelstuk of in een verdichtsel aan eene rijke vinding onderwerpe, dat gaat heen; maar in eene *Wijsgeerige en Staatkundige Geschiedenis* behoorde men de waarheid ten minste eenigermaate in acht te neemen, en de naauwkeurigheid omtrent de gebeurtenisfen niet geheel te verwaarloozen.

De Hollanders wierpen de oogen op den handel, dien men op de kust van Koromandel konde drijven zelfs in hunne eerste tochten naar Indië. Twee schepen van *Amboina* en *Grise* te *Bantam* te rug gekomen, kreegen, in 1605, last, om naar de kust van Koromandel te vertrekken. De reis voldeedt niet. Na veele rampen geleeden te hebben, kwamen deze schepen te *Negapatnam* aan. Eenige geschenken bezorgden hun niet alleen vrijheid om te handelen, maar ook om eene loots te bouwen op een stuk gronds, welk het Opperhoofd van Negapatnam hun verkocht. Drie Hollanders werden in deze loots gelaaten, om den handel der Maatschappije te drijven. *Van Sold*, welke 't bevel over de twee schepen voerde, begaf zich van Negapatnam naar *Mazulipatam*: vernomen hebbende, dat die plaats een gedeelte uitmaakte van 't Koningrijk *Bisnagor*, vervoegde hij zich bij den Vorst, die 'er den troon van bezat, en sloot met hem een verbond. Dit verbond gaf den Hollanderen eene volkomen

men vrijheid van handel. Van Sold liet te Mazulipatam vier Hollanders, om 'er de belangen der Maatschappye waar te nemen. In 1607 zondt men 't schip de Eendragt derwaarts met eene lading specerijen, porceleinen en andere koopmanschappen, welken op honderd en vijftig duizend guldens geschat werden.

Jacob de Bitter, op't einde van 't jaar 1608, met twee schepen naar de kust van Koromandel gezonden, had een verbond gesloten met den Vorst van *Singier*. Dit verbond gaf den Hollanderen eene volkomen vrijheid van handel in de Staaten van dien Vorst; en in 't zelfde jaar had de Admiraal Verhoeven, met eene kleine vloot van de kust van Goa gekomen, 't schip de Roode Leeuw van dezelve afgezonderd, om naar *Kalikoet* te zeilen. *Van Driel*, welke zich op dat schip bevondt, had bevel om zich als Gezant naar den Samorin te begeeven, en 'er een verbond, 't welk tusschen dezen Vorst en de Hollanders bereids in stand was, te vernieuwen. Van Driel, aan 't Hof van dien Vorst gekomen, werd wel ontvangen. De Indiaan zondt zelfs Gezanten aan den Zeevoogd, om hem te noodigen aan zijn Hof te komen: Verhoeven vertrok derwaarts: de Vorst ontving hem op zijnen troon gezeten. De hollandsche Zeeheld zijne aanspraak gëeindigd hebbende, naderde de Vorst tot hem, sloot zijne vingers tusschen die van Verhoeven en zeide tot hem: „ Even zoo als onze handen en onze vinge„ ren vereenigd en in een gevlochten zijn; zoo moe„ ten ook de twee volken van Kalikoet en Holland „ aan elkander verbonden zijn. " Zich vervolgens tot die van 't gevolg van Verhoeven wendende, zeide hij: „ Ik zie tegenwoordig het hollandsche volk en „ dat van Kalikoet vereenigd en vrienden; zij schij„ nen mij toe maar een eenig volk te zijn. " Wij

maa-

maaken hier van dit verbond gewag, eensdeels om de natuurlijke eenvoudigheid van den indiaanschen Vorst te doen zien, andersdeels, om te toonen, hoe weinig staat men maaken kunne op 't historische gedeelte der *Wijsgeerige en Staatkundige Geschiedenis der Bezittingen der Europeaanen in Indië.*

Maarten Maartenszoon, een ander Hollandsche Vlagvoerder, kwam eenigen tijd daar na op de kust van Koromandel. Op de reede van St. Thomas gekomen zijnde, schreef hij aan den Koning van *Velloer*, en verkreeg van dien Vorst vrijheid om te handelen, en eene loots te bouwen, 't zij te Paliakatte, Konanor of Armagon: hij vernieuwde het verbond, 't welk Bitter met den Vorst van Singier gemaakt had, en verwierf van hem nieuwe voorrechten voor de Hollanders. De Vorst staat hun een huis in de sterkte Tircporepolie gelegen toe; belooft het zelve te zullen verdeedigen tegen de Portugeezen en alle anderen; verbiedt den Portugeezen en allen anderen europische volken, welke met geene brieven van den Prins van Oranje voorzien zouden zijn, den handel. Maartenszoon sloot, in dien zelfden tijd, een verbond met den Koning van *Tarnatika Sinnessenapaty*, welke der hollandsche oostindische Maatschappije vergunde eene loots te Paliakatte te bouwen, en in zijne Staaten met eene volkomen vrijheid koophandel te drijven. Maartenssen zich, geduurende de onderhandelingen, naar de reede van Tegenapatam begeeven hebbende, droeg zorg om 't verbond te vernieuwen, 't welk Verhoeven met den Keizer van *Malabaar*, Koning van Kalikoet gemaakt had. Door dit nieuwe verbond, het welk in 1610 werd geslooten, staat de Samorin den Hollanderen toe, dat zij voor hen eene loots te Kalikoet oprichten; hij verbindt zich niet te zullen lijden, dat de Portugeezen komen handelen op die

plaat-

plaatſen, waar de Hollanders zijn zullen; hij belooft, dat geen europisch volk het zal mogen doen in de Staaten van den indiaanſchen Vorst, indien het zelve 'er niet toe gemagtigd is van den Prins van Oranje; en vergunt den Hollanderen 't hakken van hout in zijn land, en de vervoering van 't zelve te water, enz.

Wij hebben te vooren (bladz. 269) van de verrichtingen van Matelief in Oost-Indië, en inzonderheid van zijne onderneeming op *Malacca* het een en ander aangetekend. Offchoon nu deze Gezagvoerder het genoegen niet had van in alle zijne onderneemingen naar wensch te ſlaagen, vielen die echter over 't geheel gelukkig genoeg uit, om den Spanjaard te overtuigen, dat het rijzende Gemeenebest vermogens genoeg in zijnen boezem bezat, om hem zijne gewaande opperheerſchappij, zoo wel in het Oosten als elders, te betwisten. Daarenboven kwam Matelief t'huis met eene zeer rijke lading: in de Vergadering der Algemeene Staaten mondeling verſlag zijner verrichtingen hebbende gedaan, bedankten haare Hoog Mogendheden hem voor de diensten, die hij den Vaderlande had beweezen. Hij had den weg gebaand tot het veroveren der molukſche eilanden. Vier ſchepen, rijkelijk met ſpecerijen gelaaden, na hem uit Indië te rug gekeerd, brachten teffens bericht mede dat de Hollanders zich van *Mahſan*, een dier eilanden, hadden meeſter gemaakt.

Behalven de verſcheide bezittingen door de Hollanders in Oost-Indië verkreegen, en van welken wij tot nog toe geſprooken hebben, gelukte het hun ook om op *Borneo* koophandel aan te leggen. De Schrijver der *Wijsgeerige Geſchiedenis*, zeer belust, zoo 't ſchijnt, op alles wat wonderbaar voorkomt, doet deze zijne liefhebberij wat

te veel doorſteeken in de ſchilderij, welke hij ons van de bezittingen der Europeaanen op dat eiland maalt. Van die der hollandſche Maatſchappye ſpreekende, laat hij 'er zich aldus over uit. „ *Bor-* „ *neo* is een der grootſte, en misſchien het aller- „ grootſte, der bekende eilanden. Deszelfs oude „ inwooners bezitten het binnenſte gedeelte: de „ kusten worden bewoond van Macasſaaren, Ja- „ vaanen en Maleien, die de ondeugden, hun „ natuurlyk eigen, nog vermeerderd hebben met „ eene woestheid en wreedheid, van welke men be- „ zwaarlyk elders een voorbeeld zoude vinden. De „ Portugeezen, die, in den jaare 1526, 'er zich „ tragtten te vestigen, verbeeldden zich een Moor- „ ſchen Koning tot vriend te zullen maaken, door „ hem eenige ſtukken Tapytwerk met Menſchen- „ beelden ten geſchenke te zenden: men zag de „ beeldtenisſen aan voor betoverde menſchen, wier „ zamenrottingen men vreesde; de geſchenken, als „ mede zy, dieze gebragt hadden, wierden met „ afgryzen te rug gezonden. Gelukkiger waren zy „ in 't vervolg, zo het een geluk mag heeten, ont- „ vangen te worden in een land om 'er vermoord „ te worden. Een komptoir, welk de Engelſchen „ 'er eenige jaaren laater oprichtten, onderging „ het zelfde lot. De Hollanders, die 'er niet beter „ behandeld waren, vertoonden 'er zich op nieuw, „ met een Eskader, in den jaare 1648. Schoon zeer „ zwak, benaauwde het egter den Vorst, die al- „ leen de peeper bezit, dermaate, dat hy het be- „ ſluit nam om hun den uitſluitenden handel toe te „ ſtaan. Alleen wierdt hem de vryheid gegeeven „ om vyf honderd duizend ponden te leveren aan de „ Chineezen, die, zints onheugelyke tyden, op „ zyne havens gevaaren hadden. Zints het ſluiten „ van dit verbond, zendt de Maatſchappy na Ban-

„ jer-

„ jermasſin, ryst, opium, zout en grove lywaaten.
„ Van daar krygt zy te rug wat Diamanten, en
„ omtrent zes honderd duizend ponden peeper, be-
„ taalende voor de honderd ponden vyftien guldens
„ en tien ſtuivers. De winst, welke zy trekt uit
„ het geen zy daar heen zendt, kan ter naauwer
„ nood de onkosten der Bezittinge opweegen,
„ ſchoon zy niet hooger loopen dan zestien duizend
„ guldens." (*a*)

ZONDER ons op te houden met het geene deze luchtige ſchrijver van de Portugeezen en Engelſchen verhaalt, zullen wij alleenlijk ter opheldering van 't gene hij met betrekking tot de Hollanders opbrengt, aantekenen, dat Olivier van Noort, op zijnen tocht door de ſtraat van Magellaan, Borneo aangedaan hebbende, bevondt, dat de ingezetenen van dat eiland verraaderij in 't hoofd hadden, en dat hij 't zelve om die rede verliet; dat Verſchoor het opperbewind over den koophandel der Hollanderen te Bantam hebbende, *Samuel Blommart* derwaarts zond in den jaare 1607, ten einde *Hans Roef*, die zich toen reeds te *Succadana* bevondt, om 'er den handel der Hollanderen te beſtieren, te vervangen; en dat Roef met een rijke partij diamanten te rug keerde. In der daad had Roef, vreezende dat die ſchat de begeerlijkheid van die van Borneo mogte gaande maken, zich naar *Pattana* begeeven. Blommart van Borneo te rug gekeerd, werd in 1608 door den Raad van Bantam weder derwaarts gezonden, met bevel om eenig verdrag met de Koningen van *Banjar*, *Masſon*, *Borneo*, *Landa* en *Lambas*, de voornaamſte Koningen van 't eiland Borneo te ſluiten: men gaf hem brieven van Prins Maurits aan die onderſcheiden indiaanſche Vorsten mede, om de on-

(*a*) *Wijsgeerige en Staatkund. Geſchiedenis.* D. I. bl. 210.

onderhandelingen, welken hij aldaar mogt onderneemen, te bevorderen. Blommart deedt zijne eerste pooging te *Succadana*, en hoewel hij de Koningin niet konde beweegen tot eenige verbintenis, bragt hij 'er egter een goed deel diamanten van daan. In het volgende jaar begaf zich Blommart naar den Koning van *Lambas*. Na een verblijf van drie maanden, tekende hij daar een verdrag met dien indiaanschen Vorst, en liet *Pieter Aartszoon* te Lambas, om 'er de zaaken der Maatschappije waar te neemen. De Hollanders trokken uit Borneo behalven de diamanten, de beste campher, mirobolan, suiker, wasch, bezoar, cassia ligna, schildpad, oranje-appelen, en limoenen: zij bragten 'er koper, kwikzilver, glas, spiegels, geschilderde lijnwaten, lakenen, papier, neurenburgsche en fransche kraamerijen.

Aangemoedigd door de steeds toeneemende voordeelen, en den omslag van haare zaaken overweegende, had de Maatschappij haare gedachten reeds laaten gaan, om in Oost-Indië over haare bezittingen en zaaken, een algemeenen Bewindsman, een Hoofd aan te stellen. Het bestand, met Spanje gemaakt, ried het haar nog verder aan. Pieter Both werd tot den post (*a*) van algemeenen Oppergezaghebber van Indië benoemd, en kreeg teffens het bevel over eene nieuwe vloot van negen schepen, welke met vrijgeleide des Konings van Spanje en der Aartshertogen voorzien, ook belast was om 'er de tijding van 't bestand tusschen Spanje en den Vereenigden Staat gesllooten, over te brengen.

In Indië zelve raakte de handel der Hollanderen hoe langs hoe meer tot stand. Vier schepen kwamen 'er in den jaare 1610 met eene rijke laading van

(*a*) *Hist. van de Ned. O. I. Comp.* D. II. bl. 1 en volg.

van daan. 's Lands Vaderen ziende hoe niet alleen in 't bijzonder het der gemeente wel ging met deze nieuwe takken van vaart en koophandel; maar hoe de voordeelen, welke daar uit aan den Staat in 't algemeen toevloeiden, verre de verliezen en nadeelen, welken het Gemeenebest van tijd tot tijd niet konde ontgaan, te boven gingen, verzuimden niet deze Oostindische Maatschappy meer en meer op allerlei wijzen te begunstigen. Eenige ingezetenen van den Staat, in de zeevaart en indischen handel ervaaren, met de Engelschen verbintenissen hebbende aangegaan, om met dezelven een nieuwen handel op de kust van *Koromandel* op te richten, werd 'er straks door de Algemeene Staaten een plakaat afgekondigt, *dat geen Ingeseetenen buiten dienst van de Oost-indische Compagnie, zich vervorderen te vaaren voorby de cape de bonne esperance, ofte door de straet van Magellanes*, op verbeurte van lijf, schepen en goeden; (*a*) waar bij naderhand is gekomen een plakaat, den Ingezetenen verbiedende van *in vreemde Potentaaten dienst te vaaren.* (*b*)

De Maatschappij boven dien door het sluiten van het bestand, zoo niet geheellijk, ten minste voor 't grootste gedeelte, in het stil genot van haaren indischen koophandel gesteld, zondt jaarlijks schepen naar Indië, en kreeg 'er ook jaarlijks rijke *retouren* van te rug. Niets kan voor 't overige haaren voorspoed beter bewijzen dan die *retouren*, en haare jaarlijksche *uitdeelingen.* Zie hier eene berekening van de laading van vijf scheepen, in den jaare 1603 uit Indië te rug gekomen, zoo als die ons door den Schrijver

(*a*) *Groot Placaatboek* D. I. bl. 547.
(*b*) *Ibid.* bl. 549.

ver van de *Historie van de Nederlandsche O. I. Compagnie* gegeeven word. „ Deeze vyf scheepen (zegt „ de Schrijver) (*a*) hadden, wanneer zy van *Bantam* vertrokken, aldaar ingelaaden

		Amsteldams gewigt
„ 29526	Zakken Peper, a 60 pond „ de zak, en dus —	1771560 ponden
„ 198	Zakken en 41 ponden „ Cubebe, a 60 pond „ de zak — —	11921 ——
„ 267	Bhaaren en 819 ponden „ Nagelen, tegens 531 „ pond de Bhaar —	142596 ——
„ 42	Bhaaren en 725 ponden „ Foely, a 531 pond „ de Bhaar. — —	23027 ——

„ zy hadden voor de Peper besteed, 7 Realen van „ Agten de zak.
„ voor de Cubebe, — 3½ gelyke Rea- „ len de zak.
„ voor de Nagelen, in 't eerst voor de „ Bhaar, 63, dog op 't laatst, 68 à 70 „ Realen van Agten.
„ voor de Foely, 85 gelyke Realen, de „ Bhaar.

„ Wanneer wy nu, de Realen van Agten, te- „ gens 50 stuivers, *Hollands* geld berekenen, zal „ men bevinden de Inkoopsprys der Peper, geweest „ is, 5⅚ stuiver het pond.

„ Van de Cubebe, 28$\frac{11}{16}$ stuiver.

„ Van de Nagelen, kunnen wy zulks niet net „ begrooten, door dien ons onbekent is, hoe veel „ Bha-

(*a*) *Hist. van de Ned. O. I. Comp.* D. I. bl. 91 en volg.

„ Bharen, zy tegens de laagste, of hoogste markt,
„ gekogt hebben, dog wanneer wy dezelve, door
„ malkanderen berekenen, op 66 Realen van Agten
„ de Bhaar, zoo zal men bevinden, het pond Na-
„ gelen, haar (genoegzaam) op 6¼ stuiver, zal ko-
„ men te staan hebben.

„ En laastlyk de Foely, 8 stuivers het pond.

„ Dus bedroegen, deeze tot *Bantam* in gekogte
„ Speceryen, in *Hollands* geld;

„ aan Peper, — —	*f* 516705: —	
„ aan Cubebe, — —	1738: 6: 4	
„ aan Nagelen, — —	44310: —	
„ aan Foely, — —	6925: —	
„ de geheele Inkoop te zamen	*f* 569678: 6: 4	

„ Waar by nog komt, 132 Bha-
„ ren Peper, die het Schip de
„ *Zwarte Leeuw*, op 't Eiland
„ *Sumatra*, (waar de beste Pe-
„ per, ter dier tyd groeide,)
„ had ingenomen, als
„ tot *Atsjien*, 100 Bharen, a 364
„ pond de Bhaar, en dus, — —
36400 ponden,
„ tegens 64 Rea-
„ len van Agten
„ de Bhaar of
„ weinig meer-
„ der als 8⅘ stui-
„ ver, het pond
„ bedraagt — *f* 16000: —
„ tot *Tikou* 32
„ Bharen, a 380
„ pond de Bhaar
„ en dus — 12160: — —

„ tegens 40 Rea-
„ len van Agten
„ de Bhaar of 5¼
„ ſtuiver het ℔. —— —— *f* 3200: —

„ dus had dit Schip
„ op *Sumatra* geladen — 48560 ℔
„ peper waar voor zy, in 't ge-
„ heel beſteet hadden —— *f* 19200: —
„ deeze Peper nu gevoegt, by 't
„ geen zy tot *Bantam* ingeladen
„ hadden, zal men bevinden,
„ de vyf Scheepen te zamen
„ 1820120 ponden Peper in
„ hadden, wanneer zy van *Ban-*
„ *tam* vertrokken.
„ En bedroeg dierhalven de ge-
„ heele Lading dezer vyf Schee-
„ pen in *Hollands* geld, een
„ ſomma van — — *f* 588878: 6: 4

„ Of wel vyfmaal honderd Agt-en-Tachentig duizent, Agt hondert, Agt-en-Zeventig gulden, zes ſtuivers en vier penningen.

„ Om nu een ſlaauwe ſchets te geeven, van de buitengemeene winſten, die de verſchieden Maatſchappyen, uit hunne Ooſterſche handel trokken, zullen wy eens onderſtellen, de Peper in 't jaar 1603, hier te lande waardig was, 30 groten 't pond, 't geen wy naar onze gedagten, met eenige zekerheid, mogen gisſen door dien ons blykt, dezelve eenige jaaren later, voor 33 groten het pond, is verkogt. De Cubebe, zullen eens ſtellen, ter dier tyd, 16 ſtuivers het pond, mogt gelden, ſchoon 't zeker is, dezelve in later tyden, tot 70 ſtuivers, ja zelfs in 't jaar 1722, tot 96¼ ſtuivers het pond,

„ al-

„ alhier verkogt is. De Nagelen, mede eens, te-
„ gens 3 guldens het pond berekenen; en laastelijk,
„ de Foely eens gissen, a 20 ß 't pond. Dog den-
„ kelyk, zyn de Nagelen en Foely, ter dier tyd,
„ hoger in prys geweest.

„ Maar om nu, de begrooting der gelden, die
„ voor bovengemelde Speceryen, zyn ingekomen
„ volgens gezegde pryzen, (zo na doenlyk) te be-
„ paalen, zullen wy eerst, dienen aftetrekken, zoo
„ veel deeze goederen, hier te Landen, aan on-
„ derwigt als andersints, verlooren hebben. Dog
„ om zulks net te berekenen, zyn wy, (door dien
„ ons nergens daar van blykt,) geheel buiten staat,
„ egter mogen wy, met eenige grond vertrouwen,
„ de verleezing der speceryen, (op verre na,) zoo
„ naauwkeurig, niet toegegaan is, als heden ge-
„ schied. Dus zullen wy weder, hier onze toe-
„ vlugt, tot vooronderstellingen en gissingen, moe-
„ ten neemen; en eens zeggen:

„ 1820120 ponden Peper, Bruto gewigt; waar „ afgetrokken, 8 ten honderd, voor „ onderwigt &c., blyft Netto gewigt, „ —— ——	1675512 ponden
„ 11921 ponden Cubebe, Bru- „ to, meede 8 ten hon- „ dert, voor onderwigt „ &c. afgetrokken —	10968 ——
„ 142596 ponden Nagelen, Bru- „ to; hier van het on- „ derwigt &c.; eens „ stellen, 8 ten hon- „ dert, dus blyft Netto.	128337 ——
„ 23027 ponden Foely, Bruto; „ meede eens, 10 ten „ hondert stellen, en „ dus Netto ——	20725 ——

 „ Schoon

„ Schoon hedendaags de Foely merkelyk
„ meerder verlieſt, gelyk wy, in 't vervolg gele-
„ gentheid zullen hebben, nader te bepalen.

„ Dus zal men; volgens deeze rekening bevin-
„ den, de Speceryen, die door de gezegde 5 Schee-
„ pen, hier te Lande waaren aangebragt, in *Hol-*
„ *lands* geld hebben bedragen, als:

„ 1675512	Netto p. Pep. a 30 ß 't p.	*f*	1256634: —
„ 10968	dit. p. Cubeb. a 16 ſt. 't p.	„	8774: 8: —
„ 128337	dit. p. Nagel. a 3 gl. 't p.	„	385011: —
„ 20725	dit. p. Foely, a 20 ß 't p.	„	124350: —
„ bedragende de geheele verkoop,			
„ een ſomma van —		*f*	1774769: 8: —

„ Of wel, een Millioen, zeeven honderd, vier-
„ en-zeventig-duizend, zeeven hondert negen-en-
„ zeſtig guldens, en agt ſtuivers.

„ Waar by nog dienden gebragt te worden,
„ de voordeelen, die deeze vyf Scheepen, op haare
„ uit het Vaderland meede gebragte Europeaan-
„ ſche Koopmanſchappen, zoo tot *Sumatra*, als
„ *Bantam*, gehad hebben, dog welke ons onmoog-
„ lyk zyn, te bepaalen.

„ Wanneer wy nu, den Inkoopsprys der Spe-
„ ceryen, (die wy boven gemeld hebben,) van
„ deeze verkoop aftrekken, zal men bevinden, dee-
„ ze Scheepen (die door malkanderen gerekent,
„ geen 100 Laſten lading in hadden,) aan zuivere
„ winſten, hunne Maatſchappy hebben aangebragt,
„ een ſomma van: — *f* 1185891: 1: 12

„ Of een Millioen, een honderd, vyf-en-
„ tachentig-duizend, agt hondert, een-en-negen-
„ tig guldens, een ſtuiver en twaalf penningen; en
„ dus waarlyk, een buitengemeen voordeel, in
„ zoo een korten tyd, van minder als twee jaa-

„ ren,

„ ren, dat deeze Scheepen, op reis geweest waa-
„ ren.

„ EGTER moest hier afgetrokken worden, de uit- „ en thuiskomende gagien, en verdere onkosten, „ van het Schip en Scheepsvolk, welke wy, even „ zoo min, als de voorengezegde voordeelen, op „ de Vaderlandsche goederen, kunnen bepaalen, „ en zal dit mogelyk, wel tegens malkanderen „ overgestaan, of niet zeer verre, het zelve over- „ troffen hebben.

„ UIT de lading, van deeze vyf thuis gekomen „ Scheepen, en de ruwe schets van haare winsten, „ zal men, by wyze van gevolge, kunnen aflei- „ den, de groote en buitengewoone voordeelen, „ die onze Voorouderen, uit de Oost-Indischen „ Koophandel trokken; wy hebben daarom goet- „ gedacht, hier over, breedvoeriger uitteweiden, „ als anders in 't vervolg, onze gewoonte zal zyn; „ om daar door, den Leezer, eenigzints een regt „ denkbeeld, van de waarden onzer Oosterschen „ handel, te geeven; (*a*) en nu wederom keeren „ tot de verrichtingen, van de overige Scheepen, „ die nog in Indiën, gebleeven waaren."

BEHALVEN de schatten, welke uit Indië door den koophandel in onze gewesten werden aangebragt, kreeg de Maatschappij in het Oosten bezittingen, welke haar eene heerschappije in de handen stelden; en tot welker steun zij eene ontzagchelijke magt had weeten bij een te brengen. Men rekent dat zij, in of omtrent den jaare 1616, in Indië had acht-en-dertig schepen alle van behoorlijke manschap en oorlogsbehoeften voorzien, behalven me-

(*a*) Zie *Hist. van de Ned. O. I. Comp.* D. I. bl. 192. 483. 527. D. II. bl. 278. 318. 319. 326. 341. 372. 373. 380. 381. 387. 404. 426.

menigte van vaartuigen, welke gebruikt werden om koophandel te drijven. Tot bezetting van haare ſterkten zoo in de molukſche eilanden als andere plaatsſen, had zij in haaren dienst drie duizend ſoldaaten. Zij telde aan oorlogs gereedſchap 193 metaalen ſtukken geſchut, 320 ijzeren ſtukken, 360 ſteenſtukken en metaale draaibasſen; ongerekend het boots- en ander volk, en de verdere krijgsbehoeften. (*a*)

Met zodaanig eene magt, en de bekwaamheid der Bewindsluiden, in wier handen dezelve geſteld was, zag men de Hollanders wonderen doen. Het beſtand ontſloeg hen van de tegenkanting dien zij overal van de zijde der Spanjaarden en Portugeezen ontmoet hadden. Geen andere volken, magtig genoeg om hen te dwarsboomen, in hunnen weg vindende, kreegen zij de handen vrijer en ruimer, om hunnen koophandel verder in de oosterſche landſtreeken voort te zetten. Hadden, geduurende het voeren der wapenen, verſcheiden luiden bij de vaart geleeden; waren 'er door de algerynſche zeerovers, door de biscaaiſche en duinkerkſche kaapers verſcheiden ſchepen geroofd; had de ſtad *Hoorn*, binnen den tijd van een half jaar, omtrent veertig ſchepen verlooren; alle die nadeelen of verliezen werden rijkelijk vergoed en opgewoogen door de voordeelen, welken de ſteeds aanwasſende koophandel, en de veroveringen van tijd tot tijd op den vijand gedaan, aanbragten; en ook veel al geſtuit en voorge-

(*a*) *Hiſt. van de Nederl. O. I. Comp.* D. II. bl. 128. Bladzijde 278. geeft dezelfde Schrijver deze begrooting anders op. Hij zegt naamelijk, dat de Compagnie toen ter tijd bezat „45 „groote ſcheepen; op die ſcheepen en haare ſterkten in „Indië meer dan 400 metaalen en omtrent 3600 ijzeren ſtuk„ken geſchuts voerde; en wel tien duizend man zoo ſoldaa„ten als bootsgezellen in haaren dienst had."

gekomen door de maatregelen, welken de Algemeene Staaten ter beveiliging van de zee in 't werk ſtelden. Doch boven dit alles kon men de verovering van *Jakatra*, en het ſtichten van de tegenwoordig overal vermaarde ſtad *Batavia* op zich zelve, voor eene genoegzaame vergoeding van alle geleeden verliezen houden, indien alles op den ouden voet was gebleeven.

Reeds ſedert het jaar 1617 hadden de Bewindhebbers onzer Oostindiſche Maatſchappij gezogt, om van den Koning van *Jakatra* of van eenigen anderen Vorst op 't eiland *Java*, eene ſtreek lands te verkrijgen, op welke bekwaamelijk eene ſtad en ſterkte gebouwd zouden konnen worden. De loots, welke de Hollanders te Jakatra, reeds hadden, was te min om te dienen, te gelijk tot berging en ſtapel hunner goederen, en tot een zetel van hun gebied; en vermoedelijk helde men te meer over om eene vaste hoofdplaats op Java te zoeken, vermits men bereids verſcheide vruchtelooze poogingen op Malacca gedaan had. Eindelijk deed 'er zich eene gelegenheid op, welke den Hollanderen vrij meer deed verkrijgen, dan zij gezogt hadden. *Jan Pieterszoon Koen*, ſedert het jaar 1607 in dienst, van de Maatſchappij gebruikt, en in den jaare 1618 den Opperlandvoogd Laurens Reaal in dit gewichtig ampt opgevolgd zijnde, deedt bij den Koning van Jakatra aanzoek, om ter plaatze daar de hollandſche loots ſtond, eene ſterkte te bouwen; en nog eene ſtreek lands tot het oprechten van pakhuizen te erlangen. Of dit verzoek arg bij den Vorst verwekt hebbe, dan of Koen eene gelegenheid wilde doen opkomen, om zich met geweld te bezorgen 't geen hij zich niet konde voorſtellen op eene andere wijs te verkrijgen; dit verzoek gaf aanleiding tot misverſtand, en voorts tot vijande-
lijk-

lijk heden, (*a*) in welken de Engelſchen deel tegen de Hollanders ſchijnen genomen te hebben. Eenige afgunst voedende over het klimmende vermogen der Hollanderen in die oorden, zouden zij, zoo 't ſchijnt, gaarne gezien hebben, dat Koen en de zijnen uit Jakatra en zelfs uit Bantam, alwaar de zaaken der Maatſchappije reeds aan 't wankelen ſtonden, verdreeven waren geworden. Haast ſloegen de eerſte vijandelijkheden tot een openbaren oorlog over. (*b*) Koen verſterkte zijne loots, en de Engelſchen Jakatra; men begon malkander van alle kanten, zoo wel ter zee als te land, aan te vallen. Na eenige ontmoetingen, welke niets uitdeeden, maar in welken de Hollanders, zoo 't ſchijnt, te kort ſchooten, ſloot men in 1618 een verdrag, bij 't welk dezen zich verbonden den Koning van Jakatra zes duizend Rijksdaalders te zullen betaalen en de loots der Maatſchappije te laaten, zoo als die was. (*c*) Doch dit verdrag werd ras door de Indiaanen overtreeden. Van den Broeck, wien Koen 't bevel over de loots had gelaaten, door den Koning op 't allervriendelijkſte met eenige andere zijner Landsgenooten ter maaltijd uitgenoodigd, en niets args vermoedende, ten hove gekomen zijnde, werd op de ſnoodſte wijze met de zijnen verraaden, uitgekleed, gekluiſterd, mishandeld, in een kerker geſleept. Uit deze euveldaad verder voordeel zoekende te trekken, werden aan de zijde van den Vorst eenige aanbiedingen tot ontſlag der gevangenen gedaan, onder voorwaarden, die meest uitliepen om de Engelſchen meester van de loots te maaken; en de goederen der Hollanderen tot buit in handen van zijne indiaanſche Ma-

(*a*) *Hiſt. van de Nederl.* O. I. *Comp.* D. II. bl. 129.
(*b*) *Ibid.* bl. 135 en volg.
(*c*) *Ibid.* bl. 156 en volg.

Majesteit te doen vallen. De weinige Hollanders, welke in de loots gebleeven waren, te zwak om tegenstand te bieden, hadden reeds alles toegegeeven, wanneer de Bantammers, het zij door de Hollanders gewonnen, of niet kunnende veelen, dat de Koning van Jakatra meester der sterkten en der schatten der hollandsche oostindische Maatschappij zoude worden, onverhoeds op Jakatra aanvallen, den Koning onttroonen en hem in ballingschap zenden. Van den Broeck en de overige gevangenen werden naar Bantam gezonden, sommigen naderhand geslaakt.

De Pangerang (*Ruart*) van Bantam, nu meester van Jakatra, liet eenige voorslagen aan de bezetting van de loots doen, om haar tot ontruiming van dezelve over te haalen; doch het bleef bij onderhandelingen: middelerwijl kwamen 'er hollandsche schepen, die de Hollanders in staat stelden de loots verder te versterken, minder te vreezen, en stijver hunne streng te trekken. Eindelijk kwam ook Koen zelve uit het oosten van Indië opdaagen. Hij werd in de loots, geheel tot een kasteel opgebouwd, met praal ontvangen. Aan 't kasteel was bereids de naam van *Batavia* gegeeven; en wel op last der Bewindhebberen: een blijk dat lang te vooren in 't Vaderland beslooten was, dat 'er eene vaste hoofdplaats in Indië, en wel op 't eiland Java, aangelegd zoude worden. De Opperlandvoogd, welke reeds den Pangerang van zijne aanstaande aankomst tijding had laaten toekomen, met verzoek van onzijdig te blijven, trok op Jakatra aan en maakte 'er zich met weinig moeite meester van (*a*).

Dus kreegen de Hollanders eerst dien vasten voet op Java, die hun naderhand den zetel van hun ge-

(*a*) *Hist. der Nederl. O. I. Comp.* D. II. bl. 180 en volg.

gebied, heerſchappij, en koophandel aldaar heeft doen vestigen, en voorts hunne heerſchappy, zoo als grond-eigenaars, zoo als bondgenooten, en door den invloed en 't vermogen, 't welk zij hebben weeten te verkrijgen op den geest en 't beſtier der indiaanſche Vorsten, hebben uitgebreid; te verſtandig en te voorzigtig, dan dat zij de nuttelooze praal, hofhouding, ſtaatſie, en tijtels aan die onnozele Vorsten, meer daar op verlekkerd, dan op de weezenlijke eigenſchappen van het gebied, zouden hebben, willen ontneemen. Zij hebben dit bezit behouden en 'er zelfs hoe langer hoe meer zich in bevestigd, over die indiaanſche Mogendheden eenigermaate eene opperheerſchappij voerende. De Vorſten van 't eiland Java zijn tegenwoordig eerder Leenmannen van de Maatſchappij dan Opperheeren. Uit hoofde van de verbonden, welken zij met de Hollanders hebben gemaakt, kunnen zij op de beſcherming der Maatſchappij ſtaat maken; maar aan de andere zijde liggen zij ook onder de verplichting van aan haar alle de voortbrengſelen hunner landen, tot zekere bepaalde prijzen, te moeten leveren. De gantſche Noordkust behoort der Maatſchappije toe. Zij heeft aldaar de comptoiren van *Tagal*, *Japara*, *Rembang*, *Cheribon*, *Soerabaya*, *Griſe*, plaatſen, welken men eenigzins als zoo veele ſteden kan aanzien. Te Soerabaya, welke plaats eertijds de hoofdſtad van een koningrijk van dien naam was, is een Opperhoofd, die de gantſche noordoostkust van 't eiland, welks punt recht tegen over 't eiland *Baly* ſtaat, en welk eiland ook *klein Java* word genoemd, onder zijn gezag heeft. Het oostelijke gedeelte van 't eiland Java, is wijders verdeeld in twee keizer- of koningrijken. Een der Vorsten houdt deszelfs Hof te *Soerakarta* of *Kartaſoure*: de andere heeft zijn verblijf te *Djokjokarta*. De Maatſchap-

ſchappij onderhoudt bij deze twee Vorsten eenen Reſident, en eenig krijgsvolk; 't welk meer dient om den landaart ontzag voor de ingebeelde magt van de Maatſchappij in te ſcherpen, en dien daar door in teugel te houden, dan om hem tegen eenigen vijand te beſchermen.

HET beſtier van dit gedeelte van 't eiland Java is eenen Bevelhebber toevertrouwd, wien de Hoofden der comptoiren rekening moeten doen: deszelfs gebied ſtrekt zich uit tot over 't eiland *Madure*, tegen over Soerabaya gelegen, 't welk van hetzelve ſlechts door eene zee-engte is geſcheiden. Het opperbewind van dit gedeelte van Java was eertijds te *Japara*, als de hoofdplaats. Van Japara is het naar *Samarang* overgebragt, alwaar de Opperbevelhebber zijn verblijf houdt.

HET koningrijk Bantam beſlaat het gantſche westelijke gedeelte van 't eiland, van 't Prinſen-eiland af, tot aan de landen, welke der Maatſchappije in eigendom toekomen, en die eertijds de grenzen van 't oude koningrijk Jakatra uitmaakten. De Maatſchappij heeft eene ſterkte in 't koningrijk Bantam, enkelijk om den Vorst te breidelen: houdt 'er eenen Gezaghebber, welke eene bende krijgsvolk tot zijn dienst heeft. Onder hem ſtaan verſcheiden Bedienden, welke gelijk op veele andere plaatſen, den handel der Maatſchappije waarneemen.

HET eiland Java is zeer vruchtbaar: 't is rijk in peper, in rijst, in katjang en andere vruchten. De bosſchen verſchaffen veel timmerhout, ſuiker, gengber, indigo, kardamon en katoen: dit alles wil 'er wel geteeld worden, en voortkomen. Sedert eenigen tijd word 'er de koffy met vrucht gekweekt. De opium word van Bengalen naar Soerabaya, en van daar naar Batavia vervoerd. Dezelve is tegenwoor-

dig een der voornaamſte voorwerpen van den handel der Maatſchappije in dat gedeelte van Java.

In den tijd der eerſte tochten der Hollanderen in Indië, was de verzamelplaats hunner ſchepen gewoonelijk in 't koningrijk Bantam. Batavia is tegenwoordig de hoofdplaats van alle verrichtingen, welke ten behoeve van de Maatſchappije in Indië gedaan worden. Alle de ſpecerijen der molukſche eilanden, gelijk ook de waaren en koopmanſchappen, welken zij uit de andere deelen van Indië trekt, worden naar die plaats gevoerd; daar legt men 'er laadingen van aan, en ſlaat 'er voorraad van op, zoo voor Holland zelf als voor alle plaatſen in Indië, op welken de Maatſchappij handel drijft.

Wij hebben te vooren aangetekend, dat, niet tegenſtaande de zwaarigheden en verliezen, met welken onderneemingen onvermijdelijk in haaren aanvang verzeld gaan; dat, behalven de onnoemelijke kosten tot het uitrusten van vlooten, het aanleggen van verſcheiden comptoiren, het ſtichten van ſterkten, en wat dies meerder vereischt werd, onze Oost-indiſche Maatſchappij zich nog in ſtaat bevonden had, om uitdeelingen te doen. Dezelven hebben van 1605 tot 1648 dusdaanig geloopen,

		Ten honderd.
In Julij - - -	1605.	15
Maart - - -	1606.	75
Julij - - -	1607.	40
April - - -	1608.	20
Junij - - -	1609.	25
Auguſtus - -	1610.	50
December - -	1612.	57½
Augustus - - -	1615.	42½
Februarij - - -	1616.	62½
April - - -	1620.	37½
——— - - -	1623.	25
Augustus - -	1625.	20
Maart - - -	1627.	12½
Januarij - -	1629.	25
In Januarij - -	1631.	17½
——— - -	1633.	12½
December -	———	20
Maart - - -	1635.	20
Meij - - -	———	12½
Augustus - -	———	12
Maart - -	1636	25
November -	———	12½
Maart - - -	1637.	15
November -	———	25
October - -	1638.	10
November -	———	25
Januarij - -	1640	15
November -	———	25

In

	Ten honderd.		
In Februarij	- -	1641.	15
November	-	——	25
December	-	1642.	50
Januarij	- -	1643.	15
November	-	1644.	25
In December	-	1644.	20
Januarij	- -	1646.	22½
December	-	——	29
Januarij	- -	1648.	25
In 't geheel			98½.

Het welk meer dan 22 ten honderd in 't jaar uitmaakt: zoo dat ten tijde van den Munsterschen vrede, bij welken der oostindische Maatschappije alle haare bezittingen en haar gantsche handel, in dat gedeelte der wereld verzekerd werden, dezelve zich in den allerluisterrijksten staat bevondt. Zij, een genootschap van bijzondere luiden, aangelegd tot een bedrijf van koophandel, voerde, onder verschillende benaamingen, een gebied over landen, die, in uitgestrektheid, en in kostbaarheid hunner voortbrengtselen en vruchten, de schoonste en voornaamste rijken en gewesten van Europa overtroffen. Zij, een genootschap van bijzondere luiden, alleen tot het bevorderen van koophandel in maatschappij getreeden, oeffende alle de rechten, welken men in de boeken over de staatkunde, onder de benaaming van heerlijke of hooge rechten, aan de Opperheerschers alleen toegeëigend vindt. Zij voerde krijg, hieldt krijgsluiden in haaren dienst; sloot vrede; zondt gezanten aan Vorsten; maakte verbonden; hief lasten; stelde hooge en laage Bewindsluiden aan; deedt en doet nog alles wat verder tot een oppergezag behoort. Erkennende evenwel de overopperheerschappij der Algemeene Staaten, strekte die erkentenis meer om haar haare opkomst bestendig voor oogen te houden, dan om haare vrijheid in haar bestier te belemmeren. Tot eene magt gereezen, dat zij de magtigste Vorsten niet heeft behoeven te ontzien, heeft haare grootheid eene verbaazende verwondering bij alle volken

verwekt; en zal, zoo lang 'er heugenis van is, tot een eeuwig gedenkteken verftrekken van het geen deugd, kloekheid, vernuft, ijver, en werkzaamheid, kunnen beftaan en ter uitvoer brengen; en tot wat toppunt van vermogen de mensch kan verheven worden, wanneer hij door den zegen van den hemel begunstigd word.

Opkomst en Staat der West-indifche Maatfchappije in Holland.

Dezelfde ijver, welke de Hollanders naar 't Oosten gebragt had, voerde hen naar 't Westen. De beide deelen der wereld bragten vruchten voort, welke hunne neiging tot koophandel en hunne lust om dien der fpaanfche heerfchappije te ontweldigen moesten aanprikkelden. De beide deelen der wereld lagen onder de magt van den trotfchen Filips, federt dat in den jaare 1581 het rijk van Portugal aan zijne verdere Staaten gevoegd zijnde, hij daar door ook meester was geworden van alle de bezittingen en 't gezag, welken de Portugeezen in Indië verkreegen hadden: want hoe ongelooflijk het moge voorkomen, wanneer men thans op den ftaat van 't portugeefche rijk het oog flaat, de Portugeezen zijn 't echter, die allereerst de vaart uit Europa naar onbekende gewesten hebben ondernomen; en 't geen misfchien aan fommigen nog vreemder zal toefchijnen, de eerfte ftap, de eerfte aanleiding tot die vaart is men aan het werkzaam vernuft van een enkel mensch verfchuldigd.

Henrik, een der zoonen van Jan den I. Koning van Portugal, die tot zijne zinfpreuk had aangenomen *le talent de bien faire*, in een eenzaam leeven

ven zijne gedachten meest laatende ſpeelen over de ontdekkingen, welke 'er van nieuwe landen te doen waren; te meermaalen geleerde en kundige lieden daar over onderhouden hebbende; en zich onophoudelijk laatende onderrichten van 't geen tot die ontdekkingen betrekking had; werd (zoo men wil) opgewekt om tochten daar toe te laaten onderneemen, op de berichten, welke hem aangebragt werden van eenige Franſchen, die, door ſtorm op zee beloopen en naar de atlantiſche zee gedreeven, voorts te Lisbon aangeland, nieuwe landen, zoo zij meenden, gezien hadden (*a*). Dit gebeurde in den aanvang van de vijftiende eeuw, eenen tijd, in welken de ſcheepvaart nog zoo verre niet gebragt was, dat men de volle ruime zee dorst kiezen. Men zeilde nog meest langs de kusten; en bereikte men de eene of de andere kaap, 't ſcheen roekeloos eene kans te waagen om den hoek te boven te komen: men keerde dan te rug. De Infant Henrik maakte intusſchen zijn werk om kloek en ſtout zeevolk te krijgen: in de eerſte tien jaaren werd 'er niet veel gevorderd. Twee Edellieden *Jan Gonçales Zarco* & *Triſtan Vaz* zich eindelijk aangebooden hebbende, om de kaap *Bojador* om, en verder voort, te zeilen, werd hun door den Prins een ſcheepje, wel toegerust, tot dien tocht gegeeven. Onder zeil gegaan, door een ſtorm overvallen, raakten de twee reizigers, daar zij meenden te vergaan, op een onbekend eiland, naderhand genoemd *Porto Santo*, als voor hun eene haven van behoudenis.

Deze twee Edellieden gelukkig uit dit eiland te Lisbon te rug gekeerd, en aan den Infant verſlag

(*a*) *Conquêtes des Portugais dans le Nouveau Monde par* LAFITEAU T. I. p. 1 & ſuiv.

ſlag van hunne toevallige ontdekking gedaan hebbende, werden in den jaare 1418. met een anderen Edelman *Barthelemi Pereſtrelle* ter ontdekkinge met drie ſchepen afgezonden. In dien tocht ontdekten zij het eiland *Madeia*, 't welk, in twee heerlijkheden verdeeld, aan Zarco en aan Triſtan Vaz ter belooninge geſchonken werd.

Eenige jaaren laater, naamelijk omtrent den jaare 1433, gelukte het aan *Gilles Anés* de kaap Bojador, tot dien tijd toe voor de eindpaal der zeetochten gehouden, om en voorbij te zeilen. Dit wakkerde den moed der Portugeezen. Van alle kanten kwamen 'er bij den Infant zeeluiden, belust om nieuwe landen te gaan zoeken. De Prins, overtuigd dat het genoeg is om onder een hoop gelukzoekers eenen man aan te treffen, geſchapen om wat uit te voeren, was zeer verre van die lieden trots te ontvangen en koel af te zetten. Hij bejegendeze alle minnelijk, hoordeze, beloondeze en gebruikteze, naar maate dat zij hem van dienst waren of konden zijn. Begrippen van godsdienst deeden hem voorts van den Paus verlof verzoeken, om meerder ontdekkingen te doen, en die aan het rijk van Portugal te onderwerpen: 't welk, gelijk men begrijpen kan, door zijne Heiligheid ten nutte en dienſte van de kerk, en ter voortplantinge van den roomſchen godsdienst, niet werd geweigerd. (*a*)

Het voorbeeld van den Infant maakte ieder gaande. Verſcheiden bijzondere lieden booden zich aan om op tochten uit te gaan: een blijk dat men den onderdaanen ſlechts de deur behoeft te openen, omze op weg te doen ſlaan. De Stad *Lagos* was de eerſte, welke eenige ſchepen in zee bragt: wel haast waren 'er zes-en-twintig vaartuigen uitgerust. deze ſchepen begaven zich op verſchillende plaatſen van

(*a*) *Conquêtes des Portugais* T. I. p. 14 & ſuiv.

van de afrikaansche kust: sommige deeden de kanarische eilanden aan, andere zeilden tot aan Kaap Verd, *Jean de Betancourt* schijnt de eerste geweest te zijn, die zich op de kanarische eilanden neder gezet heeft; ten zijnen behoeve waren die eilanden aan *Robin de Braquemont*, Admiraal van Frankrijk, met den tijtel van Koning geschonken. Doch deze kroon, hoe ligt van innerlijke waarde, drukte nog te zwaar op het hoofd van den franschen edelman: hij stondt dan die eilanden tegen eenige streeken lands op het eiland Madera af aan den Infant Henrik; die zich omtrent den jaare 1444 verplicht zag omze wederom den Spanjaard over te geeven.

VEEL moeite vond men, om met de inwooners van de nieuw ontdekte gewesten tot eenigen koophandel te geraaken: men kreeg 'er hen evenwel toe. Om 'er nog beter (zoo men meende) voortgang in te maaken, werd aan eenen *Fernand Gomes* octroi verleend, om alleen, met uitsluiting van alle anderen, langs de afrikaansche kust koophandel te drijven; waar tegen hij aannam, om de ontdekkingen langs die kust verder voort te zetten, van de kaap *Sierre Lionne* af gerekend, die men tot dien tijd toe nog niet voorbij gezeild was. Deze *Gomes* ging ook verder: leide op de kust van Afrika eene sterkte aan, aan welke hij den naam van *St. George de la Mine* gaf; naam, welken de koning hem naderhand vergunde zelve te voeren: van die sterkte maakte Gomez de hoofdplaats van zijnen koophandel.

ONDERTUSSCHEN leedt de voortgang der ontdekkingen geweldig door de geschillen in het koninglijk huis ontstaan; en werden eerst wederom met ernst ondernomen toen Jan de II. op den troon gesteegen was. Deze Vorst schijnt de eerste geweest te zijn, welke blijken van bezitneeming heeft laaten gebruiken,

in de landen, daar zijne onderdaanen ankerden: hij liet 'er paalen zetten, boven op voorzien met een kruis, op 't welk het portugeesche wapen, den naam des regeerenden Konings, dien van den schipper of wimpelvoerder, onder wien de ontdekking geschiedde, met jaar- en dagtekening gesneeden stonden: geduurende zijne regeering zijn 'er negen opgerecht langs de kust van Afrika tot aan de kaap de goede hoop, die men nog niet had durven om zeilen: bij zijne tijtels voegde de Vorst, eenige jaaren laater, dien van koning van Guinea en van de kust van Afrika. Hij liet omtrent den jaare 1481, een kasteel op 't eiland Arguin aangelegd voltooien, en 'er een tweede bouwen op St. George de la Mine. Voorts brandende van ijver en begeerte om onbekende landen te vinden, en begrijpende dat, wilde men daar in slaagen, de vaart ter zee met meerder zekerheid moest kunnen geschieden, hield hij aan zijn hof verscheiden wis- en starrekundigen, geduurig bezig met het naspooren der middelen welke ter bevordering van de stiermanskonst konden dienen en het zoeken van onbekende landen minder gevaarlijk maaken. (*a*) Ook is het aan den ijver van dezen vorst en aan de kunde zijner wiskundigen, dat men de kunst van de hoogte op zee te neemen door 't astrolabium, en 't gebruik van tafels der afwijkinge voor de stuurlieden, toeschrijft.

Terwijl de Portugeezen dus bezig waren om hun gebied en koophandel op de afrikaansche kust uit te breiden; en bereids tot aan de kaap de goede hoop gevorderd, geraakt waren op 't eiland *Congo*, daagde *Christophel Colombus*, aangezet door den heerschenden smaak, in den jaare 1493 op, en kwam zij-

(*a*) *Conquêtes des Portugais*, T. I. bl. 51.

zijnen dienst den Koning aanbieden: verzekerende dat 'er ontdekkingen ten Westen van den aardkloot te doen waren. Van Koning Jan, en voorts nog van andere Mogendheden versmaad, kreeg hij eindelijk gehoor aan 't spaansche hof; en dit gehoor bragt der spaansche heerschappye die bezittingen en rijkdommen aan, welken zij in Amerika gehad heeft, nog heeft, en van welken zij met beter gebruik meerder vrucht en meerder nut zoude getrokken hebben.

Colombus, voor 't spaansche hof uitgezeild, ontdekte de landen, naderhand bekend onder de benaaming van *West-indië*, en ook van *Amerika*: toen begon de wangunst het gemoed van den Koning van Portugal te bekruipen, spijt voedende (*a*) dat hij den genueeschen zeeheld te veel veracht hadde. Door den goeden uitslag van de reis van Columbus nog sterker aangeprikkeld, rustte hij haastelijk eene vloot uit om mede nieuwe gewesten aan dien oord op te spooren. Ferdinand, Koning van Spanje, arg hier uit opvattende, zondt den portugeeschen Vorst gezanten, om hem van dit voorneemen te doen afzien. Het geschil werd den Paus Alexander den VI. ter beslissinge overgelaaten. Zijne Heiligheid verdeelde het onbekende werelddeel in twee deelen, en wees 'er aan ieder der twee Vorsten, die 'er beide geen het minste recht toe hadden, een deel van toe.

Op deze gift van den roomschen stoel gingen de Portugeezen en Spanjaarden nu verder voort, met hunne zee-tochten, gemakkelijker gemaakt door 't gebruik van 't compas, van 't welk men zich op het einde van de vijftiende eeuw begon te bedienen. Het gelukte den Portugeezen om over de kaap de

(*a*) *Conquêtes des Portugais*, T. I. p. 69.

de goede hoop naar Oost-indië te ſtevenen, waar door hun niet alleen de koophandel en de voortbrengſels van die vruchtbaare landſtreeken in handen vielen, maar ook die van de afrikaanſche westkust. Emanuel, die Jan den II. op den troon gevolgd, en niet minder jeukerig was, om nieuwe ontdekkingen te doen, dan zijn voorzaat, het niet willende laaten blijven bij het afzenden van afzonderlijke ſchepen, beſloot voor die gewesten eene vloot uit te rusten. Dertien ſchepen, bemand met vijftien honderd koppen krijgsvolk, buiten het ſcheeps- en bootsvolk, ſtaken onder het bevel van *Pieter Alvarez Cabral*, in de maand Maart van den jaare 1500, in zee. Den 24ſten April bevondt de Vlootvoogd zich onverwacht aan eene onbekende kust, zeilde voort, raakte aan eene goede haven, daar hij ankerde, aan welke hij den naam van *Porto ſecuro* gaf, en die naderhand onder den naam van *Brazil* bekend is geworden. (*a*)

Onnoodig zal het zijn ons op te houden met eene verdere beſchouwing van de tochten, welken de Portugeezen en Spanjaarden naar Oost- en West-indië gedaan hebben: zij zijn zoo dikwijls en door zulke bekwaame pennen beſchreeven, dat 'er onze leezers, die eenige graagte mogten hebben om 'er het verſlag van te leezen, bij die Schrijvers volkomen hunne voldoening zullen vinden: wij zullen ſlechts dit alleen aanmerken, dat de Portugeezen en Spanjaarden genoegzaam eene eeuw hadden doorgebragt met hun gezag, en den koophandel hunner onderdaanen tot de nieuwe ontdekte landen over te brengen, wanneer Filips de II. (gelijk wij te voren aantekenden) in den jaare 1581, op den

(*a*) *Conquêtes des Portugais*, T. I. p. 123. Burck *Hiſt. des Colon. Europ. dans l'Amerique* T. I. p. 363.

den troon van Portugal geklommen, hier door meester geworden van alle de uitgestrekte bezittingen in de drie werelddeelen buiten Europa, den inwooneren van den Vereenigden Staat door zijne dwingelandij tot een opstand gedwongen hebbende, hun daar door eene rechtmaatige oorzaak gaf, om den Spanjaard van dit uitheemsch gezag te ontzetten, zijne bezittingen te veroveren en hem den wijduitgestrekten koophandel uit de hand te wringen.

DOCH alvoorens dat de Hollanders eenige vaart op de West-Indiën ondernamen, hadden de Engelschen reeds tochten gedaan zoo naar 't Noorden als naar 't Zuiden en 't Westen. *Cabot* was, onder de regering van Henrik den VII. in den jaare 1497, naar Amerika gezonden, en werd naderhand door *Hawkins*, *Drake*, *Forbische*, en anderen opgevolgd. De Franschen lieten zich ook in die tochten zien, doch merkelijk laater. De eerste, dien door hun ondernomen is, schijnt te moeten gebragt worden op het jaar 1535.

ZOO lang de Hollanders, onder de heerschappij van Spanje bukkende, den losſen teugel aan hunnen ijver niet konden vieren, moesten zij hunne vaart binnen zekere paalen houden; en het bij eene enkele tocht op onbekende landen laaten (blz. 120.); doch zoo ras rekenden zij zich van die heerschappij niet ontslagen, of zij wierpen het oog naar de West, even als naar de Oost. Men zondt schepen naar de kusten van Afrika, en naar de havens van Amerika. Men keerde te rug met verscheiden waaren, onder anderen, olifants-tanden, en goud. Men voer sterk op de zout-eilanden; men bragt 'er eene groote meenigte zout van daan. Kortom de koophandel der Hollanderen kreeg aan deze twee deelen van den aardkloot nieuwe voorwerpen, nieuwe vruchten, nieuwe waaren

dien-

dienstig tot deszelfs aanwas en vergrooting. Verscheiden kleine genootschappen werden 'er gemaakt om die vaart en dien handel verder uit te breiden; maar hetzelfde ongemak, dezelfde zwaarigheden, en dezelfde zwakheid, welken men in de beginsels van de vaart op Oost-indië bespeurd had, lieten zich ook bemerken met betrekkinge tot de West. Deze vaart nam zoo sterk op, dat men het getal der schepen, welke 'er toe gebruikt werden, voor het aangaan van het bestand met Spanje, op honderd en twintig stelde, zoo groote als kleine. Om den handel op de goud-kust met meerder gerustheid en zekerheid te drijven, werd 'er in den jaare 1612 eene sterkte aangelegd te *Moure*, in 't koningrijk *Sabor*, het welk den naam van het *Fort Nassau* kreeg, en heden nog draagt. Dezelfde rede, welke het oprechten van eene O. I. Maatschappij had aangeraaden, scheen dus ook even zoo sterk het oprechten van eene West-indische aan te prijzen. De Advokaat Oldenbarneveld niet te min schijnt 'er tegen ingenomen geweest te zijn; (*a*) en 'er de oprechting van te hebben tegengehouden. (*b*) De koopluiden daar en tegen hielden niet op bij de Hooge Overheid aan te dringen om verlof tot het oprechten van eene West-indische Compagnie: (*c*) en eindelijk werd in den jaare 1621 daar toe octroi verleend, (*d*) het welk weinig tijds daar na nog merkelijk gunstiger gemaakt werd.

Bij dit Octroi, voor den tijd van vijf-en-twintig jaaren verleend, geeven de Staaten aan de West-

(*a*) *Vad. Hist.* D. IX. bl. 229. D. X. bl. 306.
(*b*) Het tegendeel word voorgegeeven in den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden*, D. I. bl. 516.
(*c*) *Vad. Hist.* D. X. bl. 306.
(*d*) *Ibid.* bl. 429 Bijlaage S.

West-indische Compagnie dezelfde voorrechten en voordeelen als aan de O. I. Comp. waren toegestaan; met dit onderscheid, dat haar Hoog Mogenden daar bij bepaalen, „ dat dezelve Compagnie of derzelver Directeuren eenen Gouverneur Generael
„ verkoren, ende voor hem instructie geconcipieerd hebbende, dezelven daar na by haer Hoog
„ Mogende geapprobeerd ende Commissie gegeeven zal worden: ende dat voorts zodaanigen
„ Gouverneur Generael, zoo wel als andere Vice-
„ Gouverneurs, Commandeurs, ende Officieren,
„ gehouden zullen weezen den eed van getrouwigheid aen haer Hoog Mogendheden te doen, en
„ ook aen de Compagnie." Voorts vergunnen haar Hoog Mogenden aan deze Maatschappij „ dat,
„ binnen den tijd van vier-en-twintig jaeren niemant van de Ingheboornen ofte Inghesetenen deser Landen, anders dan alleen uit den naem van
„ deeze Vereenigde Compagnie, uit deeze Vereenigde Landen, nochte ook van buiten dezelve
„ landen zal mogen vaaren of negotieeren op de
„ *afrikaensche kusten* en landen van de keerkring
„ des *Kreefts* af tot aen de *Caep de goede hoop* toe,
„ noch op de landen van *America*, van het *zuid*-
„ einde van *terre neuf* door de *straeten* van *Magellaen*, *Le Maire*, ofte andere straetèn ende
„ passagien daar omtrent gelegen, tot de straete van *Anjan*, zoo op de noordzee als op
„ de zuidzee, nochte eenige eilanden aen de eene
„ ende andere zyden ende tusschen beyden gelegen: mitsgaders op de australsche ofte zuiderlanden, strekkende ende leggende tusschen
„ beide de Meridiaenen, raekende in 't oosten
„ de Caep de goede hoop, ende in 't westen het
„ oosteinde van *Nova Guinea* incluis:" geeven-
de

de aan dezelve Compagnie magt om verbonden te maaken, sterkten te stigten, volkplantingen aan te leggen, krijgsvolk aan te neemen, *justitie* te oefenen; en generalijk alles te doen, wat ter bevordering haars handels binnen de *limiten* van haar octroi strekken kon, alles onder 't oppergezag der Algemeene Staaten.

De hoofdsomme tot het bestaan dezer Maatschappije werd bij intekening op deze wijs geregeld;

Haare Hoogmogendheden —		f 500,000:—:—
De Kamer Amsterdam —		2,846,582:—:—
—— Zeeland —		1,379,775:—:—
Voor de steden Vlissingen en Veere door Prins Maurits gefourneerd —	50,000:-:-	
De Stad Middelb.	897,475:-:-	
— — Vlissing.	199,600:-:-	
— — Veere	132,700:-:-	
— — Tholen	100,000:-:-	
Uitmaakende de gem.	f 1,379,775:-:-	
De Kamer Maze —		1,039,202:10:—
—— van 't noorder kwart.		505,627:—:—
—— Groningen en ommelanden — —		836,975:—:—
Te samen met den anderen		f 7,108,161:10:—

Het bewind der Maatschappije werd bijna op denzelfden voet geregeld als die van Oost-Indië. Hetzelve werd verdeeld in vijf kamers: naamelijk eene te Amsterdam, eene in Zeeland, eene te Rotterdam, eene te Hoorn, en de vijfde in Friesland en Groningen; mede ingericht op gelijke wijze als die der oost-indische Maatschappij. Tot de kamer van Amsterdam werden twintig bewindhebbers ge-

genoemd: de andere kamers kreegen ook de haaten. De verdeeldheid van deze kamers werd eenigzins verholpen door het oprechten van eene bijzondere kamer, daar alles bij een moest loopen. Deze werd ſamengeſteld uit negentien leden, beſtaande uit acht bewindhebbers van de kamer Amſterdam, vier uit die van Zeeland, en twee uit ieder der drie overigen, bij welken de Algemeene Staaten een of meer afgevaardigden voegden. Aan deze kamer ſtondt het opperbewind over de Maatſchappij.

Zoo dra was het octroi niet verleend of men ſloeg hand aan 't werk. Twee bijzondere vlooten, wel voorzien van manſchap, bij welken de Algemeene Staaten eenig krijgsvolk en drie oorlogſchepen gevoegd hadden, ſtaken in den jaare 1623 in zee, eene onder *l'Hermite*, de andere onder *Willekens*. L'Hermite keerde te rug, na in Peru *Guajaquill* veroverd te hebben. Willekens maakte zich meeſter van *Sant Salvadar*, hoofdſtad van eene Landvoogdij in Brazil en van eenige naastgelegene ſterkten. Sant Salvador werd twee jaaren daar na ſchandelijk verlooren. De wakkere Bevelhebber *Van Dorth* in een hinderlaag geſneuveld, en hier door alles in verwarring geraakt zijnde, gaf zekere *Hans Ernst Kijf*, door 't krijgsvolk tot bevelhebber opgeworpen, die plaats met alle voorraad en ſchatten met zulke een verbijſterde haast over, dat de Spaanſchen reeds bezig waren met de eene poort in te trekken, eer men aan de andere zijde wist, wat 'er gaande was. Twee nieuwe vlooten, uit Holland en Zeeland, ter behoudenis en ontzet van Sant Salvador uitgezonden, kwamen te laat. Zij zetteden het toen op *St. Domingò*, veroverden *Porto Rico*, maar ſtieten het hoofd voor 't kaſteel. Even vruchteloos liep hunne onderneeming op Delmina af.

ECH-

ECHTER was het der Maatschappije gelukt om in *Nieuw Nederland*, nu *Nieuw Jork*, eenen handel aan te leggen, en zich van dien der pelterijen meester te maaken. Behalven de afbreuk, welke zij den Spanjaarden deedt, maakte zij verscheiden rijke prijzen. Aan de rivier *der Amazonen* en voorts aan die van *Wiapoca* werden volkplantingen aangelegd, en sterkten gesticht. Tot alle deze onderneemingen werd inzonderheid ook gebruikt *Pieter Pieterszoon Hein*, die ten dien tijde in dienst der Maatschappije was, en wegens de verovering van de zoogenaamde *zilveren vloot*, beroemd geraakt, tot in het laatste nagelacht, wegens die zege, in den jaare 1628 behaald, onsterfelijk zal blijven. De buit, welke hem bij die gelegenheid in handen viel, en in 't Vaderland gebragt werd, begroot DE LAAT op elf millioen. Anderen meenen, dat dezelve heeft bestaan uit zeven millioenen en twee honderd duizend guldens aan zilver, drie millioenen en zes honderd duizend guldens aan koopmanschappen, en vier millioenen aan oorlogs- en scheepsbehoeften. (*a*) In de opgaaf van DE LAAT, zoude men ongerekend gelaaten hebben de *muscus*, *bezoar*, *ambregris* en andere waaren (*b*), van al het welk eene bijzondere lijst met het beloop van 't geen de West-indische Compagnie, na aftrek der uitrustinge, van 't recht aan den lande, en van andere onkosten daar van heeft overbehouden, te vinden is in de Notulen van de Vergadering van de kamer van XIX. van den 2 Februarij 1629.

TE moedig mischien op deze verkreegen rijkdom-

(*a*) *Tegenwoordige staat der Vereen. Ned.* D. I. bl. 520. *Vad. Hist.* D. XI. bl. 68.
(*b*) *Fredirk Hendrik van Nassauw zijn leven.* bl. 43.

dommen, en waanende, (gelijk het gemeenlijk den geenen gaat, wien de wind gunſtig is) dat het geluk haar beſtendig zoude dienen, en dat haar nog grooter voorſpoed te wachten ſtondt, maakte de Maatſchappij geen zwaarigheid om eene uitdeeling van vijftig ten honderd aan de deelhebbers te doen. Naderhand heeft men, om deze en eenige voorige uitdeelingen, haar nagegeeven, dat zij tot deze ongepaste mildheid meer uit naijver dan uit eene gezonde ſtaatkunde was aangezet geworden, voor de Oost-indiſche Compagnie niet hebbende willen wijken. Tegen dit verwijt is nochtans niet zonder rede aangemerkt, dat zij de rampen, de ſchaden, en verliezen, welke zoo veele jaaren laater zijn voorgevallen, niet heeft kunnen vooruitzien; dat de wisſelvalligheid der zaaken en de uitſlag der gebeurtenisſen nooit bij menſchen van oordeel gehouden zijn voor wettige gronden, om iemands gedrag te looven of te laaken: dat men op gelijke wijze aan de Oost-indiſche Maatſchappij zoude hebben kunnen verwijten, dat die, onder anderen, in den jaar 1606, dus in haaren eerſten aanvang, zelfs tot 75 ten honderd, en in den jaare 1616, tot 62 en een half ten honderd had uitgedeeld, met even zoo eene onzekere uitkomst van zaaken, als de West-indiſche Maatſchappij ten dien tijd: daar het toch der Oost-indiſche gelukt is haare verkreegen voordeelen te behouden. Wij zullen hier na gelegenheid hebben, om te doen zien, dat het verval der West-indiſche Maatſchappije aan geheel andere oorzaaken, dan aan deze uitdeelingen toe te ſchrijven is, offchoon dezelven wel wat minder hadden mogen zijn.

De Maatſchappij door haare behaalde voordeelen in ſtaat geſteld om grooter dingen te ondernemen, verdubbelde haare pogingen tegens den vijand. Na verſcheiden ontwerpen gemaakt en overwoogen te

hebben, besloot zij Brazil, en wel bij *Fernambucq*, aan te tasten. Verscheiden vaartuigen in 1630 derwaarts gezonden, over welken het bevel aan *Henrik Lonk* was gegeeven, kwamen gelukkiglijk te *St. Vincent* bij een: lang op versterking gewacht en die eindelijk gekreegen hebbende, stak Lonk van de zee met vijf-en-vijftig schepen en dertien sloepen, voerende, onder anderen, zeven duizend man, zoo soldaaten als matroozen. Lonk veroverde *Olinda* en 't *Recif* van *Fernambucq*, met nog eenige andere bezittingen. (*a*) Deze verovering bragt der Maatschappije zoo veele voordeelen aan, dat zij der Oost-indische naar de kroon stak, en somtijds in rijke uitdeelingen overtrof, niet tegenstaande dat de vijand in de West ongelijk meer tegenstand boodt dan in de Oost, en dikwijls der W. I. Maatschappije al vrij gevoelige slagen toebragt. De Spanjaarden en Portugeezen meest overal meester van 't land, en zich daar gesterkt hebbende, waren boven dien daar niet ligt uit te verdrijven; en 't haperde den Hollanderen ook dikwijls aan eene genoegzaame krijgsmagt. Met dat al evenwel had de W. I. Maatschappij, sedert den tocht van Lonk, zich verder in Brazil uitgebreid; en van tijd tot tijd vlooten derwaarts zendende, verscheiden steden bemagtigd, die verwoest en verlaaten werden. Zij veroverde wijders nog *Trunillo* in de *Honduras* en *Campecho*, gelijk ook naderhand *Pariba*, en de omliggende sterkten, zijnde Pariba eene landstreek in Brazil, welker hoofdstad *Filippea* genoemd, sedert den naam van *Fredrikstad* kreeg. Ook maakte de Maatschappij zich meester van het eiland *Curaçao*.

Terwijl Zij dus bezig was met vreemde landen door 't geweld der wapenen onder haar ge-

(*a*) *Vad. Hist.* D. XI. bl. 119.

gebied te brengen, floeg zij ook gepaste wegen in om de inwoonderen der veroverde plaatsen onder haare heerschappije te behouden. Daar toe was uitgezonden en afgekondigd, een geschrift, onder den naam van *Capitulatien*, bij welken aan de inwoonderen toegezegd werd (*a*): 1. vrije Godsdienst. 2. bescherming en gerechtigheid. 3. vrijheid van lasten, mits betaalende de tienden van tien ten honderd van de vruchten en het gewas, dat zij ontvingen; en van de goederen, welken zij in Holland zouden doen laaden, geene andere dan de tollen en gerechtigheid, die zij gewoon waren te betaalen, zonder dat ooit nieuwe tribuuten noch aldaar, noch in Holland, op hen nochte haare goederen zouden mogen gelegd worden: eene toezegging gewisselijk met een goed inzigt gedaan, doch welke in volgende tijden veel nadeels en onlusten gebaard heeft. De Portugeezen verstonden, dat hun daar door, onder anderen, de vrije handel was vergund: en dit is hun nooit toegegeeven. Nog bragten deze *Capitulatien* mede: 4. vrij bezit van hunne goederen, flaaven, en wat zij verder mogten hebben; 5. vrij vertrek; 6. vrijheid en bescherming, om bij 't overweldigen van den vijand te vertrekken; 7. alleenlijk gehouden om eed van getrouwigheid en verzekering te doen; 8. vrij van dwang tot den krijgsdienst; 9. niemand te straffen, dan volgens de wetten en na verhoor; 10. in geschillen geen onderscheid te maaken tusschen de Portugeezen, de Inwooners, en de Hollanders; 11. het aanstellen van eenen portugeeschen rechter, om tusschen Portugeezen en Portugeezen recht te doen; 12. vrijheid van geweer te draagen. Veele aanzienelijke Portugeezen, en

(*a*) De Laat *Verhaal van West-Indiën*, B. XII. bl. 454 en 455.

en die van *Rio Grande* hier door uitgenoodigd, onderwierpen zich aan de Maatſchappij, gelijk ook eene menigte Braziliaanen deeden. Voorts werd de ſchans *Real* met meer andere plaatſen van minder belang veroverd.

In dezen toeſtand kwam eene nieuwe ſpaanſche vloot opdaagen, voerende eene krijgsmagt, welke genoegzaam werd geoordeeld, om de Nederlanders uit Brazil te verdrijven. Straks raakte de neiging der onderworpen Portugeezen en zelfs die der Braziliaanen, welke hun bleeven aankleeven, aan 't verflaauwen. Het gelukte den Spanjaard nochtans niet zijn oogmerk te bereiken. Na eenige krijgsbedrijven behaalde *Chriſtoffel Artiſchofski*, een poolsch Edelman, die, liefhebberij tot de weetenſchappen hebbende, met Sociaanerij beticht, zijn vaderland verlaaten had, op hem eene volkomen zege. Ras begaven veele Portugeezen zich wederom onder het gezag der Maatſchappije. Doch terwijl zij dus op den vyand zegepraalde, en haar gebied uitſtrekte, begonnen haar de geldmiddelen te ontbreeken, noodig om dit zwaar gebouw te onderſchraagen. De kosten, die tot de krygstoerusting van zoo veele vlooten, tot het onderhouden der vaartuigen, van een zoo magtig aantal van krijgs- en zeevolk, vereischt werden, veele ſommen boven de winſten weggeſleept hebbende, bevondt de Maatſchappij zich in 't kort achttien millioenen ſchuldig te zijn. Om dit goed te maaken, beſloot men om bij inleg van de deelgenooten eene ſom op te neemen, van welken zes ten honderd (gelijk het Land toen gaf) betaald zouden worden. Ook was men in Holland bedagt, om onder een aanzienelijk hoofd zich in 't bezit van Brazil te handhaaven. Graaf *Maurits* van *Naſſauw Siegen*, Neef van den Stadhouder Prins *Frederik*, twee-en-dertig jaaren oud, en wegens zijne wakkerheid en krijgsbeleid vermaard, werd

daar

daar toe verkoozen, en, in de maand Augustus van den jaare 1636, tot Gouverneur Generaal in Brazil aangesteld; behoudende zijne qualiteit als Colonel Capitein in dienst van den Staat.

De Landvoogd over Brazil, aan wien drie Bewindhebberen tot raadslieden toegevoegd waren, zeilde af met vier schepen. (*a*) Straks na zijne aankomst veroverde hij 't kasteel van *Porto Calvo*, en eenige andere plaatsen. Door ziekte verhinderd de krijgstochten eenigen tijd zelve bij te woonen, dreef de overste *Schuppen* de Portugeezen van de eene plaats naar de andere, veroverde *Legyrype*, omtrent welke plaats veele suikermolens stonden, met anderen, van de Eigenaars verlaaten, die ten voordeele der West-indische Compagnie verkocht werden, en eene somme van veertien honderd twee en zestig duizend, drie honderd, zeven- en zeventig guldens, (andere zeggen twee millioenen) opbragten. Niettegenstaande alle deze gewonnen schatten, werden 'er verscheiden lasten in Brazil ingevoerd, of vermeerderd. De impost van de waag werd voor een jaar verpacht tot elf duizend, vier honderd guldens; die van de wijnen en bieren, voor den tijd van zes maanden, tot dertien duizend, zeven honderd guldens. De verpachting van suiker en meansas naar alle de Capitanien bragt honderd veertig duizend, drie honderd guldens op. (*b*) Verscheiden veroveringen werden 'er vervolgens nog op de Portugeezen in Brazil gedaan; terwijl hun ook het kasteel Delmina, op de noordwestkust van Afrika gelegen, en voor de hoofdplaats van de Goudkust gehouden, ontweldigd werd.

Graaf Maurits drie maanden zwaar krank gelegen hebbende, had zijne gedachten lang bezig ge-

(*a*) *Fredrik Hendrik van Nassauw zijn leven*, D. I. bl. 245. (*b*) *Ibid.* bl. 275.

gehouden met een kans op de *Bahia* te waagen. Hersteld ondernam hij den tocht met eene vloot van veertig schepen en vijf duizend krijgsknechten: hij veroverde eenige sterkten; doch zich te zwak ziende om den vijand te dwingen, trok hij af, en kwam, met duizend man verlies, wederom te Fernambucq; welke plaats de W. I. Maatschappij tot den zetel van haare heerschappij en koophandel in de West geschikt had. (*a*)

VERSCHILLENDE belangen van de Maatschappij en van de Admiraliteiten (wier aanstelling en oprechting wij in 't vervolg zullen beschrijven) gaven aanleiding tot geschillen tusschen die twee ligchaamen. De Admiraliteiten wilden niet dulden, dat de Maatschappij haare schepen ter kaap uitzondt, dewijl die met de *commissie* der Maatschappij zich behielpen, en daar door het betaalen van de gerechtigheid, den Lande (zoo men meende) anderzins toekomende, ontweeken; vervolgens de opgebragte prijzen verkochten, zonder dat de Admiraliteit iet daar van trok. Verscheiden Resolutien werden ten voordeele van de Maatschappij bij H. Hoog Mog. genomen: doch de kamers waren het onder zich niet eens omtrent den vrijen handel op Brazil. Amsterdam stondt sterk op die vrijheid, als zeer nuttig, nadien Brazil dan het meeste voordeel aan de Maatschappij zoude geeven, wanneer hetzelve met Nederlanders bevolkt zoude zijn, het welk best bevorderd zoude worden in geval aan ieder vrijheid gegeeven werd, zich daar neer te mogen zetten en van daar op 't vaderland handel te drijven. De handel was bereids in den jaare 1634, bij een *Reglement* van hunne Hoog Mogendheden open gesteld; waarop in 1635 en 1637

(*a*) *Fredrik Hendrik van Nassauw zijn leven*, D. II. bl. 23 en volg.

1637 gevolgd was, eene *nader Ordre ende Reglementen*, bij welken aan de Maatſchappij (Art. VII.) voorbehouden werd, het hout, koopmanſchappen, gewasſen, vruchten, enz. *vallende ter plaetſe daer deſelve haere forten heeft.* (*a*)

In den jaare 1638 werd 'er bij de W. I. Maatſchappij zelve een *Reglement* gemaakt en uitgegeeven, *met approbatie van de H. Mog. Heeren Staten Generael, over het open ſtellen van den handel op Braſil proviſioneel gearreſteerd:* luidende daar van het eerſte Artikel aldus, „ Alle Inwoonders deſer „ Geunieerde Provintien, Onderdanen van hare „ welgemelte Ho. Mo., Participanten zijnde, of „ die 't recht van Negotie daer van verkregen heb„ ben, ſullen vermogen, pro rate, ende naer pro„ portie van haer Capitael jaerlijks eens (het gaen „ ende komen voor een voyagie gereekent) te han„ delen ſelfs ofte door hare Factoors ende Commi„ ſen, op de Kuste van Braſil al gereets by de ge„ melte Compagnie door Godes ghenade bemach„ ticht, ofte noch te bemachtigen, als mede op „ de aenleggende Landen daer den Koningh van „ Spangien geen gebiedt en heeft, ende andere „ Luyden die de ſelve handelinge ſoeken ende ge„ doogen; alderhande Koopmanſchappen van hier „ derwaerts, ende van daer herwaerts, uitgeſon„ derdt de Neger-handel, Ammunitie van Oorlog „ ende Braſilie-hout, welke de Compagnie met „ uitſluitinge van alle andere in 't gheheel aan haer „ reſerveert. Ende ten reguarde de Portugeezen „ ende de S S[is]. d'Ingenhos ende andere Ingeſete„ nen van Braſil, hare middelen die ſy-luyden tot „ onderhouden van hare Suycker-molens, Riet-vel„ den, Coralen, ende anderſints hebben te em„ ploye-

(*a*) *Groot Placaatboek* D. I. bl. 603.

„ ployeren, niet toe en laet soo notabele Capitalen
„ in de Compagnie te herideren, als syluyden heb-
„ ben te verhandelen, sullen syluyden, hoewel
„ geen Participanten zijn, mede vermogen van
„ Brasil herwaerts, ende van hier derwaerts te han-
„ delen, ter waerdye van de goederen die sy her-
„ waerts senden sullen, midts verklarende dat de
„ selve haer eygen goederen zijn."

Hierop kwamen terstond verscheiden schepen van bijzondere kooplieden in Brazil met alderhande voorraad, die met groote winst verkocht werd. De schaarsheid van goederen en behoeften nam 'er een einde: de krijgsknechten (welke door de schaarsheid het meeste geleeden en daar door ook een weerzin om in dienst van de Maatschappij te treeden, en vooral om in Brazil te dienen, gekreegen hadden,) werden nu bedaarder en rekkelijker. Doch gelijk twee uitersten altijd een kwaad gevolg hebben, zoo baarde ook de overvloed van waaren eene kwaal: de handel werd 'er door bedorven, om dat die geen winst maar verlies gaf. Eenige kamers, of liever eenige leden van dezelven, niet genoeg op den natuurlijken loop van den koophandel gevat, en dus niet vooruitziende, dat het evenwicht der prijzen en der waaren, zich van zelf zoude herstellen, vorderden, dat de gegeeven vrijheid van handel weder in zoude worden getrokken: anderen wilden daar toe niet verstaan: hier uit oneenigheid, welke ten nadeele der Maatschappije bleef duuren. In Brazil zelve ging het niet gelijk het wel te wenschen ware geweest, schoon de zaaken van de Maatschappij aldaar op een vrij goeden voet stonden. Over de inkomsten scheen men niet te kunnen klaagen: de suiker alleen, behalven het geen de suikermolens opbragten, dat insgelijks zeer veel gaf, berekende men voor de districten van *Fernambucq*, *Hiemarica* en *Paraiba*, bij ver-

verpachting op 220,000 guldens jaarlijks. Het haperde meest aan 't bestier of burgerlijk bewind. Onder vermoeden of voorwendsel van samenzweering tegens de Nederlanders, begon men veele Portugeezen, waar onder zeer rijke en magtige kooplieden, in rechten te betrekken: sommige werden gebannen, andere gevangen gehouden, eenigen werden naderhand op vrije voeten gesteld, en kreegen vrijheid om naar hunne suikerplantaadjen te rug te keeren: doch de smaad bleef hun in 't geheugen, en de pleister was te zwak, om zulke eene diepe wond te heelen.

Artischofski, in Holland overgekomen, en door de Maatschappij, ter betuiging hoe men over zijnen dienst voldaan was, met eenen gedenkpenning beschonken, werd in den jaare 1638 door de Maatschappij met eene groote vloot schepen en zeven vaandels voetvolk, als Opperbevelhebber, met nieuwen last naar Brazil gezonden. Dit stiet Graaf Maurits grootelijks tegen de borst, en de tweedragt onder deze beiden barste eerst recht uit, na dat Artischofski zijn last begon ten uitvoer te brengen. Graave Maurits viel een brief van den poolschen Edelman in handen, welke den Opperlandvoogd gelegenheid gaf, om bij den Raad uit te werken, dat Artischofski met de zeilree liggende schepen naar 't vaderland te rug wierd gezonden. Zijne wederkomst baarde niet weinig verwondering en verbaastheid. Maurits verscheiden brieven hebbende weeten te bekomen, wist 'er zodaanig een gebruik van te maaken, dat men in zijn gedrag niets te berispen vondt.

Behalven dat die stribbelingen, twist baarende, de West-indische Maatschappij hinderen moesten, zoo in het neemen als in het uitvoeren van goede maatregelen, sproot 'er nog eene andere kwaal uit, grooter en moeielijker om te

 ge-

geneezen, dan men zich gemeenlijk verbeeldt. De lust en ijver om zich met de zaaken van de West te bemoeien, om handel op de bezittingen van de W. I. Maatſchappij te drijven, om onder het beſtier van die Maatſchappij onderneemingen te doen en koopmanſchap te voeren, raakten aan 't verflaauwen: en terwijl het den Spaanſchen aan magt haperde, en zij buiten ſtaat waren, om iets van gewichts te onderneemen; veroorzaakte het een en ander dat de wapenen eenigen tijd te lande onaangeroerd bleeven.

MAURITS ongewoon zijnen tijd in ledigheid door te brengen, hieldt zich toen bezig met een heerlijken tuin aan te leggen, rondom met dertien, zoo ſchanſen als borstweeringen verſterkt, in welken hij 700 Cocosboomen deedt planten, waar onder veele oude, met ongelooflijke moeite derwaarts overgebragt, beneffens eene meenigte Oranje-, Liemoen-, en meer anderen, in die Landſtreeken onbekende boomen. Nevens dien tuin ſtichtte hij tot zyne wooning een heerlijk gebouw, genaamt *Vrijburg*, het welk zoo prachtig was, dat de Jooden naderhand, bij zijn vertrek, hem zes tonnen gouds voor het zelve booden, met voorn men om 'er eene Synagoge van te maaken; verſcheiden andere gebouwen werden op bevel des Graaven aangelegd. Ook liet hij eene ſtad, op een bijgelegen eilandjen bouwen, naar zijnen naam *Mauritsſtad* genoemd. Deze ſtad werd met twee ſteenen bruggen aan 't Recif en aan 't vaſte land gehecht.

GRAAF MAURITS bleef niet lang in 't genot van deze ſtille rust. Eene magtige ſpaanſche vloot van 86 ſchepen bragt in den jaare 1640 alles wederom in beweeging: doch deze gantſche magt, na verſcheiden ontmoetingen, verdween gelijk meer andere verſchijnſels van de ſpaanſche heerſchappij, die zich, voor een oogenblik met ſterke flikkering

ver-

vertoonende, niets achter lieten dan 't geheugen van hunne opdaaging en ondergang (*a*).

Van meerder gewicht was de verandering, welke in het Rijk van Portugal in den jaare 1640 voorviel. De Portugeezen onder het ſpaanſche gezag niet dan met afkeer bukkende, raakten tegen het zelve in een algemeenen opſtand. De kroon werd opgedraagen aan een Vorst, geſprooten uit den Huize van *Bragance*. Terſtond deedt de portugeeſche Vorst aanzoek bij den Vereenigden Staat tot vrede en vriendſchap. Beide de Mogendheden, zoo wel het vrije Gemeenebest als het Rijk van Portugal, ſcheenen belang te hebben om de vijandlijkheden tegen elkanderen te ſtaaken, en de handen in een te ſlaan om met vereenigde krachten den Spanjaard te beter te kunnen temmen en beoorloogen. Dit vooruitzigt deedt de gelegenheid greetig door de onzen aanneemen; doch de Portugeezen hebben, zoo 't ſchijnt, zich van dezelve beter dan de onzen weeten te bedienen. Men verwijt hun ontrouw, verraaderij, en wat dies meerder is. Was het echter wel onnatuurlijk dat de Portugeezen, de eerſte ontdekkers dier gewesten, welken zij het ongeluk gehad hadden te verliezen, om dat zij onder de heerſchappij van Spanje waren vervallen, zich van de gelegenheid bedienden, om 'er het bezit van te herwinnen. Mogelijk heeft men aan de zijde der vrije Nederlanderen de zaak niet diep genoeg ingezien. De val van 't ſpaanſche rijk, reeds zoo zeer verzwakt, ſchijnt nog op dien tijd zoo ſterk op de raadſlagen van onzen Staat gewerkt te hebben, dat men het toeneemend vermogen van Frankrijk niet ſchijnt opgemerkt te heb-

(*a*) *Fredrik Henrik van Nasſauw zijn leeven*, D. II. bl. 83 en volg.

hebben, noch ook vooruit gezien, dat de vaart en koophandel der Vereenigde Nederlanden en de zaaken van de W. I. Maatſchappij merkelijk zouden lijden, indien Portugal in de amerikaanſche wingewesten zijn gezag en vermogen kwam op te beuren.

De Onderkoning, die van wegens Portugal in Brazil het gebied voerde, gaf voorts kennis aan Graaf Maurits van deze ſtaatswenteling; hem te gelijk doende weeten, dat alle de Portugeezen den eed van getrouwheid aan den nieuwen Koning *Alphonſus den* VI. hadden afgelegd: daar bij voegende, dat vermoedelijk eerlang zoude tijding inkomen, dat de vrede tusſchen zijn Koning en de Staaten zoude geſlooten zijn, verzoekende uit dien hoofde, dat de Portugeezen middelerwijl niet meer als vijanden aangezien, maar als vrienden behandeld mogten worden. De Graaf kreeg ook van Bewindhebberen tijding van 't geen in Portugal was voorgevallen, maar geen woord van eenigen vrede of beſtand: in tegendeel, kreeg hij bevel, om den tijd niet te laaten verloopen, maar zoo veel mogelijk zich toe te leggen om op de Portugeezen meerder land en plaatſen te winnen; zekerlijk met vooruitzigt, dat wanneer 'er bij 't ſluiten van eenen vrede of een beſtand mogt bedongen worden, dat elk het zijne zoude blijven bezitten, daar onder natuurlijk zoude vallen alles, wat men intusſchen zoude veroverd hebben. Graaf Maurits den last ontvangen hebbende, trok te velde, en maakte ſpoed: vermeeſterde *Segerype*, *Maranhao* en andere plaatſen: eene uitgezonden vloot veroverde de Stad *Loanda*, op de kust van Afrika met het eiland *St. Thomas* (*a*). Toen kwam 'er tijding, dat 'er onderling een beſtand was geſloo-

(*a*) *Fredrik Henrik zijn leven*, enz. D. II. bl. 110.

ſlooten voor den tijd van tien jaaren, waar bij het bekende *uti posſidetis* bedongen werd. Uit krachte van dit beſtand werden zes gewesten onder de naam van Hollandsch Brazil den Nederlanderen afgeſtaan. De Portugeezen en de Nederlanders ter wederzijden zouden bezitten, 't geen elk toen had: daar werd bedongen dat men behoorlijke grensſcheidingen zoude maaken; dat niemand in des anders land zoude mogen handelen, noch den Spaanſchen eenigen onderſtand doen; dat men die met gemeene macht beoorloogen zoude, enz.

Dit beſtand geviel ieder een niet even zeer: ſommigen ordeelden dat, bij aldien het Gemeenebest in plaats van zoo een kort duurend beſtand of enkele wapenſchorſing, eenen goeden wel overdagten en vasten vrede had gemaakt, zulks voor den Staat voordeeliger zoude zijn geweest, en dat de West-indiſche Maatſchappij in 't bijzonder ongetwijfeld daar door in een ſtaat van luister zoude geſteld zijn geweest, ten minſte zoo veel nut aan 't gemeen zijn toegebragt, als 'er van de Oostindiſche Maatſchappij werd genooten. Het ſtondt te vreezen dat dit beſtand niet lang zoude duuren, te meer, dewijl de nieuw verkooren Koning, na 't ſluiten van hetzelve, de *publicatie* of afkondiging van dien bijna een gantsch jaar ophieldt.

Dat de Bewindhebberen van de Maatſchappij het ook hebben vooruit gezien, blijkt uit derzelver verklaaring en reſolutie op de poinčten van overeenkomst met den portugeeſchen Miniſter geſlooten. Zij laaten 'er zich in den aanvang, en op 't 1ſte artikel aldus over uit: *kunnen Bewinthebberen daerom volgens hun beroep niet nalaten Uw Hoog Mog over deeze zaek nader inſtantien te doen, ten einde de Compagnie, die met ongelooflyke goedwillige participanten in tamelyke ſtand is gebragt en op*

de been gehouden, niet al te veel in den hare benadeelt en worde, en komt daer toe voornamelyk in consideratie, (gelyk wy ook zulks in onze voorige articulen vertoond hebben) dat de geleegentheid van de Compagnie *nog de Raden (onder correctie) geensins toe en laet met den Koning en de kroon van Portugal* ſtilſtand van wapenen voor zeekere jaren te beraemen, *want geene vyandschap met den selve ooit gehad hebben, veel min iets in deze tyd behoort open te blyven, waer door dezelve* in loco *veroorzaekt zoude worden, en dienvolgende, dat men in plaets van dien een* geduurige vrienſchap en altyd blyvende vreede beſluite, *op dat d'een den anderen aen haere zyde gerust zynde, beide zich meer en meer mogen bequaemen tot het beneficeeren van het haere, en den Koning van Castilien met zyne adherenten afbreuk te konnen doen, welke vreede en vriendschap haer aenvang en beginsel mogt neemen zoo haest de notificatie van dit te maken Tractaet, volgens het* 14de *Art. by de Vergadering van XIX. overgelegt in Brazilien zal zyn gedaen.*

Niet lang daar na vielen die van Maranhao en St. Thomas ook van de Maatſchappij af. *Henrik Brouwer* met eene vloot uit Brazil gezonden naar de Zuidzee, en in *Chili* gevallen, vondt 'er den landaart genegen, om zich met de Nederlanders tegen de heerſchappij der Spanjaarden te verbinden: zij verzekerden, dat de Peruaanen naar gelegenheid zogten om de wapenen tegen Spanje op te vatten, indien de Nederlanders *Lima* of eenige andere plaatſen konden vermeeſteren. Bij gebrek aan voorraad en aan krijgsvolk moest men van die gelegenheid afzien. Zelfs ontbrak het aan vermogen om de noodige hand te houden aan 't geen men had; en om het dreigend gevaar, van de zijde der Portugeezen, der Maatſchappij over 't hoofd hangende, te keeren.

In

In dien hagchelijken toeſtand kreeg Graaf Maurits, het gezag over Nederlandsch Brazil moede, en meer dan eens geſtaan hebbende op ontſlag uit den dienſt der Maatſchappije, verlof om naar 't vaderland te rug te keeren. Aangekomen, werd hij door den Staat en door de Maatſchappij bedankt voor zijne gedaane diensten, en kort daar na, door den Heere Stadhouder aangeſtelt tot Gouverneur van *Weſel* en Generaal der Cavalerije.

De vloot, welke hem overgevoerd had, bragt zes-en-twintig tonnen ſchats voor rekening der Maatſchappije en van bijzondere perſoonen mede. Veele kooplieden en bedienden van de Maatſchappij, die (zegt men) veel gelds geſchraapt hadden, en voor de gevolgen vreesden, verlieten dat land: de meeſten vermoedelijk, om dat zij vooruit zagen, dat het wel haast wederom onder het gebied van de kroon van Portugal zoude vallen.

Nederlandsch Brazil, 't welk eene groote uitgeſtrektheid van land bevatte, ſtond ten aanzien van het inwendig beſtier op een losſen en ongeregelden voet. De Portugeezen klaagden over de onmaatige ſchattingen hun afgeperst: het krijgsvolk over mangel aan 't benoodigde: de zwaare lasten deeden de koopwaaren in prijs ſtijgen, zoo dat 'er de gemeene man niet aan konde komen, en de ſoldaat door duurte van levensmiddelen gebrek leedt. Bij dit alles kwam nog de nationaale jaloezij, die nimmer ophoudt van zaad van tweeſpalt te ſtrooijen; en het verſchil van godsdienst, 't welk bij de Roomſchen te afgunstig word beſchouwd, en altijd een werktuig kan worden, om de gemoederen op te zetten en de hartstochten gaande te maaken. Met een woord de zaaken der Maatſchappije begonnen zoodaanig achter uit te loopen, dat men

naar

naar middelen uitzag, om, het waggelend ligchaam fteun bij te zetten. Vruchteloos.

Ter gelegenheid van 't eindigen van 't octroi der Oost-indifche Compagnie werden 'er bij de Leden der hooge regeering eenige poogingen gedaan, om de West-indifche Maatfchappij met de Oost-indifche te vereenigen. Deze, daar toe ongenegen, beweerde, dat zij in ftaat was om zich zelve te handhaaven: dat de landen en fterkten, welken zij in Indië bezat, niet den Staaten, maar haar toebehoorden: dat zij dezelven, zoo zij die niet langer mogte behouden, verkoopen konde, aan wien zij wilde, al ware het zelfs aan den Koning van Spanje. De West-indifche Maatfchappij om die vereeniging te doen doorgaan, boodt aan, om, boven alle andere bezittingen, ook 36 tonnen gouds te zullen inbrengen. Waar op die van de Oost aanmerkten, dat de West 50 tonnen gouds minder dan niets had: en toen deze daar op zeide, dat zij die fom zoude opneemen, wierp de Oost weder daar tegen in, dat niemand haar dat geld zoude opfchieten, anders dan uit aanmerking en op 't credit van zoodanige vereeniging, waar toe de Oost, hoe het ook ging, nooit zoude bewilligen. Dit befcheid van de O. I. Maatfchappij is alleen genoeg om te kunnen opmaaken hoe het met de West-indifche Maatfchappij, op de afreize van Graaf Maurits uit Brazil, gefchapen ftondt.

Het Hof van Portugal wist zich midlerwijl van deze magteloosheid der W. I. Maatfchappij, en van de dweeperij in 't ftuk van godsdienst zeer wel te bedienen. De Portugeezen opgeftookt door de Geeftelijken, die met den aflaat van den Paus in de hand, fterk ijverden, raakten wel haast aan 't wroeten, aan 't faamenrotten, aan 't fmeeden van verraaderlijke

aan-

aanslagen. De onzen, dit woelen bespeurende, namen wel, zoo veel mogelijk, hunne maatregelen: men klaagde ook aan den portugeeschen Onderkoning; doch deze verschoonde zich, met voor te wenden dat hij van niets kennis had: en 't hulpmiddel bleef achter. Eindelijk verscheen op 't onverwachtst eene groote Portugeesche vloot voor 't Recif ten anker, terwijl men bezig was, om Mauritsstad tot een derde kleiner te maaken: huizen en gebouwen, zelfs de schoone tuin, die 'er door Graaf Maurits was aangelegd, werden afgebroken en gesloopt: de muuren en vestingwerken van het Recif, die verwaarloosd en vervallen waren, hersteld (*a*). De Portugeezen, als wilden zij den Nederlanderen, die te vooren hen en de Spanjaarden te lande uitgedreeven hadden, over hunne zwakheid beschimpen, gaven zelfs voor, dat zij slechts gekomen waren om de Hollanders te helpen; en alleenlijk tot derzelver bijstand hier en daar eenige benden aan land hadden gezet.

Hun aanslag echter gelukte niet terstond. Men stelde zich te weer; en mogelijk had men het tegen de portugeesche magt nog opgehaald, was 'er geen verraaderij bij gekomen. Door *Hoogstraaten*, welke in bezending naar den Onderkoning geweest, en omgekocht was, werd de Kaap *St. Augustyn* aan de Portugeezen overgeleverd, en het grootste gedeelte van Brazil, zoo verre het door de onzen bemagtigd geweest was, viel den Portugeezen wederom in handen. De tijding van dit alles in den Hage overgebragt zijnde, stoof het graauw op, en wilde het huis van den portugeeschen Gezant, die den onweetenden speelde, onder

(*a*) *Fredrik Henrik van Nassauw zijn leven*, enz. Deel II. bl. 187.

der de voet haalen, 't geen door de guarde van den Heere Stadhouder belet werd. Frankrijk, ons minder genegen dan te vooren, roeide hier onder. De Gezant van dat rijk betuigde opentlijk, in een gehoor bij Hunne Hoog Mogendheden, uit naam van den Koning van Portugal, dat alles geschiedde buiten kennis of weeten van zijne portugeesche Majesteit: deze boodt zelfs zijn krijgsvolk aan, om dien opstand te dempen. De Staaten, door deze veinzerij heen ziende, besloten, even gelijk Portugal aan zijnen kant deedt, in Europa vrede te houden, en in Afrika en Amerika geweld met geweld te keeren.

Het octroi onder deze gebeurtenissen, met den jaare 1640, ten einde geloopen, werd voor den tijd van 25 jaaren verlengd. De Maatschappij rustte hier op eene vloot uit, en nam 4000 soldaaten in dienst, die onder den Veldoverste Schuppen naar Brazil gingen. Het bewind van de regering in dat gewest had men te gelijk vijf bekwaame mannen opgedraagen, die met de vloot vertrokken. Deze vloot, naar lang geslingerd geweest te zijn door storm en onweder; en niet minder gekweld door oneenigheid onder de hoofden, muiterije en onwilligheid onder 't gemeen, kwam nog tijdig, om 't Recif, 't geen op 't uiterste was, te voorzien van krijgs- en mondbehoeften. De nieuwe regenten, voet aan land gezet hebbende, en hunnen last volgende, dankten den ouden Raad af en stelden middelen in 't werk, om op eene zachte wijze de afgevallen Portugeezen weder onder het gebied van de Maatschappij te krijgen: niet bedagt mogelijk, dat een vertoon van zachtheid weinig baat, als men niet teffens krachtiger middelen in 't verschiet doet zien. Schuppen trok te veld, maar had het hartzeer te zien, dat zijn volk menigmaal, schoon sterker, door de Portugeezen te rug gedreeven werd, en maar al te gereed was om den voet te ligten.

Niets

Niets werd nu verſchoond: alles te vuur en te zwaard verwoest, en vernield. Eene laatste pooging werd 'er door de Maatſchappij, toen de zaaken te ver verloopen waren, gedaan. Zij rustte eene nieuwe vloot van vyftig zwaare ſchepen uit, bemand met 6000 koppen. Om haare afreize te vertraagen drong de portugeeſche gezant wederom aan, op het treffen van een vergelijk: de Koning zijn meeſter zoude de Maatſchappije te hulpe komen, om haare oproerige onderdaanen te beteugelen en te ſtraffen; hij zoude zelfs een nieuwen Onderkoning ten dien einde daar heenen zenden. De Maatſchappij (zoo hij zeide) had het zich zelve te wijten dat alles haar tegen liep; zij had haare zaaken bedorven met het invoeren van al te groote belastingen, en met den gemeenen man te veel op te leggen. De Staaten, welke dit verwijt in den mond van een vreemd gezant zekerlijk niet wel geplaatst vonden, en niet onduidelijk beſpeurden dat het den portugeeſchen monarch alleen te doen was om tijd te winnen, beſlooten eindelijk andere taal te ſpreeken: de vloot kreeg in 1647 bevel om zee te kiezen. Ongelukkig was, onder het krakeelen met den Portugees, elk afkeerig geworden om der W. I. Maatſchappije te dienen. De krijgsknechten, onder anderen, klaagden over ſlechte behandeling, ſlechte belooning, ſlecht voedſel, terwijl men hen dagelijks op de ſlachtbank bragt. Graaf Maurits aangezogt, om de landvoogdij van Brazil wederom te aanvaarden, bedong zulke voorwaarden, dat zijne ongenegenheid tot dien last blijkbaar doorſtraalde.

Dus ſtondt het met de W. I. Maatſchappij, toen de munſterſche vrede werd geſlooten. Op dat tijdſtip was haar van geheel Brazil, de rijkſte der veroverde landen, niets overgebleeven dan drie ſterkten: op het Recif, in Rio Grande, en in Paraiba.

Levantſche Handel.

DAT de Hollanders al voor den opſtand tegen Spanje op de Levant gehandeld hebben, is onder anderen te zien uit de *bekendmaaking van Burgemeesters en Regeerders der Stad Amſterdam*, raakende de *vryheid omtrent het transport der goederen door Duitschland* (*a*). Want hoe zeer deze handel, bij de opkomst van 't Gemeenebest, wel meest door Italiaanen, Franſchen en Engelſchen gedreeven werd, namen 'er de Hollanders evenwel deel in met de tweede hand, over Duitschland en Italië. Zij hadden hunne vaart en hunnen handel tot op de ſtroomen van de Levant nog niet overgebragt, geene comptoiren opgericht ter plaatſe daar de goederen geſtapeld werden, toen zij de wapenen tegen Filips den II. opvatten, zonder welken het evenwel zeer moeielijk viel dien handel met voordeel te drijven: maar weinig tijds daarna, begonnen de Hollanders, op het voorbeeld der Jooden, die uit Spanje en Portugal gevlucht, zich met der woon hier te lande hadden begeeven, en die, zoo men wil, overal comptoiren hadden aangelegd, op dezelfde wijze door de gantſche middelandſche zee te vaaren, en langs dezelve koopmanſchap te doen.

DEZE nieuwe vaart nam, gelijk alles, wat ten dien tijde omtrent den koophandel werd aanvaard, zoo wel op, en werd in 't kort van zoo veel gewicht, dat zij de zorg van de Hooge Overheid wekte. Verſcheiden Conſuls waren 'er reeds in 1612 aangeſteld, zoo te *Aleppo*, als in andere handel-plaatſen van

(*a*) *Keuren van Amſterdam* D. I. bl. 65. Bijlaage N.

van de Levant (*a*). Daar werd in den jaare 1624 eene kamer opgerecht, bestaande uit acht *Directeuren van den levantschen handel en navigatie van de middelandsche zee*. Deze Directeurs, jaarlijks verkooren uit de aanzienlijkste kooplieden, moesten het oog houden op alles wat de vaart en den handel op de middelandsche zee betreft; alle geschillen, die ter gelegenheid van dezen handel ontstaan, moesten in de eerste plaats voor deze kamer gebragt worden. Zij werd ingesteld om het opzigt op de schepen, tot deze vaart bestemd, te voeren; en belast om de schikkingen bij de Algemeene Staaten beraamd, ter uitvoering te doen brengen. Zij verzoekt aan Haare Hoog Mogendheden de convoien, welken zy voor de beveiliging van de zee nodig oordeelt; en in 't algemeen heeft zij verders de bestelling over al het geen wat de vaart en handel op de Levant aangaat. Men kan bij L'Espine, *Koophandel van Amsterdam*, in het XXXII Capittel, zien, welke plaatsen eigenlijk onder de benaaming van de *Levant* met betrekking tot den koophandel begreepen worden, en in welke waaren de koophandel geschiedt.

Verscheiden Reglementen zijn 'er vervolgens ter bevorderinge en zekerheid van deze vaart gemaakt, sedert den jaare 1621, bij welken inzonderheid bepaald word, met welk getal van schepen de vaart zal geschieden; hoe zwaar de schepen zullen moeten zijn; hoe voorzien van oorlogs-behoeften; hoe dezelve in admiraalschap zullen zeilen; hoe de schepen verders geleid zullen worden (*b*); wat dezelve zullen opbrengen of betaalen om de kosten, *die tot verval van de extraordinaris besendingen, onderhouding van de Agenten in de Plaatsen*, (alwaar de-

(*a*) *Groot Placaatboek* D. II. bl. 1331.
(*b*) *Ibid.* D. I. bl. 896 en volg. ib. 915.

dezelven zijn aangesteld) *en de conservatie en de bevordering van de Trafijcque van Levanten, noodig zijn, uit dezelve Trafijcque des te beter mogen vervallen.* In de jaaren 1627 en 1632 werd nader bepaald wat aan Direꝺteurs van den levantschen handel betaald zal worden; enz.

In de vaart op de Levant hebben de onzen zich een voordeel weten te geeven, waar door zij uit den levantschen handel meer nut trekken dan anderen; en waar door zij in staat gesteld zijn, om dien met merkelijke winst te doen, niettegenstaande de Franschen, Engelschen en Italiaanen, hun in den weg zijn. Om van dit voordeel een recht begrip te maaken, moet men de laadingen der schepen onder het oog neemen, welke in Holland tot den handel der middelandsche zee worden aangelegd.

Deze laadingen bestaan voornaamelijk in alle soorten van specerijen, koffi, cacao, gengber, thee, porcelein, oost-indische chitsen, neteldoeken, indische stoffen, batisten, fijne hollandsche, vlaamsche en silesische linnens, greinen, sergien, lakenen en allerlei soorten van garens, vermillioen, verwhout, indische drogerijen, meekrap, olifants-tanden, russich leer, walvischbaarden, traan, rood en geel koper, ijzer, lood, tin, staal, teer, pik, harst, muscus, amber, civet, ijzerwerk, aberdaan, stokvisch, caviaar, en meer andere waaren.

Verscheiden, en zelfs 't grootste gedeelte dezer waaren, behooren alleen tot den handel met Frankrijk en Italië. Dus vinden de Hollanders terstond, zelfs op hunnen weg naar de Levant, een voordeel, vermits zij langs de middelandsche zee die waaren met winst kunnen overbrengen, en stapelen; en voorts nog op dezelfde plaatsen dikwijls hunne laadingen, alleenlijk geschikt voor de Levant, inneemen. De indigo, de martinieksche koffi,

ſi, en de languedocqſche lakenen zijn, ſedert een geruimen tijd, de voornaamſte waaren, welken men naar de Levant voert. De Hollanders kunnen 'er zich van voorzien, wanneer zij Marſeille aandoen, en op die wijze dezelve goederen even zoo goed koop als de Franſchen in de Levant brengen; want het is met deze driederlei ſoort van goederen, en wel vooral met de languedocqſche lakenen, dat de Franſchen een groot voordeel op de Engelſchen in den levantſchen handel gekreegen hebben. Immers weet men, dat de levantſche handel voor een groot gedeelte met gereed geld word gedreeven: om dat te krijgen bedienen de Hollanders zich van dat gedeelte hunner laadingen, 't welk zij in Italië voor geld kunnen kwijt raaken, en voorzien zich voorts in Italië van piasters en ſequinen om den levantſchen handel te drijven.

Deze wijze van op de Middelandſche zee te vaaren is bij de Hollanders in gebruik geweest, zelfs van 't eerſte oogenblik af aan, dat zij zich op die vaart hebben toegelegd. Zij hebben zich altijd bediend van den handel op Italië met 'er pakhuizen aan te leggen, om daar door in ſtaat te zijn van den levantſchen te kunnen drijven; gelijk zij eertijds, toen zij dien handel te land, over Duitschland en Tirol, deeden, zich van den handel op Duitschland bedienden, om den italiaanſchen en levantſchen goed te maken.

Ook is het om het voordeel, dat de vaart van de middelandſche zee naar den Levant, op deze wijze gedaan, aan den koophandel toebrengt, dat 'er bij het IX Art. van de *Ordre voor de Straet-vaerders* is bevoolen „ dat de ſchepen *van Levanten herwaerts* „ *komende*, van haer laed-plaetſen niet mogen vertrecken als met ſoo veel Compagnie, als ſy met „ vier of vijf weecken naer elckanderen te wachten

 „ ſul-

„ ſullen konnen hebben: Ende dat alle de gene die „ van by Oosten de Golffe van Venetien komen, „ gehouden ſullen ſijn aen te loopen op Sante, „ alwaer de ſchepen in de Golffe van Venetien la-„ dende, ook ſullen gehouden weeſen aan te loo-„ pen, aldaer veertien dagen naer elkanderen wach-„ tende. Dat, indien daer apparentie is van eeni-„ ge ſchepen toe te komen, ende van daar ten min-„ ſten met drie of vier wel ghemonteerde ſchepen, „ t'ſamen op hebbende tſeventig of tachtig Gote-„ lingen, in Compagnie herwaerts komen, ende „ ſwacker van gheſchut zijnde, tot Livorno aen-„ loopen; daar ook zullen moeten aanloopen alle „ ſchepen komende van alle plaetſen, by Westen „ de Golffe van Venetien, ende aldaer veertien da-„ gen naer Compagnie wachten, ende d'eerſte ſche-„ pen aldaer veerthien dagen gewacht hebbende, „ ſullen als dan alle de ſchepen die ſich daer by el-„ kanderen vinden, te ſamen in een goet, vast, „ ende bondigh admiraelſchap herwaerts komen, alles „ op peyne van duyſent gulden, by een yeder te „ verbeuren, die ter contrarie van deeſen gedaen „ ſal hebben (*a*):" en dat het zelfde niet is bevolen omtrent de ſchepen *van herwaarts naar de Levant* gaande: want dewijl de reis van de Levant herwaarts geſchiedt, zonder voorneemen om onder weg handel te drijven, kunnen de ſchepen ook naar elkanderen wachten zonder eenig ander nadeel onderhevig te zijn, dan dat, het welk door het ſtil leggen veroorzaakt word. Voor 't overige heeft deze wijze van de middelandſche zee te bevaaren, om voorts naar de Levant te ſtevenen, onbegrijpelijk veel toegebragt tot den bloei van dezen tak van koophandel.

Noord-

(*a*) *Groot Placaatboek* D. I. bl. 908.

Noordsche Visscherij en Koophandel.

Dat men hier te lande zich al vroeg op de kabbeljaauw-vangst moet toegelegd hebben, is niet alleen op te maaken uit verscheiden stukken, in welken van die vangst gesprooken word, maar nog (gelijk te voren bladz. 142 is aangetekend) uit de bekende benaaming van *Hoekschen* en *Kabbeljaauwschen*, onder welke in de vaderlandsche geschiedenissen de twee partijen voorkomen, welke anderhalve eeuw lang eenen allerfelsten burgerkrijg gevoerd hebben.

De kabbeljaauw-vangst (onder welke ook die van *Leng* begreepen word) is een der voornaamste takken van de zeevisscherij. De volwassen kabbeljaauwen worden diep in de Noordzee en omtrent het Doggerzand, tusschen Engeland en Jutland, gevangen. Men vangt 'er ook omtrent IJsland. Het is bekend dat deze visch, versch gegeeten, voor eene der aangenaamste spijzen gehouden word: op zee in tonnen gezouten, word die onder den naam van aberdaan of zoutevisch verkogt; gedroogd is zij bekend onder den naam van stokvisch. De aberdaan en de stokvisch worden niet alleen bij ons sterk gebruikt, maar ook getrokken in vreemde gewesten. Zij strekken tot bekwaam voedsel voor het vaarend scheepsvolk.

Hoe zeer de Hollanders van de vroegste tijden af in de visscherij bedreeven geweest mogen zijn, en dit middel van hun bestaan beoeffend hebben, de walvischvangst is echter bij ons niet dan na den opstand tegen Filips den II. ondernomen; en nog wel niet anders dan met behulp en onderwijs van de Biscaaiers; een volk, bewoonende een landschap in Spanje,

 aan

aan de zee gelegen, op welks kusten veel visch valt, en onder anderen ook eene ſoort van vinvisch, die naar den walvisch zweemt. De Biscaaiers, bekend voor de beste zeeluiden onder de Spaanſchen, eerst langs hunne kusten de visſcherij oefenende, zijn vervolgens ook geraakt aan 't visſchen verder van de kust af, en hebben zich met den tijd, noordwaarts aan, achter Ierland om, naar IJs- en Groenland zeilende, zich aldaar tot de walvisch-vangst begeeven. De Hollanders ziende, dat 'er winst op die visſcherij zat, en in den oorlog tegen Spanje, tot alles aangemoedigd, werden bedagt om die visſcherij mede bij der hand te neemen. Om 'er beter in te ſlaagen zogt men Biscaaiers in dienst te krijgen: men maakte dat 'er eenigen hier te lande overkwamen; en ſedert het begin van de zeventiende eeuw, dat men deze visſcherij begonnen heeft, zijn 'er, langen tijd, jaarlijks Biscaaiſche harpoeniers in dienst van de koopluiden geweest, die naar de noordſche gewesten gezonden, het beſtier hadden over de gantſche visſcherij; zonder eenigzins van den ſchipper af te hangen. Van deze Biscaaiers leerden de onzen niet alleen den weg naar Groenland, en naar de ſtraat Davis, het vangen van witvisſchen, robben, walrusſen, walvisſchen; maar ook het maaken van traan, en het bereiden van de *ſperma ceti*.

De ſteeds toeneemende veranderingen in de zeevaart, en in den ſcheepsbouw, behalven den algemeenen lust om alles te beproeven, waar maar eenigzins door de vaart, de visſcherij en den koophandel, voordeel te haalen was, bragten veel toe om deze visſcherij te onderneemen.

Het voorbeeld van eenige hollandſche kooplieden, welke 'er ſchepen toe uitgerust en 'er winst mede gedaan hadden, ſpoorde wel dra een

veel

veel grooter getal van handeldrijvende ingezetenen aan. Daar werden genootschappen opgerecht, om die visscherij met meerder kracht te kunnen voortzetten, en 'er beter kans op te waagen.

Eindelijk viel men op de gedachten, om 'er eene algemeene Maatschappij toe op te richten. Dit lukte; en de Algemeene Staaten verleenden die Maatschappije, aan welke den naam van Noordsche Maatschappij gegeeven werd, den 27 Januarij 1614, een octroi, bij 't welk zij het uitsluitend voorrecht der walvischvangst kreeg. Dit octroi, dat slechts voor drie jaaren was gegeven, werd in 1617 voor vier jaaren verlengd: in 1622 vereenigde de Maatschappij zich met eene andere, welke in Zeeland was opgericht. Zij verkreeg toen een nieuw octroi voor twaalf jaaren. Bij 't uitgaan van dit laatste verleenden de Algemeene Staaten, op den 25 october 1633, haar wederom een octroi voor vijf jaaren, bij het welke de walvisch-vangst op nieuw aan alle de ingezetenen der Vereenigde Nederlanden verbooden werd. Uit dezen laatsten gunstbrief blijkt, dat de noordsche Maatschappij sterkten, huizen, en magazijnen, zoo in Groenland, als in de straat Davis, had gebouwd, en dat zij gewapende schepen in haaren dienst hieldt. Echter is zij slechts tot in den jaare 1645 in stand gebleven. De geringe voordeelen, welke misschien door de kosten van bewind werden ingezwolgen (want dit is 't groote gebrek, 't welk men in alle Maatschappijen van kooplui-den te berispen vindt) gaven aanleiding, dat de noordsche van zelve een einde nam. De walvischvangst werd weder vrij gelaaten, en deze vrijheid, noodzaakelijk om haar wederom op te beuren, zoude nog niet voldaan hebben, indien 'er de Staaten geene andere aanmoedigingen hadden bijgevoegd. Die vissche-

ſcherij naamelijk hieldt zich in 't begin alleenlijk ſtaande, door het misbruik, het welk ſommige kooplieden van deze vrijheid maakten, met hunne ſchepen, als zij met laading van de vanst te rug kwamen, in vreemde havenen te doen inloopen, om op die wijze de betaaling van de inkomende rechten, die twee ten honderd beliepen, te ontgaan.

Wij hebben (bl. 196 en volg.) gezien, hoe de noordſche koophandel een der voornaamſte takken van den algemeenen hollandſchen koophandel is geworden, en dat dezelve niet weinig toegebragt heeft, om de algemeene vaart en koophandel onzer gewesten tot een hoogen trap te doen rijzen. Deze handel was al mede, (gelijk wij gezien hebben bl. 205 en volg.) bij de opkomst van 't Gemeenebest in eenen bloeienden ſtaat: echter liepen de Hanzé-Steden den onzen nog eenigermaate in den weg. Verſcheiden oorzaaken bragten te wege dat die mededingſters voor de onzen in 't einde wijken moeſten; meerder wakkerheid, meerder ijver, bezielde de Hollanders, ſedert dat zij zich tot een vrijen Burgerſtaat hadden verheven. Hunne koophandel, zeevaart, en visſcherij, genooten eene onbepaalde beſcherming in alle hunne takken. Het aanzien, 't welk de Vrije Staat wel dra verkreeg, en de invloed, dien dit aanzien als een natuurlijk gevolg op den handel had; het aangroeien zelfs van alle de andere takken van Hollands koophandel, welke, kort na den afval van Filips, bijna den handel der vier werelddelen bevatte, deedt ook den noordſchen handel toeneemen. De noordſche Hanzé-Steden, welke denzelven eerst alleen hadden bezeten, en naderhand verſcheiden eeuwen lang den Hollanders betwistten, verlooren dien bijna gantſchelijk, na dat de zeven gewesten tot een ligchaam vereenigd, magtig genoeg waren geworden om

bij

bij de noordsche Mogendheden gehoor te krijgen. De Hanzé-Steden konden de vrijheid der vaart op de Oost-zee niet keeren, en de Hollanders hadden in dien tijd niets dan deze vrijheid noodig, om boven alle anderen den voorrang te krijgen. Ook hebben zij dien gehad, en zijn, geduurende de gantsche laatst voorleeden eeuw, bijna alleen meesters van den geheelen noordschen handel geweest. Door hunnen indischen, amerikaanschen, en levantschen koophandel raakten zij in staat om alle noordsche volken te voorzien van meenigvuldige goederen, welken dezelven van andere of in 't geheel niet, of niet tot zulke laage prijzen konden bekomen. Hier door hadden de Hollanders een voorrecht, het welk de Hanzé-Steden zich niet konden beschikken: deze moesten zelfs, om zich van een oneindig getal dingen te voorzien, bij de Hollanders te markt komen. Zoo dra nu als de ingezetenen van den Vrijen Staat hunnen algemeenen koophandel verrijkt hadden, door de drie takken van koophandel, van welken wij zoo even spraaken, den indischen, amerikaanschen en levantschen, en hier door het verkreegen voorrecht, om 't Noorden te voorzien van oneindig veele zaaken, welken zij uit de eerste hand bekwamen, en welken de Hanzé-Steden niet dan uit de tweede hand konden bekomen, moesten zij natuurlijker wijze niet alleen in dien handel met haar gelijk staan, maar zelfs van dat oogenblik af aan op haar den voorrang winnen.

Van alle noordsche gewesten kwam Rusland, waar op de Hollanders voor de vereeniging der zeven gewesten, over Revel en Nerva handel dreeven, het minste in aanmerking; maar sedert dat de Russen zich meerder tot de verkeering met andere volken hebben begeeven, en hunnen leevensaart wat meer beschaafd, is 'er de koopman-

schap

ſchap ook toegenomen. De Hollanders leiden, eerst op 't einde der zestiende eeuw, eene vaart op Archangel aan; en hadden niet veel werks om 'er den zetel van eenen grooten koophandel te vestigen, na dat de Czaar hun in den jaare 1604 vrijheid van koophandel had gegund. Hunne ſcheepvaart op die haven groeide zoodanig aan, dat zij 'er wel haast met 60 en 80 ſchepen op voeren. Sedert dat het Hof van Rusland de vaart en den koophandel op Petersburg begunstigd heeft, en daar toe ook de rechten te Archangel heeft verhoogd, zijn die, welke op Archangel gedaan werden, vervallen. De maatregelen door Pieter den eerſten in 't werk geſteld, om het rusſiſch rijk in bloei en in aanzien te brengen, door deszelfs opvolgers mede in acht genomen zijnde, is de handel op Rusland het rijkſte gedeelte van den noordſchen koophandel geworden; en nog in 't begin dezer eeuw ſtrekte die tot een nieuwen aanwas voor den handel der Hollanderen op het Noorden.

MANUFACTUUREN.

MEER dan eens heeft men hooren zeggen en geleezen, dat de handwerken in Holland, bij de Hollanders niet geboren, maar naar Holland geweeken zijn. Over dit wanbegrip van de hollandſche vernuftigheid (*induſtrie*) hebbenwe te vooren geſprooken, en getoond dat 'er in Holland in zeer oude tijden manufactuuren, vooral van wollen ſtoffen zijn geweest. Bij den aanvang van de beroerte en in 't vervolg werden zij vermeerderd, door den toeloop van vreemdelingen welke in den Vrijen Staat eene veilige ſchuilplaats voor geloofs- en burgerdwang kwamen zoeken. Naar maate dat de ſteden van Braband en Vlaanderen onder de magt der Spanjaarden

raak-

raakten, zag men dezelven vervallen en haar volk verliezen: de inwoonders vluchtten naar Holland en voerden derwaarts hunnen ijver, hunne werkzaamheid, hunnen handel en hunne *correspondentie* over. Overal werden zij met open armen ontvangen. Het was genoeg dat zij 't oostenrijksche huis ontweeken, om als vrienden aangezien te worden. In den jaare 1614 booden eenige ingezetenen van Aken aan, om zich te Amsterdam tot de Lakenfabriek te komen nederzetten, mits men hun voor ieder getouw, het welk zij zouden opzetten, vijftig gulden schonk; ieder weever twee honderd gulden opschoot, binnen vier jaaren weder te geven; en dertig stuivers voor ieder arbeider, nevens 't burgerrecht en 't meesterschap; welke aanbiedingen werden aangenomen.

Voor het overige zijn de fransche hervormde kerken in de Vereenigde Nederlanden, welke in 't begin, ten minste voor een groot gedeelte, uit vluchtelingen, herwaarts uit Walsch Vlaanderen overkomende, bestonden, gedenktekenen, welke ons nog heden ten dage aanwijzen, dat het getal der geenen, welke zich in deze gewesten hebben komen nederzetten, zeer aanzienelijk moet zijn geweest: en uit de geschiedenissen leerenwe, dat zij reeds met den aanvang van den Vryen Staat, een afzonderlijk ligchaam, onder den naam van *Walsche Kerk* hebben uitgemaakt. Het aanwassen van den handel in 't algemeen, en in 't bijzonder van dien, welke op Oost- en West-indië gedreeven werd, gaf ook gelegenheid tot nieuwe fabrieken: bij voorbeeld, het maken van loodwit, *sal saturni*, vermillioen, loodschuim: de walvischvangst gaf mede aanleiding tot nieuwe fabrieken en trafieken: neem eens, het kooken van olie of traan uit het spek der walvisschen en robben of zee-honden; het bereiden van *sperma ceti*: daar waren geen fabrieken

of

of zij werden bij de hand genomen, en namen op. Het linnen bleeken, onder anderen, werd hier tot zoodanig eene volmaaktheid gebragt, dat men die nergens zoo gezien had, en dat men tot nog toe elders vergeeffche poogingen gedaan heeft om die te evenaaren: de verwerijen, 't rafineeren van fuiker, van campher en borax, 't welk de Hollanders (zoo men zegt) hebben uitgevonden, en waar van zij ook nog alleen meefter zijn, en andere neeringen en fabrieken meer werden aangevangen en flaagden wel. Niet minder bloeiden de kunsten en weetenfchappen. Ten voorbeelde kan men neemen de boekdrukkunst, het letter-gieten, het plaat-fnijden, plaatdrukken; het papier-maaken, 't welk in deze landen zoo ver gebragt is, dat nog hedendaagsch de hollandfche papieren boven alle anderen in deugd en in fchoonheid uitmunten, en overal de voorkeur hebben. De boekhandel of boekneering, welke uit de boekdrukkunst is ontftaan, is zoo uitgeftrekt, en zoo rijk van voorwerpen geworden, dat die thans onder de eerfte takken van den algemeenen koophandel gerekend kan worden; even als de handel in rook- en fnuif-tabak.

Niets is 'er dat het menfchelijk vernuft in ftuk van koophandel en handwerken heeft voortgebragt, 't welk geloofs- en burgerdwang niet naar Holland de wijk heeft doen neemen, of 't welk de vrijheid 'er niet naar toe gelokt heeft, in die tijden, in welken Holland werd aangezien als eene veilige fchuilplaats voor de dwingelandij en de onderdrukking: de lijst der inkomende en uitgaande rechten van den jaare 1625, doet ons zien, dat in dien tijd, onder anderen, in Holland fabrieken waren van verfcheiden foorten van laakenen, damastwerk, bombazijnen, cajanten, carfaaien, kousfen, geflagen wandt, of kabels, verfchillende foorten van greinen, van

garens, van zijden ſtoffen, fluweelen, trijpen, ſaaien en andere gewerkte ſtoffen meer, welke in menigte buiten 's lands vertierd werden.

De Hollanders, hunne zeemagt boven die van alle andere volken verheven hebbende, waren te gelijk de eerſte en bekwaamſte ſcheepsbouwers geworden. De ſcheeps-timmerwerven ſtonden nooit ſtil: men was 'er geduurig bezig, ten behoeve niet alleen van de vaderlandſche ſcheepvaart, maar ook van andere volken.

De kunst van diamant te klooven en te ſlijpen, is onder de fabrieken van te meer waerde, vermits de ſtad Amſterdam dezelve bijna alleen bezit: dus is het ook met het klooven of ſnijden van baleinen gelegen, tot welk de koophandel der O. I. Maatſchappije aanleiding heeft gegeeven. Nergens in Europa is men met het klooven en ſlijpen van diamanten zoo ver gekomen als te Amſterdam; en nergens word 'er ook ſterker in gehandeld. De pracht en de ontdekking der diamant-mijnen in Brazil hebben dezen tak van nijvere werkzaamheid, en van koophandel, in 't vervolg nog rijker gemaakt.

Handel op Engeland, Vrankrijk, Spanje, Portugal en Duitschland.

Tot hier toe hebben wij gezien, dat het geduurig aanwasſen van de visſcherij, van de vaart en van den koophandel, de eerſte oorzaak en wezenlijke grondſlag van Hollands rijkdom is geweest; en dat teffens het aanzien en de magt, uit deze welbronnen voortgeſprooten, die zelfde welbronnen door hunnen voor-

ſpoed nog vruchbaarer gemaakt hebben; vooral is 'er de vaart en handel op vreemde gewesten ten allerſterkſte door bevorderd. Wij hebben gezien, dat de handel op Engeland de oudſte is, welke uit deze landen over zee is gedreeven (bl. 181): wij hebben teffens aangemerkt waarin dezelve oudtijds voornaamelijk heeft beſtaan. Eerlang werd de handel in lakenen en in ſtoffen een van deszelfs hoofdtakken: verſcheiden verdragen zijn 'er, zoo door de Graaven als door bijzondere ſteden ter begunstiging van denzelven met de Britten gemaakt. Doch de Engelſchen, zelven laken-fabrieken hebbende aangelegd, en, ter bevorderinge van dezelven, begonnen den uitvoer der wolle, zoo niet geheel te verbieden, ten minſte ſterk te bezwaaren, moest daar door niet alleen onze lakenhandel op Engeland merkelijk aan 't verſlappen raaken, maar de lakenfabrieken zelve bij ons grootelijks lijden. De verſchillende verbonden en verdragen met de Engelſchen, welken wij te voren (bl. 183 en volg.) aangeweezen hebben, konden de breuk niet verhelpen, welke de Engelſchen aan dit gedeelte van onzen algemeenen koophandel toebragten, en die van tijd tot tijd grooter werd, naar maate dat de Britten in vernuft en in werkzaamheid toenamen, en die aan 't voortzetten der handwerken en koopmanſchap beſteedden.

VERSCHEIDEN hoogduitſche en hollandſche koopluiden hadden zich in Engeland nedergezet, inzonderheid tot het doen van de lakenneering: zij hadden zich daar toe in een genootſchap begeeven, aan het welke de Engelſchen den naam van *ſtillyard* gaven.

IN den jaare 1552 vernietigde Eduard de VI., Koning van Engeland, deze Maatſchappij. Men had hem vertoond, dat zij in den jaare 1551 uit Engeland

land gevoerd had vier en veertig duizend ſtukken laken, terwijl de ingezetenen ſlechts elf honderd ſtukken buiten 's lands hadden verzonden. Te vergeefsch poogde de Landvoogdes der Nederlanden deze Maatſchappij in haare voorrechten te doen herſtellen: vrijheid van handel, onder betaaling van zeer groote inkomende- en uitgaande rechten, bij een Acte van 't Parlement vastgeſteld, was het eenigſte 't welk zij van 't engelſche hof konde erlangen. De Hanzé-Steden bragten het, in den jaare 1554, toen zij, bij gelegenheid van 't huwelijk van Filips met Koningin Maria, een Gezantſchap naar Engeland hadden gezonden, wel eenigzins op een beteren voet, en verkregen het afſchaffen der lasten en den vrijen uitvoer van een zeker ſoort van lakenen, welk zij te vooren niet hadden mogen uitvoeren; doch wanneer Koningin Eliſabeth den engelſchen troon beklommen had, leedt dit gedeelte van Hollands koophandel op nieuw aanſtoot.

De laken-fabrieken namen in Engeland zoodanig toe, en werden 'er zoo talrijk, dat men in den jaare 1562. heeft uitgerekend, dat 'er jaarlijks voor vijf millioenen guldens aan lakenen naar de Nederlanden werden verzonden: men begrootte toen den koophandel van Engeland op de Nederlanden in 't algemeen op twaalf millioenen jaarlijks. De engelſche lakenen en karſaaien werden, bij vervolg van tijd, zoo ſterk in Duitschland getrokken, dat een genootſchap van engelſche koopluiden, *Avanturiers* genoemd, zich tot de neering der wolle-lakenen en karſaaien in Duitschland nederzette, om 'er die gewerkte koopgoederen te ſlijten. Het werd als een bijzonder voordeel voor eene plaats gerekend, dat 'er leden van dit genootſchap woonden. (*a*). Daar waren 'er inzonderheid te Sta-

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. IX. bl. 6.

Stade, toen, in den jaare 1598., Keizer Rudolph van de Koninginne Elisabeth geen voldoening hebbende kunnen verwerven over eenige bezwaaren, over welken de Hanzé-Steden (zoo zij meenden) met betrekking tot haaren koophandel te London, te klaagen hadden, dezen koopluiden Avanturiers bevel liet geeven, om het duitsche rijk te ruimen. Zij, door Holland reizende, werden door verscheiden hollandsche steden genoodigd om 'er zich te komen nederzetten; en gaven eindelijk aan Middelburg de voorkeur (*a*). Aldaar gezeten, beval Koningin Elisabeth, dat alle lakenen, welke uit Engeland voor rekening van Engelschen naar Holland zouden gaan, aan het genootschap der kooplieden Avanturiers geleverd moesten worden. Dus werd de handel der engelsche lakenen van Embden, alwaar die verlegd was, hier te lande overgebragt en hersteld. Verscheiden gunsten zijn 'er door den Staat aan deze koopluiden toegestaan; en verscheiden schikkingen omtrent hunnen koophandel gemaakt, zoo wel ten tijde van Leicester, als naderhand. Doch het genootschap bleef niet lang in stand.

Veele hollandsche steden den stapel der Engelsche lakenen te Middelburg met scheele oogen aanziende, lieten niets onbeproefd, om die stad van dat voorrecht te ontzetten. De Staaten gaven eindelijk den Avanturiers vrijheid om zich neder te zetten, waar zij 't goed zouden vinden (*b*). Bij den nijd, welke in 't stuk van neering luiden van een beroep doorgaande bekruipt, en die zelfs leden van een gemeenen burgerstaat ligt schijnt te bevangen, kwamen nog eenige andere onenigheden den

(*a*) *Vad. Hist.* D. IX. bl. 7.
(*b*) *Groot Placaatboek* D. I. bl. 766 en volg.

den engelſchen lakenhandel ſtooren. De Engelſchen den ſlag van lakenen te verwen eindelijk weg gekreegen hebbende, begon men in Engeland de lakenen te verwen, en dezelven niet dan geverwd naar Holland te zenden. De hollandſche Verwers, geweldig bij dit gemis lijdende, bragten bij de Staaten zulke bittere klagten in, dat haar Hoog Mogendheden den invoer van geverwde engelſche lakenen verboden. De Engelſchen zagen zich verplicht wat toe te geeven: daar werd eene ſchikking gemaakt en vastgeſteld, dat 'er ongeverwde lakenen naar Holland zouden gezonden worden, tot een zeker getal (*a*). Het mogt niet baaten. De natuurlijke ijver der Engelſchen om hunne verwerijen te bevoordeelen en te bevorderen, en 't belang der onzen in 't behouden van hunne verwerijen, zoo ſtrijdig tegen elkanderen, bragten te wege, dat de handel der kooplieden Avanturiers aan 't kwijnen raakte. Eindelijk verlieten deze engelſche kooplieden, welke zich ook te Dordrecht en Amſterdam hadden nedergezet (*b*), in 1658, bij gelegenheid dat de Hollanders den invoer van engelſche ſtoffen hadden verbooden, Holland geheel en al; en ſedert heeft men 'er niet meer van gehoord. Om ook hier een ſtap naar vroegere tijden te rug te gaan, zullenwe het gewicht des lakenhandels, dien de Avanturiers in Holland dreeven, eenigzins doen zien uit eenen brief, den 14 September 1616, door den Secretaris *Winwood* aan den Ridder *Dudley Carleton*, Gezant van Jacobus den I., Koning van Engeland, in Holland, geſchreeven. Dezelve loopt gedeeltelijk aldus.

MIJN

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. IX. bl. 317.
(*b*) *Ibid.* D. XII. bl. 473.

MIJN HEER,

„ UIT uwe brieven uit den Hage verſtaan heb„ bende, dat gij van Spa zijt te rug gekeerd, zal „ ik beginnen met u geluk te wenſchen wegens den „ goeden uitſlag der wateren, ter herſtelling uwer „ gezondheid. Vervolgens dient gij te weeten, dat „ 'er geduurende uw langduurig afweezen, zoo veele „ zaaken en van zoo groot aanbelang zijn voorge„ komen, waar van ik u, bij gebrek van gelegen„ heid, geen kennis heb gegeeven, dat ik mij tegen„ woordig, om zoo te ſpreeken, in een doolhof „ bevinde, niet weetende waar mede ik beginnen, „ of waar mede ik eindigen moete. Maar om te „ komen op het geen van 't grootſte gewicht is, de„ wijl het de goede verſtandhouding tusſchen zijne „ Majeſteits rijken en de Staaten raakt, kan ik niet „ nalaaten u te doen weeten, dat zijne Majeſteit, „ deszelfs Raad, en zijne onderdaanen zoo misnoegd „ op de regeering dier gewesten zijn, dat, indien „ men daar tegen niet door oprechte en ernſtige „ poogingen voorziet, en hunne zaaken geen ande„ ren keer neemen, 'er noodzaakelijk eene vrede„ breuk, tot groot nadeel van hunnen Staat en tot „ voordeel van den vijand, uit zal voortſpruiten. „ Want om openhartig te ſpreeken, 'er heerſcht een „ algemeen misnoegen over dat ſtrenge plakaat, het „ welk den invoer van onze geverwde en bereide „ lakenen verbiedt; een plakaat, 't welk, zoo als „ wij onderricht zijn, onderſteund word door eene „ halſterrige ſamenzweering onder de kooplieden ge„ maakt, om geen een ſtuk laken, 't zij geverwd, „ 't zy ongeverwd, te koopen, dat, alhoewel men „ nog geen openbaar beſluit genomen hebbe, elk „ oprecht Engelschman echter denkt en zegt, dat „ zijne Majeſteit rechts- en billijkheidshalven (*ne„ que enim lex juſtior ulla, quam necis artifices arte*

„ *pe-*

„ *perire sua*) (niets is rechtvaardiger dan dat den
„ uitvinder van een kwaad door zijn eigen uitvin-
„ ding gestraft worde) en om het belang van den
„ Staat, allen handel tusschen deze Rijken en de Ver-
„ eenigde Nederlanden behoort te verbieden, en den
„ Hollanderen, door 't herstellen der voorige verbo-
„ den, te verbieden met hunne jaarlijksche visscherij
„ op onze kusten voort te gaan. Doch indien wij tot
„ deze uitersten komen (en wij zullen 'er toe ko-
„ men, indien de Staaten dat strenge plakaat niet
„ herroepen) zoo weet ik, dat zij en wij beiden 'er
„ spijt van zullen hebben; want *quando Africa pian-*
„ *ge, Italia non ride*, (wanneer Afrika weent,
„ lacht Italië niet;) en dat 'er niemand bij zal
„ winnen dan die geene, welke hoopt vroeg of laat
„ zijne grootheid op de puinhoopen van beiden
„ te bouwen. Ik ken den aart van dat volk, en
„ de gemoedsgesteldheid van hun, die aan 't roer
„ van Staat zitten. Zij worden niet gaarne in
„ hunne maatregelen gedwarsboomd, en *quod volunt*
„ *valde volunt* (dat zij in 't hoofd krijgen moet
„ 'er door:) het is echter nooit te laat om wijs
„ te worden, en geen besluit is kwaad, dan dat,
„ het welk men niet kan veranderen. Ik verklaar
„ u, dat ik in groote bekommering ben, om deze
„ geschillen tot volkomen genoegen van alle de
„ partijen bij te leggen. Dit is zeker, dat zijne Ma-
„ jesteit, het koste wat het wil, en alhoewel men
„ zelfs *cœlum terris misceatur* (hemel en aarde be-
„ weege,) nooit 'er toe zal komen, om dezen
„ hoon te verzwelgen, ik laat staan te verduwen.
„ De Spanjaarden alleen, hebben, gelijk ik zeide,
„ rede om te zegepraalen, zegetekenen op te rech-
„ ten, en vreugdevuuren te branden.

„ Uit ijver voor het algemeen welzijn, en om
„ aan den plicht van mijn ampt te voldoen, kan

„ ik niet nalaaten te wenſchen, dat gij gelegenheid
„ zoekt, om bij den Heer BARNEVELD onder
„ een ander voorwendſel een bezoek af te leggen,
„ en dat gij als dan in 't voorbij gaan *tanquam aliud*
„ *agens* (als zulks niet bedoelende) over dit onder-
„ werp in geſprek treedt; dat gij hem duidelijk te
„ kennen geeft, 't geen gij verneemt, en men u
„ heeft geſchreeven; dat gij hem voorhoudt de moeie-
„ lijkheden, welke 'er te vreezen zijn, dat het al-
„ leenlijk van dezen Staat af hangt die te voorko-
„ men, en dat daar toe geen ander middel is dan
„ het herroepen van hun verbod.

„ IK heb hier over vrijmoediglijk geſproken
„ met den Heer *Noël Caron*, en ik heb hem klaar-
„ lijk doen zien, dat de Staaten hun oogmerk had-
„ den kunnen bereiken; dat is te zeggen, ons
„ voorneemen om de lakenen te verwen en berei-
„ den, krachteloos maaken, offchoon men dit ver-
„ bod niet afgekondigd hadde. Gij kunt geen
„ beteren dienst doen, noch aan den Koning onzen
„ Meeſter (want ik beken, dat wij belang hebben
„ in de behoudenis dier gewesten) noch aan die
„ gewesten zelven, welken niet kunnen onbewust
„ zijn, dat gelijk zij hun beſtaan aan de gunst on-
„ zer rijken te danken hebben, dus ook hun wel-
„ zijn van deszelfs aanhouding af hangt; gij kunt,
„ zeg ik, geen beteren dienst aan beiden bewijzen,
„ dan alle uwe krachten in te ſpannen, om deze
„ misverſtanden, welke het mij ſmert te zien
„ voeden en aankweeken door de ſlinkſche we-
„ gen van kwaalijk gezinde menſchen, welke naar
„ nieuwigheden haaken, en die of uit kwaadaartig-
„ heid niet willen, of uit domheid niet kunnen be-
„ grijpen, hoe deze rijken en die gewesten zoo
„ lange bloeien, als men in goede vriendſchap
„ leeft, en hoe ongelukkig beide noodzaakelijk

„ zul-

„ zullen worden, indien deze band eens komt te
„ verzwakken of te verbreeken.

„ Ik verzoek u, dat gij mij met alle mogelijken
„ ſpoed onderricht van den uitſlag, dien deze
„ uwe bijzondere onderhandeling gehad heeft: want
„ ik ſchrijf aan u gelijk als aan een goed vriend,
„ en niet als aan een dienaar van den Staat; indien
„ de Staaten bij hun beſluit blijven volharden, kunt
„ gij verzekerd zijn, dat *actum eſt de amicitia* (het
„ met de vriendſchap uit is.)

„ Men zegt hier, dat men een groot getal lake-
„ nen te *Amſterdam*, te *Alkmaar*, en in andere hol-
„ landſche ſteden maakt. Ik verzoek u naar de waar-
„ heid dezer zaak te verneemen, als mede naar 't ge-
„ tal der lakenen, welken men daar maakt, de
„ fraaiheid derzelven, en op welke wijze die ſte-
„ den zich van wol voorzien.

„ Ik moet niet vergeeten u te zeggen, dat de
„ Heer *Bercke*, Penſionaris van Dordrecht, dezen zo-
„ mer hier is geweest, om die nieuwe maatſchap-
„ pij van verwers en bereiders over te haalen, om
„ zich in die ſtad ter neder te zetten; en dat hij,
„ om dezelven des te beter aan te lokken, hun het
„ herroepen van het verbod beloofd heeft; ten
„ minſten, indien men den Alderman *Cockange* op-
„ perhoofd dezer maatſchappij, mag gelooven;
„ hoewel ik bekennen moet, dat de Heer *Bercke*
„ zulks tegen mij rond uit heeft ontkend. Deze
„ handelwijze, dat een der gewesten, onder de hand,
„ door heimelijke middelen, het welzijn van een
„ ander dwarsboomt, komt aan zijne Majeſteit
„ zeer vreemd voor; want Middelburg is in bezit
„ van onze kooplieden binnen deszelfs muuren te
„ hebben, en is meer dan dertig jaaren daar van in
„ bezit geweest. De welvaart dier ſtad hangt van
„ het verblijf dier kooplieden af; en indien Holland

„ *instar lienis succum & sanguinem* (als de milt bloed „ en sappen) alle den handel naar zich trekt, hoe „ zal dan Zeeland deszelfs aandeel in de behoeften „ van den Staat opbrengen, om 't welk tusschen de „ gewesten te regelen, men tegenwoordig *tanquam* „ *pro aris & focis* (als 't ware voor godsdienst en „ vrijheid) twist?

„ Om deze redenen heeft zijne Majesteit niet „ goedgevonden den Heer *Bercke* te zien: echter „ heeft dezelve mij toegestaan, om met hem te „ spreeken. Ik heb hem voor den vuist verklaard het „ nadeel, het welk dit den Staat zoude toebrengen, „ en den naijver, dien men tegen Holland zoude „ opvatten, indien door diergelijke oorzaaken onze „ kooplieden genoodzaakt werden Zeeland te ver- „ laaten; en hier omtrent moet gij weeten, dat in- „ dien, alle zaaken anders gelijk zijnde, onze koop- „ lieden zoo veel voordeels te Middelburg als in „ eenige andere stad kunnen vinden, zijne Maje- „ steit liever ziet, dat zij daar blijven, zoo uit „ oorzaake van de nabuurschap tusschen Engeland „ en Zeeland, als om dat dit gewest altijd ons „ land en onzen landgenooten best is toegedaan ge- „ weest. Ik had vergeeten u te zeggen, dat onze „ kooplieden met die van Middelburg in verdrag „ zijn, en dat zij hun tot *St. Michiel* tijd hebben „ gegeeven om het herroepen van het plakaat te er- „ langen, het geen de handelwijze van Dordrecht „ verslimmerd, het welk een gemagtigde zendt, om „ zoo te spreeken, *pendente lite* (hangende 't pro- „ ces) om de onderhandeling van eene nabuurige „ stad te dwarsboomen.

„ Ik verneem, dat de Heer *Bercke* op mij mis- „ noegd is, maar *id populus*. (wat ligt daar aan ge- „ legen) *Amicus Plato, magis amica veritas*. (De „ waarheid moet boven drijven.) Ik ben een die-

„ naar-

„ naar van den Staat en niet van een bijzonder
„ persoon."

INDIEN men de moeite wil neemen, om de onderhandeling des Ridders Carleton op dit onderwerp, geduurende de vier jaaren, dat deze Gezant in den Haag verblijf gehouden heeft, na te gaan, zal men zien, dat de Hollanders geoordeeld hebben, dat zij 't zelve niet zeer ter herte moesten neemen. Wij zullen 'er de redenen van aanwijzen, wanneer wij zullen spreeken van de oorzaaken, welke den handel der Hollanderen hebben doen vervallen. Deze geschillen over den lakenhandel gaven ook, gelijk men uit dezen brief kan opmaaken, aanleiding tot andere onvriendelijkheden. Voor 't overige was de koophandel met Engeland op een redelijken voet gebleeven. Koningin Elisabeth had het verbond vernieuwd van 1496; en hoe zeer in den jaare 1566 de koophandel door eenige vijandlijkheden gestoord werd, raakte die evenwel in den jaare 1573 wederom in rust. Dezelve wies nog grootelijks aan door de vaart en handel, welken de beide volken in Oost- en West-indiën hadden aangelegd, en door de vruchten en goederen, welke zij uit die gewesten in Europa overbragten. Zelfs kreegen de Hollanders, door hunne overmagt in Indië, een overmagt op de Engelschen in den koophandel; die geduurd heeft tot het einde van den spaanschen oorlog, of liever tot den tijd van den oorlog met Cromwel, wanneer de bekende Acte van Navigatie bij de Engelschen is gemaakt; en die ook aanleiding tot onlusten heeft gegeeven, van welken in 't vervolg gesprooken zal worden.

WIJ hebben uit de vertoogen, door de Staaten van Holland aan Keizer Karel den V. in 1548 gedaan, gezien, dat de handel van Holland op Frankrijk, offchoon niet van de oudsten, evenwel zeer oud

oud is. Deze handel werd, geduurende den ſpaanſchen oorlog, aangemoedigd. Frankrijk belang hebbende, om den opſtand der Hollanderen te begunstigen, en zich zelf met hen verbonden hebbende, om de magt van 't huis van Oostenrijk te fnuiken, had dus eene beweegrede te meer, om hunnen handel te onderſteunen. De veroveringen, welken de Hollanders in de Indiën maakten, voegden 'er nieuwe onderwerpen bij, met hen in ſtaat te ſtellen, om aan Frankrijk waaren te verſchaffen, welken hetzelve te vooren genoodzaakt was uit landen, aan 't huis van Oostenrijk onderworpen, te haalen. Daarenboven was de handel van Frankrijk in Europa, ſedert de regeering van Karel den Grooten (*Charlemagne*) meest altijd lijdende; en de Hollanders, ſedert hunnen opſtand tegen Filips, langen tijd in bezit geweest van 'er alleen alles in- en uit te voeren. Van hoe veel belang de handel op Frankrijk voor Holland zij, en tot welk een trap van rijkdom dezelve gebragt ware, kan men zien uit den ſtaat der waaren, welken de Hollanders uit Frankrijk uitvoerden, door den Heere Boreel, Gezant van den Vereenigden Staat aan 't Hof van Frankrijk, in 1658. den franſchen Staatsdienaaren overgeleverd, ten einde de vernieuwing der oude verdragen te erlangen. Die ſtaat doet zien, dat de Hollanders toen voor drie en veertig millioenen *Livres* aan waaren uit Frankrijk voerden. In dien ſtaat word niet gemeld voor hoe veel aan waaren zij 'er invoerden; doch dezelven moeten vooral in drogerijen, in noordſche goederen, in aberdaan en in ſtokvisch, aanzienelijke ſommen hebben uitgemaakt. Hollands handel op Frankrijk heeft, tot op den munſterſchen vrede, allerſterkst gebloeid. Verſcheiden oorzaaken, waar van wij in 't vervolg zullen ſpreeken, hebben denzelven doen afneemen.

De noordſche handel en viſcherij hebben ook den

den voornaamſten grond gelegdt tot den handel op Spanje. Men heeft gezien, dat die onder Karel den V. zelfs toenam. Dezelve hieldt zich eenigen tijd onder Filips den II. ſtaande, zelfs in 't begin van den oorlog. Eindelijk werd dezelve allerſcherpst verbooden; en dit verbod bleef duuren tot aan het twaalfjaarig beſtand, waar na, bij het vernieuwen des oorlogs in 1621, het zelve ook vernieuwd word, tot dat de munſterſche vrede hetzelve deed ophouden. Dit verbod evenwel, hoe ſcherp, was niet magtig om den onzen van den handel met ſpaanſche en noordſche goederen te ontzetten. Wij verlooren alleen de rechtſtreekſche vaart; en dit verlies was zekerlijk van belang: maar voor 't overige wisten de Hollanders zich de ſpaanſche goederen, welken zij tot den handel op Duitschland en 't Noorden noodig hadden, te beſchikken; en in Spanje wederom noordſche en andere goederen te brengen, onder vreemde vlaggen. Bij het ſluiten van den munſterſchen vrede werd het verlies, door het verbod te vooren geleeden, rijkelijk vergoed. Het verval van den landbouw en van de handwerken in Spanje je deedt den handel der Hollanderen in dat rijk ſterk toeneemen. Zij kreegen toen meer dan te vooren gelegenheid om 'er graanen met groter voordeel in te voeren; en, tot Spanjens ongeluk, heeft 'er deze tak van koopmanſchap tot op onzen tijd gebloeid. Het verval der manufactuuren heeft vervolgens den weg gebaand tot een zeer groot vertier van allerlei ſoorten van linnen- wollen- en zijden ſtoffen, van gemaakt ijzerwerk, mutſen, kousſen, en wat dies meerder onder de behoeftigheden van kleeding geteld word. Spanjen had zelve de deuren ontſlooten, door welken de Hollanders een groot gedeelte der inkomsten van de mijnen van Mexico en Peru naar zich trokken. Dat rijk leverde hun zijne vruchten,

ten, wijnen, zijden, en wollen; echter niet in zoodanige menigte, dat 'er de aangebragte koopmanſchappen mede betaald konden worden: het ſlot van rekening, ten voordeele der Hollanderen uitvallende, moest in geld voldaan worden.

Wat de Portugezen betreft, deze hadden, (zoo als door ons te vooren is aangeweezen bl. 238) door hunne vaart op de kusten van Afrika en op Oostindië, den koophandel van Portugal in rijkdom merkelijk doen klimmen. Van Lisbon hadden zij een ſtapelplaats van alle indiſche waaren gemaakt, en, door hunne ontdekkingen en veroveringen in Indië, het rijkſte gedeelte van den handel van Venetië derwaarts overgebragt. De Hollanders, welke in Portugal reeds graanen en bouwſtoffen bragten, kreegen door de markt der indiſche waaren te Lisbon aanleiding, om hunne vaart en handel op dat rijk te vermeerderen: dezelve waaren merkelijk aangegroeid, wanneer die, door de vereeniging van de kroon van Portugal met die van Caſtilië, 't zelfde noodlot, als die op Spanje, moeſten ondergaan. Dezelven naamelijk, werden mede door Filips den II. en zijne opvolgers ſcherp verboden.

Van alle takken van koophandel, door de bewooners dezer gewesten gedreeven, is die op Duitschland buiten tegenſpraak de eerſte. De vaart op den Rhijn heeft den Nederlander al vroeg gelegenheid gegeeven, om zich meeſter te maaken van den handel op alle landen, tot welken zich deze vaart, en die der rivieren van Duitschland, welke in den Rhijn loopen, uitſtrekt. Hier door viel hun de handel in hout, ijzer, asch, rhijnſche- en moezel-wijnen, en andere waaren meer, in handen; en zij voorzagen een zeer wijd uitgeſtrekte ſtreek lands van vruchten en van alle ſoorten van waaren, die 't Zuiden van Europa verſchaft. Tot den

han-

handel op Duitschland gaven hun ook nog bekwaame gelegenheid de Eems, de Elbe en de Wezer: doch ten aanzien dezer rivieren, hebben de Hanzé-Steden hun sterk in den weg gestaan. Te vooren hebben wij alrede aangemerkt, dat de Nederlanders door den oorlog tegens Spanje in staat zijn geraakt, om, in dezen tak van algemeenen koophandel, een grooten voorrang op de Hanzé-Steden te verkrijgen. Dezelve heeft groote schatten voortgebragt, sedert dat de weelde en pracht het vertier der indische waaren hebben doen toeneemen.

Van het vaaren op vracht van de eene haven op de andere.

ONDER de verschillende takken van den koophandel, welke door de ingezetenen van den Vereenigden Staat gedreeven word, is 'er een, op welken men misschien nooit zoo veel acht geslagen heeft, als die wel verdiendt; hoe zeer wij aan dezelve gedeeltelijk de uitgestrektheid onzer scheepvaart en onzes koophandels te danken hebben: naamelijk het *vaaren op vracht.* De ongunstige ligging van Holland schijnt 'er de eerste aanleiding toe gegeeven te hebben. De moeielijkheid van 't inkomen, en de ondiepten van de havens vorderden een maaksel van schepen, daar naar geschikt: men had schepen noodig, die rond waren en niet diep gingen: dezen noemt men in de wandeling *dikbuiken.* Dit soort van schepen zijn juist de beste zeilers niet; hunne reizen duuren wat lang; maar zij hebben het voordeel, dat zij meer kunnen laaden dan de schepen van andere volken; en dat zij dus meer vrachtloon opbrengen. Dit gevoegd bij de weinige moeite, die 'er vereischt word om dezelven te stieren, waar door

door men minder volk noodig heeft, en bij de groote zuinigheid der Hollanderen, heeft hun, boven alle anderen, het voordeel gegeeven van goed koop te kunnen vaaren, en dus de waaren voor een laager prijs van de eene plaats naar de andere te voeren, en alle de vrachten van bijna geheel Europa in hunne handen te krijgen. Hier uit is natuurlijker wijze een ander voordeel voortgesprooten, het welk andere volken niet dan zeer zelden kunnen verkrijgen; naamelijk van nooit of zelden ballast scheeps te vaaren. Ook word 'er in de Vertoogen der Staaten van Holland, aan Keizer Karel den V. gedaan, gezegd, dat de Hollanders voor de buitenlanders voeren; dat is te zeggen, dat zij op vracht voeren, vooral de Friezen, gelijk zij nog heden doen; zij voerden toen reeds, sedert een geruimen tijd, graanen naar Portugal, Spanje en Italië, en andere landen, welke 'er gebrek aan hadden.

Men moet in 't vaaren op vracht, dat is te zeggen in dien tak van handel, welke bestaat in 't overvoeren van waaren ter zee, van de eene haven op de andere, onderscheid maaken tusschen vaaren op vracht voor rekening van binnenlandsche kooplieden, en dat, het welk voor rekening der buitenlanderen geschiedt. Het eerste is meer verknocht met den algemeenen handel van 't land, en moet in denzelven in aanmerking komen, gelijk bij een bijzonder koopman, de waaren, die hem toebehooren, in zijn eigen schip gelaaden. Hij wint vracht van zijne eigen goederen, en vermeerdert daar mede het voordeel, het welk zij hem moeten geeven. Dit vaaren op vracht heeft stiptelijk en noodzaakelijk, op gelijke wijze, en in eene gelijke evenredigheid, moeten toeneemen als de handel zelve. Wanneer het voor rekening van buitenlanders geschied, heeft het enkel en alleenlijk de vrachtloonen ten onderwerp. Dit vaaren op vracht heeft reeds voor lange doen zeggen, dat de

de Hollanders de voerlieden van Europa zijn. Sedert onheuglijke tijden hebben de Friesen schier geen anderen handel gedreven. Ook is het nog heden ten dage onder de vrije gewesten, Friesland, 't welk de meeste van allerlei soorten van schepen heeft, zonder eenig ander voorwerp van koophandel te hebben, dan het voeren van koopmanschappen van de eene haven naar de andere, en vooral van de eene vreemde haven naar de andere. Deze tak van handel is door de zuinigheid, welke de Friezen in hunne scheepvaart behertigen, toegenomen, niet zoo zeer naar maate dat de handel van den Vrijen Staat gereezen is, dan naar maate van het aanwassen van den handel bij andere volken, en vooral in Frankrijk. Want het is voornamelijk het goed koop varen op vragt van de Hollandsche schepen, tot welk de Franschen nooit hebben kunnen komen, door welk dezen genoodzaakt zijn geworden, den Hollanderen bijna hunne gantsche vaart in Europa over te laten, en dat hen belet heeft hunnen handel verder uit te breiden. Buiten de Ingezetenen van dezen Staat, is 'er in Europa geen volk het welk van 't varen op vragt eene bijzondere tak van koophandel heeft weten te maken. De Friesen staan ten haaren aanzien op de eerste plaats onder de zeven vrije Volken

Zie daar Lezer, voor zoo veel wij het konnen inzien, aangetoond hoe onze scheepvaart, visscherij en koophandel sedert den opstand tegen Spanje hebben toegenomen: en in het bijzonder,

1. DAT de oorlog tegen Spanje ons in Oost-indië den rijken handel van het Oosten in handen heeft doen vallen.
2. DAT dezelfde oorlog ons eenen rijken handel in West-indië heeft doen verkrijgen.

3. Dat door die twee nieuwe takken van vaart en koophandel, de anderen, welken 'er bereids waren, merkelijk zijn aangewasſen.
4. Dat ook door dezelven nieuwe en tot nog toe onbekende fabrieken zijn opgekomen.
5. Dat de vaart en handel op de Levant daar bij komende, door dezelven merkelijk zijn onderſteund.
6. Dat de walvisch-vangst, of in 't algemeen de visſcherij in 't Noorden, al mede nieuwe voorwerpen van koophandel voortgebragt en de vaart vermeerderd hebben.
7. Dat het varen op vragt een aanzienlijk deel van den algemeene vaart en koophandel is geworden.
8. Dat de fabrieken en neeringen door vreemde vluchtelingen, die in de vrije Nederlanden een ſchuilplaats tegen Geloofs- en Burgerdwang kwamen zoeken, nog verder aangewakkerd zijn geworden.

Eindelijk, dat alle die verſchillende takken, haare vrugtbaarheid aan elkanderen mededeelende, elkanderen hebben onderſteunt, verrijkt, en den algemeenen koophandel dezer Landen tot dien luisterrijken ſtaat gebragt, in welken dezelve bij 't ſluiten van de Munſterſche vrede is gezien.

Zij hebben denzelven vooral in Vrankrijk ſterk doen aangroeien, naar mate dat de Franſchen hunnen handel op Amerika hebben weeten uit te breiden.

Einde van 't eerſte Deel.

BIJL.

BIJLAAGE A.

SENTENTIE *van den* GROOTEN RAADE *van* Mechelen, *raakende het heffen van een* Congié-geld *op den uitvoer der Graanen.*

KAERLE, by der gracie Gods, Roomsch Keyser, altyts vermeerder 's Rycx, Coninck van Garmanie, van Castille, van Leon, van Arragon, van Navarre, van Naples, van Secillie, van Maillorcke, van Sardenie, van de Eylanden in Indien en vasten Lande der Zee Oceane, Eerts-Hertoge van Oostenryck, Hertoge van Bourgoingne, van Lotryck, van Limborch, van Luxemborch, en van Gheldre; Grave van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoingne, Paltsgrave ende van Henegouwe, van Holland, van Zeeland, van Phiert, van Hagenau, van Namen, ende van Zuytphen; Prince van Zwave; Marcgrave des Heylig Rycx; Heere van Vrieslant, van Salins, van Mechelen, van den Stadt, Steden ende Landen van Utrecht, van Overyssel, ende van Groeningen; ende Dominateur in Asie, ende in Affrycke; allen den ghenen, die dese onse open Letteren van sententie sullen sien, Salut: Alsoe van wegen der *Ridderschapen* (*a*), *Edelen*, *ende Gemeynsteden van onsen Lande ende Graefscepe van Holland*, makende die Staeten van den selven Lande, in de maent van Meerte ao. 1500. ende 45. ons by hueriieden schriftelicke supplicatie verthoont ende te kennen gegeven ware geweest, hoe dat in voorleden jaren d'inwoonders van onse voirsz. Lande van

(*a*) *Ridderschapen* enz.] Notabel is het dat hier *geen particuliere persoonen*, *of corporatien*, *of steden*, haare supplicatie aan Carel V. gemaakt hebben, maar de *Staaten van ons gewest*; waar uit blijkt hoe important deze materie aan de geheele Provintie is voorgekomen.

van Holland, henluyden *behelpende* (*b*) *metter Visscherien*, metter tyt begonst hadden scepen te frequenteeren, andere landen rycken ende havenen, *halende en brengende diversche soorten van Coopmanschapen binnen den selven onsen lande van Holland*, (*c*) DESELVE COOPMANSCHAPEN VOORTS COMMUNICEERENDE ANDEREN LANDEN DAAR ONTRENT GELEGEN, daer doer van gelyken de Coopluiden van anderen landen begonst hadden te besoucken, ende frequenteeren 't voirscrv. Land van Hollant, 't welcke aenmerckende onse *Voirsaten* (*d*), Graven van Hollant, hadden 't selve lant voirsien ende beghift met diversche vryheden en previlegien, ende sunderlinge van gheen nyeuwe impost oft thollen op de voirsz. Coopmanschappen meer te stellen, makende tot meerder sterckenisse diversche tractaten ende recessen met den Wensche ende Heinsche Steden daer doer de Coopmanschap binnen onse voirsz. Lande van Hollant zulcx geresen was, dat nyet alleen door 't selve (*e*) *onse oudē ende gewoonlicke thollen merckel:* VERBETERT waren, maer hadden ouk zy Supplianten ons grootelycx in beden ende subventien, ende ouk met scepen in tyde des noot zynde, mogen dienen; maer alsoe daer naer de fame ging, dat van onsent wegen (van 't guent des voiren verhaelt es nyet *volcomelick* geinformeert zynde) een nyeuw impost op de Granen, comende van buiten, gestelt zoude worden, dat men noemde congié ghelt, soo hadden eenige vreemde Coopluyden (*f*), *die ghemeenlick alle*

(*b*) *Behelpende* enz.] Hier word de oorsprong van onze Commercie aangeweezen: zijnde de visscherij.

(*c*) *Deselve Coopmanschapen* enz.] Hier word aangeweezen de oorsprong van de Commercie van oeconomie.

(*d*) *Voirsaten.*] Een blijk van de attentie der Graaven omtrent de middelen, welke de Commercie hier te lande konden favoriseeren, of hinderlijk zijn.

(*e*) *Onse oudē* enz.] Een blijk, dat die oude thollen niet vermeerderden door vermeerdering der imposten, of nieuwe belastingen, maar door vrijdommen, welke tot vermeerdering van de Commercie dienden.

(*f*) *Die ghemeenlick* enz.] Hier ziet men duidelijk aangeweezen de eerste source van 't declin van onze Commercie; en hoe in dien tijd de Staaten van begrip waren, dat de inkom-

alle Lasten ende servituyten schuwen, begonst te besoucken andere Landen, hebbende meerder vryheyt ende liberteyt, daar deur de Coopmanschap binnen onse voirsz. Lande van Hollant begonst hadde te declineren, ende alsoe 't selve mede tenderende was tot achterdeel van onsen gewoonlicke thollen ende verminderinghe van den scepen in Hollant, die in andere landen, ons nyet subject synde, zouden vermeeren, waar deur mede veele schippers, stierluyden, bootsgesellen ende andere onse ondersaten zouden bedwongen worden, overmits armoede, 't lant van Hollant te verlaten, *'t welk* (*g*) *tenderen zoude tot* DEPOPULATIE *van den selven lande*, ende perykel van den dycken; soe hadden zy Supplianten de voirsz. inconvenienten in voirleden tyden onsen voirsaten ende ons oick naderhant te kennen gegeven gehadt, daar op naer deuchdelicke informatie tot verscheyden stonden gedisponeert zoude zyn geweest; ende hadden zy Supplianten van den dispositie daer op gemaect, geuseert ende gebruyct. ende want nyet tegenstaende deselve dispositie eenige onse Officiers hen luyden ge-acteert hadden wederomme te willen uyt onsen namen opheffen 't voirscrv. Congié ghelt, soe hadden sy ons 't selve verthoont by huerlieden requeste, aen ons gepresenteert in onse Stede van Utrecht; by welke voirsz. requeste wy hadden doen appoincteren, dat de Supplianten in justicie zouden mogen treden tegens onsen Procureur generael desen aengaende, om met volle kennisse van zaeken daer op te disponeren ende sentencieren soe nae reden behoiren zoude; om waer toe te geraken deselve Supplianten ons zeere ernstelicken versocht hadden, henluyden te verleenen onse behoirlicke provisie van justicie (waer op wy henluyden geaccordeert hadden onse openen Letteren in forme van daginge) vuyt cracht van den welcken zekeren onse Deurwaerder, des versocht zynde, van wegen der Supplianten Impetranten gedachvaert hadde onsen voirn. Pro-

komsten door vermeerdering van lasten te niet moesten loopen.

(*g*) *Tenderen zoude* enz.] De Staaten wijzen hier aan een der effecten, welke uit de vermindering van de Commercie van oeconomie notoirlijk moet volgen; en 't welk van de uiterste importantie is.

Procureur generael, te comen en compareeren voor onſen lieven en getrouwen, den Preſident ende luyden van onſen grooten Raede te Mechelen, opten ſes en twintigſte der voirſcrv. maent van Meerte, om aldaer te aanhooren al zulcken heeſch, fynen ende concluſien, als de ſelven Impetranten vuyt zake voirſcrv., tegens hem zouden willen nemen en kieſen, daar op t'antwoirden ende zeggen, des ende ſoe hem goet duncken zoude, procedeeren ende vuyterlick ſien ordonneren, als *nae reden* (*b*); en ten ſelven geſetten dage, dienende, oft anderen naevolgende daerwegen onderhouden, compareerende de voirn. partien in judicio, te weten, de voirn. Impetranten by hueren Procureur *ad Lites*, ende onſen voirn. Procureur generael in perſoone, van wegen derſelver Impetranten, te feyten leggende huere voirſz. open letteren van Venue en Court, ware ge-extendeert ende geconcludeert geweeſt, by den redenen voirſcreven, ende noch eenige anderen, hier naer geroert, ten fyne, dat alle buyten gewaſſen Coorne ende Graen, gebracht in onſen voirſz. lande van Hollant ende Vrieslant, vuytgevoert zoude mogen worden buyten den ſelven lande van Hollant ende Vrieslant, zonder ter cauſe, van dien eenige Tollen, Impoſten, Congié ghelt oft anderſints, hoe men 't noemen zoude mogen, te betalen, anderen, dan men 't zedert den jare 1495 of 1496. continuelick gewoone was te heffen, ende ontfangen: ende dat voorts verclaert zoude worden, dat onſe voirn. Procureur generael vuyt onſe name, ende alle andere Officieren oft Gecommitteerde, dien 't aengaen zoude mogen, gehouden zouden zyn, 't ſelve te gehengen ende gedoogen, naervolgen den ouden rechten ende previlegien den Impetranten ende hueren voirſaten by den Graven ende Prinſchen van Hollant ende Vrieslant gegunt ende gegeven. Om welcke voirſz. fynen ende concluſien noch naerder te fondeeren, hebbende de voirn. Impetranten, boven 't guent voirſcrev. es, gedaen zeggen ende proponeren, dat, om merckelick te bethoonen 't groot achterdeel, dat nyet alleen den landen van Hollant, maar oick (*i*) *allen onſen landen* van her-

(*b*) *Nae reden*] Aanmerkelijk is het, dat hier geconcludeerd word om naar rede te zien ordonneeren.

(*i*) *Allen onſen landen* enz.] Onder anderen, mede de nu met

herwaerts over, (dat meer es) ons aencomende was, deur die impoſten ende laſten in queſtie, ende ter contrarien, 't groot voirdeel, proffyt ende voirderinge van djen, ceſſerende de ſelve impoſten ende bezwaringen, ſoe ſtont te noteeren, warachtig te zyn, dat 't voirſcreven lant van Hollant, een *ſeer cleyn lant is* (*k*), cleyn in zyn lengte, ende noch ongelyck cleynder in zyn breete, ende was 't ſelve lant bynae met zyn drie deelen aen de Zee gelegen, ſubyect der Dickaigie, ende moeſte zulcx met grooten coſten van Dickaigien, Sluyſen, Sluystochten, Molens, Wateringen, jaerlycx onderhouden worden, hadde 't ſelve lant van Hollant voorts veel Duynen, Veenen, Meeren, die dagelycx meerder ende meerder wierden, ende andere onvruchtbaere plaetſen, daer men nog zaijen nog weyden en mochte, daer deur de ingeſeten van den ſelven lande, om haren coſt voor wyff, kinderen ende huysgezin te winnen, hen behelpen moeſten met eenigen *hantwercken ende negociatien* (*l*), die ſtoffe in vremde landen halen, ende 't gemaeſt werck wederomme wech voerende, als onder anderen diverſche ſorten van Lakenen en Draperien, deſelve verthierende in menigerley plaetſen, als in den Coninckrycken van Spaengien, Portugal, Duytslant, Schotlant, ende byzonder in Dennemarcken, Ooſtlant, Norwegen ende andere diergelycke quartieren, van daer brengende huerlieder waeren ende goeden, merckelicken cooren ende ander graen; Waeromme die principale hanteringe van den lande zoude zyn die Zeyllaige ende Zeeneringe (*m*), daer by zeer groote menichte van volck aldaer

met Holland vereenigde geweſten, blijkende over zulks uit dit eene poinct, hoe nadeelig eene impoſitie, of belaſting voor de Republijk kan weezen.

(*k*) *Seer clein lant is* enz.] Hier doen de Staaten eene deſcriptie van onze Provintie; met relatie tot derzelver onvruchtbaarheid, en ten bewijze dat dezelve enkelijk uit de induſtrie der Ingezetenen haar beſtaan heeft.

(*l*) *Hantwercken ende Negociatien* enz.] Notabele beſchryving van de effecten der fabrieken, voor dat wij met Ooſt-indiſche waaren hebben beginnen te negocieeren.

(*m*) *Zeyllaigie en Zeeneeringe* enz.] Voornaam effect van de fabrieken en manufactuuren, produceerende de Commercie

daer onderhouden moeſte worden, als Coopluyden, ſchippers, piloten, ſtierluyden, bootsgezellen, ſciptimmerluyden, met all datter aen clevende is, dewelck voeren, halen, ende brengen, *omme ende wederomme* (*n*), diverſche Coopmanſchappen, ende die by henluyden gehaelt worden, vercoopen zy ende verthieren in deſen onſen Nederlanden, als in Brabant, Vlaenderen, ende aendere onſe landen van herwaerts over, nyet alleen tot welvaert van den ſelven landen, maar oick tot vermeerderinge van onſe beden, ſubventien, tolrechten ende Demeynen, die op de helft ſoe veele nyet en zouden mogen bedragen, indien de voirn. Ingeſeten hunluyden zulcx nyet en *geneerden in zulcker wys* (*o*); dat, dit wel aenmerckende, onſe Voirſaten, Graven van Hollant, hadden, om d'Impetranten ende hueren voirgangers meer en meer te verwecken totte voirſz. Zeyllaige ende Negotiatie, den ſelven Lande van Hollant verleent diverſche vryheden ende previlegien, daerdoer oick andere vreemde Coopluyden getrocken waren om deſelve onſe landen van Hollant te frequenteren; ſulcx hadde onder anderen hooger memorien Coninck Philips van Caſtillien, onſen Heer Vader, den voirſz. lande van Hollant op den 14 dach van Decembre, anno 1495, in ſyn blyde incompſte en huldinge van den lande van Hollant ende Vrieslant, in recompenſe van den goeden ende getrouwen dienſten, die zy luyden hem ende zynen Heer Vader gedaen, ende vuyt zaeke, dat zy luyden hem goetwillichlyck ende blydelyck gehult hadden, gegunt en geoctroyeert, dat men geen nyeuwe thollen noch vuytgewacht van nyeuwe thollen binnen zynen lant van Hollant ende Vrieslant opſtellen, noch laten opſtellen ende lichten en zoude, dan die doen tegenwoirdich waren, emmers buyten conſent van den Staten van dien; ende dat

cie van oeconomie, en uit dezelve de Scheepvaart, en Zeemagt.

(*n*) *Omme ende wederomme* enz.] Aanmerkelijke beſchrijving van de Commercie van oeconomie.

(*o*) *Geneerden in zulcker wys* enz.] Een blijk hoe uit de werkzaamheid en de beſtendige occupatie der Ingezetenen, de inkomſten voor 't Land moeten gezogt worden, en hoe attent de Graaven zijn geweeſt om die occupatie of werkzaamheid te encourageeren, als zijnde de rijkſte ſource van hunne inkomſten.

dat wy, comende aan de huldinge van den selven onsen landen van Hollant, in den Jaere 1500 ende vyfthien, hadden met solempnelen Eede gezworen, te houden ende doen onderhouden alle die rechten, hantvesten ende previlegien, den voirsz. Staten in voorleden tyden verleent, ende merckelicken by den voirn. Coninck Philips, onsen Heer Vader, soe wel in 't generael als speciael, hoemen die noemen mochte; deselve oick confirmerende ende vestigende by onsen voirsz. Eedt: ende daer op hadden d'Impetranten *vice versa* oick den eedt gedaen, als goede getrouwe ondersaten schuldich waren te doen; waer van by onsen bevele acte gemaeckt ware geweest by onsen Audiencier, ten eynde dattet vast, gestadich ende van waerde blyven zoude ten euwigen dagen, soe de selve acte wesende van dato den derden junij, anno 1515 voirseyt, breeder was vermeldende; ende was al 't selve gebeurt by advyse ende rype deliberatie van Raede, nemende gelycke consideratie, als genomen hadden onse Edele Voirsaten, Graven van Hollant, dewelcke, om altyds meerder waesdom van negociatie (*p*), tolrechte ende frequentatie in den voirsz. lande van Hollant te geerygen, ende ten eynde dat de vrempde Coopman te vaster in dien selven lande, die plaetse ende steden van zynder Coopmanschapen kiesen ende zetten zouden mogen, hadden diversche tractaten ende recessen gemaect metten Rycken van Dennemarcken, Norwegen, Sweden; den Furstendomme van Sleeswyck, Holsten, Wenschen ende ander Handtsche ende Oistersche Steden, daar by beloeft is, dat de Coopluyden aen weerzyden vry met alreleye Coopmanschap altyts zouden mogen frequenteren de landen van Hollant, ende oick Oisten, mits betalen alleen den ouden tol; om welck tractaet aen te gaen onse Voirsaten meer *geneycht hadden geweest* (*q*), overmits dat meest alle goeden en Coopmanschappen van buyten gebrocht worden binnen den selven lande van Hollant, ende dat oick die gaten, als 't Smaersdiep ende 't Vlie, wesende den mont van den Zee, den Coopluyden, comende met hueren goede van Oisten, willende in den

(*p*) *Meerder waesdom van negociatie* enz.] But van de Graaven en middelen om dat but te bereiken.

(*q*) *Geneycht hadden geweest* enz.] Motiven, welke, onder anderen, de Graaven bewoogen hebben.

den lande van Hollant arrmeren, zeer periculoos waren van ſtroomen, ongerieſſelick van winden ende van ondiepten, als liggende achtien mylen van Amſtelredam, weſende oick op ſommige plaetſen boven anderhalf vaeme nyet diepe, ſoe dat die ſcepen in ende vuytvarende vuyt Hollant ten minſten twee reyſen geligt moeſten werden van den vrachten, tot grooten ſwaren oncoſten ende Laſten van den Coopman, ende tot groot tytverlies; ende dat in Hollant gheen ſcepen en mochten arrmeren zonder piloten, die deſelve ſcepen inbringen, dien den Coopman alternet moeſte betalen vier, vyff ende ſomtyts 10 off 12 ponden grooten Vlaems, nae datter wint off weder is, ende moeſten oick geven van den ſcepen, comende van Ooſten, geladen zynde, om eensdeels van den laedinge, overmits 't ondiep, te lichten, van elcken laſt 8 oft 9 ſt:, ende in tyde van windt en weder oft ysganck, 24 oft 25 ſt: van elcken laſte behalven noch alle andere oncoſten, als van thonneghelt ende diergelycke, zomen metter waerheyt bevinden zoude: Ende daeromme ſoe waſt van noode zuetelick de zaeck te beleyden, ende zunderlinge, om den vremden Coopman aen te halen, ten eynde dat hy gheen occaſie hebben en zoude, andere havenen ende plaetſen te zoucken ende kieſen, verlatende Hollant; want de Coopluyden frequenteren de havene van Hamburch, Breemen, Eemden, Engelant, &c. alſoe daer diepe ſchoone Havenen zyn, nyet en dragen zulcke laſten; en daeromme, een vremde Coopman, profyterende alleen de ſelve oncoſten, zoude genouch winnen, ende mitsdien zyn Coopmanſchap tot veel minderen pryſe mogen vercoopen, dan die goeden, comende binnen Hollant, vercocht zouden mogen worden: waeren oick, overmits de voirſz. vryheden, tractaeten ende augmentatie van den negociatien, die ſcepen ongelyck meerder in getalle in Hollant gecomen, dan die in eenige andere landen oft provinchien geweeſt hadden, daer doer oick wy voor Theunis, Argille ende elders gedient zouden geweeſt hebben, en noch dagelycx gedient zouden mogen worden daer 't noot ware; van gelycken waren deur de ſelve vryheden ende tractaten, die ſteden ende dorpen (*r*) van Hollant, ze-

(*r*) *Steden en Dorpen* enz.] Notabel effect van de vrijheden in 't ſtuk van belaſtingen nopens zaaken de Commercie en Navigatie concerneerende.

zekere jaren herwerts, gepopuleert ende zeer vermeerdert geworden in volck, zoe wel in Waterlant als elders, daermen zich metter neeringe van drapperie behelpende was. Maer alsoe wy in den jare viertich laestleden nyet te vollen ende zekerlick, als te vermoeden was, geadverteert zynde van den natuere van den lande van Hollant, ende oick van den voirsz. previlegien van den Coeninck van Castillien, onsen Heer Vader, hooger memorien, ende onser eyger confirmatie, Hoogelycken by Eede gestereft, tractaten metten Rycken, Furstendom ende Steden voirsz. gemaeckt, ende indifferentelyck geordonneert hadden, dat men van alle Coeren, dat buyten onsen landen ende provinchien gevoert zoude worden in vremde Landen, gehouden zoude zyn Congié ghelt oft gelycke ongelt te betalen, ende dat men de selve ordinantie poogde ter executie te leggen, soe hadden diversche Princhen ende Landsheeren, hebbende propicer havene dan die van Hollant; den vremden Coopluyden, die alleen *met vrydom getrocken* (*s*) *worden*, *ende ter contrarien met bezwarenisse verfaeght*; veele schoone vrydommen gepresenteert, ten eynde zy luyden hueren Coopmanscapen binnen hueren steden ende havenen zouden bringen, en onder anderen gepresenteert vrydom, om huer lieden goeden ende Coopmanscapen vry in den selven landen te mogen brengen, ende weder in andere landen vercocht ende gevoert te mogen werden, stellende dezelve Princhen alleen impostel op *huer binnen gewassen goeden* (*t*), ende dit al behalven anderen vrydom, ende merckelick van den Coeninck van Engelant ende Portegael, die den Oosterfche Coopluyden presenterende ende gevende waren, meer dan huerlieden selvs onderzaten, als vryheyt van thollen, huyshuyere, zolderhuyere ende dergelycke, soe dat men door desen huydensdaechs bemercken ende sien mochte, dat in eenige vremde (*v*) plaetsen ongelyck veel meer Oosterfche scepen ari-

(*s*) *Met vrydom getrocken* enz.] Algemeen principe, ten aanzien van landen, die men wil doen floreeren, te observeeren.

(*t*) *Huer binnen gewassen goederen* enz.] Bijzondere attentie om het transiet te begunstigen.

(*v*) *Dat in eenige vremde* enz.] Nadeelige effecten van 't verlies der Commercie van oenomie.

riveerden, dan hier voirtyts plach te doen, doer 't welcke die ſcepen van Hollant nyet alleen en begonſten te verminderen ende vergaen, maar worden oick in vremde landen groot getal van ſcepen alle jare getemmert, daar deur die Sciptymmerluyden vertrocken in grooten getalle vuyt onſen lande van Hollant tot Eemdem, Breemen, Hamborch, in Ingelant ende elders, zulcx oick veel ſcippers, bootsgeſellen ende diergelycke doende waren, ende deur deſelve vryheden worden oick huyden 's daechs die Ooſterſche waren in Engelant, Eemden, enz. beeter coop, ende tot beteren pryſe gegeven ende vercocht, dan in onzen voirſz. lande van Hollant; ende opſtellende meerder ongelt, zoude 't zelve onſe lant merckelick meer moeten declineeren, ſoe die waren in Hollant nyet gezocht en zouden worden; *want daer gheen aftreck en es* (*w*), *daer en compt nyet toe*; ende boven dit inconvenient (*x*), ſoe copen die Ooſterſche Coopluyden, comende in Engelant, weder Ingelſche Lakenen, Wolle, Tin, Loot ende ander goet; daer zy, comende in Hollant, plagen lakenen te coopen, ende ander goet, daar veyl zynde; van gelycken, den Oiſterlinck, zeylende met zyn Coren in Spangnien oft Portugal, brengt wederomme Wynen, Olie, Zout, Specerien, ende andere Coopmanſcappen, de welke d'Ooſterlingen vuyt deſe landen plagen te halen, oft men plach die Oiſtwaerts te bringen by onſen onderſaten; daer vuyt wel te bemercken was, wat achterdeel wy ende deſe onſe landen hadden ende waren lydende, by den impoſten van 't voirſch. Congié ghelt oft diergelycke. Deſe onſe voirſz. landen van Hollant liggen notoirlick in 't middel van den Oiſterſche ende Weſterſche Zee, ende plagen de Coopluyden van Ooſten alhier te ontladen, ende hun weder te laden met Coopmanſcappen comende vuyten Weſten, die hen dien-

(*w*) *Want daer geen aftreck en is* enz.] Algemeen principe, ten bewijze, dat belaſtingen nooit zoo hoog geſteld moeten worden, dat 'er de commercie zelve door zoude ceſſeeren.

(*x*) *Boven dit inconvenient* enz.] Aanmerkelijke gevolgen van 't verlies van een enkel object van Commercie; blijkende hier uit, dat de gelegenheid tot eene zaak occaſie verwekt tot veele anderen; en dat, bij tegenſtelling, het verlies in de Commercie van een object, het verlies van verſcheiden andere objecten naar zich ſleept.

dienden, ende van gelycken, foe deden wederomme die van Weften, in welcken gevalle wy hadden vuyt zulcken Coopmanfcappen dobbel thol, 't welk te nyeten ginck, ende als nu die Oifterfche (y) zeylende waren met huer Coren weftwaerts, mercklick in Vranckryck, foe verlagen zy hen daer oick van Zout, Wyn, Laeken ende andere Coopmanfcappen, die daer zyn, de welck zy alle vuyt defen lande plagen te halen, foe dat in 't laefte dele landen gefcapen zouden zyn ledich te blyven ftaen van Coopmanfcapen; want als de Coopman andere wegen gewoone wort, foe en kan men hem nyet weder gecrygen als men wilt, foemen aen diverfche plaetfen ende fteden van defen onfen landen zien mochte, in een teecken van dien zoude bevonden worden (waert noot) dat d'Ingelfche bringe wel monfter van huerlieden Coren tot Middelborch, 't welck zy in Engelant leveren willen, ende tot Middelborch brengen zouden om te vercoopen, 't felve latende om den voirfz. impoft, alft wederomme vuytgevoert zoude worden, foe dat wel claerlick te verduchten ftaet, ten zy 't voirfz. Congié ghelt, ende oick alle andere nyeuwe ongelden afgedaen worden, ten eynde dat die Oofterfche Coopluyden heurlieden vafte ftede mogen zetten in onfen voirfz. lande van Hollant, dat zy luyden in corten tyden andere plaetfen kiefen zullen, ende brengen aldaer huere waren, coopende wederomme die waren van den landen, zulcx van gelycken die Wefterfche Oiftwaerts uferen: men zoude bevinden (waert noot) dat die van Danfyck, zekeren tyt geleden, fiende dat men heeft willen uferen van 't voirfcreven congié ghelt, hebben huer fcepen met Coren geladen, ende oick Hollantfche fcepen bevracht gehadt in grooten getalle op Lysfenbone, Andalouzye, Engelant ende elders, daer dierte van Coren es geweeft, voorby gaende defe

(y) *Ende als nu die Oifterfche* enz.] Uit deze ampele befchrijving van 't nadeel, door 't vermelde *congié geld*, aan de Negotie toegebragt, kan men opmaaken, hoe geëxtendeerd de Commercie van onze Voorvaderen is geweeft ooft- en weftwaarts; blijkende uit dezelve, dat 'er genoegzaam geen vaart in 't begin heeft moeten zijn voorbij onze Havens; 't welk nu tegenwoordig geheel anders ftaat, daar de Oofterfche en Wefterfche volken direct op elkanderen handelen en op elkanders havens vaaren.

dese landen van herwaerts over, daer se te vooren plagen te comen binnen desen landen, ende oick andere vremde natien Corens gebreck hebbende, dat plagen te halen; dit oick bemerckende de Brethoenen, hadden mede, omtrent den selven tyt, met Zout voirby desen landen, 't welk zy in desen lande plagen te brengen, in Oostlant gevaren, mangelende Zout tegen Rogge oft Terwe, ende wederom zeylende metten Rogge oft Terwe in anderen Heeren landen, daer 't hen luyden gelieft heeft; Dit oick verstaen hebbende de Coopluyden van Spaengien, Secilien, Italianen, Portugalesers, ende andere vremde natien, waren getrocken ende gereyst tot Danzyck, Breemen ende elders in Oistlant, ende hadden aldaer scepen bevracht, met Coren geladen, ende in andere landen gesonden, daer zy proffyt hebben weten te doen; soe hadde van gelycke de Factuer van Portugael tot Breemen doen coopen, ende daar afscepen naer Lissebonne groote quantiteyt van Terwe, ende by gebreck van scepen, die hy daer nyet genouch gecrygen en conde, hadde hy tot Amsterdam groote scepen doen haalen, die ledig derwaerts zeylden; ende van daer, geladen met Coren, na Lissebonne gevaren waren; by alle welke middelen onse voorsz. lant van Hollant mettertyt *die neeringe* zoude moeten verliesen, al doer 't voirscrev. Congié ghelt, ende noch meer zoude, haddet voirtganck, gelyk men al reede wel bemercken konde; by alle welcke voirsz. redenen, ende meer anderen, by den Impetranten by geleyt, tot sterckenisse ende fondement van hueren voirsz. fynen ende conclusien, zy Impetranten hun waren houdende aen deselven hueren fynen ende conclusien. Daer tegens onse voirn. Procureur Generael hadde *geantwoirt*, (z) ende voir antwoirde geseyt ende geallegieert, dat wy ende onse Edele Voirsaten, Hertogen van Brabant, Graven van Vlaenderen, Hollant, Zeelant ende van andere landen van herwerts over zyn ende geweest hebben in goede paysible possessie ende gebruyck, soe

(z) *Geantwoirt* enz.] Uit dit antwoord zal men zien, dat tegen de redenen, by de Staaten geallegeerd, niets door den Prokureur Generaal is geallegeerd, dezelve zich alleen houdende bij 't recht, 't welk hy sustineerde, dat Carel de V. had, als Graaf van Holland; of ten minste flaauwelijk toucheerende het geen door de Staaten was voorgedraagen.

ſoe wanneer dat hen luyden en ons gelieft heeft, ende dat zy ende wy geſien ende bevonden hebben, dat den noot 't ſelve was verſoeckende, te doen verbieden by brieven van beveelen ende placcaten, het vuytvoeren van alrehande Granen, gewasſen in deſen onſen Nederlanden, oft aldaer gevoert ende gebracht vuyt andere landen, daerby liggende; welcke ſulcke verboden ende inhibitien alſoe gedaen zynde, onſe edele Voirſaten ende wy, ter begheerten van den Coningen van Vranckryck, Engelant, van Spaengnien, ende Portugal, Poteſtaten van Italien, van den Coopluyden ende anderen van den ſelven Rycken ende landen, dewelck dickmael gebreck van Coorne gehadt hebben, in huerlieden Rycken, Heerlicheden ende landen by tyden van Oirloge, ſteriliteyt, ofte faulte van goet gewas, geconſenteert ende geaccordeert hebben gehadt, brieven van Congié, oft oirlof, om, nyet tegenſtaende de voirſz. interdictie ende verbodt te trecken ende doen wechvoeren vuyt deſen onſen Nederlanden zeker quantiteyt van Coren, gedeſigneert in de brieven van Congié ende oirloſt, daervan ge-expedieert, ende dit, mits betalende zeker recht, by deſen procesſe in queſtien, ende genoemt Congié ghelt; ende hoewel deſen aengeſien, nyemant geoirlooft en was ons te turberen oft beletten in 't gebruyck ende posſesſie van 't voirſcreven recht, weſende 't recht van den Prinche ende van Souveraniteyt, waer van alle Kerſtene Princhen waren uſerende in huerlieden Landen en Heerlicheeden, deſen nyet tegenſtaende de voirn. Impetranten, onder 't pretext, dat zy verthoont hebben gehadt 't ſelve recht te weſen, een nyeuwicheyt; hadden vercregen 't voirſcreven Mandement, in vorme van daginge, ende onſen voirn. Procureur generael doen dachvaerden in onſen voirſz. grooten Raede, aldaer dit proces naergevolgt es, ende de voirn. Impetranten genomen hebben zulck concluſien, als vooren: de voirn. gedaechde, by de redenen voirſcreven, ende noch eenige andere, hier naer verhaelt, geconcludeert hebben ter contrarie, ende ten fyne van nyet ontfangelick in den vorme ende maniere, ſoe deſelve Impetranten geconcludeert hebben, ende daer op recht gehadt ten fyne van quade cauſe, ende van abſolutie, ſuſtinerende in deſen zyn fynen ende concluſien wel geſondeert te zyn, ende dat de Impetranten van den hueren vervallen zullen, te meer, dat naer dispoſitie van geſcreven rechten, den Prinche geoirloft is te ver-

verbieden, eenige Granen te voeren of transporteren vuyt zynen landen ende Heerlicheden, ſunderlinge als 'er merckelicke zake es, ende dat de nootzakelickheyt van den lande 't ſelve es verheysſchende; D' welck gemerkt, ende die naervolgende posſesſie van den Princhen van herwerts over, van immemorialen tyde, van den voirſz. verboden ende defenſien geuſeert, ende die Congieën ende ooirlof gegeven te hebben als 't hen goet gedocht heeft, hadden de voirn. Impetranten ongelyck, te willen contendeeren ter contrarien; ende aangaande, dat deſelve Impetranten zeggen ende mainteneeren, dat, indien de voirſz. defenſien ende Congieën effect ſorteren, de Granen ende Coren herwaerts over nyet aen comen en zullen, maer zelen voorts pasſeren zonder aen deſen onſen Nederlanden te aborderen, 't welck, ſoe zy ſeyden, onſen lande van Hollant cauſeren zoude groote ſchade ende verlies; ſeyde daer op onſe voirn. Procureur generael, datter nu ter tyt gheen queſtie en valt, noch te diſputeren en es, van 't intereſt particulier van die van Hollant, maer van het recht, ons competerende, d'welck beweſen wort by auctoriteyt van te mogen verbieden, ende daer en boven van het recht ende posſesſie te mogen conſenteren ter contrarie, ende daerom impoſt te mogen ontfangen: te weten 't voirſcreven Congié gelt in queſtie, ſoe men des geuſeert hadde in allen deſen onſen landen van herwaerts over ende hadde cleene apparentie, dat, om de commoditeyt van eenen particuliere Stede, te weten Amſterdam, wy ſonder eenige recompenſe afgaen, ende quytſchelden zouden onſe rechten, auctoriteyten ende pre-eminentien; want by gelycke redene zouden wy moeten quytſchelden onſe tolrecht ende ander, om des wille, dattet onſen onderſaten profytelick zoude weſen, 't welcke andere Princen nyet gewoon en zyn te doen; ende heeft voorts geen veruwe van apparentie, te ſeggen by den Impetranten, dat onder 't Dexel van den Congieën, oft oirloft, de Scepen, voirby zeylende, vertrecken zouden naer Engelant, Vrankerick, ende elders; want in Engelant ende Schotlant de Impoſten wel meerder zouden zyn, dan de thollen ende Congié-ghelt van herwaerts over, wel van twee deelen; den treck noch de negociatie ende frequentatie noch oick 't behouff ende necesſiteyt van den Granen, en zyn aldaer nyet alſe herwaerts over zyn; want die landen aldaer zyn in hun ſelven zeer fertile, vrucht-

baer

baer ende gedrachtich, ende indien de vremde Coopman de Granen in Engelant nyet en cochte, men en zoude metten revelaer ende Coren van Oiftland nyet weten te doen; ende feyde onfe Procureur bezyden der waerheyt, onder correctie, by den Impetranten gepropofeert te zyn, dat den Oifterlinck, willende zyn Graen in Engelant voeren, gehouden zoude wefen te pasferen doer onfen lande van Hollant, want den Oifterlinck wel eer van Ooftlant naer Engelant, Schotlant, ja Vranckeryck was reyfende, als hy daar toe beruft was, ende om derweerts te trecken, dan naer Hollant, als waeromme nu te willen argueren by den voirn. Impetranten, dat den Coopman hem vertrecken zal van herweerts over, vuyt zaecke van voirfcreven Congié ghelt, en hadde geen fchinsfel van reden, hier by gevougt, dat den Coopman van Oiftlant geen Congié ghelt en betaelt, want hy 't Coren overbrengt in defen onfen Nederlanden; maer de ghene die 't Coren voert vuyt defen felven onfen landen, betaelt 't Congié ghelt; ende te willen argueren, dat men 't Coren van Ooftlant mag voeren naer Spaengnien, fonder te ontladen, antwoirde daar op onfe Procureur generael, dat de Zee van allen tyden open gelegen heeft, alfe noch ter tyt is; maar adverteerde defelve onfe Procureur generael den voirn. van onfen grooten Raede, dat feer dangereuz en nyet fonder difficulteyt en was, 't Coren alfoe te voeren met eenen ftreeck, fonder te ontladen, in teecken van dien, fo wiert 't Coren, zulcx gevoert, den meeften deel bedorven, als in Zee den wint contrarie viel, oft nyet zoo propice en was, vuyt zaken van den welcken de reyfe oick was langer vallende, ende luttel Luyden zouden zulcke reyfe willen aenftaen, als 't Graen henluyden toebehoirt, om 's voirfz. peryckels wille, ende de ghene die t'anderen tyden 't felve geproeft hebben, hadden daer by groot verlies ende fchade gehadt, te willen zeggen ende mainteneren, dat wy nyet en zouden mogen heesfchen andere oft meerderen penninck voor onfen oirlof ende Congié, dan men geplogen ende geufeert hadde zedert den jare 1495 of 1496, en was den gefcreven rechten nyet conform; alfoe de Prince van nyeuws ftatueren mochte, ende foe wel te meer die oude Statuten augmenteren, ende meerderen, naer de gelegentheyd ende diverfiteyt van den tyden, foe eenen yegelicken kennelick was: te willen argueren van den exiguiteyt ende cleenicheyt van den lande

van

van Hollant, situatie van dien, ende voorts van den lasten ende oncosten, ten welcken 't selve lant subyect es, mitsgaders van den neeringe daer 't mede gesustenteert wert, waren alle impertinente zaken in desen materie, ende ons ende dien van onsen Rade soewel kennelick, als den Impetranten: te willen allegueren ende bybringen eenige previlegie, 't zy van onsen Heere Vader, den Coninck van Castillien, of andere, was wel frivol, gemerct dat gheen previlegie blycken en zoude, dat zoude mogen oft konnen beletten 't voirscreven Impost of Congié-ghelt, in questie; ende genomen datter eenich previlegie ware gegunt by ons oft onsen Voirsaten, pertinent ter zake subyecte, dat neen, soe en zouden nochtans daeromme onse handen zulcx nyet gesloten wesen, dat wy gheen ordonnantie ter contrarien en zouden mogen maken; sunderlinge, aanschauw genomen, dat nyet blycken en zoude van eenich previlegie, den Impetranten geoctroyeert by forme van contracte, in zulckerwys, dat men ons zoude mogen zeggen, eenichssins verobligeert te zyn denselven Impetranten. Mits desen redenen ende meer andere, blyve onse voirn. Procureur generael by zyn voirsz. fynen ende conclusien, van nyet ontfangelyck van quade zake ende absolutie, vooren verhaelt. Tegens welcke antwoirde ware van wegen der Impetranten gerepliceert geweest, ende ierst, ten ghenen daer onse voirn. Procureur generael zeggende was, dat alhier gheen questie en viel van 't Interest van onsen lande van Hollant, nemaer van recht ons competerende, 't welck nyet te gelooven en es, dat wy, om cleen profyten zouden willen quytschelden; antworden daer op, by vorme van replyck de voirn. Impetranten, ende seyden, notoir ende kennelick te zyn, dat de wille ende meyninge van den Prinche nyet en was, by eenige contracten, ghiften, accorden, previlegien, &c. merckelick te willen prejudicieren zynen ondersaten; immers worden zulckdanige contracten, accorden &c. doer quade informatie vercregen, verstaen ondeuchdelick ende van onwaerden, sprekende met reverentie; nu indien ende want een Prince wilt, dat de contracten, ghiften, previlegien &c. yemant verleent, den ondersaten schadelyck zynde, van onwaerden gehouden worden, hoe veele te meer was die meninge ende wille van zulcken Prince, dat ghiften, contracten, accorden ende previlegien, den ondersaten verleent, ende

daer

daer by deselve ondersaten nyet alleen van merckelicke schade gepreserveert worden, maer oick in groote welvaert onderhouden, van waerden zullen wezen ende blyven; en zoude oick nyet doen, daer geseyt wort by onsen voirn. Procureur Generael, dattet cleene apparentie was, dat, om 't proffyt van eene particuliere Stadt, wy, sonder recompensie, zouden onse recht ende hoocheyt quytschelden; want soe voeren verhaelt es, 't voirscreven previlegie zoude immediate grootelycx wesen tot profyte van alle den Lande van Hollant, hoewel 't selve wat meer profyts der eender Stede inne bringende es dan der ander, ende was 't selve previlegie mediate mede tot grooten profyte van onsen Landen van Brabant, Vlaendren, Sticht van Utrecht, Ghelderlant, &c. de welck oick d'experientie, in tyde van duerte van Coren, gethoond hadde; ende en mocht dit argument oick nyet veel militeren, eerst, gemerct dat een scip van Danswyk, oft elders van Oesten, veel eer, ende met gelycke winden, arriveren soude tot Hambourch, Eemden, ende in Engelant, dan in eenige havenen van Hollant ende wederomme, soe voeren geseyt es, soude de Coopman veel eer zeylen vuyt de Stadt van Hambourch, Emden, ende vuyt veele Steden van Engelant, tot Lissebonne toe, dan comende vuyt onsen Stede van Amstelredamme tot aan Vlie toe, ende daeromme moeste 't Coren; 't welck men wilde vueren vuyt Amsterdam naer Vranckeryck, Spaengnien, Portugal, &c. meer peryckelen lyden dan 't Coren, 't welck van Eemden, Hambourch, oft vuyt Engelant naer Spaengnien gevoert wiert; vuyt alle welcke redenen claerlycken genoug blyken mochte van 't groote Interest, dat den Landen van Hollant gescapen, was op te comen, indien eenich onghelt, 't zy 't selve gebaptizeert worde Congié ghelt oft anders, meer op die vreemde Coopmanschappen gestelt werde, dan in andere Landen, wesende van gelycke natueren, gegeven wordt, ende wat achterdeel in beden ende tholrechten wy daer doer lyden zouden, ende want dan by onsen voirn. Procureur generael gheen clare ende pregnante zake van den prohibitie ende heffinge van 't Congié ghelt voorrgestelt, en wordt, noch ook voorgestelt en zoude kunne worden, soe sustineerden de voirn. Impetranten, dat henluyden behoirde te volgen 't effect van huerlieden voirsz. Previlegie, persisterende mits desen voor replycke in hueren voirsz. heesch,

fynen ende conclufien. ende de voirn. partien alfoe volcomelick gehoirt, in alle 't guent dat zy tegens elckanderen hadden willen zeggen ende allegieren, finalick by den voirn. van onfen grooten Rade ware geappoincteert geweeft, dat defelve partien fcryven fouden by corte memorien, tot allen hueren voirfz. fynen, by henluyden bedingt, ende defelve verificeren met zulcke Letteren, tytelen ende munimenten, als henluyden goet duncken zoude, waer van zy ten beyden zeyden zouden hebben Vifie ende Copie, om die te debatteeren ende wederleggen in gewoonlicker manieren, ende dat gedaen al te hove overbringen, om 't felve gefien ende gevifiteert zynde den partien van 't recht ende jufticie geadminiftreert te worden, foe nae reden behoiren zoude. ende 't voirfcreven proces naderhandt gefurneert en in ftate van wyfen geftelt zynde, de voirnoemde Impetranten hadden ons zeere ernftelick doen verfoecken, om expeditie van Jufticie, by heuren Procureurs Gecommitteerde ende Solliciteurs daeromme gecompareert zynde tot meer ftonden, in onfen voirfz. grooten Raede. doen te weten: (*a*) dat ten alderlaeften overfien ende gevifiteert in den felven onfen grooten Raede 't Proces van den voirn. partien, ende alle 't guent dat by dien gebleken es, geconfidereert oick ende overgewegen te zyn, ende dat heeft konnen ende mogen moveren, wy met groote ende rype deliberatie van rade doende recht op 't voirfcreven Proces hebben gecondempneert ende condempneren by defen onfen Sentencie diffinitive ende voir recht den voirn. gedaechde in der qualiteyt foe hy procedeert, te gehengen ende te gedoogen, alle 't Cooren ende Graen gewasfen buyten defen onfen Lande ende gearriveert in Hollant, gevoert ende getranfporteert te worden buyten onfen voirfz. Landen van Hollant, fonder ter caufe van dien te betalen eenich tolrecht, Impoft of Congié ghelt, ander dan coftuimerlick ende gewoonlick betaelt es geweeft, ende opgelicht den 14 dach van Decembre Anno 1495. des 't Oirconden hebben wy onzen Zeghel

(*a*) *Doen te weten* enz.] Het is remarquabel, dat Karel de V. tegen eene impofitie of belafting den Staaten heeft geweezen den weg om de belangen der Ingezetenen behoorlijk te exponeeren en tegen zijne difpofitie te debatteeren, en dat hij vervolgens met advies van zijnen Raad, zynen Procureur, en mitsdien zich zelven condemneert.

Zeghel hieraan doen hangen; gegeven binnen onſen Stede van Mechelen, op ten derthienſten dach van Octobre in den Jare onſes Heeren duyſent vyfhondert ende agtenveertich van onſen rycke van Spaengnien, beyde Secilien ende anderen het 33.

By den Keyſer ter Relatie van den Rade,

BETTING.

BIJLAAGE B.

Voorrechten raakende de Vischerij en Koophandel op 't Eiland *Schonen*.

MICHAËL, by der gratie Godts ende des Apostolischen Stoel, Eerts Bisschop van de H. Kercke tot Riga, van de ordre der Duytscher ende Jerusalems Ridderen der geluksalige Maria, allen ende een ygelyken Christgeloovigen, die dit publyck Instrument sullen sien ende hooren, ende allen anderen den welcken dit ondergheschreven aengaen magh of in het toekomende aengaen soude mogen, van wat staet, graet, ordre ofte qualiteyt sy ook syn, die dese onse tegenwoordige Letteren sullen werden vertoont, eeuwich heil ende saligheyt in den Heeren, met versoek, dat se aen de jegenwoordige ontwyffelbaer gheloof gheven willen. Van weghen de Ernstfeste ende voorsienige Heeren ende Mannen, de Burgermeesteren ende gemeene koopluyden (*a*) der stadt Amstelredam, onder 't Bisdom van Utrecht, syn wy met behoorlycke instantie ende aenhoudinge versocht, dat wy ons verweerdighen wilden, uyt haren name, sekeren rechten ende Privilegien, door de Heeren der Provincie van Lyflant *aen allen koopluyden* (*b*) ende voornaemsten van dien verleent, uyt te schryven en doen copiëren, mitsgaders in een publycke forme te redigeren en stellen, ende alles meer te doen, dat tot 't ghene voorsz. is, bevonden souden worden nootsakelyck te syn. daeromme de rechte wech gaende, hebben wy allen ende een ygelycken van de voornoemde ende naer beschrevenen dunckende hun int ghemeen ofte particulier daer aen geleghen te syn, ende derfel-

(*a*) *Gemeene Koopluyden.*] Een blijk, dat in vroeger tijden de koopluiden wegens Koophandel niet enkelijk geraadpleegd werden, maar zelfs met Burgemeesteren gevoegd werden, wanneer 'er eenige stappen ten voordeele van den koophandel gedaan moesten worden.

(*b*) *Aen allen Koopluyden.*] De Heeren van de Provincie van *Lijfland* bevorderden derhalven den koophandel in hun land op eenen tijd, in welken zij verondersteld worden geen de minste acht op den koophandel geslagen te hebben.

ſelver gevolmachtigden, ſoo der eenige waren, aen de Denen van onſe Kercke van Riga wettelyck doen dachvaerden, tot eenen ſeekeren bequamen termyn te weten, ten daghe ende ure onderghenoemt; om te ſien en hooren, dat 't voorverhaelde alſoo geſchiede, ofte te ſeggen en te voorſchyn te brengen hare deugdelicke redenen, dien ſy ter contrarie van dien moghten hebben. welken dagh ende ure verſchenen ſynde, is voor ons rechtelyk gecompareerd dé voorſienige Man Mr. Coenraet Symonszoon van Amſterdam, der voorſz Burgermeeſteren ende gemeene koopluyden ſyne principalen, voorſpraek ende Gevolmachtigde, gelyck hy ons van ſyn bevel ende volmaght wettelyck heeft doen blycken. ende in den name, als boven, herſocht hebbende ſoodanige daghvaerdinge: en deſelve wettelyck gheexecuteert ſynde, alst by den regiſtre, daer van gehouden, te ſien is; heeft hy die mondelingh alleenlyck wederom rechtelyck by gebracht. ende de gedaegdens echter niet comparerende noch haer latende aengeleghen ſyn, de voorrechten te ſien uytſchryven en copieren beſchuldight en aengeclaeght van wederſpannicheyt en hartneckigheyt ende vermits der ſelver hartneckigheyd, metter daet ende in geſchrifte te voorſchyn gebracht ende vertoont ſeekere en gewiſſe voorrechten, te weeten Twee Brieven op perckement geſchreven, doorſteken, ende aen malkanderen gehecht ende gekettinght, ende met twee Seghelen beſegelt, gantſch, gaef ende geheel ongeſchent ende geenſins ſuſpect, van den nabeſchreevenen inhout. allegerende, dat ſyne principalen de eyghe Privilegien, vermits hare outheyt ſonder peryckel tot diverſche plaetſen in toecomende tyden (als waerſchynelyck gelooft wort) niet en konnen overſenden ofte overbrengen. Derhalven de privilegien met hare ſegelen aen eenige getuygen vertoont ſynde, hebben deſelve getuygen, genoeghſaem tot ſulx verſocht ſynde, onder haren eedt erkend dat de ſeghelen waren van die gene, der welker ſy geſeyt wierden te ſyn in de eygene onderghеſchreve brieven in Forma van een Vidimus ofte Copye authentyck gegeven, als te weten van den Meeſter der duytſche Huyſe in Lyflant, ende van den Maerſchalk aldaer. want in het eerſte ſegel, aen de Rechte ſyde (welkers klomp van root waſch is op wit waſch gedruckt) ghesien wiert het beelt van de Glorieuſe

Maget Maria, leggen in 't Kinderbet aen wiens voeten was 't conterfeytsel van Joseph, ende boven 't hooft van de Heylige Maghet, de ghedaente van een dienenden Enghel; welkers omschryvinge deese is, S. Commendatoris Domus Theutonicorum in Livonia. Ende in 't ander Zegel van groen wasch op wit wasch gedruckt stont 't Beelt van een gewapent Man, met een Helm op 't hooft, ende een Lancy in de Hant, hebbende op zy een Schilt met een Cruys doortrocken, sittende op een loopend Paert; in welckers ommeloop deese woorden gheleesen wierden, S. Marescali Domus Theo de Livonia en consequentelyck sodanige rechten, also op genomen ende erkent synde, heeft hy met behoorlycke instantie versocht, dat deselve mochten worden uytgeschreven, ghecopieert, en bevolen tot een publicke forme te redigheren ende te brengen, mitsgaders dat de ordinarise auctoriteyt ende 't decreet daer op mocht worden geinterponeert. ende nadien wy Michael Eerst Bisschop voorsz. de ghesеyde ghedaeghdens niet comparerende, houden met recht gelyck sy waren hartneckigh, ende vermits dersélver hartneckigheyt overmerckende, dat sodanigh versoeck was rechtveerdigh, ende met reden over eenkoomende, hebben belast ende bevolen dat de voorsz. Brieven van Privilegie die wy tegens het vidimus van woort tot woort gelesen, in ons handen gehadt gesont ende gheheel bevonden hebben, op des voorsz. gevolmachtighde Mr. Coenraeds vordere instantie, door den ondergeschreven openbaren Notaris ende onsen Secretaris souden uytgeschreven ghecopieert ende tot een publycke forme van een vidimus ofte copye authentyck gebracht worden, desen onsen Brieven met de originele in alles accorderende. willende ende door onse auctoriteyt ordonerende, dat men met dit jegenwoordigh vidimus ofte copye authentyck voorts in alle plaetsen waer 't sou mogen wesen, soo wel in rechten als daer buyten, sigh vergenoecht ende te vreden hout, ende aen 't selve geve ende toestae sodanigh ende soo grooten gheloof, als aen d'origenele, hier inne verhaeld, gegeven wort ofte gegeven ende toegestaen soude ghewörden hebben gheweest, by aldien sy te voorschyn ghebracht ende vertoont hadden geweest. de Brieven, daer hier boven gewach van ghemaeckt is volgen ende luyden aldus:

JOHANNES door de Goddelycke ontferminge Ertsbis-

bisschop der Heylige Kercke van *Riga* H. Bisschop van *Osielien*. Broeder en Meester der Broedere van 't Hospitael van Sinte Maria der duytschen Huyse in *Lyflant*, allen Sonen van de Heylige Moeder der Kercke, die dese jeghenwoordighe Letteren sullen sien, genade ende segeninghen van den Heere Jesu Christo. also wy door de goddelycke goedertierentheyt ghestelt syn in bedieninghe van *Lyflant*, om aldaer onder den Heydenen het geloove Christi voor te planten, hebben goet ende raedsaem gevonden allen goetgunstigen desselfs nieuwe Plantinghe ende voornamentlyk den Koopluyden van wat Plaetsen sy ook syn, dewelken op de *Oost-Zee* ende in *Lyflant* dikwils komen ende verkeeren (*c*), ende met ons de verbonden van vrede onderhouden, te versien en te vereeren met alle sodanige „ beneficien van vryheyt, als wy eenighsints konnen. zoo willen ende begeren wy dan, dat kennelyk sy, so teghenwoordighen als toekoomenden, dat wy Eerst bisschop by rade van den Prost ende van ons Capittel, als mede van onsen onderdanen, ende wy bisschop van *Osielien* by Rade ende toestemminge van den Prost ende van ons Capittel, mitsgaders ook van onsen Onderdanen ende ook wy Meester by rade ende toestemminghe van onsen Broederen ende van ons Capittel. voornamentlyck om de gunste van den Koopluyden, 't harer ootmoediger begeerte ghenegen wesende hebben den selven dese articulen van vryheyt toe gestaen ende verleent, ende deelen mede door dese jeghenwoordighe Brieven van octroy:

Te weten, dat gheheel *Lyflant* met de aengrensende Landschappen, alrede bekeert, ende noch met de hulpe van Gods genade, ende der voorsz. Koopluyden bystant te bekeeren (*d*), soo veel als aengaet vry sal syn van tol, ende onbehoorlycke schattingh ende schering die gemeenlyck

(*c*) *Dikwils komen en verkeeren.*] Uit het geen hier gezegd word, blijkt. 1e. Dat 'er verkeering van Koopluiden was op de *Oost-Zee* ende in *Lijfland.* 2e. Dat de vaart en koophandel op de *Oost-Zee* en in *Lijfland* begunstigd werden. 3e. Dus daar toe aan vreemde Koopluiden verscheiden gewichtige en aanzienelijke voorrechten werden gegeeven. 4e. Dat die vergunning geschiedde door het Opperhoofd van de Christelijke Kerk in *Lijfland.*

(*d*) *Koopluyden bystand te bekeeren.*] Dus werd de Gods-

 dienst

lyck ongelt geheeten wort soo der oock yemant schipbreuk komt te lyden in de Rivier Duna ofte in zee teghens onse Lantschappen, ofte ook in de Provinciale wateren, dewelcke men sekerlyck weet ons toe te behooren, dat die behoude ende besitte vry, als van te voren, alle synen goederen, die hy door sich selven ofte door hulpe van anderen, in sulcken geval uyt de schipbreuk sal konnen bergen ende behouden: in gheenderley manieren ons gewelt op eeniger wyse daer bykomende ofte yets van de selve goederen, 't sy in 't water ofte op 't lant, sonder toelatinghe van den schipbreuckigen, aennemende ofte aengrypende; behoudens 't loon van die genen, die sy misschien tot haer hulp sullen geroepen hebben.

Willen mede dat alle havenen vry, ende de oevers en stranden door onse lantpalen veylig ende open sullen syn om de koopmanschappen aldaer op te leggen ende te stallen, ende dat de weyden ghemeen sullen syn tot voeragie van de kooplieden haer paerden, die sy souden mogen ter markt brengen; soo nochtans, dat sy niemant en beschadighen in 't koorn lant of beemden.

Sullen mede vry hout moghen halen, soo veel sy van noden sullen hebben tot haer brant en om hare schepen mede te versien en calfateren 't gheen daer toe bequaem sal syn; doch sullen sonder special consent ende oorlof, van nieuws geen schip of schepen moghen timmeren.

Voorts, soot ghebeurde, datter aen de zeestrant of aen oever van der Revieren onder hen Luyden eenig verschil ontstont, sullen sy aldaer uyt hun eyghen volk rechters mogen kiesen, ende oordeelen volghens 't recht, dat jegenwoordigh by de koopluyden in Godlant wort gebruyckt.

Maer soo aldaer bevonden wiert door henluyden ghecommitteert te syn eenigh exces teghen ons volck, sal haerluyder alderman maken, dat daer over recht geschiede volgens de rechten en 't ghebruyk van ons lant, als dat behoort.

Ende so door onse onderdanen henluyden eenigh ongelyck wierde aenghedaen, sullen sy luyden vonnis van onse rechteren moeten versoecken de welcke henluyden sullen oordeelen, volgens 't recht van 't lant.

Voorts

dienst tot beweegoorzaak genomen van de voorrechten met welken de Koopluiden beschonken werden.

Voorts, soo yemant van de Coopluyden in wat plaetse het oock mogte wesen, binnen onse lantpalen ende Limiten, door de moordenaers en struyckroovers aengetast wierde, ent leven quam te verliesen; so sal desselfs naeste Erfgenaem behouden ende na hem nemen alle syne goederen; ende en sullen wy, noch door ons, noch door onse Rechters ten regarde en oorsake van 't ghericht, niet vermogen eenigh gherechticheyt op ende tot de selve goederen ons aen te matigen of toe te schryven.

Maer by aldien yemant van henluyden op wat manieren het ook sy onbehoorlyck gedoot ende den dootslager korts daer na gevanghen wierde, ende in hechtenis gheraeckte en sullen wy niet weygheren ofte beletten, datter justitie over gedaen worde.

Doch soo hy daer van daen ontvlucht ende verre wech loopt, ende na date elders daer over betrapt ende aengesproken wort, sal ghehouden syn, tot een amende te geven tien marck silver, ende sal den Rechter daer van niets ontfangen.

So ooek ymant door dieverye syne goederen komt te verliesen, ende hy den Dief apprehendeert en vangt, sal deselve goederen wederom kryghen, ende en sal den Rechter ter oorsake van 't gericht sigh selven niets aenmatigen dan alleenlyck den Dief.

Voortwaert soo een Dief, of eenigh ander gheweldenaer sich retireerde in Bosschen of spelonken, om ymants goederen daer te verberghen en die gene wiense syn en toebehoren deselve par avanture op eenigher wyse konde vinde sal die vryelyck en veylighlyck, sonder eenigh bekroon, weederom mogen na hem nemen ende en sal niet ghehouden worden sigh ergens in te buyten gegaen te hebben".

Derhalven, op dat desen Brief van onse vergunninge en toelatinge ten eeuwigen tyden blyve onghekreuckt en onghefchent, hebben wy goetgevonden onsen seghelen hier onder aen te doen hangen, gegeven in 't Jaer ons Heeren Duysent Twee hondert seeven en 't seventich, Daeghs na Paesschen.

De Broeder ende Meester der duytschen Huyse over Lyflant en Broeder Coenraedt Marschalk ter selver plaetse, onsen beminde advocaet in Christo, de Servoen, wenschen wy broederlycke Liefde in den Heere. weet dat wy ghesien ende ghehoort hebben den Brieven van de ghemeene Coopluyden inde woorden van het vidimus, door

welke het teghenwoordige Cedul of Billet is getransfixeert, met syn ware eygen Zegelen, ongecancelleert ongeraseert, niet uytghedaen ende in alle syne deelen ongeschent 't welke wy betuygen ende versekeren door onsen Zegelen hier aen hangende. Uw versoekende, dat ghy u, als 't van node weesen mocht na den inhout van dien reguleert. Gegeven te Riga, den tweeden dagh voor St. Simon en Judas. in oirconde ende ten ghetuyghe van alle 't selve hebben wy dese jegenwoordige Brieven daar uyt doen maken, en door den onder-geschreven openbaren Notaris doen teykenen ende publiceeren laten, mitsgaders belast ende gheboden met het aenhanghen van ons Zegel te stercken ende bekrachtighen. Gegeven ende gedaen te Riga in 't hof onser woninge in 't Jaer van des Heeren geboorten Duysent vier hondert vyf en tnegentigh, in de dertiende Indictie, ende op den 15. dagh van de Maent September ende int derde Jaer van 't pontificaetschap onser alderheyligsten Heer Alexander door de Goddelycke voorsienigheyt de 6. Paus van die naem in presentie ende tegenwoordigheyt van de voorsienighe Mannen Mr. Albert Vere Clerck ende Jan Bette beyde van Amstelredam, ende Hendrik Moel van Beverwyck, Leecken, uyt 't Bisdom van Utrecht tot 't voorsz. versocht ende ghebeden. Onder welcke Brieven dit navolgende geschreven stont. ende Ick Georgius Caloir Clerck uyt 't Sticht halverstadt, door Apostolische ende Keyserlycke auctoriteyt openbaer Notaris, en Secretaris van den voornoemde aldereerwaerdigsten heer, Eerst Bisschop, alsoo ick by 't uytschryven copiëren en t gheven van de auctoriteyt aen de voorsz. Brieven, mitsgaders 't interponeren van t decreet van 't teghenwoordigh Proces, ende alle andere dinghen, terwylse in manieren boven verhaelt, geschieden ende gedaen wierden, met ende neffens de voornoemde ghetuyghen present ende jeghenwoordigh ben geweest, ende de selve alsoo gesien ende gemaeckt hebben, heb ick dit jegenwoordigh Instrument met myn eygen hant gheschreven, daer na onderteeckent ende gepubliceert. In oirconde van alle t geene boven verhaelt is, heb ik 't selve, daer toe versocht ende gebeden synde, met myne ghewoonelycke paraphure en onderteeckeninge, mitsgaders 't aenhangen van des voorz. Heere Eerts Bisschops Zegel bevestight. hebbende sonder uyt hangen een Zegel op rooden wasse gedruckt aen een Françynen staert.

B Y-

BIJLAAGE C.

GUNST-BRIEF van ALBRECHT, Koning van *Zweden*, aan AMSTERDAM verleend in den Jaare 1368.

WY ALBERT, van Gods ghenade der Sweden ende der Gotten Koningh ende Heere des Landts tot Schonen, bekennen, ende betuygen openbaerlyck, in desen brieve, dat wy met vollen voorbedachten goeden ghemoede, na rade onses Bisschops, ende onser getrouwe Raedtgevers voor ons ende voor alle onse nacomelinghen, ende alle onse Erven, den bescheyden Luyden den Schepenen ende Raedtmannen der Steden van Amstelredamme, ende haren Burgeren en al hare nacomelingen, hebben gegeven ende gelaten, door hares dienst wille; ende geven ende laten hen in desen Brieven, eene victe op *onsen velde* tot *Schonen*, die wy hen by onsen Dienaers hebben laten wysen ende aenvaerden: Dese victe, (die daer leyt van den oosten in 't westen, ende van 't Zuyden in 't Noorden, als deselve in voortyden begrepen is;) sullen sy van nu ende voorts tot eeuwighen tyden gebruyckelyck en vry besitten ende behouden alsoo vry ende alsoo volkomentlyck met allen Rechte, midtsgaders alle vryheyt ende gherechtigheyt daer die van *Campen* hare victen, diese op den selven velden hebben, aller vryst ende aller volcomentlyckst mede besitten. ende alle die geene, die die van Amstelredamme voorsz. met sich op de voorghenoemde victe legghen laten, sullen voor de vooghden van Amstelredamme te rechten staen, ende gebruycken daer alle vryheyt ende gerechtigheyt, na haerer Stadts rechten, gelyckerwys als die geene, die op der Camper Victen, met die van Campen leggen, voor den vooghde van Campen te rechte staen. na der Camper Rechten, ende gelyck sy daer de Camper vryheyt ende gerechtigheyt ghebruycken ende die moghen soecken, met wagenen ende ook met paerden, en te voet ofte hoe het haer belieft, tusschen de

de viſten ende den wateren ſonder weder ſegghen „ deſe andere Viſten niet daer by prejudicerende: ende alle deſe vryheden ſullen ſy ende hare nacomelinghen hebben ende behouden ten eeuwigen tyden. ende, tot getuygeniſſe van alle deſe voorſz. dingen is ons Zegel aen deſen brief ghehangen die ghegeven is tot Vaſtboden in den Jare na Godts gheboorte derthienhondert achtentſeſtigh op St. Jacobs des Heyligen Apoſtels dagh.

BIJLAAGE C. 2. I.

GUNST-BRIEF van ALBRECHT, Koning van *Zweden* aan die van AMSTELREDAMME, ENCKHUYSEN, ende WIERINGHEN, enz. verleend in den Jaare 1368.

WY ALBERT van Gods genade der Sweden ende Gotten, Koninck en heere des Lands tot Schonen, bekennen en betuyghen openbaerlyck in deſen Brieve, dat wy, na rade ende met advys van onſen Biſſchop ende Raedt voor ons ende voor alle onſe Erven ende nacomelinghen, met wel voorbedachten ghemoede, deſe nabeſchrevene beſcheydene Luyden, namentlyck den ſchepenen raadtmannen, borgheren ende de gantſche gemeenten in deſer nabeſchrevene ſtede, als van Amſtelredamme, Enckhuyſen ende Wieringhen ende alle hare hulperen die hen in deſen kryg behulpſaem geweeſt ſyn, gegeven ende gelaten hebben, ende geven en laten hem in deſen Brieve, deſe nabeſchrevene vryheyt om die eeuwighlyck ende ghebruyckelyck te hebben ende beſitten. In den eerſten dat hare Burghers, Coopluyden, ende gheſinnen moghen ſoeken het ryck van Denemarcken ende het landt tot Schonen, waer wy ofte de onſe 't voorſz. ryck ende Landt binnen de tydt die wy met de voornoemde ſteden in de alliantie ſitten, welcke wy nu met hen hebben machigh worden: ende dat ſy moghen te lande ende te water varen ende keeren, in alle wegen met hare goe-

goederen ende Coopmanschappen, sonder eenigerley hinder, om te gebruycken 't geene sy hebben, ende hare Coopmanschap te oeffenen: oock sullen sy alle den Zeestrandt vry hebben in den rycke tot Denemarcken ende in alle den lande tot Schonen, ten eeuwigen tyden, voor alle goederen die Schipbreuck hebben geleden hoe het genaemt mochte werden Wrack ofte Zeevanck, ofte hoe het oock heete in dese taal. indien 't gebeurt dat eenige Luyden van dese voorgenoemde Stede, of hare hulperen, schipbreucke lyden in eenighe plaetsen van 't voorsz. Ryck of landen; ofte dat de goederen, daer in sy schipbreuk geleden hebben, 't sy wrack, of hoe 't genaemt wordt in den rycke ende landen voorsz. 't eeniger plaetse aen landt dryven ofte comen; dat goedt moghen zy, by hen selfs, of met hulpe van andere Luyden, berghen ofte bergen laten, ende 't selve gebruycken na haer eygenen wille sonder hinder waert 't oock so, datse arbeyts Luyden van nooden hadden, die moghense winnen om hare penninghen, waer zy die mogen hebben sonder breuke ende hinder, ende sal 't oock niet wesen teghen ons ende onse ambachts Luyden. ende indien 't geviele dat soodanigh schipbreuks goedt na desen voorsz. Rycke ende landen toevloeyde of dreve, ende de Luyden verdronken of vergaen waren, dat goedt sal de naest geseten vooght of die daer 't gesach heeft, laten bergen; ende watter gheberght wort, dat sal hy met kennisse van de goede luyden in de naeste kerck laten brengen en doen beschryven wat van 't selve goedt sy; ende bewaeren dat getrouwelyck tot behoef van den armen, ofte van den ghenen die dat goet met recht vorderen mogen wanneer sy binnen Jaer ende dagh bewys brenghen, met brieven van hare stadt daer in sy Burgers syn, dat se rechte Erfgenaamen syn van deselve goederen ofte dat sy die met recht vorderen moghen; dan sal men dat goedt aenvaerden onbeswaert, ende gheven den arbeyts luyden redelyk loon; doch so er yemant in den voorsz. Rycke of landen waren, die sigh onderwont sodanich schipbreuks goed aen te matigen met onrecht, daer sal men over rechten op 't hoogste ende gheven dat goet weder aen die ghene die daer recht toe heeft. voorts moghen de voorsz. steden haer zelfs vooghden setten op haere victen te Schonen ende te Valsterbode, ende waer het hen best believen sal, in alle den landen tot Schonen: ende die voogden

mo-

moghen rechten over alle de gene, die met hen op hare Victen legghen, ende voort over alle hare Burgeren ende haren ghesinnen, die leggen daar se leggen; ende alle saken ende breucken rechten als saken ende breucken, die naer lubeschen rechten gaen in hant ende hals. voorts mogen op haren victen met hen leggen die men des sal vergunnen, van die ghene, welke van outs met hen ghelegen hebben voorts sal men niemant daghvaarden, na het Deense recht of herkomen voor het deense gherecht: maer wil men yemant convenieeren of schuldigen, die sal men schuldighen voor syn Duytsche Vooght, volgens zyn stads rechten. voorts wil men yemant schuldighen om ticht, die sal men oock schuldighen voor syn Duytsche Vooght, welcke hem insgelycx rechten sal na syn stadts recht. Voorts mogen se hebben op hare Victen eygene kroegen, ende moghen daer op tappen mede wyn ende bier, ende syn daer niet af plichtigh: ende waer 't sake datter eeniger Stadts victe ware qualyck gebout, dat de stadt bewysen conde, met Brieven, ofte met haer outste Burgers die op dat Landt comen, dat gebou sal men afbreken: ende indien 'er yemant was die sulcx niet gewilligh en dede, so magh de vooght op diens victe het is of syn Burgers, het afbreken, sonder breucke: ook sullen haren victen syn ende blyven in sodanighe hare standt, alsse altoos gheweest hebben, ghelyckse dat bewysen mogen, met Brieven of met hare outste Burgers die op dat Landt comen. voorts mogense yeder op hare victen verkoopen want ende Lywaet, (te weten linnen ende wolle Laeckenen en stoffen) by lakenen, repen of stucken, sonder breucke. voort moghense daer in snyden, sulcx slytende by de ellen, ende syn daer niet af plichtigh. voorts mogen de Schoenmaeckers Cramers ende knookenhouwers, mitsgaders allerley ambachts-luyden hare neringe ende ambacht gebruyken ende syn daer niet af plichtigh voorts mach een yghelyck der voorsz. gemeene Coopluyden hebben eygene Schuyten ende ghereetschappen tot de Vissery, tot Schoone voorsz. ende mogen die daer gebruycken ende visschen na hare wille, ende geven daer van yder schuyt een halve marck schoons ende niet meer, terwyle dat se daer wesen willen. voorts mach elck Coopman hebben syne eygenen wagenen, ende gheven van yeder waghen een halve Marck schoons, ende niet meer terwyle datse te Schonere ende tot Valster-

bode

bode ſyn ende haer werck in vrede gebruycken. voorts waer 't ſaecke dat eenige wagen om ſtortede ende ons ſchade dede, die waghen met de paerden mach men behouden, by het goedt ſo lange tot dat de Coopman voor de ſchade voldaen heeft. voorts want ende wyn dat vier paerden ryden moghen, daer ſal men van geven een halve marck ſchoons, den genen die daer toe gheſtelt wort, ende in gevalle hy ſchade daer aen dede die dit goet op voerde, de ſelve ſchade ſal hy den Coopman repareren ende goet doen. wat twee paerden optrecken mogen dat mach een yegelyck laten opvoeren, als hy ſachtſt mach. voorts mach een yegelyck Coopman ſyn wapenen dragen wanneer hy op het lant comt, tot aen ſyn herberghe desgelycx wanneer hy wederom t ſcheep gaet, ſonder breucke; ende ſo hy oock daer in verbeurde dat hy daer boven ſyn wapenen droegh, dat ſal hy beteren met een marck ſchoons. voorts mach een yeghelyck Coopman ſchepen zyn goedt uyt het eene ſchip in 't andere, in de havenen des voorſz. Rycks ende Landts ſonder breucke. voorts moghenſe hebben eyghene pramen ende lighte ſchuyten ende gheven van de praem een halve marck ſchoons, ende van de ſchuyten twee Oxe daer mede mogenſe op ende uytvaren, wanneer het hen gelieft. voorts ſal niemandt voor den anderen beteren, wie in breucke valt ſal voor hem ſelfs beteren, daer ſal oock niemandt voor den anderen ontgelden oock ſal men gene oorſaek tot onluſt gheven. zal meede gheen knecht ſyns Heeren goet verbeuren ende verbreucken. voorts voerende de Coopman eenich goedt binnens Landts van d'eene markt in d'anderen, daer ſal men geene tollen af geven. voorts ſal des Coninghs nieuwe munte niet eerder gaen dan acht dagen voor St. Michiel een ygelyck Coopman ſal coopen met des Coninghs munte, ende ſoo ymandt daer in breuckigh valt die men daer op openbaerlyck comt te achterhalen, die ſal dat beteren met vyf marck ſchoons. oock ſal der victen marckt, die nu tot Valſterbude is, weder weſen op der Sondesſche victe, daer hy altyt geweeſt is, ende anders nergens. voorts is dit de Tol van allerley goet, die men gheven ſal, als eerſtelyck, van haringh binnens Landts van een laſt twintigh ſchoonſe penningen, den haringh, die men ſcheept om 't Landt, door de Oreſont, die is gheen tol ſchuldigh maer het ſchip, daer men de haringh inſcheept, dat gheeft tot tol elf Schellingen

gen groot ende vier groot en min, daer mede is die haringh vry. Van een Last Zouts van den Lande twintigh Penninghen Schoonse Toll. Een deken osse huyden ende Koehuyden thien schoonse penninghen; Een pondt Speck sal tot Toll gheve thien Schoonse penningen. Een tonne Koevleys sal tot Tol gheven twee penninghen schoons, een tonne boter sal tot tol gheven thien schoonse penningen: voor 't overvoeren van een levendigh kindt sal men tot tol gheven thien schoonse penningen, van een bejaert persoon twintigh schoonse penninge. van een Paert, dat boven de twintigh marck gecost heeft twee eeren. van een paert dat beneden de twintigh marck is ghecoft twee artichs. Een stuck want van twintigh Laeckenen, of daer boven, sal tot tol geven twee oxen, ende een stuck want houdende beneden de twintigh Laeckenen, een oxe. voorts alle de Duytsche Coopluyden, die daer te Schoonne ende te Valsterbode eygene aerde of grondt hebben, sullen hier mede niet beswaert syn. voorts waer 't saeke datter yemant quame te sterven in den voorsz. Rycke ende Landen so mach haer duytsche voocht of die de machtighste onder hen is des dooden mans goet aenvaerden, ende leveren aan de rechte Erfgenamen of, so daer geen Erfgenamen present en syn, so mach hy dat voeren te landen ende verantwoorden dat aan die geene, die daer, recht toe hebben. voorts sal desen Brief niet hinderlyck wesen alle hare andere Brieven ende Vryheden diese van andere Coningen hebben, welcke sy mede sullen moghen ghebruycken: ende alle dese voorsz. vryheden sullen dueren ten eeuwighen tyden. ende tot getuygenis van allen 't gunt voorsz. hebben wy Koninck ALBERT voornoemt, met advys van onsen Rycx-Raedt onsen Zeghele beneffens de Zegels van de nabeschreevene onse Raet ghevers aan desen Brief ghehangen. voorts wy Carel Olowsz. tuseum, tuno, gallen, Carel oloffz van Ulnas, Andries Jepsen, Frick Carelsz. Ridder Arwydes Gustaverson, Hasse Tunisz. ende Tinwyt Fyndesz. Knapen, betuyghen dat wy over deese ghepasseerde saecken syn gheweest, ende ons alle deselve bekent syn ende hebben wy, tot bewys van dien, onse Zeghels neffens dat van onsen voornoemde Heer Koninck ALBERTUS aen desen Brief ghehangen die gegeven is tot Valsterbode, in den Jare na Gods geboorte Derthien hondert ende acht en sestigh, op St. Jacobs dagh.

BIJLAAGE C. 4. I.

GUNST-BRIEF van CHRISTIERN, Koning van *Denemarken*, aan die van *Amstelredamme*, van den jaare 1452, geevende vrijheid van vaart en handel, ongeprejudicieerd zijne tollen en rechten.

WY CHRISTIERN van Gods genade Koningh van Denemarcken, Noorwegen der Wenden, ende Gotthen, ende Grave tot Oldenburgh ende Delmenhorst, bekennen ende betuygen openbaerlijck, met desen onsen openen Brieve, voor een yghelijck: dat Wy, uyt sonderlinge gonst eñ genade ende oock om menigerley vruntschappen ende weldaden wille, welcke onse Lieve Vrunden, die van Amstelredamme, dickwils aen ons bewesen hebben; de gemeene Coopluyden, Schippers ende varende Luyden van Amstelredamme voornoemt, met hare Have, Schepen ende goederen te Water ende oock te Lande, hebben genomen in onse Voorbiddinghe ende bescherminghe gelijck als onse dagelijcxe Dienaers haer ghedragende ende dingende na Rechte; sonder prejudicie van onse Tollen ende Gerechtigheden in onse Rijcken: ende bidden wy daeromme alle Vorsten, Steden, ende een ygelijck, daer die van Amsterdam ende de hare hen mochten bevinden, deselve nergens in te hinderen ofte te laten hinderen, maer haer ende den haren ten besten te favoriseeren, om Onsen 't wil 'T welk wy bereydt sijn teghens een yghelijck, na eysch van Staet ende saecken, gaerne te verschuldigen Gebiedende voorts alle onse Ampt-Luyden, Vooghden ende Onderdanen in onsen Rijcke, 't sy waer die geseten syn, oock onse Hooftluyden ende dienaers in der Zee, ende generalijck allen den genen, die, om Onsent willen, yets doen ende laten willen ende sullen; dat sy soodanige onse gonst ende ghenade aen die van Amstelredamme voorsz. niet vruchteloos maecken noch verbreken, op onse hulde ofte

gratie. Tot openbare ſekerheyt ende meerder bekentenisſe van 't welcke, ſo hebben wy bevolen ons ſecreet Zegel wetentlijck aen deſen Brief te hangen. Die gegeven ende geſchreven is na de geboorte Chriſti, onſes Heers, duyſent vier hondert twee en vijftigh op den Heylighẽ dagh *Sancti Ægidii Abbatis*, hebbende een onder uyt hangende Zegel in roode Wasſe, aen een dubbelde Francijne ſtaert.

BIJLAAGE C. 5. 1.

GUNST-BRIEF van CHRISTIERN, Koning van *Denemarken*, aan die van *Amſtelredamme*, van den jaare 1453, medebrengende vrijheid en geleide van vaart en handel, mits geen engelsch goed voerende, en niet door de Belt, maar door den Oreſont vaarende.

WY CHRISTIERN van Godts ghenade Coningh van Denemarcken, Noorwegen, der Wenden ende Gotthen, en Grave tot Oldenburgh, ende Delmenhorſt, Ontbieden allen, Admiralen, Schippers, ende gemeene varende Coopluyden in Hollant ende Zeelant, gheſamentlijck ende een ygelijck in 't byſonder, na eysch van State onſe groetenisſe, genade ende alles goedts. Lieve Vrunden, Wy ſijn bericht dat ghy Luyden ſcrupuleus ſijt ende niet door onſe Rijcken wilt Zeylen 't en ſy ghy al vooren ſijt voorſien met onſe ſeker geleyde hoewel ghy luyden van ons, ſo langhe wy met U. L. in alliantie en goet vertrouwen ſijn, geen geleyde van nooden hebt: Doch hebben wy echter volghens U. L. begeeren, U. L. te ſamen ende een yder in 't beſonder, met Schip ſcheepsvolck ende Goederen, mitsgaders met U. L. lijf ende goet, te wel-

welcker tijt ghy ſult comen genadighlijck vryheyt ende geleyde gegeven gelijck wy U. gheven in cracht deſes Briefs, in voeghen dat ghy L. ſo heen als weder, door onſe Rijcken, in vryen goeden gheleyde, voor ons ende alle de gheene, die, om onſent wille yets doen en de laten willen ende ſullen, mooght gaen ende komen, by ſoo verre ghy Luyden niet in hebt eenigh Engels goet, ende mits dat ghy Luyden Zeylt niet door de Belt, maer door den Oreſont. Tot openbaer bewijs van welcke geleyde hebben wy bevolen ons ſecreet Zegel aen deſen Brief te hangen. *Datum Caſtro noſtro Haffnenſi, Feria Quarta infra Octav. Viſitationis Mariæ anno Domini milleſimo Quadringenteſimo quinquageſimo, tertio.* Hebbende een roode Wasſen Zeghele onder uythangende aen een dubbelde Francijne Staert.

BIJLAAGE C. 6. l.

GUNST-BRIEF van CHRISTIERN, Koning van *Denemarken*, aan die van *Amſtelredamme*, van den jaare 1461, geevende vrijheid van vaart en handel tot op *Flensburg*, *Huſum*, enz.

WY CHRISTIERN, van Godts ghenade Koningh van Denemarckē, Sweden, Noorwegen, der Wenden ende Gotten Hertogh van Sleeswijck, Grave tot Holſteyn Stormarn, Oldenburgh ende Delmenhorſt, Doen kondt ende te weten voor een yghelijck, dat Wy, uyt onſe ſonderlinghe gunſt ende genade midsgaders om menigerley dienſte ende goede wille, die de Coopluyden, Burgers ende Inwoonders der Stadt Amſterdam ons tot hier toe beweſen hebben ende wy hier namaels noch van hun verwaghtende zijn, deſelve Borghers, Coopluyden ende Inwoonders, na

 geno-

genomen advijs ende Raet van onse lieven getrouwen Raden onser Landen des Hertoghdoms van Sleeswijck ende des Lants tot Holsteyn gegunt ende toeghestaen hebben.

Dat sy met hare Schepen ende Goederen mogen Seylen tot op Husum, sodanige Goederen aldaer tot Husum selfs opschepen, ende die voorts over lant laten voeren tot Flensborgh ende dat zy de gemelte Goederen daer tot Flensborgh selfs weder vermogen in te schepen, ende daer mede te seylen waer het hun ghelieft.

Van ghelijcken moghen sy ook met hare Schepen ende Goederen Seylen uyt de Oostzee tot op Flensborgh aldaer Sodanige Goederen opschepen die voorts over Landt laten varen tot op Husum, ende daer tot Husum weder inschepen ende daer mede seylen waer het hen ghelieft: Doch met desen verstande dat syluyden ons van alle Goederen onse behoorlijcke Tollen, na dat onse Registers (daer van wy het eene hebben, ende de goede Stadt Amsterdam het andere) inhouden ende uytwijsen, ende so als wy dienthalven met hun noch verdragen sullen, sullen geven ende betalen: te weten tot Flensborgh van de Goederen die aldaer te Schepe comen ende tot Husum, van de Goederen aldaer t scheep komende aen den Tollenaers, die van onsent wegen op die plaetsen sijn ghestelt, alwaer dan een yegelijck, die vertolt heeft, een teecken of bewijs daer af sal nemen.

Oock moghen de goede Borgers, Coopluyden ende Inwoonders voornoemt met hare Schepen ende Goederen, hare verkeeringhe hebben ende converseren in onse Stadt Sleeswijck op sodanige Tollen, als voren.

Desgelijcx, indien 't oock ghebeurde dat onse Landen ende Inwoonders de Waren ofte Granen die de voorsz. Burghers Coopluyden ende Inwoonders ofte yemant van hun, allsoo comen te voeren, van nooden hadden: so sullen de gemelte Burgers ende Coopluyden aan de voornoemde onse Inwoonders de achtste Last voor een doenlijcke ende redelijcke prys buyten des Coopmans schade verkoopen. Hier op hebben wy de voor genoemde Burgers, Coopluyden ende Inwoonders, met hare Persoonen, Have ende Goederen, in onse Conincklijcke Vrede, beschermինge, veyligheit ende geleyde aenghenomen ende ontfangen gelijck wy hen alle allso veyligen ende vry geleyde gheven in kracht deses onses Briefs: sulcx datse vry, veyligh ende onverhindert mogen comen ende

aen

aen de voorsz. Plaetsen met hare Schepen ende Goederen door ende weder door varen ende aldaer verkeeren, invoegen als boven, so dickwils als hen des dienstigh ofte noodich is, sonder verhinderinge of tegenseggen van yemant.

Ende wanneer ons dese voorsz. Vaert niet langer bequaem of gelegen is toe te staen, so sullen ende willen Wy den goeden Burgheren, Coopluyden eñ Inwoonders sulcx een jaer te voren met onsen beseghelden Brieve bekent maeckẽ ende te verstaen geven; eñ sal desen onsen Geleyde, gedurende dat selve jaer blijven in volle cracht.

Oock mogen de voorsz. Borgers Coopluyden ende Inwoonders Coopmanschap dryven ende handelen tot Husum Flensborgh eñ Sleeswijck met andere vreemde Coopluyden op soodanighe Tollen, als voorsz. is.

Ende waar t oock sake, dat ymant van die van Amsterdam voornoemt Schipbreuck lede aen dessels goederen in onsen Landen ende Gebieden, in sulcken gevalle sullen sy hare goederen mogen bergen, ende daer af geven redelijck bergh-geldt. Verbieden hieromme ernstelijck alle onsen Ampt-mannen Vooghden, Burgermeesterẽ, Tollenaers ende Ondersaten, ende allen den geenen, die om onsent wille yets doen ende latẽ sullen ende willen, den Eersamen Burghers, Coopluyden, ende Inwoonders van Amsterdam te hinderen of laten hinderen. deselve op te houden of in eenigher manieren ongelijck te doen, op onse Coninghlijcke hulde ende ongenade. Ende hebben wy; ten oirconde van alle 't gunt voorsz. ons Coninglijck Secreet Zegel doen hangen aan desen Brief, die gegeven is op ons Slot Zeghebergh, op onser Lieve Vrouwen dagh *Conceptionis* in den Jare na Godts geboorte veertien hondert een en 't festigh. Onder stont: *ad mandatum Domini Regis in Consilio*, *Daniel Cancellarius*, hebbende onder een uythangen de Zegel aen een dubbelde Franeyne Staert in Rooden Wasse gedruckt.

BIJLAAGE C. 7. I.

GUNST-BRIEF van JOHAN, Koning van *Denemarken*, enz. van den jaare 1498, aan die van *Amstelredamme* vrijheid van vaart en handel geevende, ongeprejudicieerd zyne gewoonelijke tollen, enz.

WY JOHAN, van Godts genade Coningh van Denemarcken, Sweden Noorwegen der Wenden ende Gotthen, Hertogh van Sleeswijck, Holsteyn, Stormarn ende der Ditmarschen, Grave tot Oldenburg; ende Delmenhorst. Doen te weten ende bekennen openbaerlijck voor ons ende onse Erven eñ voorts een ygelijcken; dat wy uyt sonderlinghe gunst, genade ende toeneyginge, de Stadt Amstelredamme ende haren Coopluyden genadiglijck gegunt, bewillight ende toegelaten hebbẽ gelijck wy die tegenwoordigh oock vergunnen ende toelaten in cracht ende macht van desen onsen Brieve, dat sy Luyden in onsen Rijcke Noorweghen ende alle Coopplaetsen, van 't selve, specialijck tot Berghen, haerer Coopmanschaps halven sullen mogen comen, ende aldaer allen tyde des jaers, ghelijck andere onse Ondersaten copen ende vercopen, hanteren eñ verkeeren te Water ende te Lande so hen dat gelieven sal, te besoecken: gelijck mede sy Luyden hare Coopmanschappen tot Bergen voorsz. sullen mogen hebben over de Waghe aen beyde de Zijde, tot aen de Coopmans brugghen, ofte binnen de Stadt, sulcx het hen gelieft; mits dat sy Luyden, ende yder van hen onse Burghers aldaer ghesesten in geene dingen nadeeligh ofte hinderlijck sullen sijn, ende oock allesints buyten prejudicie van onse gewoonlijcke Tollen ende Coninghlijcke Vryheden ende Heerlijckheden. Ontbieden hieromme alle onse Ampt-Luyden, Vooghden, Tollenaers, Burghermeesteren, Raden, Steden ende Gemeenten, mitsgaders Dienaers ende Ondersaten, als mede allen

allen den genen, die om onſent wille yets ſullen ende willen doen, ende laten, dat ſy de voorſz. Stadt ende haren Coopluyden in contraventie deſes, niet en hinderen of laten hinderen, noch op eenigerley wyſe, 't ſy waer aen het ſy, beſchadigen, op verlies van onſe Conincklijcke hulde ende genade. Tot meerder ghetuygnisſe van 't welck, So hebben wy ons Konincklijck Signet aen deſen onſen Brief wetentlijck doen hangen. Datum op ons Slot Wardtbergh, op Sondagh den derden in de Heylighe daghen van Wynnacht, in den Jare na de geboorte Chriſti onſes Heeren, Duyſent vierhondert agt en tnegentigh onder ſtont: *ad relationem domini; Pauli Lapmanni, Militis & magiſtri Curiæ.*

BIJLAAGE C. 8. 1.

GUNST-BRIEF van FREDRIK, Koning van Denemarken, van den Jaare 1524, geevende vrijheid van vaart en handel aan Schippers en Coopluyden, die t'huis behooren in *Holland*, *Braband*, *Zeeland* ende *Vlaanderen*, enz.

WY FREDRICK, van Godts genade Koninck van Denemarcken, Rechte Erfghenaem van Noorweghen, Hertogh in Sleeswijck, Holſteyn, Stormarn ende der Ditmarſchen, Grave van Oldenburgh ende Delmenhorſt, Doen te weten een ygelijck, dat Wy nu, door onſe ſonderlinge gunſt ende genade (op dat de ghemeene vreemde Coopluyden des te beter hier namaels mogen ſoecken hare neringe ende Welvaren in onſe Landen ende Rijcken, daerinne ſy in voorledene Jaren verhindert ſijn geweeſt: desgelijcx, ten ſine onſe Lieve Onderſaten in onſe Rijcken Denemarcken eñ Noorwegen mitsgaders onſe Heerlijckheden, hiernamaels voor haer gelt ende Waeren mogen becomen,

men, in een redelijcken coop, Lakenen, Hop, Zout, Wijn ende anderen Waeren, die sy van nooden souden moghen hebben, ofte begeeren) ghegunt ende toegelaten hebben t navolgende, Namentlijck: dat alle Schippers ende Coopluyden, die 't huys behooren in Hollandt, Brabandt, Zeelandt ende Vlaenderen, na desen vry, veyligh ende seker sullen moghen besoecken de voornoemde onse Landen, Rijcken, Heerlijckheden, Stroomen ende Havenen in Denemarcken ende Noorweghen daer t hen goetduncken ende believen sal; besonderlijck tot Berghen in Noorweghen: ende willen wy voor ons ende onse gheliefde Rijcx Raedt in Denemarckē, ende staen toe, dat sy luyden aldaer handelen ende Coopmanschap doen, vercoopende haere goederen of Waren, die sy voeren, ende oock mede coopende t gunt sy van noode hebben, soo dickwils ende menighmalen als t hen sal believen ende goetduncken: Dat oock sy luyde 't selve brenghen, ende daer mede wedervaren ter plaetse daer sy t best gebruycken of vercoopen ende haer marckt daer mede houden mogen; Behoudelijck dat sy sullen voldoen ende betalen de Tollen, na ouder gewoonte, in rechtelycke saecken, ons tot goede gevalle: Met sulcken verstande ende Willekeure, dat de Westerse Steden, Hollant, Braband, Zeeland ende Vlaenderen, niet doen en sullen, met Raed of daet, Hulp of troost, met goet of met Waren, dat nadeeligh sy aen onse Landen ende Rijcken voornoemt ende onse lieve Rijcx ondersaten: Ende dat sy oock met 't gunt voorsz. onse ende onser Rijcken, Landen ende ondersaten Vyanden gheen bystant of hulpe doen en sullen, in eeniger manieren, te Water noch te Lande: Ende soo wanneer ymandt hier tegens doet ende daer op bevonden wordt so sal alsdan onse Brief te niet ende van gheene kracht sijn. Hier op ontbieden Wy alle onse Vooghden, Amptmannen ende Tollenaers in onse Rijcken Denemarcken ende Noorweghen, midtsgaders onse Heerlijckhede, ende alle anderen, die voor of na geweest hebben, ende noch sijn, als mede onsen lieven Rijcx Raet in Denemarcken, dat sy luyden den voorsz. Schippers ende Coopluyden niet en sullen doen, of laten doen eenigh hinder of belettinge in hare Reys of Coophandel, op eenigherley wyse: ende so wie hier teghen doet sal daer mede vervallen in onse straffe, correctie ende onghenade. Ghegeven op Ons Slot Coppenhagen. *Die Conversionis Pauli*, Anno Duysent vijf hondert vier en twintigh, ende met ons Signet beseghelt.

B IJ-

BIJLAAGE. C. 9. I.

GUNST-BRIEF van CHRISTIERN, Koning van Denemarken, van den Jaare 1531, geevende aan die van *Amstelredamme* en van *Holland* vrijheid van vaart en handel, in alle de havenen, ſtroomen, plaetſen, ende Cooplegeren, mits alleenlijk betaalende het oud gewoonlijk geuſeerd Tolrecht.

WY CHRISTIERN van Godts ghenade Coningh van Denemarcken, Noorwegen, der Wenden ende Gotthen, Hertoghe van Sleeswijck, Holſteyn, Stormarn ende Ditmarſchen, Grave tot Oldenburgh ende Delmenhorſt; Doen kond allen Luyden, dat Wy, uyt beſondere gunſt ende genade, ende om de trouwe ernſtigheyt ende Willighe dienſten, die onſe geliefde de Burgermeeſteren ende Raden der Stadt Amſtelredamme, ende andere Inwoonders 's Lants van Hollandt, ons tot deſe tijdt toe in de uitreedinghe van de Schepen, hare behoeſten ende andere ſaecken, omme ons weder te helpen in onſe Rijcken ende Landen gedaen ende beweſen hebben, ende hier na noch trouwelijck doen ende bewijſen mogen ende willen belooft, gegunt, belieft, geconſenteert ende by Coninckelijke Woorden vaſtelijck geaccordeert hebben voor ons, onſen Erven ende Nacomelingen, ghelijck Wy belooven, gunnen, believen, conſenteren ende accordeeren by deſen onſen Brieve, dat alle de Ingeſetenen der voorſz. Stadt Amſtelredamme ende Inwoonders 's Lants van Hollant, van nu voortaen vry, veyligh ende onbelet ſullen mogen gebruycken, met hare Schepen, Coopmanſchappen ende Goeden, alle onſe Stroomen, Havenen,

nen, plaetsen ende cooplegeren van onse voorsz. Rijcken, ende Landen; gaende ende comende daer inne verkerende, marrende, kopende, verkopende, hanterende ende Neringhe frequenterende, so hen dat believen ende goetduncken sal. Dat oock sy luyden deur ende in deselve onse Landen ende Stroomen sullen moghen varen ende passeren na Oosten ende Westen, nu ende ten eeuwighen daghen, mits alleenlijck betalende ons out gewoonlijck gheuseert Tol-recht: sonder dat Wy ofte onse Erven ende Nacomelingen, henluyden ofte eenige van hen, meer eysschen sullen, ofte gedogen geeyscht te werden by yemant, dan sy luyden van den selven Tol gewoonlijck sijn geweest te betalen na ouder costumen ofte Privilegien; Ende dit al sonder prejuditie of achterdeel van onsen Ondersaten. Gebieden daeromme nu ende bevelen allen onsen Ampt-Luyden, Vooghden, Tollenaren, Burgermeesteren, Raedtmannen, Steden ende Ghemeenten, Dienaren, Ondersaten ende allen anderen, die, om onsent wille, yets doen ende laten sullen of willen, den voornoemde Inghesetenen ende Coopluyden der Stede ende 's Lands voornoemt, in contraventie deses, niet te hinderen, noch te ghedogen gehindert of beschadight te werden, maer henluyden desen onsen consente ende gunst te doen ende laten genieten in aller manieren, als voorsz. staet, op verlies van onsen coninclijcke hulde ende genade. Des tot meerder getuygenisse hebben Wy desen Brief selfs geteeckent, ende met onsen Zegele gedaen Zegelen; op den vijfthienden dagh October, in den Jare onses Heeren Duysent vijf hondert ende een en dertigh. Was onder geteeckent. *Christiern.* Onder stont: *ad mandatum domini Regis proprium*, ende was gheteeckent, *Johan Symonsz.* Hebbende onder uythanghende een Zeghel in Rooden Wasse aen een dubbelde Francijnen Staert.

BIJLAAGE C. 10. I.

GUNST-BRIEF van CHRISTIAAN den IV., Koning van *Denemarken*, aan die van *Amſtelredamme* gegeeven, van den jaare 1596, behelzende eene beveſtiging van voorige vrijheden en eene ſchikking voor den handel op *Bergen*.

WY CHRISTIAEN de vierde, van Godts ghenade Koninck van Denemarcken, Noorweghen, der Wenden ende Gotthen, ende Hartogh van Sleeswijck, Holſteyn, Stormarn ende der Dietmarſchen, Grave van Oldenburgh ende Delmenhorſt &c. bekennen ende doen kondt eenen yegelijcken by deſẽ, alſo de Eerſame onſe lieve beſondere Burgermeeſteren, ende Raedt der Stadt Amſtelredamme door haren afgeſonden Raedt ende Penſionaris den Hoogh geleerden onſen Lieven beſonderen *Nicaſium van Sylle*, der Rechten Doctor, hebben doen remonſtreren, Dat onſen loffelijcke Voorſaten in de Rijcken Denemarcken ende Noorweghen de Stadt Amſterdam met ettelijcke Privilegien, tot bevorderinge van hare Coopmans hanteringhe, in onſen Rijcke Noorwegen, tot Bergen hadden begenadight ende daer op vlytich doen verſoecken ende bidden, dat Wy de Stadt Amſterdam tot genade ſodanige hare vercregene ende herghebraghte Privilegien wilden beveſtigen ende confirmeren, gelijck ghedaen was by onſen genadighen, Heer Vader Zalr. Hooghloſſelijcker, Chriſtelijcker ende milder gedachtenis, Koninck *Fredrick* de tweede &c. Dat Wy daeromme ende dewijle Wy de Stadt van Amſtelredammet beſondere genade toe gedaen ſijn ende hare Bede billick by ons geacht is: de voorſz. Stadt alle ende yegelijcke hare Privilegien, door de ſelve van onſe Voorſaten, Koninghen in de Rijcken Denemarcken ende Noorwegen, in 't gemelte Rijck Noorwegen, tot Bergen, becomen; ende

de vercregen uyt rechter wetenschap geconfirmeert ende bevestight hebbē; edoch also, dat sy, naer inhout van het ghegeven schriftelijck Neven-Bescheyt, den Hooghgedagten Onsen Hoogh salighen Heer Vader, op ghedane eysch ende antwoort van parthyen ten wedersyden, nessens de confirmatie doenmaels ghedaen exhiberen, gehouden ende verstaen sullen werden. Ende dat oock dit aen Ons ende aen onses Rijcx Hoogheden, mitsgaders onse Onderdanen in den Rijcke Noorweghen, Burghers tot Berghen, ende voorts een yegelijck aen hare Privilegien ende Vryheden niet schadelijck zy: Bevestighen ende confirmeren vorders daer op oock sodanige hare privilegien vermogens ende naer inhout van 't voorgemelte Neven-Bescheyt 't welck Wy tegenwoordigh aen haren Gesant, onder ons hant teycken, ende Secreet Zegel, weder hebben doen ter handen stellen, hier mede ende in kracht deses: niet minder als of de voorsz. hare Privilegien, ende 't gemelte Neven-Bescheyt (daer door de selve worden verclaert) van woord te woorde hier inne waren gheinsereert ende uytghedruckt. Ontbieden ende bevelen daer op allen ende yegelijcken onsen Ampt-Luyden, Burgermeesteren Vooghden ende een yegelijck, onder ons bevel staende, die van Amsterdam sodanighe hare Privilegien in ons Rijck Noorwegen onverhindert te laten genieten ende gebruycken. Des 't oirconde hebbē Wy desen met onse eygene Hant ondergheteeckent, ende ons Coninckliick Secreet Zegel hier onder doen drucken ende aen laten hangen. 't Welck geschiet is op ons Coninckliick Slot Koppenhagen, den xxvj. dach des maents Septembris, in den Jare na de geboorte Christi onses eenigen Verlosser ende Salighmaeckers Duysent vijf hondert ende ses en tnegentigh: Was ondergeteeckent *Christiaen* ende besegelt met een roode Zegel uythangende in syde Koorden.

BIJLAAGE C. 11. 1.

Vrijheden en voor-rechten, aan die van Amsterdam vergund in Saxen, Engeren en Westfalen, als mede in Lijfland.

WY ERICK, van Godts genade Hertogh van Saxen, Engeren ende tot Westphalen. Doen te weten, ende bekennen voor een ygelijck, dat wy, om nuttigheyts wille van onse Heerlijckheden, ende tot proffijt en beneficie van de ghemeene Negotianten van Hollandt gegeven hebben, ende geven tegenwoordighlijck in cracht van desen Brieve, allen goede Coopluyden, die uyt Hollant Onse Landen en Tollen soecken, Onse Vrede, ende verleenen hun vryheyt met hare Goederen soo te Landen als te Water, in onse Gebiede; 't welck wy bekent maecken aen alle de genen, die om onsent wille, yets doen ende laten willen: Voorts sullen de voornoemde Coopluyden van de goederen, hoedanich die sijn, daer mede sy lieden onsen Tollen comen te besoecken, ons Tol geven na de wyse, als die van Hamburgh ende andere gemeijne Coopluyden van doen ende betaelen, gelijck redelijck is. Ende wanneer ymant van de voorsz. Coopluyden yets van sijn goet in onsen Lande vercopen wilde, aen den genen onder ons geseten wesende, te borge op sekere tijt van betalinge, daer inne de gemelte Coopman, mishagen hadde, so sal ende mach deselve Coopman so 't hem goet dunckt, voor 't sluyten van de coop sich vervoeghen by onse Tollenaers of Ampluyden ende vragen of die gene suffisant sy, die dien Coopman uyt Hollandt sijn goet afcopen wil, om te betalen op al sulken tijdt, als hy met deselve in de coop eens mochte worden en verdragen: Ende zo het dan gebeurt dat sodanige Persoon die hun tot de Coop presenteert onse Amptluyden behaeght ende henluyden dunckt, dat deselve daer toe solvent is, sulcx dat op de raet van onse Amptluyden den meergemelten Coopman dat goedt overgeeft ende verkoopt op seekere tijt, ende deselve tijt verstreecken wesende, hen als dan geene betaalinge wordt ge-

gedaen soo sal den Coopman sulcx aen den voorsz. Amptluyden, 't sy wie het sy, te verstaen geven; in welken gevalle onsen Amptman aen wien hy de clachte doet, terstont met volcomen vlijt hem daer toe helpen sal, dat hem Coopman betalinge geschiede, van den geenen die des schuldigh is, binnen drie daghen na de clacht. Voorts willen wy, met gheheeler trouwe, gantschelijk ende vastelijck, den voorsz. Coopman met alle sijn goedt beschermen, bevrijden ende daer voor spreken, daer wy connen ende moghen, wanneer ende soo dickwils hem sulcx nodigh is, na alle onse maght. Ende beloven wy voornoemt aan den vooghden van Zierick-zee, den vooghden van Dordrecht, den vooghden van den Briele, den vooghden van Amstelredamme, Johan Huyghen van Amstelredamme, Hugo de Helt van Zierick-Zee, Aret Ileseen van Duvelande, eñ den gemeenen Coopluyden uyt Hollandt, alle dese voorsz. dingen steets vast ende onverbroken te houden; sonder argh of list. Tot ghetuygenisse ende bekentenis van 't welck hebben ons groot Zegel doen hangen aen desen brief, die gegeven ende geschreven is tot Lunenburgh, In den Jare na Godts gheboorte veerthienhondert en veerthien des Sondaghs na des heyligen Lichaems dagh.

BIJLAAGE D.

VERGUNNING aan die van Amſtelredamme, om een Voogd op Schonen te mogen zetten.

WY ALBRECHT, door Godes ghenade, Paltzgrage, Hertoch van Beyeren, Grave van Hinnegouwe, Hollandt, Zeelandt, ende Heere van Vrieslandt, gheven een yegelijck te kennen, dat wy aen onſe lieve ende getrouwe Schepenen ende Raets-heeren van onſe ſtadt Amſterdam ghegheven hebben, ende met dit hantſchrift, ſoo veel als ons ende onſe naerkomelinghen aengaet gheven ende vergunnen, dat ſy alle jaeren, ende dat ten eeuwighen daghen, ſetten moghen een Gouverneur, ende dat ſy de Landen, die ſy in Scania beſitten, ſouden beſchicken, ende regeeren achtervolgende haer Wetten ende Rechten. Onderteeckent in het jaer MCCCXCI (*a*).

(*a*) BOXHORN (*Toneel van Holland*, blz. 234.) ſpreekt van den aart dezer vergunning op de volgende wijze: „Het officie van den Overſten oft Gouverneur van welcken „te ſetten hier wort ghemelt, en was gheen ander, als de „queſtien onder haer gherеſen te ſlichten, ende neerſtelijck „toe te ſien, dat de ſaken der Amſterdammers gheen achterdeel en ſouden kryghen. Maer daer waren meeſten tijt „in die plaetſen, in de welcke ſeer vele vreemdelinghen „woonden, twee *advocaten* oft overſten, van de welcke, „die van de vreemdelinghen ſelve gemaeckt was, was haer „EYGEN genaemt, ende den andere KONINCX, om „dat hy van des Konincx wege regeerde. Nochtans tot „dic en worden niet alle de twiſten ende queſtien voorghebracht, maer alleen de kleyne verſchillen, tot deſen „worden de grote Proceſſen ende Kyvagien ghedebateert. „Alsſer yemant was die ghevochten hadde, ende den anderen ghewont hadde, daer over moeſten den *eyghen Advocaet* oft *Voorſpreker* de kenniſſe ontfangen ende oordeelen. Maer als het gheviel datter in 't vechten een hant „afghеſneden, oft eenen dootſlach ghedaen was, dat moeſte „al gheoordeelt worden vanden *Voorſpreker des Konincx*;

„ Ghelijck opentlijck verklaert wort in het treffelijck Plac-
„ caet, in 'twelcke Waldemarus Koninck van Denemarc-
„ ken ende Sclavenlandt int Jaer 1326 heeft aen die van
„ Harderwijck verscheyde vryheden ghegheven in Scania,
„ aengaande de Haringh-vanck, ende Koophandel, die daer
„ outs gehandelt worden. De woorden die besonderlijck
„ tot onsen propooſt dienen luyden aldus."

Item den eygen Advocaet in ſcanor heeft te onderſoecken ende 't oordeelen van alle ende yegelijcke klachten, verſchillen ende quetſuren, die de Borghers van Harderwijck onder haer ſullen begaen hebben, het en ſy dat de boete van ſulcke quetſure haer beſtreecke tot het verlieſen des Levens, oft des hants. Item iſt dat het alſo ghebeurt, te weeten, iſt dat yemant een ander dootſlaet, oft met een Sweert, Bijl, Spere, Mes, oft met een Inſtrument der Wapenen ſnijdende of ſmijtende ſal ghewont hebben, oft oock met een Pijcke, Stock, ofte met een Steen ſlaende ſal een lidt ghebroken hebben, oft tot uytſtorten des bloets ſal ghewont hebben, dat onſen Advocaet, die tegenwoordigh is, ende die in toekoomenden tijt ſal weſen, oordeele van ſulcke feyten. Item iſt dat yemant van de Borghers beſchuldight een Deen voor nieuwe ſchulden oft van over eenighe voorleeden jaren ghemaeckt, onſen Advocaet ſal met vonnis toewijſen aen die van Harderwijck de ghemelde ſijn ſchulden volgende de Wetten des Landts, ſonder eenighe boete, eenighe ſyne ſchade, &c.

BIJLAAGE E.

Ghedenckenisse *der dinghen* van S. Maertens Kercke van Vtrecht de welcke haer eertijts van de ge-looviglien ghegheven zijn.

De ghedenckenisse der dinghen van St. Maertens Kercke van Vtrecht, de welcke haer eertijts van de geloovighen ghegheven zijn.

In Duierstede een Kercke genaemt Vphrica met alle aenhanghselen, Landen, Beemden, Weyden, Wateren ofte Waterlopen, Visscherijen; al dit; met

Het Eylandt ghelegen by S. Maertens Kercke, rontom tusschen den Rhijn ende Leck, ende

Het Eylandt ontrent Buosinhem; dat naerder de Vlecke van Ryswich, dit is al hoorende de S. Maertens Kercke

Van het voornaemde Dorp het thiende deel is S. Maertens in alle dinghen.

Ende tusschen Holanwech ende Fregher Mahusenhem, oft dat ghemeynlijck ghesëydt wordt Rec, dat ist landt van S. Maerten.

In het Vlecke van Ryswich de Kercken met de Landen toe hooren deselve.

In Lothe dry Kercken met de Landen haer toehoorende, ende seven andere Mansen, uytgenomen de Coninglijcke.

Ende in Hasehem het derde deel van de gheheele Vlecke, ende noch een Manse, die Hagabard heeft ghegheven.

De Vlecke Jorhem met de Kercke, ende al de gheheelheyt is S. Maertens.

Oock de Vlecke Galana.

In de Vlecke Wefrisse een Manse.

In Turre dry Mansen.

In de Vlecke Ubburoon een Manse.

In Gestpipemutha twee Roeden leggen te saemen.

In de Vlecke S. Wilne een Manse.

In de Vlecke Haltna. al het ghene dat Hartulphus daer heeft ghehadt; en de Kercke met vijf Mansen.

In Lanthem een, by de Riviere Laca.

In de voornoemde Vlecke Turre een Manſe welc Hertulfus ghegheven heeft.

In Helspenni vier, ende de helft eens Manſes.

In Lorec drie Manſen.

In Rugrum gheheel S. Maertens.

In Rumpſt desghelijckx.

In Wercken twee Kercken met de Landen haar toe hoorende, ende noch andere acht Manſen.

In de Vlecke lodichem het derde deel der Vlecke.

In Fresdore de Kercke met vier Manſen.

Bunninchem geheel aan S. Maerten.

Feedna desghelijckx.

Nesſehort desghelijckx.

Suegon desghelijckx.

In Rudinhem het vierde deel der gheheele vlecke.

Suigna desghelijckx.

Marſua desghelijckx.

In Lonaralaca twee deelen der gheheele Vlecke S. Maertens.

In Merchishem desghelijckx het vierde deel der geheele Vlecke.

In het Dorp Germepi, ſoo vande Landen als oock van de Weyden ende oock in Viſcherijen het vijfde deel S. Maertens.

Alſoo oock het Water Isla loopt in Boſchagien ende in Weyden ende in Viſcherijen het vijfde deel is S. Maertens.

In Vurdin gheheel aen S. Maerten.

In Potarnem vijf Manſen.

In Walricheſichem het vijfde deel der Vlecke.

In Hermeſche het vierde deel der Vlecke.

De Vlecke Gimele is eyghen S. Maertens.

In Calmere het vierde deel der gheheele Vlecke.

In Alfua twee deelen der Vlecke.

In Braacanhem desghelijckx.

In Vilishem ſeven Manſen.

In Marteshem twee Manſen.

In Vpwilkanhem dry Manſen.

In Suetam desgelijckx.

In Hanatre desgelijckx.

In Holtlant vier Manſen.

In d'eerſte Letthen twee.

In de tweede een.

In

In de derde een.
In Rodanburg vijf Mansen.
In Legham vijf.
In Lopishem twee.
In Lippinge desgeljickx.
In Wardinchem dry.
In Fore desghelijckx.
In Foreburg twee.
In Forschate dry.
In Galinghem een.
In Hostepinheri een Manse.
In Westephinheri twee.
In Gorscam dry Mansen.
In Thiatliud, de Dochter van Adelbertus met haer Soone Reginbertus, hebben gegeven wat sy hadden.
In Vphuson aen S. Maerten.
De Kercke, die gheseyt wort Holtsele, met al de aanhangselen aan S. Maerten.
In Masalāda de gheheele thiende aen S. Maertens.
Ende gheheel Sumonerit.
Gheheel Ostburon.
Desgeljickx de Kerke, die gheseyt wort Valcanaburg, met al de aenhanghselen aen S. Maertens, al ende gheheel.
In Honerathorp gheheel.
In Sunthrens vier Mansen.
In Helnere vijf.
In Vabbinghem dry.
In Gintastrip twee.
In Dillinghem een.
In Marandi een.
In Epharadum twee.
In Elsunum twee.
In Wirthum twee.
In Masanetthon d'erve die Elegsuind aldaer heeft ghehadt oft sijn besittinghe scheen te wesen, heeft het al gegeven aen S. Maerten.
In Ler drye.
In Rufinghem drye.
In Hustingest drye.
In Litlongest drye.
In Langongest een Manse ende een half:
In Honarathorpa de helft van de gheheele Vlecke, al

wat Erulphus ende Radulphus daer ghegheven hebben, ende voor erve ghehadt hebben.

In Rothulfvashem de helft van de geheele Vlecke is S. Maertens, ende daer en boven d'Erve van Aldburga, wat ſy aldaer gehadt heeft.

De Viſcherije, die Gerulfus heeft in d'uyterſte deel der riviere van den Rhijn, het ſeſte deel hoort aen S. Maerten.

In Helſem vijf Manſen.

In Osbragttushem twee.

In Hoslemaholta drye.

In Lux drye.

In Hoſtſagnem vijff.

In Weſtſagnem gheheel, uyt-gheſondert twee Manſen.

In Scata twee.

In Offrithem Taglinthos het derde deel, ende ſes Manſen.

In Luisna vijff.

In Warmolde drye.

In Osresgeſt.

In Polgeſt twee.

In Huſinesgeſt drye.

In Oſlem twee.

In Wilkenhem met al d'aenhangſelen S. Maertens.

Desgelijcx in Burem met al d'aenhangſelen.

Ende in Taglingi desgelijcx al S. Maertens.

In Brochem twee.

In Limbon de Kercke met thien Manſen.

In Northgo ſeven.

In Lethem al ende geheel S. Maertens met de Waranden ende al de byligghende Landen.

Desgelycx Axmeri.

Scota geheel S. Maertens.

In Haralem drye.

In Veleſam geheel aen S. Maertens.

In Swattingaburim thien.

In Scranaſolt thien Manſen.

Vannapin geheel aen S. Maertens.

In Hex twee.

In Bredhem drye.

In Batehem twee.

In Landel drye.

In

In Beinhem ses.
In Westerburghem vijf.
In Osterburchem twee.
In Brochem een.
In Cunulfhem dry.
In Godelfhem twee.
In Pischem een.
In Ganga seven.
In Guisingo geheel aen St. Maertens.
In Windtmundum vijf.
In Husidina drye.
In Lidum twee.
In Vagarafelda twee.
In Edesthorpa drye.
In Pathem twee.
In Suthusum geheel aen S. Maertens.
In Haragum drye.
In Suthrem twee.
In Blectinghen twee.
In Scoronlo vier.
In Bergum vijf.
In Bemetfelda twee.
In Camthorpa een.
In Beccamburen een.
In Vranlo een.
In Texle het derde deel S. Maertens.

In Wiron twee deelen des gheheelen Landts S. Maertens met de Kercken der twee Landen.

Ende in Varoth desgelijcx.

Het thiende oock der schepen, die aldaer door de stormende Tempeesten gedreven worden ende der vindinghe toe behoort want daer en is gheen tol.

Oock van de Tollen, ende van de Coopmanschap ofte van wat zyde tot het Conincklijcke deel het recht des Princen Domeynen moet schattinghe eysschen de gheheele Thiende is S. Maertens.

Desghelijckx van het tribuyt welck ghenaemt wortHuslotho:

In Weromeri de gheheele Visscherije.

Ende in Uteromeri d'uytspreydinghe der Netten, welck gheseyt wordt Tragal gheheel, ende de helft der Visscherije toe behoort aen S. Maerten.

In Dalmersche de gheheele visscherije is S. Maertens.

In Gelzewaldt in de Riviere Fennepa de gheheele Visscherije is S. Maertens.

In Amuthem seven Were om te visschen.

In Almere de Coninckllijcke Thiende van de schattinghe, die genoemt wordt Cogscult.

In Nesse de Vlecke met de gheheele Visscherije.

De Thiende oock in Almere van de groote Vischnetten is S. Maertens. Maer nu die ander neghen deelen, sijn eygen deelen van S. Maertens.

Maer oock een ander Visscherije inde Riviere Fecht, is gheheel aen S. Maertens, met al de staende Wateren, daer omtrent ligghende.

Ende al de Wateren in Nistarlaca met de heel Visscherije sijn S. Maertens.

Van Wiron in Alintlo een heerlijcke Manse, met 't landt daer men sout maeckt, sijn S. Maertens, met de Slaven woonende in de selve Vlecke der welcker namen dese sijn; Jolkrik, Hosso, Rebbald, Sagger, Thietmet, Redger, Redulf, Smath, Reginerd, Saxbracht Aldo, Ricbald, Dic, Wibald, Tibbo, Huno Wilfbold, Aldolf, Geldulf, Hildulf, Gatbald, Garhelm, Betto, Sagger, Inorbald, Oslef, Osbrult, Tatto, Ido; Al wat die ghehadt hebben, dat is nu ghereekent in twaelf Mansen, van welcke Poppo een heeft.

In Northanheri ses.

In Ludingem, ende

In Stene ses.

In Humido dry.

In Eddinghen sijn dry Mansen des Coninckx.

Ende al datter over blijft is geheel aen S. Maertens: daer uyt worden twee ende dertich Mansen ghemaeckt.

In een plaetse, ghenaemt Beostam Westanne vijf ende twintich Mansen.

In Strude festich ende twaelf Mansen; die gheweest syn der Heylighen Godts Martinus, Bonifacius, Willebrordus, Lindgerus, Lambertus, ende des Heeren Coninckx.

In Bante, Abbo, Aldehrafam, Trudhalf, Lindrad, Garbard, Siburg, Refnulf, Bulo, Forkolf, Garburg, Saxbaldt, ende sijn Broeder die ghehadt heeft Thanburga, dese sijn S. Maertens, met het Landt, dat sy gehadt hebben in Witmundhem derthien Mansen.

In Ellunthem twee Mansen.

In

In Wemminghe vijf Manſen.
In Landiage dry.
In Weſtarburghem vier.
In Oſtarburghem twee.
In Beverhem acht.
In Lithum dry Manſen.

In Rothalnasſem, welck nu geſeydt wort Rinasburg, derthien Manſen, ſijn S. Maertens; der erve van Radulfus ende Aldburga, die ſy aan S. Maerten ghegheven hebben; ende de Manſen ligghen Binortanflieta.

Maer de Sitſteden van Offtedens worden gheſeyt Biſitanflieta, in de welcke de voornoemde oock ghewoont hebben.

Gutha heeft in Benorhem ghegheven een ongewijde Kercke tot recht ende heerlijckheyt van S. Maertens, op ſulcke conditie, dat naer de wijinge der ſelver Kercke de Thiende ſouden ghegeven worden aen de voornaemde Kercke, van de Vlecken die aldus ghenoemt worden,

Beverhem.
Gislehem.
Hegginhem.
Schulpuldhem.

Daer en boven ſijn Slaven van den H. Martinus, by Feliſum Tetta ende haer Soone, Abbo ende ſijn dry Dochteren Belto, oock ende ſijn Suſter, ende oock Frитheſnjund; ende ſijn Suſter Armburg met haer kinderkens.

In Tlex alle Kercken ſijn S. Maertens ende des geheelen landts dat de Coninck hoorde het derde deel is S. Maertens.

Behalven ander Landen die de gheloovighen Chriſtenen ghegeven hebben tot ſijnder liefden die al t'ſamen onvernielt gebleven zyn tot de tyden van ſaligher memorien, Othilboldus, Biſſchop, in wiens tijden oock was een Prieſter Sibrant ghenaemt, die door des voornoemden Biſſchops bevel, regheerde alle de Kercken in dat ſelve Eylandt Texle; wiens Broeders waren genaemt Othravam, Linthravam.

In Northwalde de Conincklijcke en Thiende gelijck in andere plaetſen.

Ende daer en boven Accaſtorp is gheheel aen S. Maerten.

In Medemelake de Conincklijcke Thiende.

Ende ghelijck de wateren begrepen worden, die genaemt worden Winwaerflet.

Ende oock Freſionowick is geheel aen S. Maerten, in Landen, Waranden, Weyden, Wateringen ende Viſſcheriien.

BIJLAAGE F.

Placaet beroerende 't visschen met vluwen ende volgerye, op de Maze vanden Putten voor de Loene. In date den 17^e^. November 1551. (Groot Plac. B. Vol. II. blz. 2065. en volg.)

Onsen Lieven ende beminden die Stadthouder Generael, die Eerste ende andere Luyden van onsen Rade in Hollant, Zeelant ende Vrieslant, Saluyt ende dilectie. Alsoo tot onser kennisse gekomen is, dat vele ende diversche Persoonen hen vervorderen te visschen met Vluwen ende volgerye opter Maze van den Putte voor de Loene, twelck is van den Westerschen Hoofde der Haven van Rotterdam tot in den Diepe van der Zee, sonder des consent ghenomen te hebben van onsen Vroonmeesters, Rentmeester van Vroone (*a*), ende dat erger is vorderen hen oock den Vroonvisch die sy aldaer vangen te verduysteren, ende niet te brengen ten Afflage. ter plaetsen daer wy onse behoorlijcke Vroon recouvreren mogen (*b*), dat ons niet en staet te lyden. Soo ist dat wy tot conservatie van onse Domeynen ende hoogheyt (*c*). ende omme ghelijcke ende andere frauden te

(*a*) *Consent ghenomen te hebben.*] Het visschen is dan door de Graaven aangezien als een recht 't welk zonder hun verlof niet geoefend mogt worden: en waar van zij de oefening niet toelieten dan onder een zekeren last.

(*b*) *Recouvreren mogen.*] Daar zijn dan al vroeg plaatsen tot den afflag en koop van visch bestemd geweest, het welk nog verder af te neemen is uit Bijlaage G.

(*c*) *Domeynen ende Hoogheyt.*] Twee zaaken worden hier aangeduid: de inkomsten van den Graaf; en het recht van den Graaf, dat niemant zonder consent mogt visschen.

te verhoeden, by rype deliberatie van Rade gestatueert ende gheordonneert hebben, statueren ende ordonneren by desen 't gunt hier nae volght. In den eersten, dat niemant wie hy sy, met geene Schuyten ofte Schepen, met Netten en sullen moge visschen opte Maze. vande Putte tegens t Westersche Hooft van de Haven van Rotterdam voorsz., tot inden diepte van der Zee, of sy en komen eerst ende alvooren by den Vroon-meester, ofte syne Gecommitteerde, ende doen hem opschryven, op die verbeurte van Schuyt, Schip ende Netten, ende sal den selven Vroon-meester mogen aenvaerden deselve Schuyt, Schip ende Netten van onsen wegen, tot profijten van t Vroon. Interdiceerende ende verbiedende voorts, dat alle Visschers dryvende op der Maze binnen die Limiten voorsz. sullen gehouden wesen heuren Visch die sy gevangen sullen hebben te brengen ter Plecke daer de voorsz. Vroon-meester van outs gecoustumeert is syn Vroon 't ontfangen, te weten binnen Rotterdam, Schiedam, Delfshaven of Vlaerdingen: Ende sullen ghehouden wesen den selven heuren Visch aen te brengen den Vroon-meester elk in syne Plecke, omme den selven by den Afflager afgeslagen te werden, te weten, binnen Rotterdam 's morgens te negen uyren; ende 's achternoens te vier uyren, ende op Delfs-haven op den gewoonelijcke tijdt soo de getyden ghelegen zijn. Ende hoe wel wy mogen nemen te Vroone soo vele als t ons gelieft (*d*), soo sullen de voornoemde Visschers gehouden wesen van alle Vroon-visch, als Steur, Salm, Zeehont, Bruynvisch ende Elft, te betalen den sesten penningh, ende dat gheduyrende tot onsen wederseggen, ende sullen haren voornoemden Vroon-visch nergens op eenige Uytwegen als aende vijf Sluysen, of elders op der Maze mogen verkoopen, noch ergens ontvoeren, anders dan ter Plecken daer men ons Vroon als Heeren van Voorn gecostumeert is 't ontfangen, op de verbeurte van twintich Carolus Guldens, ende boven dien daer af arbitralicken gecorrigeert te worden naer ghelegentheyt van der saecken, soo dickwijls als 'tselve ghebeuren sal. Ende in gevalle 't selve gebeurt of ghedaen wert by eeni-

(*d*) *Soo vele als 't ons gelieft.*] Dus een onbepaald recht, over het welk de Graaf willekeurig konde beschikken.

eenige Dienaers dryvende metten Volgen buyten weten van heure Meesters, soo sal men nochtans de selve boete verhalen aenden Meesters met heerlijcke executie vanden Hove. Noch soo sullen alle Visschers dryvende onder tselve Vroon ghehouden wesen te dryven met goede Schuyten, Want ende Netten: Oock dat niemandt des Winters, tijdts sal mogen dryven met Somer-want geduyrende den tijt van den Cavel, ende dattet selve Want so wel s' Winters als Somers eer sy cavelen sullen, sal ghevisiteert wesen by den Vroon-meester of synen Gecommitteerden, ter presentie van eenige Visschers, of andere hen dies verstaende, die deselve Vroon-meester daertoe kiesen sal. Ende in ghevalle by den Vroon-meester ofte syne Gecommitteerde, bevonden wort datter eenige Visschers dryven souden met quaet Want belettende den gheenen die met goet Want souden mogen dryven, ende tselve hem by den Vroon-meester verboden sijnde, ende niet tegenstaende tselve verbodt noch hem vervordert te blyven dryvende met syne quade Schuyten ende Want, sal verbeuren het eerste dat hy daer van bekeurt wert van den voornoemden Vroon-meester, of synen Gecommitteerden, twee Carolus Guldens, ende boven dien gheroyeerd werden uyt synen Cavel, ende niet meer mogen dryven ten zy dat hy eerst ende alvooren versien wert van goet Want. Ende so de Visschers gecoustumeert zijn altijts tot twee reysen 's jaers te cavelen, ten eynde dat elck mach weten synen cavel soo en sal nochtans den selven cavel van nu voortaen niet meer ghescheiden dan in presentie van den Vroon-meester, of synen Gecommitteerden. Ende so wie inde Winter-cavel aengecavelt is, sal ghehouden wesen synen cavel geheel uyt te dryven van verswooren Maendach af tot onser Vrouwendach in Maerte, op de peyne van drie Carolus guldens, ende van sijn Schuyt ofte Want ende boven dien, dat hy in den cavel daer naer niet meer aengecavelt en sal werden. Ende alsoo hen dickwils vervorderen seeckere vreemde Visschers komende van der Heye ende Scheveninge dryvende inde mont vander Maze, ende oock binnen der Maze ende eenige andere van der Lecke, Crimpen of elders, te dryven met heuren Volgen op der Maze soo voor den Briele als elders daer ontrent, sonder dat sy gecavelt, noch by den Vroon-meester of synen Gecommitteerden inne ghesschreven zijn, ende varen heuren Visch in eenige Plecken daer men

geen

geen Vroon en geeft; oock dat deselve vreemde Visschers of andere die inne geschreven zyn als vooren, dickwils heuren Vroon-visch verkoopen op der Maze, die Bierschepen, Heude Schepen, of andere varende in Brabandt, Vlaenderen of in Zeelandt, sonder den Vroonmeester daer eenigh Vroon van te betalen. Soo is 't dat men ordonneert, beveelt ende authoriseert midts deesen den selven Vroon-meester ende syne Gecommitteerden, dat hy tot allen Plaetsen waer hy die selve Persoonen mach achterhalen, sal mogen arresteren (ende is 't noot) vangen, ende den Officier overleveren, of by den Officier van der Plecken doen vangen ende aenvaerden als verbeurt hare Schuyten, Netten, Want, ende Visch, sulcks als hy die sal mogen achterhalen. Ende sullen deselve Visschers ende oock den Koopers die soo achterhaelt sullen wesen, noch oock boven dien elck verbeuren tien Carolus guldens 't elcken reyse, daer af d'een helft hebben sal den Officier die deselve sal arresteren ofte apprehenderen, ende boven dien arbitralicken daer van ghecorrigeert te werden ten exemple van alle andere. Ende in gevalle eenige Visschers dryvende op heure cavele wetende datter eenige vreemde Visschers komende dryven sonder gecavelt te wesen ende tselve de Vroon-meester of synen Gecommitteerden niet te kennen geven sullen 't elcker reyse selfs tegens den selven Vroon-meester verbeuren drie Carolus guldens ende daer na niet meer te mogen dryven noch visschen. Omme te verhoeden het bedroch dat ghebeuren mag in 't verkoopen van de Vroon-visch sonder daer af ons behoorlijcke Vroon-recht te betalen, soo wert geordonneert, dat alle Visschers inne geschreven zijnde by den Vroon-meester of synen Gecommitteerden om naer Vroonvisch te dryven, die haer Vroon-visch verkoopen in eenige andere Plaetsen, dan daer sy inne geschreven ende afgevaren zijn sullen gehouden wesen den Vroon-meester daer sy afgevaren zijn te brengen behoorlijck bescheyt ende bethoon van den Vroon-meester daer sy heuren Vroon-visch verkocht sullen hebben, dat aldaer het behoorlijck recht van t Vroon by henluyden betaelt is, op peyne elcke reyse te verbeuren drie Carolus guldens, ende voorts dat den Afslager ghehouden sal werden sulck Register te houden dat de Keyzerl. Majesteyt, ende de Visschers, tot allen tyden mogen weten wat Vroon-visch datter afgeslagen ende verkocht sal

zijn,

zijn, den name die deselve ghelevert sal hebben, op wat dach ende den prijs van den selven Visch. Ende indien 't bevonden werdt datter eenige Volgers koomen tot Rotterdam ter Marct ende seggen tot den Afslager dat heuren Visch ghevangen is op 't buyten-Vroon, ende namaels bevonden wert dat hy gevangen is in 't binnen-Vroon, sal verbeuren t'elcker reyse dattet sulcx bevonden wert twintigh Carolus guldens ende daer en boven arbitralijcken daer af ghecorrigeert ten exemple van een ander, alle welcke Poincten ende Articulen wy willen onderhouden ende geachtervolgt hebben. Lasten daerom ende bevelen u dit te doen publiceren ende uytroepen in t openbaer daer 't van noode wert, ende men gewoonlick is gelijcke publicatie te doen, sulcx dat niemant des ignorantie pretenderen en mogen, ende die Overtreders ende Transgresseurs gestraft te worden, sulcx als boven. Van t welck te doen, wy u geven volkomen macht ende speciael bevel mits desen. Ontbieden ende bevelen allen onsen Rechteren, Officieren ende Ondersaten dien dit aengaen sal, dat sy u in dit doende ernstelijcken verstaen ende obedieren, want ons alsoo gelieft. Gegeven inden Hage onder t Zegel van Justicie hier onder op t spatium by forme van Placate gedruckt opten 17. November Anno 1551. Onder stont geschreven, By den Keyser: Ter Relatie van Syne Majesteyts Stadthouder Generael, d'Eerste ende andere van den Rade in Hollant. Ende geteyckent *I. Dam.*

BIJLAAGE G.

Brief van Graave WILLEM den IV. raakende den Visch-Stapel te *Naerden*.

Hertoghe Willem van Beyeren Grave van Hollant, van Zeelandt, Heere van Vrieslant, ende verbeyder der Graesschappe van Henegouwe doen condt allen luyden, want wy onder onse lieve oems Grave Willems, die Godt genadich sy, brieven en Register ghevonden hebben eene opene brief ghemaeckt ende gheordoneert is by den ghemenen Raeden doen ter tijden ende om oorbaer, ende profijt onses ghemene Lants roerende onse Stede van Naerden ende sprekende van woorde te woorde, als hier nae beschreven staet.

„ Wilhem Grave van Hinegou, van Hollant, van „ Zeelandt ende Heere van Vrieslandt, maecken condt al„ len Luyden, dat wy by onsen ghemenen Rade over een „ ghedragen sijn om onse oorbaer ghemenen Lants ende „ sonderlinghe by Heer Dirck van Brederoede, Heer Sy„ mon van Theylingen, Heer Willem van Outshoorne, „ Heer Iacob van Binckhorst, Heer Floris van Boeckhorst, „ Ridderen, Willim Cuser, Gerrit Heyndrijcksen, ende „ Gerrit Aelewijnsen, dient wy sonderlinghe bevoelen „ hadden ende hebben een Vismarckt van allen den Vis„ schen die men landen sal in alle onsen Landen van Hol„ landt ende van Kennemerlandt ende van Vrieslant gheleyt „ hebben in onsen Stede van Naerden in alsulken rech„ ten (*a*), als hier nae ghe schreven staet.

„ In

(*a*) *Alsulken rechten.*] Hier uit blijkt. 1. Dat de Graaven de oefening van het visschen aanzagen als spruitende uit een recht hun alleen behoorende. 2. Dat zij uit krachte van dat recht zich bevoegd rekenden om ten aanzien van het visschen en verkoopen van visch zoodaanige schikkingen te maaken; als zij begreepen oorbaar te zijn. 3. Dat 'er een Vischmarkt te Naerden is gelegd; en wel van alle visschen, die

„ In den eersten salmen 'ons gheven van elcke hondert
„ worpen Cabbelliaus acht talwaerdighe Kabbeliau vis-
„ schen ende wat beneden ses worpen is en sal niet geven
„ ende daer ses worpen sijn die sullen een halven vis geven
„ ende twaelf worpen eenen heelen vis ende desghelijckx
„ nae dien de worpen vallen.

„ Item van een hondert Schelvisschen twee Schelvis-
„ schen ende des salmen tellen voor elck hondert vis,
„ vyff snese ende eenen half.

„ Item van elck tal wytincx vier witighen ende des sal-
„ men tellen neghen snees voor een tal.

„ Item van elck tal braesems vier braessemen ende
„ negen snees voor een tal.

„ Item van elcken talle Aels twee worpen.

„ Item van elcken talle Schollen vier Schollen negen sne-
„ se voor een tal.

„ Item van elcke hondert snoecken een snoeck.

„ Item van elcke hondert karpers een karper.

„ Item van elcken tal harincx vier haringhen ende ne-
„ ghen snees voor een tal ende vier haringen (*b*).

„ Ende waer dat saecke dat yemandt deese vis lacken
„ woude, als hy aen de marckt quam, dat hy ouder waer
„ dan hem de Coopman vercofte, dat soude de Coopman
„ houden met eede ende woude de Coopman des niet, soo
„ soudet opten telre comen ende dat te seggen by sijnen
„ eede ende van allen versschen goede soo sal de Coopman
„ sijn gelt hebben opten selfden dach dat hy uytlevert,
„ ende van souten goeden (*c*), opten anderen dach,
„ ende soo wie van dese voorsz. saecken den anderen be-
„ commeren woude, soo soudemen hem opten self-
„ den

die men landen zal in Holland, Kennemerland, en Vriesland. 4. Dat de Stad Naerden in dien tijd redelijk in aanzien moet geweest zijn, vooral met betrekking tot den vischhandel.

(*b*) *Ende vier haringen.*] Uit de bepaaling van 't geen wegens den visch aan den Graave moest opgebragt worden, ziet men welke visch in de veertiende eeuw het meeste gevangen werd, en aan den Graave opbragt; en op wat wijze aan het recht van den Graave voldaan moest worden.

(*c*) *Souten goeden.*] Een blijk van koophandel in zouten visch.

„ den dach Recht doen tusſchen tweerman taecke (*d*). „ Voorts meer niemant aen 't ſanders ſcheyp te comen „ anders dan de ghene die viſch op voeren ſal, ende ſoo „ wie viſch loede inde Graefſchap van Hollandt ende die „ opſchepte tusſchen Muyden ende Campen, anders dan „ tot Naerden, die verbuerde teghens ons die viſch ofte „ alſoo veel gelts als die viſch weerdich was, alſoo dicwils „ als hy dat dede. Voorts ſoo wie telre weſen ſal, die „ ſal ſweeren elck man Recht te doen als voorſz. is, dede „ hy anders ende men wettelijcken op hem proeven moch„ te, dat ſoude hy beteren tot onſen wille, ende achter „ dien nimmermeer telre worden, ende alle deſe voorſz. „ ſaecken te meerderen of te minderen, ende of daer eenich „ ſtoet in vieſe dat houden wy altoos tot onſen verclaeren. „ Ende om dat wy willen dat dit vaſt ende ſtaede blyve, „ ſoo hebben wy deſen brief open beſegelt met onſen „ ſegele, ghegheven tot Bruſſel opten Dijnsdach nae „ beloeken pynſteren, int jaer ons Heeren MCCC. „ twee ende veertich," ſoo hebben wy deſen brief geconfirmeert ende willen hem vaſt ende gheſtade ghehouden hebben ende vernieuwen in alle ſijne Punten als ſy voorſz. ſtaen, ende ghelooven onſe poorters van Naerden voorſz. die punten te houden in alle manieren als die handtveſten begrepen hebben tot eewentlijcken daeghen, in oorconde deſen brief beſegelt tot Sintegeertruydenberge, des maendachs nae Sinte Pontianus dach int jaer ons Heeren MCCC. vijff ende vijftich.

(*d*) *Tusſchen tweerman taecke.*] Zorg om kort recht te doen, in diergelijke zaaken ten uiterſte noodig.

BIJLAAGE. H.

DAGOBERTUS I. Francorum Rex Mercatum conſtituit in Oppido *S. Dionyſii*, prope *Lutetiam Pariſiorum* anno 630.

DAGOBERTUS, *Rex Francorum, vir Illuſter, Leuthoni, Vulſioni, Rauconi, Comitibus, & omnibus Agentibus noſtris, Vicariis, Centenariis, & ceteris miniſtris Reipublicæ noſtræ.*

COGNOSCAT *ſollicitudo & prudentia veſtra, qualiter volumus & conſtituimus, in honore Domini & Glorioſi patroni noſtri* DIONYSII *Mercatum conſtituendo, ad Miſſam ipſam quæ evenit ſeptimo idus Octobris, ſemel in anno, de omnes negotiantes in regno noſtro conſiſtentes, vel de ultra mare venientes, in illa ſtrada quæ vadit ad Pariſius, in loco qui dicitur Paſallus S. Martini.*

ET *ſciatis noſtri Miſſi ex hoc mercato, & omnes*

DAGOBERT *de* I, *Koning der Franken legt eene Jaarmarkt aan in de Stad St. Denijs, by Parijs, in den jaare* 630.

DAGOBERT, Koning der Franken, een doorluchtig man, den Graaven Leutho, Vulſio, Raneo en allen onzen Bewindslieden, Stedehouders, Honderdmannen en anderen Dienaaren van ons Gemeenebeſt.

UWLIEDER zorge en voorzigtigheid zij bekend, hoe dat wij, ter eere van den Heer en onzen glorierijken Patroon DENIJS willen en inſtellen eene Jaarmarkt eens jaars te houden, in de Miſſe, welke komt op den negenden van October, van alle Kooplieden in ons Rijk gezeten, of van over Zee komende, op de ſtraat, welke naar Parijs gaat, op de plaats, welke genoemd word *Paſallus S. Martini* (*a*).

EN weet gylieden, onze Gezondenen aangaande deze civi-

(*a*) *Paſallus S. Martini.*] Dit zoude men *Brug van St. Martyn* kunnen overzetten, want du Cange meent, dat die plaats elders *Pons S. Martini* word genoemd.

civitates in regno, maxime ad Rothomo *porto &* Wicus *porto, qui veniunt de ultra mare pro vino, melle, vel garantia, emendum: & isto altero anno seu ante sit ipse teloneus indultus usque ad tertium annum, & inde in postea de unaquaque quarrada de melle persolvant partibus S. Dionysii solidos duos, & de unaquaque quarrada de garantia similiter solidos duos.*	markt, en alle steden in ons Rijk, voor al aan de haven Rothomo en de haven Wicus, die van over zee komen, om wijn, honing of meekrap te koopen: dat dit jaar de tol is toegestaen, gelijk te vooren, tot het derde jaar toe, en dat zij van dien tijd af aan in het vervolg zullen moeten betaalen, ten behoeve van St. Denijs, van iedere kar honing twee solidi, en van iedere kar meekrap insgelijks twee solidi.
Et *illi Saxones, & Ungarii & Rothomenses, & ceteri pagentes de alias civitates persolvant de illos navigios de unaquaque quarrada denarios duodecim, & vultaticos, & passionaticos, per omnes successiones & generationes illorum, secundum antiquam consuetudinem.*	En de Saxers en Hungaaren, en Rothomensers en de ingezetenen uit de andere steden van ons Rijk moeten voor deze tollen betaalen, van iedere kar twaalf deniers, en het karre- en passagiegeld, door alle hunne opvolgingen en geslachten, naar ouder gewoonte.
Jubemus *etiam, ut ipse mercadus per quatuor septimanas extendatur, ut illi negotiatores de Longobardia, sive Hispania, & de Provencia, ac de alias Regiones illuc advenire possent.*	Wij beveelen ook, dat deze markt vier weeken zal duuren, opdat de kooplieden uit Lombardye, Spanje, Provence en andere Gewesten daar kunnen komen.
Et *volumus atque expresse præcipimus, ut nullus negotiator in propago Parisiaco audeat negotiare, nisi in illo mercado, quem in honore S. Dionysii constituimus & ordinamus*	En wij willen en beveelen uitdrukkelijk, dat geen koopman in den omtrek van Parijs onderstaa te handelen, dan alleen op deze markt, welke wij ter eere van St. Denijs instellen.

Et *si quislibet hoc fecerit, bannum nostrum pro hoc persolvat, ad partem S. Dionysii.*

Præcipimus *denique & expresse vobis mandamus, omnes Agentes seu juniores vel successores nostri præsentes & venturi, ut nullum umquam impedimentum pars S. Dionysii habeat ex parte nostra & vestra, neque intra ipsa civitate Parisus, neque ad foras in ipso pago: teloneos vel navigios, portaticos, rivaticos, rotaticos, vultaticos, themonaticos, cespetaticos, pulveraticos, foraticos, mestaticos, laudaticos, saumaticos, salutaticos, omnia & ex omnibus quidquam ad partem nostram, vel Fisco publico, de ipso mercado ex ipsa mercimonia exactare potuerit, pars S. Dionysii vel sui agentes in perpetuo habeant, per hanc*

En indien iemand zulks zal gedaan hebben, zal hij deswegens onzen ban (*b*) betaalen ten behoeve van St. Denijs.

Eindelijk gebieden en beveelen wij uitdrukkelijk Uwlieden, alle onze Opper- en mindere Bewindslieden en Dienaaren, tegenwoordige en toekomende, dat St. Denijs nooit eenig beletsel worde toegebragt, 't zy van onzent wege, 't zy van uwlieder wege, noch in de Stad Parijs, noch daar buiten in 't land, of dat zij in 't geheel, zoo wegens land- als scheepstollen, poort- veer- raderkarre- Toom-wegengeld of andere (*c*) diergelijke lasten op den doortocht, wegens de rechten op de wijnen, *foraticum*, en *mestaticum* (*d*), of wegens 't recht *laudaticum* (*e*), 't recht op de lastbeesten, en 't geen men *salutaticum* (*f*), no-

(*b*) *Onzen ban*] Ban is ook in oude Keuren 't zelfde als *boete*. Hier van *op ban en boete*. Handv. van Medenbl. 1288. art. 10. *So is hy schuldig den Rechter een ban van 3 Scellinge.*

(*c* *Of andere* enz.] *Pulveraticos* staat 'er in 't Latijn: dit is, zegt *Du Cange*, geen bepaald recht op de wegen, hoewel het schijnt te komen van *pulvis*, of het stof, 't geen door het rijden op de wegen word veroorzaakt, maar in 't gemeen eene belasting; en word in optellingen van lasten dikwijls gevonden.

(*d*) *Foraticum* en *Mestaticum* waren rechten op de wijnen.

(*e*) *Laudaticum* is een recht, waer van de geestelijken dikwijls werden bevrijd.

(*f*) *Salutaticum* was een geschenk, dat men den Heer gaf bo-

nostram Indulgentiam & Auctoritatem.

noemt iets ten onzen behoevé of ten behoeve van 's Lands schatkist, wegens de markt zelve van de koopmanschappen zal kunnen vorderen. St. Denijs of zijne bewindslieden zullen dit ten eeuwigen dage hebben door onze vergunning en gezag.

Et *ut hæc nostra præceptio de ipso loco nostris & futuris temporibus firmior habeatur, manus nostræ subscriptionibus eam subter decrevimus roborare, & de annulo nostro sigillare jussimus.*

En opdat dit ons bevel aangaande deze plaats in onze en in de toekomende tijden te vaster gehouden worde, hebben wij besslooten het zelve met onze eigenhandige ondertekening, hier ondergesteld, te bekrachtigen, en hebben bevolen het zelve met ons zegel te bezegelen.

Ego Dagobertus *Rex subscripsi*, Dado *obtulit.*

Ik Dagobert, de Koning heb het onderschreeven. Dado heeft het aengebooden.

Datum *die tertia Kalendas Augusti, anno secundo Regni Dagoberti, Compendio, feliciter in Dei nomine. Amen* (*).

Gegeeven den dertigsten dag van Julij in het tweede jaar der regeering van Dagobert, te Compiegne, gelukkiglijk in Gods naam. Amen (*).

boven het geen men schuldig was, en werd zoo genoemd, om dat men den Heer groette, wanneer men hem dit gaf en komt dus van *Salus.*

(*) Annotatio *Miraei.*

Dagoberti Francorum & Austrasiorum Regis, Diploma, etsi barbarum, si dictionem spectes, tamen pium & antiquorum vocabulorum plenum, hic visum fuit ob oculos ponere; ut illius ævi stilum & pietatem agnoscamus ac veneremus.

(*) Aantekening van *Miraeus.*

Dit *Diploma van* Dagobert, *Koning der Franken en Austrasiers, hoewel het, indien men de taal beschouwd, barbaarsch is, is nochtans godvruchtig en vol van oude woorden, dus heeft men gemeend 't zelve hier onder het oog te moeten brengen, op dat* Di-

Diploma hoc, aliaque plura exacte collecta vide in *Historia Regalis Monasterii S. Dionysii* in folio quam anno 1706, evulgavit R. P. Felebien Parisinus, Ejusdem Cœnobii Benedictinus Reformatus, qui sub Iconibus pulcherrimis, Mausolea Regum, ac Principum Galliæ Mausolea, uti & Thesaurum pretiosissimarum Reliquiarum ornamentorum Regiorum aliorumque monumentorum exhibuit. Vide item infra *Origines Benedictinas*.

wij den stijl en de godvrucht van die eeuw kennen, en eerbiedigen zouden mogen.

Dit *Diploma en meer andere naauwkeuriglijk bijeen verzameld, kan men zien in de* Geschiedenis van het Koninglijke Klooster van St. Denijs, in folio; *welke de Eerwaerdige Vader Felebien, een Parijsenaar en Gereformeerde Benediktijn, van dat Klooster, in 't jaar* 1706, *heeft uitgegeeven; die in zeer fraaije afbeeldingen de Praalgraven der Koningen en Vorsten van Frankrijk, gelijk ook een schat van zeer kostbaare overblijfselen, Koninglijke sieraadien en andere gedenktekenen vertoond heeft. Zie ook ook bineden de* origines Benedictinæ.

BIJ-

BIJLAAGE I.

TOLREGTEN van 's Graaven *Tol* te Dordrecht, 10. Octob. 1287.

In 't yerste van I. roeden wiins die te Dordrecht binnen coempt xx. drs. holl.

Item soe wat wiinscip dat voerbi vaert dat en gheeft niet dan enen pot wiins ende bidt oerlof.

Item van alrehande goede dat binnen der vriheit niet en comt en is sculdich.

Van Duysborch biere van den vate ij. drs. holl.

Item van haren scepe ende van cruycbiere daers boven vij. vaten in een scip ij ß holl.

Item van Zuytvensschen biere dat binnen Dorderecht comt van den vate ij drs. holl. Van haren scepe ende van cruycbiere xx drs. holl. ende daers min is dan vij vate van elken vaten iij drs. holl.

Item ander lude die tolbaer siin ende dit bier tordrecht copen ende wech vaeren die siin sculdich van den vate j dr. holl.

Item die van Niemaghen gheuen niet dan van eenen wiinscepe al hadt hondert vate binnen dan viij drs. holl.

Item die van Tiele en gheuen niet dan sciptol wat goede dat si hebben.

Item wat lude die tolbaer siin wane dat si siin die siin tordrecht sculdich van een hoet haver j ß holl.

Item van alrehand hart coren van den hoede j dr. holl.

Van C. souts xij drs. holl.

Item van houte dat neder compt met vletten van der knye iiij drs. holl.

Item die dat hout copen torderecht ende wech voeren ende die tolbaer siin die gheuen van den houte ende van alrehande goede dat men bi der cost vertollet van xxiiij ß. holl. j. dr. holl. sonder alleen die van Utrecht die siin sculdich de honderste marc.

Item daer men bi coste vertollet van wine van ghewande van zoute ende van coren daer af siin si sculdich gheliic andere luden.

Item van enen laken dat ſtriipt of blou is dat maer een varwe en heeft j dr. holl.

Item van enen groenen of wat laken dat twee varwe heeft ij drs. holl.

Item van 1. hoerbaren ſtaels of vate ij drs. holl.

Van C. bac ijſers j dr. holl.

Van C. ſicht ijſers j dr. holl.

Van 1. laſt molenſteen xij drs holl.

Van 1. laſt querenſteen iiij drs holl.

Van 1. Sliipſteen of Molenſteen ij drs holl.

Van 1. rompe herpoys of centenaer j ₵ holl.

Van 1. peerde dat tol ſculdich is iiij drs holl.

Van 1. runde dat ij Jaer out is of daer boven ij drs holl.

Van 1. tonne aſſchen die niet van der zee comt j dr. holl.

Item aſch die comt van der zee van der tonne ij drs holl.

Van wede die men coept of vercoept van elken iij ßre j dr. te wiſſel ghelde ende der tol j dr. holl.

Van 1. runde van 1. jaer j dr. holl.

Van 1. daker huyde ij drs holl.

Van 1. daker calfsvelle j dr. holl.

Van 1. waghe ruets ij drs holl.

Van 1. tonne ſmouts ij drs holl.

Van alſoe veele ſcape als men om xxiiij ß coept j dr. holl.

Van C. zalms iiij drs holl.

Van 1. viertel Botren daer ſi in een ton is met eenen boedem j dr. holl.

Item daer boeter in eene tonne is met ij boedem van den boedem j dr. holl. als in een Hoemborch vat of desghelike.

Van enen ſac wollen ij ß holl. ende wiſſelghelt. van elken vj bondel kenneps ij ß holl.

Item van alſoe vele caſen als men om xxiiij ß. coepen mach j. dr. holl.

Van enen laſt harinx of buckinx iiij drs holl.

Van colen of van houten of van borden dat met ſcepen nederwaert coempt van xxiiij ß. geeft men 1 dr. holl.

Van M latten iiij drs holl.

Van 1. bruynvisch iiij drs holl.

Van 1. ſtoer iiij drs holl.

Van

Van C. elfs iiij drs holl.
Van elken mast j dr. holl.
Van eenen varken j dr. holl.
Van 1. bake j dr. holl.
Van vlecken j ⊕ holl.
Van 1. waghen iiij drs holl.
Van 1. karre ij drs holl.
Van 1. flede j dr. holl.
Van 1. korue of van 1. mande elc oir j dr. holl.
Van 1. vate vighen j dr. holl.
Van 1. vate rofinen j dr holl.
Van enen vate biers j dr. holl.
Van 1. vate peex ij drs holl.
Van 1. vate ters ij drs holl.
Van 1. tonnen met visfche ij drs holl.
Van 1. fintenaer glafe j ⊕. holl.

Dit is 't recht van der Zee tordrecht ende van der Zee incoemt.

Een tonne vlas ij §, een halue tonne j §. een tranel ton vlas iiij drs holl.
Een boedem was iij inghs.
Een tonne fcoens bonts wercs xij §.
Een rode ton bonts wercs vij §.
Een last harinx of buckinx iiij drs holl.
Een hoet terwen of rogghen j dr. holl.
Sonder die van Oestlant gheuen van elken hoede corens alfoe verre als fi mer enen tol en gheuen in 's Grauen land gheuen van elken hoede iiij drs holl.
Van elken fcippont cabelgarens ij drs holl.
Van elken hondert wagenscots iiij drs holl.
Van elken doerbalcten fcepe te fciptolle elc man dier goet in heeft ij gl. des fi ut eens Heeren lande niet en siin.
Van elken last fmeers ij ß holl.
Van elken last asfchen, pec, terre en bier ij ß holl.
Van elken hondert monden iiij drs holl.
Van elken kip visch ende v coppel tkip iiij. drs holl.
Van elken hondert boghe houts viij drs holl.
Elke xxx. bonde voer een tonne vlas ij §.
Elke tonne fmeers iiij drs holl.
Van elken decker bocuelle ij drs holl.

Elke meeze copers viij drs holl.
Een bale becken xix drs holl.
Een cleen hondert ſparren iiij drs holl.
Elc hondert ſtengen viij drs holl.
Elc hondert Kercſparren xij drs holl.
Enen cleinen mast ij drs holl. enen groten mast viiij drs holl. enen koeghe mast iiij ß. holl.
Van elken ponde linwaets ij ß. holl.
Van elken hondert zouts, dat men ter zeewaert voert xij drs holl.
Van elcken hondert laken dat ſi coepen ende ter zeewaert voeren iiij drs holl.

BIJLAAGE K.

GIFTBRIEF van WILLEM Graave van *Henegouwen*, en van *Holland*; van den jaare 1300, by welke Vryheid van Tol word vergund aan allen den *Coeplude van Oestlande.*

Willem Grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrieslant, maken cond ende kenlic hem allen die deſen tegenwoirdegen brief ſullen ſien of hoeren leſen, dat wy gegeven hebben ende geven allen den coeplude van Oestlande die met haeren comanſcepe die zy bider zee in onſen lande brengen, ende geheelre last opcoemen tot onſer porte van Dordrecht, dat zy tollen vry weſen ſullen van allen guede dat zy dair brengen. Ende waer dat ſake dat zy na der tijt, dat zy in onſen lande comen waren haren last braken eer zy t' Dordrecht quamen ſoe ſouden zy geven tollen al ſulc als zy tote noch gegeven hebben, ende van al ſulken guede als zy weder coepen bijnnen onſen lande, dat ſal bliven ſtaen tote alſulke rechte alset tot noch geſtaen heeft, ende dit ſal gedueren vier maenden na onſen wederſeggen, in orconden deſen brieven beſegelt mit onſen ſegel.

Gegeven tot Dordrecht, des maendaechs na Meydach, int jair ons Heren M. CCC. ende dortiene.

BIJLAAGE L.

SENTENTIE van ISABELLA van *Bourgondien* en Haare Raaden, tegen die van *Dordrecht* by contumatie geweezen, inhoudende, dat de Keur van den 23. October des jaars 1432 raakende de Maagtaal van Schepenen, te niet ſal zijn; dat zy den Graaf zyne Erfrenten zullen betaalen, den Kroon te reekenen tegen veertig Grooten het Pond; dat zy beteren zullen de ſtraffe den Munteren, die te Zevenbergen gewerkt hebben, aangedaan; dat zy den Graaf zynen Tol zullen laaten gebruiken; dat zy geen Landpoorters meer' zullen houden; noch geen geboden en bevelen in Zuidholland doen; dat zy beteren zullen 't gepleegde tegen den Schout van Geertruydenberg; dat het Burgemeeſterſchap der Gemeente zal vernietigd worden; dat zy zig niet meer' zullen on-

onderwinden om, uit kragt van eenige Privilegien, den Graaf het moeren te betwisten; dat zy niet meer verbieden zullen het uitvoeren van Turf uit Zuidhollant; ook geen Excijns vorderen van het Bier, binnen de twee Mylen aan de Stad komende; dat zy beteren zullen de bescherming aan eenen valschen Munter verleend; dat zy betaalen zullen hun aandeel in de tien- en vijfjaarige beden; dat zy die van Zuidholland niet verbieden zullen hun deel daar in op te brengen; noch hen bevelen van hun Koorn alleen hier ter Markt te brengen; dat zy vergoeden zullen de schade, aen 's Graaven Tollen, en zyne Onderzaaten toegebragt, door het sluyten der Stroomen, in den Oorlog met de Gelderschen en Bovenlanders; gelijk ook de verscheiden aenhaalingen van Schepen, toebehoorende aan Poorters van Schiedam, Schoonho-

hoven, Gorinchen, Wezel, Bommel, en anderen; mitsgaders de Zeeſchuimeryen op de Zuiderzee; het dwingen van een Bailliuuw van Zuidholland, om den Steenwaarder wedden en klederen uittereiken; en eindelijk dat de Sententie van Aalbregt van Beieren, tegen het Stapelregt, zal beveſtigd blyven.

ISABEL, dochter des conincx van Portugael, by der graicien Goids, Hertoginne van Bourgogne, van Lotharingen, van Brabant ende van Limborch, Graevinne van Vlaenderen, van Arthoys, van Bourgonge, Palatine van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende van Naemen, Marckgraevinne des Heyligen Rijcx, Vrouwe van Vrieslandt, van Salinis ende van Mechlen, macht ende 't gouvernement, hebbende van mynen Heere den Hertooge, in ſyne abſencie ſijnre Landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant voornoemt: allen den geenen die deeſen brief ſullen ſien off horen leſen, ſaluyt ende dilectie. Alſoo wy by mynen voorſchreven Heere weeſende denſelven mynen Heere clachten aengekomen ſijn, tegendraegende den Burgermeeſteren, Schepenen ende Inwoonderen ſijnre Stede van Dordrecht, in ſulcker vormen ende manieren als hier nae ten vollen verclairdt is. Eerst dat die voirſchreven, van Dordrecht, ſeeckere keure gemaickt hebben dat niemant in den Gerechte aldair weeſen en ſal, die eenige anderen in den Gerechte weſende, van maechſcappen afterſte lit is off nairdre, daer aen ſy mynen voirſcreven Heer groot onrecht doen, ende oick ter contrarie van horen privilegien die ſy hebben van Coninck Willem, 't welcke inhoudt, dat mynen Heere tot wat tiden als him dat gelieſt, affetten mach 't gerechte aldair, ende in die ſte-

ſtede van dien andere ſetten, ſulcke als hun gelieven ende goetduncken ſal, want dat den voirſcreeven van Dordrecht geconſenteert is, kueren te maken, dat is geweeſt behoudelijck mynen Heere in ſynen rechte, ende mits deeſſen, ſoo hebben ſy misdaen ende verbeurdt hoir voorſcreeve Privilegien, off ten minſten, dat hoir keuren die ſy aldus gemaickt hebben, ſchuldich ſijn te nieute verclairdt ende van gheenrewairden geſeyt te ſyne, ende voirdt mynen voirſchreeven Heere daar of te beeteren (*a*). Item het is wair, dat die voirſcreeven van ſynen brueken ende boeyten aldair niet meer betaelen, en ſoude dan vijff oude thuynen voir 't pondt, dair men van te voiren aff plach te betaelen een croon off veertich groot ende desgelijcx, hebben ſy mijns Heeren erflicke renthen, die hy heeft op ſeeckeren huyſen binnen der voorſcreeve Stede, ende men t'ontſangen plach een gulden croon voir 't pondt geſet op vijf grooten Vlemsch gelts, elck pondt, tot grooter ſchaede ende achterdeele van den ſelven mynen Heere ſijnre hoicheyt ende heerlijckheydt, ende oick tegens het innehouden van hoiren voirſcreeven Privilegien, die, welcke by dien ſchuldig ſijn verbeurt ende gewonnen te ſyne den ſelven mynen Heere, of ten minſten hoir voirſchreeven kueren te nieute verclairdt ende van geenre wairden, ende dat men hun voirdt aen ſijn boeten ende renthen betaelen ſal in ſulcken ſchijn, als men over al in Hollandt gewoonlijck pleecht te doen, te weeten, een croon off viertich grooten voir 't pondt, mitsgaders alle die afterſtallen van den voirleeden tyden, ende dair en boven ſullen ſy hun beeteren als 't behoirdt. Item hebben die voirſcreven van Dordrecht voirtijdts eenige van den muntenaers van Dordrecht gecorrigeert, ende die geſet ende bevoolen te maecken ſeeckere muyren binnen ende aen die voirſcreven ſteede onder 't dexel, ende om dat ſy beveelen van mynen voirſcreeven

(*a*) *Daer of te beteren.*] Het geen hier gezegd word kan tot een blijk ſtrekken in hoe verre de Graaven begreepen, dat 'er aan de ſteden, inzonderheid aan de ſtad Dordrecht gegund, of afgeſtaan was, het recht over het beſtellen der Wethouderſchap; en wat recht de Graaven begreepen zich te hebben voorbehouden; als mede in hoe verre men gegrond is, om te beweeren, dat Schepenen de rechtsoeffening uit hunnen eigen boezem hebben.

ven Heere gewracht hadden in ſyne ſteede van Sevenbergen in vermindernisſe ende verſmadenisſe van ſijne Hoogheyt ende heerlijckheydt, gemerckt dat niemandt die kenniſſe pungnicie ende corectie van ſijnre munten ende muntenmeisters toebehoirdt dan hun alleyne (*b*) dair om die voirſcreeve van Dordrecht ſculdich ſijn 't voorſcreeve begrijp alſoo by hun aengenomen ende gedaen te verrichten ende dair toe mynen Heere te beeteren als voirſcreeven is. Item de voornoemde van Dordrecht, die hebben voirtijts den tijt van veel iaeren aen hun genoomen, ende mynen Heere onthouden ſynen tol aldair, ende oock niet willen hengen dat die coipman dair ſynen tol betaelde als hy ſchuldich was te doen, dat ſy ſculdich ſyn te verrichten ende te beeteren ende reeckeninge te doen van dat ſy dair off ontfangen hebben, ende oick den ſelven mynen Heere ſynen toll voirtaen te laeten gebruken als ſyn voirvaederen gewoonlijck pleegen te doene. Item die voorſcreeve van Dordrecht houden buyten omtrent hoer ſteede, ende in veele plaetſen van Zuithollandt in den vryen Heerlijckheeden ende anders vreemde poorteren dair tegens hoir Hantveſten ende Privilegien is grootelijcx teegendraegende, die hoicheyt van mynen Heere ende van veele anderen Heeren woonachtich, ende geſeeten in Zuidthollandt, dat ſy niet doen en moogen noch ſculdich en ſijn van doen, 't welcke ſy ſculdich ſijn te verrichten ende te beeteren, ende voirtaen mynen Heere ende ſinen onderſaten te laeten gebruken van hoere iuſticie ende rechten, zonder hun eenich letſel off hinder dair in te doen. Item deſelve van Dordrecht, hebben myn Heeren onderſaeten in Zuithollant bevolen ende dair toe bedwongen mit machte die haeven van hoere ſteede te delven ende ſtercker te maecken dan ſy te voiren was, ende eenige getaxeerdt ende bedwongen te betaelen ſeeckere ſommen van penningen omme dair meede te vervallen den calck ende andere ſtoffen, dienende ten wercken ende reparacien vander voorſcreeven haeven,

(*b*) *Dan hun alleyn*] Hier uit ziet men dat het recht tot de munt by de Graaven gehouden is voor zoodanig gedeelte van het oppergezag, dat zij zelfs die geenen, welke tot de munt gebruikt werden niet anders aangezien wilden hebben, dan als onmiddelijk onder hun rechtsgebied behoorende.

ven, ſonder dair off hebben te conſent (*c*) oirloff off machte van mynen voorſchreven Heere, olk ſoo ontbieden ende gebieden deſelve van Dordrecht, dachlix over mijns Heeren onderſaeten in Zuithollant hoere poorteren off anderen rechten, off ſy ſelve heeren waeren in Zuithollant, in welcken ſaeke ſy grootelicx gegaen, ende misdaen hebben teegens die hoigheydt ende Heerlijckheyt van den ſelven mynen Heere, ende ſijn dat ſculdich te beeteren. Item ſijn die voorſcreeve van Dordrecht getoogen in ſijnre ſteeden van Sinte Geertruydenberch mit groote getalle, ende hebben dair gewapender handt ende mit machte den ſcout van derſelver ſijn Stede gevangen gehouden, ende haeren willen dair mede gedaen, hun ſelven Heeren gemaeckt (*d*) daer aen ſy grootelicx misdaen ende teegen gegaen ſijn, die hoicheydt ende Heerlijckheydt van myne voirſcreven Heere, want dat rechtelijck is iegens de ſouverainité van denſelven mynen Heere, ende ſijn dat ſculdich grootelicx te verbeeteren ende te verrichten. Item het is wair dat die voorſcreeven van Dordrecht gecoren, ende geſet hebben een Burgermeyſter in die ſteede ter contrarye van horen Privilegien ende rechten die hun in ſynen dienſte ſoo vreemdelijck gedragen heeft, in veele ende diverſche manieren, 't welk mijn voorſcreeven Heere, in ſijn ſteede van Gend weeſende, hoeren Gedeputeerden heeft doen thoonen, ende te kennen geeven, dat hy des niet te vreeden en was, dair op ſy hun vetantwoirden, dat ſy dat wel wijsten ende bekenden, ende hun oick leede was aengeſien, dat hy by bedwangh was gemaickt dair off ſy ſulke correctie doen ſouden, dats die ſelve mynen Heere wael

(*c*) *Oirloſ of macht van mynen voorſz. Heere.*] de Graaven hebben dan ook begreepen dat de Wethouderen geene laſten op de Ingezetenen mogten liggen of ligten, zonder vooraf daar toe van hun oorlof en bewilliging bekomen te hebben.

(*d*) *Hun ſelven Heeren gemaeckt*] Derhalven is de weg van feitlijkheeden van de eene ſtad tegen de andere, en het voeren der wapenen, zonder voorkennis en bewillliging der Graaven, bij die Vorſten niet erkend als wettige daaden, tot welken de ſteden recht haden, maar veel eer als bedrijven ſtrijdig met de Hoogheid, Heerlijkheid, en Souverainiteit van dezelven.

wael te vreeden weesen souden, 't welke sy gedaen hebben, ende die misdaeders gecorrigeert, maer al eer die correctie volcomen hebben geweest, soo hebben sy sonder Consent van minen voorschreven Heere, die misdadiege by hun gecorrigeert als voorschreven is, die voorschreeve Stede weder gegeven, dat sy by machte van horen rechten niet doen en mochten, die welcke saecke alsoo gedaen by hun teegen die hoicheydt ende heerlijckheydt van mynen Heere sy grootelijcx daer aen misdaen ende geleevert hebben, ende dat sculdich sijn te verrichten ende te beeteren. Item de voirnoemde van Dordrecht, hebben belet ende beletten, dat mynen voirscreven Heere syne moeren, die hy in Zuidthollandt leggende, heeft niet bruicken noch vercoopen en mach, ende dat meer is, sy hebben by der clocke doen kundigen ende verbieden, dat niemandt van den moeren spreecken en moet, dat sy 't doen onder 't decxel van eenige brieven die sy hebben als men seichdt, inhoudende, dat men op vier mylen nae der steede geen moeren delven en soude, off dat niemandt sijn moeren bruyken en soude als 't behoirde, en hoe wael dat sy sulke brieven hebben mogen, so hebben sy selve die contrarie dair off gedaen, wandt men wel bevindt, dat sy den brandt daer off vercocht hebben, ende van veele andere moeren die mynen Heere toebehooren, hebben sy een deel vercocht ende andere in erfpacht gegeeven, uyt hairs selfs macht ende auctoriteit niet jegenstaende, dattet die hoicheit van mynen Heere aendraecht (*e*), wair om sy die voirscreve hoore privileegien ende rechten teegengaen ende verbeurt hebben, op dat sy'se hebben, ende dat meer is, deselve van Dordrecht hebben, van die van Zeevenbergen ontfangen ende gehadt over seecker moerdijck, die up een myle nae lach den dijck van Zuidthollandt seven ende twintich hondert beyersche Gulden, wandt sy daer uyt moer namen om zelle ende sout off te maecken, dair aen sy oick haire privileegien gebrueckt ende verbuert hebben, aengesien oick dat den voirschreeven dijck te nyeuten gegaen is, ende sijn dat meede sculdich te beeteren ende 't voirscreeven gelt alsoo by hun genoomen ende ontfaen van

(*e*) *Aendraecht.*] Het recht van delven of veenen gehouden voor een regaal den Graave alleen behoorende.

van de voirſcreve van Zeevenbergen weeder te geeven, ende voirt ſoo ſal hun verbooden weeſen, dat ſy hun niet meer en onderwinden van de voirſcreve moeren, mair dat ſy dair off laeten gebruyken ende bewinden mynen voirſcreeven Heere ende ſinen Dieneren, van ſinen wegen tot ſynen profyte. Item deſelve van Dordrecht hebben doen kondigen ende verbieden, dat men geenen turf uyt Zuithollandt voeren, en moet dair an ſy hun bewinden de hoicheyt ende heerlijckheyt van mynen voirſcreeven Heere, want ſy geen kueren noch verbooden maeken, noch leggen en mogen, up mijns Heeren onderſaten, buyten hoer ſteede, ende boven dat hebben deſelve van Dordrecht gecondicht ende bevoolen, dat men alle den turff in Zuidthollandt gedolven tot Dordrecht ter markt brengen moet, ende voirtijts daer up ſeecker laſtgelt geſet ende genomen tot hooren proffyte in verminderniſſe van de heerlijckheyt van mynen Heere ende in grooten prejudicie ende achterdeele van ſinen onderſaeten, wandt by ſulcke gebooden ende beveelen, ſoo houden ſy mijns voorſcreeven Heeren onderſaeten in ſulcken bedwange ende armoede, dat ſy den ſelven mynen Heere van geenen ſaecken ten dienſten comen en mogen, gelijck andere ſyne onderſaeten, die, welcke gebooden ende beveelingen wederroupen ende te niete gedaen ſullen weeſen, ende hun verbooden dat ſy hun niet meer en bewinden, ende wes ſy dair inne gedaen hebben, ſullen ſy beeteren dair toe reeckeninge ende bewijs doen, ende mynen Heere dair off betaelen den voirſcreeven ſynen onderſaeten ruſtelijck ende vredelijck laeten gebruicken van hoeren moeren ende turff, alſoe als dat behoerdt. Item noch hebben de voirnoemde van Dordrecht ſeeckere gebooden ende kueren geleydt (*f*), by den welcken men van alle bieren, dat comt op twee mylen nae Dordrecht van elcker tonne biers betaelen moet eenen grooten in grooter verminderniſſen van de hoicheydt ende heerlijckheydt van mynen voorſcreeve Heere, die, welke kuyre ſculdich is verclairdt te weſen, niet van geenrewairden, ende wes ſy dair inne gedaen mynen Heere beeteren ende wedergeeven alle 't gund dat ſy daer off ontfaen heb-

(*f*) *Kueren geleydt.*] Het recht van laſten te leggen op den invoer gehouden den Graave alleen toe te behooren.

hebben. Item het is gevallen dat een persoon binnen Dordrecht comen is, die in de wissel aldair contrefaitte ende valsche munte gebracht hadde, gemunt ende geslaegen in dergelijcke van den penningen, van mynen voirscreeven Heere dair off die muntmeister ende waerdeyn van der munten gewair worden, versoeckende ende begeerende de voirscreeve penningen vuytten wissel te hebben, ende oick dat men van den persoon seecker waire, 't welcke die voorschreeve van Dordrecht geensints en hebben willen, noch gehengen, mer namen selve de voirscreeve valsche munten in horen hande achtersteeckende den voirscreeven persoon, soo dat men dair off geen justicie doen en mochte, 't welck is geweest teegen die hoicheyt ende heerlickheit van mynen voirschreeven Heere, die daer by grootelijck gekrenckt ende vermindert (*g*) geweest is, dat sy oick schuldich sijn te beeteren. Item boven alle 't geene dat voirscreven, is de voorscreeve van Dordrecht, die een van den principaelen leeden sijn van deese landen, en hebben niet betaelt hoeren taxe ende aendeel van der beede van thien jaeren by den gemeynen lande van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt geaccordeert ende gegeeven, om 't onderhouden ende volcomen van den pays generael, noch oick hoere andere taxe ende aendeelen van beeden mynen voirscreeven Heere in synen lande voirnoemdt gegunnet, niet jegenstaende dat sy des dikwylen ende meenich werven gemaint hebben geweest, oick soo sijn sy sculdich te gelden in die beede van vijf Jaaren, die nu lest loip gehaidt heeft, des sy niet gedaen en hebben, in welken tweeen beeden sy gehouden sijn, ende dair off schuldich genoech ende betalinge te doen. Item, ende al hoewael dat die voirscreeve van Dordrecht hoir andeel ende porcye van den voirnoemden beeden niet betaelt en hebben, dat en heeft hun niet genoech geweest, mair sy hebben voirtijds die ondersaeten van mynen voorscreeven Heere in Zuidthollandt verbooden, dat sy in die voorscreeve beeden niet gelden nog betaelen en souden gelijcken anderen ondersaeten van mynen voirscreeven Heere, in welcken saecken sy grootelijck gebruckt hebben teegen den selven mynen Hee-

(*g*) *Gekrenckt ende vermindert geweest is*] Zie het geen in eene voorgaande aantekening is gezegd bladz. 77.

Heere ende ſijn hun dair toe de voirſcreeve beeden ſculdich te betaelen in die ſtede van den geene dien ſijt alſoo verbooden hebben, als voirſcreeven ſtaet, ende oick te beeteren, hun verbiedende voirtaen niet meer ſulcke macht te nemen up mijns voirſcreeven Heeren onderſaten, want hun dat niet en behoirdt. Item hebben oick die voirſcreeve van Dordrecht doen verbieden ende gebieden in Zuidthollandt, dat niemand den anderen eenich koorn, haever off andere graenen vercoopen en mach, hoewael dattet up haer eygen lant gewaſſen ſy, 't welck een onredelijcke ſaecke is, ende die hun niet en behoirdt te doen, up die onderſaeten van mynen voirſcreeven Heere, oick ſoo hebben ſy gebooden ende verbooden, dat men geen koorn, haver off ander graen uyt Zuythollandt voeren en mach ten ſy tot Dordrecht ter merckt gebracht, dat ſy niet doen en mogen, ende dairom ſoo ſijn die Kueren te nieute gedaen, ende dat ſy 't beeteren. Item de voirſcreeve van Dordrecht, hebben 't anderen tyden dien van den Gerechte, bedwongen gewaependerhant ende mit machte die clocke te ſlaen, ende eenige perſoonen vuytter ſteede te bannen, off ſy ſoudenſe geſlaegen hebben, dair aen ſy grootelijck tegen die hoichheidt ende heerlijckheydt van mynen voirſcreeven Heere gebruckt hebben, ende ſijn dat ſculdich te beeteren. Item ende boven den verboode hun luden gedaen, by eerwaerdigen Vader in Goede den Biſchop van Doirnincke, ende den anderen Gecommitteerden &c. ende oick dat by hoer ordinnancy die Heere van Laaingh ende anders die Raeden mijns Heeren in Hollandt, om hun te quiten hun luden oick verbooden ende geſedt hebben van weegen mijns voirſcreeve Heere, dat alle ſaecken ende geſchillen, aenroerende den coopluden van boven upten Rhijn up een ſyde ende hun up anderen ſouden uytſtaende blyven ende in ſtaete totter comſte van den ſelven mynen Heere, ſonder den ſtroom te ſluyten off die gemeyn coipmanſchap te beletten, welcke ſaecke ſy niet en hebben willen doen, mer hebben die ſtroomen geſlooten (*b*), ende die coopmanſcap beleth, dat niemandt doen

(*b*) *Die ſtroom geſlooten.*] Eene daad van opperheerſchappij, welke de Graaven begreepen, alleenlijk aan hun toe te behooren.

doen en mach, noch ſculdich en is te doene, dan mijn voirſcreeven Heere, ten waire by ſyne conſente, ende oirlove dair inne ſy gedaen hebben, ende gegaen ſijn tegens de voirſcreeven verbooden, ende die hoicheyt van mynen Heere tot ſinen grooten ſcaede, ende achterdeele ende ſonderlinge in ſinen tollen, oick mede in verafteringen van der gemeyn waelvairdt ende allen ſinen onderſaeten die te hanteeren, pleegen in coipmanſcappen (*i*), ſyne Landen van Brabandt, Vlaenderen, Hollandt, Zeelandt ende andere, 't welck ſy grootelijck ſchuldich ſijn te beeteren, ende mynen Heere te verrichten ende weder te geeven, die ſcaeden die hy by hun luden gehadt heeft. Item die voirſcreeve van Dordrecht, hebben geſeyndt duer alle die ſteeden van Hollandt placairden, by den welcken ſy verbooden hebben coopmanſchap up te doen ofte neder te brengen, dat tegen die vryheeden ende privileegien is van den voorſcreeven ſteeden, als ſy ſeggen, ende teegen die hoicheydt ende heerlijckheyt van mynen voirſcreeven Heere, 't welk ſy niet ſculdich en ſijn te doene buyten ſynen dancke, ende oirlove, dat ſy ſculdich ſijn te beeteren. Item ſy hebben gewaependerhandt geweeſt tot Schiedamme, in die haeven al trompende, ende hebben daer uyt genomen een ſcip, gelaeden met alrehande goeden ende coopmanſcappen, comende uyt Pruysſen (*k*), toebehoorende eenen poorter van Schiedamme, 't welk ſy alſoo mit macht gevoerdt hebben tot Dordrecht, teegens de wille van den ſelven poorter, overmids hair ſtaipelrecht, dat ſy ſeggen hebbende, ende dair toe naemen ſy geloſte ende ſeekerheyt van den voornoemden poorter, dat hyſe tot Dordrecht volgen ſoude, mit welcken ſceepe ende goederen ſy haeren wille gedaen hebben, niet iegenſtaende dat die Burgermeeſters van Schiedamme dat gaerne verborcht hadde an den voirſcreeven van Dordrecht, om al te doen dattet ſculdich was te doene, dat ſy niet doen en wouden, mair moſte dair toe de poerteren aldair betaelen van coſten

't ſe-

(*i*) *Hanteeren pleegen in coopmanſcappen.*] Een bewijs van koophandel in onze geweſten.

(*k*) *Comende uyt Pruyſſen*] Daar werd dan in dien tijd koophandel gedreeven, en daar was eene vaart van *Pruiſſen op Schiedam.*

't feventich Aernoldus Guldens, dat tegen die hoicheydt ende heerlijckheydt van mynen Heere is, ende tegens de privilecgien der fteede van Schiedamme (*l*), 't welck de voirfcreeve van Dordrecht fchuldich fijn te beeteren. Item de voirfcreeven van Dordrecht, hebben tot veel ftonden der fteede ende onderfaeten van Schoonhoven cracht ende gewelt gedaen aen hore fceepen te neemen, gelaeden met alrehande manieren van goede up die ftroomen van mynen voirfcreeven Heere, denfelven dreygende armen, voeten ende andere leeden aff te houden, ende oick dat fy mit machte ende gewaependerhandt tot Haestrecht comende fijn een fluyfe breecken ende aen ftucken flaen, die de voirfcreeve van Schoonhoven dair hadden doen maken om den gemeynen oirbaer van den lande dair omtrent, ende mitten ftucken hoir fpijfen roosten, ende dat meer is, fy hebben geweeft voir die voirfcreeve fteede van Schoonhoven mit openen winpelen, wael tot elff off twaelff hondert gewaepende in meninge mijns Heeren fteede te winnen, alfoo de voirfcreeve van Schoonhoven in haere clachte overgegeeven hebben, dat een grote faecke is mynen Heere fijn fteede alfoo te willen fteelen, daer aen fy grootelijck gebrueckt ende misdaen hebben, 't welck fy fculdich fijn te verrichten ende te beeteren. Item fy fijn dickwylen ende meenichwarve leden daer Delff, Leyden, Haerlem ende Hoorn, dair fy by middel van den Scoudt van Hoorn, fceepen gecocht hebben, ende daer meede getoogen up den Suyderfee, daer fy genomen ende gerooft hebben, die onderfaeten van den Lande van Gelre ende tot Dordrecht gevangen gevoert, ende weederomkeerende door Haymans brugge by Alphen, fy vonden eenige uytten Haege die te Utrecht geweeft hadden om wijn, den fy grooten vaer aendeeden, ende veel quaede woirden gaeven, oick foo naemen zy up een ander tijt eenen anderen vreemden coopman uptie Zuyderzee, mer by avontueren ende onweeder, foo verdroncken fy alle te fame, coipman

(*l*) *Van Schiedam.*] Dus ziet men hoe eene magtiger ftad genegen is om eene minvermogende te onderdrukken, en hoe de naijver van bijzondere fteden, in ftuk van koophandel, de algemeene welvaart der geweften te kort doet en tegenftaat.

man ende al, an welcken saecken sy gebrueckt hebben, ende sijn 't grootelijck sculdich te beeteren. Item sy hebben oick geweest in die haeven van Scoonhoven, ende hebben dair genomen een scip, geladen met haeringe, toebehoorende die van Catwijck, ondersaeten mijns voirscreeven Heere in Hollandt, dat scip ende goeden gebracht tot Dordrecht, ende aldair geboeyt ende gepart, dair sy oick an gebrueckt hebben, ende sculdich sijn te beeteren. Item desgelijcx hebben sy geweest in die haeven van Gornichem, dair sy eenen poirter van der steede sijn gelt namen ende worpene in 't water, an 't welcke sy oick gegebrueckt hebben ende sculdich sijn te beeteren. Item meyster Jan Bomer, meyster timmerman mijns Heeren, die om de refectien vermaeckingen ende wercken van den flooten mijns voirscreeven Heere in syne landen van Hollandt, hadde geweest tot Weesel, in den lande van Cleeve, coopen groot houdt tot oirbair van mynen Heere ende sinen flooten voirscreeven, by goetduncken van den Raede mijns Heeren ende synen lude van der reeckeningen, ende dat selve houdt needer doen vlooten, omme in den Haege te brengen, de voirnoemde van Dordrecht hebben dat houdt genomen ende aengehaildt, ende wat die Raden ende luyden van der reeckeninge dair om gescreeven ende geseynt hebben gehadt, sy hebbent gehouden alsoo lange als hun goet dochte tot groeter scade, cost ende achterdeele van den selven mynen Heere, dat sy sculdich sijn up te rechten ende hun te beeteren. Item hebben de voornoemde van Dordrecht, sonder consent van mynen Heere geweest in den lande van Gelre mit grooter macht, ende aldair voir Bommele ende elswaer meulnen afgeworpen luyden gevangen genomen ende geslaegen, ende desgelijcx ten Nieuvaert by Vyaenen, scepen met wynen genomen, toebehoorende coopluyden van Cleve ende van Gelre, dat alsoo niet en behoirde, dair sy oock aen gebrueckt hebben, ende dat sculdich sijn te beeteren. Item, noch hebben de voirschreeven van Dordrecht, in die Delfsche haven genomen (*m*), ende tot Dordrecht gevoerdt een scip

(*m*) *Genomen.*] Deze lijst van feitelijkheden, gepleegd door eene stad op de inwoonders van andere steden en gewesten, kan ons een denkbeeld geeven, hoe het in deze lan-

fcip gelaeden met koirn, dat de voirfcreeven van Delff hadden doen comen uyt hoirs felfs landen ende erve, dat fy hebben in 't landt van Stryen, om dat defelve van Delff hoir fcip ende goet niet en brochten ten ftaepele tot Dordrecht, daer aen fy gebrueckt hebben, ende dat fculdich fijn te beetren. Item de voirfcreeve van Dordrecht hebben gecooren vijf capiteynen, by den welcken viven ende oick mitten gilden, fy hoir faiken gehantiert hebben, ende niet by den Gerechte, als fy fculdich waeren te doene, oick meede, foo en hebben fy niet willen ontfangen Willem van Befoyen voer hoeren Scoudt, die hun luden van mijns Heeren weegen gefet was, mer hantieren hoir rechte mit enen anderen, die fy felve gefteld hebben, an welcke faken fy grootelijck gedaen ende gegaen hebben teegen die hoicheydt ende heerlickheydt van mynen Heere, ende fijn dat fculdich te beeteren als boven. Item fy hebben Willem van Braeckel gebannen uit hoer fteede, dat immer niet behoirdt, aengefien dat die felve Willem in dien tyden uyt was, ende in den dienfte van mynen voirfchreeven Heere, 't welk fy oock fchuldich fijn te verrichten ende te beeteren. Item fy hebben mit vonnisfe bedwongen, mijns Heeren Bailliuw van Zuydthollandt den fteenwairder tot Dordrecht cleederen en wedden te betaelen, fonder dat defelve fteenwairder, dair off eenige brieve heeft van mynen Heere, off fijn Voorvaederen, by den welcken mynen Heere dair inne gehouden foude weefen, 't welk fy fculdich fijn te beeteren als booven. Item ende hebben defelve van Dordrecht, nae dat fy alle hoir faken gehantiert hebben ende die ftroomen gefllooten als voirfchreeven ftaet, die felve ftroomen alst hun goet dochte, ende van horen faeken niet te boven coomen en mochten, weder up gedaen ende ontflooten vreede ende beftand gemaickt mitten voirnoemde van Gelre ende van Cleeve, ende coipluyden van . . . . . fonder minen voirfcreeven Heere dat eenichfints beteyckent te hebben off laeten weeten, ende fonder finen oirloff, ende dat doende, foo en heb-

landen met de algemeene vrijheid der ingezetenen zomwijlen geftaan heeft; en wat men te wachten heeft, waanneer eene ftad een groote overmacht boven de andere fteden verkrijgt.

hebben ſy oick niet gewacht 't recht ende actie van den ſelven minen Heere, dat hy hadden of hebben mochte, up de voirſcreeve van Gelre, Cleeven ende Coelenaers ter cauſen van den voirſcreeven oirlooge, ſcaede ende achterdeele, die hy dair op gehadt ende geleeden hadde an ſijnen tollen, ende anders, by denwelcke ſy grootelick misdaen ende gebrueckt hebben teegen die hoicheydt ende heerlickheydt (*n*) van mynen Heere, ende ſijn ſcuddich wael te beeteren. Up alle die, welcke beclachten de voirnoemde van Dordrecht, veel dilayen ende vertrecken genomen hebben, ſonder eenichſints hun te willen ſaten ende verſtaen, deſelve beclachten, begrypen, ende brueckken te verrichten ende te beeteren, dat geweeſt is, ende noch is in verſmaedenisſen van juſticien, ende verminderniſſen van mynen Heere ſijnre hoicheydt ende heerlijckheydt, ende noch mer ſoude up dat die correctien ende punicie up deſelve van Dordrecht noch achterbleeven ende vertoogen worden, ende wandt wy dat langer niet laeten noch lyden en willen. Soo iſt, dat wy, die by mynen voirſcreeven Heere, in deeſe ſijn landen geſeynt ſijn, mit volre macht, om te verſtaen totter juſticie van dien, ende tot allen anderen ſaeken, die om die eere ende waelvaerdt van den ſelven mynen Heere ende ſijn landen geſeyt ſoucen worden oirbairlijck ende reedelijck gedaen te weeſen op de voirſcreeve beclachten, mitsgaders die Ridderſchap van den lande van Hollandt, ende eensdeels van Zeelandt, by haeren raede ende goetduncken, hebben doen daegen tot drien ſtonden, ende waerſten de voirſcreeve van Dordrecht voir ons te comen in den Haege, om hun te hoiren ende verantwoirden (*o*), up die voirſcreeve beclachten, off anderſints, ende in gebreecken van dien te procedeeren met contumacien, ende voirdt te vairen in ſententien up de-

(*n*) *Tegen die hoicheydt ende heerlickheydt*] Het recht van vrede te maaken aengezien als een recht den Graave alleen toebehoorende.

(*o*) *Om hun te hoiren ende verantwoirden*] Weshalven de Graaf geen wraak maer recht wilde oeffenen, en de beſchuldigde ſtad op eene *formeele* wijze in haere *defenſie* hooren; niet willekeurig noch eigendunkelijk maar bij raade en goeddun en van de Ridderſchap.

deselve van Dordrecht, om der saeken ende faiten willen begreepen in den voirscreeven beclachten, alsoo als wy by raede ende goetduncken van den Ridderschap voirscreeven bevinden souden, van reeden weege, dair toe dienende ende behoerende, tot welcke daegen den voirnoemde van Dordrecht, aldus beteyckent weesende, by den voirscreeven daegingen, sy tot geenen van dien gecomen en sijn, noch iemande geseynt, en hebben van hoer weegen volkomelicken gemachticht ende gesondeert, die voir hun compareerde, mair sijn in deffaute vellich ende gebreeke gevallen, ende dat meer is, de voirnoemde van Dordrecht hebben den geenen die dair getoogen wairen, om die tweede daeginge te doen, gedreycht, sulcke anxte ende vreese aengedaen, dat die selve daiginge niet soo openbairlijk geschiet noch gedaen en is, als 't wail behoirlick ende noot geweest hadde, want sy die booden van mynen Heere ende ons veele misdaeden, ende soo veel, dat wy hebben moeten ordineeren de leste ende derde daeginge te doen tot Rotterdam, die welcke aldair openbairlyck gedaen is, ende overluydt mitter clocken slach, ende oick ter steeden ende plaetsen dair men aldair gewoonlyck is geweest, gebooden uyt te roepen ende daegingen te doen (*p*), als voir die naeste stede Dordrecht, ende seeker plaetse, soo dat die voirscreeve daegingen aldus gedaen, de voirnoemde van Dordrecht in deffaulte vellich ende gebreecke vallende, niet compareerende, noch niement van hoeren weegen, volcomelyken gemachticht ende gesondeert seyndende, wy van nieuws hebben doen thoonen ende op doen in onse teegenwoirdicheydt den voirnoemde Ridderscappen, alle de faiten, breucken ende begrijppen in den voirnoemden beclachten verclairdt, ende dat alsoo by hun gehoirdt, mitsgaeders den voirnoemde daegingen, hebben an hun versocht ende begeert, dat sy advijs ende raed met maelcanderen dair up hebben wouden, om te weeten, off die voirscreeve dagingen alsoo gedaen waeren, dat wy dair op contumacie vercrigen mochten teegen de voirscreeve van Dordrecht, ende op dat contumaice weesen moch-

(*p*) *Daegingen te doen*] Bijzondere oplettenheid om niets van 't geen tot de form behoord te verzuimen.

mochte, dat ſy ons wijsden oftel raed gaeven (*q*), te wylen ſulcke ſentencie ende jugement als reedelijck waeren, ende die couſtumen van Hollandt vermochten te wyſen, ende ſentencieren, tot mijns Heeren behoeff, 't welck ſy mit grooten ende rypen raide gedaen hebben, ſeggende, dat wy nae geleegendtheyd der ſaken, de voirſcreeven contumacie wael geven ende vellicheydt wyſen mochten, wair op wy voirdt advijs ende raedt gehadt hebbende, mitten raetsluden van minen voirſcreeven Heere by ons weeſende, alle ſaeken wel duerſien, achtervolgende de advyſen ende raid van den ridderſcappe voirſcreeven. Doen te weeten, dat by onſe ſentencie jugement, ende mit rechte wy verclairdt hebben, ende verclaeren, dat de voirſcreeve van Dordrecht, drie warf wael ende duechdelijk gedaecht ende gedachvaert hebben geweeſt, ende dat ſy tot elcker wairſte in gebreeke; vellich, vervallen ende gecontumacieert ſijn, ende by machte van derſelver contumacien, hebben wy gejugeert ende mit deſen onſen brieve jugeeren mynen voirſcreeven Heere ſijn eyſſchen in die punten voirſcreeven voirder verclairdt tot ſinen profite teegen de voirſcreeve van Dordrecht, behoudelijck denſelven mynen Heere ende ons in ſynen naem, die execucie van derſelver ſentencie, mitsgaeders der taxacie van de bruecken ende misdaeden, dair de voirſcreeve van Dordrecht inne vervallen ſijn, als van den punten verclairdt in den voirſcreeven beclachten. Voirdt alſoo eenige van den Ridderſcappen ende goede ſteeden nu oick geclaicht hebben up de voirſcreeve van Dordrecht, daar up deſelve van Dordrecht verdaicht hebben geweeſt teegen hun luden ende niet gecompariert als boven, van welcken ſaeken ende geſcillen voirtijdts by hertooge Aelbrecht, ſaeliger gedachten, eene ſentencie gewijst is geweeſt, ſoo hebben wy verclairdt ende verclaeren mit deeſen onſen brieve, deſelve ſentencie van hertooge Aelbrecht in hoere machte, ende van weerden te weſen, ende dat hun de voirſcreeve Ridderſcap ende ſteeden voirtain dair nae rechten ſullen moogen,

(*q*) *Dat ſy ons wijsden ofte raed geeven*] Waar uit men zien kan dat de Vorſt zijne Raadsluiden nam, niet als Rechters, maar als zulken, welke hem als Rechter onderrichting gaven, hoe hij vonniſſen zoude.

gen, alſoo als dat behoirdt, nae uytwyſen derſelver ſentencie, ende of hier nae eenige duiſterniſſe geviele in deeſe onſe ſentencie, off in eenigen van den punten voren verclairdt, de verclairinge ende interpretacie daer aff houden, ende reſerveeren wy aen mynen voirſcreeven Heere ende ons, om in tyden ende wylen dair voirdt up te ordineeren ende verclairen als 't behoiren ſal. In oirconden deeſen brieve ende onſen ſeegele hier gehangen.

Gegeeven in den Haege up ten twintichſte dach van Decembri in het iaer onſes Heeren duyſent vier hondert vier ende veertich. By myne vrouwe der Hertoginne, dair teegenwoordich wairen eerwaerdich vaeder in God de Heere Roedolph van Diepholdt, biſcop 't Utrecht, Philippus van Bourbon, Heere van Beauin, die graeve van Oiſtervant, die heere van Lalaingh, gouverneur van Hollandt etcætera, die heere van Montagu, die heere van Crequi, die heere van Breederode, die heere van Waſſenaer, die heere van IJsſelſteijn, heere Lodewijk ende heer Willem van Montfoerde, gebroederen, heer Gerrijdt van Poelgeeſt, die heere van Contay, Hofmeyſter mijnre voirſcreeven vrouwe, Heer Dirck van der Merwede, heer Aerndt van Gent, heer Gerrijdt van Zijl, heer Henrick van Croonenburch, meyſter Phillippus van Nanterre, Boudewijn Dongies, gouverneur van Rijsſel, meyſter Henrick Uyttenhove, Lodewijck van der Eycke, Bartholomeus a la Truye, Jacob Potter, Willem van Wisſenkercke, Bartholomeus van Eeten ende Dirck Uitterweer, Lodewijck ende Jan van Treslonge, gebroederen, Jan van Hodempijl, Florijs van Kijffhoeck, Willem, heere tot Schaegen, Jacob van Borsſelen, Adriaen van Lodyke, Jan ende Florijs van Boeckhorſt, Jan van Duyvenvoirde, Jan van der Mye, Gherrijdt Potter ende meer andere raeden ende ridderſcap.

(was geteekend)

J. de Croix.

BIJLAAGE M.

CHILPERICUS, Francorum Rex dotat Ecclesiam Cathedralem Tornacensem, anno 575.

In *nomine Omnipotentis Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi.* CHILPERICUS, *divinâ praeveniente clementiâ, Rex Francorum. Quantò alios regiâ celsitudine praecellimus, tantò Christum honorare & ejus Ecclesiam impensiùs volumus. Et in Christi repensionibus Sacerdotum, & Pontificum, vel servorum Dei, quae pro eorum utilitatibus pertinent, libenter praestamus vel concedimus, & hoc nobis ad laudem vel stabilitatem regni nostri, in Dei nomine pertinere confidimus.*

IDCIRCÒ *noscat fidelium humilitas vel magnitudo, quod nos Apostolico viro Domno* CHRASMARO *Noviomagensis vel Tornacensis urbis Episcopo, teloneum de navibus super fluvio* Scalt, *qui pertinet ad fiscum Tornacum, vel quolibet commercio, seu & de cariagio vel de sagenis,*

CHILPERRIK, *Koning der Franken, begiftigt de Kathedraale Kerk van Doornik, in den jaare 575.*

In den naam van God Almagtig en van onzen Zaligmaker Jesus Christus. CHILPERIK door bestiering der goddelijke goedertierenheid, Koning der Franken. Hoe meer wij anderen te boven gaan in koninglijke hoogheid, zoo veel te meer willen wij Christus en zijne Kerk eeren. En wij zijn zeer geneegen belooningen te geeven en te schenken aan Christus en aan de Priesters of Dienaaren Gods, welke tot hun nut strekken, en wij vertrouwen, dat zulks tot lof en bevestiging onzer regeering in Gods naam strekt.

DERHALVEN weete zoo de geringheid als grootheid der geloovigen, dat wij goedgevonden hebben door onze genade volkomenlijk te schenken den apostolischen man, Heer CHRASMAR, Bisschop der stad Noyon en der stad Doornik, tot wedden der Kanunnikken . . . den tol

nec

nec non de ponte super fluvio Scalt, *vel de omnibus venalibus ubicumque vendantur . . . undecumque teloneus exigitur, sicut Fiscus noster, & regià potestas vendicare potest; imò & justitiam de ipso teloneo, in stipendiis Canonicorum . . . nostrâ gratià plene visi sumus concessisse. Quapropter per hoc præceptum specialiùs decernimus pro donando, quod perpetualiter circa ipsum Domnum* CHRASMARUM *Pontificem vel ipsius Sanctae Ecclesiae Tornacensis Successoribus suis, pro tempore, volumus esse concessum.*

Datum Bibrax, *Chilperici anno primo, Indictione* XIII *in Dei nomine feliciter. Amen.*

der schepen op de rivier de *Schelde*, welke den Fisk van Doornik toebehoort en van alle koopmanschap, alsmede 't recht op de karren en schepen, gelijk ook op de brug over de rivier de *Schelde*, en van alle de koopwaaren, waar dezelven ook verkocht worden . . . alles, waar tol van gevorderd word, gelijk onze Fisk en de koninglijke magt dezelve vorderen kan, ja zelfs ook de rechtspraak over den tol (*a*). Weshalven wij door dit bevel bijzonderlijk, aangaande deze gift vaststellen en willen, dat dezelve eeuwiglyk den gemelden Heere Priester CHRASMAR, of deszelfs opvolgers in de heilige Kerk van Doornik, in der tijd, zij geschonken.

Gegeeven te BRAY in het eerste jaar van Chilperiks regeering, de dertiende Indictie, gelukkiglyk in Gods naam. Amen.

(*a*) *Rechtspraak over den tol.*] Doorgaans ziet men dat, wanneer door de Vorsten der Franken eenige rechten afgestaan worden, teffens en te gelijk, afgestaan word, het rechterlijk gebied over de zelven.

BIJLAAGE N.

VRIJHEID omtrent het Transport der goederen door Duitsland.

BURGERMEESTEREN en Regeerders der Stadt Amſterdam, maken by deſen bekent, dat, volgens aenſchryvinge van de Ed. Mo. Heren Ghecommitteerde Raden, in dato den 7 Martii, 1668. de Heer *Cramprinch van Kroonefelt*, Ridder, Raed en Reſident van ſyne Keyſerlijcke Majeſteyt, by de Ho. Mo. Heeren Staten Generael deſer Vereenighde Nederlanden in 's Gravenhage, aen de ſelve haer Ho. Mog. bekent gemaeckt heeft, dat de hoogſt-gemelte Keyſerlijcke Majeſteyt, gheconſidereert hebbende, dat de Commercie en Koophandel van Duytsland en de Vereenigde Nederlanden, en voornamentlijck van de Steden Haerlem, Leyden en Amſterdam, die voor deſen gedreven is geweeſt op *Italien* en de *Levant* over *Keulen*, *Frankfort*, *Ausburg* en *Tirol*, ſedert eenige tijt herwaarts ge-interrompeert ofte nagelaten is, goet gevonden heeft, om de-zelve te faciliteeren en wederom in treyn te doen brengen, te ordonneeren, dat niet alleen de Wegen, Bruggen en Paſſagien wel onderhouden, mitsgaders de Koopluyden, Voer- ofte Kar-luyden gefavoriſeert en wel getracteert, maar ook daerenboven de Gabellen van *Roveredo* in 't Graefſchap van *Tirol*, voortaen veel vermindert ſullen werden; in voege, dat de Syde Waren en Stame d'Angora, die uyt *Italien* en *Duytslant*, gebragt ſullen werden, ofte daer door paſſeren, voor 't toekomende de helft minder ſullen betalen van 't gene de ſelve voor deſen plagten te geven: En dat de Waren en Koopmanſchappen, die uyt *Duytslant* en de Vereenigde Nederlandſe Provintien na *Italien* gevoert ſullen werden, betalen ſullen een vierde part minder, als voor dato hebben gedaen. Dat mede ſyne meer Hoogſtgedagte Keyſerlijcke Majeſteyt ten fine voorſz. de Republijck van Venetien hadde doen diſponeren, om van gelijcken en in voegen als voren te verminderen de Gabelle van *Verona*; 't welk de ſelve ook geconſenteert en toegeſtaen heeft. Waer van wel gemelte Heeren Burger-

mee-

meesteren aan de goede Ingesetenen deser Stede, die 't selve soude mogen aengaen, dese kennisse wel hebben willen geven, om te strecken tot haerluyder naregtinge, en wyders te dienen sulcks en daer 't behooren sal.

BIJLAAGE O.

Voorrechten en Vryheden door Schout en Schepenen van Dordrecht aan de Wolleweevers op den 4en Julij 1276. gegeeven.

Allen den ghene die desen brief sullen sien of horen lesen. Ic broeder Jan gardiaen der minrebroederen in Dordrecht, make kunt met kennessen der waerheit, dat ic ghesien hebbe eenen brief des Scouten en der Scepene van Dordrecht die gescreven es in latine, beseghelt metter stede grote zeghele, welcke brief dustanich es uten latine in duutsce van worde te worde als hier na volghet. Allen den ghenen die desen brief sullen sien. Wi Scoute ende Scepene vau Dordrecht, maken kunt met desen brieve ende orkunden, dat wi elken ende alghemeene den wevers wollenre, lakene varwers, ende allen den ghenen die eenichgherande wijs van werke antieren, dat toten vorseiden ambacht toehoert na dien dat si comen te wonen in der stede van Dordrecht met personen ende met haren goede, ende met haren ghesinne, eerst ende meest gheven alle die vriheit die wi selve gebruken ewelike durende. Vort gheven wi desen selven luden dat van dien tijt, dat si comen wonen in Dordrecht, tien jaar naest comende, dat si sullen wesen vri ende bewart van alle vutvarden bescattingen ende beden, ende van alre manire van scattinghen, ende in allen anderen dinghen die hare orbare toecuemen, ende eere toehoren wil wise met aernste vortsetten, noch en sullense niet

niet laten worden ghemoeyet t onrecht van yemenen, daer wise teghen moghen beschermen. Gegheven int jaer ons Heren dusent twe hondert ende sesse ende sevenug, up Sente Martijn scuddecorfdach. Ende ik broeder Jan gardiaen vorseit, in orcunde deser dinghe, hebbe desen brief besceghelt met minen zeghel. Ghegheven int jaer ons Heren dusent drie hondert ende eenende viertich des dinxendaghes vor Sente Laurens dach.

BIJLAAGE P.

Verdrag van Hertog JAN VAN BEYEREN, met de Heeren van BREDERODE, van HEEMSTEEDE, van den ZYL, JAN VAN WASSENAAR, en de Stad *Leyden*, midsgaders hunne hulpers, zoo ter verzoeninge, als tot overgeeving van de Stad Leyden, die hy belegerd hielt.

JOHAN, by der Goids genaden Palensgrave opten Rijn, Hertoge in Beyeren, Soon van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, enz. doen kont alle luden, want Here Philips, Here van Wassener, Burchgrave van Leyden, Willem van Brederode, Heer Jan van Heemstede, Heer Gerijt van den Zyle, Jan van Wasfener, ende onse stede van Leyden mit hoeren hulperen in veeden, twydrachte, onruste, ende geschele gecomen waren tegens ons, ende der Greeflicheit van Hollant, om verbonttenisse, die sy mitten Bisscop, ende mitter Stad van Utrecht gemaect hadden, ende

ende oic om ontſegbrieve, die ſy op onſen neve, ende getruwen Raden, Heren Jan, Here tot Egmond, ende tot Yſelſteijn, ende Heren Gerijt van Heemskerk, Here tot Oiſthuſen, ende hoiren hulperen geſcreven hadden, dair ſy alreede ſo veele ſchaden op ons, ende der Greefflicheit om gedaen hadden, dat ons dat niet van him langer te lyden en ſtonde, ende hadde dairom die voirſz. Burchgrave Willem van Brederode mitten anderen voirgenoemt, ende die ſtede van Leyden mit onſer macht, belegen mit der Ridderſcap, ende den Steden van Hollant, ende van Zeelant, die ons dair byſtandich ende gehoorſam in wairen, gelijc ſy ſculdich waren te doen; mer want wy die verderſſelicheit van onſer ſtede van Leyden voirſz. ummer verhoeden willen, dair wy moigen, ſo hebben wy him luden voirſz. gegonnen, ende onſe genade dair toe gekeert, dat ſy mit ons overdragen, verenicht, ende verzoent ſijn in der manieren, als hier na beſcreven volgt.

In den yerſten, ſo ſullen die Burchgreve van Leyden, Willem van Brederode, Heere Jan van Heemſteden, Heer Gerijt van den Zijl, Jan van Waſſener, die ſtede van Leyden, ende anders alle die ghene, die him mit der ſteden van Leyden deſer veede bewonden hebben, die thans in Leyden ſijn, ende in deſer zoenen willen weſen, gansſelic, clairlic, end all geſoent weſen mit ons, mit onſen ſteden, landen, luden ende onderſaten, hulperen ende hulper hulperen, ende ſonderlinge van deſer veeden mit heren Johan, Here tot Egmond, ende tot Yſelſteyn, ende Heren Gerijt van Heemskerc, Here tot Oiſthuſen ende hoiren hulperen, ſo ſy hoir conſent dair toe gedaen hebben, ende mit anders allen den ghenen die om hoiren wille in deeſer veeden gecomen ſijn, gelijc, ende in der manieren, als hier na beſcreven volgt, dat's te weten, dode tegen dode, brant tegen brant, rooff tegen rooff, doen tegen doen, alle ſchade d'een tegen d'ander, ende alle onbetailt gelt quyt op beyden ſyden van gevangenen, van brant ſcattingen ende van allen anderen dingen, wtgenomen van den gevangenen, die wy behouden ſullen, als hier na beſcreven ſtaet, dats te verſtain, dat alle gevangen quyt weſen ſullen, die ons offgevangen ſijn, dair tegens ſullen weder quyt weſen, die wt der ſtede Leyden gevangen ſijn ſeder die tijt, dat wy dat huys ten Weerde gewonnen hadden, ende alle an-

andere gevangenen, die dair voir gevangen ſijn, ſullen wy behouden.

Item, ſullen die Burchgrave, ende die andere voirgenoemt op alle hoir goede bezoent weſen, beyde op leen, ende op eygen, alſo dat wy, noch nyemant van onſen wegen dair aenſprake op doen en ſullen van deſer veeden, off van enigen ſaken, die voir deſer veede geſchiet ſijn, wtgheſet die Burchgraefſſcap van Leyden, binnen der vryheit van Leyden, die die Burchgreve voir goede mannen mit hande, mit monde, ende mit brieven ons overgeven ſall, als wy tot Leyden gehuldt ſullen werden, mit hoeren toebehoeren wtgeſceyden die Burch, die manne, die zwaene, 't hopgelt, 't gruytgelt, viſscherie, ende ſijn tolle binnen Leyden. Ende des gelijcs ſullen ſy, ende elcx van him oic geſoent weſen op hoir brieve, die ſy van der Greeſſlicheit hebben, wtgenoomen brieve, die ſy vercregen mochten hebben onder onſer nichten zegel van Brabant ſonder momber, off brieve van dyenſten, dat ſal ſtaen tot ſeggen, ende goetduncken des Heren van Culenborch, off Heren Arnts van Leyenborch, in ſijn ſtat, alſo verre die Here van Culenborch dair nyet by weſen en mochte, ons Vitzdoms in Beyeren, Heren Florijs van Berſel, Heren Philips van Borſell, ende Heren Jans, 's Baſtart van Bloijs, die dat ſcheyden ſullen binnen twee maenden na datum deſer zoenen. Ende ſo wanneer die Burchgreve voirſz. die Burggreefſcap affgegangen ende overgegeven ſall hebben in der manieren, als voirſz. ſtaet, ſo ſalmen hem weder doen gheven ſijn brieve, die hy gegeven heeft van den gelde, dat hem geleent is op 't Gerecht van Leyden.

Item, ſo ſullen die goede manne, die binnen Leyden ſijn, ende in der zoenen weſen willen, ende die poirteren, en de alinge gemeynte van Leyden ons oirveede doen, dair elc van den goeden mannen byſonder ons ſijn ſegel, en de brieve aff geven ſall, ende van den poirteren, en de gemeynte, dair ſall die ſtede over him alle zegelen, ende voirt ſullen ſy ons hulde, ende eede doen gelijc anderen Ridderſcap, ende ſtede in Hollant.

Item, alſulck recht, als gevordert is opten Burchgrave voirſz. dair hy ter antwoirden niet aff heeft dorren comen, dat ſall aff weſen, ende elc ſal ſtain, als hy dede, eer die rechtvorderinge geſchieden, ende des ſall ſijn wederpartye weder omme op een nye op hem recht mogen

ſpreken, offt den genuegt. Ende van ſulcker aenſprake, als Heer Gerijt van Heemskerck heeft op Heren Gerijt van den Zyle, des ſijn ſy van beyden ſyden gebleven an hoire vier van onſen Raden, te weten Heere Gerijt van Heemskerc, an Gijsbrecht Pieck, ende Henric, Hermans ſoen, ende Heere Gerijt van den Zyle an Heren Floris van Borſel, ende Heren Philips van Borſele, ende ons tot eenen overman, die dat ſcheyden ſullen binnen twee maenden na datum deſer zoenen.

Item ſo wie van den voirgenoemden gelt op dyenſten geleent heeft, by tyden Hertoge Willems onſs lieffs Brueders, ſaliger gedachten ende onſer nichten van Brabant voorgenoemt, dat ſall ſtain tot verclaringe, ende goetduncken der Raden voirſz. die dat dair aff wtſpreken ſullen binnen ſesſe weken, na datum deſer zoenen voirſz.

Item, ſo ſullen die voirgenoemden, ende alle die inder zoenen weſen willen, als voirſz. is, van allen brucken, ende toeſeggen, die ſy tot deſen dage toe gebrueet mogen hebben tegens ons, ende tegen der Greeſlicheit van Hollant, wair aff die rueren moigen, quijt weſen, wtgeſet dootſlage onvergouden, ende quetſinge ongebetert. Behoudelic, dat ſy ons weder omme brieve gheven ſullen in der beſter formen, dair yn ſy geloven ſullen te doen, des him van den Raitsluden voirſz. overſeecht ſall werden, van den drie punten voirſz., te weten, van brieven, van den rechten; ende van den gelde, dat ſy op den dienſte geleent hebben.

Item, ſo ſullen wy ſesſe, goede manne van der ridderderſcap, ende ſesſe poirtere, die ons genuegen wt der ſtede van Leyden kieſen, ende te ghyſell nemen, datmen ons die ſteden overleveren ſall, ende als dan ſo ſal men die van Utrecht ende die gaſte, die in der zoenen niet weſen en willen, veyligen mit hoiren lyve ende goede, ſonder argeliſt, dairſe beſt wech ſullen comen: mer wair yemant van deſen voirſz. die zieck wair, off gewont, dat hy nyet reyſen en mochte, die mit naamen Oelle, Willems ſoen van Zwanenburch, die ſouden in der ſtede geleyde hebben, dair te blyven ter tijd toe, dat die ſtarck waren te reyſen, ſonder argeliſt: ende dan ſoude men die wt veyligen, ghelijc den anderen, als voirſz. is.

Item alſulke oude hantveſten, als die ſtede van Leyden voirtijts vercregen heeft van Graven off Gravinnen van

van Hollant, die ſullen wy hem confirmeren, ende geloven te houden, ten waere off ſy enighe hadden van onſer nichten van Brabant voirſz. mit hoeren ſegel beſegelt ſonder hoiren momber, dair en ſullen wy nyet toe gehouden ſijn.

Item van den twy, ende onruſte, die voirtijds gheſchiet, ende gevallen ſijn tusſchen den ghenen, die wt Leyden geweeſt hebben, ende die dair binnen bleven ſijn, te wete op Sunte Jorijs dach, ende op Sunte Lambrechts dach, dair van ſullen die partyen voirſz. op beyden ſyden rechtevoirt met deſer zoenen verleken, ende verzoent ſijn op ſulke naſeggen ende verclaren, als die Raitslude voirſz. binnen ſeſs weken na datum deſer zoenen dair aff doen ſullen, ende des die Raide dair of ramen ende ordineren, dat ſullen ſy op beyden ſeyden houden, ende voldoen, ſonder argeliſt: ende hier aff en ſall die ſtede van Leyden, noch hoir poirteren van deſer zaken nyet vorder belaſt, noch bezwaert weſen dair toe te doen, dan mit duſent noblen, als dair aff voirtijts geraemt heeft geweeſt, ende van des Jan van Waſſener, ende Gerijt van Poelgeeſt misdaen werdt op Sunte Lambrechts dach voirſz. dair ſullen ſy verrichtinge, ende beteringe affnemen by den Here van Culenborch, ende twee anderen van onſen Raide.

Item ſo ſullen die ghene die nu hoir gelt op 't Gerecht van Leyden ſtaende hebben, den anderen, die dair an comen ſullen, dat ſelve gelt, dair die dage aff geleden ſijn, verbeyden ſeſs weken lange na datum deſer zoenen, ende dan ſullen ſijt hem betalen ſonder langer vertrecken, ende dair die dage niet aff geleden en ſijn, dat ſullen ſy binnen beyden verwiſſen te betalen binnen enen halven jaire na datum deſer zoenen tot Dordrecht, off tot Scoonhoven in der wiſſel, alſo verre, als die voirgenoemden, dair ſelve nyet op en dienden, ende blyven ſy dyenen, ende den Burchgreeve ſijn brieve van den ghelde overgegeven hebben, ſo ſullen wy dien dair aff ſijn brieve gheven.

Item, van alſulker aenſprake, als Willem van Brederode hem vermeet te hebben op ten ſteden van Hairlem, van Delff, ende van der Goude, die ſall by blyven an ons, ende an onſen Rade voirſz. na ſijnre aenſprake, ende na der ſteden voirſz. antwoirde.

Item, want die ſchade ende verlies van den Engelſchen

vachten (*a*), die wy in der veeden deden ophouden, ende an ons genomen hebben, als onser vyanden goet, opter stede gemeynlijc sall comen te ghelden, ende te betalen, so sullen die ghene, die buten Leyden sijn geweest, hoir aendeel dair aff mede betalen, gelijc anderen hoiren gebueren, ende overmits des so sullen sy weder hebben, ende aenvaerden hoir lakenen, ende ander goet, ende have binnen Leyden, die sy bewysen moigen dat hoir syn, off die by den Gerechte, of Vrootschap beteykent syn.

Item, so die lakenen, die men tot deser tijt toe binnen der stede van Leyden gedrapeniert, ende gemaect heeft, die geteykent sijn geweest ende gezegelt mit des Burchgreven teykenen, ende wapenen, ende want hy die Burchgreefscap ons overgeven sal gelijc voirsz. staet, so en sullen die lakenen voirtan mit des selven Burchgreeven teyken niet meer gezegelt wesen, mer mitten onse ende mit der stede zegelen, ende teykenen, so dat behoorlic is. Ende dit sal men te Brugge (*b*), tot Andwerpen, ende anderswair ter steden, dair die mercten liggen, den coopluden dat scryven, ende te kennen geven, op dat die lakenen te bet by hoiren waerde blyven.

Item, om der ongehoirsammicheit, ende brueken willen, die de stede van Leyden tegens ons ende der Greefflicheit van hollant voirt geset, ende gekeert hebben, so sullen sy ons gheven achtien dusent Wilhelmus Hollandsche scilde, ende die betalen dat een dordendeel dair aff Sunte Mertens misse in den Winter, dat ander dordendeel te Midvasten, ende dat dorde dordendeel binnen Meye, alle drie naistcomende, ende dit gelt sullen acht goede Mannen setten by hoiren eede binnen drie weken na der zoenen voirsz. te weten, van elker syde vier, die buten sijn gheweest. Dirck van Alcmade, Ysbrant van Alcmade. Arnt, Jan Goeden zoen; van die van binnen, Danckairt, Philips Florijs zoen, Jan van Zijl, Willem zoen, ende Gerijt, Pieter God-

(*a*) *Van den Engelschen vachten enz.*] Een bewijs van koophandel met Engeland en van de Laken-neering te *Leyden.*

(*b*) *Ende dit sal men te Brugge enz.*] Weshalven de Leidsche Lakenen toen reeds in de vermaardste koopsteden wegens hunne deugd bekend waren.

Gobburgen zoen, die dat ſamentlijck, ende eendrachtelijc, off den meeſten hope van den achten ſetten ſullen, enen yegelijc nae dat hy gegoedt is, hy ſy poirter, off gaſte, nyemant quijt te laten, die in der zoenen weſen willen, wtgeſceyden de poirteren, die by ons ſijn geweeſt, ende oic die by hoeren moetwillen wt ſijn gecomen, ende an onſen handen ſtaen, ende als dit gelt geſet is, ſo ſullent wy doen gaderen, ende een yegelijc ſal betalen moigen mitten ghelde, dair hy up geſet worde, ende dair mede quijt weſen, ende wy ſullen deſe achte voirſz. alſo goet hebben, dat ſy dit aennemen, ende ſetten ſullen, als voirſz. is. Ende ſo wie ſijn ghelt, dair hy up geſet wordt, ten dage voirſz. niet en betailde, dat wair op ſijn zoene ende lantrecht, ende ſtatrecht en zoude hem nergent te baten comen, noch him dair tegens gheen ſtade doen. Ende die acht Setters voirſz. en ſullen nyement alſo hoge ſetten ſijn goet in onſen lande en ſall twee werven beter weſen.

In kenniſſe, ende getuycheniſſe alle der zaken voirſz. ſo hebben wy onſen ſegel by onſer rechter wetentheit aen deſen brieff doen hangen. Gegeven in onſen leger voir Leyden, upten ſeventhienden dach in Auguſto, in 't jair ons Heeren M. CCCC. ende twintich.

BIJLAAGE Q. 1. l.

VERPACHTING van het Gruit en Gruithuis van Graaf Willem den III. te Dordrecht.

Wi Willaem Grave van Henegouwe van Holland, enz. maken cond allen luden, dat wi verpacht hebben Janne s' Heeren Gillijs ſone ende Ghiſebrecht Maleghijs onſen poirters van Dordrecht onſe Grute tote Dordrecht in alle den rechte, dat ſe onſe voerders Grave van Holland hier

te voren ghehouden hebben, sonder arghenlist dat es te wetene in manieren alse hier na gescreven staet.

Waer dat zake dat yemende brouwede binnen der vrihede van onser poirte van Dordrecht, zonder die grute die men ghift in onse gruythuis Tordrecht, die zonde verboren dat bier ende drie pond also dicke als hijt dede, ende men 't op hem proeven mochte.

Waer oec yemant die grute brochte binnen der vrihede van Dordrecht die verboirde tien pond Hollands ende die grute also dicke als hijt dede ende ment op hem proeven mochte.

Voert waer yemand die grute makede sonder in 't gruythuys die verboirde tien pond Hollands, also dicke als hijt dede ende, ende die grute mede ende ment op hem proeven mochte.

Voird zalmen van elken hoede gheven thien groete tornoyse.

Vord so zullen zi gheven zulke grute als men toet desen dage ghegheven hevet.

Ende desen pachte ende dese voerseyde grute zullen zi houden te pachte, van des Zonnedaghes na onser Vrouwendach te half oeste die naist coemt vier jair dair na volghende elcs jairs omme twie hondert ende viertich pond Hollands.

Ende van desen pachte voerseyd, zullen zi ons betalen 't gheld van den eersten jare tote onser Vrouwen daghe ter Lichtmisse, ende also van jare te jare t'onser Vrouwendaghe ter Lichtmisse also vele ghelts voersz. tote dier tijd dat die pacht van den voerseyden jare uyt es.

Ende hier bi zullen wi hem doen levren onse gruythuys en die alamen die ten gruythuse horen zonder horen coste. Ende so wat dat si dair an leyden ende dat huys ende die alamen niet omberen en mochten, die zouden wi hem doen of corten van horen pachte ende dat te versiene ende te leveren bi onsen Baliu ende Rentmeester van Zuytholland na dien dats behoeven zal.

Voert waer dat zake dat binnen deser tijd enich ghemene oirloch woirde jof dat men also vele brouwede aels binnen onser poirte van Dordrecht, waer bi dat si 'er te zere mede gheachtert waren, ende an verliesen souden, dat zouden wi zelve versien alse redelike ware.

Ende ombieden ende bevelen narenstelike onsen Baliu van

van Zuytholland, Schoute, Schepenen ende Raed van onser voerseyder poirte, dat si onse gruyte voersz. houden ende doen houden in alsulken rechte ende op zulke boete alse hier voren ghescreven staet. In oirkonde desen brieve enz. Gegheven Tordrecht des Zonnendaghes na half Meye in 't jaer ons Heeren M. CCC. twe ende twintich.

BIJLAAGE. Q. 2. l.

Grute Tordrecht, ende boete upten ghenen, die vreemt bier tappen. 16. Mei 1322.

Dit sijn die koeren van Grute gheleyt in Dordrecht bi den rechter scepenen en raet. In den eersten zoe en zall gheen man enich bier tappen binnen Dordrecht, dan alsulk bier als binnen Dordrecht ghebrouwen es. Het bier van der Zee en Duusburs bier up die boete van iij. ℔. ende dat bier verlore ende dair af zal hebben, die rechter die eene helfte ende die gruter d'ander helfte.

Item soe wat man die bier brouwet binnen Dordrecht die zal gheven van elke hoede mouts dat hi verbrouwet xvj. drs. hollands en sijn mout dat dair toe behoirt ende dair binnnen sal die gruter sine grute gheven alse hy tote noch gedaen heuet, ende wairt dats him die gruter niet ghelouen en wilde, hy en haede meer ghebrouwen dan hi him ane brochte dat soude die gruter up him houden mit sinen ede, ende wairt dat hy den brouwer ende sinen meesterknape dair of ontrumen wilde mit haren eden ende wairt dat si beyde niet sueren en wilden, dair hadde die gruter sijn recht vervolghet.

Item soe wat man die ael brouwet binnen Dordrecht, die zal gheven van elken hoede dat hi verbrouwen viij. drs. hollands up alsulk recht van eden als up den bier voirsz. es.

Item wair dat yemand binnen Dordrecht bier of ael brouwede ende sijn recht dair of niet en gaue noch en dede als voirsz. is. ende him die gruter dair of becroende ende die brouwer die dair of verwonnen worde bi den gruter die verboirde x. ß. ende dat zelve bier.

BIJLAAGE Q. 3. l.

UITSPRAAK of verdrag over het recht van 't Gruitgeld, dat de Brouwers te Leyden schuldig waren aan den Graaf van Holland, de eene helft, en aan den Burggraaf of Heer van Wassenaar, de andere helft te betaalen.

ALZO zeekere questie, ende geschillen geresen es, tusschen den Rentmeester generael van Noorthollant. Dirck Goidschalkszoon, in den naeme ende van wegen de Keyserlijcke Majesteit, als Graeve van Hollandt, ende Jan Splinter Claeszoon, als Rentemeester des Heeren, en de Vrouwe van Wassenaere, ter eenre, ende de Stede van Leyden, aengaende 't recht van 't Gruytgelde der voorschreven Stede, daer van de Keyserlyke Majesteyt d'een helft toebehoort, ende den Heere van Wassenaer de ander helft; de voorschreven Rentmeester van Noorthollandt, ende Jan Splinter sustinerende, dat de voorschreven Stede schuldich es te betalen van elcke broute biers van vierentwintich vaten ses grooten Vlaems, ende watter min gebrouwen worde, dan de voorschreven xxiiii. vaten, al evenwel de voorschreven ses grooten Vlaems, ende van elcke tonne biers, die overgebrouwen worde boven de voorschreeven xxiiii. vaten. eene duyt, oft ses myten Vlaems.

Ende

Ende van wegen der vooirſz. Stede van Leyden ſuſtinerende ter contrarien, zeggende, dat men nyet meer ſchuldich en was te betaelen, ende zulcx was in poſſeſſie, ende van zoo langen tyt geweeſt hadde, dat geen memorie ter contrarien en was, dan van elcke broute, 't ſy ofte die waere van xxiiii. xxv. ofte veertich vaten, min ofte meer dan die voorſchreven zes groten vlaems, ende nyet van eenige overbrouwen: Oick mede zeyden zy, dat men van de broute hier voortijts maer en plach te betaelen vijff grooten Vlaems, gelijck men te Delft dede, daer by zy oock verſochten te blyven. Ende nae dat de voorſz. partyen aen beyden zyden in 't lange op heure geſchillen gehoort zijn geweeſt, ende dat de voorſchreve Stede van Leyden by heure Gedeputeerden, als Heynrick Florijs zoon, Secretarys, ende Meeſter Willem Aggerijs, Penſionarys der Stede van Leyden, hebben doen verſoucken, dat men oirdene, ende regele ſtellen wilde op 't recht van de voorſchreven Gruyte, ende te verclaeren de groote van een broute op XXXVI ofte XL. vaten: Soo es by den Luyden van den reekeningen in den Hage, in den naeme, ende van wegen de keyſerlijcke Majeſteit, by advyſe van den voirſchreeven Rentmeeſter Generael van Noorthollandt, ende by conſente van den voorſchreven Gedeputeerden der Stede van Leyden, om te ſchouwen voirder queſtie, verclaert, als dat int betalen van de voorſz. Gruyte, een broute gereckent ſal werden van drie ende dertich tonnen, ende daer onder, daer van zy betalen zullen zes grooten Vlaems, d'een helft tot prouffyte van der keyſerlijcke Majeſteit ende d'anderhelft tot behouff des Heeren van Waſſenaere, zoo zy tot noch toe gedaen hebben. Ende indien zy langer brouwen dan XXXIII. vaten, zoo zullen zy boven de voorſchreven zes grooten, gehouden weſen te betalen van elcke tonne eenen duyt off ſes myten Vlaems, te weten d'een helft van den voorſz. duyt of zes myten Vlaems van elcke tonne overbroute, tot prouffyte van de Keyſerlijcke Majeſteit, ende d'ander helft tot prouffyte van den voorſz. Heere, ofte Vrouwe van Waſſenaere. Ende omme 't recht van wegen des Keyſers ende den Heere van Waſſenaer van der voorſz. Gruyte ende Hoppengelde, wel ende getrouwelijcken te bewaerne, zoo es voorts geordonneert, ende by de voorſz. Gedeputeerden der ſelver Stede van Leyden mede geconſenteert, dat de principale

 brou-

brouwere, ende zyne huysvrouwe gehouden zullen wesen te commen alle jaers eens op ter Stadhuijs, ende aldaer doen heuren eedt, als dat behoort, ende by denzelven heuren eedt, alle Maendaechs, ofte ten dage als de pachter, ofte bewaerder van de Gruyte ommegaan zal, den selven pachter, ofte bewaerdere verclaeren, ende seggen zullen, hoe veele brouten van XXXIII. vaten zy die weecke gebrouwen, ende hoe veele volle vaten zy boven elcke broute overgebrouwen, ende gevaet zullen hebben, ende hem 't recht van dien, zoo 't boven verclaert staet, terstont opleggen ende betalen. Ende aengaende 't recht van der Gruyte van 't bier dat van buyten in de Stede comt, dat zal blyven zoo 't geweest es, nae oude gewoonten.

Actum in der Cameren van der Reckeningen in den Hage ten bureele den IIen dach in Decembry anno XVC. zeven ende twintich.

BIJLAAGE Q. 4. I.

De HELFT van de GRUYTE te *Leyden* koomt den Burggraaf.

EEN attestatie van Philips van Zonnevelt, Collecteur van des Heeren van Wassenaers helft van de Gruyte tot Leyden, hoe men die gewoonlijck es te collecteren, als van elcke broute lanck XXXIII. vaeten, drie grooten Vlaamsch, ende van elck vat overbrouwens eenen penninck Hollants, van alle buyten bieren, gheen vuytgesondert, voor mijns Heeren helft, van 't vat een penninck Hollandts, ende van een vat Jopenbiers een duyt, met noch declaratie van 't gundt by den Conventen aldaer jairlicx gegeven werdt, die binnen Leyden brouwen.

In date XXIII. January XVCLV. stilo communi.

BIJLAAGE Q. 5. I.

PERMISSIE en CONSENT van Keizer Karel den V. aan de Brouwers van *Holland*, om te gebruiken alzulken peil, enz. als henluyden goeddunken zal.

ALSOO hier voortijts die Burgemeesteren, Schepenen ende Raeden der Steden van Delft, Leyden, ende Amstelredamme clagtig gevallen sijn, ter cause van seeckere Ordonnantie, by den Keyser gemaeckt, op 't stuck van der Brauweryen in Hollant, in date den XVIII. dag van January 1549. pretenderende, dat in 't onderhouden der selver Ordonnantie, in die poincten daer geseyt is, dat elk Brouwer niet meer dan twee reysen ter weke en soude mogen brouwen, ende voor elke reyse maer een en veertig Stock Stucx, oock dat men van een brautsel niet en soude mogen trecken, noch wtbrengen meer dan eenderley bier.

Item, dat men seecker quantiteyt van graen ende stoffe soude moeten storten, in elk brautsel, dat oock de voorsz. bieren gewairdeert ende gevisiteert worden, ende gestelt op seeckeren prys, al 't welcke alsoo absolverende, souden die voorsz. Steden, ende andere, op die negotie van der voorsz. Brouweryen gefondeert, 't eenemaale moeten vergaen ende bedorven wesen, want onderhoudende den corten pijl, sonder te mogen trecken, ende wtbrengen dan eenrehande bier uyt een brautsel, die bieren en souden soo goet ende substantieus niet mogen vallen, als of sy den langen peyl onderhielden, ende trocken diverse soorten ende manieren van bieren wt een brautsel, daer by gevougt, dat de exchijnsen, de gruyte, ende andere regt, soo wel der Keyseriyke Majesteit, als de voorsz. Steden toebehorende, waer mede sy deselve Steden onderhouden ende betalen heure porceje in de beden ende andere lasten, souden grotelijck vermindert worden, ende eyntelijck de neringe van de voorsz. Brouweryen souden in andere Landen comen,

men, als dan geoorloft is te brouwen fulke ende foo goede bieren als hem luyden goetdunckt, ende gelijck fy luyden daer off proffyten willen trecken, prefenterende heure voorftel claerlijck te doen blijcken,, indien 't fynen Majefteit gelieft hadden hen luyden daer toe te admitteren, ende hen luyden tot dien eynde ordonneren Commiffarisfen, hebbende magt om daer toe te verftaene, waeromme fy feer ootmoedelijck gebeden hebben. Waer op fyne voorfz. Majefteit begerende 't welvaert ende onderhoudeniffe van den voorfz. ende andere Steden van Hollant, hadden op ten eerften dag van October 1550. geordonneert ende gedeputeerd feeckere Commiffariffe omme te fien, ende vifiteren die reeckeninge van de voorfz. Steden van Delft, ende Leyden, foo verre als door de exchijnfen van de voorfz. Brouweryen 't gruytegeld, 't graen, turve ende hoppe, ende dat van de twee lefte jaren 1548 ende 49. ende ook de reekeninge van den jare 1550 byfonder figtent Ste Jans miffe totter dage van de auditie van dien neerftelijck examinerende de onderfcheyt ende diminutie, die foude mogen gebeurt fijn in den voorfz. excijnfen, ende rechten, federt Ste Jans. miffe voorfz. wt fake dat de voorfz ordonnantie onderhouden foude geweeft fijn. Voorts, dat fy fouden doen maken een of twee prouen wten braufel van diverfche foorte van bieren by luyden geexperimenteert, ende hem luyden in fulke faken verftaende, om te weten welk proffytelyker foude fijn den langen ofte corte peyl, waer uijt befte bier getrocken wort, ende of den lange peijl gebrauwen wort met gelyke of minder coft dan den corten, ende indien 't toegelaten waert te trecken wt een braufel diverfche foorten ende manieren van bieren, of men niet en foude mogen bedrog daar inne befige, gevende den eenen goet bier, ende den anderen flegter ende minder bier, ende oick, dat defelve Commiffariffe hem luyden fommierlyker foude informeeren, hoe dat dat men ufeert ende reguleert, aengaende de brauwerye in de Landen van Brabant, Vlaenderen, 't Lant van Mechelen, ende andere Landen, gebruykende den langen of corter peyl, ende of men aldaer wt een brautfel treckt diverfche manieren van bieren, van welke faken die voorfz. Commiffariffen foude rapport doen, omme voorts te ordonneeren als 't behoren foude, gelijck 't felve breder begrepen is in de acte van de voorfz. eerften dag van Octobre, volgende welke ordon-

nan-

nantie, die voorſz. Commiſſariſſen hebben daer inne gevaceert, gebeſoingeert, ende 't ſelve wel in 't lange in geſchrifte geſtelt, hebben ook gehoort die van de Steden van Haerlem, ende van der Goude, ende daer nae heure rapport gedaen den eerſten ende anderen van den Raiden ende Reeckeninge in Hollant, dewelke alle 't ſamen deurſien ende geviſiteert hebben, ende 't ſelve met heuren advyſen geſonden aen ſyne voorſchreeve Majeſteit. Soo is, dat de ſelve Majeſteit, hebbende alle de voorſz. ſtucken, informatie ende advyſen doen viſiteren ende examineren in den Raiden van Staten, ende Secreten Raiden by goede ende rype deliberatie, uſerende van der clauſulen reſervative, begrepen in de voorſz. ordonnantie van der date XVIII. January 1549. van te mogen deſelve ordonnantie veranderen, verminderen, ende altereren, gelijk tot welvaert ende gemeene oirbair 's Lants van Hollant ende der neringe ſouden bevinden behorende, heeft deſelve Majeſteit gepermitteert ende geconſenteert, permitteert ende conſenteert by deſen den voorſz. Thoonderen en alle andere van brauwers van Hollant, te moigen uſeren ende gebruyken alſulken peyl, 't lange of corte, ſoo dickwils ter weken te brouwen, en te mogen trecken, alſoo veel manieren van bieren wt een broutſele, als hemluyden goet duncken ſal, ende gelijk ſy ſien ſullen oirbaerlijk te weſen om te dienen ende geryven den geenen die ſy gewoonlijk ſijn te dienen, ende oock ſoo ſy om heurluyder proffijt ſullen weten te doene, ſonder daeromme ſubject te weſen der viſitatie, waerderinge, ofte appreciatie voiren verhaelt, mits by hemluyden betalende naer advenant van den voorſz. getallen Stock Stucx, de rechten van excijnſen, gruyt gelde, ende andere gewoonlyke rechten, welverſtaende nogtans, dat elke brouwer niet en ſal mogen brouwen, nog laten brouwen in ſynen huyſe binnen een jare meerder, dan agt duyſent vijff hondert Stok Stucx, in wat manieren dattet ſy, het waere ſoudie in andere luyden huyſen of op de name van heuren Vrinden, Kinderen, Maigen of Gebeuren, ofte voor Scipbieren, of azijnbiezen, op de verbeurte van de bieren, die gebrouwen ſullen weſen, boven 't voorſz. getal, ende boven dien van ſes ſt. voor elke tonne biers te bekeren, te weten: een derdendeel tot ſyner Majeſteyts proffyte, tweede derdendeel tot behouff van den aenbrenger, enne 't derden voor den officier die d'executie daer aff doen

doen sal, behoudelijck oock, dat alse de voorschreven brouwers sullen willen tot eenen brautsel diversche soorten van bieren trecken, naer dat de eerste getrocken sal wesen, sy sullen gehouden wesen te storten in heure Ketels ende Cuypen heet water, om daar uyt te hebben ende trecken, die andere manieren van bieren, op arbitrale correctie, de voorsz. Ordonnantie van de voorsz. XVIII. January, in alle heuren anderen poincten ende articulen, alhier niet geroert of verandert, blyvende in heure kragte en weerde.

Aldus gedaen ende geordonneert te Brussele, den 17 dag van Meerte 1551.

BIJLAAGE Q. 6. I.

INTERDICTIE en VERBOD aan een iegelijken Brouwer, om niet te excedeeren het getal van acht duizend vijf honderd stok stuks te brouwen.

KAERLE, by der gratie Godts, Roomsch keyser, altijt vermeerder sijns Rijcx, Koninck van Germanien, van Castilien, van Leon, van Grenade, &c. &c. &c.

Allen den geenen die desen onsen Brieff sullen sien saluyt. Wy hebben ontfaen de ootmoedige Supplicatie van Jan Evertsz. Jacob Pietersz. met heuren consoorten, Poorters, ende Brouwers binnen onser Steden van Delft, inhoudende, hoe dat den XVII. dag van Maerte in 't Jaer XV^C LI. ons belieft heeft tot welvaert van der Brouweryen, in onsen Lande van Hollant te permitteeren ende consenteeren den Burgemeesteren, Schepenen, ende Raiden van onse Stede van Delft, Leyden, ende Amstelredamme, ende alle anderen Brouwers ons Lants van Hollant, te mogen useren

ren ende gebruyken, alſulken peyl, 't ſy lange ofte corte, ſoo dikwils ter weken te brouwen, ende te mogen trecken, alſoo veel manieren van bieren, wt een brauſel, als henluyden goetduncken ſal, ende gelijck ſy ſouden vinden oirbarlijck te weſen, omme te gerieven den geenen die ſy gewoonijck ſijn te dienen, ſonder daeromme ſubject te weſen der viſitatie, waerderinge, ende appreciatie, verclaert in de acte der voorſz. permiſſie, welverſtaende nogtans, dat elke Brouwer niet en ſoude mogen brauwen, nog laten brauwen in ſyne huyſen binnen een jaere, meer dan agt duyſent vijff hondert Stok Stucx, in wat manieren dattet ware op ſoudye in andere luyden huyſen of op de name van heure Vrienden, Kinderen, Maegen, of Gebeuren, ofte voor ſcipbieren, of azijnbieren, op de verbeurte van de bieren die gebrauwen ſoude mogen weſen boven 't voorſz. getal, ende boven dien van ſes ſtuyvers van elke tonne biers, te bekeren, te weten: een derdendeel tot onſen proffyten, 't tweeſte derdendeel tot behouff van den aanbrenger, ende 'derde voor den Officier, gelijck de voorz. acte 't ſelfde breder begrijpt ende verclaert. Dewelke permiſſie voor een Brouwer goede neringe inbrengen ſoude, ſoo wanneer hy twemaal ter weke brout twee en tagtig Stok Stucx, makende t ſamen hondert vier ende 't ſeſtig Stok Stucx, ende ſoo ſoude elke Brouwer in ſijn eygen huys mogen brouwen agt duyſent vijff hondert agt ende twintig Stok Stucx binnen 's jaers. Deſen niet jegenſtaende vervorderen hen ſeſſe of agt rijcke brouwers binnen Delft voorſz. interpreteerende onſe voorſz. ordonnantie naer heure beliefte te brouwen, op ſoudie in anderen luyden huyſen, directelijk jegens deſelve ordonnantie, ende permiſſie, doende oock die gebrouwen bieren ende 't getal van dien aenbrengen, op den naem van de geenen in wiens huyſen die ſelve bieren gebrauwen werden, ſoo dat die ſelve Brauwers mitsdeſen voorsz. getal geveuglijk mogen te boven gaen ende excedeeren, ende ſoo die voorſz. Supplianten, hebbende die voorſz. transgreſſie ende abuys te kennen gegeven ſommigen Officieren, ende verſoekende remedie begeert dat men ſoude willen procederen tegens die Brouwers op ſoudie, in anderen luyden, huyſen, die welke nogtans grote ſchone brouweryen hebben, daer inne ſy heuren getal van agt duyſent vijff hondert Stok Stucx, gemacklijk ſouden brouwen, maar poogden te brouwen in twee of drie verſcheyde

den brouweryen, ende indien daer inne niet geremedieert en worden, soude in 't eynde agt of tien brouwers binnen Delft alleene die neringe hebben, ende die onder henluyden behouden, soo dat niet alleene by der overtredinge van onse voorsz. permissie geinteresseert souden worden die Supplianten, maar oock Cuypers, Vougenaers, Vletters, Brouwersknegten ende Molenaers anderen dier neringe aenhangende, nogtans de voorsz. Supplianten en hebben tot geen remedie konnen geraken, alsoo sy seggen, ons daaromme oetmoedelijk biddende, dat ons believe hier inne te voorsien met behoorlyke remedie: doen te weten, dat wy dese saken overgemerckt, ende hier op gehad 't advijs van onsen lieven ende getrouwen, die eerste en de andere luyden van ons Raeden in Hollant, die welke by onse ordonnantie hem luyden daar op doen informeeren by eenige van den selven Raiden in Hollant, ontfangen hebbende sekere geschrifte, debath ende contre debath van de Supplianten, ende Regeerders der voorsz. Steden, begeerende te voorsien op ten abuysen ende ongeregeltheyden gecommitteert in 't brouwen op soudie, in fraude van ons voorsz. ordonnantie, ende permissie, wy interpreteerende, ende oock extenderende deselve permissie, hebben by goeden advysen ende deliberatie van Raide geinterdiceert ende verboden, interdiceren ende verbieden by desen, onsen brieve expressélijk een ygelijck Brouwer ende andere, dat sy niet excederen 't voorsz. getal van agt duyzend vijff hondert Stok Stucx te brouwen, t sy binnen heuren huysen, of op souldie, ordonerende voorts, dat op niemants naeme de gebrouwen bieren, ende getal van dien aengebragt en sullen mogen werden, dan van den geenen die deselfde toecomen, sonder te useren de name van den geenen in wiens huysen sy gebrouwen sullen hebben op souldye, als voren ende dit op de peyne begrepen in onsen voorschreven permissie, hier voren gementioneert, de selven blyvende in alle heuren andere poincten ende article, alhier niet geroert ofte verandert in heure kragt ende waerden. Ontbieden daerom, ende bevelen den voorsz. van onse Raide in Hollant, Schouten van Delft, Leyden, Amstelredam, van der Goude, ende allen anderen onse Rechteren, Justicieren ofte Officieren, wien dit aengaen sal mogen, heuren Stedehouderen, ende een ygelijck van hen, soo hen toebehooren sal, dat sy besondere onse

Schout

Schout van Delft dese onse interpretatie, extensie ende verboth, mitsgaders ons voorsz. voorgaende ordonnantie ende permissie, wel ende strictelyken observeeren ende onderhouden, ende doen onderhouden, doende die selve registreren in den registren van onsen voorsz. Raide ende Steden, daar 't behousselijck ende van node wesen sal, procederende tegen den overtreders van der voorsz. ordonnantie, by executie van de voorsz. peynen ende boeten, sonder verdrag ofte dissimulatie; want ons also belieft, des 't oirconden hebben wy ons zegel hier aen doen hangen.

Gegeven in onse Stede van Brussele, den tweden dag van Maerte in 't jaer onses Heeren duysent vijff hondert twe en vijftig, van ons Keyserrijcke het XXXIII. ende van onsen Rijcken van Castillien, en anderen het XXXVII.

BIJLAAGE Q. 7. 1.

VERBOD, op verzoek van die van Delft en Leyden gedaan, van de Brouwers tonnen niet te vervreemden, of te vernietigen, van den 31sten. Jan. 1559.

ONSEN lieven ende getrouwen den Stadthouder Generael, President, ende Luyden van onser Cameren van den Raede in Vlaenderen, Stadthouder, President ende luyden van onsen Raede in Hollant, Rentemeesters van bewest- ende beooster Schelt in Zeelant, ende allen anderen onse Regteren, Justicieren, Officieren ende ondersaten wien dit aengaen of roeren sal mogen ofte heuren Stedehouderen, Saluyt, ende dilectie. Alsoo onsen lieven ende welbeminden die Borgemeesters ende Regierders van onsen Steden van Delft ende Leyden, soo uyt den naem der voorsz. Steden, als die Brouwers aldaer, ons te kennen

gegeven hebben, dat hoewel die voorsz. Brouwers heure tonnen, daer inne sy heur bieren vercoopen, merken elk met een seecker merck, daer by een yegelijk genoeg mag weten waer ende tot wat Brouwer die selfde tonne behoiren, ende dat ten eynde die selve tonne, soo wanneer die ledig sijn, hem luyden mogen 't huys gebragt worden, daer van sy ook den brenger contenteren, sulcx sy altoos gedaen hebben, van sijn moeyten ende arbeytsloon tot redelijkheit, ende daermede die brengers redenen behooren te hebben van te vreden te syne, ende dat hoewel daeromme niemant en behoorde deselve tonnen in stucken te slaen, ofte saegen, ende tot heur eyge proffyte te employeren, barnende die selve ende makende daer van andere vaten, als botervaten, melkvaten, ende anderen diergelyke, ook mede maekende daeraf haer heyningen, dat ook sommige poge die boomen van der voorsz. tonnen omme te keren, ende alsoo die mercken, van den Brouwer te verduysteren, ende te vercopen, ofte, die selve merken oock blyvende, mit andere bieren te doen vollen by andere Brouwers, die welke deselve tonnen niet toecomen, makende alsoo en de met andere diergelyken manieren, die Brouwers heur tonne ofhandig, hoewel sy wel weten dat die hem luyden niet toe en behoren, ende mit die bieren niet en sijn vercoft, ende daeromme die bieren wtgedronken sijnde, wel behoorden die selffde weder tot de Brouwer te brengen, ofte ten minsten niet te beletten, dat by de facteurs ende toesienders van Brouwers 't selfde mag gedaen worden, al 't welk hoe langer hoe meer gedaen ende gepleegt wert, overmits die deurte van den tonnenhout ende baringe, mitsgaders grote petulantie en dertelheyt van eenige die hem luyden laten duncken, dat sy daeraen niet en mogen verbeuren, hoewel t selffde genoeg smaeckt dieverye, en niet alleene en compt tot groote enorme schade ende verlies van den voorseyden Brouwers, maer ook van de geheele gemeente die heur bieren eensdeels daernae moeten coopen, ons biddende daeromme ootmoedelijk, dat ons gelieve daer inne by onse briefe van placcaten ofte andere provisie te voorsiene. Soo eyst, dat wy de saken voorsz. overgemerkt ende hier op gehadt 't advijs van u lieder van ons voorsz. Raden in Hollant, begerende te remedieeren op de zaken voorsz. tot vorde-

rin-

singen van den gemeenen welvaert, hebbe geinterdiceert ende verboden, interdiceeren en verbieden mitsdesen, dat niemant van wat state, qualiteyt ofte conditien hy sy, hem voortaen en vervorderen die voorsz. Brouwers tonnen aen hem te houden ende te gebruyken, 't sy tot steygeringe of stallagie die te breken, aen stucken te slaen ofte te saegen of eenige andere vaten ofte cuypen daer van te maken ofte die selfde te verbarnen, nogtans die boemen van de voorsz. vaten omme te keren ofte veranderen, ofte die tot andere Brouwers met bieren te doen vaten, nog met eenige andere maniere die Brouwers heur tonnen ofhandig te maken op de boeten van ses Caroli Gulden onser Vlaemscher munten, ende nog arbitralyke gecorrigeert te werden; die selve boeten 't appliceren, d'een derdendeel 't onsen proffyten, d'ander derdendeel voor de Officiers die d'executie doen sal, ende het derdendeel tot proffyte van den aenbrenger. Verbiedende ook ende interdiceerende alle Brouwers te besigen, ofte met bier te vollen andere Brouwers tonnen, ofte tot dien eynde ook andere Brouwers tonnen t' ontfangen, gelyke peyne ende boeten als vooren. Ende op dat niemant hier af ignorantie en pretendeere, wy ontbieden U ende bevelen dese onse interdictie ende placcaten te doen uytroepen ende publiceren, in allen Steden, Vryheden, Dorpen, ende andere plaetse, daermen gewoonlijk is publicatie te doene, en daer van gy van wegen den voorsz. Supplianten versogt sullet sijn, procederende, ende doende procederen tegens den overtreders van desen by executie van de voorsz. peynen, sonder eenige faveur, dissimulatie ofte verdrag, des te doene met diesser aenkleeft, geeven wy U volcomen magt, authoriteyt, ende sonderlinge bevel. Ontbieden voorts eenen yegelycken, dat sy U 't selve doende ernstelyken verstaen ende obedieren, ende want de voorsz. Supplianten van nooden wesen sal, desen onsen placcaten te doen kondigen in diversche plaetsen, wy willen dat op de Copie autentijcque, getekent by eenige van ons Secretarissen, die publicatie en bevelen gedaen sullen werden, en daer toe gelove gestelt, soo men doen soude op desen tegenwoordigen, ende ook dat de voorsz. Supplianten die publicatie sullen mogen doen vernieuwen,

't allen tyden als 't van noden wesen sal, want ons alsó gelieft.

Gegeven in onser Stadt van Brussel, onder ons Contre Zegel hier op gedruckt in placcate den Lesten dag in Januario in 't jaer onses Heeren 1559.

BIJLAAGE R.

OCTROI bij de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden aan de O. I. Compagnie verleend den 20 Maart 1602.

DE STATEN GENERAAL *der Vereenigde Nederlanden:* Allen den geenen die deeze tegenwoordige zullen werden getoont, salut, doen te weeten: Aangezien den welstant der vereenigde Nederlanden principalyk is bestaande in de Navigatie, Handelinge en Commercie, die uit dezelve Landen van alle oude tyden gedreeven en van tyd tot tyd lofselyk vermeerdert zyn, niet alleen met de Nagebuuren, Koningryken en Landschappen, maar ook met de geene die verder van deeze Landen in *Europa*, *Azia* en *Africa* geleegen zyn; en dat beneffens dezelve in de laaste tien jaaren herwaarts by eenige principale Koopluiden der voorsz. Landen, Liefhebbers van de Navigatie, Handelinge en Commercie op vreemde Landen, in Compagnien binnen de Stad *Amsterdam* opgeregt met groote kosten, moeiten en periculen by de hand genoomen is, die zeer loffelyke Navigatie, Handelinge en Traffique op de Oost-Indiën, daar van de apparentie goed en groot bevonden zynde, waren onlangs daar na by verscheiden andere Koopluiden, zoo in *Zeeland*, op de *Maze*, als in het *Noorder Quartier* en *Westvriesland*, meede gelyke Compagnien opgeregt, en de voorsz. Navigatie, Handelinge

linge en Commercie datelyk by de hand genoomen, en het welk by Ons geconsidereert en rypelyk overwoogen weezende, hoe veele de vereenigde Landen en de goede Ingezeetenen der zelve daar aan geleegen was, dat dezelve Navigatie, Handelinge en Commercie onder een goede generale Ordre, Policie, Correspondentie en Gemeenschap beleid, onderhouden en vermeerdert werde, hadden goedgevonden daar toe Bewindhebbers der voorsz. Compagnie voor Ons te beschryven, en dezelve te proponeeren dat eerlyk, dienstelyk en profytig, niet alleen voor de vereenigde Landen, maar ook voor allen den geenen die deeze loffelyke Handelinge by de hand genoomen hadden, en daar inne waren participeerende, zoude weezen, dat dezelve Compagnie vereenigt, en de voorsz. Handelinge onder een vaste en zeekere eenigheid, Ordre en Politie zoude mogen gemein gehouden, gedreeven en vermeerdert worden, voor alle de Ingezeetenen der vereenigde Landen, die daar in zouden believen te participeeren, het welk by de Gedeputeerden der zelver Compagnie wel verstaan, en overzulks na verscheiden communicatien, deliberatien, inductien en rapporten, tot vereeninge gebragt zynde, hebben Wy na rype beraadslagingen daar op gehouden, tot vervorderinge van den welstand der vereenigde Landen, eenzamentlyk het profyt van alle de Ingezeetenen der zelver, de voorsz. vereeninge geaggreëert en bevestigt, aggreëeren en bevestigen mits deezen, uit souvereine magt en authoriteit, ook met vaste weetenschap, onder de Pointen, Vryheeden en Voordeelen hier na verklaard, als in den eersten:

I.

Dat in deeze Equipagie tot dienst en profyt van deeze Compagnie, de Kamer van de Bewindhebbers binnen *Amsterdam* zal hebben te bevorderen en te bezorgen de helft, de Kamer van *Zeeland* een vierdepart, en de Kameren op de *Maze*, *Noordholland* en *Westvriesland* elks een agtstepart.

II.

Dat zoo dikwils als het van noode zyn zal, een generale Vergaderinge of Collegie uit de voorsz. Kameren te houden, die gehouden zal worden van zeeventien Persoonen, daar inne uit de Kamer van *Amsterdam* zullen compareeren agt, uit *Zeeland* vier, uit de *Maze* twee, en

van gelyken uit *Noordholland* twee; welverstaande dat den zeeventienden Persoon by gebeurte van die van *Zeeland*, *Maze* en *Noordholland* zal werden in de Vergaderinge gebragt, by de meeste stemmen van welke Personen alle zaaken deezer vereenigde Compagnie zullen verhandelt worden.

III.

Het voorsz. Collegie als het beschreeven zal worden zal te zamenkoomen, om te resolveeren wanneer men zal equipeeren, met hoe veel Scheepen, wanneer men die zal zenden, en andere dingen den Handel betreffende: En zullen de Resolutien van 't voorsz. Collegium by de voorsz. Kameren van *Amsterdam*, *Zeeland*, *Maze* en *Noordholland* geëffectueert en in het werk gesteld worden.

IV.

De convocatie en vergaderinge van het voorsz. Collegie zal gehouden worden de eerste zes jaaren binnen *Amsterdam*, en twee jaaren daar na in *Zeeland*, en zoo voorts geduurende deeze vereeninge.

V.

De Bewindhebbers die van wegen deeze vereenigde Compagnie van huis zullen reizen, daar toe gecommitteert zynde, het zy om het voorsz. Collegie te vergaderen, of in eenige andere besoignen, zullen voor haar Daggelden hebben tot de onkosten vier guldens, de Schuyt- en Wagenvragten daar inne niet begreepen; welverstaande dat hier inne niet begreepen en zyn die van de eene Stad in de andere reizen, om de respective Kameren te frequenteeren als Regeerders der zelve, die welke geen Reisgelden nog Daggelden en zullen genieten.

VI.

Of het gebeurde dat in het Collegie eenige zwaarwigtige zaaken voorvielen daar inne de Collegianten niet wel en konden verdragen of accordeeren, of daar zy haar zelfs zouden in bezwaard vinden om malkanderen te overstemmen, dat het zelve zal gelaaten worden tot Onze verklaringe en decisie, en het geene dienaangaande goedgevonden zal worden, zal agtervolgt en nagekomen worden.

VII.

De Vereeninge en Compagnie zal beginnen en aanvang neemen met deezen jaere 1602, en zal geduuren den tyd van een-en-twintig jaaren agtervolgende, mits dat men

t'elke

t'elke tien jaaren een generaal slot van reekeninge zal maaken, en zal elk een t'einde die jaaren vry staan te moogen daar uitscheiden, en zyn geld na hem neemen; welverstaande, dat van de tegenwoordige Equipagie en uitreedinge van deeze Scheepen die binnen deezen jaare zullen uitvaaren byzonder reekeninge gedaan zal worden.

VIII.

En zullen de onkosten die by de Participanten van de eerste rekeninge in Oost-Indiën, of in de engte van *Magellanes*, daar deeze Compagnie getraffiqueert zal hebben, zullen weezen gedaan, en die de Participanten van de volgende reekeninge te baat zullen moogen koomen, of tot voordeel strekken, die van de tweede reekeninge draagen en gelden de helft, of zoo veel min als het Collegie van de Seeventienen, zal bevinden in reedelykheid te behooren.

IX.

In gevalle eenige Participanten van deeze aanstaande reize geen genoegen hebbende aan deeze Vereeniginge, haar geld na hun begeerende te neemen, of de beloofde somme opzeggen, het zelve mogen doen, mits dat men hunlieden geeven zal intrest, ten advenant van zeeven en een half ten honderd, of meer na dat hun toegezeid is.

X.

Alle Ingezeetenen van deeze Landen zullen moogen in deeze Compagnie participeeren met zoo weinig en veele penningen als het hun gelieven zal; dan of het gebeurde dat 'er meer penningen waaren aangebooden of gepresenteert, dan de Navigatie wel zoude vereisschen, zullen die geene die in de Compagnie hebben meer als dertig duizend guldens, moeten na rato en proportie hun Capitaal minderen om andere plaats te geeven.

XI.

En zullen de Ingezeetenen by openbaare affixien van Biljetten, ter plaatze daar men gewoonlyk is Biljetten te affigeeren, binnen den tyd van een maand na dato deezer gewaarschouwt worden, dat zy binnen den tyd van vyf maanden, ingaande primo April eerstkomende, in deeze Compagnie zullen worden geadmitteert, en haare penningen, die ze zullen willen inleggen, moogen opbrengen in drie termynen; te weeten, ongeveerlyk een derdepart tot de toerustinge voor den jaare 1603, nog een derdepart voor de equipagie van den jaare 1604, en het resteerende

derdepart voor de uitreedinge van den jaare 1605, een maand daar na, dat zy daar van, van de Bewindhebbers zullen zyn vermaand; gelyke waarschouwinge zal werden gedaan in de maand van Maart, voor de equipagie van de eerste elf jaaren van dezen Octroye, te weeten in den jaare 1612.

XII.

De Scheepen die van de reize wederkeeren zullen wederomme inkoomen ter Plaatzen daar die uitgezeild zyn; en of door fortune van weer of wind, die Scheepen, in het eene Quartier uitgaande, aanquamen in het ander, als die van *Amsterdam* of van het *Noorder-Quartier* in *Zeeland*, of op de *Maze*, of die van *Zeeland* in *Holland*, dat niet te min elke Kamer het bewind en administratie van haar uitgezonden Scheepen en Koopmanschappen zal behouden, mits dat dan Bewindhebbers van dezelve Kamer gehouden zullen zyn, haar zelfs in Persoon ter plaatsen te laaten vinden, daar de Scheepen en Koopmanschappen aangekoomen zyn, en geenige Factoors daar over zullen moogen stellen; maar in gevalle haar zelfs niet geleegen waar te reizen, dat zy als dan de Bewindhebberen van de Kamer daar de Scheepen gearriveert zyn, tot de administratie zullen committeeren.

XIII.

Als de een of de ander Kamer Speceryen of andere Koopmanschappen van Indiën aangekreegen heeft, en andere Kameren geen en hebben, of nog geen en hebben ingekreegen, dat in zulken gevallen die Kamer, die geprovideert is, de andere Kameren op haar verzoek na geleegentheid van de zaake zal provideeren, en elkemaal meer zenden, als zy uitverkogt zullen hebben.

XIV.

Dat men de Reekeninge van de Equipagie en uitrustinge van de Scheepen met de dependentien van dien, zal doen drie maanden na het vertrek van de Scheepen, en een maand daar na Copie aan de respective Kameren zenden; En van de Retouren zullen de Kameren, zoo dikwils zy dies verzogt worden, Staat aan malkanderen overzenden, en de Reekeninge daar van zal men zoo haast sluiten als doenlyk is: en de generale Reekeninge na de tien jaaren zal geschieden, in het openbaar, mits dat 'er alvoorens Billietten aangeslagen zullen worden, om elk een te waar-

schou-

ſchouwen die over de Auditie der zelver zal begeeren te koomen.

XV.

En zullen de Kameren gehouden weezen, aan de Provincien of Steeden, der welkers Ingezeetenen, in deeze Compagnie ingeleid zullen hebben vyftig duizend guldens, of daar boven, over te zenden, zoo wanneer daar Retouren zullen koomen, Staat van de ingenoomen Cargazoenen, als ook Staat van de penningen, gemaakt van de verkogte Koopmanſchappen, by zoo verre zy van de Provincien of Steeden zulks te doen, verzogt worden.

XVI.

En zoo eenige Provincien goedvonden eenen Agent te ſtellen, dewelke de penningen uit de Inwoonders van de reſpective Provincien verzamelt, om die in een maſſa te leggen, en van de Retouren en Inkomſten betaalinge te vorderen, zal die Kamer daar zoodanig Agent de penningen ingebragt heeft, den zelven moeten toelaaten acces in de voorſz. Kamer, om aldaar geinformeert te mogen worden van den Staat van den uitgeeven en Inkoomen, mitsgaders de uitſchulden in inſchulden van den Comptoire, behoudens dat die penningen by den voorſz. Agent ingebragt, zullen monteeren ter ſomme van vyftig duizend guldens of daar boven.

XVII.

Als 'er van de Retouren vyf ten honderd in Kaſſe zal weezen, zal men aan de Participanten uitdeelinge doen.

XVIII.

En zullen de reſpective Kameren bedient worden by de tegenwoordige Bewindhebbers; als namentlyk, de Kamer van AMSTERDAM, *by Gerard Bicker*, *Reinier Paauw*. *Pieter Dircksz. Haſſelaar*, *Jaques de Velaar*, *Jan Janſz. Carel*, *Bernardt Berewyns*, *Johan Poppe*, *Hans Hunger*, *Hendrick Buyck*, *Louis de la Beeque*, *Dirck van Os*, *Francois van Hove*, *Elbert Lucasz*, *Iſaacq le Meer*, *Sieuwert Pietersz Sem*, *Gerard Reynſt*, *Marcus Vogelaar*, *Jan Hermansz*, *Geurt Dirksz*. *Huybrecht Wachtmans*, *Leonart Ray*, *Albert Symonsz Jonckbeyn en Arent ten Grotenbuize*.

XIX.

De Kamer van ZEELAND, *Adriaan Hendricksz. ten Haaf*, *Jacob Boorcel*, *Jan Lambrechtsz Koele*, *Jacob*

cob Pieters de Waart, *Cornelis Meunincks*, *Adriaan Bommene*, *Laurens Bacx*, *Everhard Becker*, *Arnout le Clercq*, *Arnout Verhoeven*, *Gerard van Schoonhoven*, *Nicolaas Pietersz.*, *Balthazar van Vlierden en Balthazar de Moucheron.*

XX.

De Kamer van DELFT, *Jan Jansz. Lodestein*, *Arent Jacobsz. Lodestein*, *Dirck Bruynsz. vander Dussen*, *Gerard Dircksz. Meerman*, *Cornelis Adriaansz. Bogaart*, *Michiel Jansz. Sasbout*, *Willem Joosten Dedel*, *Dirck Gerritsz. Meerman*, *Jan Raad*, *Jacob Sandersz. Balbiaan*, *Hendrick Otte en Jasper Meerman.*

XXI.

De Kamer van ROTTERDAM, *by Job Pietersz. vander Meyden*, *Willem Jansz. Franck*, *Gerrit Huigens*, *Pieter Leonartz. Busch*, *Johan vander Veecken*, *Willem Jansz. van Loon*, *Jan Jacobsz. Mus*, *Adriaan Spierinck*, *Cornelis Matelief de Jonge.*

XXII.

De Kamer van HOORN, *by Klaas Jacobsz. Syms*, *Cornelis Cornelisz. Veen*, *Willem Pieters Crap*, *Pieter Jansz. Liorne.*

XXIII.

En de Kamer tot ENKHUYZEN, *by Lucas Gerritz*, *Willem Cornelisz. de Jonge*, *Jan Pietersz. Schram*, *Hendrik Gruytter*, *Jan Laurenz. van Loosen*, *Dirk Dirksz. Pelser*, *Gysbrecht van Beerenstein*, *Barthout Jansz. Steenbuizen*, *Jacob Jacobs Hinlopen*, *Francois du Gardyn*, *en Willem Brasser.*

XXIV.

Eenige van de voorsz. Bewindhebbers koomende aflyvig te worden, of andersints uit den dienst te scheiden, zal die plaatze onversien mogen blyven, en niemand in de afgestorven of uitgescheiden plaatse moeten gesurrogeert worden, ten waare die van dezelve Kamers anders goedvonden, tot dat de Bewindhebberen der respective Kameren gekoomen zullen weezen op het navolgende getal.

XXV.

De Kamer van *Amsterdam* op twintig Persoonen, die van *Zeeland* op twaalf, die van *Delft* op zeeven, die van *Rotterdam* op zeeven, die van *Enkhuizen* meede op zeeven, en die van *Hoorn* op gelyk getal.

XXVI.

XXVI.

Maar iemand van het voorsz getal koomende te sterven of ook anders uit den dienst te geraken, zullen de andere Bewindhebbers van de Kamer daar zulks gevalt binnen den tyd van twee of uiterlyk drie maanden nomineeren drie bequame gequalificeerde Persoonen, en dezelve de Heeren Staaten van de Provincie daar het Collegie resideert, of den geenen by henluyden daar toe te committeeren, voordragen, om eenen daar uit in de plaatze van den overleeden, of die uit den dienst andersints is geraakt, gekooren te worden na de ordre daarop genoomen.

XXVII.

De Bewindhebbers zullen op eere, eed en vromigheid solemneelyk belooven, dat zy zig in haare administratie wel en getrouwelyk zullen draagen, goede en deugdelyke reekeningen houden en doen; en de meeste van de Participanten niet meer voordeels doen in het opbeuren van de penningen tot de uitreedinge noodig, en uitdeelinge van de Retouren als de minste.

XXVIII.

En die na deezen tot Bewindhebbers zullen werden gekooren, zullen van hun eigen in deeze Compagnie moeten resiqueeren, elk ten minsten duizend ponden Vlaams, daar de Bewindhebbers tot *Hoorn* en *Enkhuizen* zullen mogen volstaan, mits inleggende ten minsten vyf honderd gelyke ponden.

XXIX.

Zullen voorts genieten voor provisie van uitreedinge een ten honderd, en ook zoo veel van de Retouren, welke provisie zal verdeelt worden, de Kamer van *Amsterdam* de helft, de Kamer van *Zeeland* een vierdepart, en de Kamer van de *Maaze* en *Noordholland* elk een agstepart, zonder reguard te neemen of de een of de andere meer of min penningen inbrengt of Speceryen als zyn contingent verkoopt.

XXX.

Met verstande, dat de Bewindhebbers niet en zullen moogen tot laste van de Compagnie te brengen eenige provisie van penningen voor de Compagnie te ligten, of de Waaren te beneficeeren, nogte iemand anders committeeren tot laste van de Compagnie, omme de uitreedinge te vervorderen, en de Waaren daar toe noodig te koopen.

XXXI.

XXXI.

En dat den Boekhouder, Caſſier en Dienaar, of Kamerboode zal geſalarieert worden van de Bewindhebberen van elke reſpective Kamer, zonder zulks te moogen brengen tot laſte van de Participanten.

XXXII.

Of het gebeurde dat onder de een of de ander Kamer, iemand van de Bewindhebbers in zulken ſtaat geraakte, dat hy niet en konde voldoen het geene hem zyne adminiſtratie aangaande betrouwt waare, en daar door eenige ſchaade mogte koomen, zal zulks weezen tot laſte van de penningen onder dezelve Kamer reſorteerende, en niet tot ſchade van de generale maſſe, dies zullen de penningen welke de Bewindhebbers in deeze Compagnie hebben, ſpecialyk verbonden zyn voor haare adminiſtratie.

XXXIII.

De Bewindhebbers van de reſpective Kameren zullen reſpondeeren voor haare Caſſiers.

XXXIV.

En op dat het voorneemen van deeze vereenigde Compagnie met meerder vrugt uitgevoerd mag worden tot welſtand der geunieerde Provincien, conſervatie en augmentatie der Neeringe, mitsgaders tot profyt van de Compagnie; zoo hebben Wy de voorſz. Compagnie geoctroyeert en geaccordeert, octroyeeren en accordeeren mits deezen, dat niemand, van wat qualiteit of conditie die zy, anders dan die van de voorſz. Compagnie, uit deeze vereenigde Provincien zal moogen vaaren, binnen den tyd van een-en-twintig jaaren eerſtkoomende, beginnende met deezen jaare 1602 incluys, beooſten de *Kaap de Bonne-Eſperance*, of door de *Straat van Magellanes*, op de verbeurte van de Scheepen en Goederen, blyvende in haar geheel de concesſien voor deezen gegeeven aan eenige Compagnien, om te vaaren door de voorsz. *Straat van Magellenes*, behoudelyk dat zy haare Scheepen uit deeze Landen zullen afzenden, binnen vier jaaren na dato deezes, op poene van te verliezen het effect van de voorſchreeve concesſie.

XXXV.

Item, dat die van de voorſz. Compagnie zullen vermoogen beooſten de *Kaap van Bonne-Eſperance*, mitsgaders in en door de Engte van *Magellanes*, met de Prin-

cen en Potentaten Verbintenissen te maaken, en Contracten op den naam van de Staten Generaal van de vereenigde Neederlanden, of de hooge Overigheid der zelver, mitsgaders aldaar eenige Fortressen en Verzeekertheeden te bouwen, Gouverneurs, Volk van oorloge, en Officieren van Justitie, en tot andere nootelyke diensten, tot conservatie van de Plaatsen, onderhoudinge van goede Ordre, Politie en Justitie, eenzamentlyk tot vorderinge van de Neeringe te stellen, behoudelyk dat de voorsz. Gouverneurs, Officiers van Justitie en Volk van oorloge, zullen eed van getrouwigheid doen aan de Staaten Generaal, of de Hooge Overigheid voorsz, en aan de Compagnie zoo veel de Neeringe en Trafficque aangaat, de voorsz. Gouverneurs en Officiers van Justitie af te stellen, by zoo verre zy bevinden dat dezelve hun kwalyk en ontrouwelyk draagen; met dien verstande, dat zyluyden de voorsz. Gouverneurs of Officiers niet en zullen beletten herwaards over te koomen, om haare doleantien of klagten zoo zy eenige meinen te hebben aan ons te doen, en dat die van de Compagnie t'elker wederkomste van de Scheepen gehouden zullen weezen de Heeren Staaten Generaal te informeeren van de Gouverneurs en Officieren die zy in de voorsz. Plaatzen en Fortressen zullen hebben gestelt, omme hunne Commissien alsdan geaggreëert en geconfirmeert te worden.

XXXVI.

En zoo die van de voorsz. Compagnie op eenige Plaatzen bedroogen en qualyk gehandelt wierden, of dat in het vertrouwen van eenige Penningen of Koopmanschappen, dezelve zonder restitutie of betaalinge daar van te genieten, gehouden wierden, dat zy die schaade na geleegentheid der zaake, na dat zy best vermoogen zullen doen repareeren door alzulke middelen als men gevoeglykst zal konnen, behoudelyk dat de Scheepen hier te Lande weeder koomende, zy rapport zullen doen van de geleegentheid van de zaaken aan het Collegie ter Admiraliteit in het Quartier daar die zullen aankoomen, met verstande, dat by zoo verre die van het voorsz. Collegie ter Admiraliteit eenige verklaaringe doen, daar by die van deeze Compagnie haar vinden bezwaart, zylieden daar van aan ons zullen moogen provoceeren, en zullen de Goederen onder behoorlyken Inventaris gebeneficieert worden by die van de Compagnie, ten waare iemand anders dan den Fiscaal hem

par-

partye maakte, en de ingebragte Goederen reclameerde, in welken gevalle de voorsz. Goederen geadministreert zullen worden, gelyk by Sententie van die van de Admiraliteit verklaart zal worden te behooren.

XXXVII.

Of het gebeurde dat die Scheepen van *Spanjen*, *Portugaal*, of onderwegen Vyanden, die Scheepen van deeze Compagnie vyandlyk aantasten, en in het vegten eenige der Vyanden Scheepen verovert werden, dat de zelve veroverde Scheepen en Goederen zullen verdeeld worden na de ordre van den Lande, te weeten: het Land en den Admiraal genieten daar van haare geregtigheid, mits dat vooren afgetrokken zal worden, die schaade, die de Compagnie in rescontre zal geleeden hebben, en zullen die van de respective Admiraliteiten daar de Scheepen zullen aankoomen, de kennisse neemen van de deugdelykheid van den Prinse, blyvende *pendente lite* de administratie van de Goederen by die van de Compagnie onder behoorlyke Inventaris, zoo vooren gezeid is, en den Gegraveerden by Sententie vry behoudende aan Ons te provoceeren.

XXXVIII.

Dat de Speceryen, Chineesche Zyde, en Cattoene Lywaten, die van de Compagnie uit Oost-Indiën zullen werden gebragt in het inkomen nogte uitgaan niet meer zullen worden belast, als die nu belast zyn, volgende de Lyste en de generaale Verklaaringe, noopende de Goederen, in dezelve niet gespecificeert, en in het einde van dien gesteld.

XXXIX.

Dat men geen Scheepen, Geschut, nogte Ammunitie van deeze Compagnie zal moogen neemen ten dienste van den Lande, dan met consent van dezelve Compagnie.

XL.

Item, dat de Speceryen van de Compagnie zullen verkogt worden op eenderlei gewigt, in de zwaarte als dat van *Amsterdam*.

XLI.

Dat die van de Compagnie in de respective Kameren zullen vermoogen haare Speceryen te overslaan, het zy binnen Scheepsboord of in de Pakhuizen, en dat zonder daar van eenig Accyns, Impost of Waaggeld te betaalen, mits dat die Speceryen op haar voorschreeve gewigt, niet zullen worden getransporteert; maar verkogt zynde gewogen zul-

zullen worden, en het regt van de Wage betalen zullen, gelyk andere Goederen de Wage subject zynde, zoo dikwils als die zullen verkogt of veralieneert worden.

XLII.

Item, dat men geene Bewindhebbers haare Persoonen of Goederen zal moogen belasten of bekommeren, om van dezelve te hebben Reekeninge van haare administratie in de voorsz. Compagnie, nog ter cause van de Gagien van eenige Commisen, Schippers, Stuurluiden en Bootsgezellen, of andere Persoonen ten dienste der Compagnie aangenoomen, maar die deezen aangaat iet teegen haar zal willen ptetendeeren, zal gehouden zyn dezelve te trekken voor haar ordinaris Regters.

XLIII.

Dat de Provoosten van de Compagnie zullen moogen apprehendeeren aan Land het Scheepsvolk, dat hem in dienst heeft begeeven, en de Geapprehendeerde t' scheepe moogen brengen, het zy in wat Steeden, Plaatsen, of Jurisdictie van dien dezelve zouden moogen bevonden worden, mits dat de voorschreeve Provoosten daar toe te vooren zullen aanspreeken den Officier en Burgermeesters van de Steeden en Plaatzen.

XLIV.

En tot erkentenisse en recognitie van deezen Octroye, en het geene voorsz. is, zullen die van de voorschreeve Compagnie aan Ons betaalen de somme van vyf-en-twintig duizend ponden tot veertig grooten Vlaams het Stuk, die Wy inleggen in de Equipagie van de eerste tienjaarige Reekeninge, daar van tot profyte van de Generaliteit genoten en gedragen zal worden winste en risico, gelyk alle andere Participanten in deeze Compagnie zullen genieten en draagen.

XLV.

En zoo wanneer eenige Scheepen van de reize zullen wederkeeren, zullen de Generaals of Commandeurs over de Vloote, Schip of Scheepen, gehouden weezen aan Ons te komen doen rapport van het succes van hunne reize, en daar van schriftelyk Relaas zoo zulks vereischt werd over te geeven.

XLVI.

Alle welke Pointen, Voordeelen en Vryheeden, hier booven verhaald, Wy geordonneert hebben, en ordonnee-

neeren mits deezen, dat agtervolgt en onderhouden zullen worden by allen en eenen iegelyken van de Onderzaten en Ingezeetenen der Vereenigde Landen, zonder daar tegens directelyk of indirectelyk, nog binnen der vereenigde Landen, nog daar buiten te doen, of doen doen, in eeniger manieren, op pœne van daar over als Beletteren van het gemeene beste der Landen, en Overtreeders van onze Ordonnantie en beveelen aan Lyf en Goed gestraft te worden: Ontbieden daaromme en beveelen wel expresselyk aan alle Gouverneurs, Justicieren, Officieren, Magistraten en Inwoonders der Vereenigde Landen, dat zy die voorsz. Bewindhebbers rustelyk en vreedelyk laaten genieten en gebruiken het volkomen effect van deezen onzen Octroye, Consent en Privilegie, cesseerende alle contradictien en empechementen ter contrarie, want Wy het zelve ten dienste van den Lande bevonden hebben alzoo te behooren.

Gegeeven onder onzen Zeegel en Signature van onzen Griffier, in 's Gravenhage den twintigsten Maart 1602.

BIJLAAGE S.

OCTROI bij de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden aan de W. I. Compagnie verleend, den 3. Juny 1621.

DE STATEN GENERAEL der Vereenichde Nederlanden, Allen den geenen die dese jegenwoordige sullen sien ofte hooren lesen Saluyt. DOEN TE WETEN, dat Wy bemerckende den welstant deser Landen ende welvaren van de Ingesetenen van dien, principalijck te bestaen by de Scheepvaert ende Koophandel, die van allen ouden tijden uyt de selve Landen geluckelijck ende met grooten zegen ghedreven is geweest op alle Landen ende

ende Koninghrijcken. Soo ist, dat Wy begerende dat de voorsz. Ingesetenen niet alleen by haere voorgaende Navigatie, Traffijcque ende Hanteringe werden gheconserveert, maer oock dat haer Traffijcque soo veel moghelijck souden mogen toe-nemen, bysonder in conformiteyt van de Tractaten, Alliantien, Verbonden ende Entrecoursen op de Trafficque ende Zee-vaert met andere Princen, Republijcken ende Volckeren eertijts gemaeckt die wy in allen deelen punctuelick verstaen, onderhouden ende achtervolght te moeten werden: Ende wy by experientie bevinden, dat sonder ghemeene hulpe, assistentie ende middelen van een Generale Compagnie, niet vruchtbaerlijcks inden Quartieren hier naer ghedesigneert, ghedreven, beschermt ende gemainteneert en kan werden, mits de groote avonture van Zeerooveryen, extorsien ende andersints die op soo groote verre reysen zijn vallende, soo hebben wy midts verscheyden ende andere pregnante redenen ende consideratien ons daer toe moverende, met rijpe deliberatie van Raede, ende uyt hooch-dringende oorsaecken, goetgevonden, dat die Scheep-vaert, Handelinge ende Commercien inde quartieren van West-Indien ende Africa ende anderen hier naer ghedesigneert, voortaen niet anders en sal werden gedreven, dan met gemeene vereenichde macht vande Koopluyden ende Ingesetenen deser Landen, ende dat tot dien eynde opgerecht sal worden eene Generale Compagnie, die wy uyt sonderlinge affectie tot den gemeynen welstant ende omme de Ingesetenen van dien te conserveren in goede Neeringhe ende welvaert, sullen mainteneren ende versterckcn, met onse hulpe, faveur ende assistentie, voor soo veel den jegenwoordigen staet ende ghestaltenisse der Landen eenichsins kan verdragen ende daer toe te voorsien met behoorlijck Octroy ende met de Privilegien ende Exemptien hier naer volgende, Te weten:

I.

Dat binnen den tijt van vier-en-twintich jaren, niemant van de Ingeboornen ofte Ingesetenen deser Landen, anders dan alleen uyt den Naem van dese Vereenichde Compagnie uyt dese Vereenichde Nederlanden, nochte oock van buyten de selve Landen sal mogen varen ofte Negotieren op de Kusten ende Landen van Africa vanden Tropico Cancri tot Cabo de bonne Esperance nochte op de Landen van America, ofte West-Indiën beginnende van 't Zuyt-

eynde van Terra Nova, door de Straten van Magellanes, le Maire, ofte andere Straten ende Passagien daer ontrent gelegen tot de Strate van Anjan, soo op de Noort-Zee als op de Zuyt-zee, nochte op eenige Eylanden aende eene ende andere zijden ende tusschen beyden gelegen: Mitsgaders op de Austraelsche ofte Zuyderlanden, streckende ende leggende tusschen beyde de Meridianen raeckende in 't Oosten de Cabo de bonne Esperance, ende in 't Westen het Oost-eynde van Nova Guinea incluys. Ende soo wie sonder consent van dese Compagnie hem sal vervorderen te varen ofte te Negotieren op eenige Plaetsen binnen de voorsz. Limiten, dese Compagnie gheaccordeert, dat sal zijn op de verbeurte vande Schepen ende Goederen, die bevonden sullen werden op de voorschreve Kusten ende Gewesten te handelen, de welcke datelijck ende alomme van wegen de voorschreve Compagnie, aengetast, ghenomen ende als verbeurt ten behoeve vande selve gehouden sullen mogen werden. Ende in cas soodaanige schepen ofte goederen verkocht mochten wesen, ofte in andere Landen ofte Havenen in gheloopen, sullen de Reeders ende Participanten voor de waerde vande selve schepen ende Goederen mogen werden geexecuteert: Uytgesondert alleen, dat de geene die voor date van dit Octroy, uyt dese ofte andere Landen, op eenige der voorsz. Kusten uytgeloopen ofte uytgesonden zijn, hunne handelinge totten uytkoop haerder goederen, ende wederkommen in dese Landen, ofte andersints, ter expiratie toe van haer Octroy, soo sy voor desen eenich hebben verkregen, sullen vermogen te continueren, ende langer niet; Behoudelick dat naer den eersten Julij sesthien hondert een ende twintich, dage, ende tijde des ingancks van desen Octroye, niemant eenige Schepen ofte goederen en sal vermogen uyt te seynden naer de Quartieren in desen Octroye begrepen, alwaer 't dat voor date van dien dese Compagnie noch niet eyntelick en ware gesloten: Maer sullen daer inne voorsien sulcks als behoort, tegens den geenen die wetens in fraude van dese onse goede meeninge het ghemeene beste soecken te frustreren: Wel verstaende dat de zout vaart op Ponte del *Ré* sal mogen werden gecontinueert, op conditien ende Instructien by ons daer van verleden ofte te verlijden, sonder aen desen Octroye anders te wesen verbonden.

II.

II.

Dat voorts de voorschreve Compagnie op onsen Name ende authoriteit, binnen de Limiten hier vooren ghestelt, sal mogen maecken Contracten, Verbintenissen ende Alliancien met de Princen ende Naturelen vande Landen daerinne begrepen, mitsgaders aldaer eenige Fortressen ende verseeckertheden bouwen, Gouverneurs, Volck van Oorloge, ende Officiers van Justitie, ende tot andere nootelijcke diensten tot conservatie vande Plaetsen, onderhoudinge van goede ordre, Policie ende Justitie: Eensamentlijck tot voorderinge vande Neeringe stellen, deporteeren ende afstellen, ende wederom andere in hare plaetse surrogueren, naer syluyden naer gelegentheyt van saecken sullen bevinden te behooren: Voorts populatie van vruchtbare ende onbewoonde Quartieren mogen bevorderen, ende alles doen dat den dienst der Landen, profyt ende vermeerderinge van den handel sal vereyschen. Ende sullen die vande Compagnie ons successivelijck communiceeren, ende over-leveren soodanige Contracten ende Alliancien als sy mette voorschreve Princen ende Natien sullen hebben gemaeckt, mitsgaders de ghelegentheyt vanden Fortressen, verseeckertheden ende populatien by henluyden ter handen genomen.

III.

Behoudelick dat syluyden eenen Gouverneur Generael verkoren hebbende, deselve daer naer by ons geapprobeert ende Commissie ghegeven sal worden, ende dat voorsz. soodanigen Gouverneur Generael, soo wel als andere Vice-Gouverneurs, Commandeurs ende Officieren gehouden sullen wesen den eedt van getrouwicheyt aen ons te doen, ende oock aende Compagnie.

IIII.

Ende indien de voorsz. Compagnie op eenige der voorsz. Plaetsen in schijn van vrientschap bedrogen, ofte qualijck ghetracteert mochte werden, ofte dat in 't vertrouwen van eenige Penningen ofte Koopmanschappen, deselve sonder restitutie ofte betalinge daer van te genieten, gehouden worden, dat sy de schade naer ghelegentheyt der saecken, ende naer dat sy best sullen vermogen sullen doen repareren, deur alsulcke middelen als men gevoechlijck sal konnen doen.

V.

Ende alsoo tot plantinge, verseeckeringe ende defensie

van desen handel, oock noodich sal zijn eenich Krijghsvolck mede te nemen, Sullen wy naer de constitutie van 't Landt ende gelegentheyt van saecken, de voorsz. Compagnie voorsien met soodanich Volck van Oorloge, van Commandement ende van Fortificatien als noodich sal wesen, mits dat die by de Compagnie sullen werden betaelt ende onderhouden.

VI.

De welcke boven den Eedt die sy aan ons ende sijn Excellentie hebben gedaan, oock sweeren sullen, het Commandement vande voorsz. Compagnie te volgen, ende hare saecken te helpen voorderen naer haer beste vermogen.

VII.

Dat de Provoosten vande Compagnie aen Lant sullen mogen apprehenderen het Krijgs-volck ende ander Volck van Oorloge, dat hen in dienste vande voorsz. Compagnie begeven heeft, ende de gheapprehendeerde t' scheep brengen, 't zy in wat Steden, Plaetsen ofte Jurisdictien van dese Landen de selve bevonden mochten werden, Mits dat de Provoosten te vooren sullen aanspreken d' Officiers ende Magistraten vande Steden ende Plaatsen daar sulcks valt.

VIII.

Dat wy egeen Schepen, Geschut ofte Ammunitien van dese Compagnie tot dienste deser Landen en sullen nemen, dan met consent vande selve Compagnie.

IX.

Hebben voorts dese Compagnie gheoctroyeert, geprivilegeert ende ghegunt, octroyeren ende gunnen mits desen, dat sy met alle hare Schepen ende goederen vry sullen mogen passeren voor-by alle Tollen eenige der Vereenichde Provincien toekomende, ende dat sy de selve vryheyt sullen gebruycken in sulcker voegen als de vrye Ingesetenen vande Steden deser Landen daer inne hare vrydommen zijn genietende oock niet tegenstaende eenige onvrye Persoonen in dese Compagnie zijn participerende.

X.

Dat alle de goederen die dese Compagnie, gheduyrende den tijdt van acht eerst-komende Jaren, sullen uyt dese Landen voeren nae de quartieren van West-Indiën ende Africa, ende andere binnen de voorsz. Limiten begrepen, ende die sy van daer in dese Landen sullen brengen, sullen wesen

vry

vry van uytgaende ende inkomende Convoyen: Welverstaende by soo verre naer de expiratie vande voorsz. acht Jaren, den Staet ende gelegentheyt deser Landen niet toe en laet dien vrydom van acht Jaeren noch voor een tijdt van Jaeren te continueren, dat de selve goederen daer naer nochte oock de waeren uyt de quartieren in desen Octroye gedesigneert, ghekomen, ende wederom uyt desen Lande gaende, in de uytgaende Convoyen ende Licenten, geduyrende den geheelen tijdt van desen Octroye, niet hooger by ons sullen werden beswaert, dan die jegenwoordelijck beswaert zijn, ten ware wy wederom in Oorloge quamen te geraecken, in welken ghevalle alle de voorschreve goederen ende waren niet hooger by ons en sullen werden beswaert, als die op de laetste Lijste by tijde vanden Oorloge beswaert zijn gheweest.

XI.

Ende op dat dese Compagnie soude mogen bestaen by een goede Regieringe, ten meesten profijte ende contentement van alle de Participanten, Soo hebben Wy geordonneert, dat de selve Regieringe sal bestaen in vijff Kameren van Bewinthebberen, als een binnen Amsterdam, die hebben sal de administratie van vier negende-parten: een Kamer in Zeelandt, voor twee negende-parten: Een Kamer op de Maze, voor een negende-part: Een Kamer in 't Noorder-quartier, voor een negende-part: ende inde vijfde Kamer in Vrieslandt, mitsgaders Stadt ende Landen mede voor een negende-part, op de Conditie in het Register van onse Resolutien gestelt ende de Acte daar van verleden: Ende sullen de Provintien inde welcke geen Kameren en sullen zijn, met soo vele Bewinthebberen werden geaccommodeert, ende over de respective Kameren verdeelt, als sylieden hondert duysenden guldens in dese Compagnie furneren sullen.

XII.

Dat de Kamer van Amsterdam sal bestaen van twintich Bewinthebbers: De Kamer van Zeelandt van twaelf: De Kameren vande Maze ende van 't Noorder-quartier, elck van veertien: Ende de Kamere van Vrieslandt, mitsgaders van Stadt ende Landen, mede van veertien Bewinthebbers: Ten ware namaels bevonden wort, dat dit werck niet anders dan met meerder getal van Persoonen uytgevoert soude konnen werden, in welcken gevalle 't selve

 met

met kenniſſe vande neghentien, ende met onſe goet-vindinge, ende anders niet, ſal mogen werden vermeerdert.

X I I I.

Ende werden de Staten vande reſpective Vereenichde Provintien gheauthoriſeert, 't zy voor hun Ed. Mog. haere ordinariſe Gedeputeerdens ofte voor de Magiſtraten der Steden haerer Provincie, ſoodanige ordre te ſtellen op de aenteyckeninge vande Participanten, mitsgaders de verkieſinge vande Bewinthebberen, als ſy naer de Conſtitutie vande ſelve haere Provintie ſullen bevinden te behooren: Mits dat niemant inde Kamer van Amſterdam tot Bewinthebber verkooren ſal worden, dan die geene die inde Compagnie voor ſijn eygen ſal participeren ter ſomme van ſes duyſent guldens: inde Kamer van Zeelant, ter ſomme van vier duyſent gulden: inde Kameren vande Maze, van 't Noorder-quartier ende van Vrieſlant, mitsgaders Stadt ende Landen, ter ſomme van ghelijcke vier duyſent guldens.

X I I I I.

Dat de eerſte Bewinthebbers ſullen dienen den tijdt van ſes jaren, ende dat men de ſelve overſtreken zijnde, eerſt by lotinge ſal veranderen een derde-part van 't getal vande Bewinthebbers ende twee jaren daer nae gelijcke derde-part, ende d' ander twee volgende jaren het leſte derde-part, ende voorts ſucceſſivelick de outſte in dienſte zijnde laten afgaen: Ende dat in plaetſe vande afgaende, ofte vanden geenen die voor ofte naer ſoude mogen aflyvich ofte om andere redenen verlaten werden, by de Bewinthebberen, ſoo blijvende als af-gaende, mitsgaders by de Hooft-Participanten, die in Perſoone, ende op hare koſten daer by ſullen willen komen, drie andere ſullen worden genomineert, uyt welcke de voorſz. reſpective Provintien, Gedeputeerdens ofte Magiſtraten, nieuwe Electie van Bewinthebber ſullen doen, ende de vacante Plaetſen ſucceſſivelick ſuppleren. Ende ſullen voor Hooft-Participanten ghehouden worden, die voor hun eygen ſoo veel participeren, als de reſpective Bewinthebberen zijn doende.

X V.

Dat men de rekeninge vande equipagie eñ uytruſtinge vande Schepen mette dependentien van dien, ſal doen drie Maenden naer 't vertreck vande Schepen, ende een Maent daer na Copyen aen ons ende aen de reſpective Kameren ſeyn-

ſeynden: Ende vande retouren, mitsgaders vande verkoopinge der ſelver ſullen de Kameren (ſoo dickwils wy dat goet ſullen vinden, oft ſy vande Kameren daer toe verſocht werden) Staet aen ons ende aen malkanderen over ſchicken.

XVI.

Dat men alle ſes Jaren ſal maecken generale Reeckeninge van alle uytreedingen ende retouren, mitsgaders van winſte ende verlies vande Compagnie, te weten, een vande Negotie, ende een vander Oorloge, elck apart: Welcke Reeckeninge in 't openbaer ſullen worden gedaen, maer voorgaende affixie van billetten, ten eynde yeder een daer by Intereſt hebbende, op 't hooren vande ſelve reeckeninge ſal mogen komen: Ende indien voor de expiratie van 't ſevende Jaer de Reeckeninge in manieren voorſchreve niet werden gedaen, ſullen de Bewinthebberen verbeuren heure Proviſien, die tot proffijt vanden Armen ſullen werden bekeert, ende ſyluyden evenwel gehouden blijven haere Reeckeninge als vooren te doen, binnen ſulcken tijde, ende op ſoodanige peynen, als by ons tegens de gebreeckigen ſullen werden geſtatueert. Ende ſal niet te min ondertuſſchen vande winſte vande Negotien uytdeelinge gedaen worden, ſo dickwils als men bevinden ſal datter thien ten hondert geprofijteert ſal zijn.

XVII.

Niemant ſal, geduerende den tijdt van deſen Octroye, ſijn Capitael ofte ingheleyde Penningen uyt deſe Compagnie mogen trecken: Gelijck men oock gheen nieuwe Partipanten ſal mogen innemen: Dan indien ter expiratie van vier en twintich Jaren mochte goet ghevonden werden deſe Compagnie te continueren, ofte een Nieuwe op te rechten ſal finale Reeckeninge ende eſtimatie by de Negenthien met onſe kenniſſe gedaen worden, van alle 't geene deſe Compagnie is toe-behoorende, als oock vande nootelijcke koſten die by de ſelve zijn gedaen, ende yeder een vermogen na de voorſz. afreeckeninge ende ghedane eſtimatien, ſijne Penningen te lichten, ofte inde volgende Compagnie na advenant van dien, in 't geheel ofte deel te continueren ofte participeren. Ende ſal in ſulcken gevalle de volgende Compagnie de reſtanten die volgens de Reeckeninge ende eſtimatie bevonden ſullen worden, tot haren laſte moeten nemen: Ende de Participanten, die inde Compagnie niet ſullen goet vinden te

continueren, haer contingent betalen, op alsulcke termijnen als de Negenthien met onse kennisse ende goetvinden sullen bevinden te behooren.

XVIII.

Dat soo dickwils het van noode sal zijn een Generale vergaderinge vande voorsz. Kameren te houden, 't selve sal geschieden by negentien Persoonen, daar inne uyt de Kamer van Amsterdam sullen compareren acht, uyt Zeelant vier: vande Maze twee: uyt het Noorder-quartier twee: uyt Vrieslant, mitsgaders Stadt ende Landen twee. Welverstaende dat den negenthienden Persoon, ofte soo veel meer als wy t'elckens sullen goetvinden, by ons sal werden gedeputeert, omme inde voorsz. Vergaderinge de saecke vande Compagnie ten besten te helpen dirigeren.

XIX.

Van welcke Generale Vergaderinge vande voorsz. Kameren, alle saecken dese Compagnie aengaende, verhandelt ende besloten sullen werden: Welverstaende dat in saecken van Oorloge op de genomen Resolutie versocht sal worden onse approbatie.

XX.

De voorschreve Generale Vergaderinge beschreven zijnde sal te samen komen om te resolveren, wanneer men sal equiperen, hoe veel Schepen men op elck Quartier sal senden, de Compagnie in 't gemeen betreffende, sonder dat d'een oft d'ander Kamer yet sal mogen aenrechten buyten de voorschreve gemeene Resolutien, maer sullen gehouden zijn de selve te effectueren ende in 't werck te stellen. Ende indien eenige Kamer bevonden werde in ghebreecke te zijn de ghemeeme Resolutien te achtervolgen, ofte te contravenieren, Hebben Wy de selve Vergaderinge geauthoriseert ende authoriseren by desen, om soodanich ghebreck ende contraventie metten eersten te doen repareren, waer inne wy des versocht zijnde haer sullen assisteren.

XXI.

De selve Generale Vergaderinge sal gehouden worden de eerste ses Jaren binnen de Stadt van Amsterdam, ende twee Jaren daer na in Zeelant ende soo voorts van tijde tot tijde inde voorsz. twee Plaetsen.

XXII.

De Bewinthebberen die van wege de Compagnie ghecommitteert zijnde, van Huys sullen reysen, 't zy op de

voor-

voorseyde Vergaderinge ofte elders, sullen voor haer teer-kosten ende dach-gelden hebben vier gulden 's daeghs, boven de Schuyt- ende Wagen-vrachten: Welverstaende dat die geene die vande eene Stadt nae de andere reysen, om die Kameren als Bewinthebberen ende Regierders te frequenteren, egeen dach-gelden ofte reys-kosten en sullen ontfangen, tot laste vande Compagnie.

XXIII.

Ende of 't gebeurde dat inde voorseyde Generale Vergaderinge eenige wichtige saecken voorvielen, daer inne sy niet wel en konden verdragen, ofte dat sy selfs hun souden mogen beswaert vinden, om elckanderen te overstemmen, dat 't selve gelaten sal worden tot onse decisie: Ende 't gene dien aengaende goet gevonden sal worden, sal achtervolght ende nagekomen worden.

XXIIII.

Ende sullen alle Ingesetenen deser Landen ende oock van andere Landen, by openbare affixien van billetten, binnen den tijt van een Maent naer date van desen t' affigeren, gewaerschouwt worden, dat sy binnen den tijdt van vijf Maenden, innegaende den eersten Julij deses Jaers sesthien hondert een-en-twintich in dese Compagnie sullen worden geadmitteert, ende dat sy hunne Penningen, die sy sullen willen inleggen, sullen mogen op brengen in drie termijnen: Te weten een derde-part ter expiratie vande voorschreve vijf Maenden, ende d'ander twee derde-parten op drie achter een volgende Jaren, ten ware de voor-schreve Generale Vergaderinge bevonden, dat men dese Termijnen soude mogen verlengen, daer van de Participanten te voren by affixie van billetten sullen werden gheadverteert.

XXV.

De Schepen vande reyse weder komende, sullen wederom aenkomen ter plaetsen daer sy afgeseylt zijn, ende of door fortune van Weder ende Wint, de Schepen van 't eene Quartier uytgheseylt, aenquamen in het ander, als die van Amsterdam ofte van 't Noorder-quartier in Zeelant ofte inde Maze, ofte die van Zeelant in Hollandt: ofte die van Vrieslandt, mitsgaders Stadt ende Landen in een ander Quartier: dat niet te min elcke Kamer de administratie ende bewint van hare uytghesonden Schepen ende Koopmanschappen sal behouden, ende dat sy de selve sullen mogen verseynden ende vervoeren nae de Quartieren

daer de Schepen waren uytgeseylt, 't zy met de selve ofte andere Schepen mits dat de Bewinthebbers der selver Kamer, gehouden sullen zijn haer selfs in Persoon te laten vinden ter Plaetse daer de Schepen ofte goederen aenghekomen zijn ende geene Facteurs daer over sullen vermogen te stellen: Maer in ghevalle haer selfs niet ghelegen en ware te reysen, dat sy als dan de Bewinthebberen vande Kamer daer de Schepen gearriveert zijn totte administratie sullen committeren.

XXVI.

Als d'een oft d'ander Kamer eenige Koopmanschappen ofte retouren uyt die Quartieren binnen de voorschreve Limiten begrepen ghekregen heeft, daer van dat d'ander niet en is versien, sal gehouden wesen die Kamer die ongeprovideert is, op haer versoeck naer ghelegentheyt vande saecke te provideren ende 't goet te senden, ende als sy uytverkocht sullen hebben, noch meer te seynden. Dat van gelijcken de Bewinthebberen vande respective Kameren eenige Persoonen tot de equipagien ofte andersints uyt andere Steden daer Kameren ofte Bewinthebbers zijn van noode hebbende, daer toe de Bewinthebberen van dese Compagnie sullen moeten versoecken ende employeren, sonder eenige Factoren daer toe te gebruycken.

XXVII.

Dat indien eenige Provincien goet vinden eenen Agent te stellen, om die Penningen uyt hare Ingesetenen te versamelen, ende in masse in eenighe Kamer in te leggen, ende vande uytdeelinge betalinge te voorderen, sal de Kamer gehouden zijn alsulcken Agent toe te laten acces inde selve Kamer, om aldaer geinformeert te werden vanden Staet vanden uytgeve ende inkomen, uyt ende inschulden: Behouden dat de Penningen by sulcken Agent ingebracht sullen bedragen vijftich duysent guldens ende daer boven.

XXVIII.

De Bewinthebbers sullen vande uyt-reyse ende vande retouren, mitsgaders vande prinsen voor provisie genieten een ten hondert ende van Gout ende Silver maer een half ten hondert. Welcke provisie sal verdeelt worden voor de Kamer van Amsterdam vier negende deelen: De Kamer van Zeelant twee negende deelen: van de Maze een negende deel: van 't Noorder-quartier een negende deel: ende van Vrieslant, mitsgaders Stadt ende Lande gelijcke negende deel.

XXIX.

XXIX.

Welverſtaende dat ſy-luyden van het Geſchut ende de waerde vande Schepen niet meer als eens proviſie ſullen ghenieten. Sullen voorts geenige proviſie ghenieten van Schepen, Geſchut ende anders, waermede wy deſe Compagnie ſullen verſtercken: nochte oock vande Penningen die ſy voor deſe Compagnie ſullen lichten, nochte van dat ſy de Waren beneficieren. Gelijck ſy tot laſte vande Compagnie niet en ſullen mogen brengen eenige Vacatie Reys- ofte Teer-koſten vande geenige die ſy ſullen mogen committeren, om de uytreedinge te vorderen ende de Waren daer toe noodich te koopen.

XXX.

De Boeck-houders ende Caſſiers ſullen geſalarieert werden tot laſte vande Bewinthebbers, uyt hare proviſie.

XXXI.

De Bewint-hebberen ſullen geene Schepen, Waren ofte Goederen haer in 't geheel ofte deel toekomende aen deſe Compagnie mogen leveren, ofte verkoopen: nochte vande ſelve Compagnie eenige Koopmanſchappen ofte Waren koopen ofte doen koopen, directelijck ofte indirectelijck, noch portie ofte ghedeelte daer inne hebben, op de verbeurte van een jaer harer proviſie, die contrarie deſen bevonden wert gedaen te hebben, ten profijte vanden Armen, ende van haer Bewinthebberſchap verlaten te werden.

XXXII.

De Bewint-hebberen ſullen gehouden weſen by affixie van billetten, te notificeren, ſoo dickwils ſy eenige Waren ende Koopmanſchappen van nieuws ſullen hebben ontfangen, ten eynde een yeder daer van tijdelick kenniſſe mach hebben, al eer tot eyndelijcke verkoopinge ſal werden gheprocedeert.

XXXIII.

Ende of 't ghebeurde dat onder d'een of d'ander Kamer yemandt vande Bewinthebbers in ſulcken ſtaet gheraeckten, dat hy niet en konde voldoen 't geene hem ſijner adminiſtratie aengaende vertrouwt ware, ende daer door eenige ſchade mochte komen, ſal weſen tot laſte vande Penningen die alſulcke Bewinthebberen hebben in de Compagnie, de welcke oock voor haer adminiſtratie ſpecialijcken zijn verbouden, 't welck oock plaetſe ſal hebben ten reſpecte van alle de Participanten, die uyt ſaecke van

koop

koop van goederen, ofte anderſints Debiteurs vande Compagnie ſouden mogen weſen, ende ſal gereeckent worden in allen ſchijne, of haer ingeleyde penningen tegens 't geen ſy de Compagnie ſchuldich zijn, van aenbeginne waer ghecompenſeert, en by rencontre gedoodet.

XXXIIII.

De Bewinthebbers vande reſpective Kamers ſullen reſponderen voor hare Caſſiers ende Boeckhouders.

XXXV.

Dat alle de Waren van deſe Compagnie, die by den gewichte verhandelt ſullen worden, verkocht ſullen worden op eenderley ghewichte, te weten, op de ſwaerte van 't ghewichte van Amſterdam, ende dat men alſulcke Waren ſal mogen overſlaen binnen Scheeps-boort ofte inde Pack-huyſen, ſonder daer van eenigen Accijs, Impoſt ofte Waeghgelt te betalen, mits dat de ſelve verkocht zijnde, niet anders ſullen mogen worden ghelevert dan ter Wage, ende mits betalende den Impoſt ende Waegh-gelt, ſoo dickwils als ſy worden ghealieneert ghelijck andere goederen, die Wage ſubject zijnde.

XXXVI.

Dat men de Perſoonen ofte Goederen der Bewint-hebbers niet en ſal mogen arreſteren, beſetten ofte becommeren, om van hen te hebben Reeckeninge van adminiſtratie vande Compagnie noch oock om de betalinge vande gagien ofte loon vande geene die ſy in dienſte vande Compagnie ghebruyckt hebben. Maer de geene die ſulcks yet op henluyden ſal willen pretenderen, ſullen gehouden zijn de ſelve te betrecken voor heur ordinaris Rechters.

XXXVII.

Soo wanneer eenige Schepen vande reyſe ſullen weder keeren, ſullen de Generaels oft Commandeurs over de Vlooten, Schip ofte Schepen ghehouden zijn binnen thien dagen naer haere aenkomſte, aen ons te komen doen rapport van 't ſucces van hare reyſe, ende daer van ſchriftelijck rapport over geven ende leveren, indien de ſake ſulcx vereyſcht.

XXXVIII.

Ende of 't gebeurde (dat Wy geenſints en verwachten) dat yemant de Scheep-vaert, Negotie, Handelinge ofte Traffijcque van deſe Compagnie contrarie het algemeene Recht, ofte oock jegens 't inhouden vande voorſchreve Tractaten, Verbonden ende Entre-courſſen in eeniger manie-

nieren wilde beſchadigen ofte hinderlijck weſen, ſullen hun daer tegens mogen defenderen, ende reguleren in conformiteyt vande Inſtructie by ons daer van te geven.

XXXIX.

Hebben voorts belooft ende belooven mits deſen, dat wy deſe Compagnie tegens eenen yegelick ſullen mainteneren ende defenderen inde vrye Zee-vaert ende Trafficque, ende ten dien fine de ſelve te hulpe komen, met een ſomme van thien hondert duyſent guldens, te betalen in vijf Jaren, daer van de eerſte twee hondert duyſent guldens ſullen worden gefurneert, ſoo haeſt den eerſten termijn by de Participanten ſal weſen op gebracht: Welverſtaende dat wy mette helft vande voorſchreve thien hondert duyſent guldens ſullen ghenieten ende dragen winſte ende riſico, gelijck alle andere Participanten in deſe Compagnie genieten ende dragen ſullen.

XL.

Ende in gevalle door een machtich ende geduerich belet inde voorſchreve Zee-vaert ende Trafficque, de ſaecken in de Limiten van deſe Compagnie wierden gebracht tot een openbaer Oorloch, ſoo ſullen wy de ſelve Compagnie, ſo veel 's Lants gelegentheyt ſulcx eenichſints ſoude toe laten, tot hare aſſiſtentie gheven ſeſthien Schepen van Oorloge, het minſte groot hondert vijftich Laſten, met vier goede welbeſeylde Jachten, het minſte groot veertich Laſten, zijnde behoorlijck ghemonteert ende voorſien van alles: oock van Metalen ende ander Geſchut, ende behoorelijcke quantiteyt van Ammunitie, midtsgaders van dubbelt loopende ende ſtaende Want, Zeylagie, Touwen, Anckers ende andere toebehoorten, ſulcks die op alſulcke groote Expeditie behooren verſien ende gebruyckt te worden: Behoudens dat die voorts ſullen worden ghemant, ghevictuaillert ende onderhouden tot koſte vande Compagnie: Ende dat de Compagnie ghehouden ſal zijn daer by te voegen ghelijcke ſeſthien Schepen van Oorloge, met vier Jachten mede gemonteert ende voorſien als vooren, om gelijckelijck tot defenſie van de Trafficque, ende alle Exploicten van Oorloge gebruyckt te werden: Midts dat alle de Schepen van Oorloge, ende de Koopvaardye-Schepen (die mede ſulcks ſullen worden toe-geruſt ende gemant als 't behoort) ſullen ſtaen onder een Admirael, by ons daer over te ſtellen, naer voorgaende advijs vande voorſz. Generale

Ver-

Vergaderinge: Ende sullen volgen onse Commandementen, midtsgaders de Resolutien vande Compagnie, om des noot zijnde, gelijckelijck ten Oorloge gebruyckt te werden, sulcx nochtans dat de Koopvaerders buyten noot haere ladinge niet en sullen hasarderen.

XLI.

Ende in gevalle soude mogen ghebeuren, dat de Landen in hare Lasten merckelijck souden mogen werden verlicht, ende dat dese Compagnie in swaere lasten van Oorloge soude komen te vervallen: Soo hebben wy beloost ende belooven midts desen, de voorschreve subsidie sulcks te vermeerderen als den Staet vande Landen sal mogen lijden, ende die saecken vande Compagnie sullen komen te vereysschen.

XLII.

Hebben voorts geordonneert, Dat in gevalle van Oorloge, alle Prinsen die op die Vyanden, ofte oock op die Zeeroovers binnen de voorschreve Limiten, by de Compagnie, of by den geenen die den selven t'hare assistentie sullen worden by-gevoecht, soude mogen werden verovert: Oock de goederen, die uyt krachte van onse Placaten sullen worden aengehaelt, na aftreckinge van alle nootelicke kosten, als oock vande schade die de Compagnie in 't veroveren van elcke Prinse sal mogen hebben gheleden: mitsgaders de gherechtigheyt van Sijn Excellentie als Admirael, in conformité van onse Resolutie, dient halven op den eersten April sesthien hondert ende twee ghenomen: ende het thiende-part vande Officiers, Boots-volck ende Soldaten, die de Prinsen gedaen sullen hebben, sullen blyven ter dispositie vande Bewinthebbers vande voorschreve Compagnie: Mits dat daer van gehouden sal worden Reeckeninge apart, ende verscheyden vande Reeckeninge vande Negotien ende Commercien: Ende dat het provenu vande selve Prinsen sal worden geemployeert totte equipagie vande Schepen, ende betalinge van het Volck van Oorloge, Fortificatien, Besettingen ende diergelijcke saecken van Oorloge ende defensie te Water ende te Lande dependerende, sonder dat men daer van sal doen eenige distributie, ten ware dat het selfde provenu soo groot werde bevonden, dat men sonder swackinge vande selve defensie, ende nae dat d'onkosten vande Oorloge soude zijn betaelt eenige merckelijcke parthye soude mogen uyt deelen, de welcke geschieden sal apart ende gescheyden vande distributien van de Commercien.

Ende

Ende sal de verdeylinge gedaen worden, een thiende deel voor de gemeene saecke vande Vereenichde Nederlanden, ende de reste onder de Participanten van dese Compagnie, elcke ponts gelijcke, naer rate van sijn ingeleyt Capitael.

XLIII.

Behoudelick nochtans, dat alle de Prinsen ende goederen, uyt krachte vande Placaten aengehaelt, ingebracht ende te Rechte gestelt sullen moeten worden, ter judicature vande Raden ter Admiraliteyt vande Quartieren daer die in gebracht sullen zijn, om by de selve kennisse genomen, ende ghesentiecert te worden op de deuchdelijckheyt ofte ondeuchdelijckheyt vande selve Prinsen: Blijvende niet te min hangende den Processe d'administratie vande ingebrachte Goederen by de Compagnie, ende dat onder behoorlijcken Inventaris, ende behoudens de Revisie vande geenen die by Sententie vande Admiraliteyt ghegraveert soude mogen zijn, in conformiteyt vande Instructie aen die vande Admiraliteyt gegeven: Welverstaende, dat de Vendu-Meesters ende andere Officiers vande Admiraliteyten, geen Recht sullen genieten ofte mogen pretenderen vande Prinsen die by dese Compagnie sullen worden gebeneficeert, ende daer in sy niet en zijn geëmployeert.

XLIIII.

De Bewinthebbers van dese Compagnie sullen solemnelijck belooven ende sweeren, dat sy hun in hare administratie wel ende ghetrouwelijck sullen dragen, goede ende deuchdelijcke Reeckeninge doen van hare handelinge: Dat sy in alles sullen bevoorderen, 't meest profijt voor de Compagnie, ende der selver schade beschutten, soo veel mogelijck sal zijn: Dat sij den meesten vande Participanten, in 't opbrengen ende uytdeylinge vande Penningen, niet meer voordeel en sullen doen als den minsten: Dat sy in 't innen ende ontfangen vande uytstaende schulden den eenen niet meer als den anderen sullen verschoonen: Dat sy voor haer eygen Reeckeninge participeren, ende gheduyrende haer Bewinthebberschap sullen blijven participeren alsulcke somme van Penningen als by desen Octroye zijn geordonneert: Midtsgaders dat sy alle ende een yeder vande puncten ende Articulen in desen vermelt, voor soo veel haer aengaet, sullen naekomen ende onderhouden, doen naekomen ende onderhouden naer hun uyterste vermogen.

XLV.

XLV.

Alle welcke Privilegien, Vryheden ende Exemptien, mitsgaders de assistentie hier vooren verhaelt, in alle hare voorsz. Poincten ende Articulen, wy de voorsz. Compagnie met goede kennisse van saecken hebben ghegunt, verleent, belooft ende toegeseyt: Gunnen, verleenen, ende toeseggen hen mits desen: Beloovende hen-luyden deselve te doen ende laten genieten rustelijck ende vredelijck. Ordonneren oock dat de selve sullen worden onderhouden ende achtervolcht by alle Overicheden, Officieren ende Ondersaten van dese Vereenichde Nederlanden, sonder daer jegens te doen directelick of indirectelick, soo weynich binnen als buyten de selve Vereenichde Nederlanden, op peyne van daer over als Beletters van 't ghemeen welvaren der selver Landen, ende Overtreders van onse Ordonnantie gestraft te worden aen Lijf ende Goet. Beloovende daer en boven, dat wy de Compagnie in 't innehouden van desen onsen Octroye sullen mainteneren ende staende houden, by alle Tractaten van Payse, Alliancien ende Enter-coursen met de nae-gebuyre Princen, Rijcken ende Landen, sonder yet ghedaen ofte ghehandelt te worden dat tot verminderinge van desen soude mogen strecken. Ontbieden daerom ende bevelen wel expresselijck alle Gouverneurs, Justicieren, Officieren, Magistraten ende Inwoonders der voorschreve Vereenichde Nederlanden, dat sy de voorschreve Compagnie ende Bewinthebbers van dien, rustelijck ende vreedelijck laten gebruycken het volkomen effect van desen Octroye, Consent ende Privilegie: Cesserende alle contradictien ende empechementen ter contrarien. Ende op dat niemant hier van ignorantie en pretendere, Soo hebben Wy belast, dat het sommier inhouden van desen Octroye by publicatie ofte affixie van Billjetten sal worden genotificeert daer, ende soo het behooren sal: Want wy 't selve ten dienste van den Lande bevonden hebben te behooren. Gegeven onder onsen grooten Zegel, Paraphure ende de Signature van onsen Griffier, in 's Graven-Hage, opden derden dach der Maent van Junio, in 't Jaer sesthien-hondert een-ende twintich. Was geparaphreert *I. Magnus*, vt. Onder stondt, Ter Ordonnantie van de Heeren Staten Generael. Onderteeckent *C. Aerssen.* Hebbende een uythangende Zegel van Rooden Wassche aen een koorde van witte Zyde.

BLAD-

REGISTER

DER

VOORNAAMSTE ZAAKEN.

A.

D.

Af-

H.

I.

L.

La-

N.

Staat

Q.

R.

T.

U.

V.

Z.

DRUK-FEILEN.

Bladz. 116 *reg.* 20 *staat* eene scheepvaart aangelegd, *lees* eene scheepvaart aangelegt te hebben.
— 140 *Aant.* (*b*) — MIERIS Charterb. I. D *lees* MIERIS Charterb. I. D. blz. 27. 4to en volg.
— 164 *reg.* 21 en 22 — tot den bloeiensten staat te brengen. *lees* denzelven tot den bloeiensten staat heeft konnen brengen.
— 165 *reg.* 22 — Door de visscherij, en den noordschen koophandel, *lees* Door de visscherij, de koophandel op Engeland, en den noordschen koophandel.
— 176 *reg.* 18 — den 14den Julij 1393. *lees* den 14den Julij 1393 verleend.
— 209 *reg.* 26 — en om denzelven. *lees* om denzelven.
— 238 *reg.* 12 — 1474. *lees* 1444.